

International Journal of Social Inquiry

Cilt / Volume: 12

Sayı / Issue: 2

Aralık / December 2019

International Journal of Social Inquiry, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanmaktadır.

International Journal of Social Inquiry is a publication of Bursa Uludağ University Institute of Social Sciences.

International Journal of Social Inquiry Özetlenme, Harmanlanma ve İndekslenme Bilgileri:

International Journal of Social Inquiry is Abstracted, Harvested and Indexed in:

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
VERİ TABANI

DergiPark
AKADEMİK

I N D E X
ISLAMICUS

arastirmax
Scientific Publication Index

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayını olan International Journal of Social Inquiry yılda iki kez yayımlanan ve EBSCO / Academic Search Complete - Academic Search Ultimate, Index Islamicus (sadece İngilizce yayımlanan makaleler), TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı, SOBİAD, İdealonline ve Araştırmamax tarafından taranan uluslararası hakemli bir dergidir.

International Journal of Social Inquiry, a publication of Bursa Uludağ University Institute of Social Sciences, is an internationally recognized peer-reviewed journal published twice a year and scanned by EBSCO/Academic Search Complete - Academic Search Ultimate, Index Islamicus (only articles in English), TÜBİTAK-ULAKBİM Social and Human Sciences Database, SOBİAD, İdealonline and Araştırmamax.

Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir. Bursa Uludağ Üniversitesi sorumlu tutulamaz.

The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are reflections of the authors and do not, in any way, represent those of the Bursa Uludağ University.

İletişim / Correspondence

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Görükle Kampüsü 16059

Nilüfer / Bursa / TÜRKİYE

Tel: +90 224 2942420 Fax: 0224 2942434

Web: <http://www.uludag.edu.tr/sbedergi>

E-posta: sbedergi@uludag.edu.tr

Dizgi / Typesetting

Bursa Uludağ Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü

Bursa-2019

Telefon: (224) 294 05 30 - 294 05 32

Belgegeçer: (224) 294 05 31

E-posta: basimevi@uludag.edu.tr

© Bursa Uludağ Üniversitesi Yayınları © Bursa Uludağ University Press

Her hakkı saklıdır. All rights reserved.

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ
INTERNATIONAL PEER REVIEWED JOURNAL

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL INQUIRY
CİLT - VOLUME: 12 • SAYI - ISSUE: 2 • ARALIK - DECEMBER 2019
e-ISSN: 1307-9999

Bursa Uludağ Üniversitesi Adına Sahibi
Owner on behalf of Bursa Uludağ University
Prof. Dr. A. Saim KILAVUZ

İmtiyaz Sahibi / Owner
Prof.Dr. Aşkın KESER

Editör / Editor
Prof. Dr. Barış ÖZDAL

Editör Yardımcısı / Assistant Editor
Doç. Dr. Derya ŞAHİN

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Serpil AYTAÇ
Doç. Dr. Özlem ERCAN
Doç. Dr. Nilüfer ALKAN GÜNAY

Yayın Koordinatörleri / Publication Coordinators
Araş. Gör. Samet YILMAZ
Araş. Gör. Serap ALA ÇELİK
Araş. Gör. Nur Deniz ÜNSAL
Cüneyt AKAL

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD*

- Prof. Dr. Oktay AHMED:** SS. Cyril& Methodius University in Skopje/MK
Prof. Dr. Veysel BOZKURT: İstanbul Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Cafer Çiftçi: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Suraiya FAROQHİ: İbn Haldun Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Mehmet GENÇ: Işık Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Filiz GİRAY: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN: Ege Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Carole HILLANBRAND: University of Edinburg/UK
Prof. Dr. Çiğdem İYÇİL: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Eric M. JAMELSKE: University of Wisconsin-Eau Claire/USA
Prof. Dr. Faruk KARACA: Atatürk Üniversitesi/TR
Prof. Dr. R. Kutay KARACA: Nişantaşı Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Ulvi KESER: Girne Amerikan Üniversitesi/KKTC
Prof. Dr. Klara KUZMOVA: Trnava University/SK
Prof. Dr. Yahya MICHOT: Hartford Seminary/USA
Prof. Dr. İrina NEVSKAYA: Goethe Universität/DE
Prof. Dr. Jean A. PRATT: University of Wisconsin-Eau Claire/USA
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Intisar A. RABB: Harvard University/USA
Doç. Dr. Sevinç RUINTAN: Bakü Devlet Üniversitesi/AZ
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Martina SEIFERT: Hamburg University/DE
Prof. Dr. Nazan SUSAM: İstanbul Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Meirambek TASTANOV: The State Kostanoy University/KZ
Dr. Öğr. Üyesi Yunus UĞUR: İstanbul Şehir Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Timothy S. VAUGHAN: University of Wisconsin Eau Claire/USA
Prof. Dr. John WALBRIDGE: Indiana University/USA
Prof. Dr. Asım YAPICI: Çukurova Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Ahmet Burçin YERELİ: Hacettepe Üniversitesi/TR
Prof. Dr. İbrahim Mohamed ZEİN: International Islamic University/MY

*Soyisme göre alfabetik sırada / In alphabetical order by family name

BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER / REFEREES FOR THIS ISSUE*

Dr. Öğr. Üyesi Emrah AKDAMAR: Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Z. Berna AYDIN: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Murat Ozan BAŞKOL: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Hakan BOZ: Uşak Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Ali Burak DARICILI: Bursa Teknik Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Tolga DEMİRBAŞ: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Kamil DOĞANCI: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Musa Said DÖVEN: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Orhan DUMAN: Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Mehmet GENÇ: Doğuş Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Ceyda GÜLER: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Selçuk İPEK: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Göksel İŞYAR: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Fatih KAPLAN: Tarsus Üniversitesi/TR
Dr. Ayça KARACA: İstanbul Aydın Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA: İstanbul Aydın Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Sezgin KAYA: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Yasemin KAYA: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Kurtuluş KAYMAZ: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Emine KEF: Adıyaman Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Hasan KÖNİ: İstanbul Kültür Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Kasım KÜÇÜKALP: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Öğr. Gör. Seçil ÖZDEMİR: Bartın Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ÖZGENÇ: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zeynep ÖZKURT: Nişantaşı Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Kamuran REÇBER: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Mehlika SARAÇ: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Sertaç SERDAR: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Dr. Ulaş Töre SİVRİOĞLU: Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Aslı YAYAK: Bursa Teknik Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Mehmet YÜCE: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR

*Soyisme göre alfabetik sırada / In alphabetical order by family name

Makale İstatistikleri/Article Statistics				
Cilt-Sayı/ Volume-Issue	Gelen - Received	Reddedilen - Rejected	Düzeltilme Alan - Corrected	Kabul Edilen - Accepted
Cilt/Volume 11 Sayı/Issue 1	36	5	20	11
Cilt/Volume 11 Sayı/Issue 2	27	10	13	17
Cilt/Volume 12 Sayı/Issue 1	20	6	8	14
Cilt/Volume 12 Sayı/Issue 2	30	14	14	16

EDİTÖR'DEN

2019 yılında International Journal of Social Inquiry'nin Cilt: 12, Sayı: 2'i çıkarmanın haklı heyecanını yaşıyoruz.

Değerli okuyucular bildiğiniz üzere Sosyal Bilimler alanında köklü bir geçmişe sahip olan dergimizi yeni bir ekip ve dinamizm ile yeniden çıkarmaya başladık. Birinci sayımızda temel amacımız dergimizi periyodik bir biçimde çıkarmak ve hızla önemli akademik veri tabanlarında taranmasını sağlamaktı. Bu bağlamda dergimiz ilk sayıdan itibaren birçok bilim insanının yanı sıra önemli akademik veri tabanlarının da dikkatini çekmiş olup, bu kurumlar ile dergimizin izlenme süreçleri başlamıştır.

Bu durumun en büyük göstergesi ise hiç şüphesiz dergimizin TÜBİTAK ULAKBİM'de taranıyor olması ve dergimize bu sayıda yayımlanması için otuz aday makalenin gönderilmiş olmasıdır. İlgili makaleler titiz bir değerlendirme sonucunda derginin bu sayısına kabul edilmiş ve okuyuculara sunulmuştur. TÜBİTAK ULAKBİM'in tavsiyesi üzerine de dergimizin adı ISSN'ye kayıtlı olduğu şekliyle International Journal of Social Inquiry olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu sayıdan itibaren dergimizde yayımlanan makalelere DergiPark tarafından DOI numarasının verilmeye başlanmış olması da Dergimiz için önemli bir gelişme olmuştur.

International Journal of Social Inquiry'nin Cilt: 12, Sayı: 2'de ilgiyle okuyacağınız toplam on altı makale bulunmaktadır. Makale gönderen değerli bilim insanlarına, makale inceleme aşamasında desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen hakem heyetine, dergi yayın ve danışma kurulu üyelerine, yazı kuruluna ve emeği geçen herkese şahsım ve ekibim adına teşekkür ederim.

Bir sonraki sayıda buluşmak umuduyla...

Prof. Dr. Barış ÖZDAL

EDITOR'S NOTE

We are excited to release International Journal of Social Inquiry, Volume: 12 Issue: 2, in 2019.

Dear Readers,

We have begun to recreate our Journal with a new team and dynamism, which has a long history in the field of Social Sciences. Our main objective in the first issue was to publish the Journal periodically, and to be rapidly indexed in important academic databases. Therefore, the Journal has attracted attention of many scholars as well as important academic databases.

The Journal is now indexed by TÜBİTAK ULAKBİM. The most important indicator of this situation is undoubtedly the fact that thirty candidate-articles have been sent to the Journal in this issue. The relevant articles have been accepted to the Journal after meticulous evaluation, and presented to the readers. On the recommendation of TÜBİTAK ULAKBİM, we start to use the name of our journal as International Journal of Social Inquiry as it is registered in ISSN. From this issue onwards, the publication of the DOI number by DergiPark for the articles published in our journal has been a significant development for our journal.

There are sixteen articles in the International Journal of Social Inquiry, Volume: 12 Issue: 2. I would like to thank contributing scholars and researchers, reviewers who always supported us, Editorial and Advisory Boards, and all contributors in the name of my team.

Best regards in the hopes of meeting next issue.

Prof. Dr. Barış ÖZDAL

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editör'den	ix
Editor's Note	x
İçindekiler-Contents	xi
Çalışan Memnuniyetinde Yöneticinin Rolü: Bursa İlinde Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması <i>The Role of the Manager in Employee Satisfaction: Structural Equality Model Application in Bursa Province</i> Adem AKSAN, Ayşe OĞUZLAR	391
Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi: Bursa İli Örneği <i>The Effect of Tax Amnesties and Tax Fairness Perception on Tax Compliance: A Case of Bursa</i> Zuhal AKBELEN, Zehra Berna AYDIN	409
Aydınlanmadan Modern Zamanlara: Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları <i>From Enlightenment to Modern Times: The Cult of Progress and Its Reflections on Paintings</i> Zehra Canan BAYER	439
Swot Analizi Tekniği ile Suriye'de Demokrasi İmkânı <i>The Possibility of Democracy in Syria with Swot Analysis Technique</i> Dilek CANYURT, Mehmet DALAR	475
Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler <i>Actors, Incompatible Demands and Conflicting Solutions in the Syrian Crisis</i> M. Turan ÇAĞLAR, Fuat AKSU	507
The New Front in Global Insecurity: Cyberspace <i>Küresel Güvensizliğin Yeni Cephesi: Siber Uzay</i> Soner ÇELİK, Muharrem GÜRKAYNAK	545
Universal Autobiography: Serenade Chafik and the Language of Human Rights <i>Evensel Otobiyografi: Serenade Chafik ve İnsan Haklarının Dili</i> Emine FİŞEK	567

İznik/Nikaia Koimesis Tes Theotokos Kilisesi Mozaikleri <i>Mosaics of Koimesis Tes Theotokos Church from İznik/Nikaia</i> Sedat GÜNGÖRDÜ	589
Tüketicilerin Nanoteknolojik Ürün Tercihleri ve Satın Alma Niyetleri <i>Nanotechnological Product Preferences and Purchase Intentions of Consumers</i> Serkan KILIÇ, Seda MUTİ TABANLI	615
Leadership without Hierarchy and Authority: Lateral Leadership Hiyerarşi ve Otorite Olmadan Liderlik: Lateral Liderlik R. Dilek KOÇAK	657
Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana Firma- Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz <i>A Research on the Concept of Dependence within the Framework of Resource Dependence Theory: A Qualitative Analysis on Purchasing Process between Supplier and Buyer Companies Operating in the Automotive Industry in Turkey</i> Oğuzhan ÖZTÜRK, Esra DİL, Meryem ÖZER	681
Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı <i>The Protection of Whales in International Law and the Judgement of Japan - Australia & New Zealand on the International Court of Justice</i> Sercan REÇBER	719
Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı Kaynak Yapısının Analizi <i>An Analysis of the Structures of Municipal Liabilities Based on the Fiscal Statements in Turkey</i> Halil SERBES, Özhan ÇETİNKAYA	757
Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında Nitel Bir Araştırma <i>The Psychology of Tawakkul: A Qualitative Research on Reasons, Process and Results</i> Meryem ŞAHİN, Hayati HÖKELEKLİ	801
Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri: Karşılaştırmalı Bir Araştırma <i>Brand Loyalty and Antecedents in Sport Shoe Sector: Comparative Research</i> Çağatan TAŞKIN, Ezgi SÜRMEİ	837

Uluslararası Uzaktan Eğitim Örgütlerinin İletişim Ağları ve İşbirliği Rejimleri <i>Communication Networks and Cooperation Regimes of International Distance Education Organizations</i> Elif TOPRAK, Mehmet FIRAT, Seçil KAYA GÜLEN, Serpil KOÇDAR, N. Gizem KOÇAK, Erhan AKDEMİR, Kazım DEMİRER.....	871
Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları / Author Guide and Writing Standarts....	901
Eski Sayılar / Old Issues.....	913

**ÇALIŞAN MEMNUNİYETİNDE YÖNETİCİNİN ROLÜ:
BURSA İLİNDE YAPISAL EŞİTLİK MODELİ
UYGULAMASI**

Adem AKSAN, Ayşe OĞUZLAR***

Makale Geliş Tarihi-Received: 28.06.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 30.11.2019
DOI: 10.37093/ijisi.658501

ÖZ

Dijital dönüşümün hızla devam ettiği bu dönemde, bireylerinde beklenti ve ihtiyaçları da çok hızlı bir şekilde değişmektedir. İşletmeler için hızla değişen müşteri ve beklentileri, çalışanlar içinde geçerlidir. Müşteri memnuniyetinin sağlanması için işletmeler çalışan memnuniyetini göz ardı etmemelidir. Çalışanlar, işletmelerin stratejik amaç ve hedeflere ulaşabilmesinde önemli bir faktördür.

Bu çalışmanın temel amacı çalışan memnuniyetinde yöneticinin etkili bir unsur olup olmadığının incelenmesidir.

Çalışmada kullanılan model, çalışan memnuniyetine yönelik literatür taraması ve araştırmanın yapıldığı şirket yetkilileri ile yapılan görüşmeler sonucunda şirkete has dinamikler göz önünde bulundurularak

* Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, Bursa/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0545-4143>. adem.aksan@gmail.com

** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Bursa/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3228-9366>. ayseog@uludag.edu.tr

hazırlanmıştır. Model test etmek için Yapısal Eşitlik Modeli uygulanmıştır. Çalışma Türkiye genelinde hizmet veren bir kargo şirketinin Bursa ilinde görev yapan saha çalışanları ile yüz yüze anket yöntemiyle yapılmıştır. Hazırlanan model AMOS paket programıyla anket verileri analiz edilmiş ve model için oluşturulan hipotez tez edilmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda yönetici faktörü ve yönetici özellikleri arasında yer alan liderlik faktörünün çalışan memnuniyetinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Çalışan Memnuniyeti, Yapısal Eşitlik Modeli, Yönetici, Liderlik, AMOS.

392

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

**THE ROLE OF THE MANAGER IN EMPLOYEE
SATISFACTION: STRUCTURAL EQUALITY MODEL
APPLICATION IN BURSA PROVINCE**

ABSTRACT

During this period of rapid digital transformation, expectations and needs of individuals change rapidly. The rapidly changing customer and expectations for businesses are valid for the employees. In order to ensure customer satisfaction, enterprises should not ignore employee satisfaction. Employees are an important factor in achieving the strategic goals and objectives of the enterprises.

The main purpose of this study is to examine whether employee satisfaction is also an effective factor.

The model used in the study has been prepared by considering the dynamics specific to the company as a result of the literature survey for employee satisfaction and the interviews with the company officials where the research was conducted. Structural Equation Model was applied to test the model. Study of a cargo company that provides services throughout Turkey with employees who work in the field Bursa survey was conducted through face-to-face method. The model was analyzed with AMOS package program and the hypothesis for the model was analyzed. According to the results, it was seen that the leadership factor, which is one of the executive factor and executive characteristics, has a significant effect on employee satisfaction.

Keywords: Employee Satisfaction, Structural Equation, Model, Manager, Leadership, AMOS.

GİRİŞ

Çalışan memnuniyeti, işletmelerin müşteri memnuniyetini sağlayarak, finansal açıdan belirlenen hedeflere ulaşabilmesi için en önemli unsurlardan biridir. Çalışanlar, hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde, hizmet sunumunu gerçekleştiren ve müşteri ile doğrudan etkileşim halinde olan kişilerdir. İşletmeler, çalışan memnuniyetinin en üst düzeye çıkması için çeşitli politikalar geliştirilerek uygulamaktadır. Bu kapsamda işletmelerde görev yapan yöneticiler, çalışan memnuniyetinin artırılmasında en önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

394

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Rekabet koşullarının günden güne zorlaştığı sektörlerden biride kargo sektörüdür. Yaşanan teknolojik gelişmeler, insanların alışkanlıklarını değiştirmeye başlamıştır. İnsanların alışveriş kültürünün e-ticarete yönelmesiyle birlikte, e-ticaretin tamamlayıcı unsuru olan kargo sektöründe pazar payının büyümesine ve şirket sayısının artmasına neden olmuştur.

Bu koşullar altında kargo şirketlerinde verimlilik ve karlılık gibi kurumsal hedeflere ulaşabilmek için, müşteri memnuniyetinin sağlanması elzemdir. Diğer sektörlerde olduğu gibi kargo sektöründe de en önemli unsur çalışanların gösterdiği performanstır.

Bu çalışmada, kargo sektöründe faaliyet gösteren bir şirketin; çalışan memnuniyetinde yöneticinin etkili bir unsur olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışan memnuniyetini etkilediği düşünülen faktörler arasından yönetici faktörüne, ayrıca lider özellikli yöneticiler ve çalışan motivasyonuna vurgu yapılmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelediğinde çalışan memnuniyetinden önce karşımıza iş tatmini ve iş doyumunu gibi kavramlarla karşılaşmaktayız. 1920'li yıllara kadar işletmeler genellikle müşteri memnuniyeti ve işletme içerisinde kullanılan makine ve teçhizat yatırımlarını öncelik vererek maddi varlıklarına yatırım yaptıkları bir dönemdir (Şahin, vd., 2015: 28).

*Çalışan Memnuniyetinde Yöneticinin Rolü:
Bursa İlinde Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması*

Hoppock'ın iş tatmini üzerine yaptığı çalışmalara 1932 yılında başladığı, ilk çalışmasında 40 çalışan ve 40 işsive sorduğu sorularla iş memnuniyeti, tespit etmeye çalışmış olup açık uçlu sorularla çalışırken hoşlanmadıkları şeyleri not etmesini istemiştir. Bunun yanı sıra iş arkadaşları, ücret gibi sorularla çalışan memnuniyeti tespit etmeye çalışmıştır. İkinci çalışmasında Hoppock 1932-1933 öğretim yılında yapılan bir takip çalışmasında, Hoppock, Kuzeydoğu Amerika Birleşik Devletleri genelinde 51 toplulukta çalışan 500 öğretmenden iş memnuniyeti anketi verilerini topladı. Örnekteki en memnun 100 ve en az memnun 100 öğretmeni belirledi ve iki grubu çeşitli potansiyel tahmincilerle karşılaştırdı. Elde ettiği sonuçlar, en memnun öğretmenlerin en az memnun öğretmenlere kıyasla daha yaşlı olduğunu, daha yüksek genel duygusal uyum düzeyleri sergilediğini ve daha yüksek sosyal statü, daha düşük çalışma iyi kişilerarası ilişkiler olduğunu bildirdi. Hoppock'un bu çalışmaları sonunda kitap haline gelerek yayınlandı (Bowling, Cucina, 2015: 110). Hoppock'un çalışmalarının çalışan memnuniyetini literatüre kazandırdığı anlaşılmaktadır (Şahin, vd., 2015: 30).

Yılmaz'ın 2018 yılında yaptığı araştırmada vardiyalı çalışma sisteminde, ekip çalışmasını benimseyen bir yönetim anlayışının ve cinsiyetin çalışan memnuniyetinde etkili faktörler olduğunu tespit etmiştir (Yılmaz, 2018: 30).

Bardakoğlu ve arkadaşları, 2017 yılında yaptığı araştırmada otel işletmelerde yönetici desteğinin çalışanların mutluluk düzeyini arttırdığını tespit etmiştir (Bardakoğlu vd., 2017: 112).

Dikmen ve arkadaşları, 2017 yaptıkları çalışmada polis memurlarının motivasyonunda eğitim geçmişinin etkili olduğu, yöneticilerin motivasyonun artması sonucunda, yöneticilerin liderlik özelliklerinin gelişeceğini, bunun sonucunda da polis memurlarının da motivasyonlarını olumlu yönde etkileyeceğini tespit etmişlerdir (Dikmen vd., 2017: 316).

Zincirkıran ve arkadaşları, 2016 yılında yaptığı çalışmada, yönetici desteği ve iş memnuniyeti arasında pozitif ve doğrusal bir ilişki olduğunu tespit etmiştir (Zincirkıran vd., 2016: 977).

395

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Cheema ve arkadaşları 2015 yılında yaptıkları çalışmada; çalışanların vizyoner özelliklere sahip yöneticilerle daha fazla ilişki kurmak istediklerini tespit etmişlerdir (Cheema vd., 2015: 141).

Kesen, 2015 yılında yaptığı çalışmada çalışanların performansının artabilmesi için, yöneticilerin çalışanlar üzerinde şüphe uyandıracak hal ve hareketlerden uzak durması gerektiği, çalışan her kişinin diğerleriyle aynı haklara sahip olduğunu hissettirecek eylemler içinde bulunması gerektiğini tespit etmiştir (Kesen, 2015: 363).

To ve arkadaşları, 2014 yılında yaptığı çalışmada yöneticiler ve çalışanlar arasında ki resmi iletişim dışında ki iletişimde çalışan memnuniyetinde etkili olduğunu ve yöneticilerin iş dışında ki konular üzerinde de çalışanlar üzerinde iletişim kurulması gerektiğini tespit etmişlerdir (To vd., 2015: 19)

2. ÇALIŞAN MEMNUNİYETİ VE YÖNETİCİ

2.1. Çalışan Memnuniyeti

1930'lu yıllarda neo-klasik yaklaşımın hissedilmeye başladığı dönemlerde insanın çalışma hayatında ki önemi anlaşılmış ve o yıllarda Robert Hoppock'un çalışan memnuniyetini ölçmeye yönelik çalışmaları hem akademik hem de iş dünyası için rehber olmuştur (Bowling, Cucina, 2015: 410)

Çalışan memnuniyeti; "çalışanların işine karşı gösterdiği olumlu ya da olumsuz tutum olarak" açıklanabilir (Werther, Davis, 1985: 140). Diğer bir tanımda çalışan memnuniyeti "bireyin çalışma ortamına karşı reaksiyonu olarak" tanımlamıştır. (Berry, 1997)

Çabukel, (2008) tanımına göre çalışan memnuniyeti; "çalışanın isinden beklentilerinin gerçekleştirilme derecesine bağlı olarak işine karşı beslediği tutum ve davranış eğilimleri olarak" tanımlamıştır (Çabukel, 2008: 4).

Bilgisayar ve akıllı telefon kullanımının artması, sosyal medyanın hızla yayılması, insanların bilgiye erişimini hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır. Yaşanan bu gelişmeler insanların duygu ve düşüncelerini daha hızlı değiştirmesine sebebiyet vermektedir. Değişen bu düşünceler işletmeler içinde geçerlidir. Müşteri

**Çalışan Memnuniyetinde Yöneticinin Rolü:
Bursa İlinde Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması**

beklentileri ne kadar hızlı değişiyorsa çalışanlarında günümüz koşullarında çalıştıkları işletmelere karşı beklentilerinin değişmesi yadırganmamalıdır. Bu nedenle çalışan memnuniyeti işletmelerde periyodik olarak ölçülmeli ve çalışanlarında beklentilere yönelik iyileştirme faaliyetleri yürütülmeli ve bu faaliyetler işletmelerin stratejik amaç ve hedefleri içerisinde yer almalıdır.

2.2. Yönetici

Yönetici, işletmenin çalışanlar nezdinde işlerin görülmesi esnasında istenilen sonuçlara ulaşılmasında yetkin pozisyonda olan kişilerdir. Bu görevin ifasında yapılması gerekenler ve yapılmaması gerekenler yöneticinin temel fonksiyonudur. Zira yöneticilerin asıl işi karar vermektir. Yöneticiler işletmenin amaçlarına ulaşabilmesinde birçok değerlendirme ve analiz yaparak en makul sonuçlara ulaşmaya çalışırlar. Bu çerçevede yöneticilerden beklenen de alacakları kararlarda isabetli tercihler yapabilmelidirler (Durmuş, 2013: 4).

Çalışanlar eğer işlerinde mutlu iseler daha verimli şekilde çalışabilirler. Zira insanların hayatlarının çok büyük bir bölümü işte geçmektedir. Bundan dolayı da bireylerin iş hayatları ile iş dışı hayatları iç içedir. Çalışan memnuniyeti, yöneticiler açısından çalışanların istenilen sonuçlara ulaşılmasında bir etkidir. Bu nedenle, çalışan memnuniyetini etkileyen faktörler arasında yöneticinin en etkili faktörlerden biri olduğu ileri sürülebilir. Çünkü çalışanların motive edilmeleri ve verimli çalışmalarını yöneticilerin sorumluluğundadır (Türesin, 2012: 81).

Yöneticiler bir işi başarabilmeleri, belirlenen hedeflere ulaşabilmeleri ve çalışanlarını etkileyerek, verim alabilmeleri için bilgi birikiminin yanı sıra bazı özelliklere de sahip olmalıdır. Bu özellikler içinde liderlik en önemli etkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Ergun ve Yalçınkaya'nın 2018 yılında yaptığı çalışmada (Ergun, Yalçınkaya, 2018: 690) yöneticilerin liderlik özelliklerinin, çalışan ilişkilerinde önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir.

Çalışanların memnuniyetinin sağlanması açısından diğer bir hususta motivasyon, kavramıdır. Motivasyon çalışanların belli bir doğrultuda güdülenerek işletme hedeflerine ulaşma çabası ve süreci olarak tanımlanabilir. İnsanların her zaman için bir takım istek ve ihtiyaçları

bulunmaktadır. Bu istek ve ihtiyaçların karşılanıp karşılanamamaları çalışanların işle ilgili olarak performanslarına direkt etki etmektedir.

Aydın 2010 yılında yaptığı çalışmada, motivasyonun çalışan memnuniyetini etkileyen bir faktör olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla iyi bir yönetici çalışanların ihtiyaçlarını titizlikle takip ederek, uygun bir şekilde onları motive etmeye çalışmalıdır (Aydın, 2010: 71).

3. UYGULAMA

398

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Anket soruları Amerika Birleşik Devletlerinde bulunan Zarca Araştırma Şirketinin internet sitesinden alınarak Türkçeye çevrilmiş ve uyarlanmıştır (Zarca Interactive, 2018). Yönetici gizil değişkenin altındaki sorular hazırlanırken Henry Mintzberg'in tarafından belirtilen 10 adet yönetici rolü (Gökçe, Şahin, 2004: 133-155), Ömer Faruk Ünal'ın hizmet sektörüne yönelik yaptığı çalışma (Ünal, 2016: 161-176), Başak Aydın'ın çalışanların motivasyonunu etkileye faktörlerin belirlenmesine yönelik çalışma (Aydın, 2010: 1-87), Şahin ve arkadaşlarının çalışan memnuniyetinin sağlanmasına yönelik temel dinamikler adlı çalışmasından (Şahin vd., 2015: 31-35) ve uygulama yapılan şirketin İnsan Kaynakları Birimi çalışanları yapılan mülakat sonucu öğrenilen Şirkete özgü bazı dinamikler dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Anket üç bölümden oluşmakta olup birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorular, ikinci bölümde ise çalışan memnuniyetini ölçmeye ilişkin iki soru ve iki ifade yer almaktadır. Üçüncü bölümde, yönetici, liderlik, çalışma ortamı, kaynak, motivasyon ve sosyal haklara ilişkin 36 ifade yer almaktadır. İkinci bölümde ve üçüncü bölümde ki ölçekte yer alan 38 ifade de katılım derecelerini belirlemek amacıyla 5'li likert ölçeği (1=kesinlikle katılmıyorum, 2= katılmıyorum, 3=kararsızım, 4=katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum) kullanılmıştır.

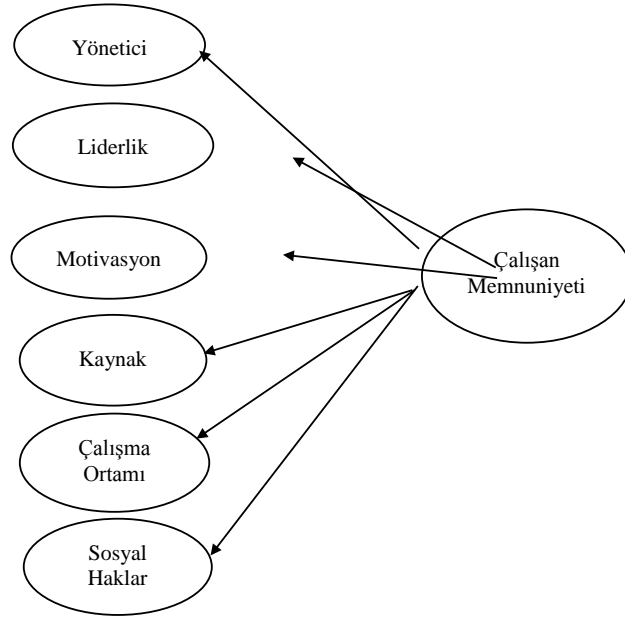
Araştırmaya ilişkin veriler anket yöntemi kullanılmış ve anketler yüz yüze görüşme metoduyla uygulanmıştır. Araştırmanın amacına ve hazırlanan modele ilişkin literatür taranarak anket formu hazırlanmıştır. Anket verileri bir ay süren çalışma sonucunda elde

*Çalışan Memnuniyetinde Yöneticinin Rolü:
Bursa İlinde Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması*

edilmiştir. Bu analizler, SPSS 22 ve AMOS 22 paket programları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırma için kargo sektöründe faaliyet gösteren bir şirket tercih edilmiştir. Yapılan literatür incelemesinde YEM uygulamalarında örneklem büyüklüğünün 200-500 arasında olmasının yeterli olduğu belirtilmiştir (Kline, 2011: 161). Türkiye genelinde 9437 saha çalışanı bulunan şirketin, Bursa' daki saha çalışanlarının tamamı (517 kişi) örneklem çerçevesi olarak belirlenmiş olup, basit tesadüfi örnekleme metoduyla 500 kişiye anket uygulanmıştır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Yapılan araştırmalarda çalışan memnuniyetini etkileyen faktörlerin, araştırmaların amacına ve çalışma yapılan işletmelerin türüne göre değişiklik gösterdiği görülmüştür. Kargo sektörü için hem şirket içinde yapılan incelemeler hem de literatür taraması sonucunda; Yönetici, Liderlik, Motivasyon, Sosyal Haklar, Kaynak ve Çalışma Ortamı faktörlerinin araştırma yapılan şirket için en uygun faktörler olduğu tespit edilmiş ve modele eklenmiştir.

Aşağıda çalışan memnuniyeti üzerinde önemli etken olarak görülen yönetici faktörüne ilişkin kurulan hipotez yer almaktadır.

H₁: Yönetici faktörünün çalışan memnuniyeti üzerinde pozitif etkisi vardır.

3.3. Araştırma Sonuçları

Araştırma için hazırlanan anket forumunda kullanılan ölçeğin güvenilirliği test edilmiştir. Ölçek güvenilirliği için yaygın olarak Cronbach-Alfa katsayısı kullanılmaktadır. (Bademci, 2011, s. 186) Cronbach -Alfa katsayısı, "Ölçekte yer alan maddenin varyansları toplamının genel varyansa ortalaması ile bulunan bir ağırlıklı standart değişim ortalamasıdır" (Aydın, 2010: 47). Cronbach -Alfa güvenilirlik katsayısı ölçekte yer alan değişkenler arasındaki tutarlılığı açıklamaktadır. SPSS programı aracılığıyla yapılan analiz sonucunda cronbach-alfa katsayısı 0,946 olarak hesaplanmış olup ölçeğin yüksek güvenilir düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Ölçek güvenilirliği için Cronbach Alfa Değerinin 0,70'in üzerinde olması beklenmektedir (Çakmur, 2012: 41).

Faktör analizin uygun olup olmadığını test etmek içinde Küresellik testi uygulanmıştır. Küresellik testinde, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçütü ve Barlett test istatistiği kullanılmıştır. KMO değeri 0,943 olup, anketimizden elde edilen veri kümesinin faktör analizi için "mükemmel" uygun olduğu ve Barlett küresellik testi sonuçları incelendiğinde ki-kare değerinin %5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak anlamlıdır (Kaya, 2013: 183).

Araştırma için hazırlanan ölçeğin geçerliliğini test etmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi(AFA) uygulanmıştır. Faktör yükleri incelendiğinde "İşimi yapmam gereken bir eğitim aldım", "sosyal etkinliklerden memnunum" ve izin sürelerimden memnunum" değişkenlerinin faktör yükleri birden fazla faktör altında toplandığından bu ifadeler analizden çıkartılarak faktör analizi tekrarlanmıştır. Analiz sonucunda "Mesleğim sayesinde yeni şeyler öğrenebiliyorum" değişkeninin faktör yükleri birden fazla faktör altında toplandığından bu ifadeler de analizden çıkartılarak faktör analizi tekrarlanmıştır. Liderlik faktörü başlığı altında ki "Şirket misyonunu müşterilerine açıkça aktarmaktadır" ve "Şirket

**Çalışan Memnuniyetinde Yöneticinin Rolü:
Bursa İlinde Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması**

misyonunu çalışanlarına açıkça aktarmaktadır” değişkenleri 7. faktör olarak ayrılmıştır. 7. faktör ise Şirket Misyonu olarak adlandırılmıştır.

Çalışmada gizil değişken verilerinin basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir. Gizil değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerleri şu şekildedir: Yönetici faktörü (çarpıklık= -0,72; basıklık= -0,61), Sosyal Haklar faktörü (çarpıklık= 0,06; basıklık= -0,50), Şirket misyonu faktörü (çarpıklık= -0,38; basıklık= -0,51), Motivasyon faktörü (çarpıklık= -0,42; basıklık= -0,47), Çalışma Ortamı faktörü (çarpıklık= -0,38; basıklık= -0,61), Kaynak faktörü (çarpıklık= -0,14; basıklık= -0,62) ve Liderlik faktörü (çarpıklık= -0,50; basıklık= -0,53). Bu değerlere göre verilerin normal dağılıma sahip olduğu tespit edilmiştir (Tabachnick, Field, 2012: 210).

Yönetici, Liderlik, Sosyal Haklar, Çalışma Ortamı, Motivasyon, Kaynak ve Misyon faktörlerinin etkili olduğu çalışan memnuniyetini, gizil değişken olarak modele ekleyerek ikincil seviye doğrulayıcı faktör analizi AMOS paket programı aracılığıyla uygulanmıştır (Meydan, Şeşen, 2015: 36). Test edilen modele ilişkin uyum değerleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: İkincil Seviye DFA Sonuçları

Uyum Ölçüsü	İdeal Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	Test Edilen Model Değerleri
χ^2/df	$\chi^2/df \leq 2$	$\chi^2/df \leq 5$	2,607
RMSEA	$0.00 < RMSEA < 0.05$	$0.05 < RMSEA < 0.10$	0,57
AGFI	$0.90 < AGFI < 1.00$	$0.80 < AGFI < 0.90$	0,850
CFI	$0.95 < CFI < 1.00$	$0.90 < CFI < 0.95$	0,942
TLI	$0.95 < TLI < 1.00$	$0.90 < NFI < 0.95$	0,937
RFI	$0.90 < RFI < 1.00$	$0.85 < RFI < 0.90$	0,901

Test edilen modele ilişkin elde edilen değerler kabul edilebilir uyum değerleri içerisindedir (Karaman, 2015: 161). Tablo 2 ise gizil değişkenlerin regresyon yüklerini göstermektedir.

Tablo 2: Regresyon Yükleri

Değişken			Standartlaştırılmış Yükler	Standart Hata	Kritik t Değerleri	P Değeri	Hipotez Sonucu
Yönetici	<--	C_M	0,717	0,068	16,087	***	Kabul
Sosyal	<--	C_M	0,572	0,051	9,274	***	Kabul
Kaynak	<--	C_M	0,76	0,065	14,796	***	Kabul
Misyon	<--	C_M	0,589	0,055	11,067	***	Kabul
Ortam	<--	C_M	0,45	0,068	8,171	***	Kabul
Motivasyon	<--	C_M	0,834	0,056	16,128	***	Kabul
Liderlik	<--	C_M	0,691	0,063	14,502	***	Kabul

402

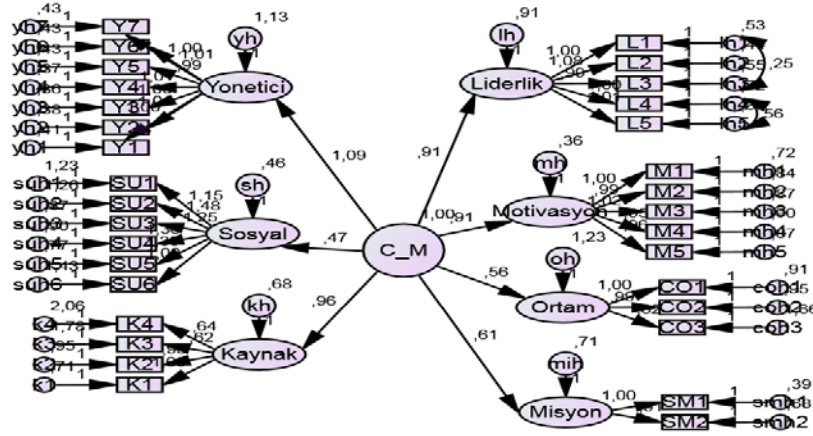
IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Standart yükler regresyondaki beta değerleri gibi ilişkilerin etki gücünü göstermektedir (Karaman, 2015: 165). AMOS paket programında regresyon yüklerinin istatistiksel anlamlılığı konusunda "p" değerlerine bakılmakta ve %95 güven aralığında $p < 0,05$ değerler anlamlı olarak kabul edilmektedir (Meydan, Şeşen, 2015: 74).

Tablo 2 incelendiğinde regresyon yüklerine ilişkin tüm p değerleri 0,05'ten küçük olduğu için istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre ortaya konulan tüm hipotezler istatistiksel açıdan doğrulanmıştır. Buna göre Çalışan Memnuniyeti üzerinde standartlaştırılmamış regresyon yüklerine göre çalışan memnuniyeti üzerinde en etkili faktör yönetici olup standart hatası motivasyon ve kaynak faktörüne göre yüksek hesaplandığından standartlaştırılmış regresyon yüklerine göre bakıldığında çalışan memnuniyeti için belirlenen faktörlerim tümünde pozitif yönlü bir ilişki olup bu ilişkiler sırasıyla; Motivasyon, Kaynak, Yönetici, Liderlik, Misyon, Sosyal Haklar ve Çalışma Ortamıdır. Şekil 2'de YEM ile test edilen modele ilişkin yol katsayıları gösterilmektedir.

*Çalışan Memnuniyetinde Yöneticinin Rolü:
Bursa İlinde Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması*

Şekil 2: Yapısal Eşitlik Modeli Yol Katsayıları

403

IJSS 12/2
Aralık
December
2019

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijital dönüşüm döneminde, çok hızlı bir şekilde değişen ve gelişen dinamikleri benimseyen işletmeler büyümeye devam etmektedir. Ancak çok hızlı bir şekilde değişen dinamikler bireyler içinde geçerlidir. Çünkü birey, tüketici, müşteri ve çalışan gibi kavramlarla bu dönüşümün gerçekleşmesinde itici güç konumundadır. Bu dönemde, çalışanların beklenti ve tercihleri de hızlı bir şekilde değişmektedir. Belirlenen kurumsal amaç ve hedefler yolunda, teknolojiyle birlikte çok hızlı bir şekilde değişen müşterileri beklenti ve talepleri karşılamak için uğraşan işletmelerde, çalışanları göz ardı etmek, beklenen müşteri memnuniyeti, karlılık ve verimlilik gibi önemli hedeflerin gerisinde kalmaya neden olacaktır.

Bu çalışmada, çalışan faktörünün çok etkili bir unsur olduğu ve yaşanan teknolojik gelişmelerle, hızla büyümeye devam eden e-ticaret sektörünün tamamlayıcı bir unsuru olan kargo şirketi tercih edilmiştir. YEM ile çalışan memnuniyetinde yöneticilerin etkili bir faktör olduğu sonucuna varılmıştır. Arshadi 2011 yılında yaptığı çalışmada yönetici desteğinin çalışanlar üzerinde pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir (Arshadi, 2011: 1107). Bardakoğlu ve arkadaşları 2017 yılında yaptığı çalışmada yönetici desteğinin otel çalışanları üzerinde

pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada da benzer bulgular elde edilmiştir (Bardakoğlu vd., 2017: 112).

Öyle ki çalışanlar nezdinde yöneticilerin kendilerine karşı tutumları işleriyle olan münasebetlerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede işletme yönetimine dair yapılan değerlendirmelerde yöneticilerin özelliklerinin çalışanların performansları ve verimliliklerine olan etkileri belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

404

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Bu çalışmada başka önemli sonuçlara da ulaşılmıştır. Yöneticinin yanı sıra, yönetici özellikleri arasında yer alan liderlik faktörünün de çalışan memnuniyeti üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Literatür taraması yapılan çalışmalar incelendiğinde, elde edilen sonuçlarla benzerlik gösteren çalışmalar görülmüştür.

Yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen bilgilerle, test edilen modele ilişkin bulgularda farklılık görülmemiştir. Modele dahil edilen çalışma ortamı ve sosyal haklar da çalışan memnuniyetinde pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür. Anket sonucunda elde edilen verilerin analiz aşamasında ortaya çıkan Şirket misyonu faktörünün çalışan memnuniyetinde ki etkisi başlı başına bir araştırma konusu olabilir.

Literatürde çalışan memnuniyeti ve etkileyen faktörler hakkında yeteri kadar çalışma olsa da, bu çalışma ile yöneticilerin çalışan memnuniyetine olan etkisinin YEM ile test edilmesi ve eldeki araştırma sonuçları ile yöneticilerin çalışan memnuniyetinde ki önemine vurgu yapılmıştır. Özellikle kargo sektöründe ki işletmeler için önemli bulgular içeren bu çalışmadaki model geliştirilebilir. Yönetici sınıflandırılması yapılarak geliştirilen modelin YEM ile test edilmesi, yönetici ve çalışan memnuniyeti arasındaki ilişki konusunda daha detaylı bilgiler verebilir.

**Çalışan Memnuniyetinde Yöneticinin Rolü:
Bursa İlinde Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması**

KAYNAKÇA

- Arshadi, Nasrin (2011). "The Relationships Of Perceived Organizational Support (POS) Withorganizational Commitment, İn-Role Performance, And Turnover İntention: Mediating Role Of Felt Obligation". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30 (1), 1103-1108.
- Aydın, Başak (2010). "Motivasyonu Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli İle Belirlenmesi: Bir Tekstil İşletmesi Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Bademci, Vahit (2011). "Kuder-Richardson 20, Cronbach'ın Alfa'sı Hoyt'un Varyans Analizi, Genellenirlik Kuramı ve Ölçüm Güvenirliği Üzerine Bir Çalışma". *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 173-193.
- Bardakoğlu, Övünç; Akgündüz, Yılmaz; Kızılcıoğlu, Gaye; Yeşilyurt, Hülya (2017). "Otel İşletmelerinde Algılanan Yönetici Desteğinin Çalışanların İş Stresi ve Mutluluk Düzeylerine Etkisi". 8.Uluslararası Girişimcilik Kongresi Bildiriler Kitabı, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, 103-115.
- Berry, Lilly M., (1997). *Psychology at Work*. San Fransisco: McGraw-Hill Companies.
- Bowling, Nathan; Cucina, Jeff Cucina (2015). Robert Hoppock: Early Job Satisfaction and Vocational Guidance Pioneer. *The Industrial-Organizational Psychologist Magazine*, 53(2), 109-116.
- Cheema, Sadia; Akram, Asia; Javed, Farheen (2015). "Employee Engagement and Visionary Leadership: Impact on Customer and Employee Satisfaction". *Journal of Business Studies Quarterly*, 7(2), 140-148.
- Çabukel, Reyhan (2008). "Çalışan Memnuniyet Analizleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çakmur, Hülya (2012). "Araştırmalarda Ölçme-Güvenilirlik-Geçerlilik". *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 11(3), 339-344.
- Dikmen, Tugay; Yıldırım, Duygu D.; Yıldırım, Aykut; Ozbash, Serap (2017). "Examining Internal and External Motivational Factors in Job Satisfaction of Public Institution Managers and Employees". http://jhss-khazar.org/wp-content/uploads/2018/02/2017.son_2017.special-issue..pdf, 298-319.
- Durmuş, İbrahim (2013). "Yönetici Karar Zamanı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane.
- Ergun, Ergun; Yalçınkaya, Koray (2018). "Liderlik Davranışlarının Çalışanların Değişim Kapasitelerine Etkileri: Bir Araştırma Çalışması". *Business and Economics Resarch Journal*, 9(3), 681-696.

405

IJSS 12/2
Aralık
December
2019

Gökçe, Orhan; Şahin, Ali (2004). "Yönetimde Rol Kavramı ve Yönetimsel Roller". *Konya Selçuk Üniversitesi, İ.İ.B.F, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 133-156.

Karaman, Zeynep H. (2015). "İşletmelerin Dış Kaynak Kullanımını Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli Yaklaşımı İle Belirlenmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane.

Kaya, Mehmet F. (2013). "Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması". *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28, 175-193.

Kesen, Mustafa (2015). "Örgütsel Demokrasinin Çalışan Performansı Üzerine Etkileri: Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 535-562.

Kline, Rex. B. (2015). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: Guilford Press.

Meydan, Cem H.; Şeşen, Harun (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Şahin, Levent; Bacak, Bünyamin; Güler, Mehmet (2015). "Çalışan Memnuniyetinin Sağlanmasında Temel Dinamikler: Dışsal Faktörlerin Çalışanların Memnuniyet Algıları Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Alan Araştırması". *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17(2), 28-44.

Tabachnick, Barbara G.; Fidell, Linda S. (2012). *Using Multivariate Statistics*. New Jersey: Pearson.

To, WM; Martin, EF; TW, Yu (2015). "Effect of Management Commitment To Internal Marketing On Employee Work Attitude". *International Journal of Hospitality Management*, 45(1), 14-21.

Türesin, Hilmiye (2012). "Örgüt Çalışanlarının Paternalistik Liderlik Algıları, Öğrenilmiş Güçlülük Düzeyleri, İş Tatmin Düzeyleri ve İşten Ayrılma Niyetleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Ünal, Ömer F. (2016). "Hizmet Sektöründe Çalışan Memnuniyeti: Şirketler Grubuna Bağlı Kargo Şirketi ve Kırtasiye Mağazalar Zinciri Üzerine Ampirik Bir Araştırma". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 161-176.

Werther, William B.; Davis, Keith. (1985). *Personel Management and Human Resources*. Singapore: McGraw-Hill Book.

Yılmaz, Mustafa K. (2018). "Havacılık İşletmelerindeki Vardiyalı Çalışma Düzeninde Yöneticili Ve Yöneticisiz Ekipler İle Cinsiyetin Çalışan Memnuniyeti Üzerine Etkisi", (Doktora Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

*Çalışan Memnuniyetinde Yöneticinin Rolü:
Bursa İlinde Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması*

Zarca Interactive, "Sample Employee Satisfaction Survey".
<http://www.zarca.com/online-survey-resource/sample-surveys/employee-satisfaction-survey-detailed-version.pdf> (Erişim Tarihi: 03.09.2018).

Zincirkıran, Mustafa; Yalçınsoy, Ayhan; Işık, Metin (2016). "Yönetici Desteği İle İş Memnuniyeti Arasındaki İlişki". https://www.researchgate.net/publication/310753516_Yonetici_Destegi_Ile_Is_Memnuniyeti_Arasindaki_Ilişkinin_Incelenmesi (Erişim Tarihi: 04.04.2019)

SUMMARY

In this period, where digital transformation continues unabated, competition conditions become more and more difficult for businesses. For customers, a product or service that is admired today can become outdated tomorrow. This situation, which is considered as one of the effects of digitization, applies to employees. Thanks to technological developments, employees are able to gain faster information about the developments in the enterprises compared to the past and make comparisons. For this reason, employee motivation and satisfaction can change very quickly.

408

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

In this study, the cargo company, which is a very effective element of the employee factor and which is a complementary element of the e-commerce sector, which continues to grow rapidly with technological developments, has been preferred. It has been tried to determine that managers are an effective factor in employee satisfaction with SEM. When the findings of the model tested were examined, it was found that the executive factor was an effective factor in employee satisfaction. In addition to this, it was seen that leadership concept which is one of the characteristics of manager and motivation factor which is one of the duties of managers are effective on employee satisfaction.

There was no difference between the findings obtained from the literature review and the findings of the model tested. The working environment and social rights included in the model also had a positive effect on employee satisfaction. The effect of the Company mission factor, which emerged during the analysis of the data obtained from the survey, on employee satisfaction may be a subject of research in itself.

Although there are enough studies in the literature about employee satisfaction and the factors that affect it, this study emphasizes the effect of managers on employee satisfaction with YEM and the results of the research and the importance of managers in employee satisfaction. The model can be developed in this study which contains important findings especially for the cargo sector. Testing the model developed with the classification of managers with SEM can provide more detailed information about the relationship between manager and employee satisfaction.

**VERGİ AFLARI VE VERGİLEMEDE ADALET ALGISININ
VERGİ UYUMUNA ETKİSİ: BURSA İLİ ÖRNEĞİ***

*Zuhal AKBELEN**, Zehra Berna AYDIN****

Makale Geliş Tarihi-Received: 28.03.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 24.10.2019
DOI: 10.37093/ijisi.658995

409

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ÖZ

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sık sık uygulanan vergi afları gelir arttırıcı ve vergi idaresinin yükünü azaltıcı araç olarak görülmektedir. Bununla birlikte vergi aflarına sık sık başvurulması dürüst vergi mükelleflerinde cezalandırıldığı ve vergi kaçığının yaygın olduğu algısını yaratarak, vergilemede adalet algısını ve vergi uyumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışmada vergi aflarının ve vergilemede adalet algısının vergi uyumu üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Bursa ilinde 754 ticari kazanç elde eden vergi mükellefine anket gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ilk olarak mükelleflerin vergi afları ve vergi adalet algılarına ilişkin ölçeklere faktör analizi uygulanmıştır. Sonrasında elde edilen faktörlerin vergi uyumuna etkisi çoklu doğrusal regresyon analiziyle ortaya konulmuştur. Analiz sonucunda, vergi uyumunun %18,2'sini ceza adaleti, prosedürel adalet ve vergi affı değişkenlerinin

* Bu çalışma, Bursa Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje Numarası KUAP (I) -2017/8).

** Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Bursa/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3745-4677>. zyildirim@uludag.edu.tr

*** Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Bursa/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1313-7543>. berna@uludag.edu.tr

açıkladığı görülmüştür. Modeli en iyi açıklayan değişkenin vergi afları olduğu belirlenmiştir. Söz konusu değişkenlerin vergi uyumunu negatif yönde etkilediği görülmüştür. Bu durumda vergi affı uygulamasına sık sık başvurulmamalıdır. Prosedürel adalet algısı açısından vergi kanunları herkese eşit uygulanmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Vergi Afları, Vergi Uyumu, Dağıtım Adaleti, Ceza Adaleti, Prosedürel Adalet.

JEL Kodları: H2, H26, H29.

410

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

**THE EFFECT OF TAX AMNESTIES AND TAX FAIRNESS
PERCEPTION ON TAX COMPLIANCE:
A CASE OF BURSA**

ABSTRACT

Tax amnesties, frequently applied in developed and developing countries, are seen as a means of increasing income and reducing the burden of tax administration. Nevertheless, frequent amnesties of tax amnesties create the perception that fair taxpayers are punished and that tax evasion is widespread, adversely affecting the perception of fairness and tax compliance in taxation. In this study, it is aimed to determine the effect of tax amnesties and perception of fairness on tax compliance. A survey was conducted on taxpayers with 754 commercial earnings. First of all, factor analysis was applied to the scales regarding tax amnesty and tax fairness perceptions of taxpayers. Afterwards, the effect of the obtained factors on tax compliance was determined by multiple linear regression analysis. As a result of the analysis, 18,2% of the tax compliance was explained by the variables of retributive fairness, procedural fairness and tax amnesty. The best explanation of the model was determined as tax amnesties. These variables have a negative effect on tax compliance. This case, tax amnesty should not be applied frequently. In terms of procedural fairness, tax laws should be applied equally to all.

Keywords: Tax Amnesties, Tax Compliance, Distirubitive Fairness, Procedural Fairness, Retributive Fairness.

JEL Codes: H2, H26, H29.

GİRİŞ

Günümüzde devletin ekonomik, sosyal ve siyasi sorumluluklarının artması, kamu hizmetlerinin finansmanında en önemli kaynak olan vergilerin önemini arttırmıştır. Vergiler devletin mali ve mali olmayan amaçlarla fert ve kurumlardan karşılıksız zorunlu olarak tahsil ettiği parasal tutarlardır. Vergilerin karşılıksız ve zorunlu olması vergiye karşı tepkileri arttırmaktadır. Bu tepkilerden bazıları yasal iken bazıları yasal değildir. Yasa dışı tepki olan vergi kaçırma, mükelleflerin vergiye ilişkin yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmemesidir.

412

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Günümüz çağdaş vergi sistemleri büyük ölçüde beyan esasına dayalı olduğu için, mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışları büyük önem taşır. Mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını, vergi denetimleri, vergi cezaları, sosyal normlar, vergi adaleti algısı ve vergi afları gibi faktörler etkiler. Devletin vergi uyumsuzluğunu azaltmak için çözüm olarak gördüğü yöntemlerden biri vergi aflarıdır. Ancak vergi aflarının siyasi ve mali nedenlerle sık sık başvurulmuş bir uygulama olması, mükelleflerin vergilemede adalet algılarını zedeleyerek vergiye uyumlarını azaltır.

Bu çalışmada vergi aflarının ve vergilemede adalet algısının vergi uyumu üzerinde etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda Bursa ilinde 754 ticari kazanç sahibine anket uygulanmış ve veriler regresyon yöntemine göre analiz edilmiştir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Vergi Afları

Vergi uyumunda klasik yaklaşım teorisine göre mükellefler mümkün olduğunca az vergi ödemeyi ya da hiç vergi ödememeyi tercih ederler. Devletin mükellefleri vergi ödemeye teşvik etmek için uyguladığı yaptırımlar ise, vergi denetimleri ve vergi cezalarıdır. Yaptırımların optimal düzeyde uygulanabilmesi için vergi denetimlerinin artırılması gerekebilir. Ancak vergi denetimlerinin artırılması, maliyetli olacağından, bütçesel kısıtlar nedeniyle her zaman mümkün olmayabilir. Bu durumda vergi kaçağı ile

*Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi:
Bursa İli Örneği*

mücadelenin görünürde en maliyetsiz yöntemi olarak vergi aflarına başvurulmaktadır.

Vergi afları yaygın olarak kullanılmasına rağmen, literatürde üzerinde uzlaşmış bir tanımı bulunmamaktadır. Vergi aflarının tanımı affa konu olan temel vergi borcu, ceza, faiz gibi unsurlara göre farklılık göstermektedir (Kaya, 2014: 185). Literatürde en yaygın olarak kullanılan tanıma göre vergi affı; hükümetlerin yasal bir kovuşturmayla uğramaksızın, geçmiş dönemlere ilişkin ceza ve faiz ödemelerini de kapsayan vergi borcunun kısmen veya tamamen affedilmesi karşılığında belirlenen tutarda ödeme yapmaları için spesifik bir yükümlü grubuna yönelik sınırlı süreli önerisidir (Borgne, Baer, 2008: 5). Bu tanımdan hareketle vergi aflarının üç temel özelliği olduğu belirtilebilir: Birincisi, aflar doğası gereği genellikle kısa sürelidir, iki ya da üç ay içerisinde sonlanır. İkincisi, affa katılım gönüllü olarak yapılır. Yükümlüler dilerse affa katılmayabilirler, ancak yakalandıklarında çok daha ağır ceza ve yaptırımlarla karşı karşıya kalırlar. Üçüncüsü ise, genellikle affa anaparadan ziyade vergi kaçırmayla ilgili yaptırım, ceza ve faizler silinir (Luitel, Sobel, 2007: 20).

Hükümetlerin af programlarından başlıca iki beklentisi vardır. Birincisi, kısa dönemde vergi gelirlerinde ani ve hızlı artış sağlamaktır. İkincisi ise; uzun dönemde daha önce vergi idaresinin bilgisi dışında kalan yükümlülerin vergi affına katılımını sağlayarak vergi tabanını genişletmek, nihayetinde vergiye uyumu ve vergi gelirlerini arttırmaktır (Ross, 1986: 152).

Vergi Gelirlerinde Ani ve Hızlı Artış: Hükümetlerin vergi affı uygulamasından potansiyel olarak gelir elde etmeyi hedeflediği üç kaynak vardır. Birinci potansiyel gelir kaynağı, kayıt dışı ekonomideki dolaşımından dolayı beyan edilmeyen, ülke içi ekonomideki büyük gelir kaynağıdır. İkinci potansiyel gelir kaynağı, yasa dışı yollarla yurt dışına transfer edilmiş sermayedir. Vergi affı bu paraların ülke içine geri getirilmesi için teşvik olarak kullanılır. Üçüncü ve sonuncu potansiyel gelir kaynağı ise, yükümlünün kendi isteği dışındaki sebeplerden dolayı eksik beyanda bulunduğu ancak cezalandırılacağı korkusuyla beyan etmeye çekindiği gelirlerdir (Uchitelle, 1989: 48). Eğer vergi afları gelir arttırıcı araç olacak kullanılacaksa, toplam vergi gelirlerinin ortalama % 3- % 4'ü kadar bir gelir artışı sağlaması gerektiği ileri sürülmektedir. Buna karşın vergi

aflarıyla sağlanabilecek ek gelir artışının en iyi tamiminle toplam vergi gelirlerinin % 1,5'i dolayında olacağı ifade edilmektedir (Leonard, Zeckhauser, 1986: 3).

Uygulamada gelir arttırıcı bir araç olarak vergi afları tartışmalı bir konudur. Vergi aflarından elde edilen gelirin rutin vergisel yaptırımlar aracılığı ile toplanabileceğinden, vergi aflarının vergi gelirlerini arttıracığı görüşünün abartılı olduğu ileri sürülmektedir (Luitel, Tosun, 2014: 875). Bu bağlamda ileri sürülen diğer bir görüş ise vergi aflarından elde edilen gayrisafi gelir ile net gelir arasındaki farka ilişkindir. Vergi aflarından elde edilen net gelirin belirlenebilmesi için gayri safi gelirden, vergi idaresince vergi denetimi yapmak yerine vergi affına yönlendirilen personelin fırsat maliyeti ve vergi af programının tanıtım harcamaları gibi giderlerin düşülmesi gerekmektedir. Ancak bu maliyetlerin doğru olarak hesaplanmasının oldukça zor olması, vergi aflarıyla elde edilebilecek ek gelir konusunda mali yanılısama yaratmaktadır (Marchese, 2014: 8-9). Bu konuda yapılan ampirik araştırmalar yukarıdaki açıklamaları destekler niteliktedir. Örneğin, Villalba (2017) tarafından sürekli olarak tekrarlanan vergi aflarının vergi gelirleri üzerindeki etkisi konusunda Arjantin'de Tucuman eyaletinde elde edilen verilerden yararlanılarak yapılan çalışmada, vergi aflarının uzun vadede vergi gelirleri üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Laborda ve Rodrigo (2003) tarafından İspanya'da 1989-1991 yılları arasında Gelir Vergisi Reform Programı çerçevesinde uygulanan vergi aflarının 1979-1989 dönemi için kişisel gelir vergi üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada, vergi aflarının ne kısa ne de uzun dönemde vergi gelirleri üzerinde etkisi olmadığı belirlenmiştir. Endonezya'da Yuesti (2018) tarafından regresyon analizi uygulanarak yapılan araştırmada 2016 yılında uygulanan vergi affının vergi uyumunu ve vergi gelirlerini olumlu yönde etkilediği bulunmuştur. Bayer vd. (2015) tarafından 1981-2011 yılları arasında Amerika'daki eyaletlerde vergi aflarının uygulanma nedenlerine ilişkin yapılan diğer bir çalışmada ise, vergi aflarının hükümetlerin mali alandaki sıkıntılarında ve yükümlülerin af beklentisinden kaynaklandığı gözlemlenmiştir. Çalışmaya göre vergi aflarının tekrarlanacağı yönündeki beklenti arttıkça vergi gelirleri azalacak, vergi gelirleri azaldıkça hükümetlerin mali sıkıntıları artacak, mali sıkıntılardaki artış, yeni vergi aflarını doğuracaktır.

*Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi:
Bursa İli Örneği*

Vergi Tabanını Genişleterek Vergiye Uyumunu Arttırması: Vergi uyumunun arttırılması, vergi afları uygulamasının temel nedenlerinden birisidir. Vergi aflarına ilişkin çalışmalarda aflarının uygulama sıklığına, türlerine ve af sonrasındaki yaptırımların arttırılmasına bağlı olarak vergi uyumu üzerinde farklı etkiler yarattığı görülmektedir. Fakat genel olarak kabul edilen görüş, vergi aflarının uzun vadede vergi uyumunu olumsuz etkilediğidir (Chang, 2018: 9). Zira vergi aflarının vergisini zamanında ödemeyen yükümlülerin davranışları üzerinde doğrudan etki yaratmayacağı ileri sürülmektedir (Alm, Beck, 1990; Andreoni, 1991; Graetz, Wilde, 1993). Eğer yükümlüler daha önce vergi kaçırmanın fayda ve maliyetlerini karşılaştırarak, rasyonel olarak vergi kaçırmaya karar vermişlerse gönüllü olarak affa katılmak ve vergi uyumlarını arttırmak istemeyeceklerdir. Bununla birlikte vergi affı sonrasında vergiye ilişkin yaptırımların arttırılacağı örneğin denetimlerin sıklaştırılacağı algısı güçlendirilirse yükümlüler vergi kaçırmaya ilişkin kararlarını yeniden gözden geçireceklerdir. Ancak uygulamada vergi affı öncesinde denetimlerin azaltılması ve yakın bir zamanda yeniden vergi affı uygulamasına gidileceği beklentisi vergi kaçırmanın maliyetini düşürerek, affa katılımı ve gelecekte vergi uyumunu arttırmayacaktır (Koch, Müller, 2015: 2; Christian vd., 2002: 703-704). Hatta vergi afları vergisini zamanında ödeyen yükümlüleri olumsuz yönde etkileyerek gelecekte vergi uyumunu daha da azaltacaktır. Zira vergi aflarıyla birlikte vergi kaçığının yaygın olduğu, vergi idaresinin vergi yasalarını uygulamada etkin olmadığı, vergi kaçırmanın cezalandırmak yerine ödüllendirildikleri ve vergi sisteminin adil olmadığı algısı toplumda yayılarak vergisini zamanında ödeyen yükümlüleri de vergi vermemeye teşvik edecektir (Sawyer, 2005: 5).

Vergi aflarının vergi uyumu üzerindeki etkisi konusunda yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde ise, vergi aflarının geçmişi vergiler kadar eski olmasına rağmen, sınırlı sayıda çalışma olduğu göze çarpmaktadır. James Alm ve William Beck (1991) tarafından ABD’de 28 eyalet düzeyinde yapılan araştırmada, vergi aflarının, mükelleflerin vergi uyumunu sosyal norm olarak kabul etmeleri ve vergi affı sonrasında yaptırımların arttırılması koşuluyla, vergi uyumu ve vergi gelirleri üzerinde etki yaratabileceği gözlemlenmiştir. Torgler ve Schaltegger (2005) ve yine Torgler, Schaltegger ve Schaffner (2003) tarafından İsviçre ve Kosta Rika arasında karşılaştırmalı olarak yapılan deneysel çalışmalarda olası bir vergi affına ilişkin kamuoyu yoklaması yapılmasının uzun vadede vergi

uyumunu olumlu yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Torgler, Schalttegger ve Schaffner (2003) tarafından yapılan çalışmada, gelecekte vergi afları beklentisinin vergi uyumunu olumsuz yönde etkileyeceği ifade edilmiştir. Yeniçeri (2004) tarafından Türkiye’de İstanbul iline yönelik çalışmada, vergi aflarının vergiye gönüllü uyumu olumsuz etkilediği ve vergi aflarının sık çıkarılmasının tekrar af çıkacağı beklentisiyle cezaların caydırıcılığını azalttığı ifade edilmiştir. Altuğ vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada, vergi aflarına olumsuz bakan, vergi adaletsizliğini artırdığını düşünen ve haksız bir uygulama olarak gören mükelleflerin toplum içinde çoğunlukta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine Türkiye’ye ilişkin olarak Çetin (2007) tarafından Manisa ili merkez ilçeyi kapsayan çalışmada, kısa vadede vergi aflarının iyi bir gelir kaynağı olduğu ancak vergi affı beklentisi bulgusuyla uzun vadede mükelleflerin gönüllü uyumunu bozduğu sonucuna ulaşılmıştır. İpek, Kaynar ve Öksüz (2012) tarafından Trakya bölgesine yönelik olarak yapılan çalışmada ise, vergi aflarının vergi kaçakçılığını artırdığı düşüncesinin hâkim olduğu belirlenmiştir.

1.2. Vergi Adaleti Algısı

Vergi mükelleflerinin vergilerin adil olup olmadığı konusundaki algısı vergi uyumu açısından önemlidir. Bununla birlikte vergi adaleti bireysel (mikro) düzeyde ya da toplumsal (makro) düzeyde gözlemlenebileceğinden dolayı tanımlanması zordur. Vergi adaleti aynı zamanda yere, zamana ve kişilerin bakış açısına göre farklı tanımlanabilen sübjektif bir kavramdır (Viljoen, 2017: 14). Birçok araştırmacı tarafından vergi adaleti çok boyutlu bir kavram olarak kabul edilmektedir (Gerbing, 1988; Richardson ve Sawyer 2001; Jackson, Milliron, 1986; Azmi, Perumal, 2008, Saad, 2011; Benk vd., 2012). Vergi adaletinin boyutlarını belirlenmesi amacıyla Gerbing (1988) tarafından yapılan araştırmada vergi adaletinin beş boyutu olduğunu belirlenmiştir. Bu boyutları; i-genel adalet ve vergi yükünün adil dağıtımı, ii-vergi oranı tercihleri, iii-değişim adaleti, iv-zenginlerin vergilendirilmesine karşı tutum ve v-kişisel çıkar adaleti olarak isimlendirmiştir. Gerbing (1988)’in çalışmasında ortaya koyduğu boyutlar daha sonra diğer bazı araştırmalar tarafından test edilmiştir (Christense vd., 1994; Christensen, Weihrich, 1996; Giligan, Richardson 2005, Azmi, Premural, 2008; Benk vd., 2012). Örneğin; Christensen vd., (1994), Christensen, Weihrich (1996) tarafından yapılan çalışmalarda Gerbing (1988)’e benzer boyutlar bulunmuştur.

*Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi:
Bursa İli Örneği*

Sosyal psikoloji alanında yapılan çalışmalar esas alınarak vergi adaleti algısı; dağıtım adaleti, prosedürel adalet ve ceza adaleti olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır (Wenzel, 2003: 48).

Dağıtım Adaleti: Fayda ve maliyetler ile kaynakların adil değişimi ve belki daha da önemlisi vergi mükelleflerinin diğer vergi mükelleflerine göre kendisine nasıl davranıldığına ilişkin algısı olarak tanımlanmaktadır (Ya'u ve Saad, 2018: 32). Dağıtım adaleti kendi arasında yatay adalet, dikey adalet ve değişim adaleti olmak üzere üç boyuta ayrılmaktadır. Yatay adalet aynı ödeme gücüne sahip olanların aynı şekilde vergilendirilmesini ifade eder. Diğer bir ifadeyle yatay adalet, vergi ödemedi önce eşit derecede iyi olan kişilerin, vergi ödedikten sonra da eşit derecede iyi olmalarıdır. Bu kriterin bir sonucu olarak, vergi yükü gelirin kaynağı yerine toplam gelire bağlı olmalı ve hangi kaynaktan elde edilirse edilsin bütün gelirler aynı oranda vergilendirilmelidir. Dikey adalet ilkesi ise, daha fazla ödeme gücüne sahip olanların vergi yüklerinin nispi olarak daha yüksek olması gerektiğini ifade eder (Gordon, Wen, 2017: 8). Son olarak değişim adaleti mükelleflerin ödedikleri vergiye oranla yaralandıkları kamusal mal ve hizmetlerin düzeyine atıfta bulunmaktadır. Ayrıca değişim adaleti uzun vadede mükelleflerin ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için devlet tarafından yeterli miktarda mal ve hizmet sunulmasını da ifade eder (Niesiobedzka, Kołodziej, 2017: 2). Eğer mali değişim açısından adaletsizlik varsa, mükellefler mümkün olan her koşulda vergilerini ödemeyerek, zararlarını tazmin yoluna gideceklerdir (Mahangila, Holland, 2015; 118). Bununla birlikte, verginin yapısı gereği vergi zorunlu ödeme olması ve mükelleflerin ödedikleri vergilerle eşit tutarda fayda beklememesi gerektiği için, değişim adaletinin ölçülmesi oldukça güçtür (Abdul, 2019: 34).

Prosedürel Adalet: Mükelleflerin vergilere ilişkin karar verme sürecine katılım derecesi ve süreci kontrol edebilme algısını, ayrıca yükümlüler ile vergi idaresi arasındaki karşılıklı ilişkiyi ifade eder (Niesiobedzka, Kołodziej, 2017: 2). Prosedürel adalet algısı açısından var olması gereken kriterler tutarlılık, önyargısızlık, doğruluk, düzeltilebilirlik, etiksellik olarak sıralanabilir: Tutarlılık; Vergi sisteminde uygulanan prosedürler zaman içinde ve bütün yükümlüler arasında tutarlı olarak algılanmalıdır. Diğer bir ifadeyle vergi kanunları herkese eşit uygulanmalıdır. Önyargısızlık; prosedürel adalet açısından oldukça önemlidir. Bu kritere göre, vergi sistemindeki prosedürler tercihli

muameleyi ve kişisel çıkarları desteklememeli, yani bütün yükümlülere aynı şekilde davranılmalıdır. Doğruluk; Vergi idaresi vergiye ilişkin sorunları büyük dikkatle ele almalıdır. Yanlış bilgilere dayanılarak karar verilmesi yükümlülerde adaletsizlik algısına yol açacaktır. Düzeltilebilirlik; Mükelleflere, vergi beyannamelerinin hatalı olduğuna inanıyorlarsa, aldıkları yanlış kararları gözden geçirme ve düzeltme imkânı verilmelidir. Etiksellik; Vergi mevzuatı evrensel ahlaki standartlar ve değerler ile uyumlu olmalıdır (Aborat, 2011: 27-28; Fufa; 2017: 8-9). Vergi uyum literatüründe prosedürel adalet algısı ile farklılığı tam anlamıyla ortaya konulmamış olsa da, bir diğer adalet kavramı etkileşimsel adalet kavramıdır. Etkileşimsel adalet, vergi idaresi ile etkileşimleri sırasında yükümlülerin ne ölçüde kişiler arası adil muamele gördükleri ve yeterli bilgi alabildiklerine ilişkindir (Farrar vd., 2019: 170).

Ceza Adaleti Algısı: Vergilemede adalet algısında etkili olan adalet türlerinden birisi de ceza adaletidir. Ceza adaleti vergi yasalarının uygulanmasına yönelik önlemler yani cezalar ve denetimlere ilişkin adalet algısıdır. Vergilerin ödenmesi için yapılan aşırı ve gereksiz denetimlerin, adaletsiz cezalarla birlikte vergiye karşı olumsuz davranışlara neden olacağı söylenebilir (Ya'û ve Saad, 2018: 33). Ceza adaleti algısının birbirine zıt iki yönü vardır. Bunlardan ilki, dürüst mükelleflerin diğer mükelleflerin vergi yasalarını ihlal etmelerine rağmen cezalandırılmadıklarını gördüklerinde, sorumluluk duygularına saygısızlık yapıldığı ve kendileriyle dalga geçildiği hissine kapılmasıdır. Nitekim vergi idaresi tarafından mali amaçlarla alınan bazı kararlar vergilemede ceza adaleti algısını olumsuz yönde etkileyebilir. Örneğin; vergi afları vergi kaçırarlara cezalandırmaksızın geriye dönük vergi borçlarını ödeme imkânı vererek vergi gelirlerini arttırırken, cezalandırıldıklarını düşünen dürüst vergi yükümlülerinin vergiye uyumlarını azaltabilir (Hofmann vd., 2008: 214). İkincisi ise, vergi yasalarını ihlal eden yükümlülerin, işledikleri suça oranla aldıkları cezayı adaletsiz olarak algılayabilmeleridir (Wenzel, 2003: 58). Bu nedenle yükümlüler ile vergi idaresi, vergi kaçığına uygulanacak cezalar ile vergi denetimleri konusunda mutabık kalırlarsa ceza adaleti algısı artacaktır. Ayrıca ceza adaleti algısının prosedürel adalet algısı aracılığıyla vergi uyumu üzerinde etkili olduğu ileri sürülmektedir. Mahangila ve Holland (2015)'e göre prosedürel adalet algısı yüksek olduğunda ceza adaleti algısı vergi uyumu üzerinde olumlu etki yaratacak, buna karşın

*Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi:
Bursa İli Örneği*

prosedürel adalet algısı düşük olduğunda, ceza adaleti algısı ile vergi uyumu arasında olumsuz ilişki olacaktır.

Vergilemede adalet algısı ile vergi uyumu konusunda yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde ise, dağıtım adaleti konusunda Torgler (2003) tarafından Kosta Rika'da yapılan çalışmada mali teşvikler ve mali değişimin vergi uyumunu olumlu yönde etkilediği bulunmuştur. Gligan ve Richardson (2005) tarafından Avusturya ve Hong Kong'da gelir vergisine ilişkin yapılan karşılaştırmalı çalışmada genel adalet ve değişim adaletinin vergi uyumunu olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Saad (2009) tarafından Malezya'da yapılan çalışmada ise, değişim adaleti ile vergi uyumu arasında olumlu bir ilişki bulunamamıştır. Prosedürel adalete ilişkin olarak Faiazal vd. (2017) tarafından Malezya'da yapılan çalışmada prosedürel adaletin vergi uyumunu olumlu yönde etkilediği, buna karşın ceza adaleti algısının ise etkilemediği bulunmuştur. Dicke ve Werboon (2010) tarafından Hollanda'da yapılan çalışmada ise, prosedürel adalet ile vergi uyumu arasında önemli bir ilişki bulunmuştur. Yong ve Rametse (2010) tarafından Yeni Zelanda için yapılan çalışmada prosedürel adaletin küçük ölçekli işletmelerin vergi uyumu üzerinde olumlu etki yarattığı ifade edilmiştir. Saad (2010) tarafından yine Malezya için yapılan çalışmada, yatay adalet dışında ceza adaleti de dâhil hiçbir adalet boyutunun vergi uyumunu etkilemediğini belirlenmiştir. Kogler vd. (2015) tarafından Avusturya için yapılan çalışmada ceza adaleti algısının güven aracılığıyla vergi uyumunu olumlu yönde etkilediği bulunmuştur. Mahangila ve Holland (2015) tarafından Tanzanya için yapılan çalışmada ceza ve prosedürel adaletin vergi uyumunu olumlu yönde etkilediği ve ceza adaleti algısının prosedürel adalet algısı aracılığıyla vergi uyumu üzerinde etki yarattığı belirlenmiştir.

2. METODOLOJİ

Bu çalışmada Bursa'daki vergi mükelleflerinin vergi aflarına ilişkin görüşlerinin ve vergilemede adalet algılarının vergi uyumu üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma modeli oluşturulurken ilgili literatürde sıklıkla kullanılan üç ayrı ölçekten yararlanılmıştır. Bu ölçeklerden ilki vergi affı ölçeğidir. Vergi affı ölçeğine ilişkin soruların oluşturulmasında Çetin (2007), Besen (2007) ve Çil (2012)'nin eserlerinden yararlanılmıştır. Vergi adadaleti algısı ölçeği ise ilk olarak Gerbing tarafından oluşturulmuştur. Daha sonra

Gilligan ve Richardson (2005), Azmi ve Perumal (2008), Topal ve Benk, Budak ve Çakmak (2012), tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçekten sadece genel, ceza ve prosedürel adalet algısı ölçekleri kullanılmıştır. Vergi uyumu ölçeğine ilişkin soruların oluşturulmasında Nabaweesi (2006) ve Anyongyeire (2012) tarafından yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Araştırmanın verileri 2017 yılı Aralık ayında Bursa İli ve ilçelerindeki ticari kazanç elde eden vergi mükelleflerini kapsamaktadır. Bursa'da yaklaşık 400 bin vergi mükellefi bulunduğundan 754 vergi mükellefine anket uygulanmıştır. Anakütle bir milyon ve üzerini kapsayan araştırmalarda en az 384 kişiden oluşan örneklemin yeterli olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla araştırmada uygulanan 754 kişilik anket örneklem için yeterlidir.

Araştırmada anket uygulanmadan önce 30 anketlik ön araştırma yapılmıştır. Alınan sonuçlar değerlendirilerek; anketlerde düzeltme ve güncellemeler yapılmıştır. Araştırmada literatürdeki araştırmalarda yer alan ölçeklerdeki sorulara uygun olarak, mükelleflerin sosyo-ekonomik özelliklerini belirlemeye yönelik 8 soru, vergi aflarına yönelik görüşlere ilişkin 7 adet olumlu, 9 adet olumsuz toplam 16 soru, adalet algısına ilişkin 11 soru ve vergi uyumuna ilişkin 3 tane soru hazırlanmıştır. Araştırmada 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kısmen katılıyorum, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum şeklinde 5'li Likert Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada önce vergi affı ve vergi adaleti algısına yönelik sorulara güvenilirlik ve faktör analizi yapılmıştır. Faktörlerin elde edilmesinde en yaygın kullanılan temel bileşenler analizi uygulanmış faktör rotasyonunda da varimax tekniği kullanılmıştır. Faktör analizinde aralarında yüksek korelasyon olan değişkenler seti biraraya getirilerek faktör adı altında değişkenler sınıflandırılır. Sonrasında vergi affı ve vergi adaleti algısına ait elde edilen faktörlerin (ceza ve prosedürel adalet) vergi uyumuna etkisi çoklu doğrusal regresyon analiziyle ortaya konulmuştur. Regresyon modelindeki açıklayıcı değişkenlerin seçiminde enter metodu kullanılmıştır. Analizler SPSS 17 paket programından yararlanılarak yapılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmada ilk olarak mükelleflerle ilgili sosyo-ekonomik bulgular incelenerek, mükelleflerle ilgili genel değerlendirmeler yapılmıştır. Aşağıda Tablo1'den anlaşılacağı üzere, ankete katılan mükelleflerin %

*Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi:
Bursa İli Örneği*

19,2'si (29-39) , % 51,5'i (40-50), % 21,9'u (51-6) ve %7,4'ü (62 ve +) yaş aralığındadır. Mükelleflerin, %11,4'ü (0-11.000), % 13,3'ü (11.001-27.000), % 31,6'sı (27.001-60.000) , % 30,6'sı (60.001-97.000) ve % 13,1'i ise (97.001 ve +) TL kazanç aralığındadır. Mükelleflerin % 14,5'i ilköğretim, % 66,4'ü ortaöğretim, % 7,7'si ön lisans, % 11,4'ü lisans düzeyindedir. Mükelleflerin % 15,1'i kadınlardan, % 84,9'u ise erkeklerden oluşmaktadır. Mükelleflerin % 95,8'i işletme sahibi, % 4,2'si yöneticilerden oluşmaktadır. Mükelleflerin % 19'u tekstil, % 8,4'ü otomotiv ve yan sanayi ticaret, % 9,8'i nakliye ve ulaştırma, % 44,6'sı gıda-tarım-hayvancılık ve % 18,3'ü ise bu sektörlerin dışında kalan diğer alanlarda faaliyet göstermektedir. Mükelleflerin % 13'ü (0-5), % 46,6'sı (6-10), % 29,7'si (11-15), % 6,6'sı (16-20), % 4,1'i ise (21 ve +) yıl aralığında faaliyet göstermektedir. Mükelleflerin % 80,9'u şahıs işletmesi, % 16,6'sı limited şirket ve % 2,5'i anonim şirketten oluşmaktadır. Yukarıdaki verilerden hareketle araştırmaya katılan mükelleflerin büyük çoğunluğunun (40-50) yaş aralığında, orta gelir ve ortaöğretim düzeyine sahip işletme sahibi erkeklerden oluştuğu söylenebilir.

421

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların “Yaş, Kazanç, Eğitim, Cinsiyet” İtibariyle Dağılımları

Yaş	Frekans	Yüzde	Kazanç	Frekans	Yüzde	Eğitim	Frekans	Yüzde
29-39	145	19,2	0-11.000	86	11,4	İlköğretim	109	14,5
40-50	388	51,5	11.001-27.000	100	13,3	Ortaöğretim	501	66,4
51-61	165	21,9	27.001-60.000	238	31,6	Ön lisans	58	7,7
62 ve +	56	7,4	60.001-97.000	231	30,6	Lisans	86	11,4
			97.001 ve +	99	13,1			
Toplam	754	100,0	Toplam	754	100,0	Toplam	754	100,0
Pozisyon	Frekans	Yüzde	Faaliyet Alanı	Frekans	Yüzde	Faaliyet Yılı	Frekans	Yüzde
İşletme sahibi	722	95,8	Tekstil	143	19	0-5	98	13
			Otomotiv	63	8,4	6-10	46,6	46,6
Yönetici	32	4,2	Nakliye Ve Ulaşım	74	9,8	11-15	29,7	29,7
			Gıda-Tarım-Hayvancılık	336	44,6	16-20	6,6	6,6
			Diğer	138	18,3	21 ve+	4,1	4,1
Toplam	754	100,0	Toplam	754	100,0	Toplam	185	100,0
Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Hukuki Yapı	Frekans	Yüzde			
Bayan	114	15,1	Şahıs işletmesi	610	80,9			
Erkek	640	84,9	Limited Şirketi	125	16,6			
			Anonim Şirketi	19	2,5			
Toplam	754	100,0	Toplam	754	100,0			

3.1. Vergi Afları Ölçeğine İlişkin Güvenirlilik ve Açıklayıcı Faktör Analizi

Araştırmada 8'i olumlu 8'i olumsuz olmak üzere, 16 maddeden oluşan mükelleflerin vergi aflarına yönelik görüşlerine ilişkin ölçeğin güvenilirliği test edilmiştir. Analiz sonucunda Cronbach Alpha değeri 0,941 olarak bulunmuştur. Cronbach alfa 0 ile 1 arasında değişmekte olup bu değer kabul edilebilir bir değer olması için en az 0,70 olması arzu edilir (Coşkun vd., 2017: 133). Bu oran güvenilirlik analizinde alt sınır olarak kabul edilen 0,70 oranından oldukça yüksek olduğu için ölçek yüksek derecede güvenilirdir. Ölçeğe faktör analizi uygulanmış ve sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Vergi Afları Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Vergi Aflarına İlişkin Görüşler	Faktör Yükleri
1.Vergi afları ekonomik kriz gibi kendi iradesi dışındaki nedenlerden dolayı vergi borçlarını ödeyemez duruma düşen vergi yükümlüleri için gerekli bir uygulamadır.	,718
3.Vergi afları vergi cezalarının daha adil ve makul düzeye getirilmesi gibi düzenlemeleri içeren vergi reformuyla desteklendiğinde vergiye uyumu arttırır.	,840
4.Vergi afları vergi kaçakçılığı sorununun çözümüne yönelik bir araçtır.	,550
5.Vergi afları vergiye ilişkin ödevlerini yerine getirmeyen yükümlüleri dürüstlüğe teşvik eder.	,872
6.Vergi afları kayıt dışı işlemleri vergi sistemine dâhil ederek vergi tabanını genişletir.	,849
7.Vergi afları vergi idaresi ve yargısında birikmiş ihtilaflı dosyaların sayısını azaltarak vergi idaresi ve yargısının iş yükünü hafifletir.	,793
8.Vergi afları yükümlülerin kanunlara olan güvenini sarsmakta ve adalete olan inancını azaltmaktadır.	-,896
9.Vergi afları vergi suçlarında artışa neden olur	-,904
10.Vergi aflarıyla birlikte oluşan adaletsizlik duygusu dürüst yükümlülerinde vergiye uyumunu olumsuz etkiler	,904
11.Vergi afları dürüst yükümlülerde cezalandırıldıkları algısını yaratır.	,898
12.Yükümlüler gelecekte yeni af çıkacağı beklentisi içerisinde girerek daha az vergi ödeme yolunu seçebilirler	,882
13.Vergi aflarının sık sık tekrarlanması yükümlüler arasında vergi kaçakçılığının yaygın olduğu kanaatini artırır.	,884
14.Vergi aflarının, vergi gelirlerini artıracığı görüşü abartılıdır.	,905
15.Vergi afları yükümlülerin vergiye uyumlarını olumsuz etkilediğinden gelecekteki af beklentilerini arttırıp ve vergi matrahını daraltır.	,935
16.Vergi afları vergi idaresi ve yargısının iş yükünü hafifletmez.	,821
KMO=0,951 ; p<0,05, Barlett testi $\chi^2 =13090,679$ sd=120 p=0,000<0,05 Kümülatif Varyans=%71,974	

**Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi:
Bursa İli Örneği**

Analiz sonucunda KMO değeri =0,951 bulunmuştur. Bulunan KMO değerinin 0,50' nin üzerinde olması, örneklemin faktör analizi yapmak için yeterli olduğunu göstermektedir. Barlet testi, veri setinin faktör analizi yapmak için uygun olup olmadığını gösteren diğer bir testtir. Barlet testi sonucunda da (p=0,000<0,05) veri setinin faktör analizine uygun olduğu görülmüştür. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda vergi afları tek bir faktörde toplanmıştır. Tablo 2'de görüldüğü üzere, "vergi afları yükümlülerin vergiye uyumlarını olumsuz etkilediğinden, gelecekteki af beklentilerini arttırıp ve vergi matrahını daraltır" ifadesi en yüksek faktör yüküne sahiptir (0,935). Bulunan tek faktör vergi aflarına ilişkin görüşlerin %71,974'ünü açıklanmaktadır. Ölçeğe ait ifadelerin ortalama ve standart sapma değerleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3: Vergi Aflarına İlişkin Görüşlere Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Vergi Aflarına İlişkin Görüşler	\bar{x}	s
1.Vergi afları ekonomik kriz gibi kendi iradesi dışındaki nedenlerden dolayı vergi borçlarını ödeyemez duruma düşen vergi yükümlüleri için gerekli bir uygulamadır.	3,74	1,338
2.Vergi afları sonrasında, aftan yararlanan yükümlülerin daha sıkı gözetim ve denetim altında tutulmaları olasılığı vergiye uyumu arttırır.	3,18	1,226
3.Vergi afları vergi cezalarının daha adil ve makul düzeye getirilmesi gibi düzenlemeleri içeren vergi reformuyla desteklendiğinde vergiye uyumu arttırır.	3,17	1,234
4.Vergi afları vergi kaçakçılığı sorununun çözümüne yönelik bir araçtır.	2,04	,827
5.Vergi afları vergiye ilişkin ödevlerini yerine getirmeyen yükümlüleri dürüstlüğü teşvik eder.	2,70	1,148
6.Vergi afları kayıt dışı işlemleri vergi sistemine dâhil ederek vergi tabanını genişletir.	2,89	1,189
7.Vergi afları vergi idaresi ve yargısında birikmiş ihtilafli dosyaların sayısını azaltarak vergi idaresi ve yargısının iş yükünü hafifletir.	3,01	1,228
8.Vergi afları yükümlülerin kanunlara olan güvenini sarsmakta ve adalete olan inancını azaltmaktadır.	2,78	1,216
9.Vergi afları vergi suçlarında artışa neden olur	2,77	1,178
10.Vergi aflarıyla birlikte oluşan adaletsizlik duygusu dürüst yükümlülerinde vergiye uyumunu olumsuz etkiler	2,66	1,203
11.Vergi afları dürüst yükümlülerde cezalandırıldıkları algısını yaratır.	2,68	1,157
12. Yükümlüler gelecekte yeni af çıkacağı beklentisi içerisinde girerek daha az vergi ödeme yolunu seçebilirler	2,58	1,086
13.Vergi aflarının sık sık tekrarlanması yükümlüler arasında vergi kaçakçılığının yaygın olduğu kanaatini arttırır.	2,60	1,132
14.Vergi aflarının, vergi gelirlerini arttıracağı görüşü abartılıdır.	2,86	1,201
15.Vergi afları yükümlülerin vergiye uyumlarını olumsuz etkilediğinden gelecekteki af beklentilerini arttırıp ve vergi matrahını daraltır.	2,79	1,166
16.Vergi afları vergi idaresi ve yargısının iş yükünü hafifletmez.	2,93	1,188

423

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Yukarıdaki tabloda da görülebileceği gibi 'Vergi afları ekonomik kriz gibi kendi iradesi dışındaki nedenlerden dolayı vergi borçlarını ödeyemez duruma düşen vergi yükümlüleri için gerekli bir uygulamadır' maddesi en yüksek ortalama ve standart sapmaya sahiptir. Buna karşın "vergi afları vergi kaçakçılığı sorununun çözümüne yönelik bir araçtır" maddesi en az ortalama ve standart sapmaya sahiptir. Bu doğrultuda mükelleflerin vergi aflarının, sadece ekonomik kriz gibi istisnai durumlarda bir sefere mahsus olarak uygulanması gerektiğini düşündükleri ve vergi aflarını vergi kaçakçılığı sorununun çözümü için bir araç olarak görmedikleri söylenebilir.

424

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

3.2. Vergi Adaleti Algısı Ölçeğine İlişkin Güvenilirlik ve Faktör Analizi sonuçları

Araştırmada vergi adaleti algısı 11 madde ile ölçülmüştür. Vergi adaleti algısı ölçeğinin geçerliliğini tespit etmek amacıyla yapılan faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonucunda hiçbir değişken ölçekten çıkarılmamıştır. Analiz sonucunda Cronbach Alpha değeri 0,853 olarak bulunmuştur. Ölçek yüksek derecede güvenilirdir. KMO değeri =0,831 bulunmuştur. Bulunan KMO değerinin 0,50'nin üzerinde olması, örneklemin faktör analizi yapmak için yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca Barlet testi sonucunda da ($p=0,000<0,05$) veri setinin faktör analizine uygun olduğu görülmüştür. Tablo 4'deki faktör yüklerine bakıldığında, teori ile uyumlu 3 faktörün vergi adaletini açıkladığı görülmektedir.

*Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi:
Bursa İli Örneği*

Tablo 4: Vergi Adaleti Algısı Ölçeğine İlişkin Elde Edilen Faktör Yükleri

Vergi Adaleti Algısı	Faktörler		
	1	2	3
Ülkemizde vergi yükü, vergi yükümlüleri arasında adil bir şekilde dağıtılır.	,923		
Ülkemizde istisna, indirim ve muafiyet gibi vergisel ayrıcalıkların dağıtımı adildir.	,922		
Ülkemizde vergi gelirleri daha çok düşük gelir grubundaki kişilere yönelik mal ve hizmetler için kullanılır.	,899		
Ülkemizde vergi kaçıranlara yönelik uygulanan cezalar adildir.		,850	
Ülkemizde vergi kaçıranlara yönelik uygulanan cezalar yeterince caydırıcıdır		,841	
Devletin bana sunduğu hizmetlerin, ödediğim vergilerin tam karşılığı olduğunu düşünüyorum.		,707	
Ülkemizde gelir düzeyi yüksek olanlar, düşük ve orta gelirliilere nazaran daha fazla vergi öder.		-,562	
Ülkemizde Vergi İdaresi yükümlülerin sorunları ile ilgili açıklayıcı ve güvenilir bilgi verir.			,796
Ülkemizde Vergi İdaresi ile yükümlü arasındaki ilişkilerde karşılıklı anlayış ve iyi niyet hakimdir.			,650
Ülkemizde Vergi İdaresi vergi yükümlülerine karşı adildir			,643
Ülkemizde Vergi İdaresi vergiye ilişkin ihtiyaç duyduğum bütün hizmetleri sunar ve bu hizmetlere ulaşmak benim için kolaydır.			,565
KMO=0,831 ; p<0,05, Barlett testi $\chi^2 =$ sd= p=0,000<0,05 Kümülatif Varyans=%72,933			

425

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Tabloda ilk üç madde birinci, sonraki dört madde ikinci ve son dört madde de üçüncü faktörü oluşturmaktadır. Bu faktörler sırasıyla genel, ceza ve prosedürel adalet algısı olarak isimlendirilir. Bu üç faktör vergi adaleti algısının % 72,933'ünü açıklamaktadır. Tablo 5'de vergi adaletine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri yer almaktadır.

Tablo 5: Vergi Adaleti Algısı Ölçeğine İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Vergi Adaleti Algısı	\bar{x}	S
Ülkemizde vergi gelirleri daha çok düşük gelir grubundaki kişilere yönelik mal ve hizmetler için kullanılır.	2,93	1,136
Ülkemizde vergi yükü, vergi yükümlüleri arasında adil bir şekilde dağıtılır.	2,81	1,187
Ülkemizde istisna, indirim ve muafiyet gibi vergisel ayrıcalıkların dağıtımı adildir..	2,84	1,195
Ülkemizde vergi kaçıranlara yönelik uygulanan cezalar adildir.	1,75	1,005
Ülkemizde vergi kaçıranlar kaçırıkları verginin cezasını tam olarak öder.	1,59	1,031
Ülkemizde vergi kaçıranlara yönelik uygulanan cezalar yeterince caydırıcıdır.	1,67	,910
Ülkemizde vergi cezaları büyük işletmelerden çok bireylere ve küçük işletmelere uygulanır.	3,43	1,048
Ülkemizde Vergi İdaresi vergi yükümlülerine karşı adildir	2,47	1,200
Ülkemizde Vergi İdaresi vergiye ilişkin ihtiyaç duyduğum bütün hizmetleri sunar ve bu hizmetlere ulaşmak benim için kolaydır.	3,36	1,820
Ülkemizde Vergi İdaresi yükümlülerin sorunları ile ilgili açıklayıcı ve güvenilir bilgi verir.	2,83	1,219
Ülkemizde Vergi İdaresi ile yükümlü arasındaki ilişkilerde karşılıklı anlayış ve iyi niyet hakimdir.	2,49	1,294

426

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Yukarıdaki tabloda da görülebileceği gibi 'Ülkemizde vergi cezaları büyük işletmelerden çok bireylere ve küçük işletmelere uygulanır' maddesi en yüksek ortalama sahip iken "Ülkemizde vergi kaçıranlar kaçırıkları verginin cezasını tam olarak öder" maddesi en düşük ortalamaya sahiptir. Bu bağlamda ülkemizde ceza adaleti algısının çok düşük olduğu söylenebilir.

Son olarak araştırmada vergi uyumunun vergi afları, genel, ceza ve prosedürel adalet algısı değişkenleri ile ilişkisini ortaya koymak için çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

*Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi:
Bursa İli Örneği*

Tablo 6: Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler

	Ortalama	Standart Sapma
Vergi Uyumunu	4,14	1,199
Ceza Adaleti	3,3342	,91797
Prosedürel Adalet	3,2427	,96077
Vergi Afları	2,87	,83712
Genel Adalet	2,86	1,13

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği üzere vergi uyumu değişkeni en yüksek ortalamaya sahip iken genel adalet değişkeni en düşük ortalamaya sahiptir. Mükelleflerin vergi uyumlarının yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşın genel adalet algısına ilişkin görüşlerinin olumsuz olduğu görülmektedir. Değişkenlere ait korelasyon tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 7: Değişkenlere İlişkin Korelasyon Tablosu

Değişkenler		Ceza Adaleti	Vergi Afları	Genel Adalet	Prosedürel Adalet	Vergi Uyumunu
Pearson Correlati on	Ceza Adaleti	1	,653*	,824*	,489*	-,352*
	Vergi Afları	,653*	1	,789*	,526*	-,408*
	Genel Adalet	,82*	,789*	1	,582*	-,353*
	Prosedürel Adalet	,489*	,526*	,582*	1	-,18*
	Vergi Uyumunu	-,352*	-,408*	-,353*	-,184*	1
Sig. (1-tailed)	Ceza Adaleti		,000	,000		,000
	Vergi Afları	,000		,000	,000	,000
	Genel Adalet	,000	,000		,000	,000
	Prosedürel Adalet	,000	,000	,000		,000
	Vergi Uyumunu	,000	,000	,000	,000	
N	Tüm Değişkenlerin Toplam Hacmi	754	754	754		754

*Korelasyon katsayısı 0.01 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 7'de görülebileceği üzere genel adalet ve ceza adaleti algısı değişkenleri arasındaki yüksek korelasyon çoklu doğrusal bağıntı sorununa neden olduğundan genel adalet değişkeni modele dahil edilmemiştir. Genel adalet değişkeni çıkarıldıktan sonraki korelasyon tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 8: Değişkenlere İlişkin Korelasyon Tablosu

		Vergi Uyumu	Ceza Adaleti	Prosedürel Adalet	Vergi Afları
Pearson Correlation	Vergi Uyumu	1,000	-,352*	-,397*	-,408*
	Ceza Adaleti	-,352*	1,000	,788*	,653*
	Prosedürel Adalet	-,397*	,788*	1,000	,776*
	Vergi Afları	-,408*	,653*	,776*	1,000
Sig. (1-tailed)	Vergi Uyumu	.	,000	,000	,000
	Ceza Adaleti	,000	.	,000	,000
	Prosedürel Adalet	,000	,000	.	,000
	Vergi Afları	,000	,000	,000	.
N	Tüm Değişkenlerin Toplam Hacmi	754	754	754	754

428

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

*Korelasyon katsayısı 0.01 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 8’de de görülebileceği üzere, bağımsız değişkenler arasında 0,80 ve üzerinde korelasyon söz konusu olmadığı için değişkenler arasında çoklu doğrusal bağıntı problemi yoktur. Çoklu doğrusal regresyon model özeti aşağıda verilmiştir.

Tablo 9: Çoklu Doğrusal Regresyon Model Özeti

Çoklu R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Standart Hata	F	Sig.
,43	,185	,182	0,085	56,770	0,000

Vergi uyumunu çoklu R %43 ve R² %18,5 açıklarken düzeltilmiş R² %18,2 açıklamıştır. Vergi uyumunun %18,2’sini ceza adaleti, prosedürel adalet ve vergi affı değişkenleri açıklanmaktadır. Modelde F=56,770 bulunmuştur. $p=0,00<0,05$ olduğundan modelin anlamlı olduğu görülmektedir. Vergi uyumu ile ceza adaleti, prosedürel adalet, vergi affı değişkenleri arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Çoklu regresyon katsayılar tablosu aşağıda verilmiştir.

*Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi:
Bursa İli Örneği*

Tablo 10: Çoklu Regresyon Katsayılar Tablosu

Bağımsız Değişkenler	Standartlaştırılmamış Katsayılar Beta	Standartlaştırılmamış Katsayılar Beta	t Değeri	Sig.
Sabit Terim	6,069		38,226	,000
Ceza Adaleti	-,101	-,077	-1,434	,152
Prosedürel Adalet	-,185	-,148	-2,289	,022
Vergi Afları	-,348	-,243	-4,622	,000

Yukarıdaki tabloda modelin tahmin sonucu elde edilen parametre değerleri ve buna ilişkin t değerleri gösterilmektedir. Ceza adaleti değişkeni parametresi anlamsızdır ($p=0,152>0,05$). Buna karşın diğer değişkenlerin parametresi anlamlıdır ($P<0,05$). Prosedürel adalet değişkeni parametresi anlamlıdır ($p=0,022<0,05$). Vergi afları değişkeni parametresi anlamlıdır ($p=0,00<0,05$). Değişkenlerin önem sırasını gösteren standartlaştırılmamış Beta değerlerine bakıldığında, modeli en iyi açıklayan değişkenin vergi afları ve sonrasında ise prosedürel adalet algısı değişkeni olduğu görülmektedir. Modelde sabit terim 6,069 olarak bulunmuştur. Prosedürel adalet algısı değişkenine ait değer -0,185'dir. Prosedürel adalet algısındaki bir birimlik değişme vergi uyumunu 0,185 birim azaltmaktadır. Vergi afları değişkenine ait değer -0,348'dir. Vergi aflarındaki bir birimlik değişme vergi uyumunu 0,348 birim azaltmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Vergi kaçığının yaygın olduğu gelişmekte olan ülkelerde sık sık başvurulan vergi afları, gelir arttırıcı ve vergi idaresinin yükünü azaltıcı bir araç olarak görülmektedir. Bununla birlikte vergi aflarına sık sık başvurulması dürüst vergi mükelleflerinde cezalandırıldığı ve vergi kaçığının yaygın olduğu algısını yaratarak, vergilemede adalet algısını ve vergi uyumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışmada Türkiye'deki vergi mükelleflerinin vergi ahlakına ve vergilemede adalet algısına ilişkin görüşlerinin vergi uyumunu nasıl etkilediği Bursa ili kapsamında incelenmiştir. Çalışmada çoklu doğrusal regresyon analizi ile mükelleflerin vergi ahlakına ilişkin görüşlerinin ve adalet algılarının vergi uyumuna etkisi ortaya konulmuştur.

Çalışmada açıklayıcı faktör analizi sonucunda vergi afları tek bir faktörde toplanmıştır. Bulunan bu faktör vergi aflarına ilişkin görüşlerin %71,974'ünü açıklamaktadır. Ayrıca faktör yüklerine bakıldığında, 0,935'lik yükükle *"vergi afları yükümlülerin vergiye uyumlarını olumsuz etkilediğinden, gelecekteki af beklentilerini artırıp ve vergi matrahını daraltır"* ifadesi en fazla yüke sahip görüş olduğu ortaya çıkmıştır. Bir başka ifade ile vergi afları gelecekte vergi uyumu ve vergi gelirleri açısından olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Çünkü yükümlüler yeniden vergi affı uygulamasına gidileceğini düşünerek, vergilerini ödemek istemeyecekler bu da vergi uyumunu ve vergi gelirlerini azaltıcı etki yaratacaktır. *"Vergi afları ekonomik kriz gibi kendi iradesi dışındaki nedenlerden dolayı vergi borçlarını ödeyemez duruma düşen vergi yükümlüleri için gerekli bir uygulamadır"* maddesi en yüksek ortalama (3,74) ve en yüksek standart sapmaya (1,338) sahip iken, *"vergi afları vergi kaçakçılığı sorununun çözümüne yönelik bir araçtır"* maddesi en az ortalama (2,04) ve en az standart sapmaya (0,827) sahiptir. Bu doğrultuda mükelleflerin vergi aflarının, sadece ekonomik kriz gibi istisnai durumlarda bir sefere mahsus olarak uygulanması gerektiğini düşündükleri ve vergi aflarını vergi kaçakçılığı sorununun çözümü için bir araç olarak görmedikleri söylenebilir.

Vergi adaleti algısı ölçeğine faktör analizi uygulandığında, teori ile uyumlu üç faktörün vergi adaleti algısını açıkladığı görülmektedir. Bu faktörler sırasıyla genel, ceza ve prosedürel adalet algısıdır. Bu üç faktör toplam vergi adaleti algısının % 72,933'ünü açıkladığı görülmektedir. Ayrıca bulunan üç faktördeki faktör yüklerine bakıldığında; 0,923'lük yükükle *"ülkemizde vergi yükü, vergi yükümlüleri arasında adil bir şekilde dağıtılır"* , 0,850'lik yükükle *"ülkemizde vergi kaçırana yönelik uygulanan cezalar adildir"* ve 0,796'lık yükükle *"ülkemizde vergi idaresi yükümlülerin sorunları ile ilgili açıklayıcı ve güvenilir bilgi verir"* görüşleri en fazla yüke sahip görüşlerdir. *"Ülkemizde vergi cezaları büyük işletmelerden çok bireylere ve küçük işletmelere uygulanır"* en yüksek ortalama (3,43) sahip iken, *"ülkemizde vergi kaçırana kaçırıldıkları verginin cezasını tam olarak öder"* maddesi en düşük ortalamaya (1,59) sahiptir. Bu bağlamda ülkemizde ceza adaleti algısının çok düşük olduğu söylenebilir.

Çalışmada daha sonra vergi uyumunun vergi afları, ceza adaleti ve prosedürel adalet değişkenleri ile ilişkisini ortaya koymak için çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Çalışmanın model

*Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi:
Bursa İli Örneği*

kısmından elde edilen bulgular ise şu şekildedir; vergi uyumu ile vergi affı, ceza adaleti algısı, prosedürel adalet algısı arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Modelde ceza adaleti algısı dışında tüm parametreler anlamlı bulunmuştur. Modeli en iyi açıklayan değişken vergi afları değişkenidir. Modeli açıklayan prosedürel adalet algısı ve vergi afları değişkenlerinin vergi uyumunu negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Literatüre bakıldığında; Yuesti (2018) tarafından yapılan araştırmada vergi aflarının vergi uyumunu olumlu yönde etkilediği görüldüğüne, çalışmamızda olumsuz yönde etkilediği bulunmuştur. Faizal vd. (2017) tarafından yapılan araştırmada ise çalışmamıza benzer şekilde prosedürel adaletin vergi uyumunu etkilediği, buna karşın ceza adaleti algısının ise etkilemediği bulunmuştur.

Elde edilen bulgulardan hareketle mükelleflerin vergiye uyumunu teşvik edecek öneriler şu şekilde sıralanabilir;

Vergi aflarının vergi suçu işleyen mükellefler için ödül olduğu, vergi suçlarının daha hafif bir suç olduğu algısının yıkılabilmesi açısından, sık sık vergi affı uygulamasına gidilmemelidir. Gelişmiş ülkelerdeki vergi affı uygulamasına paralel olarak, vergi afları 8-10 yıl gibi aralıklarla, dar kapsamlı olarak uygulanmalıdır.

Mükelleflerin vergi adaleti algısı ile vergi uyumu arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Mükellefin vergi adaleti algısı arttıkça vergi uyumu da yükselecektir. Özellikle vergi idaresi tarafından, mükelleflere doğru ve açıklayıcı bilgi verilmesi açısından, gelir idaresi personelinin nicel ve nitel açıdan yeterli olmasına önem verilmelidir. Mükellefler arasında tarafsızlık hâkim kılınmalı ve vergi kanunları herkese aynı şekilde uygulanmalıdır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenmiştir (Proje Numarası KUAP (I) -2017/8). Uludağ Üniversitesi Komisyonu, Bursa, Türkiye.

KAYNAKÇA

Abdul, Farida (2019). "Tax Compliance Behaviour and Tax System Fairness of Corporate Taxpayers in Kenya". *European Journal of Business and Management*, (11)6, 33-42.

Aborat, Wubshet (2011). "Taxpayers' Perception towards Fairness: Personal Business Profit Taxpayers in Addis Ababa", (Unpublished Master Thesis), Addis Ababa University School Of Business and Public Administration, Addis Ababa.

Alm, James; Beck, William (1990). "Tax Amnesties and Tax Revenues". *Public Finance Quarterly*, 18(4), October, 433-53.

Alm, James; Beck, William (1991). "Wiping the Slate Clean: Individual Response to State Tax Amnesties". *Southern Economic Journal*, 57(4), April, 1043-1053.

Altuğ, E. Figen; Çak, Murat; Şeker, Murat; Bingöl, Önder (2010). *Türkiye'de Vergi Bilinci İstanbul Araştırması*. İstanbul: İSMMM Yayınları, No:134.

Andreoni, James (1991). "The Desirability of A Permanent Tax Amnesty". *Journal of Public Economics*, 45(2), July, 143-59.

Anyongeire, Asap (2012). "Personel Norms, Tax Morale and Tax Compliance in Uganda", (Unpublished Master Thesis), Makerere University, Uganda.

Azmi, A. Che; Perumal, A. Kamala (2008). "Tax Fairness Dimensions in An Asian Context: The Malaysian Perspective". *International Review of Business Research Papers*, 4(5), Nowember-December, 11-19.

Bayer, C-Ralph; Oberhofer, Harald; Winner, Hannes (2015). "The Occurrence of Tax Amnesties: Theory and Evidence". *Journal of Public Economics*, 125, 70-82.

Benk, Serkan; Budak, Tamer; Çakmak, F. Ahmet (2012). "Tax Professionals' Perceptions of Tax Fairness: Survey Evidence in Turkey". *International Journal of Business and Social Science*, 3 (2), 112-117.

Besen, Ramazan (2007). "Devletin Vergi Alacağıının Ortadan Kalkması ve Vergi Aflarının Mükellefler Üzerindeki Etkisine İlişkin Bir Araştırma", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Borgne, Le Eric; Baer, Catherine (2008). *Tax Amnesties, Theory, Trends and Alternatives*. International Monetary Fund, Publication Services, U.S.A.

Chang, Daryl (2018). "Tax Amnesties and Their Potencial Application in New Zealand in 2018- A Critical Literature Rewiew and Hypothetical Case Analysis", (Unpublished Master Thesis), The School of Business and Law of Aucland University and Technology, Aucland.

*Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi:
Bursa İli Örneği*

Christensen, L. Anne; Weilrich, G. Susan; Newman, M. D. Gerbing (1994). "The Impact of Education on Perceptions of Tax Fairness". *Advances in Taxation*, 6, 63-94.

Christensen, L. Anne; Wehrich, G. Susan (1996). "Tax fairness: Different Roles, Different Perspectives", *Advances in Taxation*, 8, 27-61.

Christian, W. Charles; Gupta, Sanjay and Young, C. James (2002). "Evidence on Subsequent Filing from The State of Michigan's Income Tax Amnesty". *National Tax Journal*, 55(4), December, 703-721.

Coşkun, Recai; Altunışık, Remzi; Yıldırım, Engin (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı)*. Adapazarı: Sakarya Yayıncılık.

Çetin, Güneş. (2007). "Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi". *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2),171-187.

Çil, Gözde (2012). "Vergi Aflarının Vergi Uyumuna Etkisi: Edirne İline Yönelik Çalışma", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Dicke, Marius; Werboon, Peter (2010). "Trust in Authorities as a Boundary Condition to Procedural Fairness Effects on Tax Compliance". *Journal of Economic Psychology*, 3(1), 80-91.

Farrar, Jonathan; Kaplan, E. Stewen; Thorne, Linda (2019). "The Effect of Interactional Fairness and Detection on Taxpayers' Compliance Intentions". *Journal of Business Ethics*, (154)1, 167-180.

Fox, William; Murray, Matthew (2011). "Bayesian Analysis of the Effect of Amnesties on Tax Revenues and Filing Rates Using A Longitudinal Data Model with Endogenous Switching". *Center for Business and Economic Research University of Tennessee*, February, 1-47.

Franzoni, L. Alberto (1996). "Punishment and Grace: On the Economics of Permanent Amnesties". *Public Finance / Finances Publiques*, 3, 353-368.

Gerbing, Monica (1988). "An empirical Study of Taxpayer Perceptions of Fairness", (Unpublished PhD Thesis), University of Texas, Texas.

Gilligan, George; Grant, Richardson. (2005). "Perceptions of Tax fairness and Tax compliance in Australia and Hong Kong - A Preliminary Study". *Journal of Financial Crime*, 12(4), 331-343.

Gordon, Daniel; Wen, Jean-François (2017). "A Question of Fairness: Time to Reconsider Income Averaging Provisions", Institut C. D. Howe Institute Commentary No. 494.

Graetz, Micheal; Wilde, Louis (1993). "The Decision by Strategic Nonfilers to Participate in Income Tax Amnesties". *International Review of Law and Economics*, 13(3), September, 271-83.

433

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Hofmann, Eva; Hoelzl, Eric; Kirchler, Erich (2008). "Preconditions of Voluntary Tax Compliance: Knowledge and Evaluation of Taxation, Norms, Fairness, and Motivation to Cooperate". *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*, 216(4), 209-217.

İpek, Selçuk; Kaynar, İlknur ve Öksüz, Mehmet (2012). "Vergi Aflarının Yükümlü Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi: Trakya Bölgesi Örneği". *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 245-253.

Jackson, Betty; Milliron, Valerie (1986). "Tax Compliance Research: Findings, Problems and Prospects". *Journal of Accounting Literature*, 5 (1), 25-165.

Kaya, Ayşe (2014). "Vergi Aflarının Vergi Gelirlerine Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz". *Maliye Dergisi*, 167, Temmuz-Aralık, 184-199.

Koch, Christian; Müller, Cornelius (2015). "Anticipated Tax Amnesties and Tax Compliance: An Experimental Study". Conference Paper, Econstor, March, 1-42.

Kogler, Christoph; Muehlbacher, Stephan; Kirchler, Erich (2015). "Testing The Slippery Slope Framework among Self-Employed Taxpayers". *Economics of Governance*, 16(2), 125-142.

Laborda, Julio; Rodrigo, Fernand (2003). "Tax Amnesties and Income Tax Compliance: The Case of Spain". *Fiscal Studies*, 24 (1), 73-96.

Leonard, Herman; Zeckhauser, Richard (1986). "Amnesty and Enforcement Tax Policy", NBER Working Paper Series, No: 2096, 1- 46.

Luitel, Hari; Sobel, Russell (2007). "The Revenue Impact of Repeated Tax Amnesties". *Public Budgeting & Finance*, Fall, 9-38.

Luitel, Hari; Tosun, Serkan (2014). "A Reexamination of State Fiscal Health and Amnesty Enactment". *International Tax and Public Finance*, 21(5), 874-893.

Mahangila, Deogratiou; Holland, Kevin (2015). "Analysis of Procedural and Retributive Justice in Tax Compliance". *The Operations Research Society of Eastern Africa (ORSEA)*, 5(1), 113-160.

Marchese, Carla (2014). "Tax Amnesties". IEL Paper in Comparative Analysis of Institutions Economics and Law, 17, 8. <http://polis.unipmn.it/pubbl/RePEc/uca/ucaiel/iel017.pdf> (Erişim Tarihi 3. 04. 2019).

Niesiołędzka, Malgorzata; Kołodziej, Sabina (2017). "The Fair Process Effect in Taxation: The Roles of Procedural Fairness, Outcome Favorability and Outcome Fairness in The Acceptance of Tax Authority Decisions". *Current Psychology*, December, 1-8 <https://doi.org/10.1007/s12144-017-9762-x> (Erişim Tarihi 3. 04. 2019).

Richardson, Maryan; Sawyer, Adrian (2001). "A Taxonomy of the Tax Compliance Literature: Further Findings, Problems and Prospects". *Australian Tax Forum*, 16 (2), 137-320.

*Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi:
Bursa İli Örneği*

- Ross, Justin (2012). "Forgiveness is Divine, but Is It Good Tax Policy?". School of Public and Environmental Affairs-Indiana University, October.
- Saad, Natrah (2009). "Fairness Perceptions and Compliance Behaviour: The Case of Salaried Taxpayers in Malaysia after Implementation of the Self-Assessment System". *E-Journal of Tax Research*, 8(1), 32-63.
- Saad, Natrah (2011). "Fairness Perceptions and Compliance Behaviour: Taxpayers' Judgments in Self-Assessment Environments", (Unpublished Phd Thesis), University of Canterbury, Canterbury.
- Sawyer, Adrian (2005). "Targeting Amnesties at Ingrained Evasion-A New Zealand Initiative Warranting Wider Consideration". Revised Version of A Paper Presented The 2005 ATTA Conference, VUW, New Zealand, 1-50.
- Tigist, F. Mama (2017). "Tax Fairness, Tax Knowledge and Tax Complexity of Bole Sub City Category "B" Business Profit Taxpayers", (Unpublished Master Thesis), St. Mary's University School of Graduate Studies Department of Accounting, Addis Ababa.
- Topal, Mehmet (2011). "Refah Devletine Yönelik Tutumlar ve Vergi Adaleti Algısı: Türkiye Üzerine Bir Araştırma", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Torgler, Benno (2003). "Beyond Punishment: A Tax Compliance Experiment with Taxpayers in Costa Rica". *Revista de Análisis Económico*, 18 (1), Junio, 27-56.
- Torgler, Benno; Schaltegger, Christoph; Schaffner, Markus (2003). "Is Forgiveness Divine? A Cross- Culture Comparison of Tax Amnesties Schweiz". *Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik*, 139 (3), 375-396.
- Torgler, Benno; Schaltegger, Christoph (2005). "Tax Amnesties and Political Participation". *Public Finance Review*, 33(3), May, 403-431.
- Uchitelle, Elliot (1989). "The Effectiveness of Tax Amnesty Programs in Selected Countries". *Federal Reserve Bank of New York Quarterly Review*, Autumn, 48-53.
- Viljoen, Zarane. (2017). "An Exploratory Study of Tax Fairness Dimensions of Individual Taxpayers in South Africa", (Unpublished Master Thesis), The Faculty of Economic and Management Sciences of University of Pretoria, Pretoria.
- Villalba, Miguel (2017). "On the Effects of Repeated Tax Amnesties". *Journal of Economics and Political Economy*, 4(3), September, 286-301.
- Wenzel Michael (2003). "Tax Compliance and The Psychology of Justice: Mapping The Field". Braithwaite, Valerie; Ashgate; Hants (Eds.), *Taxing Democracy: Understanding Tax Avoidance and Evasion*, 41-69.

435

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Ya'u, Abba; Saad, Natrah (2018). "Trust as Moderating Variable in The Relationship between Fairness Perceptions and Voluntary Tax Compliance in Nigeria: A Theoretical Framework". *Journal of Advanced Research in Business and Management Studies*, 10, 128-39.

Yeniçeri, Harun (2004). "Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Uygulama, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları". 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, 10-14 Mayıs, Uludağ Üniversitesi, Antalya, 908-927. http://malieyempozyumu.org/wp-content/uploads/2016/11/Maliye-Sempozyumu_19.pdf (Erişim Tarihi 03. 04. 2019).

Yong, Sue; Rametse, Nthati (2010). "The Influence of Procedural Fairness on The Small Business Entrepreneurs and Their Perception of The Tax Authority: A Case Study Approach". *International Review of Business Research Papers*, 6(1), 487-512.

Yuesti, Anik (2018). "Taxpayer Compliance Analysis of Tax Amnesty Application as Effort Improvement of Increasing on Countryincomeand Development through Tax Sector". *International Journal of Business and Management*, 7(5), May, 29-36.

*Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi:
Bursa İli Örneği*

SUMMARY

One of the methods that the government sees as a solution to reduce tax non compliance is tax amnesties. However, the frequent application of tax amnesties reduces the tax compliance of taxpayers.

The aim of this study was to determine the impact of taxpayers' opinions on tax amnesties and their tax fairness perception on tax compliance in Bursa. Three different scales, which are frequently used in the related literature, were used in the design of the research model. In this study, 754 taxpayers were surveyed. The data of the study includes the taxpayers who have made commercial gains in Bursa. First, reliability and factor analysis were applied to the questions about tax amnesty and tax fairness perception. Then, regression analysis was applied to these scales.

The relationship between tax compliance and tax amnesties, retributive fairness and procedural fairness variables was determined by multiple linear regression analysis. In the model, all parameters were significant except for retributive fairness. Procedural fairness and tax amnesty variables explaining the model seem to have a negative effect on tax compliance.

Based on the findings, suggestions that will encourage taxpayers to tax compliance can be listed as follows: tax amnesties should not be applied frequently to eliminate the perception that tax evaders are a reward. Particular attention should be given to the quantitative and qualitative adequacy of the revenue administration staff, to provide accurate and explanatory information to taxpayers.

437

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

AYDINLANMADAN MODERN ZAMANLARA:
GELİŞİM KÜLTÜ VE RESİM SANATINDAKİ
YANSIMALARI

Zehra Canan BAYER*

Makale Geliş Tarihi-Received: 19.07.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 29.11.2019
DOI: 10.37093/ijisi.658997

ÖZ

18. yüzyılda Aydınlanma ile birlikte söz konusu olmaya başlayan aklın üstünlüğü, bilim, deney ve bilginin önemi, Avrupa'da dönüşümlerin yaşanmasında etkili olur. Çağın en mühim gelişmelerinden biri olan Sanayi Devrimi, ona eklenen Endüstrileşme ve Makineleşme, kentlerin çehresini ve yaşam koşullarını/biçimlerini değiştirirken bu vesileyle modern ve çağdaş bir toplum yapısının oluşması yönünde de temeller atılır. Modern ve çağdaş olma yolunda hız kazandıran gelişmeler, bazı sanatçıların üzerinde farkındalık oluşturarak çağdaş konulara sıcak bakmalarına sebep olur. Gelişimin tanıkları olan bu sanatçılardan bazıları, çağa damgasını vuran gelişmeleri resim planına aktarırken, bazıları da sömürgeleşme emellerinin soluşunu hissettirdiği farklı coğrafyaları tuvallerine yansıtırlar. Çağdaş yaşamın yabancılaşma ve yalnızlık gibi insan psikolojisi üzerindeki sarsıcı etkileri de zaman zaman Avrupalı ressamların resmettiği konular arasında yer alır. Gelişimin varacağı noktaya kaygıyla bakan sanatçılar, bir süre sonra Avrupa'dan uzaklaşarak diğer medeniyetleri/kültürleri tanımaya yönelir ve bu sanatçılar, modernleşmenin üzerlerinde yarattığı baskıdan kaçarak

* Dr., Kocaeli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü,
Kocaeli/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8593-4125>.
zcanan.bayer@kocaeli.edu.tr

"primitif" kùltùrlere sıcak bakmaya, endüstrileşmenin ve modern yaşamın kuşattığı çağdaş dünyalarında eksik olan "saf enerjinin" kaynağına ulaşmaya koyulurlar. Gelişimin varacağı noktaya kaygıyla bakan, bununla yüzleşen sanatçılar ise "gelişim kùltürünün" geri tepen bir silaha dönüşmesine, kitlelerin yıkımına sebep olmasına şahitlik ederler ve sanatlarına yansıyan da saf korkunun kol gezdiği vahşet ve kâbuslar olur.

Anahtar Kelimeler: Endüstrileşme ve Sanat, Sanat ve Çağdaşlaşma, Primitif Sanat, Kült, Gelişim.

**FROM ENLIGHTENMENT TO MODERN TIMES:
THE CULT OF PROGRESS AND ITS REFLECTIONS
ON PAINTINGS**

ABSTRACT

The supremacy of reason, science, experiment and knowledge that determined the Enlightenment in the 18th century, were effective in transforming Europe. While the Industrial Revolution and Mechanization articulated in it changed the cities' faces and the living conditions, the foundations were also laid for the formation of a modern and contemporary social structure. Developments of being modern and contemporary, create awareness for some artists and make them look at contemporary issues. Some of these artists, transferred developments/progress that marked the era to the painting plan, while others choose to paint the different geographies of colonization. The shocking effects of contemporary life on human psychology also painted by European painters in that time. In the 19th century, artists who were uncomfortable with the power of progress, left Europe and set out to look closer to the primitive cultures, paint them and reach the source of pure energy missing in their contemporary world. And in the 20th century, some artists, whom witnessed the transformation of the cult of progress into a backfire, causing destruction of masses by wars, reflected the savagery and nightmares of pure fear in their artworks.

Keywords: Industrialization and Art, Art and Modernization, Primitive Art, Cult, Progress.

GİRİŞ

18. yüzyıldaki Aydınlanma ve Endüstri Devrimi ile bağlantılı olarak bilim, teknoloji ve endüstri alanındaki yeniliklerle önemli gelişmeler kaydeden Avrupa, 19. yüzyılda kendini diğer coğrafyalarda yaşayanlara kıyasla "üstün" ve "zirvede" konumlandırmıştır. Bu gelişmeler kimilerinde daha aydınlık, daha parlak bir geleceğe ulaşma isteğini doğururken, kimilerinde de "sonu nereye varacak?" düşüncesiyle bir karabasana dönüşme kaygısını da beraberinde getirir. Sanatçılar, gelişimin tanıkları olarak tüm olan biteni anlamaya ve eserlerinde anlatmaya çalışırlar.

442

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Bu çalışmanın amacı, gelişim kültürünün, aydınlanma ile birlikte söz konusu olmaya başlayan endüstrileşme, makineleşme, modernleşme ve çağdaşlaşmanın 18. yüzyıldan itibaren farklı coğrafyalardaki yapıcı ve/veya yıkıcı etkilerinin resim sanatına yansımalarını tespit etmektir.

Bunun için çalışmanın başlangıcında Yeni Çağ'ın sonuna doğru Sanayi Devrimi ile öne çıkan İngiltere'den bahsedilerek örnekler verilmiş, sonrasında Fransa'nın, *-gelişim kültürü bağlamında-* bulunduğu noktayı farklı bir coğrafyada, Oryantalizm söylemiyle Doğu üzerinden nasıl tekrarladığı örneklendirilmiştir.

Çalışmanın devamında 19. yüzyılda İngiltere'de Sanayi Devriminin olumsuz etkilerinin tuvale nasıl yansıdığına, keşifler öncesinde Amerika yerlilerinin sürdürdüğü yaban ve doğal yaşamın huzurlu etkilerine, keşifler sonrasında yerleşik hayata geçiş, "yeni" bir dünya kurma amacıyla Batı'dan gelen "beyaz adamın"¹ kıtayı istilası, bu istilanın doğal yaşam ve yerli ırk üzerinde neden olabileceği/olduğu yıkımlara örnekler verilmiştir.

Gelişim kültürünün farklı coğrafyalardaki etkisi, 18. ve 19. yüzyılda Yeni Zelanda örneğiyle sürdürülmüş; Amerika yerlilerinden farklı olarak Maorilerin "medeni" Batı'yı reddetmek yerine kabullendikleri ve melez bir kimliği nasıl içselleştirdikleri gösterilmiştir.

¹ Beyaz adam: Sömürge ülkelerinde yerlilerin, sömürgeciler için kullandığı söz. www.tdk.gov.tr (Erişim: 09.04. 2019)

*Aydınlanmadan Modern Zamanlara:
Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları*

Yakın Çağ'daki gelişim kültürü ve etkileri çalışmanın devamını oluşturmuş; bu kapsamda 19. yüzyıl sonlarında Fransa/Paris örneğinden yola çıkarak değişen/gelişen kent çehresi, modern yaşamla birlikte söz konusu olmaya başlayan *yeni* yaşam biçimleri ve bu yaşam biçimlerinin Empresyonist ressamların tuvallerine nasıl yansıdığı örneklendirilmiştir. Bununla birlikte modern yaşamın ve gelişimin kaosa neden olduğunu düşünen sanatçıların bu dünyadan kaçarak primitif kültürlere yönelmesi, bu kültürlerden beslenerek modern sanatın başlamasına vesile olması da örneklerle altı çizilen diğer bir konu olmuştur.

Çalışmanın sonunda "*gelişimin sonu nereye varacak?*" sorusunun cevabı, sanat tarihinden çarpıcı örneklerle verilmiştir. Bunun için savaş olgusu üzerinden yola çıkılmış, gelişimin tanıkları ve kahramanlarının kendi yarattığı top ve tüfeğin, geri teperek kendilerine nasıl döndüğü, savaş temalı yapıtlar üzerinden anlatılmıştır.

Bu makale, konuyla ilgili sanat eseri üreten sanatçıların eserleri üzerine geniş kapsamlı yapılan bir çalışma olmamakla birlikte, içeriğinde "*gelişim kültürünün*" kıtalararası etkilerinin resim sanatından örneklerle tespit edildiği genel bir bakış açısı yansıtılmıştır.

1. DEVRİM RUHUNUN SANATTAKİ YANSIMALARI: İNGİLTERE'DEN JOSEPH WRIGHT DERBY ÖRNEĞİ

18. yüzyılda Avrupa'da yeni bir çığır açan ve bu yüzyıla damgasını vuran en önemli gelişme, İngiltere'de gerçekleşen ve büyük oranda makineleşmenin ürünü olan Sanayi Devrimi'dir.² James Watt'ın buhar makinesini icadı, Abraham Darby'nin eritme fırınlarında odun kömürü yerine kok kömürünü kullanmaya başlaması, John Kay, Richard Arckwright ve Edmund Cartwright'ın tekstil sanayiindeki makine uygulamaları bu devrimin başlıca olayları arasında yer alır (Hançerlioğlu, 2001: 343).

² Orhan Hançerlioğlu, Avrupa'da üç kez Sanayi Devrimi olduğundan bahsetmektedir. Bunlardan birincisi, 1774'te Buhar Makinesinin bulunması, ikincisi 1869'da Gramme Makinesinin icadı, üçüncüsü ise İkinci Dünya Savaşı sonunda bilgisayar ve otomasyon sisteminin kullanılmasıyla gerçekleşmiştir (Hançerlioğlu, 1995: 355).

18. yüzyıla damgasını vuran bu gelişmeler, zaman zaman resim sanatında da yerini bulmuştur. Örneğin *İplik Bükme Makinasını* icad eden ve 1770'lerde Derbyshire'de kurduğu fabrikayla dokuma sanayiinin kurulmasına öncü olan Richard Arkwright, İngiliz ressam Joseph Wright Derby'e fabrikasının resmini yapması için sipariş vermiştir (Olusoga, 2018). Joseph Wright Derby'nin resimleri, üretimle alakalı olmayıp arka planda dokuma fabrikalarının yer aldığı, kırsala ait huzur duygusu uyandıran manzaralardır (Görsel 1-2).

444

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

1. Joseph Wright Derby, Gece Arkwright'ın Koton Fabrikaları, 1782, tüyb, 99.7x125.7 cm, Özel Koleksiyon

2. Joseph Wright Derby, Arkwright'ın Koton Fabrikaları, 1796, tüyb, Boyutları (?), Derby Museum and Art Gallery

Joseph Wright Derby, bilim ve teknolojinin yeni bir dünya yaratmadaki etkisinin, aydınlanma felsefesi ile bağlantılı olarak aklın üstünlüğünün, bilimsel metoda duyulan inanç ve sarsılmaz güvenin farkındadır. Yaşadığı çağda bilim, bilimsel metot, *yeni bir dünya yaratmaya olan inancın vazgeçilmez bir unsurudur. "Vakum Pompası İçinde Bir Kuş Deneyi"*, Derby'nin bu mevzular üzerine ne denli yoğunlaştığının görsel bir örneğidir (Görsel 3). Resimde bir bilim adamı, papağanı cam bir fanusa koyar ve yavaş yavaş fanusun içindeki havayı pompalayarak boşaltmaya başlar. Azalan oksijenle birlikte kuş yavaş yavaş boğulur. Odada bulunanlardan bir kısmı deneyi dikkatle ve hayranlıkla izlerken bir kısmı da korku dolu bakış ve jestlerle takip etmeye çalışırlar. Resim, yüzyılın yeni inanç sisteminin, bilimin yaşam üzerindeki tartışılmaz üstünlüğünü kanıtlar (Morgan, 2018).

*Aydınlanmadan Modern Zamanlara:
Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları*

3. Joseph Wright Derby, Vakum Pompası İçindeki Bir Kuş Deneyi, 1768, tüyb, 1,83x2,44 m, National Gallery, London

Öte yandan resim, çağın korkularından birine de gönderme yapar; "bilim, makineleşme ve gelişim, bunlar fanus içinde ölen kuş gibi hayati bir bedel karşılığında mı var olacaktır?" Gelişime ket vurduranlar, feda mı edilecektir? (Görsel 3)'teki resim detayında deneye bakmaya korkan genç kızı gerçekleri görmesi için uyarayan baba, dikkat çeker. Kızını sakinleştirmek yerine deneyi işaret ederek etrafında olup bitenlere gözlerini kapamamasını, bakmasını, bakarsa öğrenebileceğini öğütlemektedir. Bilgiye ancak bu şekilde ulaşabilecektir. Joseph Wright Derby, dönemin bilimsel ve teknolojik gelişmelerine gönderme yapan benzer resimleriyle³ Sanayi Devriminin ruhunu sanat alanında yansıtan ilk isimlerden biri olarak tarihe geçer.

2. GELİŞİM KÜLTÜYLE PARALEL BİR MİSYON: FARKLI COĞRAFYALARDA BİLGİNİN PEŞİNDE

18. yüzyıl sonlarında, Avrupa'da aklın üstünlüğüne duyulan güven, bilimin, bilginin git gide artan önemi, Batı'nın gözlerini Doğu'ya çevirmesinde de etkili olur. Doğu, tüm gizemiyle merak edilen bir yerdir. Medeniyetlerin beşiğidir. Napolyon 1798'de Mısır'a sefer

³ "Güneş Sistemi Üzerine Ders Veren Filozof (1766)", "Fosforu Keşfeden Simyacı (1771)" ve "Simyacı (1795)" sanatçının bilim alanındaki gelişmelere ışık tutan resimleri arasındadır.

düzenlerken yalnızca siyasi emellerine ulaşmayı hedeflememiş, yanına bilim adamları ve sanatçıları da alarak burada bilimsel, sanatsal çalışmaların başlamasını sağlamıştır. Bilim adamları, Kahire'de kurulan enstitüde Doğu'yu araştırarak Oryantalizmin ilmini yapmış, Arkeologlar antik yerlerde kazılar gerçekleştirmiş ve paha biçilmez değerdeki kültürel varlıkları su yüzüne çıkarmışlardır. Ressamlar ise Doğu'nun insanını, iklimini, coğrafyasını, kültürel mirasını, arkeolojik kazılarda çıkan eserleri resimlemiş, bu resimlerden yayımlar⁴ yapılmış ve Doğu'yla ilgili görsel kaynaklar Avrupalıların bilgisine sunulmuştur (Görsel 4-5).

446

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

4-5. *Description de l'Égypte*'ten Mısır'daki Arkeolojik Kazılar Sonucu Bulunan Eserlerin Çiziminden örnekler

Doğu'ya yapılan seferlerin amaçlarından bir diğeri de Batı'nın, bir zamanlar medeniyetlerin beşiği olan ama sonradan "*yolunu kaybeden*" Doğu'ya tekrar medeniyeti götürme isteğidir. Mısır Seferi başarısızlıkla sonuçlanır, Napolyon ülkesine geri döner ancak Doğu merakı hızını almıştır. 19. yüzyılda Doğu, özellikle Avrupalı ressamların akınına uğrar. Bu ressamlar, Avrupa'daki çağdaşlarında olduğu gibi yeni ve değişen dünyayı, buluşları, endüstrileşmeyi, fabrikaları, makineleri, bilimsel deneyleri resmetmemişlerdir. Onların tuvallerinde Avrupalılar'ın hayallerini süsleyen ve bu mekânlara girmeleri imkânsız olduğundan çoğu da hayal ürünü olan harem, hamam ve esir pazarı sahneleri yer alır. Avrupalılar tarafından talep gören bu türdeki resimlerde sanatçılar, Doğuluları vahşi, tembel, kösnül, zevk ve sefa düşkün, kültürel mirasına sahip çıkmayan, cahil bir toplum olarak gösterirken (Bayer, 2007) aslında Batının medeniyet açısından "*ötekiden*" ne kadar ileri olduğuna vurgu yapmış olurlar. Aydınlanma ve Endüstrileşmeyle birlikte çığır açan Avrupa'yı

⁴ Edward William Lane, *Description de l'Égypte*, 1809, Impr. impériale, Paris.

*Aydınlanmadan Modern Zamanlara:
Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları*

zirveye, bir bakıma Doğu'da geriye doğru işleyen *statik zaman* oturmuştur. Bilim ve teknoloji sayesinde gelişen ve ilerleme kaydeden *dinamik zamanlı* Batı'nın "üstünlüğü", Eugène Delacroix, Jean Leon Gerome, Ingres gibi Oryantalist ressamın resimlerinde, dolaylı olarak bir kez daha söylenmiştir (Görsel 6-8).

6. Eugène Delacroix, Cezayirli Kadınlar, tüyb, 1834, 180x229 cm, Louvre Müzesi, Paris

7. Jean Leon Gerome, Harem Havuzu, 1876, tüyb, 74x62 cm, Hermitage Müzesi, St. Petersburg

8. Henri Regnault, Granada'da Yargısız İnfaz, tüyb, 1870, 302x146 cm, Musée d'Orsay

447

IJSl 12/2
Aralık
December
2019

3. GELİŞİM KÜLTÜNÜN ETKİLERİ VE FARKLI YERLER: AVRUPA, AMERİKA VE YENİ ZELANDA'DAN ÖRNEKLER

Oryantalist temalı resimler yapmak, 19. yüzyılın bazı ressamlarına, Sanayi Devrimi ile makineleşmenin doğal sonucu olan gürültülü ve karmaşık ortamlardan uzaklaşma imkânı sağlarken, kimi sanatçılar da söz konusu devrim sürecini yaşayan şehirlerin değişen çehrelerini tuvallerinde yansıtmayı cazip bulurlar. Bu süreçte kentlerde kurulan fabrikalar, şehirlerin silüetini değiştirir ve yeni oluşan "*sanayi kenti silüeti*", ressamın yapıtlarındaki yerini almaya başlar. Bu konuya eğilenlerden biri de İngiliz ressam William Turner'dır. Sanatçının Dudley kenti manzarasında, dönemin İngilteresi'nde endüstrinin kalbinin attığı yeri görürüz (Görsel 9). Resmin arka planında, harabe halindeki kalesi ile eski kent, bununla birlikte gelenek ve inancın sembolü olan kilise görülür. Yakın planda ise hızını almış endüstrileşmenin modern dünyasına ait, *öfkeli* alev ve dumanlarını etrafa saçan bacalar yer almaktadır. Turner yapıtında, fabrikalar ve

makinelerin, geçmişe gömdüğü eski yaşam tarzını ve modern dünyanın çatışmasını gözler önüne serer. Dudley gibi endüstrileşme yarışına katılan kentlerin çoğalmaya başlaması, toplumda felaketler silsilesini de beraberinde getirmiştir. Turner, Dudley manzarasında "sanayi kentinin" olumsuz etkilerini yansıtırken, diğer resimlerinde 19. yüzyılda endüstriyel ilerleme ve makineleşmenin neden olduğu işçi sınıfındaki aşırı kalabalık, işsizlik, fuhuş, yoksulluk ve salgın hastalıklar gibi endişe verici sonuçlara yer vermez.

448

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

9. William Turner, Dudley, Worcestershire, 1832, Kâğıt Üzerine Suluboya ve Guvaş, 288x430 cm, Tate Museum

19. yüzyılda Amerika kıtasında ise sanatçıların resimlerindeki ilham kaynağı, endüstrinin henüz ulaşamadığı ve yozlaştıramadığı bakir yerlerdir. Bir grup sanatçı, bu el değmemiş uçsuz bucaksız doğayı, manzaralarının ana teması yapar ve bu manzaraları kutsal bir ışıkla yıkarlar (Görsel 10-12). Tanrı'nın gizli elinin dolaştığı bu manzaralarında, bir ulusun doğal tarihini, dağlarını, yamaçlarını, şelalelerini, vadilerini betimlerler.

*Aydınlanmadan Modern Zamanlara:
Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları*

10. Thomas Cole,
Schroon Dağı, Fırtına
Sonrası, 1838, tüy,
99x160 cm, Cleveland
Museum of Art

11. Frederic Edwin Church,
Niagara Şelaleleri, 1857, tüy,
180x230 cm, National Gallery
of Art, Washington

12. Harriet
Cary Peale,
Kaaterskill'de
Karanfil Ağacı,
1858, tüy,
Özel
Koleksiyon

449

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Hudson River Okulu⁵ olarak tanınan bu sanatçı gruplaşmasının başını çeken Thomas Cole, manzaralarında özellikle figür kullanımıyla dikkat çeker. Cole, manzaralarına sıklıkla Amerika'nın yerli halkını dahil eder. Manzaranın azameti altında ezilen bu figürler, adeta doğanın bir parçası haline dönüşürler (13-15); ancak Cole'un manzaralarındaki doğaya bağımlı, onunla bütünleşen, saf ve dolaysız bir yaşam süren yerli halk, bir süre sonra "*beyaz adamın*" yeni bir ulus yaratma, gelişme özlemiyle kaçınılmaz olarak yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Yeni bir ulus yaratma çabasında doğal olanı yok etmenin aşama aşama ters tepeceği, sonun başlangıcı olacağı gerçeği ise sanatçı tarafından seri halindeki beş manzara resminde alegorik olarak etkili bir anlatımla temsil edilmiştir.

⁵ Hudson River Okulu: 1820-1880 yılları arasında, gerçekçi manzara teması üzerine yoğunlaşan Amerikalı ressamlar grubudur. Özellikle Hudson Irmağı ve çevresini betimlemeleri nedeniyle bu adı almışlardır (Sözen ve Tanyeli, 1992: 106).

13. Thomas Cole, Kaaterskill Şelalesi, Detay, 1826, t y b, 109x92 cm,  zel Koleksiyon

14. Thomas Cole, Mohikanların Sonundan Bir Sahne, Detay, 1827, t y b, 64.5x89.1 cm, Wadsworth Atheneum Museum of Art, Hartford

15. Thomas Cole, Niagara Şelaleleri Uzaktan G r n m , Detay, 1830, t y b, 48x61 cm, Art Institute of Chicago

450

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Cole, manzara serisinde sirasıyla *Yaban Evre*, *Arcadia* olarak adlandırılan *Yerleşik Yaşama Geçiş Evresi*, imparatorluğun kurulduğu *İdeal Evre*, ardından imparatorluğun *Çöküş Dönemi* ve sonrasında da *harabe haline* gelişi temsil edilir. Serinin ilk resminde, "ilkel" yaşam temsil edilmiştir (Görsel 16). Resmin sol alt köşesinde, bir geyiği avlamak için koşan avcı figürü yer alır (Görsel 16a). Resmin orta bölümünde de yine av hadisesini gerçekleştiren yerliler temsil edilmiştir. Arka planda ise, sağ köşede avcının kabilesi, hayvan postundan yapılmış çadırlarının önünde ateş yakmışlardır ve dans etmektedirler (Görsel 16b).

16. Thomas Cole, İmparatorluk Süreci: Yaban Evre, 1834, t y b, 99.7 x 160.6 cm, Metropolitan Museum

16a-16b. Thomas Cole, İmparatorluk Süreci: Yaban Evre, Detay

Serinin ikincisinde, pastoral bir manzara eşliğinde yaban hayattan kopuş ve yerleşik hayata geçiş temsil edilmiştir (Görsel 17). Tarım ve hayvancılık başlamıştır. Resimde, tarlasını süren bir çiftçi, koyunlarını

*Aydınlanmadan Modern Zamanlara:
Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları*

otlatan bir çoban betimlenmiş, ideal bir dünya yaratılmıştır ve bu huzurlu ortamda müzik, dans ve şiir keşfedilmiştir (Görsel 17a).

17. Thomas Cole, İmparatorluk
Süreci: Arcadia, 1834, tüyb,
99.7x160.6 cm, Metropolitan
Museum

17a. Thomas Cole, İmparatorluk
Süreci: Arcadia, Detay

451

IJSl 12/2
Aralık
December
2019

Resim, bu topluluğun alacağı yönle ilgili ipuçları da barındırmaktadır. Resmin arka planında, sağ köşede yapım aşamasındaki kayık, yönün belirleyicisi olacaktır (Görsel 17b). Bu kayığı yapanlar, ona binecek ve medeniyete doğru yol alacaklardır. Bilinmeyen yerler, ülkeler keşfedilecektir. Gelişim, kaçınılmazdır.

17b. Thomas Cole, İmparatorluk Süreci: Arcadia, Detay

İnsanoğlunun kazanabileceği en büyük başarılarından biri sayılabilecek imparatorluk kurmak, serinin üçüncü resminde görselleşir (Görsel 18). Antik dünyaya ait mimari formlar resmin dörtte üçünü kaplar. Tapınaklar, heykeller, imparatorluğa ait hem ticaretin hem de savaşın sembolleri olan yelkenliler, borazan çalan askerler, zengin dekoratif unsurlar, demokrasinin doğduğu uygarlığı temsil eder. Öte yandan resimde, Cumhuriyetçi değerleri yansıtan bu ortamı tersine çeviren

bir figür de yer alır. Bu figür, filin üstünde sahneye dahil olan imparatordur (Görsel 18a). İmparator, bir demagogdur, bir "halkavcısı"dır.⁶ Halkını yıkıma sürükleyecektir. Serinin dördüncü resmi de işte bu yıkımı tüm çarpıcılığı ile gözler önüne serer (Görsel 19). İmparatorluk Cehenneme dönmüştür, resim planına çöküş anı yansır. Her yerde yangın ve yangından kaçan insanlar vardır. Uygarlığın/gelişimin sembolü olan Antik unsurlar, mimariler yerle bir olmaktadır. Şehir, kuşatılmıştır ve saldırı altındadır. Saldıranların kimliği belli olmamakla birlikte güçlü bir başka toplumu -ki güç kazanmış kırsala gönderme yapılıyor olabilir- köleleri ya da iç savaş kahramanlarını temsil ediyor olabilirler. Ahlaki yozlaşma, bu ideal uygarlığın sonunu getirmiştir, medeniyet tepetaklak olmuştur ve bu manzarada tek bir eksiklik vardır, o da doğadır.

18. Thomas Cole, İmparatorluk
Süreci: İmparatorluk, 1835-36,
130.2x193 cm, tüyb,
Metropolitan Museum

18a. Thomas Cole, İmparatorluk
Süreci: İmparatorluk, Detay

Serinin son resminde harabeye dönen uygarlığı görürüz. Bir tane dahi insan figürü yoktur. Uygarlığın temsili Antik yapılar yıkıntı halindedir. Zenginlik, görkem, yerini ıssız, harap bir manzaraya bırakmıştır. Doğa, yeniden sömürgeleşmiştir (Görsel 20). Sanatçı aslında bu resimlerle, izleyenlere Antik Yunan ya da Roma dönemini yansıtma çabasında değildir. Sanatçının baktığı nokta, 19. yüzyıl Amerika'sı'dır. Yüzyıl ortalarında Amerikan toplumu, bir kesişme noktasındadır; ya kuruluşundaki değerler, prensipler devam ettirecektir ya da gittikçe daha fazla alan kaplayan ana karasıyla ticari, endüstriyel ve kentleşmiş bir topluma evrilecektir. Amerika'nın doğal tarihini görsel olarak belleklere kazıyan Thomas Cole, bu

⁶ www.tureng.org (Erişim: 09. 04. 2019)

*Aydınlanmadan Modern Zamanlara:
Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları*

serisinde aslında bir yandan da özüyle bağlarını koparan tüm toplulukların, pusulalarını nasıl yitireceğinin mesajını vermektedir. Amerika'nın doğal tarihi ve onun vazgeçilmez bir parçası olan yerlileri, yaşadıkları topraklardan zorla çıkarıp acımasız yaşam koşullarının hüküm sürdüğü topraklara süren, gitmekte direnenleri ise açlığa mahkûm edip katleden "*Beyaz adamın*" yaptığı gibi.

19. Thomas Cole, İmparatorluk
Süreci: İmparatorluğun Çöküşü
1836, tüyb, 99.7x161.3 cm,
Metropolitan Museum

20. Thomas Cole, İmparatorluk
Süreci: Harabe, 1836, tüyb,
99.7x161 cm, Metropolitan
Museum

Yeni bir ulus yaratma güdüsüyle hareket eden "*Beyaz adam*", 19. yüzyıl ortalarında Amerikalı yerli halka karşı acımasız bir üstünlük sağlamıştır. Bu acımasızlığa maruz kalanlar, Amerikalı ressam George Catlin'in eserlerinin ana konusunu oluşturarak belleklere kazanmıştır. Catlin, Amerika'nın Batı sınırına yaptığı beş gezi sonunda, bugün neredeyse kaybolmuş bir kültüre ait yüzlerce kadın ve erkek yerlinin portresini yapar (Görsel 21). Sanatçının 1830'ların ilk altı yılında, Kızılderililere ait gerçekleştirdiği portrelerin sayısı 600'ü aşındır. Catlin, portrelerde St. Louis'de, Missouri Nehri civarında yaşayan Mandan, Crow, Blackfeet, Cheyenne kabilelerinin de dahil olduğu elli Kuzeyli kabileden kabile şeflerini, savaşçıları, kahramanları, kadınları ve çocukları gerçekçi bir anlayışla betimler (Eisler, 2013: 1). "*Kızılderili Sanat Galerisi*"⁷ ismini verdiği bu portreleri, önce Amerika'da sonra da İngiltere, Fransa ve Belçika'da tanıtır. Catlin'in kızılderilileri, birkaç kabilenin tiplmeleri değil, her biri, mensup oldukları kabileleri temsil

⁷ George Catlin'in "*Kızılderili Sanat Galerisi*", 2002 yılında Smithsonian American Art Museum, Renwick Gallery'de sergilenmiştir. Sergi kataloğu ve sergiyle ilgili detaylı bilgi için Bkz.<https://americanart.si.edu/books/catlin-indian-gallery;>
<https://2.americanart.si.edu/exhibitions/online/catlinclassroom/cl.html>

eden ve kimlikleri olan bireylerdir (Görsel 22). Catlin, portreler dışında Kızılderililerin yaşadıkları yerlerden manzaraları, yaşamlarını, yaşantılarını, ritüellerini de resmetmiştir (Görsel 23-24). Soyu tükenme tehlikesi ile karşı karşıya kalan bir ırkın görsel kaydını yapmış, bu ırkı imgede korumuş ve saklamıştır. Öte yandan sanatçı, bu resimleri Romantik bir ruhla yapmış ve Avrupa'da ücret karşılığında gezilen bir galeride, "gelişimin kahramanlarının" beğenisine sunmuştur.

454

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

21. George Catlin, "Kızılderili Sanat Galerisi" Enstalasyon, Renwick Gallery, Smithsonian American Art Museum

Görsel 22. George Catlin, Stu-mick-o-súcks, Kan Kabilesi Şefi, 1832, yb, 73,66x60.96 cm, Smithsonian American Art Museum

Görsel 23. George Catlin, Ölmekte Olan Adam İçin Ritüel Gerçekleştiren Şifacı, Blackfoot Kabilesi, 1832, yb, 73,66x60.96 cm, Smithsonian American Art Museum

Görsel 24. George Catlin, Fort Union, Yellowstone Nehir Ağızı, St. Louis, yb., 1832 28 x 36 cm., Smithsonian American Art Museum

*Aydınlanmadan Modern Zamanlara:
Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları*

Amerikalı yerliler ise "beyaz adamlar" ilk temaslarını, kendi perspektiflerinden yansıtmışlar; geleneksel sanatlarından taşınabilir eşya ve giysiler üzerine betimledikleri figürlü sahnelerde kaybettiklerini değil, "beyaz adama" karşı kazandıkları zaferleri resmetmişlerdir. Cheyenne kabilesi sanatçıları tarafından bizon derisi üzerine renklendirilen figürlü bir sahnede, 25 Haziran 1876 tarihindeki "Little Big Horn" ya da "Custer's Last Stand" savaşı tasvir edilmektedir (Görsel 25). Savaş, Amerika'nın Montana bölgesinde geçer. Yarbay George A. Custer'ın önderliğindeki bir bölük, Siular'la savaşıyor. "Oturan Boğa"nın başında bulunduğu Siular'dan elli kişi ölürken, Custer ve bölüğü tamamıyla katledilir (<https://www.britannica.com/event/Battle-of-the-Little-Bighorn>). Kızılderililer, Avrupa'da yaygınlaşan "beyaz adamın" üstünlüğü olgusuna, onları katlettikleri savaş sahneleriyle karşılık vermişlerdir. Bu resimlere göre yok olmakta/kaybolmakta olan, "Beyaz Adamın" kendisidir (Görsel 26).

455

IJSl 12/2
Aralık
December
2019

Görsel 25. Little Bighorn Savaşı, 1878, Bizon Derisi, 116x87 cm, George Gustav Heye Center of the National Museum of the American Indian

Görsel 26. Little Bighorn Savaşı, 1878, Savaşın şahitlerinden "Beyaz Kuş" tarafından yapılan bir piktograf detayı, West Point Museum, New York

Catlin'in yaptığı gibi yok olmaya yüz tutan bir ırkı kanvasta ölümsüzleştirmek, Amerika'dan çok uzak diyarlarda, 1874 yılında Yeni Zelanda'ya giden Çekoslovak asıllı sanatçı Gottfried Lindauer'ın da misyonlarından biri haline gelir. Başlangıçta resimlerin siparişini veren kesim Avrupalı göçmenlerdir. Maorilerin gelecek kuşaklar tarafından tanınmasında, kayıt altına alınmasında portrelerin ne denli önemli olduğunun bilinci ve duyarlılığından hareketle bu portreleri sipariş etmişlerdir (Görsel 27-28). Çünkü aynı Amerika yerlileri gibi,

Maorilerin de soyunun tükenmekte olduğu düşüncesindedirler. Öte yandan gerçekler farklıdır; zira senelerce yaşanan düşüşün ardından, Maorilerin nüfusu 1890'lar itibariye artmaya başlar. Göçmenlerin aksine yok olmaya yüz tuttıkları için değil atalarından kalan mirası, kültürü, dili, gelenekleri ve anıları canlı tutmak, yaşatmak için portre siparişi verirler ve bunu yaparken de kuralları kendileri belirlerler.

456

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Görsel 27. Gottfried Lindauer,
Tohunga-ta-moko, 1900 başları, tüyb,
Auckland Art Gallery Toi o Tāmaki

Görsel 28. Gottfried Lindauer,
Tawhiao Matutaera Potatau
Te Wherowhero, 1882, tüyb,
Auckland Art Gallery Toi o
Tāmaki

Portrelerini, görünmek istedikleri şekilde betimletirler. Avrupalılar, sipariş ettikleri Maori portrelerinde, resmi yapılan kişinin geleneksel kıyafetleriyle betimlenmesini talep ederken, Maoriler "*hibrit/melez*" bir anlatım ister. Yani kıyafetleri Avrupalı'dır ama aynı zamanda geleneksel unsurları da barındırır. Bu portreler, iki kültür arasında geçiş sağlayabilen bir ırkın portreleridir ve yalnızca birer anı objesi değil ama ruhun imgede yaşadığı birer ikondur aynı zamanda (Görsel 29-30).

*Aydınlanmadan Modern Zamanlara:
Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları*

Görsel 29. Gottfried Lindauer,
Tomika Te Mutu, Ngaiterangi Kabile
Şefi, Yeni Zelanda, y.1880, tüyb,
Avustralya Ulusal Kütüphane

Görsel 30. Gottfried Lindauer,
Maori Kızı, y. 1874, tüyb
Museum of New Zealand

457

IJSl 12/2
Aralık
December
2019

Maoriler tarafından sipariş edilen portreler, Yeni Zelanda'da değişimin, değişime olan eğilimin bir göstergesidir. Aynı eğilim eş zamanlı olarak Aydınlanma ve Endüstrileşmenin etkisiyle 19. yüzyıl Avrupası'nda da ivmelenerek devam etmektedir. 19. yüzyıl Avrupası'nda ve özellikle de sanatın uzun bir süre beşiği olarak kabul edilen Paris'in çehresindeki değişim ise en net biçimde çağın yeni teknolojik buluşuyla, fotoğrafın icadıyla belgelenir. Yeni bir ifade biçimi olarak diğer sanat türlerine adeta meydan okuyan fotoğraf sayesinde, çağın değişim göstergeleri anında yakalanır ve kadraja hapsedilir. Dar sokakların yerini, halkın rağbet ettiği geniş meydanlar, kalabalık bulvarlar alır. Paris'in değişen çehresini fotoğraflayan ilk sanatçılarından Louis Daguerre'in çektiği fotoğrafta insan figürünün ilk yansımasını görürüz. Bu figür, ayakkabılarını boyatmakta olan bir erkek figürdür (Görsel 31-31a). Öte yandan Paris'in kalabalık meydanlarını ve bulvarlarını oluşturan diğer insanlar fotoğrafta yer almaz. Bunun nedeni Daguerre'in tekniğinde (daguerreotype) pozlama süresinin en az 10-15 dakika olmasıdır. Bu nedenle kalabalık kaldırımlarda, bulvarlarda aceleyle bir aşağı, bir yukarı yürüyen, hareket eden hiçbir şey henüz bu teknikle yakalanamaz.

Daguerre'in fotoğrafının yakalayamadığı bir başka şey ise Paris'teki hızlı endüstrileşmenin yıkıcı etkileri; gittikçe artan kalabalık, çevre

kirliği ve hastalıklardır. Buna rağmen fotoğrafın icadı ve süreç içindeki gelişimi, sanatçılara yeni ufuklar açar, yeni bir bakış

Görsel 31. Louis Daguerre, *Paris Boulevard*, 1839, daguerreotype

Görsel 31a. Louis Daguerre, *Paris Boulevard*, 1839, Detay

458

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

açısı sağlar. Modern yaşamın ressamı, Akademik sanatın dayattığı tarihi, dini ve mitolojik konuları bir kenara bırakarak günlük, sıradan yaşamı resimlemeye başlar. Buna yaparken de fotoğrafın yetkin olmadığını; sübjektif deneyimlerini, ışık ve renk gibi duyumsadıklarını, insana özgü olanı katarlar. Empresyonistler modern yaşamı kutlarlar; Renoir *Moulin de la Galette*'yi betimlerken, izleyenlerle modern yaşamla birlikte moda olan yeni eğlence biçimlerini gösterir (Görsel 32). Renoir'ın ya da diğer Empresyonistlerin resimlerinde, değişen çağdaşlaşan Paris'i ve Parislileri izleriz. Örneğin Monet, Paris'in ilk tren istasyonunu resminde olduğu gibi manzara resimlerinin yanı sıra hayranlıkla izlediği modern yaşamın icatlarını da resmeder eserlerinde (Görsel 33).

Görsel 32. Pierre-Auguste Renoir, *Moulin de la Galette*, 1876, tüyb, 131 x 175cm, Musée d'Orsay, Paris

Görsel 33. Claude Monet, *Saint-Lazare Garı: Trenin Varışı*, 1877, tüyb, 83 x 101.3 cm, Harvard Art Museums

*Aydınlanmadan Modern Zamanlara:
Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları*

Empresyonistler, değişen çehresiyle kalabalık meydan ve bulvarları, Sen Nehri kıyısında ya da deniz kenarında gezip hoşçavakit geçirenleri, eğlenen, dans eden, piknik yapan Parislileri, modern ve çağdaş yaşamla birlikte gelen yaşam coşkusu/atılımını betimlerler; ancak Edgar Degas'ın "Apsent" resminde olduğu gibi "yabancılaşma, ait olamama, yalnızlık" gibi modern yaşamın sıradan insan üzerindeki olumsuz etkilerini de tuvale aktarırlar (Görsel 34).

Görsel 34. Edgar Degas, Apsent, 1875-1876, tüybu, 92x68.5 cm, Musée d'Orsay, Paris

Görsel 35. Exposition Universelle (Paris Uluslararası Sergisi), Paris 1889

19. yüzyıl Avrupası'nda gelişim kültürüyle birlikte söz konusu olmaya başlayan Modernleşme/Çağdaşlaşma, Degas örneğinde olduğu gibi resim sanatına sıradan insanlar üzerindeki olumsuz etkileriyle de yansırken, Batı resminin yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki ileriye doğru yapacağı atılım, manidar bir şekilde "gerçek ilkeller" vasıtasıyla mümkün olur.

4. GELİŞİMİN AVRUPA RESMİNDEKİ DİNAMOLARI: "GERÇEK İLKELLER"

1889 Paris Uluslararası Fuarı, insanoğlunun şimdiye kadar yapmayı başardığı en yüksek kulesi ve Fransa'nın endüstriyel üstünlüğünü gösteren yönüyle tarihe geçer (Görsel 35). Aynı fuar, kolonilerin pavyonlarının da temsil edilmesi dolayısıyla Fransa İmparatorluğu'nun genişleyen sınırlarını yansıtır. Asya'dan, Afrika'ya, koloni ülkelerine mensup kişiler "gerçek ilkeller" sıfatıyla yaftalanarak sanatları ve mimarileriyle bu fuarda yer alırlar. Fransız kolonilerinde yaşayan insanların kültürel varlıkları ve temsil ettikleri

kimlikler, Paris'in kalbinde, Fransa'nın gelişmişliğiyle tezat oluşturacak şekilde bulunmaktadır (Görsel 36-37).

Görsel 36. Cava Adasından Yerliler, Exposition Universelle (Paris Uluslararası Sergisi), Paris 1889

Görsel 37. Exposition Universelle (Paris Uluslararası Sergisi), Afrika Yerlileri ve Fransız Askerleri, Paris 1889

460

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Paris uluslararası fuarı, Fransa'nın seçkinliğini, sofistikeliğini gösterir ve bu durum Fransa söz konusu olduğunda Aydınlanmadan, Rönesans'a, oradan da Klasik dünyaya kadar uzanan bir özelliktir. Bu durum da Fransa'nın kolonileri üzerindeki üstünlüğünü ve onları yönetme yetkisini beraberinde getirir. Fransa'nın kolonileri/yaban toplumları üzerindeki bu yönetim üstünlüğü, medenileşme, çağı yakalama, gelişim kültürü ile ilgili misyonlarına da katkı sağlar. Öte yandan, kolonilerde yaşayan Afrikalı ve Asyalılar ve burada yaşayan toplulukların sanatları, gelişen kültürlerden, gelişimle birlikte gelen baskı ve kaostan kaçmak isteyen sanatçıları kendine çeker. Modern dünyanın yapaylığı ile kirlenmemiş bir yer arayan bu sanatçılardan Paul Gauguin, 1889 Paris Uluslararası sergisinde Fransa Kolonilerinin köylülerini görünce medeniyete sırtını dönerek, Cennet'e, saf ve dolaysız yaşamların olduğu Güney Pasifiğe, Tahitiye gitmeye karar verir. Ancak, Gauguin'in gittiği dönemde (1891) Tahiti, Dünya'daki en trajik yerlerden birine dönüşmüştür. Avrupalıların bölgeyi keşfinden sonra Tahitililer, savaştan, hastalıklardan ve alkolden harap olmuş durumdadırlar. Tahiti, artık Avrupalılar için Romantik bir özlem olmaktan çıkar ve Avrupa medeniyetinin, diğer toplumlar üzerinde ne denli kötü etkiler bırakabileceğinin örneklerinden biri olur. Gauguin'in, Tahiti'de yaptığı resimler, primitif sanatın saf ve dolaysız enerjisi ile Cennet'ten bir köşeyi yansıtırken aynı zamanda Batı'nın değiştirmeye çalıştığı bir topluluğun izlerini de taşır. Sanatçının "Siesta" tablosunda, izleyiciye arkası dönük duran kadın figürünün giysileri Batı menşelidir ve muhtemelen Avrupa'dan gelen misyonerlerden biri tarafından ona hediye edilmiştir.

*Aydınlanmadan Modern Zamanlara:
Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları*

Görsel 38. Paul Gauguin, Siesta, 1892-94, tüyb, 88.9x116.2 cm,
Metropolitan Museum of Art, NY

20. yüzyıl başlarında, Uluslararası fuarlarda karşılaşılan primitif kültürlere ait sanat ürünleri, Batılılar tarafından "sanat ürünü" olarak görülmez; ancak bu gördüklerinden etkilenirler. Pablo Picasso, Gauguin'in *Avrupalı* olmayan sanatını görmüş ve hayran kalmıştır; ancak Picasso, Gauguin gibi modern hayattan kaçmaya çalışmaz. Primitif sanat, Picasso için geçmişten bağları koparmak için bir katalizör olur. Sanatçının Paris'te, Trocadero Etnografya Müzesini ziyaret etmesi, primitif sanata olan ilgisini daha da artırır. Burada Pasifik adaları ve Afrika'dan masklar ve kültürel objeler görür. Bu maskların, kötü ruhları kovmayı/çıkarmayı sağlayan güçlere sahip olduğuna inanılır. Kısa süre sonra atölyesinde primitif kültürlere ait masklar ve objeler yer almaya başlar (Görsel 39).

Görsel 39. Pablo Picasso, Montmartre, Paris

"Aramıyorum, buluyorum" diyen sanatçının bu yeni keşfi, onu yeni bir yöne doğru, "Avignon'lu Kadınlar" olarak dönemine damgasına vuran yapıtına götürür. Kübizmin hemen öncesine, Afro Kübist döneme atfedilen bu resimde, solda İbery heykelleri esinli figürler yer alırken, sağ taraftaki iki kadın figürünün çarpıtılmış yüzlerinin Afrikalı kabilelerin kullandıkları masklardan türetildiği açıktır (Görsel 40-42).

462

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

40. Pablo Picasso,
Avignon'lu Kadınlar,
Detay, 1907, tüyb,
243.9x233.7 cm
Museum of Modern
Art, NY

Görsel 41. Pablo
Picasso, Avignon'lu
Kadınlar, Detay, 1907,
tüyb, 243.9x233.7 cm
Museum of Modern
Art, NY

Görsel 42. Mbuya
Maskesi, Kongo
Demokratik
Cumhuriyeti

Picasso bu masklardan yola çıkarak gerçekleştirdiği resminde, bir yandan da o dönemde Avrupalıların Afrika hakkındaki genel geçer fikirlerini de yansıtır; zira o dönemde Afrika hakkında çok fazla spekülasyon ve tartışma vardır. Afrika o dönemde odakta, ilgi uyandıran bir yerdir. Vahşilik ve medenilik ne anlama gelir gibi sorular sorulmaya başlanır. "Onlar ve biz. Biz ve ötekiler" gibi sorular gündemdedir. İrk ve egzotizm (Yabancılık), tartışmaların odak noktası olur.

Fakat bu tartışmalar, tıpkı Oryantalizmde olduğu gibi Avrupa'nın, "ötekiyi/kendinden olmayanı" tanımlayarak ya da tartışarak "medenî/gelişmiş" etiketini almasını ve bu tahta sonsuza dek oturmasını sağlar.

5. GELİŞİMİN EVRİLMESİ: SONU NEREYE VARACAK?

Gelişimin durdurulamaz hızıyla varılan teknolojik üstünlük, modernleşme ve çağdaşlaşmanın yolunu açarken bir yandan da 20. yüzyılın ilk çeyreğine doğru Batı'da etkileri yıllarca süren yıkımların başlamasına da neden olur. Teknoloji ve endüstrinin buluşu olan demir, tren yollarının ve hatta Eiffel kulesinin yapılmasını sağlamıştır; ancak aynı zamanda yığınları katleden silahların yapımında da kullanılır. Endüstri savaşını yöneten Batı, bu defa "*ilkellerle*" rolleri değişecek ve *barbar* olacaktır. Alman sanatçı Otto Dix, yıllarca medeniyetlerin zirvesinde oturan Avrupalıları, içinde buldukları vahşette, tüm çarpıcılığıyla gözler önüne serecektir. Üç yıl boyunca orduya hizmet eden sanatçı, resimlerinde cephede gördüğü ve yaşadığı kâbusu tüm çıplaklığıyla yansıtır. Medeniyet ve onunla birlikte gelen endüstri, insanoğlunu kahraman bir askerden, bir canavara ve sonunda da bir kurbanı dönüştürmüştür. Dix'in resimlerinde korku içinde, çaresiz, ölmekte olan ya da ölü askerler resmedilmiştir (Görsel 43-44). Kısa bir süre önce modern toplumların, "*İlkelliğin*" sembolü olarak keşfettiği masklar, Dix'in resimlerinde bu defa yeni bir tür maskeye, Batı'nın kendi içinde, kendi topraklarında büyüttüğü barbarlığın sembollerine dönüşür (Görsel 45).

463

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Görsel 43. Otto Dix, Yaralı Asker Bapaume 1916, 1924, Gravür, 35.3x47.5 cm. Avusturalya Ulusal Galerisi, Canberra

Görsel 44. Otto Dix, Siperde Ölü Asker, 1924, Gravür, 47.5x35.3 cm. Avusturalya Ulusal Galerisi, Canberra

Görsel 45. Otto Dix, Gaz Saldırısında İlerleyen Fırtınabirlikleri, 1924, Gravür, 35.3x47.5 cm. Avusturalya Ulusal Galerisi, Canberra

Kaldı ki sanatçının "*Savaş*" triptiği, konuyla ilgili duygu ve düşüncelerinin tam bir manifestosudur. I. Dünya Savaşı'nın

yansıtıldığı devasa tabloda sol panelde yola koyulan birlikler, merkezde ölümü sembolize eden savaş alanı, sağ panelde savaş cehenneminden dönen yaralı askerler, predellada ise (triptiğin alt bölümü) sığınakta ilahi huzura kavuşan ölü bir asker yer almaktadır. Resim, yıllar boyu Avrupa'da yaşanan gelişimin vardığı sonu yansıtır. Batı sanatında form olarak genellikle dini konulu resimlerde kullanılan triptik, bu defa savaşın gerçeklerini yansıtan bir aracıya dönüşmüştür. Ott Dix ve çağdaşı Batılılar, savaşın dehşet verici yüzünü gören ve yaşayan bir nesildir ve siperlerde gördükleri tek şey saf vahşet ve barbarlığın ta kendisidir, "*gerçek ilkelik*"tir. Resimden yola çıkıldığında sanatçının farkına vardığı en önemli konunun, ilkelere atfedilen *vahşilik ve barbarlığın* aslında tüm insanlığa özgü olduğudur. Aydınlanmanın rasyonelliği, kaçınılmaz ve durdurulamaz sanılan gelişimi, aslında medeniyetlerin yaşamasını garanti altına alacak kadar gücü değildir, Otto Dix'in resmi de bunun en güzel örneğidir. Kendini gelişimin, ilerlemenin, tekâmül etmenin etkisiyle medeniyetlerin zirvesinde konumlandıran Avrupa, bundan böyle, "*gerçek ilkelere*" aynı güdüyü yaşatacaktır: En dolaysız ve gerçek haliyle yaşamda kalma güdüsü.

Görsel 46. Otto Dix, Savaş Triptiği, 1929-32, Tüyb, 102x204 cm, New Masters Gallery, Dresden, Almanya

SONUÇ

Aydınlanma ile söz konusu olmaya başlayan aklın üstünlüğü, bilim, deney ve bilginin önemi, modern ve çağdaş bir dünya kurma yolundaki gelişmelerin tabanını oluşturarak Avrupa'yı 18. yüzyıldan itibaren diğer kıtalardan farklı bir konuma, "zirveye" oturtur. Bu dönemde çağa damgasını vuran gelişmeler, Batılı ressamın eserlerinde de görünmeye başlar. Örneğin İngiltere'nin Derby kentinden Joseph Wright, sipariş üzerine Sanayi Devrimi'nin tekstil alanındaki önemli mucitlerinden Richard Arckwright'ın dokuma fabrikasını resimler; ancak bu resimler endüstriyi icad eden insan dehasını, bu dehanın bir süre sonra endüstrinin hâkimiyetine nasıl gireceğini, vardiyadan vardiyaya koşarak makinelerle nasıl teslim olacağını, dokuma makinelerinden çıkan güçlü sesleri ve yaklaşmakta olan yüzyılın durmak bilmeyen ancak bir yandan da insanı tüketen amansız hızını yansıtmaz. Bu resimler, üretimle alakalı olmayıp arka planda Arckwright'ın dokuma fabrikalarının yer aldığı, kırsala ait huzur duygusu uyandıran manzaralardır.

Deney, bilim yoluyla elde edilen bilgi, Joseph Wright'ın resimlerinde karşımıza çıkan diğer bir temadır. Sanatçının *Vakum Pompası İçindeki Kuş Üzerine Bir Deney* örneğinde olduğu gibi gelişimi sağlayan bu unsurların, yaşam üzerinde ne denli etkili olabileceği, tüm çarpıcılığıyla yansıtılır. Öte yandan sanatçı, bu resimde bir canlının yaşamına mal olsa bile, bilgiye ulaşmak için her yolun mubah olduğu, hayatların feda edilebileceği ya da gelişime ket vurduran her şeyin yok edilebileceği mesajını da verir.

Bilgi; gelişim, ileri gitme ya da inkişafı ilgili hedeflere ulaşmada elzem bir rol oynadığı için, 18. yüzyıl sonlarına doğru bilinmeyene karşı duyulan merakı gidermek ve diğer coğrafyalarda nasıl bir yaşam olduğunu öğrenmek için girişimler başlatılır. Bu bağlamda Napolyon'un Mısır Seferi, siyasi emellerin yanı sıra, bilinmeyen Doğu'ya karşı olan merak ve aynı zamanda da Doğu'ya medeniyeti götürme konusunda, etkisi 19. yüzyılda artarak devam edecek bir yolculuğun da başlangıcını oluşturur. Doğu'ya giden ve Doğu'yu betimleyen sanatçılar, bu coğrafyanın insanını, iklimini, yaşam biçimlerini, inançlarını, kültürel varlıklarını resimlerinde yansıtırken, bir yandan da geri kalmışlığına vurgu yaparak Batı'nın gelişmişliğini ve Doğu'dan ne denli ileride olduğunu, Doğu üzerinden bir kez daha

söylemiş olurlar. Oryantalist resimlerde Doğu, geri kalmışlığıyla, Avrupa'nın gelişmişliğinin adeta bir ispatı olarak belirir.

Gelişmek, 18. yüzyıldan itibaren Avrupalı benlikleri meşgul eden önemli bir konu haline gelirken, Oryantalist resimlerde olduğu gibi sanat yapıtı, bunu kanıtlamaya yönelik araçlardan biri olarak kullanılmaya başlar. Öte yandan bazı sanatçılar, örneğin 19. yüzyılın ünlü İngiliz ressamı William Turner, "Dudley" kenti manzarasını yaparken, gelişimin bir kentin silueti üzerinde yapabileceği sarsıcı etkileri yansıtır. Resimde bir kentin doğal tarihi ve dokusu yok olmaya yüz tutarken, etrafı alev saçan bacalar sarmıştır.

466

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Doğal tarih ve dokunun, bir ulus için ne denli önemli olduğunun farkında olan Hudson River ressamları ise Hudson Irmağı ve yöresinin el değmemiş manzarasını ve Amerika'nın yerlilerini resimleyerek bu konunun üzerinde özellikle dururlar. Manzaraların çoğunda, "Beyaz Adam"ın kıtayı istilasından önceki ilahi huzur yansır. Öte yandan *gelişim kültü* ile bağlantılı olarak farklı coğrafyalara ulaşma, bu coğrafyalara tanıma ve hatta bu coğrafyalarda yeni bir dünya kurma fikri, Amerika kıtası ve orada yaşayan yerli halkı da vurur. Yeni bir ulus yaratma hedefi, hem bir ırkı kaçınılmaz olarak yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bırakacak hem de bu uğurda doğal olanı yok etmek, aşama aşama ters tepecektir. Sonun başlangıcını getirebilecek bu gerçek, Thomas Cole'un alegorik resimler serisiyle görselleşir. Sanatçının resimleri, *gelişim kültü*nün neden olabileceği kaygı verici sonuçları yankılar.

George Catlin'in Kızılderili portreleri ise söz konusu kaygıdan uzak duygularla, tamamen Romantik bir tavırla gerçekleştirilir. Bu portrelere ancak Amerika'nın yerli halkının belleklerde yer etmesini sağlayan imgeler olarak bakılabilir; yoksa portrelerde Avrupa'dan gelen "beyaz adamın" bir ırkın yok olmasına kadar gidebilecek katliamına dair herhangi bir gönderme yoktur. Kaldı ki Catlin, bu resimleri Avrupa'da, para ile gezilen bir galeride, yine "beyaz adamın" beğenisine sunacaktır.

Gottfried Lindauer'un, Yeni Zelanda yerlilerini konu alan resimlerinde ise kaygı, buraya gelen göçmen Avrupalılar tarafından duyulur ve Maori portrelerini ilk sipariş edenler de onlardır. Yerli halkın soyunun tükeneyeceği düşüncesi ve bu ırkın hatırasını yaşatmak amacıyla portreleri yaptırmışlardır. Maoriler ise tam tersini

*Aydınlanmadan Modern Zamanlara:
Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları*

düşünmektedir ve Lindauer'a zaman içinde kendi portrelerini ismarlarlar. Portrelerini yaptıran kişiler, kendilerini hem yerel özellikleri hem de Avrupalı giysilerle betimletirler. Maoriler, *gelişim kültürünün* onların yok olmasına sebep olduğunu düşünmüyor olmalılardır. Tam tersine gelişimle birlikte gelen yenilikleri özümseyerek, melez bir yapıya ulaştıklarını ve bu yapıdan da hoşnut olduklarını göstermeye çalışmışlardır. Gelişim kültürüyle gelen etkilerin, kimliklerinde yaptıkları erozyonun farkında olmadan...

19. yüzyıl Avrupası ise bir erozyon değil ama dönüşümlerin, değişimlerin, gelişimin, tüm hızını almış yürüyen çağdaşlaşma misyonunun resim sanatına yansıdığı bir dönemdir. Empresyonistler, çağdaş yaşamı ve bu yaşamla gelen atılımları resim planına coşkuyla aktarırlar. Öte yandan çağdaş yaşam, gelişimin baş döndüren hızı, sıradan halk üzerinde yabancılaşma ve yalnızlık duygularını da beraberinde getirmiştir. Bu durum, örneğin Degas'nın "*Apsent*" resminde olduğu gibi resim planına yansıtılmıştır. Gelişimin bu baş döndüren hızı, sıradan halk üzerinde olduğu gibi modern yaşamın kaosundan bunalan bazı sanatçılar tarafından da tepkiyle karşılanır. Gauguin gibi modern yaşamın hızı ve baskıcı yapısından usanan sanatçılar, kendilerini saf ve dolaysız yaşamın sürdüğü primitif toplumlara bırakırlar, orada yaşarlar. Gauguin'in "*Siesta*" resminde görüldüğü gibi Avrupalı unsurlar, Pasifiğin yerli halkı üzerine nüfuz etmeye başlasa da yaban toplumların ham enerjisi, Gauguin gibi düşünen ve hisseden sanatçıların sanatlarına çarpıcı bir biçimde yansır. Bu toplulukların sanatından beslenirler. Picasso örneğinde olduğu gibi, atölyelerini primitif kültürlerle ait objelerle donatırlar. Paris Uluslararası Fuarında, Parislilerin gördükleri "*yaban*" toplumlara ait kültür objeleri, başlangıçta bu toplumlar "*ilkel*" olarak nitelendirildiği için sanat ürünü olarak görülmezken, Picasso gibi sanatçıların "*Avignonlu Kadınlar*"da olduğu gibi bu objeleri eserlerinde referans olarak kullanmaya başlaması, zaman içinde bu objeleri bir sanat ürünü olarak sanat piyasasına dahil eder. Böylece, Avrupalıların kendilerini tekâmüle ermiş bir topluluk olarak görüp medeniyeti öğrettiklerini düşündükleri "*ilkeller*", bir anda 20. yüzyıl Avrupası'nın modern sanatında, "*primitivizm*" adı verilen eğilimin başrol oyuncusu olurlar.

Çok geçmeden, Avrupalıların kendilerinden olmayan sözde "*ilkel*" topluluklara yönelttikleri medeniyet silahı, kendilerine doğru döner ve o silah, kendilerini vurur. 1914 yılı, Avrupa'da kitlelerin yok

olmasıyla sonuçlanan bir savaş dönemini başlatacak; bilim, teknoloji, endüstri alanındaki gelişmelerle Batı'nın elde ettikleri silahlar, toplar, tüfekler, metal yığınları, başlangıçta kahraman askerler yaratırken, sona doğru kendi ırkını yok eden "caniler ve vahşiler ve ilkeller" doğuracaktır. Otto Dix'in "Savaş" resmi, bu dehşeti izleyenlere derinden hissettirmektedir. "Savaş" yapıtı, gelişim kültürünün vardığı sonu en çarpıcı biçimde yankılar. Derby'li Joseph Wright'ın "Vakum Pompası İçindeki Kuş Deneyi"nin aklımıza getirdiği: "Gelişim uğruna yaşamlar feda edilecek, gelişime ket vurduranlar yok edilecek mi?" sorusu, Otto Dix'in bu yapıtı ile ancak bu denli etkili cevaplanabilir. Gelişim uğruna değil ya da gelişim kötü olduğu için değil, gelişimin bir inanç, bir kült, sonrasında ise bir hırs haline dönüşmesi yüzünden yaşamlar feda edilecektir, yaşamlar yok olacaktır. Otto Dix'in, "Savaş" resmini bir dönem dini konulu yapıtlarda *Kilise'nin* talep ettiği en yaygın formlardan biri olan "triptik" biçiminde yapması ise bu bağlamda çokça manidardır.

468

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

KAYNAKÇA

Bayer, Canan (2007). "Müseccel Öteki ve XIX. Yüzyıl Batı Resmindeki Anlatımına Dair". *Lebriz Sanal Dergi*, <http://www.lebriz.com/pages/lsd.aspx?lang=TR§ionID=12&articleID=134> (Erişim Tarihi: 23.03.2019).

Bell, Leonard (2008). "The Artist Gottfried Lindauer". <http://www.lindaueronline.co.nz/artist/the-artist-gottfried-lindauer> (Erişim Tarihi: 08.08.2019).

Eisler, Benita (2013). *The Red Man's Bones, George Catlin, Artist and Showman*. New York: W.W. Norton & Company.

Hançerlioğlu, Orhan (1995). *Ekonomi Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hançerlioğlu, Orhan (2001). *Toplumbilim Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Lane, Edward W. (1809). *Description de l'Égypte*, Paris: De L'imprimerie Impériale.

Morgan, Matthew (2018). "An Enlightened Experiment". <https://www.youtube.com/watch?v=3ZfjOnQQjE> (Erişim Tarihi: 21. 03. 2019).

Olusoga, David (2018). "The Cult of Progress". <https://www.bbc.co.uk/programmes/p05xygy9> (Erişim Tarihi: 08.08.2019).

Sözen, Metin; Tanyeli, Uğur (1992). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

<https://americanart.si.edu/books/catlin-indian-gallery> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

<https://2.americanart.si.edu/exhibitions/online/catlinclassroom/cl.html> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

<https://www.britannica.com/event/Battle-of-the-Little-Bighorn> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

GÖRSEL KAYNAKÇASI

1. Joseph Wright Derby, Arkwright'in Koton Fabrikaları (Gece), 1782, tüy, 99.7x125.7 cm, Özel Koleksiyon, Kaynak: <https://www.wikiart.org/en/joseph-wright/arkwright-s-cotton-mills-by-night> (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

2. Joseph Wright Derby, Arkwright'in Koton Fabrikaları, 1796, tüy, 58.8 x 76.2 cm, Derby Museum and Art Gallery Kaynak: <https://www.derbymuseums.org/collections> (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

3. Joseph Wright Derby, Vakum Pompası İçindeki Kuş Üzerine Bir Deney, 1,83 m x 2,44 m, 1768, National Gallery, London Kaynak: <https://www.revolutionaryplayers.org.uk> (Erişim Tarihi: 22.03.2019).
- 4-5. *Description de l'Égypte'ten* Mısır'daki Arkeolojik Kazılar Sonucu Bulunan Eserlerin Çizimi, Kaynak: <https://www.dailymotion.com> (Erişim Tarihi: 23.03.2019).
6. Eugène Delacroix, Cezayirli Kadınlar, tüyb, 1834, 180x229 cm, Louvre Müzesi, Kaynak: <https://www.wga.hu> (Erişim Tarihi: 23.03.2019).
7. Jean Leon Gerome, Harem Havuzu, 1876, tüyb, 74x62 cm, Hermitage Müzesi, St. Petersburg Kaynak: <https://www.wga.hu> (Erişim Tarihi: 23.03.2019).
8. Henri Regnault, Granada'da Yargısız İnfaz, tüyb, 1870, 302x146 cm, Musée d'Orsay Kaynak: <https://www.wga.hu> (Erişim Tarihi: 23.03.2019).
9. William Turner, Dudley, Worcestershire, 1832, Kâğıt Üzerine Suluboya ve Guvaş, 288x430 cm, Tate Museum, Kaynak: <https://www.tate.org.uk> (Erişim Tarihi: 02.04.2019).
10. Thomas Cole, Schroon Dağı, Fırtına Sonrası, 1838, tüyb, 99x160 cm, Clevelend Museum of Art, Kaynak: <https://useum.org> (Erişim Tarihi: 02.04.2019).
11. Frederic Edwin Church, Niagara Şelaleleri, 1857, tüyb, 180x230cm, National Gallery of Art, Washington, Kaynak: <https://en.wikipedia.org> (Erişim Tarihi: 02.04.2019).
12. Harriet Cany Peale, Kaaterskill'de Karanfil Ağacı, 1858, tüyb, Özel Koleksiyon, Kaynak: <https://en.wikipedia.org> (Erişim Tarihi: 02.04.2019).
13. Thomas Cole, Kaaterskill Şelalesi, 1826, tüyb, 109x92cm, Özel Koleksiyon, Kaynak: <http://www.hudsonriverschool.org> (Erişim Tarihi: 02.04.2019).
14. Thomas Cole, Mohikanların Sonundan Bir Sahne, Detay, 1827, tüyb, 64.5x89.1cm, Wadsworth Atheneum Museum of Art, Hartford (Erişim Tarihi: 02.04.2019).
15. Thomas Cole, Niagara Şelaleleri Uzaktan Görünümü, Detay, 1830, tüyb, 48x61 cm, Art Institute of Chicago, Kaynak: <https://commons.wikimedia.org> (Erişim Tarihi: 02.04.2019).
16. Thomas Thomas Cole, İmparatorluk Süreci: Yaban Evre, 1834, tüyb, 99.7 x 160.6 cm, Metropolitan Museum Kaynak: <https://thevelvetrocket.com> (Erişim Tarihi: 09.04.2019)
17. Thomas Cole, İmparatorluk Süreci: Arcadia, 1834, tüyb, 99.7 x 160.6 cm, Metropolitan Museum Kaynak: <https://thevelvetrocket.com> (Erişim Tarihi: 09.04.2019).

*Aydınlanmadan Modern Zamanlara:
Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları*

18. Thomas Cole, İmparatorluk Süreci: İmparatorluk, 1835-36, 130.2 x 193 cm, tüyb, Metropolitan Museum Kaynak: <https://thevelvetrocket.com> (Erişim Tarihi: 09.04.2019).

19. Thomas Cole, İmparatorluk Süreci: İmparatorluğun Çöküşü 1836, tüyb, 99.7 x 161.3 cm, Metropolitan Museum Kaynak: <https://thevelvetrocket.com> (Erişim Tarihi: 09.04.2019).

20. Thomas Cole, İmparatorluk Süreci: Harabe, 1836, tüyb, 99.7 x 161 cm, Metropolitan Museum Kaynak: <https://thevelvetrocket.com> (Erişim Tarihi: 09.04.2019).

21. George Catlin, "Kızılderili Sanat Galerisi" Enstalasyon, Renwick Gallery, Smithsonian American Art Museum. Kaynak: <https://www.dailymotion.com/video/x6l6lqm> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

22. George Catlin, Stu-mick-o-súcks, Kan Kabilesi Şefi, 1832, yağlıboya, 73,66x60.96 cm, Smithsonian American Art Museum Kaynak: <https://2.americanart.si.edu/exhibitions/online/catlinclassroom/cl.html> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

23. George Catlin, Ölmekte Olan Adam İçin Ritüel Gerçekleştiren Şifacı, Blackfoot Kabilesi, 1832, yb, 73,66x60.96cm, Smithsonian American Art Museum. Kaynak: <https://2.americanart.si.edu/exhibitions/online/catlinclassroom/cl.html> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

24. George Catlin, Fort Union, Yellowstone Nehir Ağzı, St. Louis, yb., 1832 28 x 36 cm., Smithsonian American Art Museum. Kaynak: <https://2.americanart.si.edu/exhibitions/online/catlinclassroom/cl.html> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

25. Little Bighorn Savaşı, 1878, Bizon Derisi, 116x87 cm., George Gustav Heye Center of the National Museum of the American Indian Kaynak: <https://www.britannica.com/media/full/topic/109944/34746> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

26. Little Bighorn Savaşı, 1878, Savaşın şahitlerinden "Beyaz Kuş" tarafından yapılan bir piktograf, West Point Museum, New York, <https://www.britannica.com/event/Battle-of-the-Little-Bighorn/media/343981/140530> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

Görsel 27. Gottfried Lindauer, Tohunga-ta-moko, 1900 başları, tüyb, Auckland Art Gallery Toi o Tāmaki, <http://www.lindaueronline.co.nz/maori-portraits/the-tohunga-ta-moko-at-work> (Erişim Tarihi: 25.07.2019).

Görsel 28. Gottfried Lindauer, Tawhiao Matutaera Potatau Te Wherowhero, 1882, tüyb, Auckland Art Gallery Toi o Tāmaki, <http://www.lindaueronline.co.nz/maori-portraits/tawhiao-matutaera-potatau-te-whereowhero> (Erişim Tarihi: 25.07.2019).

Görsel 29. Gottfried Lindauer, Tomika Te Mutu, Ngaiterangi Kabile Şefi, Yeni Zelanda, y.1880, tüyb, Avustralya Ulusal Kütüphane, <http://www.lindaueronline.co.nz/maori-portraits/tomika-te-mutu-chief-of-the-ngaiterangi-tribe-bay-of-plenty-new-zealand> (Erişim Tarihi: 25.07.2019).

Görsel 30. Gottfried Lindauer, Maori Kızı, y. 1874, tüyb, Museum of New Zealand <http://www.lindaueronline.co.nz/maori-portraits/maori-girl> (Erişim Tarihi: 25.07.2019).

Görsel 31. Louis Daguerre, *Paris Boulevard*, 1839, daguerreotype, <https://smarthistory.org/daguerre-paris-boulevard/> (Erişim Tarihi: 26.07.2019).

Görsel 32. Pierre-Auguste Renoir, *Moulin de la Galette*, 1876, tüyb, 131x175 cm, Musée d'Orsay, Paris, <https://www.flickr.com/photos/profzucker/40802063105/in/photostream/lightbox> (Erişim Tarihi: 26.07.2019).

Görsel 33. Claude Monet, *Saint-Lazare Garı: Trenin Varışı*, 1877, tüyb, 83 x 101.3 cm, Harvard Art Museums, <https://smarthistory.org/monet-the-gare-saint-lazare/>, (Erişim Tarihi: 26.07.2019).

Görsel 34. Edgar Degas, *Apsent*, 1875-1876, tüyb, 92x68.5 cm, Musée d'Orsay, Paris <https://www.musee-orsay.fr> (Erişim Tarihi: 27.07.2019).

Görsel 35. Exposition Universelle (Paris Uluslararası Sergisi), Paris 1889, <https://www.tou Eiffel.paris/en/the-monument/universal-exhibition>, (Erişim Tarihi: 29.07.2019).

Görsel 36. Cava Adasından Yerliler, Exposition Universelle (Paris Uluslararası Sergisi), Paris 1889 <https://www.achac.com> (Erişim Tarihi: 29.07.2019).

Görsel 37. Exposition Universelle (Paris Uluslararası Sergisi), Afrika Yerlileri ve Fransız Askerleri, Paris 1889 <https://www.dailymotion.com/video/x6vrrbw?playlist=x67w27> (Erişim Tarihi: 29.07.2019).

Görsel 38. Paul Gauguin, *Siesta*, 1892-94, tüyb, 88.9 x 116.2 cm, Metropolitan Museum of Art, NY, <https://www.metmuseum.org/art/collection>, (Erişim Tarihi: 29.07.2019).

Görsel 39. Pablo Picasso Atölyesinde, Montmartre, Paris <http://lettredeparis.com/2011/10/28/lesprit-picasso-a-montmartre/> (Erişim Tarihi: 29.07.2019).

Görsel 40. Pablo Picasso, Avignon'lu Kadınlar, Detay, 1907, tüyb, 243.9 x 233.7 cm Museum of Modern Art NY, www.metmuseum.org (Erişim Tarihi: 29.07.2019).

Görsel 41. Pablo Picasso, Avignon'lu Kadınlar, Detay, 1907, tüyb, 243.9 x 233.7 cm Museum of Modern Art NY, www.metmuseum.org (Erişim Tarihi: 29.07.2019).

*Aydınlanmadan Modern Zamanlara:
Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları*

Görsel 42. Mbuya Maskesi, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, <http://artboom.info/sculpting/sculpture-classics-african-art.html> (Erişim Tarihi: 29.07.2019).

Görsel 43. Otto Dix, Yaralı Asker, Bapaume, Gravür, 35.3 h x 47.5 Avusturya Ulusal Galerisi, Canberra, <https://artsearch.nga.gov.au/detail.cfm?irn=128588> (Erişim Tarihi: 30.07.2019).

Görsel 44. Otto Dix, Siperde Ölü Asker, 1924, Gravür, 47.5x35.3 cm. Avusturya Ulusal Galerisi, Canberra, <https://artsearch.nga.gov.au/detail.cfm?irn=128599> (Erişim Tarihi: 30.07.2019).

Görsel 45. Otto Dix, Gaz Saldırısında İlerleyen Fırtınabirlikleri, 1924, Gravür, 35.3x47.5 cm, Avusturya Ulusal Galerisi, Canberra, <https://artsearch.nga.gov.au/detail.cfm?irn=128594>, (Erişim Tarihi: 30.07.2019).

Görsel 46. Otto Dix, Savaş Triptiği, 1932, tüyb, 102x204 cm, <https://artsandculture.google.com/asset/the-war/CwHM2HdTO3l2vg> (Erişim Tarihi: 30.07.2019).

473

IJSl 12/2
Aralık
December
2019

SUMMARY

The aim of this study is to find out the reflections of the constructive and/or destructive effects of the cult of progress on art, from the age of enlightenment until the 20th century. Starting point was to find out reaction of the artists' to the idea of intellectual and scientific progress in the age of Enlightenment, Industrial Revolution.

In the 19th century, art followed and reflected the early advances in knowledge was agreed to be the depiction of European sense of superiority. It verified Europeans imperial ideology. On the other hand, among some artists, this case created a deep interest for other civilizations and these artists turn to look at their own civilizations with scepticism. They escaped from it, found themselves in primitive world with primitive arts raw energy and produced primitive art. In the other land, in America however, the painters try to capture the uniqueness of their nations by painting the magnificent landscapes showered by divine light. But some of them painted Native Americans and in these paintings they in a way recorded the violent displace of the cultures.

In another land, in New Zealand, a European artist took interest in the Maori people and commissioned to paint their portraits by European settlers to record and celebrate the Maori ancestors. On the other hand, the Maori people also commissioned the artist, not for to record the reducing population of Maoris but to show how they belong to both sides by posing with European clothes and local tattoos.

At the very last phase of the 19th century, industrial and scientific progress were began to discussed and questioned by many artists such as Paul Gauguin and Pablo Picasso who turned their faces to primitive cultures for inspiration, mainly they turned their back to inspirations of Western art. And when World War I broke, the idea of progress, reason and industrial advance, "the musts of higher civilizations" were put aside, because the nightmare began and the artists such as Otto Dix painted horror of trenches with the guns, rifles, bombs and the blood to show how cult of progress caused the deaths of masses at the very end.

SWOT ANALİZİ TEKNİĞİ İLE SURİYE'DE
DEMOKRASİ İMKÂNI*

Dilek CANYURT**, Mehmet DALAR***

Makale Geliş Tarihi-Received: 20.03.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 29.11.2019
DOI: 10.37093/ijisi.659004

475

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ÖZ

Suriye krizinin çözümü ile ülkedeki kalıcı barışın tesis edilmesinde önemli bir faktör olarak görülen demokrasiyi kısaca analiz eden bu çalışma, Suriye için nasıl bir demokrasinin olabileceğini SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats - Güçlü yönleri, Zayıf yönleri, Fırsatlar, Tehditler) analiz bağlamında incelemektedir. Suriye'deki toplumlar arasındaki çatışmalara yol açan faktörlere ve Suriye'deki hükümet ve muhalif unsurlarının demokrasiyle ilgili yaklaşımlarına değinen bu çalışma, Suriye'nin toprak bütünlüğü dahilinde bütün farklı etnik, dinsel ve mezhepsel unsurların barış içinde demokratik bir yapıda yaşamaları konusunda fırsat alanlarını araştırmaktadır. Çok katmanlı toplum görüntüsünü veren Suriye toplumunun sosyal yapısı ile siyasal özelliklerini dikkate alarak demokrasi yönünden Suriye'nin güçlü ve zayıf yönlerini

* Bu çalışma, Prof. Dr. Mehmet Dalar'ın danışmanlığında Dr. Öğr. Görevlisi Dilek Canyurt tarafından hazırlanan "Çok Katmanlı Toplumlarda Demokrasi: Suriye Örneği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Görevlisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mudurnu Süreyya Astarçı Meslek Yüksekokulu, Bolu/Türkiye. dlcan@mynet.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8509-6141>

*** Prof. Dr. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bolu/Türkiye. mehmetdalar@hotmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5044-859X>

Dilek CANYURT, Mehmet DALAR

inceleyen alışmamız bu konuda fırsatların ve tehditlerin neler olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, atışma, Toplumsal Yapı, Muhalefet, İktidar.

476

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

**THE POSSIBILITY OF DEMOCRACY IN SYRIA WITH
SWOT ANALYSIS TECHNIQUE**

ABSTRACT

Analyzing briefly the context of democracy which seen as an important factor for solution of Syrian crisis and permanent peace in the country this study examines how a democracy model can be possible in Syria in the context of SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) analysis. Dealing with the factors leading to conflicts among Syrian societies and approaches of government and the opposition groups, the study researches the opportunity areas for all different ethnic, religious and sectarian groups to live in a peaceful co-existence within the framework of territorial integrity of Syria. Taking into account the social structure and political features of Syrian community which appears to be multi-layer image, our study examines the strengths and weaknesses of Syria in respect of democracy and reveals the opportunities and threats in this context.

Keywords: Democracy, Conflict, Social Structure, Opposition, Governance.

477

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

GİRİŞ

Ortadoğu'da "Arap Baharı" adı altında ortaya çıkan ayaklanmaların 2011'de Suriye'de baş göstermesiyle birlikte başlayan Suriye krizi, gerek ekonomik nedenler, gerek otoriter rejimin baskıcı yapısından kaynaklı sorunlar, gerekse dış güçlerin müdahalesiyle ortaya çıkan vekalet savaşı ve terör eylemleri nedeniyle halen çözüme kavuşmamıştır. Dahası, ülke dışı aktörlerin devreye girmesi ile kriz bütün bölgeyi etkileyen bir iç savaşa dönüşmüştür. Bu iç savaş sürecinin bitmesi için uluslararası toplumda bir takım oluşumlar gerçekleştirilse bile, küresel ve bölgesel güçlerin rekabetleri ve çıkar çatışmaları bir çözüm üretilmesine engel olmuştur. Suriye iç savaşının bu kaotik niteliği, hem Suriyeliler için hem bölge barışı için bir umutsuzluk görüntüsüne dönüşmüştür¹. Yaklaşık sekiz yıldır devam eden iç savaş, sosyal, siyasal, ekonomik ve insani pek çok boyutları ile başta Suriye'yi ve bölge devletlerini ve dahası bütün dünyayı etkilemektedir. Suriye, içerisinde gerek onlarca bulunan farklı kimlik, farklı etnik, dinsel ve mezhepsel yapıları bünyesinde barındıran çok katmanlı toplumsal yapısından kaynaklanan sorunlar, gerekse demokratik olmayan siyasal sisteminden kaynaklı sorunlar, iç barışın sağlanması noktasında zorluklara neden olmaktadır. Suriye'de yakın zaman için bir barış ortamı öngörülemezse bile, bir gün barış geldiğinde Suriye için en ideal yönetim şeklinin bulunması, bir daha böylesi acı tecrübelerin yaşanmaması için önemli gözükmektedir.

Suriye'de; bütün kesimlerin kendi alt kültürlerini koruyabilecek kadar özgür oldukları ve siyaseten de kendilerini ifade ederek yönetime katılabilecekleri bir sisteme ihtiyaç duyulmaktadır. Böyle bir sistemi sağlayacak olan ise demokrasi modelleri içerisinde çoğulluklara hayat hakkı tanıyan modellerden birisi olsa gerektir. Bu tür demokrasi modellerinin hangileri olabileceği sorusu bir tarafa, öncelikle bu çalışmada Suriye için neden demokrasi önerildiği açıklanmıştır. Bu amaca ulaşmak için ise konu ile ilgili literatür araştırılmış, Suriye toplumunu oluşturan katmanlardan çeşitli görüşlere ulaşılmıştır². Suriye'nin tarihi, siyasal ve toplumsal yapısı incelenerek, demokrasi

¹ Kişisel mülakatlarda Suriyelilerde barış geleceğine dair beklentisizlik ve çaresizlik görülmektedir.

² Bu görüşler için zaman zaman kişisel görüşmeler yapılmış, medyaya yansımış mülakatlardan da yararlanılmıştır.

kuramı çerçevesinde analizler yapılmıştır. Suriye için demokrasi önerisinde bulunabilmek için önce demokrasi kavramının ne olduğu ve temel kuralları açıklanmış, bu kuramsal bağlam üzerinden Suriye için neden demokrasi önerildiği tartişılmıştır. Suriye için demokrasi ile ilgili araştırmalar yapılırken de bu demokrasi modelinin nasıl bir demokrasi olacağı sorusuna da yanıt aranmıştır. Daha sonrasında ise demokratik bir yönetim şeklinin Suriye'de uygulanabilirliğini araştırmak için SWOT analiz tekniği kullanılarak Suriye'nin demokrasi adına güçlü ve zayıf yönleri ile dış dünyadan kaynaklı riskler ve fırsatlar analitik bir şekilde ortaya konulmuştur.

1. DEMOKRASİ KAVRAMI

Demokrasi, tarihsel derinliği olan ve tarihsel süreç içerisinde anlamında bazı genişlemeler ve değişimler geçirmiş olan bir kavramdır (Sartori, 1996: 287). Bu nedenle de çok tartişılmış ve pek çok tanımı yapılmıştır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bu kadar tartişılan ve net anlamı bulunmayan demokrasi kavramının bütün tartişmalarının; halk egemenliği, eşitlik ve kendi kendini yönetme kavramları çerçevesinde dönmekte olduğu da bir gerçektir (Sartori, 1996: 63). Çünkü demokrasi, devletin egemenliğini halkın iradesiyle şekillendirmek isteyen veya böyle olduğunu iddia eden, egemenlerin egemen olduklarına karşı hesap verme yükümlölüklerini oy kullanma ile ilişkilendirmiş olan, bütün siyasal düzenlerin kullandığı bir üst kavramdır (Schmidt, 2002a: 14). Bu bağlamda incelendiğinde ise, demokrasi kavramının herkes tarafından kabul edilegelelen bazı karakteristik özelliklerinin bulunduğunu belirtmek gerekir ki bunlar:

1. Siyaseten karar vericilerin periyodik olarak seçilmesi,
2. Seçilen görevlilerin seçimler aracılığı ile kontrolü,
3. Gizli oy (Mayo, 1964: 140),
4. Siyasi eşitlik. Buna göre her yetişkinin oy verme hakkı vardır ve bu bir oydur. Her oy ise birbirine eşittir. Ancak, tek başına oy verme eşitliği ülkeyi diktatörlükten demokrasiye taşımak için yeter değildir (Mayo, 1964: 52-55).
5. Siyasal özgürlükler,
6. Çoğunluğun kararının kabul edilmesi. Bunun şöyle bir handikabı olabilir: Temsilciler farklı seçmen gruplarını temsil ettiği için

bölünmüş olduklarından, ortak karar almaları pek mümkün değildir (Mayo, 1964: 140). Bu ifade edilenler ise demokrasinin asgari şartlarıdır (Mayo, 1964: 57).

Yukarıda da vurgulandığı üzere seçimler halkın onayını gerçekleştirmiş olduğundan dolayı demokratik sürecin özünü oluşturmaktadır. Ancak seçim sürecinin önemini dikkate almakla birlikte, tek başına seçim erkinin demokrasinin mekanik güvencesi olması ise, vatandaşın bilgi alma koşullarıyla sağlanmıştır. Bu koşullar da, her zaman kamuoyu oluşturanların baskısına açık olmuştur. Amaç kamuoyuna duyarlı bir yönetim oluşturmaktır. Seçimlerin özgür olması ancak düşünce ve kanaatlerin de özgür olması ile gerçekleşebilecektir. Bu gerçekleşmezse özgür seçimler bir anlam ifade etmeyecektir (Sartori, 1996: 95-96). Diğer yandan siyasi özgürlükler muhalif siyasi partilerin oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Bir demokratik sistemdeki en önemli odak noktası ise, siyasi özgürlükler ve dolayısıyla muhalefet ve diğer çoğulcu yapılarıdır (Mayo, 1964: 55). Meşru muhalefet ortadan kalkacak olursa, demokrasi de anlamını yitirecektir (Mayo, 1964: 56).

Bu çerçeveden de dünyada demokratik değişimleri destekleyen, dünya üzerindeki özgürlük durumunu denetleyen ve demokrasi ile insan haklarının savunuculuğunu yapan bağımsız bir izleme kuruluşu olan Freedom House (Corke, 2013: 23)'un siyasal haklar ve sivil özgürlüklerle ilgili olarak bir devletin demokratik durumunu ölçmek için kullandığı kontrol listesinde üzerinde durulan özgürlükleri de, demokrasi sürecinin içine katmak gerekmektedir ki, bunlar şu şekilde belirlenmiştir:

1. Devlet başkanının özgür ve adil seçimlerle belirlenmesi,
2. Yasama organının özgür ve adil olması,
3. Seçimlerde eşit kampanya yapma fırsatı, adil oylama ve oy pusulalarının dürüst sayımı. Adil seçim yasalarının varlığı,
4. Seçmenlerin seçilmiş yetkililere özgürce destek verebilmesi,
5. Kişilerin istedikleri siyasi parti veya siyasi gruplarla örgütlenme hakkına sahip olabilmeleri,
6. Muhalefetin güçlenebileceği gerçekçi bir ortamın var olması,

7. Kişilerin, ordu, dış güçler, totaliter partiler, dinsel hiyerarşiler ve ekonomik oligarşiler gibi güç odaklarının etkisinden uzak olmaları,
8. Her türlü azınlık gruplarının, kendi kaderlerini tayin hususunda makul ölçüde karar alma sürecine katılabilmeleri,
9. Toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün varlığı,
10. Sivil ya da siyasi örgütlenme özgürlüğünün varlığı,
11. Özgür mesleki örgütlerin varlığı,
12. Bağımsız bir yargı sistemi, hukukun üstünlüğünün olması ve polisin üzerinde sivil denetiminin varlığı,
13. Muhalif gruplara yönelik politik terörün olmaması: Haksız tutuklama, sürgün ve işkence gibi uygulamaların olmaması,
14. Devletin yolsuzluk ve aşırı kayıtsızlıktan uzak durması,
15. Açık ve özgür tartışma ortamının varlığı,
16. Kişisel özerkliğe saygı ve mülkiyet hakkıyla ilgili özgürlüklerin varlığı,
17. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve ekonomik fırsat eşitliğinin varlığı. (Karatnycky, 2000, Aktaran: Tilly, 2014: 15-16).

Yukarıdaki bütün vurgulamalardan sonra denilebilir ki, demokrasi Schumpeter'in dediği gibi, bir temsilci seçme yöntemidir (Schumpeter, 2003: 10). Ancak, bu temsilcilerin seçildiği ortam, gerçek anlamda siyasi ve kişisel özgürlüklere sahip olmalı ve anayasal kurumsal temelleri güçlü bir şekilde kurgulanmış bir ortamda gerçekleşmiş olmalıdır ki, demokrasi anlamını bulsun. Demokrasinin bir yöntem olduğuna şüphe yoktur. Ancak onun, teknolojik bir araçmış veya aletmiş gibi görülmesi de çok yanlış olacaktır. Çünkü bu yöntem şekli, sonuçları ve muhtevayı etkileyecek kadar etkili bir yöntemdir. Örneğin; gizli veya açık oy sisteminin benimsenmesi sadece şekli bir kural gibi gözükse de, sonuçlar üzerinde son derece etkili olmaktadır (Mayo, 1964: 182). Diğer taraftan demokrasinin temel bir şartı da, sivil topluma kök salmış ve kurumsallaşmış partilerdir ve sadık bir kitleye dayanmış bulunan en az iki partinin olmasıdır (Miliband, 1994: 175-176). Montesquieu ve Rousseau gibi siyasal düşünürler, her ne kadar gerçek demokrasinin ancak küçük ülkelerde gerçekleşebileceğini ve temsilci seçmenin özgürlükten vazgeçmek

olduğunu iddia etseler bile, modern demokrasinin temel politik kurumsal özelliği seçilmiş temsilcilerden oluşan meclisin varlığıdır (Plattner, 1998: 174).

Bir devletin demokratik olup olmadığı konusuna gelince; bunun hangi kriterlerle belirlenebileceği konusunda farklı yaklaşımlar vardır: Anayasal yaklaşım, sadece devletin demokrasi ile ilgili yasal prosedürlerine bakarak değerlendirme yapar ki, bu da bazı devletlerde ilan edilen ilkeler ile yaşam pratiklerine uymamaktadır - Kazakistan ve Jamaika örneği-. Diğeri de özel yaklaşımdır. Bu yaklaşım, ülke yönetiminin insanların refahını, kişisel özgürlüğünü, toplumsal eşitliğini, sosyal adaleti, güvenliği, kamusal müzakereyi ve çatışmaların barışçıl yollarla çözümünü destekleyip desteklemediği ile ilgilenmektedir. Üçüncüsü ise, süreç yönelimli yaklaşımlardır ki, bu yaklaşım dar bir bakış açısıyla genellikle sadece seçimleri odak noktasına koyarak inceleme yapar ve seçimlerin hükümeti ve politikalarını değiştirme becerisi ile ilgilenirler ki, politik süreçleri anlama bakımında yetersiz kalmaktadır (Tilly, 2014: 22-25). Bazı durumlarda da konsensüs demokrasisi olarak kabul edilecek çoğunlukçu olmayan veya sınırlı çoğunluğa yer veren modellerde toplum unsurlarının ayrı ve parçalı olduğu için karar süreci bu unsurların uzlaşmalarına bağlı olarak yavaş işlemektedir. Ayrıca uzlaşma sağlamak adına müzakere süreci şeffaf işlemeyebilmektedir. Bu da katılımcıların sorumluluklarıyla ilgili problemlere yol açabilmektedir (Schmidt, 2002b: 150).

Yukarıdaki açıklanan özelliklere göre, demokrasiye birebir uygun yaşayan bir modeli henüz yeryüzünde bulunmamaktadır. Bu gerçeklikten hareketle, demokrasinin bazı temel dinamiklerinin bir ülkede hayat bulmuş olması, o ülke için demokrasi ile yönetiliyor denilmesi için yeterli olacağı ifade edilebilir. Zira gerçek dünyada karşılaşılan bazı engeller nedeniyle normatif olarak idealize edilen demokrasinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Ancak, böyle bir normatif model oluşturma ve onu idealize etme, gerçek dünyada yaşanan sorunları çözüme ulaştırma ve ideal demokrasiye yaklaşma adına önemli bir işlevi yerine getirmektedir (Dahl, 2010: 38).

Suriye, demokratik yönetim olduğunu iddia eden fakat gerçek demokrasiden uzak bir yönetim ile yönetilen bir devlettir. 2011 yılındaki halk gösterileri ile tüm dünya, halkın demokratik taleplerine ilişkin gösterilerine şahit olmuştur. Çalışmamızda Suriye için gerçek

anlamda demokrasinin neden gerekli olduğu tartişılacak ve SWOT analizi tekniği ile ũlkenin demokrasi anlamında ortaya koyduğu gũçlü ve zayıf yönleri tespit edilecektir. Bu yöntem çerçevesinde uluslararası ortamın ũlke için sunduğu fırsatlar ve riskler de değerlendirilecektir.

2. SURIYE İÇİN NEDEN DEMOKRASİ

“Arap Baharı” süreci ile Ortadoğu toplumlarındaki sıkıntılar bir anda dünya gündemine oturmuş ve bu toplumlar demokrasi ve özgürlük talepleri ile dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir. Suriye’de demokrasi ve özgürlük talepleri ile başlayan ve bu talepleri kendi çıkarları için kullanan dış güçlerin müdahalesiyle iç savaşla devam eden süreçte, sorunların ilk başlangıcı olan bu talepler doğrultusunda, neden Suriye’de demokrasinin gerekli şart olduğunu anlamak gerekmektedir. Bunu başarmak için de, öncelikli olarak bu demokrasi taleplerinin demokratik olarak hangi eksikliklerden kaynaklandığına değinmek gerekmektedir. Bunlar;

1. Suriye’de düzenli seçimler söz konusu olmaktadır, ancak bu seçimler sadece göstermelik seçimlerdir, herkesin katılabildiği adil bir yarışma ortamı söz konusu değildir (Dinçer, Coşkun, 2011: 10).
2. Seçimlerin göstermelik olduğu ve özgür bir şekilde yapılmadığı için seçmenler seçilenleri kontrol edememektedir.
3. Suriye’de parlamento ve farklı siyasi partilerin varlığından bahsedilebilir, fakat gerçekte bu parlamento ve partiler Baas Partisi’nin kontrolündedirler (Moubayed, 2012).
4. Halkın bilgilmesini sağlayacak alternatif kaynaklar ve bağımsız bir medya yoktur ve internet de kısıtlanmıştır (Halepli, 2016³).
5. Siyasi eşitlik söz konusu değildir. Siyaseten bir yere gelmenin şartı, Esad ailesine yakın olmaktan geçmektedir (Dede, 2016).
6. Gerçek bir muhalefet söz konusu değildir. Muhalefet etmeye kalkanlar hapse girmektedir.

³ Kişisel güvenlik dolayısıyla, röportaj yapılan kişinin rızası olmadığı için ismi değiştirilmiştir.

7. Halk, istihbarat örgütleri, güvenlik güçleri ve Baas Partisi'nin ortasında sıkışmış durumdadır. Bu yapılar hayatın her alanına hâkimdir (Dede, 2016; Halepli, 2016).
8. Toplanma ve gösteri yapma özgürlüğü yoktur. Nitekim 2011 yılındaki gösterilerde rejim göstericilere silahla karşılık vermiştir (Zisser, 2012: 107).
9. Bağımsız sivil toplum kuruluşları (STK) bulunmamaktadır. Bulunan STK ve mesleki örgütler bile Baas çatısı altında toplanmıştır (Coleman, 2011: 35).
10. Polis ve istihbarat gibi güvenlik birimlerinin halka karşı uygulamalarında herhangi bir denetim mevcut değildir (Syria Intelligence and Security Agencies 2012, <http://www.globalsecurity.org/intell/world/syria/intro.htm>, 31Aralık 2016'da erişildi).
11. Devlet yolsuzluğa batmış durumdadır. İşler genelde rüşvet çarkıyla ve patronaj ile dönmektedir. Bu anlamda da ekonomik fırsat eşitliği zaten bulunmamaktadır (Bar, 2006: 356-358).
12. Mülkiyet hakkı ile ilgili azınlıklarda sorunlu alanlar mevcuttur. Örneğin sınır bölgesinde yaşayan Türkmenler mülk edinmemektedirler (Dede, 2016).

Yukarıda sayılmış olan bu demokratik eksiklikler, toplumda reform ve demokrasi taleplerinin yükselmesine neden olmuş, bu talepler karşılanmayınca ve daha başka etmenlerinde etkisiyle barışçıl eylemler nihayetinde şiddete dönüşmüştür. Gerçekte, bir rejim devlet kurumlarını ve toplumu kontrol etmeye devam etmek istiyorsa, kötüye giden şeylerin telafisi için bazı değişimlere müsaade etmek zorundadır (Darwisheh, 2013: 10). Ancak, Esad rejimi kendinden kaynaklı sorunlara çözüm üretme becerisini geliştirememiş ve halkın taleplerine kulağını tıkamıştır. Zaten Baas rejiminin çizmiş olduğu sistem, tek kişiyi merkeze alan oligarşik bir yapı ve güçlü güvenlik aparatları ile kendisini sağlama almayı başarmış bir sistemdir. Ortadoğu'daki diğer bütün rejimler gibi zora dayalı bir rejimdir ve iktidar süreçlerinin içerisinde baskı araçlarını kullanarak hayatta kalmayı başarmıştır (1982 Hama katliamı gibi.) (Bozarlan, 2014: 344).

Batı demokrasilerinde birey öne çıkarken, Suriye gibi Ortadoğu devletlerinde gücün bireyleşmesi vardır. Devletler, artık o şahıslarla

anılır olmaktadır (Esad'ın Suriye'si gibi.). Bu devletlerde özgürlükler halkın kendi mücadeleleri ile elde ettiği bir sonuç değil, devletin anayasalar aracılığıyla halka sunduğu bir hediye olmuştur. Devlet kendi sunduğu bu hediyeyi isteğine göre genişletip daraltmıştır. Özgürlükler de iki parametreye bağlıdır: Birincisi, devletin tehlikeli bulduğu muhalif hareketlere karşı oluşturduğu güvenlik araçları ve bölgesel ve lokal krizlerin o andaki durumu. Örneğin, Arap-İsrail savaşları pek çok Arap ülkesinde sivil ve politik özgürlüklerin kısıtlanmasına neden olmuştur (Jaber, 2003: 128). Pek çok Ortadoğu ülkesinde hâlihazırda bir demokratikleşme başlamadığı gibi, henüz yönetimler ve halk tarafından da demokrasi tam anlamıyla anlaşılammıştır (Jaber, 2003: 127). Durumun böyle olması Ortadoğu ülkeleri için demokrasinin dikkate değer bir anlamı olmadığı veya dünyanın diğer bölgelerine göre daha önemsiz olduğu anlamını taşımamaktadır (Dalacoura, 2015: 420).

Bu mücadeleleri yürüten muhalif kanadın söylemlerinde bilhassa demokrasi ve demokratik öğelere olan talepler dikkat çekmektedir. Bu söylemlerden bazı örnekler vermek gerekirse: Suriye Ulusal Konseyi'nin Dış İlişkiler Komisyonu'nda görevli Halit Hoca, "Demokratik, çoğulcu, bireysel özgürlüklere riayet eden, hakların anayasa ile güvence altına alındığı, bağımsız yargı ve liberal piyasa ekonomisinin var olduğu bir ortamda, ordunun, siyasilerin egemenliğinde görev yaptığı ve kadın-erkek eşitliğinin olduğu üniter bir yapı öngörmekte" (Hoca, 2012: 5) olduklarını ifade etmiştir. Suriye Türkmen Topluluğu Hareketi sözcüsü Ziyad Hasan da siyasal ve anayasal reformlar gerçekleştirilerek çok partili sisteme geçilmesini (Hasan, 2012: 58) talep ettiklerini dile getirmiştir.

Yine Suriye Türkmenleri resmi temsilcisi Abdurrahman Mustafa da; "demokratik, çoğulcu, evrensel insan haklarına dayalı hür bir Suriye'nin oluşması" (Mustafa, 2015) beklentilerini dile getirmiştir. ÖSO eski komutanı Albay Riyad El-Esaadise Müslüman ve laik bir demokrasiyi tercih ettiklerini (Beşar, 2011) belirtmiştir. Suriye Türkmen Hareketi Sözcüsü Ali Öztürkmen, Suriye'de tüm halkların çıkarlarını dikkate alacak, modern ve sivil bir demokrasiye ihtiyaç olduğunu ve bunun haricinde bir yönetim tarzının, Suriye halklarının çıkarlarını göz önüne almayacağını (Öztürkmen, 2011: 26) ifade etmiştir.

Müslüman Kardeşler grubunun 2010 yılına kadar uzun yıllar genel sekreterliği görevini yürütmüş olan Ali Sadrettin Bayanuni “Suriye’de gerçek bir demokratik rejime ulaşmak için modern esaslara göre yeniden bir yapılanmaya gerek duyulduğunu belirtmiştir. Bunun da, kısmi ya da şekli reformlarla gerçekleşmesinin mümkün olmadığını ve Suriye’de yapılması gerekenin; şeffaf bir ortamda, demokratik, çok partili, iktidar değişiminin gerçekleşebildiği, hukukun üstünlüğünün yer aldığı bir sistem inşa etmek” (El-Bayanuni, 2011: 18) olduğunu belirterek, demokrasiye vurgu yapmıştır. Yine benzer demokrasi talepleri ile İhvan liderlerinden Mulhem Droubi, Müslüman Kardeşler tarafından çıkarılan ve gelecekte Suriye’de çok partili demokrasiyi gerçekleştirmeyi taahhüt eden bir siyasi programdan (Oweis, 2012) bahsetmiştir. Bu açıklamalar özellikle Siyasal İslam taraftarlarının demokrasiyi kabullenmeye istekli olup olmadığı konusunda tartışmaların çokça yaşandığı günümüzde (Fuller, 2010) ılımlı İslam olarak nitelendirilen görüş sahiplerinin bakış açılarını göstermesi açısından önem kazanmaktadır. Diğer yandan zaten Müslüman Kardeşler’in ilk kurulduğu yıllarda Suriye’nin siyasi hayatında bir siyasi parti olarak aktif olarak çalıştığı bilinmektedir (Seale, 1989: 322). Bu anlamda da demokratik parlamenter bir sisteme zaten adapte olmuş bir grup oldukları ifade edilmelidir.

Devletin üniter yapısı ile ilgili olarak diğerlerinden farklı düşünmekle birlikte Kürt muhaliflerin de aynı şekilde demokrasi noktasındaki talepleri dikkat çekmektedir. Şöyle ki; Suriye İslah Partisi’nin Kürdistan bölgesindeki temsilcisi ve Suriye Ulusal Kürt Meclisi Kürdistan bölge temsilcisi Cedan Ali, Suriye Kürtleri’nin Suriye için demokratik, çoğulcu, parlamenter bir sistemi talep ettiklerini (Ali, 2012), benzer şekilde Suriye Kürt Birlik Partisi temsilcisi Abdülbaki Yusuf, Suriye Kürt Demokrat Partisi Temsilcisi Behçet Beşir Resul, Suriye Kürdistan Demokratik İlerici Partisi’nin üst düzey yetkilisi Ali Şemdin, Kürt Demokratik Birlik Partisi’nin temsilcisi Mahmut Ali Muhammed, Suriye Kürt Demokratik Partisi Genel Sekreteri Abdulhekim Beşar ve Suriye Kürt Ulusal Konseyi’nin üyesi Şelal Geddo gibi Suriyeli Kürt muhaliflerin ortak söylemi olarak Suriye için

demokratik, anayasal ve parlamenter ve laik bir sistem önerdikleri görölmektedir⁴.

Rejim tarafının düşüncesine gelince; her ne kadar kurulu düzenlerini devam ettirmek yönünde eğilimleri olsa da, Beşar Esad'ın bu konudaki fikirlerine de yer vermek gerekmektedir. O'na göre; demokrasinin kurumlar olmadan inşa edilmesi mümkün değildir ve demokrasi sadece toplumun çıkarlarına göre de inşa edilemez (Esad, 2011). 2011 yılında iç savaşın daha henüz başlamadığı dönemde söylediği bu ifadelerle devlet merkezli anlayışını ortaya koymuş ve yine bu konuşmasında reformların uzun bir zaman alacağını ancak, gelecek nesiller için bunun düşünölebileceğini ifade etmiştir (Esad, 2011). 2016 yılında iç savaşın olduğu bir dönemde halkın yapılan seçimlere katılmış olmasını, rejime olan destek olarak yorumlamış ve ayakta kalmalarının nedenini bu şekilde açıklamıştır. Ayrıca iç savaş sürecinde yaşanan olayları, dış güçlerin komplosu olarak değerlendirerek (Esad, 2016a), toplumdan yükselen demokrasi ve özgürlük taleplerini dikkate almamıştır. Esad yine 2016 yılında RTP Kanalı'na verdiği bir mülakatta, demokrasinin bir Batı paradigması olduğunu, bu nedenle Batıdan olduğu gibi ithal edilemeyeceğini ve kendi ülkesinin değerlerine uygun, kendine özgü bir yapı olması gerektiğini vurgulamıştır (Esad, 2016b).

Diğer yandan, halen ölkede hâkim güç olan Alevilerin, Sünniler hakkında önemli çekinceleri vardır. Bu çekincelerin bir kısmı yukarıda anlatıldığı üzere, Esad rejiminin propagandalarından kaynaklanmış olsa da, tarihi yaşanmışlıkların mezhep mensuplarının hafızasında derin etkiler bıraktığı ve kuşaklara bu şekilde aktarıldığını düşünmek doğru bir anlayış olacaktır. Hıristiyanlar ve Ermeniler, İslami bir yönetimin gelmesinden korkmaktadırlar (Hasan, 2012). Bu anlamda da, Sünni Müslüman kesim dışındaki inanç sahiplerinin çekincelerinin dikkate alınması yeni kurulacak sistemde barışın devamı için bir gereklilik olarak gözükmektedir. Hourani'nin 1947 yılında yazdığı "Minorities in the Arab World" adlı eserinde, Alevi ve Dürzilerin o dönem için, Suriye Devleti'ne kurumsal olarak bağlanmakla birlikte, hala özel bir yönetime sahip olduklarını yazmıştır. Suriye'deki diğer azınlıklar gibi Alevi ve Dürzilerin de

⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Nebahat Tanrıverdi, 2012 Suriye Söyleşileri, Rapor No: 187, Kasım 2013.

otonomiden korktuklarını, Dürzi ve Alevilerin tam bağımsızlık hedefleri olsa bile, otonomi isteklerinin olmadığını belirtmiştir. Alevi ve Sünni azınlık grupların kendi sosyal ve kültürel farklılıklarından dolayı bazı özel uygulamaları talep ettikleri ifade edilmiştir (Hourani, 1947: 115).

Soğuk savaş sonrası dönemde, artık dünya sisteminin hızla değiştiği ve ekonomik, politik ve ideolojik olarak son derece hızlı değişim ve alt-üst oluş sürecine girildiği herkes tarafından kabul edilmektedir (Coşkun, 2007: 13). Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra, seküler milliyetçiliğe dayalı pek çok devlet kırılma hâle gelmiş ve bu devletlerden yeni devletler ve yeni uluslar ortaya çıkmıştır. Bu farklı bölgelerin ortak noktası ise, geçmişte ekonomik, siyasi ve yönetsel olarak otokratik yapıda olmalarıdır (Hofstee, 2010: 60). Bugünlerde ise, özellikle "Arap Baharı" olarak adlandırılan süreçte, hatta daha da öncesi, Körfez Savaşı'ndan beri Ortadoğu coğrafyasının son derece büyük değişim ve dönüşüm sürecine girdiği açıkça görülmektedir. Bir diktatörlük sürecinin nihayetinde demokratikleşen bugünün sanayileşmiş devletleri ve bir savaş sonrası yıkımı gören ve kurtuluşu demokraside bulan Japonya (Nesic, Dauve, 2012: 18-20) gibi Ortadoğu devletlerinin demokratikleşmelerinin beklenmesi hiç de olasılık dışı değildir.

Her rejimde yöneten ve kamusal alan bulunmaktadır, ancak demokrasiler için vatandaşın yönetime olan katılımı ona demokrasi niteliğini kazandıran bir özelliktir. Kısmi demokrasilerin çoğunda, sınıf, cinsiyet ve ırk gibi belli özelliklerden dolayı seçme ve seçilme hakkı sınırlandırılmış, siyasi örgütlenmelere de çok kısıtlı biçimde izin verilmiştir. Bu haklar ise uzun uğraşlar ve bazen kanlı iç savaşlar neticesinde elde edilmiştir (Schimtter, Karl 1995: 69). Dünya'da gerçekleşen tarihi süreçlere bakıldığında, genellikle demokrasilerin kriz sonrası çözüm üretme adına kurulduğu görülmektedir. ABD'nin demokrasisini, ancak 600.000 ölü verdiği Amerikan İç Savaşı'ndan sonra kurabildiği ileri sürülmüştür. Herkesin yumuşak bir geçişle demokratikleştiğini düşündüğü İngiltere bile, Fransa'dan 142 yıl önce bir iç savaştan sonra "Şanlı Devrim Anlaşması"nı yapabildiği (Dauve, Nesic 2012: 20-21). Aynı neden-sonuç ilişkisinin, genelde Ortadoğu, özelde Suriye için de düşünülmesi mümkün olabileceği iddia edilmektedir. Ancak, bu toplumlardan beklenmesi gereken devrim veya reform değildir. İdeal olan, kendi sosyal koşulları

içerisinde demokrasi düşüncesini kimlikleriyle bütünleştirebilmeleridir (Pace, 2009: 4-5).

İç savaşın getirdiği toz duman içerisinde demokrasi ve özgürlük talepleri adeta önemini yitirmiş ve yaklaşık yedi yıllık sürede savaştan başka hiç bir şeye şahit olunmamıştır. Suriyeli muhaliflerde, giderek artan radikalleşme söz konusu olmuştur. Bu durumun geçici olduğu ve barış ortamı gerçekleştiğinde radikalleşen pek çok muhalifin, sıradan bir Suriye vatandaşı olarak Suriye toplumunun kendine özgü toplumsal yapısına geri döneceği ifade edilmektedir.⁵ Suriye son derece sert bir yönetim tarafından yönetilmesine rağmen, arka planındaki kültürel birliktelikten dolayı gerçek anlamda hoşgörölü bir toplum (Erdemol, 2013: 22) olduğu ve Cihadizim taraftarına ait Selefizm görüşlerinin, Suriye toplumunun inanç dokusuna uygun olmadığı Şamlı Sufi bilgin Muhammed el- Yakubi tarafından ifade edilmiştir (El-Yakubi, 2015). Diğer yandan, ülkelerinden göç etmek zorunda kalmış Suriyeli milyonlardan mutlaka geri dönenler olacaktır. Bunlar için radikalleşmeden bahsetmek yerine, özellikle daha özgür ülkelere göç edenlerin demokrasi hakkındaki görüşlerinin pekiştiği bile ileri sürülebilir⁶.

Bir Ortadoğu devleti olan Suriye'de bugüne değin demokratik bir idarenin olmayışını toplumun siyasal kültürüne bağlama eğiliminde olan görüşlerde bulunmaktadır. Bu görüş, toplumların kültürel yapılarının demokrasinin normlarının ve kurumlarının yaygınlaşması noktasında etkili olduğu ve anti-demokratik olan bir kültürün demokrasinin kurulmasını engellemese bile işleyişini zorlaştırarak, yönetimi demokratik meşruiyetten yoksun bırakacağını (Huntington, 1995: 41) iddia etmektedir. Ancak kültür Ortadoğu'da demokratikleşmeyi engelleyen bir bağımsız değişken olarak görölmeye uygun bir etmen olsa da, sadece geleneksel yapının otoriteryen rejimlerin yerleşmesine müsaade eden kolaylaştırıcı etkisinden bahsetmek mümkündür (Hinnebusch, 2006: 376).

⁵ Savaştan ve savaş içerisinde kalan bireylerin rehabilitasyonu konusu da ayrıca incelenmesi gereken problemlerden biridir.

⁶ Türkiye'ye göç etmiş olan iş adamı Halepli biz demokrasiyi burada gördük, siz burada çok şanslısınız (Halepli, 2016) şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Suriye'nin politik kültürünü sadece İslamcılık ve Arapların kendilerine ait sosyo-kültür etkenleri gibi özelliklere bağlayan görüşlerin, devlet-toplum ilişkilerinin değişen doğasını açıklamak noktasında yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir (Khatib, 2011: 18-19). Bilhassa iç savaş sürecinde siyasi iktidarın kitlelerin problemlerini çözmekten aciz kaldığı bu durumda, en kolay sığınabilecekleri alan, etnik veya ideolojik dini kimlikler olacağından, Suriye'de de bu durumun gerçekleştiğini belirtmek yanlış olmasa gerektir. Böylelikle IŞİD/DAEŞ benzeri meşruiyetlerini dinden alan terör örgütleri ile meşruiyetlerinin kaynağını etnik kimlikten alan PYD gibi oluşumlar bölgede hâkimiyet kurabilmişlerdir (Yıldırım, 2016). Ancak, bu siyasal düzlem iç savaşın getirdiği zorlu koşullarda oluşmuş ekstrem bir durumdur. Bölgedeki insanların siyasal katılım içerisinde bulunarak, en azından bireysel hakları ile var olabilecekleri adil ve barışçıl bir düzen inşa edilerek, bunların önüne geçmek mümkün olabilecektir. Bu gerçekleşmediği sürece etnik ve dini kökenli terör örgütlerinin ortadan kalkmayacağı da muhakkaktır (Yıldırım, 2016).

Suriye baskın kültürü İslam etkisinde kalmış ve Arap milliyetçiliğinin de etkili olduğu bir yapıdadır. Özellikle sömürge süreci yaşamış bir ülke olarak da, Batı'ya karşı ciddi bir güvensizlik duygusu hâkimdir. Ayrıca, toplumda uzun yıllar otoriteryen bir rejimde yaşadıkları için, bu durumun verdiği sindirilmişlik de söz konusudur. Ülkenin bütün negatif unsurlarına bir başkaldırı olarak, 2011 yılında ortaya çıkan özgürlük taleplerini, toplumun demokrasiye olan açlığı olarak değerlendirmek yerine Suriye toplumunun dini olarak İslam'a bağlı yapısını demokrasi için negatif bir unsur olarak yansıtmak doğru olmayacaktır. Çünkü İslam ile demokrasi arasındaki bağlantıyı inkâr eden uç noktada İslami düşünceler olduğu gibi, İslam'ın da demokratik bir sistem gerektirdiğini savunanlara kadar geniş bir yelpazede bakış açıları da bulunmaktadır⁷ (Esposito, Voll 2001).

Suriye toplumunun demokrasi denildiğinde neyi anladığı konusu ise sorunlu alanlardan biridir. Gökçe ve Özdemirci tarafından Türkiye'deki Suriyeli göçmenler üzerinde yapılan bir saha çalışmasında, Suriyelilerin demokrasi algısının çelişkilerle dolu

⁷ Müslüman Kardeşler grubunun -ki Suriye'nin en bilinen İslamcı muhalif grubudur- yukarıda demokrasi hakkında düşünceleri de açıklanmıştır.

olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar, Suriye’de seçimlerin adil bir şekilde yapıldığı ve herkesin siyasi görüşlerine uygun partilerin olduğunu belirtirlerken, aynı zamanda seçimlerin halk iradesini yansıtmadığını da ifade etmişlerdir. Muhalefet ve iktidar olma süreci ile düşünce hürriyeti ve basın özgürlüğü konularında ise olumsuz sonuçlara ulaşılmıştır (Gökçe, Özdemirci, 2016: 401). Aynı şekilde, 1963 yılından beri Suriye’de reformları, sivil ve anayasal hakları savunan, ayrıca internet üzerinden oluşturulmuş Jamal Atassi forumunun yöneticisi konumundaki Suriyeli aktivist Suheir Atassi’nin verdiği bir mülakatta, kendisine “Suriyeliler gerçekten değişimi istiyor mu?” Sorusuna; halkın gerçekte Suriye’de nasıl bir ortamda yaşadıklarının farkında olmadıkları yönünde cevap vermiştir. Suriyelilerin, biz gidersek kaos gelir, biz ülkede istikrarın güvencesiyiz şeklindeki propagandalar ile rejim tarafından korkutulduklarını iddia etmiştir. Ayrıca halkın en büyük korkularından birinin, Irak benzeri olayların Suriye’nin de başına gelmesi⁸ (Atassi, 2011) olduğunu da açıklamalarına eklemiştir. Bu noktadan hareketle Suriye halkının bölgede gelişmelerden kaynaklı korkmuş ve/veya korkutulmuş oldukları ve demokrasinin tam olarak neyi ifade ettiği ve kendilerinin nasıl bir zeminde yaşadıkları hakkında farkındalıklarının gelişmemiş olduğu düşünülebilir.

Son noktada Suriye’de yapılan gösterilerde anlaşılmıştır ki halkın, bilhassa özgürlüklerin artması, yolsuzlukların giderilmesi ve güvenlik güçlerinin şiddetinin ortadan kaldırılması noktasında güçlü talepleri olduğuna da şüphe yoktur. Özellikle 2011 yılında meydana gelen ayaklanmalarda, göstericilerin hesap verebilirliğe vurgusu, keyfi uygulamaların son bulmasına dair istekleri ve demokrasinin özü olan onurlu bir yaşam ve sosyal adaletin tesisine ilgili istekleri, Ortadoğu’da demokrasiye ilişkin taleplerin göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Dalacoura, 2015: 420). Dahası sokak gösterileri sürecinde basın özgürlüğü ve toplanma özgürlüğü, siyasi parti kurma özgürlüğü, özgür seçimlerde kendi temsilcilerini seçebilme özgürlüğü talepleri; ayrıca polisin işkence ve keyfi tutuklama gibi

⁸ Yapılan kişisel görüşmede Suriye’de farklı kimliklerin farklı bölgelerde toplu halde yaşayıp yaşamadığı şeklindeki bir soruya, çok tepkisel ve heyecanlı bir şekilde, Suriye Irak gibi değil, oradan çok farklı (Mecit, 2016-Kişisel güvenlik dolayısıyla, röportaj yapılan kişinin rızası olmadığı için ismi değiştirilmiştir.) cevabı alınmıştır.

uygulamalardan vazgeçmesi, politik tutsakların serbest bırakılması ve bağımsız bir yargı ile yolsuzluklarla mücadele edilmesi (Seale, 2011) ile ilgili talepler henüz karşılık bulmamıştır. Diğer yandan, Suriye özelinde demokratik taleplerin varlığının çok daha önceki yıllara dayandığı 90'lı yılların sonlarına doğru ülkede oluşan forumlarda çeşitli siyasi tartışmaların varlığı ile ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, Beşar Esad'ın başa geçmesi ile toplumdaki yükselen reform talepleri ve sadece söylemde bile kalsa, rejimin reform vaat etmiş olması toplumdaki durumu tarif etmektedir. Dahası uluslararası toplumda Suriye için liberal açılım beklentileri de söz konusu olmuştur (Bar, 2006: 371). Ayrıca "Şam Baharı" adı verilen bu dönemde 2005 yılında muhalif gruplar, demokratik değişim ilkelerini içeren "Şam Deklarasyonu" adlı bir bildiri de yayınlamışlardır (Ayhan, 2012). Görülen odur ki Suriye'de demokrasi talepleri 2011 yılından çok önceleri başlamıştır.

Mukand ve Rodrik'in, bazı ülkelerde demokrasinin gelişmemesini, liberal geleneksel bir alt yapının olmayışına ve liberal düşüncenin ideolojik olarak eksikliğinden kaynaklandığına (Mukand, Rodrik 2015: 23) bağlayan görüşleri ise demokratikleşme konusunda başka bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Ancak bunun yerleşmesi çok zaman alan bir süreç olacağından acil bir çözüm olarak, yine de Suriye için bir demokrasi modeli önermek zorunluluğu vardır. Belki demokratikleşme zorunlu olarak ekonomik büyümeyi, sosyal barışı, idari etkinliği, siyasal uyumu hemen beraberinde getirmeyecektir ama en azından bütün bunların olabilmesi adına demokratik idarelerin otoriter rejimlerden daha şanslı olduğu da bir gerçektir (Schimtter, Karl 1995: 78-79). Bu çerçeveden de Suriye gibi uzun yıllar otokratik yönetim altında yönetilmiş çok katmanlı bir toplum için demokrasiyi fazla görmek, temel insan hakları açısından demokrasi gibi bütün tartışmalara rağmen, en ideal bir yönetim tarzından insanları mahrum bırakmak olacaktır. Diğer yandan, kültürün insanların demokrasi anlamında pasif olmalarına neden olduğu iddiası ise gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü demokratik ortamda oluşan siyasal katılımın toplumlara sunduğu fırsatlar, insanları demokrasi noktasında istekli kılmaktadır ki, bu anlamda da Ortadoğu'da siyasal bilinç başka yerlerdekinden daha az değildir (Hinnebusch, 2006: 376). Nitekim Beşar Esad'ın iktidara geldiği yıllarda uluslararası baskıların da etkisiyle rejim toplum üzerindeki baskıları gevşetir gevşetmez, Şam'da entelektüel ve siyasi tartışmaların yapıldığı çok sayıda sivil toplum yapılanmalarının ortaya çıkmıştır (Bar, 2006: 371). Bu da

ülkedeki siyasal farkındalığın ne kadar hızlı gelişebileceğinin bir göstergesidir. Buradan anlaşıldığı üzere, Suriye'nin demokrasi noktasında geri kalma sebebi, toplumun kendi yapısından değil de yönetsel kısıtlardan kaynaklanmaktadır.

Çatışmaların iç savaşa dönüştüğü şu günlerde pek bir anlam ifade etmiyormuş gibi gözükse de, esasen Suriyeli muhaliflerin Batılı standartlarda bir yönetim inşası beklentileri ile yola çıktıkları ifade edilmektedir. Ortadoğu'da bir ülkenin böylesine önemli bir hedef belirlemesi, bölgede benzerine az rastlanır siyasal bir hevesi işaret etmektedir (Çakmak, 2016: 52). Bütün bu veriler ışığında, Suriye'de yeni kurulacak yönetimin mutlaka demokrasinin temel dinamiklerini taşıyan bir sistem olması gerekmektedir. Demokratik bir Suriye'nin inşası için; ülkenin şartlarını iyi bilen, yetenekli sivil siyasetçilere ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir anayasal sisteme ihtiyaç vardır. Suriye, geçirdiği iç savaşa rağmen, gerek tarihsel tecrübeleri gerekse yetişmiş insan kaynağı ile bunu başarabilecek potansiyeli barındıran bir devlettir (Sandıklı, Çakmak, 2014: 42). Zaten, muhaliflerin hazırladığı anayasa metni ile medeni, demokratik, çoğulcu, bağımsız ve özgür bir devlet beklentileri ve bağımsız Suriye devletinin, egemen olan halkının ortak iradesine dayalı olarak, kendi geleceğini belirleyeceği demokratik bir sistem kurgulanmıştır (Sandıklı, Çakmak, 2014: 51).

Muhaliflerin, rejimin ortadan kalkması gerektiği inancına odaklanması konusu, şayet doğal olarak otoriter rejimin kalkması ile demokrasinin geleceği beklentisi ise, bunun böyle olmadığı Lübnan ve Irak gibi örneklerle ortadadır (Hinnebusch, 2006: 374). Bu açıdan da, yeni kurulacak sistemde uygulanacak demokratik unsurların ve modelin üzerinde iyi çalışılmış ve toplumsal ve bölgesel dinamikler dikkate alınarak hazırlanmış olması gerekmektedir. Yapılması gereken o kültürün dokusuna uygun demokratik değerler sisteminin inşa edilerek, zamanla yaşayarak toplumsal yapının demokrasi kültürüne adapte olmasını beklemek olmalıdır. Bu iletişim çağında bunun sağlanması sanıldığı kadar da zor olmasa gerektir.

3. SURIYE İÇİN NASIL BİR DEMOKRASİ

Suriye üzerine araştırmalar yapmış olan antropolog Christa Salamandra, Suriye'nin kırılabilir yapısını karmaşık fay hattına benzemiş ve Suriye'nin geleceği adına iyi şeyler düşünen herkesin,

bu kadar çok ayırımın olduğu ülkenin bu ayırımlarla hesaplaşacağı ve onlardan kurtulacağı bir çıkış yolu aradığını belirtmiştir. Suriye’de eskiden tabu olan ayrılıkların üstesinden gelinmesi konusunda yapılan tartışmaların ve çabaların artmış olmasının ve mutabakat arayışlarının da ülke için ümit vaat edici olduğunu da ifade etmektedir (Salamandra, 2013: 305-306). Farklılık ve kimlik kavramlarının toplumlarda öne çıkması sonucu, içinde birçok farklılığı barındıran toplulukları bir arada yaşatmanın yolunun ne olduğu hususu 21.yüzyılın en önemli siyasal ve yönetsel bir sorusu haline gelmiş bir konudur. Özellikle, farklı etnisitelerin ve dini inanışların yoğun olarak yer aldığı ve potansiyel olarak ciddi çatışma ve gerilim noktalarına sahip ve yer yer de yoğun çatışmaların vuku bulduğu alanlar olan Balkan, Kafkasya ve Ortadoğu gibi bölgeler, çatışmasız birlikte yaşama ihtiyacının görüldüğü en dikkate değer bölgelerdir. Bu gibi yerler için en ideal çözüm ise, demokrasi kuramları içerisinde bulunacağı çağdaş dünyanın da benimsediği bir kavram olarak mantıklı bir değerlendirme sonucunda ortaya çıkacak çözümdür. (Özdemir, 2013: 74).

Yukarıdaki bölümde Suriye’nin geleceği için demokratik bir yönetim tarzının neden gerekli olduğu gerekçelendirilmiştir. Ancak dünyada bu gün gelinen noktada liberal modelin çözüm getiremediği problemler düşünüldüğünde, Suriye için demokrasi kuramları arasından farklı arayışlara girmek ise kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Bilhassa Suriye toplumunun dokusuna uygun ve halkın taleplerine cevap verecek özelliklerde bir demokrasinin tesis edilmesi; bütün toplumsal grupların beklenti ve taleplerinin dikkate alınarak kurulacak bir sistem, sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Öte yandan kurulacak bu yeni sistemde bölgesel ve küresel aktörlerin hassasiyetlerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Adına “Arap Baharı” denilen sürecin yaşandığı diğer bazı ülkelerde, rejim değişikliklerinin çözüm üretmediği ve tekrar ciddi anlaşmazlık ve istikrarsızlıkların baş göstermiş olduğu düşünüldüğünde; Suriye gibi bir devlet için çok özenli ve dikkatli bir şekilde yeni bir sistem inşa edilmek zorundadır (Sandıklı, Çakmak, 2014: 5). Batı’da, politik kültür, siyasi kurumların mimarisi, karar verme süreçlerindeki farklılıklar gibi nedenlerle liberal demokrasinin pek çok formlarının doğması ve bu yapıların da partilerin doğalarını, hükümetlerin karakterlerini ve yönetimin merkezi olup olmamasını etkilediği (Chan, 2002: 14) gibi benzer şekilde Suriye için ülkenin doğasına uygun bir modele şiddetle ihtiyaç vardır.

Suriye’de demokrasi konusunda demokrasi teorisi perspektifinden bakıldığında Sartori (1996: 99), bir toplumda demokratik etkinlikleri kolaylaştıran veya zorlaştıran toplumsal koşulların bulunduğunu belirterek, bir toplumdaki kùltürün türdeş olması veya ayrı kùltürlerin var olması ile demokrasi arasında bir ilişki olduğunu ve demokratik biçimlerin bu farklı siyasi türdeki toplumlar üzerine oturtulmakta olduğunu ifade etmiştir. Bu düşünceden hareketle önerilecek model Suriye’nin çok katmanlı ve parçalı yapısına uyumlu olması gerekmektedir. Yaygın görüşe göre, derin ayrılıklar yaşayan toplumların bu sosyal yapısı, demokrasi için önemli bir zorluk olarak ortaya çıkmaktadır ve böyle toplumlarda hem demokrasinin inşası hem de devamlılığının sağlanması, homojen toplumlara göre oldukça zor olmaktadır (Lijphart, 2004: 96).

4. SWOT ANALİZİ İLE SURİYE’DE DEMOKRASİ

Tablo 1: Suriye’nin SWOT analizi ağıısından güçlü ve zayıf yönleri.

Güçlü Yönleri/ İçsel	Zayıf Yönleri/ İçsel
Ayrılıklarla başa çıkabilmek adına yapılan yoğun tartışmalar.	Çok katmanlı kırılğan yapısı.
Güçlü demokrasi ve özgürlük talepleri.	Otoriteryen tek parti rejiminden kaynaklı patornaj, kabilecilik, yolsuzluk gibi siyasal ve yapısal sorunlar.
Radikal dini anlayışın Suriye kùltürüne uyumsuzluğu.	Muhafiflerde radikalleşme eğilimleri.
Zengin tarihsel tecrübe ve yetişmiş insan.	Muhafifler arasında uyumsuzluk ve birlikte hareket edememeleri.
Sivil toplum örgütlerinin sayısındaki artış ve yoğun internet kullanımı.	Baskıcı rejimden ve sömürgeci tarihten kaynaklı bastırılmışlık duygusu.
Siyasi farkındalığın çok çabuk gelişebilmesi.	Kürt bölgesinin bağımsızlık talepleri.
Tarihi derinliğe dayalı ortak yaşam kùltürü.	Kabile ve yerel kimliklere olan kuvvetli bağ ve bu bağların iktidara ulaşmak için araçsallaştırılması.
Yeni bir sisteme olan ihtiyacın açıkça fark edilmesi.	İç savaştan kaynaklı sorunlar: Keskinleşen sekteryen ayrımlar, ekonomik sorunlar, güvenlik sorunları vs.
Toplumun genelindeki birlikte yaşama niyeti	Ekonomik güçlükler.
Ülke nüfusunun çok kalabalık olmaması.	İktidarda olanların bu güçten vazgeçmeye yanaşmamaları.
	Bağımsız bir devlet olarak çok kısa bir geçmişi olması ve demokrasi deneyimi olmadığından demokratik siyasal kùltürün bulunmayışı.

Tablo 2: SWOT analizi yöntemiyle Suriye için Fırsatlar ve Tehditler

Fırsatlar/Dışsal	Tehditler/Dışsal
Bölgesel olarak stratejik önemi.	İran'ın ülke üzerindeki güçlü etkisi.
BM'nin arabuluculuk çabaları.	Rusya'nın ve İran'ın ülke üzerindeki güçlü etkileri
Türkiye, İran, Rusya, ABD gibi devletlerin barışa yönelik çabaları.	ABD'nin Kürt muhaliflere olan desteği.
Suriye'ye yönelik demokratikleşme beklentileri.	İŞİD/DAEŞ gibi terör örgütlerinin artan etkililiği.
	Suudi Arabistan ve Katar gibi devletlerin etkileri.
	Bölgesel ve küresel aktörlerin ülke üzerindeki çıkar çatışmaları.
	Diğer ülkelerdeki Kürt oluşumların Suriye'deki Kürtlere olan etkisi.

496

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Yukarıda SWOT analizinde gösterildiği şekliyle, Suriye'nin çok katmanlı kırılmalı toplumsal yapısının iç savaşın getirdiği ortamda daha bir derinleştiği tespit edilmiştir. Ancak Suriye bu haliyle zayıf bir görünüm sergilerken, bazı gruplar için binlerce yılla ifade edilebilecek bir birlikte yaşam kültürünün varlığı ve son dönemde ortaya çıkan ayrılıklarla başa çıkabilmek adına yapılan yoğun tartışmalar, ülkenin güçlü yönlerinden birini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra toplumun hemen her kesiminde oluşmuş demokrasi ve özgürlük talepleri Suriye için güçlü bir yönü oluştururken, iktidarı ve gücü elinden bırakmak istemeyen oligarşik bir yapının varlığı zayıf yönlerine işaret etmektedir. Diğer taraftan ülkeyi zayıf kılan özelliklerden biri ise güçlü demokratik taleplerle ortaya çıkan Suriye muhalefetinin çeşitli nedenlerle giderek radikalleşmesidir. Bu radikalleşme eğilimi, dış aktör olan radikal terör örgütlerinin ülkede rahat hareket etmelerine yol açmış, giderek rahat hareket eden radikal örgütlerin muktedir oldukları alanlardan militan kotarmaları da kolaylaştırmış ve bu durum da bir kısır döngüye yol açmıştır. Bütün bu zayıflık ve tehditlere rağmen ülkenin toplumsal ve kültürel dokusunun bu tarz radikal anlayışlara uygun olmayışı ise iç savaş bittiğinde radikal eğilimlerin azalacağı yönünde bir yoruma kapı aralamakta ve ülkenin güçlü bir yönü olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan her ne kadar otoriter rejimden kaynaklı yıllardır gelişen bastırılmışlık duygusu ile azalan siyasi farkındalığa rağmen, zengin tarihsel tecrübe ve yetişmiş insan gücü ile ülkede özgürlük ortamları geliştiğinde hızla gelişebilecek siyasi farkındalık, dahası her

kesim tarafından, yeni bir sisteme olan ihtiyacın açıkça fark edilmesi ülkenin güçlü yönlerini oluşturmaktadır. Kürt liderlerin ayrılık veya özerklik talepleri ve Türkiye merkezli PKK terör örgütünün kolu olan PYD'nin Suriye'de aktif etkinlikleri önemli zayıf yönleri olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte Suriye toplumunun genelinde gözlemlenen birlikte yaşama niyeti ise ülkenin güçlü yönlerini oluşturmaktadır. Ayrıca bir taraftan ülke dışı insiyatifler ile uluslararası toplumun tarafları barıştırma çabaları ülke için bir fırsat oluştururken, muhalifler arasındaki uyumsuzluk ve işbirliği becerisinin yetersiz olması zayıf yönlerinden birini oluşturmaktadır. Zaten iç savaşın getirdiği olumsuzluklar ile henüz yeni bir yönetim modeline odaklanma mümkün görünmemektedir. Bütün bunların üzerine bir de ülke üzerinde küresel ve bölgesel aktörlerin çıkar çatışmaları düşünüldüğünde ülkenin nasıl bir risk alanında olduğu açıkça görülmektedir.

497

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

SONUÇ

Yukarıda yapılan çalışmada ortaya konulmuştur ki, ülkede gerçekleşen ayrılıklarla başa çıkabilmek adına yoğun tartışmalar yapılmıştır. Güçlü demokrasi ve özgürlük talepleri, radikal dini anlayışın Suriye kültürüne uyumsuzluğu, zengin tarihsel tecrübe ve yetişmiş insan, sivil toplum örgütlerinin sayısındaki artış ve yoğun internet kullanımı, siyasi farkındalığın çok çabuk gelişebilmesi, tarihi derinliğe dayalı ortak yaşam kültürü, yeni bir sisteme olan ihtiyacın açıkça fark edilmesi ve toplumun genelindeki birlikte yaşama niyeti Suriye'nin güçlü yönleri içinde değerlendirilebilir. Ayrıca Suriye nüfusunun çok kalabalık olmaması gibi demokratik ortamın ilerlemesi ve gelişmesi için olumlu olacak bazı iç dinamikler ve ülkenin bölgesel olarak stratejik önemi, BM'nin arabuluculuk çabaları, Türkiye, İran, Rusya, ABD gibi devletlerin barışa yönelik çabaları, dünyada oluşmuş Suriye'ye yönelik demokratikleşme beklentileri gibi uluslararası ortamdan kaynaklı fırsatlar, demokrasiye geçiş için itici bir ivme olabileceğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte zayıf yönleri azımsanmayacak kadar fazladır. Suriye'nin çok katmanlı kırılğan yapısı, hâlihazırdaki otoriteryen tek parti rejiminden kaynaklı patronaj, kabilecilik, yolsuzluk gibi birikmiş siyasal ve yapısal sorunlar, bazı muhaliflerde selefileşme ve radikalleşme eğilimleri, muhalifler arasında uyumsuzluk ve birlikte hareket edememeleri, muhaliflerin baskıcı uygulamaları, baskıcı

rejimden ve sömürgeci tarihten kaynaklı bastırılmışlık duygusu, Kürt bölgesinin bağımsızlık talepleri, kabile ve yerel kimliklere olan kuvvetli bağ ile bu bağların iktidara ulaşmak için araçsallaştırılması ve iç savaştan kaynaklı sorunlar ülkenin zayıf yönleri olarak düşünülebilir. Keskinleşen sekteryen ayrımlar, ekonomik sorunlar, güvenlik sorunları, ekonomik güçlükler, iktidarda olanların bu güçten vazgeçmeye yanaşmamaları, bağımsız bir devlet olarak çok kısa bir geçmişi olması ve demokrasi deneyimi olmadığından demokratik siyasal kültürün bulunmayışı gibi Suriye'nin iç dinamiklerinden kaynaklı zayıflıklar ile küresel ve bölgesel güçlerin ülke üzerindeki güçlü etkisi diğer zayıf yönlerini oluşturmaktadır. Ayrıca Rusya'nın ülke üzerindeki güçlü etkisi risk ve tehdit faktörü olarak Suriye toplumunun zayıf yönleri çerçevesinde değerlendirilebilir. ABD'nin Kürt muhaliflere olan desteği, IŞİD/DAEŞ gibi terör örgütlerinin etkinliği, Suudi Arabistan ve Katar gibi devletlerin etkileri, bölgesel ve küresel aktörlerin ülke üzerindeki çıkar çatışmaları fırsat alanlarını daraltarak riskleri öne çıkarmaktadır.

Demokratikleşmenin önündeki bütün engellere rağmen çok katmanlı bir toplum olan Suriye için demokratik modelden başka bir yönetim şekli önermek isabetli olmayacaktır. Zaten yeryüzünde mükemmel uygulanan bir demokrasi örneği olmadığı gibi en demokratik ülkelerde bile çeşitli aksaklıklar mevcuttur. Bu çerçeveden de demokrasi adına tüm eksikliklerin yine demokratik bir model içerisinde çözüleceği fikrinden hareketle demokrasi modelleri içerisinde çok katmanlı toplumlar için önerilebilecek çoğunlukçu olmayan bir demokrasi modeli Suriye için önerilebilir. Diğer yandan çalışmada değinildiği gibi demokrasi içerisindeki çoğunlukçu olmayan modellerin derin ayrılıklar yaşayan parçalı yapılara sahip toplumlar için uygun olduğuna dair bir eğilim de vardır. Fakat bu tür modellerde karar alma süreçlerinin yavaş işlemesi ve müzakere süreçlerinin çok şeffaf yürümemesi nedeniyle etkinliği konusunda soru işaretlerine yol açabilir. Ama yine de çoğunlukçu sistemlerin, özellikle, azınlık grupların güvenli bir şekilde entegrasyonu meselesini göz ardı etmiş olmaları, bu nedenle de çatışmalı grupların entegrasyonu için yeterli kabiliyete sahip olamayışı, çok katmanlı ve köklü ayrılıkları olan toplumlarda uygulanırlığına olanak vermediğinden dolayı çoğunlukçu demokrasiler yetersiz olabilmektedir.

Swot Analizi Tekniği İle Suriye'de Demokrasi İmkanı

Suriye gibi çok katmanlı, heterojen ve farklı özğüllükleri olan çoğul yapılı bir toplum için önerilecek demokratik modelin, Suriye'nin tarihi dinamiklerine, toplumsal ve siyasi yapısına ve toplumdaki tarafların taleplerine uyumlu olması zorunluluğu vardır. Homojen toplumlara göre demokrasinin yerleşmesi oldukça zor olacağı düşünölmekle birlikte derin ayrılıklar yaşayan Suriye toplumunun geleceği için grupların uzlaşarak müzakereci yöntemle de olsa bu konuda ilerleme kaydetmesi mümkündür. Bütün bu zorluklara rağmen, hem Suriye gibi çok katmanlı toplumların en ideal şekilde nasıl yönetileceği sorununun çözümüne bir katkı sağlamak, hem de demokrasi teorilerine örnek olaylar yardımı ile somutluk kazandırmak noktasından demokrasi modelleri üzerinden çoğullukları olan toplumlar için araştırmalar yapmak önem kazanmaktadır.

499

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

KAYNAKÇA

Ali, Cedan (2012). 2012 Suriye Söyleşileri. (Röportaj Yapan Kanpolat, H. vd.), Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Atassi, Suheir (2011). (A. Jazeera, Röportaj Yapan) Al Jazeera.

Ayhan, Veysel. (2012). "Suriye'de Demokratik Gösterilerden Silahlı Muhalefete: İç Savaşa Doğru mu?". (<http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/1566?s=orsam%7Cturkish>, 13 Aralık 2016'da erişildi).

Bar, Shmuel (2006). "Bashar's Syria: The Regime and Its Strategic". *Comparative Strategy*, 25, 353-445.

Beşar, Asaad (2011). Albay Asaad Beşar Esad'a Karşı. (Röportaj Yapan A. Aydıntaşbaş) Milliyet.

Bozarşlan, Hamid (2014). *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi*. A. Berktaş (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Chan, Sylvia (2002). *Liberalism, Democracy and Development*. Cambridge: Cambridge University Press.

Coleman, South (2011). *Culture Shock! Syria: A Survival Guide to Customs and Etiquette*. Tarrytown: Marshall Cavendish Corporation.

Corke, Susan (2013). "Demokrasi ve Siyasal Katılım". Boztekin, Nihal (Ed.), *Uluslararası Demokraside Gerileme ve Küresel Sorunlar Konferansı*, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 23-31.

Coşkun, M. Kemal (2007). *Demokrasi Teorileri ve toplumsal Hareketler*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Çakmak, Cenap (2016). "Suriyeli Muhalifler Ne İstiyor?". *Ortadoğu Analiz*, 8(73): 51-53.

Dahl, A. Robert. (2010). *Demokrasi Üzerine*. B. Kadioğlu (Çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi.

Dalacoura, Katerina (2015). "Islamism, Democracy and Democratization and the 2011 Arab Uprisings". *Mediterranean Politics*, 20(3), 420-426.

Darwish, Housam (2013). "Syria and the Arab Spring: Unraveling the Road to Syria's Protracted Conflict". *The Asan Institute for Policy Studies* 44: 1-12.

Dede, Ekrem (2016). (M. E. Duşak, Röportaj Yapan).

Diñer, O. Bahadır; Coşkun, Gamze (2011). *Mayınlı Arazide Yürümenin Adı: Suriye'de Değişimi Zorlamak*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları.

Swot Analizi Tekniği İle Suriye'de Demokrasi İmkani

El-Bayanuni, A. Sadrettin (2011). Suriye Müslüman Kardeşler Cemaatinin Eski Genel Sekreteri ve Şura Meclisi Üyesi Ali Sadrettin El-Bayanuni ile Röportaj. 17-19. (Röportajı Yapanlar, V. Ayhan ve O. Orhan), Ortadoğu Analiz.

El-Yakubi, Muhammed (2015). Sheikh Muhammad al-Yaqoubi Responds to al-Julani's al-Jazeera Interview. (Röportaj Yapan, M. Barber).

Erdemol, K. Mustafa (2013). *Suriye Denklemi*. Ankara: NotaBene Yayınları.

Esad, Beşar (2011). Interview with Syrian President Bashar al-Assad, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894>

Esad, Beşar (2016a). (ABNA24, Röportaj Yapan) Ehli-Beyt Haber Ajansı.

Esad, B. (2016b). (R. Kanalı, Röportaj Yapan) SANA. Şam.

Esposito, L. John ve Voll, O. John (2001). "Islam and Democracy". *Humanities*, 22(6): 1-5.

Fuller, Graham (2010). "Islamist and Democracy". Carothers, Thomas; Ottaway, Marina (Eds.), *Uncharted Journey: Promoting Democracy in the Middle East*, New York: Carnegie Endowment for Int'l Peace, 37-55.

Gökçe, A. Fuat; Özdemirci, İlbey (2016). "Suriyeli Mültecilerde Demokrasi Algısı Kilis Örneği". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(14), 384-403.

Halepli, Rıza (2016). (D. Canyurt, Röportaj Yapan).

Hasan, Ziyad (2012). 2012 Suriye Söyleşileri. (O. Orhan, Röportaj Yapan) Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi. Ankara.

Hinnebusch, Raymond (2006). "Authoritarian Persistence, Democratization Theory and the Middle East: An Overview and Critique". *Democratization*, 13(3): 373-395.

Hinnebusch, Raymond (2011). "The Ba'th Party in Post-Ba'thist Syria: President, Party and the Struggle for Reform". *Middle East Critique*, 20(2): 109-125.

Huntington, P. Samuel (1995). "Demokrasinin Üçüncü Dalgası". Diamond, Larry; Plattner, F. Marc (Eds.), E. Özbudun (Çev.), *Demokrasinin Küresel Yükseliş*, Ankara: Yetkin Yayınları, 31-52.

Hoca, Halid (2012). Esed Sonrası Suriye. (Röportajı Yapanlar, T. E. Öztürk; A. Semir).

Hofstee, Willem (2010). "Reaction From a Social Scientist". ter Haar Romeny, B. (Ed.), *Religious Origins of Nations? The Christian Communities of the Middle East*. Boston: Koninklijke Brill NV.53-63.

501

IJSl 12/2
Aralık
December
2019

Hourani, A. Habib (1947). *Minorities in the Arab World*. London: Oxford Univeristy Press.

Jaber, S. Abu Kamel (2003). "Democratization in the Middle East: Experiences, Struggles, Challenges". Saikal, Amin; Schnabel, Albrecht (Eds.), *The Democratic Process in Syria, Lebanon, and Jordan*. London: United Nations University Press.127-141.

Khatib, Line (2011). *Islamic Revivalism in Syria: The Rise and Fall of Ba'thist Secularism*. New York: Taylor and Francis Group.

Lijphart, Arend (2004). "Constituonal Design For Divided Societies". *Journal of Democracy* 15(2), 96-109.

Mayo, B. Henry (1964). *Demokratik Teoriye Giriş*. E. Kongar (Çev.), Ankara: Türk Siyasi

Mecit, Ahmet (2016). (D. Canyurt, Röportaj Yapan).

Miliband, Ralph (1994). "Sosyalist Alternatif". Diamond, Larry; Plattnerker, F. Marc (Eds.), E. Özbudun, L. Köker (Çev.), *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 160-178.

Moubayed, Sami (2012). "Syria's New Constitution: Too Little, Too Late". (http://www.huffingtonpost.com/sami-moubayed/syrias-new-constitution-t_b_1275519.html, 13 Aralık 2016'da erişildi).

Mukand, S., ve Rodrik, D. (2015). The Political Economy of Liberal Democracy. *National Bureau of Economic Research* (Working Paper 21540), 1-38.

Mustafa, A. (2015). ORSAM Bölgesel Gelişmeler Söyleşileri. (ORSAM, Röportaj Yapan) Anlara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Nesic, Karl; Dauve, Gilles (2012). *Demokrasinin Ötesinde*. İ. Kahraman (Çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Oweis, Y. Khaled (2012). "Syria's Muslim Brotherhood Rise from the Ashes". (<http://www.reuters.com/article/us-syria-brotherhood-idUSBRE84504R20120506>, 4 Aralık 2016'da erişildi).

Öztürkmen, Ali (2011). Suriye Türkmen Hareketi Sözcüsü Ali Öztürkmen ile Röportaj. 24-29. (Röportajı Yapanlar V. Ayhan, O. Orhan) Ortadoğu Analiz.

Pace, Michelle (2009). "Liberal or Social Democracy? Aspects of the EU's Democracy Promotion Agenda in the Middle East". *International Institute for Democracy and Electoral Assistance*, 1-16.

Plattner, F. Marc (1998). "Liberalism and Democracy: Can't Have One without the Other". *Foreign Affairs*, 77(2), 171-180.

Salamandra, Christa (2013). "Sectarianism in Syria: Anthropological Reflections". *Middle East Critique*, 22(3), 303-306.

Swot Analizi Tekniği İle Suriye'de Demokrasi İmkan

- Sandıklı, Atilla; Çakmak, Cenap (2014). *Suriye'nin Yeniden Yapılandırılması*. İstanbul: BİLGESAM Yayınları.
- Sartori, Giovanni (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. M. T. Tunçer Karamustafaoğlu (Çev.), Ankara: Yetkin Yayınları.
- Seale, Patrick (1989). *Asad: The Struggle For The Middle East*. Los Angeles: University of California Press.
- Seale, Patrick (2011). "Is the Syrian Regime in Danger?" (<http://middle-east-online.com/english/?id=45345>, 4 Kasım 2016'da erişildi).
- Schmidt, G. Manfred (2002a). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. M. E. Köktaş (Çev.), Ankara: Vadi Yayınları.
- Schmidt, G. Manfred (2002b). "Political Performance and Types of Democracy: Findings from Comparative Studies". *European Journal of Political Research*, 47, 147-163.
- Schumpeter, A. Joseph (2003). "Capitalism, Socialism and Democracy". Dahl, Robert; Shapiro, Ian; Cheibub, Jose Antonio (Eds.), *The Democracy Sourcebook*. London: The MIT Press. 5-11.
- Schimtter, C. Philippe ve Karl, L. Terry (1995). "Demokrasinin Küresel Yükselişi". Diamond, Larry; Plattner, F. Marc (Eds.), L. Gönenç (Çev.), *Demokrasi Nedir.....Ne Değildir?*, Ankara: Yetkin Yayınları, 67-81.
- Syria Intelligence & Security Agencies*. (2012). tarihinde Globalsecurity.org: (<http://www.globalsecurity.org/intell/world/syria/intro.htm>, 31 Aralık 2016'da erişildi).
- Tilly, Charles (2014). *Demokrasi*. E. Arıcan (Çev.), Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Yıldırım, Ramazan (2016). Ortadoğu Coğrafyasında IŞİD Yok Edilebilir mi? (Y. Yazıcıoğlu, Röportaj Yapan). (<http://www.amerikaninsesi.com/a/ortadogu-cografyasinda-isid-yok-edilebilir-mi/3285105.html>, 11 Mart 2017'de erişildi).
- Zisser, Eyal (2012). "The 'Struggle for Syria': Return to the Past?". *Mediterranean Politics*, 17(1), 105-110.

503

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

SUMMARY

In this study we analyze the probability of democracy in Syria where the crisis currently continues. We use SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats) analysis method in this study. The study, which considers the different social structure of Syria, tries to reveal what kind of democracy might be in Syria in the future. Dealing with the opinions of different opposition groups and pro-government groups the study discusses the areas of opportunity for Syria's future. It also points out the possible risks. The study analyzes the strengths and weaknesses of the Syrian society in terms of a democratic government. The rebellions in the name of "Arab Spring" out breaking in Middle East appeared in Syria in 2011 and caused crisis in countrywide. This crisis has not been resolved until now due to the problems arising from repressive nature of authoritarian regime, proxy war, terrorist acts that emerged by intervention of foreign powers. In Syria, there is a need for a system in which all sectors and ethnics are free to be able to protect their subcultures and to participate in government by expressing themselves in politics. Such a system that will provide the right to life among the pluralities is one of the optimal models of democracy. The study examines why democracy is proposed for Syria, apart from the question of which types of democracy models can be explained. In order to achieve this aim, the literature on the subject has been researched and various views have been reached from the layers that constitute the Syrian society. The historical, political and social structure of Syria are briefly examined and analyzed within the framework of democratic theory in this study. In order to propose democracy for Syria, the study firstly deals with the concept of democracy and its basic principles and discusses why democracy is proposed for Syria in this theoretical context. While conducting researches on possibility of democracy in Syria the respond of question has been sought for models of democracy in this study.

There is no country governed in full model of democracy in the world. Based on this reality, it can be stated that some basic dynamics of democracy will be possible in a country and that it will be said to be governed by democracy for that country. Because, because of some obstacles encountered in the real world, it is not possible to realize the normative idealized democracy. However, forming such a normative model and idealizing it is an important function to fulfill building democracy, and to resolve the real world problems in the context of approaching ideal democracy.

It is justified why a democratic style of governance is necessary for the future of Syria in this study. However, considering the problems that the liberal model cannot solve at this point in the world today, it is inevitable for Syria to explore different quests among the theories of democracy. Establishing a democracy that is especially suitable for the texture of the Syrian society and

which will respond to the demands of the people is important. A system to be established considering the expectations and demands of all social groups is necessary for sustainability. There is a strong need for a democracy model that fits the country's nature for Syria as those of many forms of liberal democracy in the West such as the politic culture, the architecture of political institutions, and the difference in decision-making processes, and nature of political parties being in center of the government.

Despite all obstacles to democratization in Syria, it would be inconceivable to propose another form of governance other than the democratic model for Syria composing of multi-layered societies. There is no example of a perfectly implemented democracy in the world, but even in the most democratic countries there are various problems. On the other hand, there is a tendency that non-majoritarian models in democracy are suitable for societies with fragmented structures with deep divisions.

When considering democracy in Syria from perspective of democracy theory it can be said that there are social conditions in a society that facilitate or complicate democratic activities, as Sartori stated in his works that there is a relationship between democracy and the existence of different cultures and that democratic forms are based on societies of this different political type. The democratic elements to be proposed for a plural society with multilayered, heterogeneous and different specificities, such as Syria, must be compatible with the historical dynamics, social and political structure of Syria and the demands of the parties in society. According to common point of view as Lijphart stated in his work, a non majoritarian democracy model can be proposed for societies living in deep division as that of Syria's. Because in such societies both the construction and the continuation of majority democracy is vey difficult compared to homogeneous societies.

SURİYE KRİZİNDE AKTÖRLER, UYUŞMAYAN TALEPLER
VE ÇATIŞAN ÇÖZÜMLER*

M. Turan ÇAĞLAR**, Fuat AKSU***

Makale Geliş Tarihi-Received: 20.03.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 09.10.2019
DOI: 10.37093/ijisi.659009

507

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ÖZ

Mart 2011’de barışçıl gösterilerle yerelde başlayan Suriye krizi, kısa zaman içerisinde ülke genelinde önce karşılıklı çatışmalara, sonra iç savaşa dönüşmüştür. Yerelde başlayan krizin tırmanması ve ülke geneline yayılmasıyla birlikte Suriye dışındaki birçok aktör, Suriye krizine müdahil olmuş ve kriz, bölgesel ve uluslararası düzlemin önemli bir sorunu haline gelmiştir. Sekiz yıldır çözülemeyen Suriye krizine çok sayıda ve farklı tipte aktör, farklı amaç ve taleplerle müdahil olurken aktörlerin uyuşmayan talepleri ve çatışan çözümleri, Suriye krizinin sonlanmasını engellemiştir. Suriye yerelinde kabaca Suriye yönetimi ve Suriyeli muhalif gruplar arasında başlayan yerel krize, kısa zamanda ulusal düzlemde silahlı devlet dışı aktörler ve devletler taraf olmuştur. Bölgesel ve uluslararası düzlemde Suriye krizine yeni devletler ve devlet dışı aktörler müdahil olurken uluslararası örgütler de kriz açısından ön plana çıkmıştır. Ayrıca krizin

* Bu makale TÜBİTAK 1001 Projesi (Proje No: 112K172) desteğiyle hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., Fevziye Mektepleri Vakfı Işık Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1906-1471>. turan.caglar@isikun.edu.tr

*** Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3693-6666>. fuataksu@tfpcrises.org

dönüşümüyle birlikte Suriye krizi farklı aktörler için farklı anlamlara gelmeye başlamıştır. Suriye krizindeki birçok aktör için krizin başında temel konu, Suriye içindeki çatışmalarken zamanla silahlı devlet dışı aktörlerin artan faaliyetleri, kimyasal silah kullanımı ve uluslararası terörizm gibi krizle ilintili çok sayıda sorun, aktörlerin talep ve çözümlerini etkilemiştir. Çok sayıda ve farklı tipteki aktörün Suriye krizi ve ilintili konularla ilgili talep ve hedefleri birbirleriyle çatışırken tarafların önlem ve yöntemleri krizin çözümünü zorlaştırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriye Krizi, Uluslararası Kriz, Dış Politika Krizi, Silahlı Devlet Dışı Aktörler.

508

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

**ACTORS, INCOMPATIBLE DEMANDS AND
CONFLICTING SOLUTIONS IN THE SYRIAN CRISIS**

ABSTRACT

The Syrian crisis, which started in March 2011 with peaceful demonstrations, has rapidly turned into a mutual conflict and then a civil war. After the spread of the crisis throughout the country, many external actors involved in the Syrian crisis and the crisis has become an important issue of the regional and international level. While many and different types of actors with different aims and demands involved in the Syrian crisis, the incompatible of their demands and conflicting solutions of them prevented the end of the Syrian crisis. The local crisis began roughly between the Syrian government and the Syrian opposition groups but in a short time different states and armed non-state actors became new parties of the crisis. With the transformation of the crisis, international organizations have also come to the fore at the regional and international levels. In addition, with the transformation of the crisis, the Syrian crisis began to have different meanings for different actors. At the beginning of the crisis, the main concerns at the different levels were local clashes and increasing violence within Syria. However, within time, many problems associated with the crisis such as the increasing activities of non-state actors, the use of chemical weapons and the international terrorism affected the demands and aims of the actors. While the incompatible objectives and changing demands of the various types of actors affected the transformation of the crisis, the measures and methods of the them have made the solution of the crisis more difficult.

Keywords: Syrian Crisis, International Crisis, Foreign Policy Crisis, Armed Non-State Actors.

GİRİŞ

Arap Baharı 17 Aralık 2010'da Tunus'ta başlarken ilerleyen süreçte protesto gösterileri; Cezayir, Ürdün, Umman, Mısır, Sudan, Irak, Bahreyn, Libya, Kuveyt, Fas ve Suudi Arabistan'a sıçramıştır. Tunus, Mısır ve Libya olmak üzere bazı ülkelerde ise uzun süredir devam eden iktidarlar değişmiştir. "Arap Baharı"nın henüz başında Suriye, gelişmelerden görece daha az etkilenmiş ve Suriye içerisindeki protesto çağrıları, Ocak ve Şubat 2011'de yeteri kadar karşılık bulmamıştır. Fakat 6 Mart'ta Deraa'da on civarı gencin duvarlara yönetim karşıtı yazı yazdığı gerekçesiyle gözaltına alınması sonrası (Wieland, 2012: 19) 15 Mart'ta düzenlenen gösterilerle "Arap Baharı", Suriye'ye sıçramıştır. 18 Mart'ta Deraa'da güvenlik güçlerinin protestoculara ateş açması sonucu Suriye'de ilk şiddet olayları yaşanmış ve sekiz yılı aşkın bir süredir taraflar arasındaki şiddet sonlanmamıştır. Suriye yerelinde başlayan kriz, çok kısa zaman içerisinde bölgesel ve uluslararası gündemin en önemli konusu haline dönüşmüştür. Bugün Suriye krizi yatay ve dikey olarak giderek daha karmaşık bir ilişkiler ağı oluşturmaktadır. Gerek Suriye sınırları içerisinde gerekse bölgesel ve uluslararası düzeyde çok sayıda aktörün sürece müdahil olduğu bir krizden ve bu krizin dolaylı-doğrudan etkilerinden söz edilmektedir.

Diatopik¹ (Lacoste, 2007: 12) bir bakışla, bir [yerel/iç] kriz; bir veya daha fazla aktör [devlet] için temel değerlere tehdit algısı (1), zaman baskısı (2) ve artan savaş ihtimali (3) yaratırsa ve iki veya daha fazla devlet arasındaki normal etkileşimin ötesinde yıkıcı etkileşime yol açarsa uluslararası krize dönüşür (Brecher, 2008: 7-8; Aksu, 2017). Suriye örneğinde yerel/iç kriz, zamanla birçok aktörü etkilemesiyle birlikte ulusal, bölgesel ve uluslararası düzlemlere evrilerek "uluslararası kriz" haline gelmiştir. Ayrıca krizin aktörlerinin sayısı, tipi, aktörlerin hedefleri ve hedefleri doğrultusundaki önlemleri krizin

¹ Yves Lacoste'a göre mekânların farklı analiz düzeyleri vardır ve her düzeyde bir iktidar mücadelesi yaşanmaktadır. Lacoste, mekân iktidar ilişkisinde aktörler arasındaki etkileşimi birbiriyle ilintili dört düzlemde (diatopik düzlem) ele almaktadır; yerel, ulusal, bölgesel ve küresel/uluslararası. Bu konuda bkz.; Lacoste, Y. (2007). Büyük Oyunu Anlamak: Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi. (İ. Akça, çev.). İstanbul: NTV Yayınları.

dönüşümü etkileyen önemli faktörler olmuştur. Nitekim ikiden fazla tarafa sahip krizlerde uzlaşma süreçleri daha karmaşıktır. Müzakere dinamikleri, tarafların kazanç ve kayıplarını değerlendirme yetenekleri ve taraflar arası iletişim zayıflar. Tarafların birbirlerini yanlış algılama ve güvensizlik ihtimali artar, tarafların asgari taleplerini ve karşılıklı memnuniyeti sağlamak zorlaşır. Buna ek olarak tarafların bir diğerini mağlup ve/ya ikna edemediği durumlarda aktör sayısının artması krizlerin çözümünü daha da zorlaştırır (Brecher, 2018: 69). Suriye örneğinde de görülebileceği gibi krizin dönüşümüyle çok sayıda aktör, krizin doğrudan ve/ya dolaylı tarafı haline gelmiş, taraflar arasındaki çıkar ve beklentileri uzlaştırmak zorlaşmıştır. Ek olarak aktörlerin nitelikleri de bu durumu zorlaştırıcı bir etki yaratır. Farklı tipte çok sayıda aktörün krize taraf olması krizlerin tırmanma ve yayılma eğilimlerini kuvvetlendirir. Örneğin Suriye krizinde devletlerin ve uluslararası örgütlerin yanında silahlı devlet dışı aktörler ve bu aktörlerle mücadele krizin dönüşümünü doğrudan etkilemiştir.

Benzer şekilde krizin taraflarının temel hedeflerinin içerik ve düzeyi, hangi araç ve yöntemlerle bu hedeflere ulaşmaya çalıştıkları da krizlerin seyrini etkiler. Aktörlerin hedeflerinin sınırlı olmaması, krizlerin yönetim ve başarı şansını azaltırken (Smoke, 1991: 57) aktörler arası krizlerin tırmanma eğilimlerini kuvvetlendirmektedir. Alexander George'a (1991: 5) göre krizlerde aktörlerin hedeflerinin sınırlandırılması kadar hedeflere ulaşmak için kullanılan araçların da sınırlandırılması krizlerin savaşa evrilmesini önlemek açısından temel önceliklerden biridir. Kriz aktörlerinin hedeflerinin sınırlandırılmadığı durumlarda araçların sınırlandırılması krizlerin yayılmasını ve tırmanmasını engelleyebilmekte (Fish, 1991: 213), araçların sınırlandırılmaması ise krizlerin tırmanma ve yayılma eğilimlerini kuvvetlendirmektedir. Bir başka ifadeyle, krizlerde tarafların şiddet kullanımının yoğunluğu ve merkeziliği, krizlerin tırmanmasını hızlandırmaktadır (Keller, 2005: 218). Bu durum Suriye krizi özelinde de benzerlik göstermektedir; çok sayıda aktörün iddialı hedefler peşinde koşması, taraflar arasındaki uzlaşma şansını azaltırken tarafların şiddet kullanımı gibi devreye soktuğu önlem ve araçlar, krizin tırmanmasına sebep olmuştur.

Bu bilgiler ışığında çalışmanın temel araştırma soruları şu şekilde belirlenebilir; Suriye özelinde bir yerel kriz hangi nedenlerle diatopik bir seyirle tırmanmış ve karmaşıklaşmıştır? Suriye krizinde temel

aktörler kim[ler]dir, bu aktörlerin birbirleriyle ilişkileri ve krize ilişkin beklenti, siyasa ve yöntemlerinin krizin süreçsel/düzeysel yönelimini nasıl etkilemektedir? Bu açıdan bakıldığında Suriye krizinin “uluslararası” nitelik kazanması krizin seyrinde nasıl bir etkileşim yaratmıştır? Bu sorulara cevap aranırken çalışmanın temel argümanı ise herhangi bir dış politika krizinde taraf aktörlerin sayısının çokluğu ve aktörlerin hedef, öncelik ve araçlarının farklı olmasının krizin taraflarını tatmin eden bir çözüme ulaşmasını zorlaştıracağıdır.

1. SURİYE KRİZİNDE AKTÖR ÇEŞİTLİLİĞİ FAKTÖRÜ²

512
IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Mart 2011’de barışçıl gösterilerle Suriye’nin çeşitli kentlerinde başlayan Suriye krizi, Suriye yönetiminin göstericilere karşı şiddet kullanmasıyla birlikte kısa bir zaman içerisinde ülke geneline yayılmış ve 2011 yılından günümüze kadar Suriye krizi çözülememiştir. 2011 sonrası kriz genel niteliğiyle Suriye yönetimi ve Suriye muhalefeti olarak iki tarafa sahip olsa da özellikle Suriye muhalefeti içerisinde farklı siyasi ve askeri grupların ortaya çıktığı görülmektedir. Siyasal muhalefet açısından iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Örgütlü gruplardan 2011 yılında kurulan Suriye Ulusal Konseyi (SUK) ve 2012 yılında kurulan Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu (SMDK), uzun bir süre Suriye yönetimiyle diyaloga karşı çıkıp yönetimin değişmesini ön koşul olarak sunarken Demokratik Değişim için Ulusal Koordinasyon Komitesi (UKK) siyasi diyaloga vurgu yapmış ve yönetim değişikliğini ön koşul olarak sunmamıştır. Bu iki farklı yaklaşım, Suriye muhalefeti içinde sorun olmuş, UKK; SUK ve SMDK’yı dış bağlantılı oldukları gerekçesiyle eleştirirken SUK ve SMDK, UKK’yı Suriye “rejiminin” uzantısı olarak tanımlamıştır (Taştekin, 2015: 301). Ayrıca Suriye yönetimi açısından UKK görüşülebilecek muhalifler olarak tanımlanırken SUK ve SMDK, Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetimi olarak gören bölgesel ve uluslararası aktörler tarafından meşru kabul edilmiştir.

Silahlı muhalefet açısından çok sayıda silahlı grup, 2011 sonrası ortaya çıksa da bu gruplar açısından en önemlisi Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) olmuştur. Temmuz 2011’de kurulan ÖSO, hiyerarşik

² Suriye krizine çok sayıda aktör taraf olsa da çalışma boyunca Suriye krizini etkileme kapasitesine sahip veya Suriye krizinden etkilenen aktörler incelenmiştir.

bir yapıya sahip olmaktan daha çok yerel grupların bir araya gelerek ÖSO flaması altında çatışmasıyla meydana çıkmış ve ilerleyen yıllarda örgüt içi ilişkiler önemli bir sorun olurken yerel grupların yerel talep ve hedefleri de önemini korumaya devam etmiştir (Lynch, 2016: 113-114). Örgüt, Suriye içerisindeki çatışmalara bağlı olarak dönem dönem etkinliğini kaybetse de kriz boyunca Suriye genelinde kesintisiz bir şekilde faaliyet göstermeye devam etmiş ve SUK gibi muhalif grupların yanında Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetimi olarak gören bölgesel ve uluslararası aktörlerin desteğini elde etmiştir.

2012'den itibaren çok sayıda yerel silahlı grubun ortaya çıkmasına rağmen Suriye yerelinde Suriye yönetimi ve Suriye muhalefetiyle ilişkili gruplar dışında etkin olabilen aktörler; Halk Koruma Birlikleri (YPG-Yekîneyên Parastina Gel), Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) ve El Nusra Cephesi olmuştur. 2012'nin başından itibaren çatışmalarda yer almaya başlayan El Nusra Cephesi, hedefini diğer muhalif gruplar gibi Suriye yönetiminin değişmesi olarak belirlemiş ve iç savaş boyunca genellikle Suriyeli muhalif gruplarla işbirliği yapmıştır (Özdemir, 2016: 198-199). Fakat Suriye içerisinde gelişigüzel şiddete başvurması ve El Kaide'ye bağlı olduklarını bildirmeleri (Fisk, Cocburn, Sengupta, 2015: 440) sonucu başta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) olmak üzere çok sayıda uluslararası ve bölgesel aktör tarafından "terörist örgüt" ilan edilmiştir.

Suriye yerelinde etkin bir diğer önemli aktör, YPG ve YPG'nin siyasi kolu Demokratik Birlik Partisi (PYD-Partiya Yekîtiya Demokrat) olmuştur. Suriye yönetimi ve muhalefetine karşı mesafeli olan PYD-YPG, 2012'den itibaren Kuzey Suriye'de hakimiyet alanlarını sahip olmuş ve ilerleyen yıllarda bu alanları genişletmiştir. Özellikle İŞİD'le şiddetli çatışmalar yaşayan örgüt, zamanla İŞİD'le mücadelede Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) önemli ortaklarından biri haline gelmiştir. Nisan 2013 tarihinde Suriye'deki çatışmalarda ismini duyuran (Özer, 2016: 237) ve 2014'ten itibaren Suriye içerisinde etkinlik kazanan İŞİD ise Suriye'deki çatışmalar boyunca Suriye yönetimi, Suriyeli muhalifler ve YPG ile çatışmıştır. Bölgede ve bölge dışında düzenledikleri saldırılarla birçok aktör için tehdit haline gelen örgüt, krizin bölgeselleşme ve uluslararasılaşma eğilimlerini kuvvetlendirmiştir.

Suriye krizi ülke içerisinde tırmandıkça ve yayıldıkça başta Suriye'nin komşuları olmak üzere birçok aktör, bu krizden etkilenmeye

başlamıştır. Suriye krizine yaklaşımlarından bağımsız olarak Türkiye³, İsrail, Ürdün, Lübnan ve Irak, Suriye sınırındaki çatışmaların yayılmasından etkilenirken aynı zamanda yerelde aktif silahlı devlet dışı aktörlerin hedefi haline gelmiştir. Ayrıca bu devletlerin yerelde etkin olan aktörlere yaklaşımı, Suriye krizinin ulusal düzleme dönüşümünü hızlandırmıştır. IŞİD'in Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak'la yaşadığı çatışmalar, bu devletlerin Suriye'deki gelişmelere müdahil olmalarına sebep olurken YPG'nin artan etkinliği Türkiye tarafından Hizbullah ve İran'ın artan etkinlikleri ise İsrail tarafından tehdit olarak görülmüştür (Israel Defense Forces [IDF], 2015).

Suriye'deki gelişmelerin başka aktörlere etkilerinin yanında ulusal düzlemde aktörlerin Suriye krizine yaklaşımı da önemli dış politika krizlerini tetiklemiştir. Suriye'nin komşularından Ürdün ve Türkiye, Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetiminin siyasetleri olarak görmüş ve çözümü, Suriye yönetiminin değişmesi olarak belirlemiştir. Fakat Ürdün ve Türkiye'nin bu yaklaşımı Suriye yönetiminin tepkisine sebep olmuş ve Suriye ile bu devletler arasında önemli gerilimler meydana gelmiştir. Suriye yönetimi, Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetimi olarak gören çok sayıda bölgesel ve uluslararası aktörle de gerilim yaşamıştır. Bölgede Suudi Arabistan ve Katar, uluslararası düzlemdeyse ABD, Fransa ve İngiltere, krizin çözümü olarak Suriye yönetiminin değişmesini hedeflemiş ve bu hedef doğrultusunda hayata geçirdikleri önlemler, Suriye yönetimi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bölgesel ve uluslararası aktörlerin Suriye yönetiminin değişmesini hedeflemesiyle krizin bölgeselleşme ve uluslararasılaşma eğilimlerini hızlandırmıştır.

Suriye krizinin bölgesel düzlemde çözülmemesinin önemli nedenlerinden bir diğeri çok sayıda aktörün krize müdahil olması ve krizde farklı yaklaşım sergilemesidir. Türkiye ve başta Suudi Arabistan ve Katar olmak üzere körfez ülkeleri, krizin kaynağı olarak Suriye yönetiminin uyguladığı şiddeti görmüş ve kısa zaman içerisinde Suriye yönetiminin değişmesini çözüm olarak tanımlamıştır. Diğer taraftan İran ve Hizbullah, Suriye'de yaşananlara farklı bir yaklaşım sergilemiştir. İran, Suriye'de yaşanan olayları, ABD

³ Türkiye'nin dış politika krizleri bağlamında Suriye Krizi'ne ilişkin çalışmalar için bkz.; www.tdpkrizleri.org

ve İsrail'in hayata geçirdiği proje olarak tanımlarken ("Iran Sees Ally Syria", 2011) ABD ve Avrupa Birliği (AB) gibi bölge dışı güçlerin bölgeye müdahil olmalarını eleştirilmiştir (Miş, 2012: 287). Benzer bir yaklaşım, Hizbullah tarafından da sergilenmiş ve Hizbullah lideri Nasrallah, Suriye'deki olayları İsrail ve ABD'nin planı olarak tanımlamıştır (Slim, 2014: 54). Bölgesel düzlemde devletler ve devlet dışı aktörlerin yanında bölgenin en önemli uluslararası örgütü Arap Birliği de kısa zamanda krizin önemli tarafı haline gelmiş ve krizin kaynağını Suriye yönetiminin siyasaları olarak görmüştür. Bu eğilim doğrultusunda Arap Birliği, çeşitli araçlarla Suriye yönetimine karşı önlemler geliştirse de bu önlemler bölgedeki tüm aktörler tarafından kabul görmediği için krizin daha çok tırmanmasına yol açmıştır.

Bölgesel düzleme benzer bir şekilde uluslararası düzlemde de Suriye krizine yaklaşım konusunda iki farklı eğilim ortaya çıkmıştır. ABD, İngiltere, Fransa ve AB, Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetiminin siyasaları olarak görürken çözümü Suriye yönetiminin değişmesi olarak görmüş ve bu hedef doğrultusunda kendi önlemlerini devreye sokmuştur. Diğer taraftan Çin ve Rusya, krize farklı yaklaşım sergileyerek krizin tek kaynağını Suriye yönetimi olarak gören yaklaşımı reddetmiş ve Suriye'de diğer silahlı aktörlerin uyguladıkları şiddete dikkat çekmiştir. Bu iki uluslararası aktör, kendi yaklaşımları doğrultusunda Suriye'ye dışarıdan yapılacak müdahaleleri engellemeye çalışmıştır. Uluslararası aktörlerin Suriye krizine farklı yaklaşım sergilemeleri, BMGK'nın krize ve krizin taraflarına dair sert tedbirlerin alınmasını engellemiştir. Uluslararası aktörler açısından Suriye krizinin dönüşümü yeni tehdit ve hedefleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle Suriye'de kimyasal silah kullanımıyla ilgili iddialar ve IŞİD'in artan etkinliği uluslararası aktörlerin önemli öncelikleri haline gelmiştir. Suriye yönetimine karşı şiddet kullanmamaya özen gösteren ABD, İngiltere ve Fransa, kimyasal silah kullanımı ve uluslararası terörizm konuları bağlamında Suriye'de askeri operasyonlar düzenlemiştir. Diğer taraftan Rusya da "terörle mücadele" konusunda Suriye'de aktif çatışmaların tarafı olmuş fakat hangi silahlı aktörlerin "terör örgütü" olduğu konusu uluslararası güçler arasında tartışma yaratmıştır.

Tablo 1: Suriye Krizinde Temel Aktörler ve Öncelikleri

Aktörlerin Temel-Öncelikli Hedefleri	Suriye Krizinin Aktörleri													
	Suriye	Türkiye	Irak	İsrail	Ürdün	Lübnan	Katar	Suudi Arabistan	İran	ABD	Rusya Federasyonu	Çin	İngiltere	Fransa
Krizden en az hasarla çıkmak ve Suriye'de yönetimin Deramını sağlamak														
Suriye'den kaynaklanan Tehditlerin Önlenmesi (İnanç güvenliği ve sığınak devleti aktörlerin saldırılarını engellemek)														
Suriye'de İktidarenin Kurulması														
İran ve Hizbullah'ın Etkinliğini Azaltmak														
Suriye'de Mercut yönetiminin kuvvet kullanılarak Değişmesini Engellemek														
İslam Devletleri'nin İnanç ve İslam Devletleri'nin Sınırlarının Çengellenmesi														
Suriye Topraklarında Kültür Özerkliği Yönetimini Kurmak														
Suriye'de Siyasal Sistemde Reform Yapılması														
Suriye'de Çatışmaları Sonlandırması														
Uluslararası Terörizme Mücadele Etmek														
Kimyasal Silahların Kullanımını Engellemek														
Suriye'de Yönetimin Değişmesi														

2. SURIYE KRİZİNDE HEDEF ÇEŞİTLİLİĞİ FAKTÖRÜ

Suriye krizi yerelden uluslararası düzleme evrildikçe çok sayıda aktör, bu krizin parçası haline gelmiş ve krizin taraflarının birbirleriyle uzlaşmayan talepleri daha görünür olmuştur. Yerel düzlemde tarafların hedeflerinin uyuşmazlığı krizin dönüşümünü hızlandırırken ulusal, bölgesel ve uluslararası düzlemlerde aktörlerin uyuşmaz talepleri, krizin çözümünü engellemiştir. Suriye içerisinde krizin başlamasıyla birlikte Suriye yönetiminin temel hedefi, krizden en az hasarla çıkmak olmuştur. Özellikle diğer Ortadoğu ülkelerinde yaşanan iktidar değişikliklerinin etkisiyle başta Beşar Esad'ın Cumhurbaşkanlığı olmak üzere Suriye yönetiminin devamı birincil öncelik olmuş ve Suriye krizinin diğer düzlemlerinde bu hedef önemi korumuştur. Yereldeki krizin bir diğer önemli aktörü Suriye muhalefetinin temel hedefi, Suriye'de siyasal dönüşümü sağlamak olmuştur. Fakat siyasal dönüşümün nasıl sağlanacağı ve siyasal dönüşüm sürecinde Cumhurbaşkanı Esad ve Suriye yönetiminin yer alıp almayacağı muhalif gruplar arasında önemli bir tartışma konusu olmuştur. SUK ve SMDK, Cumhurbaşkanı Esad'ın yetkilerini devretmesini ve yönetimin değişmesini ön koşul olarak belirlerken UKK, Suriye yönetimiyle siyasal görüşmeye sıcak bakmış ve öncelikli olarak siyasal sistemin reforme edilmesini hedeflemiştir ("National Coordination Body For Democratic Change", 15 Ocak 2012). Suriye'de etkin bu aktörlerin yanı sıra PYD, SUK içerisinde yer almayı reddedip UKK'nın içinde yer alarak siyasal çözüm arayışlarının parçası haline gelse de YPG, Suriye'nin kuzeyinde askeri yöntemleri uygulayarak hedeflerini korumaya çalışmıştır. PYD-YPG, başta Kürt gruplar olmak üzere azınlık haklarına ağırlık verirken (Miş, 2014: 227) aynı zamanda hakimiyet kurduğu bölgelerde otonomi elde etmeye çalışmıştır. Temmuz 2012'de Suriye güvenlik güçlerinin Kürt nüfusunun yoğun bölgelerden çekilmesi sonrası *de facto* hakimiyet alanlarına sahip olmaya başlayan PYD-YPG (Gunter, 2013: 92), ilerleyen yıllarda Suriye'nin kuzeyinde hakimiyet alanlarını genişletmiş ve bu bölgelerde özerk yönetim kurduğunu açıklamıştır. Yereldeki tüm taraflarla çatışmacı ilişkilere sahip olan IŞİD ise hakimiyet alanlarını genişletmeyi ve hakimiyet alanlarında "İslam Devleti" kurmayı amaçlamıştır. IŞİD, hedefi doğrultusunda "İslam Devleti"ni 29 Haziran 2014'te ilan ederken ("Syria Rebel Groups Reject", 2014) bu *de facto* yapının sınırlarını askeri yöntemlerle genişletmeye çalışmıştır. 2012'nin başından itibaren çatışmalarda yer almaya başlayan El Nusra Cephesi, hedefini diğer muhalif gruplar gibi Suriye yönetiminin

değişmesi olarak belirlemiş ve iç savaş boyunca genellikle Suriyeli muhalif gruplarla işbirliği yapmıştır. Fakat hakimiyeti altındaki bölgelerde “İslami Emirlik” ilan etmesi (Taştekin, 2015: 365) ile birlikte hedeflerinde dönüşüm yaşamış ve Suriye muhalefetinden farklı bir hedefi gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Suriye içerisindeki krizin sonlanamaması ve şiddetin tırmanması sonrası Suriye dışındaki aktörler krize müdahil olmuş ve bu müdahaleler sonucunda Suriye çok sayıda devletle dış politika krizi yaşamıştır. Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetiminin siyasetleri olarak gören bölgesel ve uluslararası aktörler, öncelikli olarak Suriye yönetiminden şiddeti sonlandırmalarını ve reformları hayata geçirmelerini talep etmiş, ülke içerisindeki çatışmaların sonlanmaması sonrası Suriye yönetiminin değişmesini krizin çözümü olarak görmüştür. Fakat ABD, AB, İngiltere ve Fransa gibi uluslararası ve Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye gibi bölgesel aktörlerin Suriye yönetiminin değişmesi hedefi, Suriye yönetiminin tepkisini çekerken Suriye yönetimi ile bu aktörler arasında önemli gerilimlere sebep olmuştur. Suriye yönetimi, dış aktörlerin Suriye’deki gelişmelere müdahale etmemesini talep ederken aynı zamanda muhalif gruplara sağlanan desteklerin sona ermesini istemiştir (“Chronology”, Yaz 2012: 530).

Suriye’nin diğer devletlerle yaşadığı dış politika krizlerinin yanında Suriye’deki çatışmaların Suriye dışına doğru yayılmaya başlaması ve silahlı devlet dışı aktörlerin yerelde artan etkinlikleri, çok sayıda devlet için yeni ulusal krizler meydana getirmiştir. Suriye krizinin Suriye dışındaki aktörler için ulusal krizlere sebep olmasının öncelikli sebebi, Suriye’deki çatışmaların komşularına doğru yayılması ve sınır güvenliklerinin tehdit edilmesi olmuştur. Suriye’deki çatışmalardan Türkiye, İsrail, Lübnan, Irak ve Ürdün doğrudan etkilenirken Suriye içi çatışmalar, bu aktörler için önemli tehditler oluşturmuştur. Suriye’deki çatışmaların komşu ülkelere yayılmasının yanında bu ülkeler, ayrıca Suriye’de etkin aktörlerin doğrudan hedefi olmuştur. IŞİD, bu ülkelere saldırılar düzenleyerek Suriye krizine yeni boyutlar katarken aynı zamanda Lübnan ve Ürdün askerleri ile Türkiye’nin Musul konsolosluğu çalışanlarını rehin alarak bu ülkeler açısından yeni krizler yaratmıştır (Küçük, 2017: 216). Suriye’de aktif silahlı devlet dışı aktörler, Türkiye’de çok sayıda bombalı saldırı gerçekleştirirken Golan Tepeleri’nin İsrail’in kontrolü altındaki bölgelerinde yaşanan bombalı saldırılar, İsrail’in Suriye’deki

gelişmelere müdahil olmasına sebep olmuştur. Lübnan'da ise Lübnan El Kaidesi Abdullah Azzam Tugayları, İran'ın Suriye'deki çatışmalardaki rolü nedeniyle Lübnan'daki İran hedeflerine saldırı düzenlerken (Cragin, 2015: 313) IŞİD, doğrudan Hizbullah ve Lübnan ordusunu hedef almıştır (Karouny, Bassam, 2015). Aktörlerin Suriye krizine yaklaşımlarından bağımsız olarak Suriye'den kaynaklanan tehditlerin engellenmesi, Suriye'nin komşuları için önemli bir hedef haline dönüşmüştür.

Suriye'nin komşuları açısından bir diğer önemli faktör, tehdit olarak tanımlanan aktörlerin Suriye içerisinde etkinlik kazanması olmuştur. IŞİD'in Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak için doğrudan tehdit haline gelmesinin yanında Türkiye için YPG'nin İsrail içinse Hizbullah ve İran'ın Suriye'de artan etkinlikleri, bu iki aktörün krize daha fazla müdahil olmasına sebep olmuştur. Bu yüzden Türkiye, Suriye içerisindeki PYD-YPG, İsrail ise Hizbullah ve İran'ın etkinliklerini sınırlandırmayı hedeflemiştir. İsrail için Suriye'deki Hizbullah ve İran'ın artan etkinliğinin sınırlandırılması en önemli hedef olurken Türkiye için IŞİD'in saldırılarının engellenmesi, YPG'nin artan etkinliğinin sınırlandırılması ve Suriye yönetiminin değişmesi gibi çok sayıda hedef ortaya çıkmış ve 2011 sonrası bu hedefler bazen birbiriyle çelişmiştir.

Bölgesel düzlemde Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetiminin siyasetleri olarak gören devletler, krizin sona ermemesi ve Suriye yönetiminin şiddet kullanımına devam etmesi sonrası, Suriye Cumhurbaşkanı Esad'ın yetkilerini devretmesini ve Suriye yönetiminin değişmesini hedeflemiştir. Bu bağlamda Ürdün, Kasım 2011'de Beşar Esad'ın iktidardan çekilmesini talep eden ilk Arap ülkesi olsa da (Samaan, 2012: 21) kriz açısından Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar bölgede aktif olan aktörler olmuştur. İran ve Hizbullah ise bölgede Suriye yönetiminin değişmesini hedefleyen aktörlere tepki göstermiştir. İran ve Hizbullah için Suriye "direniş ekseninin" ("İran'dan Suriye'ye Destek", 2012) önemli bir parçası olarak görünmüş ve bu bağlamda temel hedefleri, Suriye yönetiminin devamı ve direniş ekseninin parçalanmasının engellenmesi olmuştur. Özellikle İran; Suudi Arabistan, Türkiye ve Katar gibi Suriye krizine müdahil olan bölgedeki aktörleri, "emperyalist güçlere" hizmet etmekle suçlamıştır (Sinkaya, 2012: 152). Hizbullah da Suriye'nin "ABD, İsrail ve tekfirçilerin" eline düşmesine izin vermeyeceğini

açıklayarak (Slim, 2014: 64) Suriye'ye ve "direniş eksenine" karşı hayata geçirilen siyasalara tepki göstermiştir.

Bölgedeki en önemli uluslararası örgüt olan Arap Birliği'nin hedeflerinde zaman içerisinde dönüşüm yaşanmıştır. 2011'in Eylül ve Ekim aylarından itibaren Suriye krizi bağlamında daha aktif rol oynamaya başlayan Arap Birliği, Suriye yönetimi ile görüşerek krizi sonlandırmaya ve barış planı oluşturmaya çalışmıştır. 2 Kasım 2011'de Suriye yönetimi, Arap Birliği'nin barış planını kabul etmiş ve plan çerçevesinde Suriye yönetimi ile muhalifler arasındaki görüşmelerin başlaması kararlaştırılmıştır (Miş, 2012: 288-289). Fakat Suriye içerisindeki krizin sonlanmaması sonrası Arap Birliği'nin hedefi değişmiştir. Arap Birliği, Ocak 2012'de Suriye Cumhurbaşkanı Esad'ın yetkilerini yardımcısına devretmesini ve iki ay içerisinde de ulusal birlik hükümetinin kurulmasını talep etmiş fakat bu plan, Suriye'de yönetim değişikliğini ön gördüğü için Suriye'nin yanında İran, Rusya ve Çin'in tepkisine sebep olmuştur.

Uluslararası düzlemde aktörlerin krize yaklaşımı bölgesel düzlemdekine benzerlik göstermiş ve aktörlerin uyumsuz hedefleri krizin çözümünü engellemiştir. Mart 2011 sonrası Suriye içindeki krizin hızla ülke geneline yayılması ve şiddetin tırmanması sonucunda birçok uluslararası aktör, Suriye'deki gelişmelere müdahil olurken, ABD, AB, İngiltere ve Fransa, Suriye krizinin ve ülke içerisindeki şiddetin kaynağını Suriye yönetiminin hayata geçirdiği sert güvenlik önlemleri olarak görmüştür. Bu bağlamda krizin başladığı ilk aylarda Suriye yönetiminden şiddeti sona erdirmesini ve reformları gecikmeden hayata geçirmesini talep etmiştir (Phillips, 2016: 65). ABD, AB, Fransa ve İngiltere, 2011'in yazından itibaren Suriye yönetiminin meşruiyetini kaybettiğini belirtmeye başlarken 18 Ağustos 2011'de Cumhurbaşkanı Esad'ın iktidardan çekilmesini talep etmiş ve (Myers, 2011) bu tarihten sonra bu aktörlerin temel hedefi Suriye yönetiminin değişmesi olmuştur. Suriye krizine ABD, AB, Fransa ve İngiltere'den farklı bir yaklaşım sergileyen Çin ve Rusya ise krize yapılacak dışarıdan müdahalelerin istikrarsızlaştırıcı etkilerine dikkat çekerken Suriye içerisindeki çatışmaların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olmadığını savunmuştur (Miş, 2012: 286).

Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetiminin siyasaları olarak gören uluslararası aktörlerin öncelikleri ilerleyen yıllarda Suriye kriziyle ilgili gelişmelere bağlı olarak dönüşmeye başlamıştır. Suriye'deki

krizle bağlantılı olarak 2013 yılından itibaren Suriye’de kimyasal silah kullanımıyla ilgili iddialar gündeme gelmiş ve bu konu, birçok uluslararası aktör için önem kazanmıştır. 2013 yılından itibaren Suriye’de kimyasal silah kullanıldığına dair iddialar yoğunlaşırken ABD, Fransa ve İngiltere, kimyasal silah kullanımının faili olarak Suriye yönetimini görmüştür. Rusya ise muhalif grupların da kimyasal silahlara sahip olduğunu belirterek ABD, Fransa ve İngiltere’nin yaklaşımlarına tepki göstermiştir.

Suriye kriziyle ilgili olarak ön plana çıkan bir diğer konu uluslararası terörizm olmuş ve özellikle IŞİD’in artan faaliyetleri, uluslararası aktörler açısından önemli bir konu haline dönüşmüştür. 2014 yılında IŞİD’in Irak’ın yanında Suriye’de de geniş alanlara sahip olmaya başlaması, Batı ülkelerinde bombalı saldırılar düzenlemesi ve Irak ile Suriye’de çok sayıda Batılı ülke vatandaşını infaz etmesi (Friis, 2015: 725) ile birlikte ABD, Fransa ve İngiltere için terörizmle mücadele önemli bir hedef haline gelmiştir. Rusya açısından da “terörle mücadele” konusu ön plana çıkmış fakat IŞİD’in hakimiyetini kaybettiği alanların kontrolünün kime geçeceği yönündeki tartışmalar, ABD ile Rusya arasındaki işbirliğini sınırlandırmış ve hatta bazı durumlarda iki aktör arasında gerilimlere sebep olmuştur.

3. SURİYE KRİZİNDE ARAÇ ÇEŞİTLİLİĞİ FAKTÖRÜ

Suriye krizinde çok sayıda aktörün çok sayıda ve uyuşmaz hedeflerinin dışında aktörlerin önlemleri de krizin dönüşümünü etkilemiştir. Krizin tarafı olan devletler, çoklu yöntem ve araçlarla hedeflerine ulaşmaya çalışırken silahlı devlet dışı aktörler açısından şiddet kullanımı ön plana çıkmıştır. Silahlı devlet dışı aktörler hem şiddetin faili hem de hedefi olmuş ve devletlerle silahlı devlet dışı aktörler arasında önemli çatışmalar meydana gelmiştir. Arap Birliği ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası örgütlerde ise siyasi-diplomatik ve ekonomik önlemler ön plana çıkmıştır.

Suriye krizinin farklı düzlemlerinde çok sayıda aktör, krizin ilk aylarında siyasal önlemlerle krizin çözülmesini umut etmiş ve Suriye yönetiminin gecikmeden reformları hayata geçirmesini talep etmiştir. Suriye yönetimi ise krizin hemen ardından sınırlı reformları hayata geçirmiş fakat bu reformlar, krizin kaynağını Suriye yönetimi olarak gören aktörleri tatmin etmemiştir. Suriye yönetimi, Nisan 2011’de 48

yıldır ülkede yürürlükte olan olağanüstü hali kaldırmış, Temmuz 2011’de, Baas Partisi dışında “demokratik prensiplere bağlı” partilerin kurulmasını ön gören yasayı onaylamıştır (Mahalli, 2016: 153). Şubat 2012’de kabul edilen yeni anayasayla çok partili seçimlere izin verilmiş ve Baas Partisi’nin “devlet ve toplumun hakim partisidir” ibaresi kaldırılmıştır (Mercan, 2012: 189). Fakat özellikle olağanüstü halin kaldırılmasına rağmen gösteri izinlerinin sıkı denetime bağlı olması ve yeni anayasanın Suriye Cumhurbaşkanı Esad’ın 2028 yılına kadar iktidarda kalmasının yasal zeminini hazırlaması (Parry, 2012) Suriye yönetimi karşıtı aktörlerin tepkisine sebep olmuştur. Suriye yönetiminin reformlarının krizi sonlandıramaması üzerine ABD, AB gibi uluslararası ve Türkiye, Katar, Suudi Arabistan gibi bölgesel aktörler, Suriye yönetiminin değişmesini hedefi doğrultusunda çeşitli önlemleri devreye sokmuştur.

Diğer taraftan Suriye krizine farklı yaklaşım gösteren UKK, İran, Çin ve Rusya gibi farklı düzlemlerdeki aktörler, taraflar arasındaki siyasal görüşmeler yoluyla krize çözüm aramıştır. 2012 yılında Çin, krize siyasal çözüm sağlamak için Suriye’deki ilgili muhalif grupları, Çin’e davet etmeyi düşündüklerini belirtirken (Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, 13 Ağustos 2012) Rusya somut adımlar atarak tarafları biraraya getirmeye çalışmıştır. Rusya, Suriye yönetimi ve muhalefetiyle görüşüp tarafları siyasal görüşmeler konusunda ikna etmiş (“Syria Opposition Leader Meets”, 2013) ve Ocak 2015’te Suriye yönetimi ve muhalefetin Rusya’da bir araya gelmesiyle siyasal diyalog yolları açılmıştır. Rusya, ayrıca Astana Süreci’yle birlikte bu çabalarını uluslararası platformlara taşımıştır. Astana süreciyle birlikte Suriye yönetimi ve Suriye muhalefeti aynı masaya oturabilen Rusya, ayrıca İran ve Türkiye gibi krize farklı yaklaşım sergileyen bölgesel aktörleri de sürece dahil edebilmiştir (Hubbard, Sanger, 2016). BMGK tarafından da desteklenen süreç, krize siyasal çözüm sağlama konusunda ön plana çıkan girişim olmuştur. BMGK, özellikle Cenevre Konferansları’na vurgu yaparak krize siyasal çözüm sağlanması yönünde sözlü açıklamalar yaparken (United Nations Security Council [UNSC], 22 Şubat 2014) 31 Aralık 2016’da Astana Süreci’ni desteklediğini belirtmiştir (UNSC, 31 Aralık 2016).

BMGK, her ne kadar taraflar arasındaki siyasal görüşmeleri desteklese de uluslararası güçlerin krize farklı yaklaşımları yüzünden krizin taraflarına sert tedbirler geliştirememiştir. Suriye’deki krizin

kaynağını Suriye yönetimi olarak gören ABD, Fransa ve İngiltere, BMGK'da karar alarak, krize kendi yaklaşımları doğrultusunda çözüm bulmaya çalışmıştır. Fakat Çin ve Rusya, Suriye krizine dışarıdan yapılacak müdahaleleri engelleme amacıyla Mart 2011 sonrası Batılı aktörler tarafından oluşturulan⁴ 12 BMGK tasarısını veto etmiştir. Çin ve Rusya, BMGK tasarılarını yalnızca tek bir tarafa baskı uygulayan dengesiz bir içeriğe ve siyasi çözümden ziyade bölgesel barış ve istikrara zarar verici niteliğe sahip olduğu, Suriye içerisindeki krizin tek sorumlusu olarak Suriye yönetimini gösterdiği (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 8 Ekim 2016) ve Suriye'de rejimi değiştirmeye yönelik olduğu gerekçeleriyle veto etmiştir.

BMGK nezdinde daimi üyelerin krize farklı yaklaşım sergilemeleri, BM'nin etkinliğini sınırlandırırken bu üyeler, yeni önlemleri devreye sokmuştur. Fakat bu önlemler, Suriye krizinin çözümünden daha çok taraflar arasındaki gerilimleri arttırmıştır. Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetimi olarak gören aktörler, öncelikli olarak Suriye'nin Dostları Toplantıları gibi girişimlerle krize uluslararası çözüm aramıştır. Suriye'nin Dostları Toplantıları'nda Suriye muhalefetinin aktif olarak desteklenmesi kararı çıkmış ve bu bağlamda birçok aktör, Suriye muhalefetini resmi muhatap olarak kabul etmeye başlamıştır. Muhafız gruplara sağlanan diplomatik destek açısından Kasım 2012 tarihi önemli bir tarih olmuştur. Kasım 2012'de Fransa, İngiltere, Türkiye, Körfez Ülkeleri ("Syria Conflict: UK Recognises Opposition", 2012) ile AB, SMDK'yı Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanıırken (Nanda, 2012: 18), 11 Aralık 2012'de dönemin ABD Başkanı Obama, SMDK'yı desteklediğini ve tanıdığını açıklayarak, Suriye muhalefetine önemli bir uluslararası diplomatik destek sağlamıştır (Sarı Ertem, 2018: 139). Ayrıca Eylül 2012'de Suriyeli muhaliflere geçiş hükümetinin kurulması çağrısında bulunan Arap Birliği, Mart 2013'te SMDK'ya Arap Birliği'nde Suriye'nin temsilcisi olmasını teklif etmiştir. ("Arab League Offers Syria Seat", 2013). Fakat Arap Birliği'nin Suriye yönetimine karşı hayata geçirdiği siyasalar, birlik içerisinde gerilimlere sebep olmuştur. Suriye'nin üyeliğinin askıya alınmasına Lübnan ve Yemen ret oyu kullanırken Irak alınan kararı kabul edilmez olarak tanımlamıştır. Benzer bir şekilde Kasım 2012'de

⁴ Veto edilen 12 tasarının oluşturulmasında ABD 9, İngiltere 10, Fransa 10 kez yer almıştır.

Arap Birliği'nde SMDK'nın Suriye'nin resmi temsilcisi olma yönündeki öneri; Lübnan, Irak ve Cezayir tarafından kabul edilmezken (Saleh, Irish, 2012), Lübnan Mart 2013'te Suriye'nin Arap Birliği'ndeki üyeliğinin SMDK'ya verilmesine karşı çıkarak askıya alınan üyeliğin Suriye yönetimine iadesini istemiştir (Geukjian, 2014: 544).

Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetimi olarak gören aktörlerin muhalefete desteği sadece diplomatik seviyede kalmamış, birçok aktör Suriye muhalefetine ekonomik ve askeri yardımda bulunarak muhaliflerin etkinliğinin artmasına ve örgütlenmelerine yardımcı olmuştur. Bölgesel düzlemde Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye hem bireysel olarak hem de birlikte Suriye muhalefetine örgütlenmesinde ön plana çıkmıştır. Türkiye, 2011 sonunda SUK ve ÖSO, arasındaki görüşmelere Hatay'da ev sahipliği yaparken ("Syrian Opposition to Co-ordinate", 2011), Kasım 2012'de SMDK'nın kurulduğu "Ulusal Devrim İnisiyatifi" toplantısı Katar'da gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan ise Aralık 2015'te organize ettiği konferansa SMDK gibi siyasi grupların yanında İslam Ordusu gibi silahlı grupların katılımını sağlayarak ("Riyad'da Suriyeli Muhalifleri Birleştirme", 2015) muhalefetin örgütlenmesine yardımcı olmuştur. Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye muhaliflerin desteklenmesi konusunda birlikte çalışmış ve Suriye'nin Dostları Toplantıları'nda muhaliflere sağladıkları desteklerin yanında Türkiye ve Suudi Arabistan, muhalifleri birleştirmek için çalışmaya devam edeceklerini duyurmuştur ("Jubeir: Saudi Arabia and Turkey", 2015). Uluslararası düzlemdeyse aktörlerin Suriye muhalefetine destekleri 2012 yılından itibaren görünür olmaya başlamıştır. Ağustos 2012'de ABD, Suriyeli muhaliflere istihbarat desteği vermeyi kabul ederken (Hosenball, 2012) Mayıs 2014'e kadar Suriye muhalefetine 287 milyon dolarlık "öldürücü olmayan" yardımda bulunmuştur ("Syrian Opposition Will Have", 2014). AB ve üye ülkeleri, muhaliflerin birçok petrol sahasını ele geçirmesinin etkisiyle Suriye'ye uyguladığı petrol ambargosunu yumuşatarak muhaliflerin ham petrol satışına izin verirken (Trombetta, 2014: 33) silah ambargosunu muhalifler lehine önce yumuşatmış, sonra tamamen kaldırmıştır (Allison, 2013: 820). Mayıs 2014'teyse dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Hague, Suriyeli muhaliflere karşı uyguladıkları "öldürücü olmayan" yardım konusundaki ambargoyu kaldırdıklarını ve ÖSO'ya 1.7 milyon dolar değerinde araç, iletişim ekipmanı ve tıbbi malzeme yardımı yapılacağını duyurmuştur ("Chronology", Sonbahar 2014: 624). Fakat

muhalef gruplara sağlanan çeşitli yardımlar, krize farklı yaklaşım sergileyen diğer aktörlerin tepkisine sebep olduğu için krizin tırmanmasına sebep olmuştur.

Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetimi olarak gören aktörlerin Suriye muhalefetine sağladıkları destek gibi krizin kaynağına farklı yaklaşım sergileyen Rusya ve İran, Suriye yönetimine doğrudan yardımda bulunmuştur. Rusya, ekonomik destek açısından 2012-2013 yılı için Suriye ile 4 milyon dolarlık silah anlaşması imzalarırken (Miş, 2014: 229) Eylül 2015'te 80 ton civarında askeri malzeme ve insani yardımı, Suriye'ye göndermiştir ("Russia Plans Forward", 2015). İran'ın ise sadece 2011-2014 yılları arasında Suriye'ye 15 ile 19 milyar dolar arasında yardımda bulunduğu iddia edilmiştir (Hokayem, 2014: 74).

Bölgesel ve uluslararası aktörler, krizin sebebi olarak gördüğü aktörlere de karşı çeşitli önlemleri devreye sokmuştur. Bu önlemlerin başında diplomatik ve ekonomik yaptırımlar gelmektedir. Özellikle Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetimi olarak gören aktörler, Suriye'ye karşı geniş kapsamlı yaptırımları devreye sokarken bu yaptırımlar, Suriye'nin sözlü tepkisine ve bazı durumlarda karşı yaptırımlarına sebep olmuştur. Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetiminin siyasaları olarak gören uluslararası aktörler, 18 Ağustos 2011 öncesi taleplerini kabul ettirmek, 18 Ağustos sonrasıysa Suriye'de iktidar değişimini sağlamak için öncelikli olarak yaptırımları devreye sokmuştur. Ülke içerisindeki şiddetin etkilediği yaptırım kararları, sadece Suriye'nin yönetim kademesine karşı olmamış, Suriye yönetimine yakın iş insanları, kurumlar ve hatta Suriye içindeki rolü gerekçesiyle İran ve Hizbullah'a karşı da olmuştur. Diplomatik yaptırımlar, 2012 yılından itibaren görünür olmuş ve İngiltere ve Fransa olmak üzere AB ülkeleri ile ABD yıl içerisinde Suriye'deki elçilik faaliyetlerine son vermiştir (Sharp, Blanchard, 2013: 17). Ayrıca Haziran 2012'de Hule'de yaşanan şiddet olaylarından sonra içlerinde ABD, Fransa ve İngiltere'nin bulunduğu 11 ülke⁵, ülkelerindeki Suriyeli diplomatları sınır dışı etmiştir (MacFarquhar, 2012). Bölgesel düzlemde de Suriye'ye karşı

⁵ Suriyeli diplomatları sınır dışı eden ülkeler; ABD, Fransa, İngiltere, Avustralya, Kanada, Almanya, İspanya, İtalya, Bulgaristan, Belçika ve Hollanda'dır. Bu ülkelere bir gün sonra Japonya ve Türkiye katılmıştır.

diplomatik yaptırımlar yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Ağustos 2011’de Lazkiye’deki çatışmalar sonrasında Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetimi olarak gören bölgedeki devletler, Suriye’deki büyükelçiliklerini çağırırken (“Gulf States Recall Envoys”, 2011) Mart 2012’de Körfez ülkeleri ve Türkiye büyükelçilikleri kapatma kararı almıştır. Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetiminin siyasaları olarak gören devletlerin etkisiyle Arap Birliği de 12 Kasım 2011’de Suriye’nin üyeliğini askıya alma kararı alırken (Justyńska, 2013: 54), elçilerin Suriye’den çekilmesine ve Suriye’ye yaptırım uygulanmasına karar vermiştir.

526
IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Bölgesel ve uluslararası aktörlerin Suriye yönetimine karşı hayata geçirdiği bir diğer önemli araç, ekonomik yaptırımlar olmuştur. AB ve ABD, krizin henüz ilk aylarında ekonomik yaptırımları devreye sokmuştur. AB, bireysel yaptırımlarını ilk kez Mayıs 2011’de devreye sokarken birliğin yaptırım uyguladığı kişi sayısı, Ocak 2019’da 274’e yükselmiştir. Benzer bir durum Suriye yönetimiyle ilişkili şirket ve kurumlar için de ortaya çıkmış ve AB tarafından yaptırım uygulanan kurum sayısı, Ocak 2019’da 76’ya ulaşmıştır (European Union, 21 Ocak 2019). Suriye yönetimiyle ilişkili kişi ve kurumların dışında Suriye’ye karşı silah ambargosu (Taşdemir, 2016b: 160) veya petrol ve petrol ürünleri alım-satımına yönelik ambargo kararı (Van de Graaf, 2014: 146) gibi yaptırımlarla AB hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır. Suriye’ye karşı yaptırım uygulama konusunda ABD, AB’ye benzer bir yol izlemiş ve 2011 sonrası ABD, Suriye yönetimiyle ilişkili bireylere ve kurumlara yaptırım uygularken Suriye yönetimiyle petrol alım-satımı gibi çeşitli işlemleri de yasaklamıştır (The White House, 22 Ağustos 2011). Bölgedeki aktörlerin ekonomik yaptırımları ise Arap Birliği üzerinden gerçekleşmiştir. Arap Birliği, 27 Kasım 2011’de 6 maddelik ekonomik yaptırım paketini devreye sokarak Suriye yönetimi üzerindeki baskıyı arttırmayı hedeflemiştir (MacFarquhar, Bakri, 2011). Arap Birliği’nin ekonomik yaptırım kararından iki gün sonra Türkiye de Suriye’ye karşı geniş kapsamlı ekonomik yaptırımları devreye sokmuş ve Suriye’yle olan ekonomik ilişkilerini sonlandırarak (Öztiğ, 2017: 171) Arap Birliği’nin önlemine benzer bir yol izlemiştir.

Suriye yönetimi ise diplomatik yaptırımlara karşı diplomatik yaptırım kararları almış fakat ekonomik yaptırım konusunda uluslararası aktörlere sözlü tepkide bulunurken önceki dönemlerde ekonomik ilişkilerinin yoğun olduğu aktörlere karşı ekonomik yaptırımları

devreye sokmuştur. Mayıs 2012’de uluslararası ve bölgesel aktörlerin ülkelerindeki Suriyeli diplomatları sınır dışı etme kararına karşılık 5 Haziran 2012’de Suriye Dışişleri Bakanlığı, Suriye’de istenmeyen diplomatların listesini açıklamıştır (Goodman, Cumming-Bruce, 2012). Ekonomik yaptırımlar açınsındansa Suriye, önceki yıllarda iyi ekonomik ilişkilere sahip Türkiye’ye karşı ekonomik yaptırımları devreye sokmuştur. Türkiye’nin Suriye’ye karşı devreye soktuğu yaptırım paketine karşılık Suriye 1 Aralık 2011 tarihinde Türkiye’yle olan serbest ticaret anlaşması kapsamındaki tüm çalışmalarını askıya aldığını duyurmuştur (“Suriye'den Türkiye'ye Karşı Hamle”, 2011).

Suriye krizine farklı yaklaşım sergileyen devletler, krizin taraflarına ekonomik ve diplomatik yardım sağlama veya krizin sebebi olarak gördüğü aktörlere diplomatik ve ekonomik yaptırım uygulama gibi çeşitli araçları devreye soksa da doğrudan birbirleriyle çatışmaktan kaçınmıştır. Bu yüzden bölgesel ve uluslararası düzlemlerde aktörler arası önemli çatışmalar veya savaş ortaya çıkmamıştır. Fakat diğer taraftan çok sayıda aktör, Suriye içerisinde çatışmalarda rol oynayarak doğrudan veya dolaylı olarak Suriye iç savaşının tarafı haline gelmiştir. Suriye krizinin yanında Suriye içerisinde silahlı devlet dışı aktörlerin artan faaliyetleri, uluslararası terörizm ve kimyasal silah kullanımı, şiddet kullanımına sebep olarak Suriye krizi ve ilintili konuların dönüşümünü hızlandırmıştır.

Suriye yönetiminin krize güvenlikçi yaklaşımı olayların hemen başında ortaya çıkmış ve ilerleyen dönemlerde Suriye yönetimi, muhaliflere karşı uyguladığı şiddeti artırmıştır. Bu bağlamda Mart ayının sonunda askeri kuvvetler polisin yanında gösterilerin bastırılması için operasyonlarda yer almaya başlarken (Malla, Karam, 2011) Nisan ayından itibaren muhaliflerin güçlü olduğu yerlere abluka ve kuşatmalar uygulanmaya başlanmıştır. (“Suriye Ordusu Beyda'yı Kuşattı”, 2011) Şehirlerin kuşatma altına alınması, ilerleyen yıllarda Suriye yönetiminin en yaygın yöntemlerinden biri haline gelmiştir.⁶ Suriye krizinin iç savaşa dönüşmesi ve farklı aktörlerin hakimiyet alanlarına sahip olmasının da etkisiyle birlikte Suriye yönetimi, muhaliflere karşı hava saldırılarına başlayarak güvenlik önlemleri açısından yeni bir aracı devreye sokmuş ve 2012 yılından

⁶ Kuşatmaların sebep olduğu insani krizler, ilerleyen yıllarda BM’nin temel konularından biri haline gelmiştir.

itibaren hava saldırıları, büyük şehirlerde de uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca 2013 yılından itibaren Suriye yönetiminin hava saldırılarında kimyasal silah kullandığı iddia edilmiş ve bu iddia, uluslararası güçlerin Suriye'deki gelişmelere daha fazla müdahil olmasına sebep olmuştur.

Muhafiflerin şiddet kullanımı da krizin hemen başında görünür olurken ("Suriye Savaş Alanına Döndü", 2011) silahlı muhalefetin örgütlenmesi sonrası daha da artmıştır. Haziran 2011 tarihinde 120 polis ve askerın Cıs eş-Şuğur'da öldürölmesi (Özcan, 2017: 182) sonucu ülke içi şiddet tırmanmış ve 2011 sonuna kadar 2000 güvenlik görevlisinin öldürölldüğü Suriye yönetimi tarafından ifade edilmiştir. Muhafif grupların şiddet kullanımı açısından Aralık 2011 önemli bir tarih olmuş ve bu tarihten sonra muhafifler yaygın bir şekilde bombalı saldırılarda bulunmaya başlamıştır. Aralık 2011'den itibaren bombalı saldırılar, Suriye'nin en büyük kentleri olan Şam ("Damascus Rush-Hour Bombings", 2012) ve Halep'te ("Aleppo Bomb Attacks", 2012) ağırlık kazanırken ilerleyen aylarda farklı gruplar tarafından yaygın bir şekilde ülke genelinde uygulanmıştır. ABD, 2011-Aralık 2012 arasındaki dönemde sadece El Nusra Cephesi'nin Halep, Hama, Humus, Deir ez-Zor, Deraa ve İdlib'de 40 intihar saldırısı düzenlediğini açıklamıştır (US Department of State, 11 Aralık 2012). Fakat bombalı saldırılar sadece El Nusra Cephesi'nin yöntemi olmamış, diğer silahlı gruplar da yaygın bir şekilde bu saldırıları devreye sokmuştur (al-Gharbi, 2013: 63).

Yerelde etkin YPG ve İŞİD açısından da şiddet kullanımı temel yöntem olmuştur. Taraflar, şiddet yoluyla hakimiyet alanlarını genişletmiş ve bu hakimiyet alanları üzerinden çatışmalar yaşamıştır. İŞİD, 2014'ten itibaren şiddet kullanımı yoluyla Suriye'de geniş toprakları kontrol altına almış (Yan, Pearson, Formanek, 2014) ve İŞİD'in alan hakimiyeti, ABD ve Rusya'nın yerel çatışmalarda yer almasıyla birlikte sınırlandırılabilmiştir. ABD'nin 2014 yılında İŞİD'e karşı operasyonlara başlamasıyla birlikte YPG ön plana çıkan aktör olmuş ve YPG, 2015 yılında Tışrin Barajı'nı ele geçirmesiyle birlikte fiilen Fırat'ın batısına geçmiştir (Erşen, 2016: 168). İŞİD'in kaybettiği alanlarda YPG'nin hakimiyet sağlaması ise Türkiye'nin Suriye'deki gelişmelere daha fazla müdahil olmasına sebep olmuştur.

Suriye'deki çatışmaların yayılma eğilimi, silahlı devlet dışı aktörlerin Suriye'nin komşularına düzenledikleri saldırılar ve bu aktörlerin

Suriye’de etkinliklerinin artması sonrası çok sayıda aktör, Suriye krizi bağlamında askeri önlemleri devreye sokmuştur. Askeri önlemler açısından bölgede Türkiye ve İsrail daha fazla ön plana çıkan aktörler olmuştur. Türkiye, Suriye ile yaşadığı dış politika krizinin de etkisiyle 2012 yılında RF-4 Türk keşif uçağının düşmesi sonucunda angajman kurallarını değiştirirken (Miş, 2014: 238) Suriye’den kaynaklanan tehditleri bertaraf etmek için 2012, 2013, 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında TSK’nın yabancı ülkelere gönderilmesine ilişkin kararlar almıştır.⁷ Türkiye, Suriye’den kaynaklanan tehditlere karşı 2011 sonrası Suriye’nin kuzeyine geniş kapsamlı üç askeri operasyon düzenlemiştir. Şubat 2015’te IŞİD’in Süleyman Şah türbesine saldıracağına dair tehditte bulunması sonrası Türkiye, “Şah Fırat Operasyonu’nu” gerçekleştirirken (Özcan, Erkuş, Kilislioğlu, 2015) IŞİD ve YPG’nin Kuzey Suriye’de etkinliğinin artması sonrası 24 Ağustos 2016-29 Mart 2017 tarihleri arasında IŞİD ve YPG hedeflerine karşı Fırat Kalkanı Operasyonu’nu gerçekleştirmiştir (Sarı Ertem, 2018: 142-143). Türkiye, üçüncü geniş kapsamlı askeri operasyon olan “Zeytin Dalı” harekâtına ise Afrin’deki YPG hedeflerine karşı Ocak 2018’de başlamıştır (“TSK ve ÖSO Afrin Kent Merkezini”, 2018). Benzer operasyonlar, Lübnan ve Ürdün tarafından da gelmiş ve Ürdün, IŞİD’e karşı oluşturulan uluslararası koalisyona hava saldırılarıyla katkı sağlarken, Lübnan ise Ağustos 2017’de Suriye sınırındaki IŞİD hedeflerine karşı askeri operasyon düzenlemiştir (“Lübnan Ordusu ve Hizbullah’tan IŞİD’e”, 2017).

2011 sonrası Suriye’nin bir diğer komşusu İsrail için de tehditlere karşı askeri önlemler ön plana çıkmıştır. İsrail, Suriye’deki çatışmalar İsrail’i etkilediği durumlarda ve kendi tehdit tanımlaması doğrultusunda Suriye’deki gelişmelere askeri araçlarla müdahil olmuştur. İsrail, 2012’den sonra Suriye’deki çatışmaların Golan Tepeleri’ne yayıldığı dönemlerde bu saldırılara, tank, roket ve top (Ahronheim, 2017) ateşleriyle karşılık verirken 2013 yılından sonra Suriye içerisinde artan İran ve Hizbullah etkisiyle birlikte İsrail’in askeri araçları daha görünür olmuştur. Sadece 2017-2018 yılları baz

⁷ Türkiye’nin Suriye krizi bağlamında TSK’nın yabancı ülkelere gönderilmesine ilişkin kararlar için bkz: TBMM. Geçmiş Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararları. Erişim Adresi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_kararlari_gd.sorgu_yonlendirme

alındığında İsrail'in Suriye'deki İran hedeflerine 800'den fazla füze ve havan ateşi gerçekleştirildiği iddia edilirken (Kubovich, 2018) İran'ın yanı sıra Hizbullah'ın faaliyetleri de İsrail'in doğrudan hedefi olmuştur (Allison, 2013: 811).

Suriye krizine farklı yaklaşım sergileyen Rusya, Hizbullah ve İran, askeri önlemleri devreye sokarak Suriye yönetiminin zorla değişmesini engellemeye çalışmıştır. Hizbullah, Nisan 2013'te ilk kez Suriye yönetimine doğrudan destek verdiğini açıklamış (Black, Roberts, 2013) ve bu tarihten sonra yereldeki çatışmaların en önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. İran ise Eylül 2012'de Suriye'ye karşı olası bir saldırıda kendi kuvvetlerini Suriye'ye göndereceklerini belirtmiş ("İran'dan Suriye İtirafı", 2012) ve 2013 yılından itibaren İran'ın Suriye'deki askeri varlığı görünür olmuştur (Akbarzadeh, 2015: 45). Haziran 2015'te Rusya ile Suriye görüşmeleri sonrasında Rusya, IŞİD'le mücadele çerçevesinde Suriye'ye askeri, ekonomik ve siyasi destekte bulunacağını belirtmiştir (Pickles, 2015). Eylül-Ekim 2015'ten itibaren yerel çatışmalarda yer almaya başlayan Rusya, aynı zamanda Tartus'taki tedarik üssünün kalıcı Rusya üssüne dönüştürüleceği duyurmuş ve Tartus'taki tesislerini genişletmiştir ("Putin Signs Law Allowing" 2017). Böylece Rusya, bir yandan Suriye'ye olan askeri desteğini arttırırken diğer yandan Suriye'deki varlığını da arttırarak muhafaza etmiştir.

Tablo 2: Suriye Krizinde Aktörlerin Önlemleri

Önlemler	Önlemlerin İçeriği	Önlem Alan Aktörler
Diplomatik Önlemler	Diplomatik Yaptırım	Suriye-Türkiye-Ürdün-Katar-Suudi Arabistan- ABD-İngiltere-Fransa-BM-Arap Birliği-AB
	BMGK'da Veto	Rusya-Çin
	BMGK'nun devreye girmesi	ABD-Fransa-İngiltere-Rusya-Çin
Siyasi Önlemler	Taraflar arası siyasi görüşmeler	Rusya-Çin-BM-UKK
	Suriye muhalefetinin desteklenmesi	ABD-Fransa-İngiltere-Türkiye-Suudi Arabistan-Katar-Arap Birliği
	Suriye yönetiminin reformları hayata geçirmesi	Suriye-ABD-İngiltere-Fransa-AB-Rusya-Türkiye-İran-Arap Birliği-BM-UKK
Ekonomik Önlemler	Ekonomik Yaptırımlar	ABD-Fransa-İngiltere-Türkiye-Katar-Suudi Arabistan-Suriye-Arap Birliği-AB
	Krizin Taraflarına Ekonomik Yardımda Bulunma	Rusya-İran-ABD-Fransa-İngiltere-AB-Türkiye-Suudi Arabistan-Katar
	Sınır Güvenliğini Sağlama	Türkiye-İsrail-Lübnan-Ürdün
	IŞİD'le mücadele	ABD-Fransa-İngiltere-Rusya-Türkiye-Ürdün-Suudi-Arabistan-Katar-İran-Suriye-Irak-ÖSO-YPG
Askeri Önlemler	Yerelde hakimiyet mücadeleleri	Suriye-ÖSO-YPG-IŞİD-El Nusra
	YPG ile mücadele	Türkiye
	Hizbullah ile mücadele	İsrail
	Suriye muhalefetine askeri destek sağlama	ABD-Fransa-İngiltere-Türkiye-Suudi Arabistan-Katar
	Suriye yönetimine askeri destek sağlama	Rusya-İran-Hizbullah

ABD, İngiltere, Fransa gibi uluslararası aktörler ile Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye gibi bölgesel aktörler, Suriye yönetiminin değişmesi için aktif roller oynasa da doğrudan askeri yöntemleri devreye sokmamıştır. Fakat özellikle uluslararası aktörler açısından IŞİD'in artan faaliyetleri ve kimyasal silah kullanımı, bu aktörlerin Suriye'ye askeri araçlarla müdahale etmesine yol açmıştır. 21 Ağustos 2013'te Doğu Guta'daki olaylardan sonra başta ABD olmak üzere Batılı aktörler, kimyasal saldırılardan Suriye yönetimini sorumlu tutmuş (The White House, 30 Ağustos 2013) ve Suriye'ye karşı askeri operasyon iddiaları artmıştır. Uluslararası düzlemde Suriye'de kimyasal silah kullanımıyla ilgili gerilimin arttığı bir dönemde

Rusya'nın arabuluculuğu ve BMGK'nın Suriye'deki kimyasal silahların imhasını ön gören tasarısı sonucunda taraflar arasındaki kimyasal silah krizi yumuşamıştır (Fitzpatrick, 2013: 109). Fakat ilerleyen yıllarda Suriye'de kimyasal silahların kullanıldığına dair iddiaların artması üzerine ABD, İngiltere ve Fransa Suriye'ye hava saldırıları düzenlemiştir. Nisan 2017'de Suriye yönetiminin İdlib'e saldırıları sırasında kimyasal silah kullandığı yönündeki iddialar sonrası ABD, Şayrat Hava Üssü'ne saldırırken (Şensoy, 2018: 233), Nisan 2018'de Suriye yönetiminin Duma'da kimyasal silah kullandığına dair iddialar sonrası ABD, İngiltere ve Fransa'dan oluşan koalisyon, Şam'daki askeri hedeflere hava saldırıları gerçekleştirmiştir (Foreign and Commonwealth Office, 14 Nisan 2018).

Diğer yandan Suriye kriziyle ilgili bir diğer önemli konu, uluslararası terörizm ve IŞİD'in Suriye'de artan faaliyetleri olmuştur. IŞİD'in Suriye'de alan hakimiyetini genişletmesi ve bölge içinde ve dışında gerçekleştirdiği saldırılar sonrası ABD, İngiltere ve Fransa için terörle mücadele temel hedef haline dönüşmüştür. Bu hedef doğrultusunda askeri yöntemler ağırlıklı olarak kullanılırken yerelde işbirliği yapılan silahlı devlet dışı aktörlerle yeni sorunları beraberinde getirmiştir. IŞİD'le mücadele çerçevesinde ABD, Eylül 2014'te Suriye'deki IŞİD hedeflerine karşı hava saldırılarına başlarken bu operasyona zamanla çok sayıda bölgesel/uluslararası aktör katılmıştır (Gupta, 2016: 34). Eylül 2014'te körfez ülkelerinden oluşan koalisyon ABD'nin yanında Suriye'deki IŞİD hedeflerine karşı hava saldırılarına başlarken ("New Air Strikes", 2014), IŞİD'in 2015 yılında gerçekleştirdiği Charlie Hebdo ve Paris saldırıları sonrası Fransa, uluslararası koalisyona katılmıştır (Taşdemir, 2016a: 82). Türkiye ise Ağustos 2015'te uluslararası koalisyonun bir parçası olarak Suriye'deki IŞİD hedeflerine hava saldırısı düzenlerken ("Turkish Jets Join US-led", 2015) İngiltere, Eylül 2015'te koalisyona katılmıştır.

IŞİD'e karşı ABD öncülüğünde uluslararası koalisyonun kurulmasının yanında ABD yerelde aktif silahlı devlet dışı aktörlerle IŞİD'e karşı işbirliği geliştirmiştir. ABD; Suudi Arabistan, Katar, Ürdün ve Türkiye ile birlikte Suriyeli muhalif grupların IŞİD'le mücadele etmesi için eğit-donat programını devreye sokmuş (Byman, 2015: 183) fakat eğit-donat programının istenilen etkiye sahip olamaması sonucunda ABD, yardımların IŞİD'e karşı savaşan gruplara silah yardımına dönüşeceğini duyurmuştur (Stewart, Holton, 2015). Bu tarihten sonra ABD'nin IŞİD'le çatışan silahlı devlet dışı aktörlere desteği daha

doğrudan hale gelirken YPG ve Suriye Demokratik Güçleri (SDG), IŞİD'le mücadelede ön plana çıkan silahlı devlet dışı aktörler olmuştur (Gibbons-Neff, Ryan, DeYoung, 2017). ABD'nin yerelde YPG'yi kara gücü olarak kullanması ve örgüte sağladığı çeşitli askeri ve maddi destek ise YPG'yi tehdit olarak tanımlayan Türkiye ile ABD arasında gerilime sebep olmuştur. Terörle mücadele konusu bir diğer uluslararası aktör Rusya tarafından da ön plana çıkmış ve Rusya, 2015 yılından itibaren "terörle mücadele" açısından şiddet kullanımına başlamıştır. Rusya, Ekim 2015'te Suriye, İran ve Irak ile birlikte IŞİD'e karşı Suriye'deki faaliyetlerin koordine edilmesi için Bağdat'ta ortak bir haber merkezi kurarak (Taşdemir, 2016b: 162), ABD'nin dışında farklı bir uluslararası koalisyonun kurulmasına öncülük etmiş, fakat IŞİD'in boşalttığı alanlarda kimin hakimiyet sağlayacağı konuları, ABD ile Rusya arasında yeni gerilim alanları yaratmıştır. Terörizmin uluslararası toplum tarafından tehdit olarak görünmesinin de etkisiyle BMGK, kuvvet kullanımına izin veren bir karar almamasına rağmen El Nusra Cephesi, IŞİD ve El Kaide ile ilişkili olan tüm kişi, grup, teşebbüs ve kuruluşlarla geniş kapsamlı yaptırım kararı almıştır (UNSC, 12 Şubat 2015).

SONUÇ

Suriye krizi 2011 yılında yerel gösterilerle bir iç kriz olarak başlasa da krizin ülke içerisinde sınırlandırılmaması ve gün geçtikçe yayılmasıyla birlikte dönüşmüştür. Krizin tırmanma ve yayılmasıyla birlikte yerelde başlayan kriz; ulusal, bölgesel ve uluslararası krizlere yol açmıştır. Zaman içerisinde Suriye krizi; krizi etkileyen ve/ya krizden etkilenen aktörler için farklı anlamlara gelmeye başlamıştır. Suriye krizinin yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzlemlerde çözülememesi; krizin taraflarının sayısı (1) ile tarafların hedef (2) ve araçlarıyla (3) ilgili olmuştur. Yerelde Suriye yönetimi ile Suriye muhalefeti arasında başlayan kriz, çok kısa zamanda askerleşmiş ve taraflar için bir diğerini mağlup etmek temel hedef olmuştur. Aktörler, siyasi çözüme yanaşmazken zamanla Suriye yerelinde YPG ve IŞİD yeni taleplerle krizin tarafı haline gelmiştir. Bu aktörlerin Suriye içerisindeki krizin çözümünden devletleşme ve/ya bağımsızlık gibi daha çok kendi hedeflerini gerçekleştirmeye çalışması, bu hedeflere ulaşmak için askeri yöntemleri devreye sokması, Suriye krizinin yerelde çözümünü engellemiştir. Suriye krizi ülke içerisinde yayıldıkça ve yerelde silahlı devlet dışı aktörler etkin oldukça Suriye krizi komşularını etkilemeye başlamış ve Suriye'nin komşuları için

Suriye'den kaynaklanan tehditler ön plana çıkmıştır. Türkiye, İsrail, Irak, Lübnan ve Ürdün belirli dönemlerde askeri yöntemleri devreye sokarak Suriye'den kaynaklanan tehditlerin önüne geçmeye çalışırken bu devletler ile Suriye'de etkin aktörler arasında önemli çatışmalar meydana gelmiştir. Suriye krizinin ulusal düzleme evrilmesi sadece çatışmaların yayılma eğiliminden kaynaklanmamış, zamanla çok sayıda aktörün farklı araçlarla krize müdahil olması önemli dış politika krizlerine sebep olmuştur. Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetiminin siyasaları olarak gören ABD, AB, Fransa ve İngiltere gibi uluslararası aktörler ile Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye gibi bölgesel aktörler, Suriye yönetiminden iktidarı devretmesini talep etmiş ve Suriye muhalefetine örtülü/açık destek vermiştir. Fakat Suriye kriziyle ilgili ortaya çıkan talepler, bölgede İran'ın uluslararası düzlemdeyse Rusya ve Çin'in tepkisine sebep olmuştur. Suriye krizinin kaynağı ve çözümü konusunda bölgesel ve uluslararası aktörlerin farklı yaklaşım sergilemeleriyle krizin çözümünü engellemiştir.

Bölgesel ve uluslararası aktörlerin Suriye krizine farklı yaklaşım sergilemeleri, krizin çözümünü engellerken zamanla Suriye kriziyle ilgili ortaya çıkan kitlesel insan hareketliliği, düzensiz göç, gönüllü yabancı savaşçılar gibi sorunlar, krizi daha da karmaşık hale getirmiştir. Özellikle Suriye'de kimyasal silah kullanımı ve IŞİD'in faaliyetlerini arttırması ile birlikte uluslararası aktörlerin ilgileri, Suriye yönetiminin değişmesinden daha çok kimyasal silah kullanımının engellenmesine ve uluslararası terörizmle mücadelede kaymış ve hatta aktörlerin çoklu hedefleri bazı dönemlerde birbirleriyle çelişmeye başlamıştır. Uluslararası örgütlerse 2011 sonrası üyelerinin pozisyonundan doğrudan etkilenmiştir. Arap Birliği, üyelerinin etkisiyle Suriye yönetiminin değişmesini hedeflerken bu hedef, birliğin üyelerinden Irak, Lübnan, Yemen gibi aktörlerin tepkisine sebep olmuştur. BM ise Güvenlik Konseyi üzerinden daimi üyeleri arasında asgari memnuniyeti sağlamayı hedeflemiştir. BMGK, genellikle Suriye krizinin insani boyutuna odaklansa da Suriye'de siyasi müzakerelerin başlaması, kimyasal silah kullanımının engellenmesi ve uluslararası terörizmle mücadele etme gibi daimi üyelerin hem fikir olduğu konularda kararlar alabilmiş ve sınırlı da olsa çeşitli araçlarla bu hedefleri gerçekleştirmeye çalışmıştır. Fakat Suriye krizine çok sayıda aktörün uyuşmayan ve dönüşen hedeflerle müdahil olması ve hedefleri doğrultusunda devreye soktuğu önlemlerin çatışması, krizin çözümünü engellemiştir.

KAYNAKÇA

Ahronheim, Anna (21 Nisan 2017). "IDF Strikes Targets in Syria After Projectile Lands in Israel's Golan". Jerusalem Post. <https://www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/Red-Alert-Siren-activated-on-the-Golan-Heights-488600> (Erişim Tarihi 01.03.2019)

Akbarzadeh, Shahram (2015). "Iran and Daesh: The Case of a Reluctant Shia Power". *Middle East Policy*, 22(3), 44-54.

Aksu, Fuat (2017). *Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi*. İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yay.

Aleppo Bomb Attacks Kill 28, (10 Şubat 2012), BBC. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-16978803> (Erişim Tarihi 11.05.2019)

Al-Gharbi, Musa (2013). "Syria Contextualized: The Numbers Game". *Middle East Policy*, 20(1), 56-67.

Allison, Roy (2013). "Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis". *International Affairs*, 89(4), 795-823.

Arab League Offers Syria Seat to Opposition, (7 Mart 2013), Al Jazeera. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/03/201336162346497842.html> (Erişim Tarihi 21.05.2019)

Black, Ian; Roberts, Dan (30 Nisan 2013). Hezbollah is Helping Assad Fight Syria Uprising, Says Hassan Nasrallah. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2013/apr/30/hezbollah-syria-uprising-nasrallah> (Erişim Tarihi 01.05.2019)

Brecher, Michael (2008). *International Political Earthquakes*. USA: The University of Michigan Press.

Brecher, Michael (2018). *A Century Of Crisis And Conflict in the International System: Theory and Evidence: Intellectual Odyssey*. Cham: Palgrave Macmillan.

Byman, Daniel (2015). "Six Bad Options for Syria". *The Washington Quarterly*, 38(4), 171-186.

Chronology: Syria (Yaz 2012). *The Middle East Journal*, 66(3), 527-531.

Chronology: Syria. (Sonbahar 2014). *The Middle East Journal*, 68(4), 624-628.

Cragin, R. Kim (2015). "Semi-proxy Wars and US Counterterrorism Strategy". *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(5), 311-327.

Damascus Rush-Hour Bombings Kill 55, Wound 400, as Activists Call for Mass Protests, (10 Mayıs 2012), Al Arabiya. <https://english.alarabiya.net/articles/2012/05/10/213211.html> (Erişim Tarihi 01.02.2019)

Erşen, Emre (2016). "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler". Yalçın, Hasan Bahri; Duran, Burhanettin (Eds.), *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejisi*, Ankara: Seta Kitapları, 149-174.

European Union. (21 Ocak 2019). "Council Implementing Decision (CFSP) 2019/87 of 21 January 2019: Implementing Decision 2013/255/CFSP Concerning Restrictive Measures against Syria", *Official Journal of the European Union*, L. 18, 13-18.

Fish, M. Steven. (1991). "The Berlin Blockade Crisis of 1948-1949", George, Alexander. L. (Ed.), *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, Colorado: Westview Press, 195-221.

Fisk, Robert; Cocburn, Patrick; Sengupta, Kim (2015). *Suriye: Cehenneme Düşüş 2011-2014*. Aslı Adalier, Senem Çevik, Buğra Yasin (Çev.), İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.

Fitzpatrick, Mark (2013). "Destroying Syria's Chemical Weapons". *Survival*, 55(6), 107-114.

Foreign and Commonwealth Office (14 Nisan 2018). *PM Statement on Syria*. <https://www.gov.uk/government/news/pm-statement-on-syria-14-april-2018> (Erişim Tarihi 11.02.2019)

Friis, Simone Molin (2015). Beyond Anything We Have Ever Seen: Beheading Videos and the Visibility of Violence in the War against ISIS. *International Affairs*, 91(4), 725-746.

George, Alexander. L. (1991). *Avoiding War: Problems of Crisis Management*. Colorado: Westview Press.

Geukjian, Ohannes (2014). "Political Instability and Conflict after the Syrian Withdrawal from Lebanon". *The Middle East Journal*, 68(4), 521-545.

Gibbons-Neff, Thomas; Ryan, Missy; DeYoung, Karen (9 Mayıs 2017). "In Blow to U.S.-Turkey Ties, Trump Administration Approves Plan to Arm Syrian Kurds Against Islamic State". *The Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2017/05/09/in-blow-to-u-s-turkey-ties-trump-administration-approves-plan-to-directly-arm-syrian-kurds-against-islamic-state/?noredirect=on&utm_term=.5463fe1b93d2 (Erişim Tarihi 11.05.2019)

Goodman, J. David; Cumming-Bruce, Nick (5 Haziran 2012). "Syria Bars 17 Western Diplomats and Allows Increased Aid Agency Presence". *The New York Times*. <http://www.nytimes.com/2012/06/06/world/middleeast/syria-bars-17-western-diplomats.html> (Erişim Tarihi 21.05.2019)

Gulf States Recall Envoys As Syria Further Isolated, (8 Ağustos 2011), *The Telegraph*. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/8689072/Gulf-states-recall-envoys-as-Syria-further-isolated.html> (Erişim Tarihi 18.05.2019)

Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler

- Gunter, Michael M. (2013). "Reopening Turkey's Closed Kurdish Opening?". *Middle East Policy*, 20 (2), 88-98.
- Gupta, Ranjit (2016). "Understanding the War in Syria and the Roles of External Players: Way Out of the Quagmire?". *The Round Table*, 105(1), 29-41.
- Hokayem, Emile (2014). "Iran, the Gulf States and the Syrian Civil War". *Survival*, 56(6), 59-86.
- Hosenball, Mark (1 Ağustos 2012). "Obama Authorizes Secret Support for Syrian Rebels". Reuters. <http://www.reuters.com/article/us-usa-syria-obama-order-idUSBRE8701OK20120802> (Erişim Tarihi 01.04.2019)
- Hubbard, Ben; Sanger, David E. (20 Aralık 2016). "Russia, Iran and Turkey Meet for Syria Talks, Excluding U.S.". The New York Times. <https://www.nytimes.com/2016/12/20/world/middleeast/russia-iran-and-turkey-meet-for-syria-talks-excluding-us.html> (Erişim Tarihi 04.04.2019)
- Iran Sees Ally Syria Surrounded by U.S., Arab Wolves, (15 Ağustos, 2011), Reuters.* <http://www.reuters.com/article/us-syria-iran-idUSTRE77E1E320110815> (Erişim Tarihi 03.03.2019)
- Israel Defense Forces (6 Nisan 2015). *The 5 Major Threats Facing Israel.* <https://www.idf.il/en/minisites/terror-and-threats/the-5-major-threats-facing-israel/> (Erişim Tarihi 07.05.2019)
- İran'dan Suriye İtirafı, (17 Eylül 2012), Milliyet.* <http://www.milliyet.com.tr/iran-dan-suriye-itirafi/dunya/dunyadetay/17.09.2012/1597688/default.htm?ref=haberici> (Erişim Tarihi 04.05.2019)
- İran'dan Suriye'ye Destek Açıklaması, (7 Ağustos 2012), BBC Türkçe.* http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/08/120807_syria_iran.shtml (Erişim Tarihi 02.05.2019)
- Jubeir: Saudi Arabia and Turkey are Committed to Unify the Moderate Syrian Opposition, (29 Aralık 2015), El Dorar Al Shamia.* <https://eldorar.com/en/node/1076> (Erişim Tarihi 11.04.2019)
- Justyńska, Izabela (2013). "The Principle of Non-Intervention in the Internal Affairs of States in the Context of Globalization". *Contemporary Legal and Economic Issues*, 4, 53-64.
- Karouny, Mariam; Bassam, Laila (13 Kasım 2015). "Two Suicide Bombers Hit Hezbollah Bastion in Lebanon, 43 Killed". Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-hezbollah-blast/two-suicide-bombers-hit-hezbollah-bastion-in-lebanon-43-killed-idUSKCN0T121P20151113> (Erişim Tarihi 01.05.2019)

537

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Keller, Jonathan W. (2005). "Leadership Style, Regime Type, and Foreign Policy Crisis Behavior: A Contingent Monadic Peace?". *International Studies Quarterly*, 49 (2), 205-231.

Kubovich, Yaniv (4 Eylül 2018). "Israel Struck 200 Targets in Syria in the Past Year and a Half". Hareetz. <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-israel-struck-200-targets-in-syria-in-the-past-year-and-a-half-1.6450610> (Erişim Tarihi 01.01.2019)

Küçük, Ayşe (2017). "Non-state Actors in Turkish Foreign Policy Crises". F. Aksu, Fuat; Ertem, Helin Sarı (Eds.) *Analyzing Foreign Policy Crises in Turkey*, UK: Cambridge Scholars Publishing, 199-223.

Lacoste, Yves (2007). *Büyük Oyunu Anlamak: Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*. İsmet Akça (Çev.), İstanbul: NTV Yayınları.

Lübnan Ordusu ve Hizbullah'tan IŞİD'e Eş Zamanlı Operasyon, (19 Ağustos 2017), *Sputnik Türkiye*. <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201708191029776165-lubnan-hizbullah-isis-operasyon/> (Erişim Tarihi 02.05.2019)

Lynch, Marc (2016). *The New Arab Wars: Uprisings and Anarchy in the Middle East*. New York: Public Affairs.

MacFarquhar, Neil; Bakri, Nada (27 Kasım 2011). "Isolating Syria, Arab League Imposes Broad Sanctions". The New York Times. <http://www.nytimes.com/2011/11/28/world/middleeast/arab-league-prepares-to-vote-on-syrian-sanctions.html> (Erişim Tarihi 15.05.2019)

MacFarquhar, Neil (29 Mayıs 2012). "Western Nations, Protesting Killings, Expel Syrian Envoys". The New York Times. <https://www.nytimes.com/2012/05/30/world/middleeast/kofi-annan-meets-with-bashar-al-assad.html?ref=middleeast> (Erişim Tarihi 21.05.2019)

Mahalli, Hüsnü (2016). *Al Sana Bahar*. İstanbul: Destek Yayınları.

Malla, Hussein; Karam, Zeina (27 Mart 2011). "Syria's President Assad Deploys Army". The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/world/syrias-president-assad-deploys-army/2011/03/27/AFLJAFjB_story.html?utm_term=.86f5c736c857 (Erişim Tarihi 01.03.2019)

Mercan, Muhammed Hüseyin (2012). *Suriye: Rejim ve Dış Politika*. İstanbul: Açılım Kitap.

Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (13 Ağustos 2012). *Foreign Ministry Spokesperson Qin Gang's Remarks on Syrian President's Special Envoy's Visit to China*. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/2535_665405/t960727.shtml (Erişim Tarihi 21.03.2019)

Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler

Miş, Nebi (2012). "Suriye 2011". İnat; Kemal; Ataman, Muhittin; F. Aydın, Fuat; Yıldırım, Bilal (Eds.), *Ortadoğu Yıllığı 2011*, İstanbul: Açılım Kitap, 257-300.

Miş, Nebi (2014). "Suriye 2012". İnat; Kemal; Ataman, Muhittin (Eds.), *Ortadoğu Yıllığı 2012*, İstanbul: Açılım Kitap, 217-253.

Myers, Steven Lee (18 Ağustos 2011). "U.S. and Allies Say Syria Leader Must Step Down". *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2011/08/19/world/middleeast/19diplo.html> (Erişim Tarihi 21.02.2019)

Nanda, Ved P. (2012). "The Arab Spring, the Responsibility to Protect, and US Foreign Policy-Some Preliminary Thoughts". *Denver Journal of International Law & Policy*, 41(1), 7-30.

National Coordination Body For Democratic Change (15 Ocak 2012). *Carnegie Middle East Center*, <http://carnegie-mec.org/publications/?fa=48369> (Erişim Tarihi 04.04.2019)

New Air Strikes in Syria and Iraq, (24 Eylül 2014), BBC. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29341111> (Erişim Tarihi 01.05.2019)

Özcan, Burak; Erkuş, Özden; Kilislioğlu Deniz (22 Şubat 2015.) "Tsk'dan Süleyman Şah Karakoluna Şah Fırat Operasyonu", *NTV*. <http://www.ntv.com.tr/turkiye/tskdan-suleyman-sah-karakoluna-sah-firat-operasyonu,LmYkF4IOM0SIRTLJzsiEeg> (Erişim Tarihi 01.05.2019)

Özcan, Gencer (2017). "If the Crisis is what We Make of It: Turkey and the Uprising in Syria. Aksu, F.; Ertem, H. Sarı (Eds.), *Analyzing Foreign Policy Crises in Turkey*, UK: Cambridge Scholars Publishing, 178-198.

Özdemir, Ömer Behram (2016). "Suriye 2015", İnat, Kemal; Ataman, Muhittin (Eds.), *Ortadoğu Yıllığı 2015*, İstanbul: Açılım Kitap, 195-210.

Özer, Adem (2016). "Yabancı Savaşçılar Sorunu ve Suriye Krizi", Taşdemir, Fatma (Ed.). *Suriye, Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 209-252.

Öztiğ, L. İ. (2017). "Border Security in Turkish Foreign Policy Crises", Aksu, Fuat F.; Ertem, Helin Sarı (Eds.), *Analyzing Foreign Policy Crises in Turkey*, UK: Cambridge Scholars Publishing, 158-177.

Parry, Ryan (28 Şubat 2012). "New Blitz on Homs Rebels as Syrian Referendum is Branded A Sham". *Mirror*. <http://www.mirror.co.uk/news/world-news/new-blitz-on-homs-rebels-as-syrian-745803> (Erişim Tarihi 07.05.2019)

Phillips, Christopher (2016). *The Battle for Syria: International Rivalry in the New Middle East*. New Haven: Yale University Press.

Pickles, Kate (29 Haziran 2015). "Putin Pledges Russia's Support to Syrian President Bashar Assad and Urges All Middle East Nations to Fight ISIS". Daily Mail. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3143609/Putin-pledges-Russia-s-support-Syrian-president-Bashar-Assad-urges-Middle-East-nations-fight-ISIS.html> (Erişim Tarihi 06.05.2019)

Putin Signs Law Allowing Expansion of Russian Naval Facility in Syria, (29 Aralık 2017), *Radio Free Europe*. <https://www.rferl.org/a/putin-signs-law-syria-tartus-naval-facility/28946167.html> (Erişim Tarihi 01.04.2019)

Riyad'da Suriyeli Muhalifleri 'Birleştirme' Zirvesi, (8 Aralık 2015), *Al Jazeera Türk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/riyadda-suriyeli-muhalifleri-birlestirme-zirvesi> (Erişim Tarihi 21.04.2019)

Russia 'Plans Forward Air Operating Base' in Syria – US, (14 Eylül 2015), *BBC*. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34252810> (Erişim Tarihi 22.04.2019)

Saleh, Yasmine; Irish, John (13 Kasım 2012). "France Recognizes New Syria Opposition", *Reuters*. <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-idUSBRE88J0X720121113> (Erişim Tarihi 01.05.2019)

Samaan, Jean-Loup. (2012). "Jordan's New Geopolitics". *Survival*, 54(2): 15-26.

Sarı Ertem, Helin (2018). "Surrogate Warfare in Syria and the Pitfalls of Diverging US Attitudes toward ISIS and PYD/YPG". Oktav, Özden Zeynep; Dal, Emel Parlar; Kurşun, Ali Murat, (Eds.). *Violent Non-State Actors and the Syrian Civil War: the ISIS and YPG Cases*, Cham: Springer, 129-148.

Sharp, Jeremy M.; Blanchard, Christopher M. (2013). "Armed Conflict in Syria: Background and US Response". *Congressional Research Service*, 1-50.

Sinkaya, Bayram (2012). "Rationalization of Turkey-Iran Relations: Prospects and Limits". *Insight Turkey*, 14(2), 137-156.

Slim, Randa (2014). "Hezbollah and Syria: From Regime Proxy to Regime Savior". *Insight Turkey*, 16(2), 61-68.

Smoke, Richard (1991). "The Crimean War", George, Alexander. L. (Ed.), *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, Colorado: Westview Press, 36-61.

Stewart, Phil; Holton, Kate (9 Kasım 2015). "U.S. Pulls Plug on Syria Rebel Training Effort; Will Focus on Weapons Supply", *Reuters*. <http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-usa-idUSKCN0S31BR20151009> (Erişim Tarihi 03.05.2019)

Suriye ordusu Beyda'yı kuşattı, (12 Nisan 2011), *Milliyet*. <http://www.milliyet.com.tr/suriye-ordusu-beyda-yi-kusatti/dunya/dunyadetay/12.04.2011/1376773/default.htm> (Erişim Tarihi 04.05.2019)

Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler

Suriye Savaş Alanına Döndü, (27 Mart 2011), *Milliyet*.
<http://www.milliyet.com.tr/suriye-savas-alanina-dondu/dunya/dunyadetay/27.03.2011/1369669/default.htm> (Erişim Tarihi 04.05.2019)

Suriye'den Türkiye'ye Karşı Hamle, (3 Aralık 2011), *Milliyet*.
<http://www.milliyet.com.tr/suriye-den-turkiyeye-misilleme/dunya/dunyadetay/03.12.2011/1470614/default.htm> (Erişim Tarihi 01.05.2019)

Syria Conflict: UK Recognises Opposition, Says William Hague, (20 Kasım 2012), *BBC*.
<https://www.bbc.com/news/uk-politics-20406562> (Erişim Tarihi 05.05.2019)

Syria Opposition Leader Meets Russia and Iran, (3 Şubat 2013), *Al Jazeera*.
http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/02/2013234554379665.html?utm=from_old_mobile (Erişim Tarihi 01.05.2019)

Syria Rebel Groups Reject 'Islamic Caliphate', (1 Temmuz 2014), *Al Jazeera*.
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/07/syria-rebel-groups-reject-islamic-caliphate-2014711559095815.html> (Erişim Tarihi 02.02.2019)

Syrian Opposition to Co-Ordinate with Free Syrian Army, (1 Aralık 2011), *BBC*.
<http://www.bbc.com/news/world-europe-15984682> (Erişim Tarihi 21.02.2019)

Syrian Opposition Will Have Foreign Mission in US. (5 Mayıs 2014), *BBC*.
<http://www.bbc.com/news/world-us-canada-27287650> (Erişim Tarihi 23.03.2019)

Şensoy, Ahmet Arda (2018). "Suriye 2017", İnat; Kemal; Ataman, Muhittin (Eds.), *Ortadoğu Yılığ 2017*, Ankara: Kadim Yayınları, 225-248.

Taşdemir, F. (2016a) "Kuvvet Kullanımı Hukuku (Jus Ad Bellum) Açısından IŞİD ile Mücadele", Taşdemir, Fatma (Ed.), *Suriye, Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 63-96.

Taşdemir, F. (2016b). "Suriye İç Savaşı'na Üçüncü Devletlerin Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk", Taşdemir, Fatma (Ed.), *Suriye, Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 157-182.

Taştekin, Fehim (2015). *Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal*. İstanbul: İletişim Yayınları.

The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (8 Ekim 2016). *Foreign Ministry Statement in Connection with Russia's Veto of the French-Proposed UN Security Council Draft Resolution on Syria*.
http://special.mid.ru/en/web/guest/maps/sy/-/asset_publisher/9fcjSOwMERCf/content/id/2494622 (Erişim Tarihi 11.05.2019)

541

IJSl 12/2
Aralık
December
2019

The White House (22 Ağustos 2011). *Blocking Property of the Government of Syria and Prohibiting Certain Transactions with Respect to Syria: Executive Order 13582 of August 18, 2011*. 76 (162).

The White House. (30 Ağustos 2013). *Government Assessment of the Syrian Government's Use of Chemical Weapons on August 21, 2013*. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/08/30/government-assessment-syrian-government-s-use-chemical-weapons-august-21> (Erişim Tarihi 01.02.2019)

Trombetta, Lorenzo (2014). "The EU and the Syrian Crisis as Viewed from the Middle East". *The International Spectator*, 49(3), 27-39.

TSK ve ÖSO Afrin Kent Merkezini Ele Geçirdi, (19 Mart 2018), BBC Türkçe. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43453529> (Erişim Tarihi 11.05.2019)

Turkish Jets Join US-Led Airstrikes against ISIL. (29 Ağustos 2015), Al Jazeera. <http://america.aljazeera.com/articles/2015/8/29/turkish-jets-join-us-led-coalition-airstrikes-against-is.html> (Erişim Tarihi 15.05.2019)

Türk Dış Politikası ve Kriz İncelemeleri, <http://www.tdpkrizleri.org/> (Erişim Tarihi 01.05.2019)

United Nations Security Council (22 Şubat 2014). *Resolution 2139*.

United Nations Security Council (12 Şubat (2015). *Resolution 2199*.

United Nations Security Council (31 Aralık 2016). *Resolution 2336*.

US Department of State (11 Aralık 2012). *Terrorist Designations of the Al-Nusra Front as an Alias For Al-Qa'ida In Iraq*. <https://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/266590.htm> (Erişim Tarihi 13.03.2019)

Van de Graaf, Thijs (2013). "The Oil Weapon Reversed? Sanctions Against Iran and US-EU Structural Power". *Middle East Policy*, 20(3), 145-163.

Wieland, Carsten (2012). *Syria: A Decade of Lost Chances*. Seattle: Cune Press.

Yan, Holly; Pearson, Michael; Ingrid Formanek (7 Ekim 2014). "ISIS Set to Capture Kobani, Finish Major Land Grab", CNN. <http://edition.CNN.com/2014/10/06/world/meast/isis-airstrikes/> (Erişim Tarihi 21.04.2019)

SUMMARY

The Syrian crisis, which started in March 2011 with peaceful demonstrations, has rapidly turned into mutual armed clashes and even a civil war. The crisis that started at the local level affected the national, regional and international levels with the escalation and spread of the crisis within the country. While the crisis between the Syrian government and the Syrian opposition could not be solved as a result of the incompatible demands and the excessive use of violence by the parties, the YPG and ISIS became active parties of the crisis within time and their new demands and means accelerated the transformation of the crisis. In other words, the increase in the number of conflicting parties within Syria resulted in the spread of the crisis. Conflicts between different actors began to affect other actors in the region and the threats from Syria created new problems, especially for Syria's neighbors. With the expansion of the crisis towards the region and the increasing activities of the armed non-state actors, Syria's neighbors became the target of conflicts and these actors intervened in Syria by military means in certain periods. As a result of the spillover of the conflicts, new national and foreign policy crisis emerged for external actors. Besides the effects of conflicts on external actors, many actors involved in the developments in Syria in line with their own approaches. International actors such as USA, UK, and France, and regional actors such as Saudi Arabia, Qatar, and Turkey, who regard the source of the crisis as the policies of the Syrian administration, demanded the change of Syrian administration and stepping down of Bashar Al-Asad. However, Russia, China, and Iran brought a different approach to crisis and rejected the change of Syrian administration and president by external means. In that sense, the lack of a common approach to the solution of the crisis and disagreement between international and regional actors prevented the solution of the crisis. Regional and international actors' means like providing diplomatic and financial aid to parties or taking part in armed clashes in Syria led to the escalation of the crisis and increase the tension between international and regional actors. Besides the disagreement over the solution of the crisis between external actors, the Syrian crisis began to take different meanings for many actors within time. The increasing activities of armed non-state actors, the use of chemical weapons in Syria and international terrorism led to transformations in the objectives of the actors, and in some cases, some actors have tried to achieve multiple but conflicting objectives. Actors like the US, Britain, and France, who define the source of the crisis as the policies of the Syrian administration began to fight against ISIS after the ISIS's increasing activities in the region. Similarly, with the increasing effectiveness of the YPG, Turkey's main objective became limiting YPG's activities in Northern Syria rather than the change of Syrian administration. Moreover, although Israel tried to keep its distance from the crisis, after the increasing role of Iran and Hezbollah in Syria, Israel carried out many attacks in Syria. The US, Britain, and France, who had not preferred to use of force against Syria, carried out air

strikes against the targets in Syria after the claims about the Syria administration's use of chemical weapons in local clashes. Besides the role of states and armed non-states actors over the transformation of the crisis, international organizations also became important parties of the crisis although they could not able to find a long lasting solution. International organizations' attitudes towards the Syrian crisis and other related issues were directly affected by the perceptions of their members. Although the Arab League supported the political negotiations between the parties at the beginning of the crisis, within time changed its objectives and demanded from the Syrian President to step down and to change Syrian administration. However, changing demands of the league has caused new problems within the organization and some members like Iraq and Lebanon reacted the Arab League's changing demands. At the international level, the United Nations Security Council could not put in place deterrent measures about the Syrian crisis or crisis-related issues as a result of the divergent attitudes of its permanent members. In short, on the one hand the incompatible objectives and changing demands of the various types of actors affected the transformation of the crisis, on the other hand the measures and methods of them have made the solution of the crisis more difficult.

THE NEW FRONT IN GLOBAL INSECURITY:
CYBERSPACE*

Soner ÇELİK**, Muharrem GÜRKAYNAK***

Makale Geliş Tarihi-Received: 15.02.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 20.11.2019
DOI: 10.37093/ijisi.659014

545

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ABSTRACT

The term of security, has been consistently discussed as a case of human beings until today. Especially with the formation of nation-state structures, the concept of security has undergone a constant change. At the same time, the issue of security is one of the main factors determining the international relations.

Especially in the post-Cold War period, the concept of "threat" became more important than the concept of the enemy. In today's popular issues,

* This article is produced from the unpublished PhD thesis titled "The Changing Security Perception in the Globalization Scenario: Case of Cybersecurity" in the International Relations Department of the Institute of Social Sciences. And also paper has been accepted for an oral presentation at the Turkish Foreign Policy and International Relations Congress on 15-17 November 2018. (<http://www.alkusam.org>)

** Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Department of International Relations, PhD. Candidate, Isparta / Turkey. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7554-5628>. sonercelik85@gmail.com

*** Assoc. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Isparta / Turkey. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5371-0474>. muharremgurkaynak@sdu.edu.tr

cybersecurity carries the cyber-space beyond the perceptions of the individual and the security of the state and poses an uncertainty and instability in the global security environment. For this purpose, the scope of the study is limited as cyber threats, which are one of the types of threats towards the new security concept. In this study, the effects of the developments and events in the field of cyber-space on the national and international security problems are explained. In this context, in the face of cyber threatening areas and types of cyberspace, it is argued that all kinds of security measures, co-operation and coordination mechanisms that can be taken by the actors in national and international / supranational analysis level can be used.

546 Keywords: Globalization, Security, Threats, Cyberspace, Cybersecurity.

KÜRESEL GÜVENSİZLİĞİN YENİ CEPHESİ: SİBER UZAY

ÖZ

Güvenlik olgusu, geçmişten günümüze kadar üzerinde sürekli tartışılan bir kavram olmuştur. Özellikle ulus devlet yapılarının meydana çıkması ile güvenlik kavramı sürekli bir değişim içerisine girmiştir. Aynı zamanda güvenlik konusu günümüzde uluslararası düzeydeki ilişkileri belirleyen temel unsurların başında gelmektedir.

Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, "tehdit" tanımlaması, düşman tanımlamasından çok daha önemli hale gelmiştir. Günümüzün popüler konularından siber güvenlik, siber-uzayı birey ve devletin güvenliğine ilişkin tehdit algılamalarından öteye taşımakta, küresel güvenlik ortamındaki belirsizlik ve istikrarsızlığı ortaya çıkarabilecek bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçla çalışmanın kapsamı, konu bağlamında yeni güvenlik anlayışına yönelik tehdit türlerinden biri olan siber tehditler olarak sınırlandırılmıştır. Çalışmada siber-uzay alanındaki gelişmelerin ve olayların günümüzde eriştiği noktadan yola çıkarak ulusal ve uluslararası güvenlik sorunlarına etkisi vakalar üzerinden açıklanmaktadır. Bu kapsamda gelişen siber tehdit alanları ve türleri karşısında siber uzayda ulusal ve uluslararası/uluslarüstü analiz seviyesinde aktörlerin alabileceği her türlü güvenlik önlemleri, işbirliği ve koordinasyon mekanizmalarıyla caydırıcı uygulamaların neler olabileceği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Güvenlik, Tehdit, Siber Uzay, Siber Güvenlik.

INTRODUCTION

The area of global insecurity is changing and transforming among the actors and factors with an unbelievable speed. In this context, various attacks against the asymmetric threats directed by the non-state actors as well as the occupations that compel the conventional response by the state are witnessed. For example, the war in South Ossetia, which broke out in August 2008, was perceived as a short-term war between Russia, Georgia, South Ossetia and Abkhazia, but in fact pointed to a profound change affecting the future of the Caucasus region. In the first week of April 2016, violent armed conflicts between the Azerbaijani and Armenian military forces should be taken into account because of the Nagorno-Karabakh issue, which cannot be resolved despite the cease-fire in 1994, in order to reflect the environment of insecurity in the Caucasus. We can make some inferences about the existence and future of global security.

548

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

First of all, after the Second World War, the United Nations (UN) and the permanent peace and stability that is desired to be established in the international system by the end of the World War II, is the violation or abuse of the members of the UN Security Council. In this respect, the validity of the international and regional alliances, such as the UN and NATO, and its binding on the signatory parties are highly controversial. Therefore, it should be questioned how the signatures put on multilateral international conventions as much as the harmony and complementarity between the international and domestic law and beyond the rhetoric are imposed in practice. In this context, it is controversial whether member states comply with the rules of the UN in Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina, Afghanistan, Iraq, Yemen, Syria, Georgia and Ukraine. In addition, the functioning and functionality of the common defense mechanism promised by NATO to its allies is open to doubt and criticism.

Secondly, all the debates on international law and the assurances offered by regional/international alliances, on the one hand, global peace and stability are realistic utopia. However, by looking at the current civil war and conflict areas, the cause of this truth should not be sought in the fate of the geography. In other words, the perpetrators and those responsible for the global insecurity environment are not African countries such as Angola, Nigeria, Somalia and Sudan, nor the states in the Middle East such as Iraq, Syria and Yemen. There

should be some factors triggering the conflict, not the parties that should be taken into consideration. Clearly, it is the desire to seize the underground and overland resources as the most important thing for human beings and as countries. Considering factors such as the reduction of available natural resources in the world such as water, energy, oil, decreasing efficiency, and increasing the cost of use, it is clear that wars will not end due to access and sharing of resources.

The third is that in the future, conventional wars will not lose their validity. The role of state and non-state actors because of existing rural, local and regional conflicts, and the structure and course of civil wars have arisen. In the field of today's struggle, similar methods such as intense use of Unmanned Aerial Vehicles (UAV) for intelligence and assault purposes, shooting of military targets with remote controlled hand-made explosive bombs, and suicide attacks aimed at mass murder of civilians are more in the forefront. Although low-intensity conflicts or proxy wars are often voiced today, we cannot say that the regular armies of two or more states are in combat.

How important is the role of conflict, the place and structure of the operation area, the role and responsibility of the state and non-state actors in terms of establishing security, peace and stability on a global scale? In other words, in modern times, when technological innovation changes and transforms the tactics and strategies of war, how and at what level does it threaten national and global security to acquire new talents and take over initiatives in the cyber-space field, defined as the fifth dimension of the war?

In the light of current events at the global and regional level, there is not only rising instability and insecurity, but also a blurred uncertainty. In fact, the increasing and deepening uncertainty has become more prominent in cyberspace space due to its characteristic features. Therefore, a few issues should be underlined about cybersecurity and cyber threats and the nature and cost of cyber warfare, which has the power and character to be present and not exist anywhere at the same time.

1. FINDINGS AND DISCUSSION ABOUT CYBERSECURITY

Since times immemorial, the principal domains of warfare were land and sea. Kings and rulers built armies and navies, fortresses and castles, and sent scouts and spies to find out what their potential adversaries were up to. If properly organized, one would normally have some kind of early warning that an attack was in the making before it actually took place, so that countermeasures could be taken. The fortress gave a sense of security, at least until the advent of modern artillery.

550

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

As the technology of flight developed, air evolved as a new domain. There was simply no opting out; if your adversary developed an air force, you needed air defences, or your armies and navies would prove of little avail. Military strategy evolved: why spend resources on attacking a well-protected border when you could strike deep behind enemy lines, at population centres or even at the very centre of decision-making. The combination of technology and military strategy led to the shift from World War I trench warfare to World War II blitzkrieg.

Today, cyberspace has emerged as a domain of its own, in many ways like land, sea and air. Indeed, it might be the domain of choice: We can safely postulate that any future conflict between reasonably advanced actors will be a cyber-conflict. No modern attacker would resist the temptation to destroy, disrupt or confuse enemy sensors, communications and decision-making loops. What will vary is whether the conflict will take place in the physical domains as well. This insight will change the nature of conflict in fundamental ways, and possibly, lower the threshold of war and confuse the very distinction between war and peace. In addition, just as with the advent of human flight, opting out is not an option. Modern societies have become existentially dependent on cyberspace. In the words of Beckstrom, the former head of ICANN: anything networked can be hacked; everything is being networked so everything is vulnerable (Kaspersen 2018).

The global security environment is becoming increasingly ambiguous and unstable due to state and non-state actors using a combination of

tactics and techniques of conventional and asymmetrical warfare. In this context, cyberspace indicates a critical area for states in terms of both attack and defense capabilities. In fact, this area contains a wide range of substructures and superstructures ranging from individual safety to state security. Hence, cybersecurity has a very different and alarming nature than the threat posed by independent hackers who often settle into minds.

In today's research, there is a serious distinction between the "technical dimension" of cybersecurity, which emphasizes mostly computer-oriented information technologies and applications, and the "social dimension" that emphasizes political and legal practices over national security concerns. In this context, the top level security decision makers responsible for providing a national security of a country are; If it is not expected to have a technical depth at the level of expertise in the scope of asymmetrical conflict or implicit operations in the context of the fight against terrorism, it is unthinkable to have a similar level of expertise in the field of computer and information technologies (Çelik, 2018: 2).

As the world becomes increasingly digital, the importance of understanding threats in cyberspace cannot be overstated. Terrorists use cyberspace tools for propaganda, recruitment and fundraising with such ease that intelligence agencies are really struggling to keep pace. The common response from decision-makers has been to enact legislation and institute regulations, but these efforts have been largely reactive and uninformed, evidenced by their failure to mitigate the evolution of cyber threats - and even contributing to increased reliance on the dark net. Decision-makers must be given more information about cyberspace and its security, and the private sector is better positioned than the intelligence community to do this is.

Today, the security of states is directly dependent on technological developments. In this context, the states that do not have the technology in cyberspace face serious security weaknesses. In the same way, states need to reorganize all of their organizations and strategies, which are planned according to the classical security approach, to create an effective cyber attack and cyber defense capacity (Darıcı, Özdal, 2017: 34).

With the democratization of information and communication technologies, it is observed that states use e-government, internet banking and internet technologies widely and encourage the use of these technologies by citizens. With the undisputed ties of critical infrastructures such as energy, transportation and the expansion of cyberspace, it is understood that only computer, software or network engineers cannot solve the problems that will arise in cyberspace. (Bıçakçı, 2014: 103). Cyberspace, the driving force of which is based on internet and network technologies, is now seen as a new area of struggle by the states.

552
IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Advances in science and technology in the 21st century have led to the emergence of new dimensions of security. Uncertainties in the international arena due to the effects of the globalization which gained momentum after the Cold War period, when the enemy was certain, the threats were open, and the appropriate response could be predicted, necessitated a series of changes in the security perception (Erendor, 2017: 114). Along with the process of change, it has become increasingly difficult to make an understandable, reliable and sustainable definition of the concept of security, or to put forward the limits and the framework that everyone can agree on. (Yorulmaz, 2014: 104)

In the same way, it is witnessed that people and technology come together and meet more quickly and unexpectedly than ever before. Tesla's integration of radar into cars, Delta Airlines's trace of luggage with microchips is an example. Cyber life zones emerge in line with the intersection and intensity of cybersecurity and human activities in daily life, which leads to the necessity to examine cybersecurity from a public security perspective. For example, in April 2016, Joshua Corman, Director of the Cyber Statecraft Initiative (CSI), which carries out studies focused on conflict, competition and international cooperation issues within the Atlantic Council, mentions three key features that help to separate cyber life zones;

The first is that cybersecurity weakness / failure can cause loss of life. For example, in February 2016, the Hollywood Presbyterian Medical Center was a victim of ransomware, and hackers / pirates were accidentally stuck in an electronic health record system.

The second is that cybersecurity errors can lead to loss of confidence in basic systems. Cyber habitats have greatly expanded the attack surface for cyber criminals, so that the simplest security researchers have proven their ability to penetrate into modern automotive systems. For example, the fact that drivers do not know who controls the wheels of the car means that they will be lost in the first place.

Thirdly, the failure of cybersecurity can seriously damage the financial markets, as well as the confidence in the government in terms of its ability to protect its citizens. For this reason, an approach that includes national-level strategies and best industry practices designed specifically for all systems, including aerospace, automotive, health, energy, etc., must be adopted beyond the protection of nuclear power plants, federal banks and electricity networks (Fairchild 2016)

In this context, the study of the impact of cybersecurity on national and international security has an important place in understanding the cyber attacks experienced in today's world. The answers of some basic questions should be sought by social scientists.

- Who are the actors?
- Are states new players in cyberspace? (New comers)
- What is the scope of cyberspace? Is cyberspace anarchic structure?
- What is the impact of the governance problem of cyberspace on the international-national security dimension? (Chochri, 2016:15).

Today, the importance of the approaches that evaluate the concepts of cyberspace and cybersecurity within the scope of international relations discipline is increasing. The main reason for this is that states see cyberspace as a new opportunity for the development of hard power. For this reason, the struggle between states on the cyberspace area is increasing and cybersecurity issues are considered as the subject of analysis of international relations discipline and security studies as never before.

In the context of international relations, cybersecurity, cyberspace, and cyber-power have been considered as "low policies", especially in the context of international relations, in the past twenty years, in particular from a realist point of view. However, the Wikileaks

scandal, which has silently revealed the world through some of the secret documents, has proved that cyberspace is an inseparable part of national security and has pushed decision-makers to take a position against this new area (Clark, Choucri, 2013: 21).

In other words, large actors with dominant power in the land and sea cannot have enough capacity in cyberspace, and smaller or non-state actors can use the cyberspace much more effectively with an asymmetric dimension. The biggest advantage that the cyber world provides to small actors is that cyber weapons are much cheaper than conventional weapons, that criminals cannot be easily identified, and that an action in cyberspace can have devastating effects in the real world. However, in terms of traditional defense, the host is in favor of the defender in the struggle, in contrast to the conditions of cyberspace that we are in, the hackers and cyber criminals. For this reason, it has become invaluable for good cowboys, white hat hackers, states, armies and institutions operating in strategic sectors.

In recent years, cyber defense has been a concept that has come to the fore in defense strategies of great powers and last time at the Lisbon NATO Summit. Cyberspace and its components, such as traditional combat vehicles, can be a means of regulating state mechanisms, financial institutions, national energy and transport infrastructures and social morale.

Cyber warfare can also be defined as an asymmetric warfare. While one side is weak in terms of traditional facilities, it can be intelligent and wasteful and the other is cumbersome and rigid. The most important feature of cyber war and threat is its rapid development. The threat can develop so quickly that the action / response in the traditional strategy may be delayed. While cyber war is an inter-state dispute, non-state actors may also be involved in different ways. In cyber warfare, it is extremely difficult to activate the apparent and proportional power. The target may be a chamber serving only military, industrial, and civilian or various sectors, or only one of them, for example.

Today, when informatics is transformed into a large weapon, states also attach great importance to virtual weapons production. Informatics experts combine to prevent this new threat from the virtual realm. An unidentified instigator, a silent weapon, and an

unknown shooter. The last advanced continuous threat attack named "Stuxnet" has once again shown how hard it is to combat this abstract enemy, which leaves almost no trace in the back, letting the perpetrator and instigator disappear in the depths of the cyber world (Hein, 2010).

The third millennium shows that cyber wars are not a dream, but that in the near future states will be inevitably a battlefield where they will be dragged. In a 2012 speech, then-Secretary of Defense Leon Panetta warned Americans they could face a "cyber Pearl Harbor" someday at the hands of a terrorist group or enemy state. However, for the most part, cyberwar has not yet turned out that very – at least so far. The world has not yet seen nations use computers to launch surprise attacks on factories or refineries, set tanks on fire, bring down aircraft, or shut down an adversary's military. Nor have we seen terrorists use computers to wreak much destruction at all. Although cybersecurity expert Winn Schwartau introduced the concept of Electronic Pearl Harbor in 1991 and made early warnings, it is evident that the cyber threat can no longer be confined to WikiLeaks borders, even though Panetta's prediction has not yet taken place (Pollard, Devost 2016).

In short, one of the dominant elements in the operational environment of today and the future is cyber-space and its capabilities in this area are becoming more and more critical. However, as the cyber war is completely different from the conventional war, it is more complicated to acquire defense and attack capabilities in this area. At this stage, the five characteristics of cyber war are highlighted;

First, the weapons used in cyberspace space are a real war because they are equipped to turn a country into a ruin.

Second, the speed of the attack between the beginnings of the time interval does not allow measuring the speed of the time.

Third, any concealed attack on computers or servers is global because it can quickly and rapidly expose many countries to battle.

Fourth, the defense system and the critical infrastructure of the enemy country, which is located at any point in the world without going to the traditional battlefield, can be easily destroyed from cyberspace.

Fifth, uncertainty and thus instability are much more dangerous, as the time of war and the time of peace are all intertwined (Clarke, K.Knake, 2010: 31).

As can be seen, when the states that are considered to be an enemy are harmed in political, military and economic ways, the stock market and banking systems, electricity and water networks, military facilities or critical infrastructures can be the targets of cyber attacks. Moreover, the states can be directly or indirectly involved in industrial, economic, commercial and so on. They can also apply to cyber espionage activities through the hackers they employ for their needs, interests and purposes. The types of cyber warfare between Russia, the United States, and China and in part North Korea are exemplary.

556

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

In 2014, Hollywood had its share of cyber attacks, and Korean hackers who were violent against North Korean leader Kim Jongun and the satirical comedy *The Interview*, who hacked into Sony Pictures' computer systems. Hackers, Sony's five new films, scenarios, e-mail traffic, etc. While they shared important data on the internet, Sony decided to cancel the New York premiere of the film, and even the film's decision to restrict the screenplay was interpreted as hackers won the war and achieved absolute success and victory. (BBC News 2014)

Another example of the recent past, the DDoS attacks, which are considered the biggest and most powerful cyber attack in the history of the US launched in 21 October 2016, have once again revealed the importance of cybersecurity issues and the size of the damages caused by cyber attacks. It has been announced that all companies affected by the cyber attack are customers of DynDNS, which provides services that make it easier for users to find a site on the Internet. The attack began with dumping DynDNS into DDoS data. This has created an effect that makes it difficult for Internet users who use the service to reach the sites they are looking for and has reduced the internet speed throughout the country. The first impact of the attack was to make it more difficult for users to access more than 80 popular sites, including Twitter, Amazon, Reddit, Pinterest, Etsy, Github, Soundcloud, Spotify, Netflix, PayPal. In addition, the use of DynDNS by a large number of companies as a global address guide for worldwide users has made the attack much more effective and widespread (Lovelace, 2016).

Hillary Clinton's Republican rival Donald Trump's support of the annexation of Crimea following the cyber attacks on the computer systems of the Democratic National Committee (DNC), while controversies over the secret correspondence and documents leaked to the public's open access to the public's public access before the US Presidential elections in November 2016. The fact that he was accused of cooperating with Russian state hackers is quite striking. In fact, the Kremlin, which supported Trump's rope in the US presidential election on 8 November and first congratulated the win, was accused of succeeding in detaining Clinton's credibility with the national public opinion through a number of secret data he had acquired through Russian hackers during the 18-month election marathon (Crowley, Louis, 2018).

Even if we accept that the cyberspace is a new area of conflict, some fundamental questions about this new kind of war must be answered and a consensus should be reached. The questions that need to be answered in the first stage are as follows;

- Who and how will the time, space and borderless cyber attacks be detected before and after? How will the legal relationship between action and perpetrator be established, evidenced and proved?
- How will the process in this area work temporally and methodologically? Furthermore, how will the relationship between the person who leads the attack or the group and their governing relationship be established?
- If the person or organization is related to any state, how will it be connected to the government of that country? Under what circumstances will the government of the country be held accountable?
- How will the potential risk of damaging the security interests of potential attacks be measured and how the damage will be calculated after the attack?
- What kind of a weapon or technology system will be needed to respond to the attacks?
- Will states, which dramatically reduce defense budgets, be willing to meet the cost of cyber warfare and invest in that?

- In what ways do some of the undeveloped states of cyber-defense capabilities and capabilities have an effective deterrence against the threat of war or how much will they be able to carry out the necessary preventive actions?
- How will retaliation against cyber war be required? How will the use of military force or political and economic sanctions be connected to international law? How, when and in what proportion will the cyber attack detected be responded to by force?
- How will the shape and limits of the response to these attacks be drawn? How will the practice of resorting to the use of the provision for damages requiring the use of military force in international law be avoided?

Undoubtedly, it is difficult to answer the above questions clearly. Likewise, at the Warsaw Summit, which took place between July 8, and 9 2016, the Allies officially accepted the cyberspace as NATO's new domain of military operations. Subsequently, they also committed to developing their own national networks and infrastructures for the purpose of cyber-defense, and fulfilling their obligation to increase their ability and ability to rapidly respond to cyber attacks. In the same way, Alliance members negotiated to increase their cyber defense capacity and to integrate cyber-war policies in order to make new decisions. Given the cyber dimension of current crises and conflicts, it is foreseen that this decision will enable NATO to carry out its missions and operations more strongly (NATO 2016)

CONCLUSION

The impact of changes in threat assessments based on changes after the Cold War has a great effect. The threat assessments of states differ depending on different variables such as total power, intention perception, defense-attack balance and geographical proximity. When the security and strategy documents and threat assessments of the states are examined, it is seen that nuclear threats, asymmetric war, transboundary migrations and crimes, international terrorism and cybersecurity issues have come to the fore.

However, it is observed that the post-Cold War armies are changing their usage areas. When the usage of the armies of the states is examined, besides the protection of the country, areas such as the implementation of mobilization, peace support operation and humanitarian aid, defense diplomacy, domestic and foreign military assistance and internal security duties are seen. The fact that the armies can be used in different tasks and regions brings together different countries to operate together, and the use of different forces together, in other words, the need for unified and joint operations.

In the future studies of world vision; The National Defense area will gain importance in the second quarter of the 21st century and the countries that have improved in this area will have a say in the world. When we look at the studies in this field, we see six basic factors, especially the human factor that shapes the National Defense field. These are; asymmetric warfare, national security and counter-terrorism, advanced weapons systems, nuclear threats, cybersecurity, cyberspace and information systems.

Technological changes are seen in the other important factor that accelerates the changes experienced recently. The fact that many information is found on computers, servers with internet access, especially on the Internet, which has very fast propagation, increased connection speeds, and confidentiality information, has made the virtual environments unsafe. As a result, countries such as the USA, China, England, and Russia have created a structure of military cyber forces by adding the cyber environment as a dimension to the war environment. The reflection of this situation on the war was evident in the occupation of Georgia by Russia, and before the Russian ground operation, cyber attacks were carried out and Georgia's official and civilian Internet infrastructure collapsed.

In parallel with the Internet, the connection speeds between the electronic workstations have increased. With these concepts, it is envisaged that the army will collect, process, analyze and share information / intelligence from a single soldier to the decision makers at all levels.

Another aspect of developing technology is the developments in nanotechnology. Nanotechnological developments have begun to affect the security field in terms of electronics, cyber environments,

conventional weapons, self-serving robots, unmanned aerial vehicles and nuclear-chemical-biological weapons. In particular, the emergence of these new weapons and vehicles has brought an asymmetric threat. Because the armies that have these technologies can have advanced systems such as robots using artificial intelligence instead of human, cyber weapons that can be commanded remotely and micro robots that can self-destruct.

There is no managerial theory that can solve the problems and defense approaches of the armies in the modern world and in the future. The structure of today's world is more complex than yesterday. Successfully managing this structure is to have the work force that can accommodate both technical and human ability at the same time. Since the battlefield of the future will be a technology-human-based structure, it will not be wrong to state that the socio-technical approach is the basis of the solution. In this context, only human-based or only technical-based education design will not bring success in order to have armies in the cyber environment. The design of a well-designed teaching system is essential for a deterrent, strong and reputable army in the battlefield of the future as a structure capable of responding to social and technical requirements.

Because of the developments and changes mentioned above, the battle and the battlefield became more complicated. Within this complexity, the human factor of the level of cyber-war within the scope of the defense field is critical in the selection and training of human resources according to the roles and duties of the armed forces in the battlefield of the future. When this process of change and development is evaluated in terms of work force; it is foreseen that the armies will need cyber warfare, use unmanned aerial vehicles, understand and use network structures and will be able to use them in the future. In addition, there is a need for leaders who are able to manage these personnel, who have a common / unified vision and operational mentality and who understand the concept of network-centered operations.

At this point, it is possible to explain the shortcomings of countries, institutions and organizations in terms of cybersecurity, the weakness of communication between different parties (eg an engineer and social scientist) and the lack of sharing of knowledge and experience among

stakeholders (academia, industry and business). Multidisciplinary approach is needed to solve problems.

On the other hand, if we approach the subject with a historical perspective, it can be argued that the innovations in the military competition and space race experienced during the Cold War between the United States (US) and the Soviet Union constitute the foundations of cyberspace-based technologies. Nevertheless, the competition continued in the 1990s with a lower profile between the Russian Federation (RF) and the United States. However, along with the technological progress and economic development, including the People's Republic of China (PRC) in the 2000s, it has been involved in this competition. In this context, it can be claimed that cyberspace space based developments and USA, RF and PRC dominate technologies. The main motivation of this dominating process is that the states in question read the cyberspace as a new opportunity for power struggles in the international system.

In addition, while a global consensus on definitions such as cyber warfare, cyber terrorism and cyber weapons is difficult, there is still no question of international cooperation, global standards and norms for the peaceful use of cyberspace. The main reason for this is the competition processes mentioned in the cyberspace space of these global powers. It is clear that such a compromise would not be possible in the short and medium term, although the provision of such a compromise was essential for a peaceful administration of the international system. The use of an improved dictionary specific to the inter-state cyberspace or the use of a common and technical language can be presented as a recommendation. Such a consensus could also be instrumental in creating other areas of consensus for cyberspace space for future periods.

As a result, cyber-space has become an indispensable phenomenon with its great opportunities and facilities, and it has the potential to be a doomsday weapon with its threats and risks. In this respect, it has now gone beyond the fantastic scenarios of science fiction films and has become a reality of daily life through experiences. It seems that the new competition and battlefields of our age will be on this complex and unparalleled front.

REFERENCES

- BBC News. "The Interview: A guide to the cyber attack on Hollywood", <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-30512032> (Erişim: 04.08.2018)
- Bıçakçı, Salih (2014). "NATO'nun Gelişen Tehdit Algısı: 21. Yüzyılda Siber Güvenlik". *Uluslararası İlişkiler*, 10(40), 101-130.
- Chochri, Nazli (2016). "Explorations in Cyber International Relations: A Research Collaboration with MIT and Harward University". *Research Paper*, 2016(1), 15-16, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2727414> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2727414> .
- Clark, David and Nazli Choucri (2013). "Who Controls the Cyberspace?". *Bulltein of the Atomic Scientists*, 69(5), 21-31.
- Clarke , Richard and Robert Knake (2010). *Cyber War: The Next Threat to National Security and What to Do About It*. New York: Harper Collins.
- Crowley, Michael and Nelson Louis (2018). "Trump congratulates Putin after election branded a 'sham'". *Politico*: <https://www.politico.com/story/2018/03/20/trump-congratulates-putin-election-win-473604> (Erişim: 12.09.2018)
- Çelik, Soner (2018). "Siber Uzay ve Siber Güvenliğe Multidisipliner Bir Yaklaşım". *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, 1(2), 11-20.
- Darıcı, Ali Burak; Barış Özdal (2017). "Enformasyon Savaşı Bağlamında Rusya Federasyonu ve Türkiye İlişkilerinin Analizi". *İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 19-40.
- Erendor, Mehmet Emin (2017). "Risk Toplumu ve Refleksif Modernleşme Çerçevesinde Siber Terörizm: Tanımlama ve Tipoloji Sorunu". *Cyberpolitik Journal*, 1(1), 114-133.
- Fairchild, Ian (2016). "Protecting Cyber Life Zones". <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/protecting-cyber-life-zones> (Erişim: 15.06.2018)
- Hein, Matthias von (2010). "Siber savaş tehdidi artıyor". *Deutsche Welle Türkçe*. <https://www.dw.com/tr/siber-savas-tehdidi-artiyor/a-6058903> (Erişim: 01.07.2018)
- Kaspersen, Anja (2015). "Cyberspace: the new frontier in warfare". *Geopolitics and International Security, World Economic Forum*. <https://www.weforum.org/agenda/2015/09/cyberspace-the-new-frontier-in-warfare/> (Erişim: 12.09.2018)
- Lovelace, Berkeley (2016). "Friday's third cyberattack on Dyn 'has been resolved,' company says." *CNBC News*. <https://finance.yahoo.com/news/major-websites-across-east-coast-140324702.html> (Erişim: 11.08.2018)
- North Atlantic Treaty Organization (2016). "Cyber Defence Pledge" *Official texts*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133177.htm (Erişim: 23.07.2018)

The New Front in Global Insecurity: Cyberspace

Pollard, Neal and Matthew G. Devost. (2016). "Is Cyberwar Turning Out to Be Very Different From What We Thought?". *Politico*.
<https://www.politico.com/magazine/story/2016/08/is-cyberwar-turning-out-to-be-very-different-from-what-we-thought-214136> (Erişim: 12.06.2018)

Yorulmaz, Murat (2014). "Değişen Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Değişmeyen Güvenlik Paradoksu". *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 103-135.

563

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ÖZET

Günümüz araştırmalarında siber güvenlik ve siber uzay olgusunun çalışma kapsamında ele alınış biçiminde, siber güvenliğin çoğunlukla bilgisayar odaklı enformasyon teknolojilerine ve uygulamalarına vurgu yapan "teknik boyutu" ile ulusal güvenlik kaygıları üzerinden siyasal ve hukuksal uygulamalara vurgu yapan "sosyal boyutu" arasında ciddi bir ayrım bulunmaktadır. Bu çerçevede, bir ülkenin ulusal güvenliğini bütüncül bir şekilde sağlamakla sorumlu olan üst seviye güvenlik karar alıcılarının; nasıl ki terörle mücadele kapsamında başvurulabilecek asimetrik çatışma ya da örtülü operasyon biçimleri konusunda uzmanlık seviyesinde teknik derinliğe sahip olmaları beklenilemez ise, bilgisayar ve enformasyon teknolojileri alanında da benzeri bir uzmanlık beklentisi içerisinde bulunulmaması gerekmektedir.

564

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Günümüzde "siber uzay", kara, deniz ve havadan sonra birçok yönden kendine münhasır bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Almanya'nın Enigma makinesinin şifrelerinin çözülmesiyle, Alman ordusuna yanlış bilgi akışı sağlanmış, savaşın kaderi Almanya'nın aleyhine dönmüş ve dünya tarihinin akışı değişmiştir. Bilginin kadim gücüne rağmen, "siber güç" ve "siber uzay" kavramlarının görece yeni birer güç unsuru olarak karşımıza çıktığı söylenebilir.

Ayrıca günümüzde devletlerin güvenliği teknolojik gelişmelere doğrudan bağlıdır. Bu kapsamda, siber uzay alanındaki teknolojilere sahip olamayan devletler ciddi güvenlik zafiyetleri ile karşı karşıyadırlar. Aynı şekilde devletlerin güvenliklerini sağlama noktasında, klasik güvenlik anlayışına göre planlanmış tüm kurum ve stratejilerini etkili bir siber saldırı ve siber savunma kapasitesi yaratmak adına yeniden organize etmesi de gerekmektedir.

Bir başka deyişle, kara, hava ve denizde baskın güce sahip olan büyük aktörler, benzer şekilde siber uzayda yeterli kapasiteye sahip olamamakta ve bunun aksine daha küçük veya devlet dışı aktörler siber alanı asimetrik bir boyutla çok daha etkin şekilde kullanabilmektedir. Siber dünyanın, küçük aktörlere sağladığı en büyük avantaj siber silahların konvansiyonel silahlara göre çok daha ucuz olması, suçlunun kolayca tespit edilememesi ve siber uzayda yapılan bir eylemin gerçek dünyada yıkıcı etkiler doğurabilmesidir. Bununla beraber, geleneksel savunma anlayışında, ev sahibinin yani savunma yapanın mücadelede avantajlı konumda bulunmasının aksine, içinde bulunduğumuz siber uzayın şartları hackerlar ve siber suçlulardan yana olmaktadır.

Son dönemde güvenlik anlayışında yaşanan değişikliklere hız kazandıran diğer ve önemli bir faktörde teknolojik değişimlerdir. Özellikle internetin çok hızlı yayılımı, bağlantı hızlarının artması ve gizlilik dereceli bilgiler dâhil

birçok bilginin internet erişimli bilgisayarlar ve sunucular üzerinde bulunması, sanal ortamları da güvensiz hale getirmiştir. Bunun bir sonucu olarak ABD, Çin, İngiltere, Rusya gibi ülkeler savaş ortamına siber ortamı da bir boyut olarak ekleyerek askeri siber kuvvetler yapılanmaları oluşturmuşlardır. Bu durumunun savaşa yansması Rusya'nın Gürcistan'ı işgalinde açıkça görülmüş olup Rusya kara harekâtı öncesinde siber saldırılarda bulunmuş ve Gürcistan'ın hem resmi hem de sivil internet altyapısını çökertmiştir.

Modern dünyada ve gelecekte orduların problemlerini ve savunma yaklaşımlarını tek başına çözebilecek yönetsel bir kuram bulunmamaktadır. Günümüz dünyasının yapısı düne göre daha karmaşıktır. Bu yapıyı başarı ile yönetmek teknik ve beşeri yeteneği aynı anda bünyesinde barındırabilecek insan gücüne sahip olmaktan geçmektedir. Bu kapsamda siber ortamda orduların söz sahibi olabilmesi için sadece beşeri veya sadece teknik temelli eğitim tasarımı başarı getirmeyecektir. Uygun dizayn edilmiş öğretim sistemi tasarımı sosyal ve teknik gereksinimlere cevap verebilecek multidisipliner bir yapı olarak geleceğin muharebe sahasında caydırıcı, güçlü ve saygın bir ordu için elzemdir.

Yukarıda kısaca değinilen gelişmeler ve değişimler neticesinde güvenlik, savunma ve savaş kavramları karmaşıklaşmıştır. Bu karmaşıklık içerisinde, savunma alanı kapsamında siber savaş düzeyinde insan faktörü geleceğin muharebe sahasında silahlı kuvvetlerin üstleneceği rol ve görevler göre insan kaynağının seçilmesi ve eğitilmesi kritiklik önem arz etmektedir. Bu değişim ve gelişim süreci insan gücü açısından değerlendirildiğinde; orduların siber savaşı gerçekleştirebilecek, insansız hava araçlarını kullanabilecek, ağ yapılarını anlayıp kullanabilecek personele ihtiyaç duyduğu ve gelecekte de duyacağı öngörülmektedir. İlaveten bu personeli yönetebilecek, hem müşterek/birleşik görüş ve harekât zihniyetine sahip hem de ağ merkezli harekât konseptini kavramış liderlere de ihtiyaç bulunmaktadır.

Buna ek olarak, siber savaş, siber terörizm ve siber silahlar gibi tanımlamalar konusunda küresel bir fikir birliği yapmak zor olsa da, siber uzayın barışçıl kullanımı için hala uluslararası işbirliği, küresel standartlar ve normlar söz konusu değildir. Bunun başlıca nedeni, bu küresel güçlerin siber uzayda sözü edilen rekabet süreçleridir. Bu tür bir uzlaşmanın, uluslararası sistemin barışçıl bir şekilde yönetilmesi için gerekli olmasına rağmen, kısa ve orta vadede böyle bir uzlaşmanın mümkün olamayacağı açıktır.

Sonuç olarak, siber uzay büyük fırsatları ve olanakları ile vazgeçilmez bir olgu haline gelmiştir. Ayrıca tehditleri ve riskleri ile kıyamet günü silahı olma potansiyeline sahiptir. Bu bakımdan bilim kurgu filmlerinin fantastik senaryolarının ötesine geçmiş ve deneyimler yoluyla günlük yaşamın bir

Soner ÇELİK, Muharrem GÜRKAYNAK

gerçekliği haline gelmiştir. GörünüŖe göre, çağımızın yeni rekabet ve savaş alanları bu karmaşık ve eşsiz cephede olacaktır.

566

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

UNIVERSAL AUTOBIOGRAPHY: SERENADE CHAFIK
AND THE LANGUAGE OF HUMAN RIGHTS

*Emine FİŞEK**

Makale Geliş Tarihi-Received: 16.02.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 21.11.2019
DOI: 10.37093/ijisi.659016

567

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ABSTRACT

*Scholars of human rights often note the paradoxical premise of the Universal Declaration of Human Rights (1948): "all human beings are born free and equal in dignity and rights," yet these rights require implementation and monitoring in order to exist. Furthermore, although human rights discourses are premised on a universally recognizable, abstract set of ethical norms, these norms nonetheless need to be enforced as laws by specific states. The period that has witnessed the emergence of human rights as the governing language of emancipatory politics has also witnessed a wealth of autobiographical writing that articulates resistance to oppression and injustice with reference to universal rights. How then do these autobiographical accounts negotiate the paradox of human rights? This article approaches this question through a focus on Egyptian-French feminist Sérénade Chafik's 2003 autobiography *Répudiation*, which chronicles the author's legal struggle in France to gain custody of her Egyptian-born daughter. The goal is to understand how "rights" are established in literary testimony, to illustrate how the territories of France and Egypt figure in the author's search for a just social order, and to think through how*

* Assistant Professor, Boğaziçi University, Department of Western Languages and Literatures, İstanbul/Turkey. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7153-2635>. emine.fisek@boun.edu.tr

Emine FİŞEK

autobiography registers the limitations of a human rights readership community.

Keywords: Sérénade Chafik, Human Rights, Universality, Autobiography, France.

568

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

EVRENSEL OTOBİYOGRAFI: SERENADE CHAFİK VE İNSAN HAKLARININ DİLİ

ÖZ

İnsan hakları araştırmacıları sıklıkla İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (1948)'nin çelişkili varsayımına dikkat çekerler: "bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar," ancak bu hakların var olmaları için uygulamaya konulmaları ve gözetim altında tutulmaları gerekir. Ayrıca, her ne kadar insan hakları söylemleri evrensel bir bağlamda tanınabilir, soyut bir takım etik normları varsaysa da bu normların yine de belirli devletler tarafından hukuki anlamda yürürlüğe konmaları gerekir. İnsan haklarının özgürlükçü politikaların ana söylemine dönüştüğü dönem aynı zamanda zengin bir otobiyografi yazımına da tanıklık etmiştir. Bu yazımda zulme veya adaletsizliğe karşı duruşların dili evrensel haklara referansla şekillenir. Peki bu otobiyografiler insan haklarının çelişkileri ile nasıl başa çıkarlar? Bu makale bu soruya Mısır doğumlu Fransız feminist Sérénade Chafik'in 2003 yılında kaleme aldığı ve Mısır'da yaşayan kızının velayeti için Fransa'da yürüttüğü çabaları anlattığı otobiyografisi Répudiation'a odaklanarak yaklaşır. Makalenin amacı, "hakların" edebi bir tanıklıkta nasıl şekillendiğini, Fransa ve Mısır'ın yazarın adaletli bir toplumsal düzen arayışında oynadıkları rollerini, ve otobiyografinin bir insan hakları-bazlı okuyucu topluluğunun sınırları ile ilgili farkındalığının nasıl dile döküldüğünü anlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Sérénade Chafik, İnsan Hakları, Evrensellik, Otobiyografi, Fransa.

INTRODUCTION

It has become commonplace to state that the figure of the human imagined by the *Universal Declaration of Human Rights* (1948) is somewhat paradoxical. “All human beings are born free and equal in dignity and rights,” the first article of the declaration states.¹ Yet, this pre-social, abstract vision of humanity requires implementation as well as monitoring in order to exist. In other words, the seemingly innate nature of rights does not relieve them of the need for a social echo chamber, the need for that innate-ness to be recognized by individuals, institutions, communities and states. Not surprisingly, as Jack Donnelly (1989) has noted, references to human rights are most common in contexts where it is in fact their absence that is being illustrated (11). Thus we understand that these monitoring entities learn to distinguish between the presence and absence of rights. In other words, they are able (or ought to be able) to distinguish a rights-bearer from one who is not, a capacity Joseph Slaughter (2007) has referred to as “human rights literacy” (248).

In this article, I wish to understand how the expectation of human rights literacy manifests itself in an autobiographical project, how it influences the author’s projection of an anonymous yet specific readership community, and how this project engages with that community when it becomes clear that its own investment in human rights is dwindling. I will focus on Egyptian-French feminist Sérénade Chafik’s 2003 autobiography *Répudiation: Femme et mère en Egypte: loin des splendeurs pharaoniques, la terrible réalité* (Repudiation: woman and mother in Egypt, far from the Pharaonic splendors, the terrible reality), which chronicles the author’s legal struggle in France to gain custody of her Egyptian-born daughter, who, if sent to Egypt to live with her father, may be forced to undergo the highly controversial custom of female circumcision. In what follows, I will trace how Chafik engages with notions of rights, whether in institutional or quotidian encounters, how some of these engagements reflect a series of broader paradoxes concerning human rights discourses, as well as how the imagined territories of “France” and “Egypt” figure in her (failed) search for a just social order: a human rights community.

¹ “The Universal Declaration of Human Rights: Article 1” available at <http://www.un.org/en/documents/udhr/>

Finally, I will ask: what is the relationship between such a community and cultural products that presume human rights literacy?

1. HUMAN RIGHTS, INTERNATIONALISM, AUTOBIOGRAPHY

When it comes to the question of paradox, scholarship on human rights is in decided agreement: on the one hand, contemporary human rights discourse is the product of what Samuel Moyn (2012) has called “a minimalist utopia of anti-politics” (219) that gripped civic imaginaries in the West in the 1970s, producing a vision of betterment that appeared to anchor its certainty in the supra-national space of international law. On the other, it soon became clear that the moral authority of the ethical norms espoused by these discourses required the legal enforcement of these norms as laws by state mechanisms (Asad, 2003). Indeed, long before the emergence of the contemporary global consciousness of human rights, Hannah Arendt (2017) recognized the discrepancy between the idea of rights as premised on membership in a political community and the idea of rights as the automatic accoutrement of “human” subjects. Moyn traces the origins of this discrepancy to human rights historiographies that frame the development of human rights discourses in a teleological fashion, connecting contemporary programs to traditions of Enlightenment cosmopolitanism and Early Modern natural right, and ultimately even further back to Christian visions of natural law. Moyn’s key argument is that the “rights” traditions of the Enlightenment and Revolutionary eras did not so much transcend states as anchor themselves within them, and that rights were historically always intertwined with spaces of citizenship. The suturing of rights to an international space beyond the nation-state, Moyn argues, is a product of the 1970s and 80s, and connected to “the collapse of prior universalistic schemes, and the construction of human rights as a persuasive alternative to them” (7). Despite their relatively recent origin, however, the *international* character of contemporary human rights discourses has become an indelible dimension of the forms of recognition that they promise, as well as the forms of passion that this promise incites.

It is perhaps not surprising then that the period that has witnessed the emergence of human rights as the governing language of emancipatory politics has also witnessed a wealth of autobiographical

writing that articulates resistance to oppression and injustice with reference to universal rights and dignity (Schaffer, Smith, 2004). The testimonial form in particular joins literature and the law, suturing them in the project of human rights advocacy and rendering testimony itself into a central element of human rights praxis. These autobiographical accounts document a range of injustices, from the unequal distribution of global wealth and power to the uneven circulation of dignity and recognition. For the purposes of this article, what is important to note about a number of these autobiographies is their simultaneous reliance on and critique of human rights discourses; that is to say that these texts both invest in what Upendra Baxi (2008) calls “the future of human rights,” and they document its limitations, the very least of which being its need to translate “human violations” into “human rights violations” (8). In making this distinction, Baxi’s concern is with what often remains untranslatable, sometimes even unpronounceable in the realm of human rights discourse: the day-to-day suffering associated with lives that are forced to unfold in spaces of continuous terror. But his decision to underscore the constructedness of “rights violations” pushes us to recognize a basic question: “Why, when, how, and where do narratives become intelligible as stories of human rights?” (Schaffer, Smith 2004: 5).

In what follows, I will show that the form of injustice that Chafik’s autobiography describes becomes intelligible as a “human rights violation” precisely because it is articulated from within a context where such intelligibility is freely given, because human rights enjoys a seemingly limitless discursive space and cultural recognition. At the same time, it is precisely because of this surplus of intelligibility that the narrator’s experience of the above-named paradox of human rights becomes unbearable. In other words, the cause of Chafik’s suffering has already been translated into a human rights violation; the autobiography is a product of Chafik’s recognition that the harder task is to re-translate this injury back into the language of *civic* violation.

2. CONTRASTING TERRITORIES, HYBRID RIGHTS-TALK

While the professed goal of *Répudiation* is to comment on the gender inequality that structures Egyptian society, an inequality for which female circumcision functions as the synecdoche, the book is largely

*Universal Autobiography: Serenade Chafik and the Language of
Human Rights*

an account of Chafik's upbringing in a well to do, left-leaning Francophone Egyptian family. Born in Cairo in 1965, Chafik narrates her childhood and teenage years against the backdrop of an Egypt struggling with Anwar Sadat's liberal reforms, her own life punctured by her family's frequent relocation between France and Egypt. At 19, she settles in Cairo, soon finding herself in two consecutive, untenable marriages. The second of these, to Amr, dissolves beneath the weight of frequent physical abuse, yet when Chafik meets and decides to marry a Frenchman with whom she will move to France, the full extent of the legal hold that Amr has on her becomes clear. Being "repudiated," she must renounce their child, Laïla, in order to remarry, which she proceeds to do, maintaining a long-distance relationship with her daughter until the little girl announces, many years later, that her paternal grandmother wishes for her to be circumcised. Thus begins the battle for Laïla's custody and the meditation on rights that propels the narrative.

The complicated relationship between rights and citizenship are immediately visible in the opening lines of the book's foreword:

I am thirty-eight years old, I am French and.... repudiated.

The French confuse repudiation and divorce as they might confuse bigamy and infidelity.

Me, I can explain what being a repudiated woman means. In Egypt, this is a woman who doesn't have the same rights as another.

Oh, certainly... she has greater rights than a woman who is simply separated. She can remarry, for example... but in order to do so, she must renounce her children. And it is as such that they took my daughter from me. Because, at twenty-seven years old, repudiated by an Egyptian husband, I wanted to marry a man that I loved.

A Frenchman. (Chafik, 2003: 11)

In the lines that follow, Chafik reveals that her love for the Frenchman, Christophe, eventually took her from Egypt to France, leaving behind her daughter, Laïla. At the time of writing, eleven years after this painful geographic rupture, Chafik begins her narrative with a singular national identity, "I am thirty-eight years

old, I am French,” she writes, yet the extent to which her passport can encompass the coordinates of her life is immediately qualified with reference to a legal status originating elsewhere, she is according to Egyptian law “repudiated” and therefore unable to have her daughter accompany her in her geographic and legal transition from Egyptian to French. Over the course of the autobiography, Laïla, left-behind, joins a broader set of figures that cannot escort Chafik in her voyage to France. Like Laïla, Egyptian women as a whole, and in the final instance, Egypt itself, cannot be saved and made to undergo a legal transition. While France emerges as the geographic destination of those in love (“I wanted to marry a man that I loved. A Frenchman.”), it is also clear that the pursuit of this love comes at the cost of Chafik’s legal right to familial life. The absence of custodial rights in other words, is encapsulated in the counter-positioning of romantic love and maternal love. In turn, these emotions are mapped onto the national territories of France and Egypt.

As Chafik’s narrative continues however, it is revealed that these territories are not merely national but also conceptual. They embody different sets of values, chief among them the presence/absence of a culture of rights. Chafik’s relationship to the French nation, it turns out, far precedes her love of Christophe, and originates instead in her attachment to another man central to her life development:

I had the chance of having a father who is a bit crazy, an artist who, out of love of the French language, gave me the name “Sérénade”.

This dreamer wanted me to be a free woman [*une femme libre*].

At the age of twenty, I also dreamed. I wanted to be a free woman in Egypt. I thought that my milieu and my education would permit me to escape the fate of Muslim women. Except for the Tunisians and the Turks, the majority of Muslim women are fated to be women oppressed by the force of the law.

One day, I understood this, and I left. I chose the nationality of the country that would give me rights. And so I became a French citizen. My father had taught me: France was the homeland of liberty [*la patrie de la liberté*].

Also, when I learned that my daughter was going to be excised- which is the rule in Egypt- I wasn’t fearful. Supported by the laws of the

*Universal Autobiography: Serenade Chafik and the Language of
Human Rights*

Republic, I was certain that I would be able to offer her *her* [emphasis in the original] liberty. (Chafik, 2003: 12)

France is not merely a destination that Chafik associates with the French man whom she loves and marries. “France” encapsulates a promise of liberty that is both territorially bound, and therefore available only to those who become French citizens, *and* conceptually mobile, universal, articulated from within the Egyptian family into which Chafik is born. This discrepancy resonates with the basic paradox structuring human rights discourses: on the one hand, Chafik references universal precepts that appear to override the circumstances of a particular national polity; on the other, these precepts have little applicability when not joined to the political power of the laws of a nation-state. Thus, when Chafik notes that she “chose the nationality of the country that would give me rights,” this act of agency is undertaken with full awareness of human rights’ compromised universality. “Rights” are both contingent on the particular national citizenship that is French, and ideally available to all those who desire freedom from oppression, a desire whose governing language has, in the latter half of the twentieth century, been the language of human rights. The term “human” does not enter Chafik’s narrative at this stage, it arrives somewhat later. Yet the baseline commonalities that Chafik attributes to a rights-bearing life point precisely to the language encapsulated by the *Declaration*.

What is Chafik’s articulation of “human rights”? First, Chafik wishes to be free from oppression, a freedom guaranteed by French law, yet she wishes to exercise this freedom in Egypt, also: “I wanted to be a free woman in Egypt.” Second, trusting in the national laws of the French Republic, Chafik notes that she is certain she will be able to offer her daughter “her” liberty, underlining the fact that becoming rights-bearing is for her a process that takes place not only at the level of the individual, but also through individual exchange. Chafik’s certainty depends on the ability of a legal structure (French law) to endow her daughter with rights. Yet she figures *herself* as the one offering those rights to her daughter, just as her father offered her her French name, the French language and the initial desire to belong to the homeland of liberty, from across another national border. Human rights, in other words, operates as a scene of encounter that takes place not merely between individuals and institutions, but between individuals and at the scale of individual life. In this instance, the

575

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

rights sensibility of which Chafik speaks functions as a quasi-genealogical heritage, an experience of kinship passed down from one generation to the next.

Chafik's language resonates with what Baxi (2008) calls human rights' "discursivity," that is, the different practices or traditions of "rights-talk" (22) that emerge at the perimeters of official human rights discourses. Not all rights-talk enjoy the same degree of recognition, nor the same attribution of competence, leading Baxi to distinguish between "hegemonic" rights talk, which would include for example the human rights references that emergence in discourses of global governance, structural adjustment and development, and "subaltern" rights-talk, which would include "countervailing" (23) discourses of justice that might introduce a slightly different set of rights norms. Chafik's *témoignage* is evidence of the vast range of positions that rights-talk can occupy in the continuum that runs from hegemonic discourse to subaltern discourse to, indeed, non-discursivity, what Baxi calls "the non-discursive order of reality, the materiality of human violation" (24). As the passage above quickly reveals, human rights can be refigured in an everyday "vernacularization" (Moyn, 2012: 219), but this vernacular can evoke both hegemonic *and* non-hegemonic rights talk: it can identify its speaker as an individual at the mercy of institutional structures, while nonetheless reproducing other discourses of global exclusion. In the passage above, this is evident in Chafik's portrayal of the Muslim world: much like Human Rights, Islam is presented as a force and a legal experience that operates beyond national borders, generating a transnational legal domain wherein "Muslim women" are "fated" to experience oppression in their totality. Here, Chafik's vernacular references to a familial tradition of rights-consciousness sit alongside her use of a very different genre of rights-talk, that is, the discourses of civilizational conflict that have generalized the experiences of Muslim populations (and particularly Muslim women) across the globe, and proved one very powerful strand of Western imperialism in the twenty-first century (Mahmood, Hirschkind: 2002).

However, what is crucial to Chafik's positioning of France and Egypt as oppositional territories, both of which operate as metonyms of broader legal imaginings (Human Rights vs. Islamic Law), is that in the space of the autobiography, this opposition is deconstructed. French law does not ultimately protect Laïla, whose custody a French

*Universal Autobiography: Serenade Chafik and the Language of
Human Rights*

court grants to her father. In doing so, it deprives Chafik of her own ability to offer her daughter her liberty. And “France,” a territory and an idea that is woven into the most intimate dimensions of Chafik’s domestic life, in fact destroys any possibility of her maintaining a viable familial life, anywhere in the world. It is this abandonment, ordained at the level of national rights yet emotionally experienced at the level of universal, human rights, that initiates a *témoignage*, an autobiographical account.

While there is a direct correlation between the act of self-narration and the redemptive social recognition of which this act is assumed to be the vehicle, Chafik’s arrival at the scene of writing carries a number of other traces as well. Referencing the “French police” and “French prosecutor” that take her daughter away, Chafik notes:

This is why I wanted to write this book.

In the name of Muslim women reduced to silence.

In the name of women immigrants that nobody hears.

I am going to tell you about *my* Egypt. [emphasis in the original]

...

The French know Nefertiti and Cleopatra, certainly, but they are unaware of the situation of some thirty million Egyptians who are quite alive.

In the country of the pyramids, the dead retain still the unfortunate habit of taking the place of the living.

And so let me restore the balance... (Chafik, 2003: 13)

The precise addressee of *Répudiation* shifts over the course of these brief statements. Initially, the writing stems from a need to explicate the legal barriers with which Chafik has come into contact in France. Yet the silent chorus in whose name the writing happens is composed of individuals whose life conditions, as she establishes earlier, could not be more distant from French law, namely the monolithic category of “Muslim women.” As the foreword ends, the addressee of the

577

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

writing is once again established as the Nefertiti and Cleopatra-savvy French. Unlike these ancient queens, Chafik writes, millions of Egyptian women are “quite alive.” In the French imagination however, the Pharaonic dead are the ones to walk the streets of Egypt. This ambiguity of address significant for more than one reason. On the one hand, it demonstrates the variety of rights-talk that coalesces in the space of the autobiography. On the other, it connects the concerns of “Muslim women” and an ill-informed French readership through the figure of “women immigrants,” thus positing a natural continuity between “Muslim women” and “women immigrants.” This rhetorical move is not arbitrary, and is indicative of the broader political background against which Chafik’s *témoignage* unfolds.

3. BECOMING RIGHTS BEARING?

Our understanding of how Chafik stages her autobiography could emphasize a series of resonances with the broader category of “becoming rights-bearing” literature, autobiographies such as Somali-born Dutch author Ayaan Hirsi Ali’s *Infidel* and Turkish-German Necla Kelek’s *The Foreign Bride* that map the narrator’s acquisition of rights onto a migratory path angled away from Muslim-majority countries and towards Euro-America. That Chafik reaches out towards the “Muslim women” she had left behind could be understood as an efficacious way of evoking an imaginary of gendered pain in twenty-first century France. Indeed, in 2003, when *Répudiation* is published, Islam in general and female circumcision in particular occupy specific positions in French public discourse. The stigmatization of Islamic ritual practices can be traced back to the beginnings of the “the first “Islamic headscarf” affair” (Geisser, 2003: 17) in 1989, when three Muslim girls in Creil insisted on wearing their headscarves in their state school, a demand that launched a national debate on Islam, the Republic’s core principle of *laïcité*, and the role of the state school in the defense of secular national values. This debate eventually resulted in a 2004 law banning the display of “conspicuous signs” (Hargreaves, 2007: 114) of religiosity in public schools, widely interpreted as a discriminatory measure targeting Muslim communities. In many ways, the extended headscarf saga provided the backdrop to a set of broader debates regarding the Republic’s failure to integrate a multicultural polity: it would join sensationalized media discoveries of polygamous family arrangements and clandestine female circumcision networks, and coupled with the

*Universal Autobiography: Serenade Chafik and the Language of
Human Rights*

seeming urgency of a post-9/11 era, generated an image of France's (predominantly Muslim) immigrant communities as living lives incompatible with French values.

The development of female circumcision discourses occupies the same time frame yet extends beyond continental Europe to the United States, where applications for refugee status premised on fear of undergoing the practice routinely draw media attention and have come to exemplify "the prism through which all African women are viewed, a sign of their 'otherness' " (Brière, 2005: 166). Françoise Lionnet (2005) notes that in France, a 1981 law criminalizing violence against minors has been referenced multiple times to charge immigrant parents for injuring their daughters, noting that such judicial cases, oriented towards the punishment of individual intentionality, often fail to address the collective identity on behalf of which certain ritualized procedures can be undertaken (99). Length restrictions do not permit a broader comment here on female circumcision, but it is crucial to note that the custom has occasioned passionate debate between what are often dichotomized as "relativist and universalist paradigms" (Abusharaf, 2000: 155), approaches characterized by culture-specific understandings of human dignity and flourishing on the one hand, and the positioning of all such practices as a menace to the right to bodily dignity, on the other. Indeed, the corporeal dimensions of the practice stand at the core of a number of Western feminist critiques of female circumcision, with a particular focus on the ritual's perceived disruption of the link between self-determination and sexuality. While references to the physical integrity of the body partake of a far lengthier lineage of rights discourses, one which Lynn Hunt (2007) has traced to the decades preceding the *Declaration of the Rights of Man and Citizen*, the ritual's assumed effect on the individual's ability to experience sexual pleasure has a more recent origin in 1970s feminism (Korieh, 2005: 113-114).

This brief background supplies one important framework for understanding Chafik's desire to speak on behalf of "Muslim women" and "women immigrants": these references are uttered in a context where they will inevitably evoke a citational chain stretching from female circumcision to the "Islamic headscarf" to broader discourses of immigration and integration. Such a framing positions Chafik's narrative as one in a series of autobiographical testimonies buttressing

contemporary French discourses on Islam's ills. As such, *Répudiation* functions as exemplary of a literary testimony that is meant to 1) right the fruitlessness of Chafik's other testimony (her unsuccessful legal demonstration of her daughter's right to stay in France), and 2) establish testimony *itself* as fundamental to human rights activism and the generation of a human rights community. In the process, *Répudiation* also illustrates how the form of a rights-claiming narrative is shaped by the context in which it is enunciated, and by the boundaries of the public sphere within and against which the narrator wishes to position themselves. "At any historical moment," Schaffer and Smith (2004) write, "only certain stories are tellable and intelligible to a broader audience" (32).

At the same time, however, this frame is only one of the contexts through which to evaluate *Répudiation*'s dynamics. What is telling about the autobiography is its inability to fully locate itself within the public sphere in question, as well as to claim an identity for its narrator. The following excerpt provides us with an alternative rendering of the relationship between the individual, the law and literature:

"What kind of happiness do you foresee for me? Paint me the picture of your happy Antigone. What are the unimportant little sins that I shall have to commit before I am allowed to sink my teeth into life and tear happiness from it? Tell me: to whom shall I have to lie? Upon whom shall I have to fawn? To whom must I sell myself? Whom do you want me to leave dying, while I turn away my eyes?"²

My theater teacher said that Anouilh's piece seemed to have been written for me. Among all of his apprentice actors, I wasn't the most beautiful, but I was the best at incarnating an obsession with purity,

² In translating this excerpt from Chafik's text, I have used the corresponding quote from the Lewis Galantière translation of Anouilh's play. Please see the References section for full bibliographic details. Anouilh's (2008) original reads: "Que sera-t-il, mon bonheur? Quelle femme heureuse deviendra-t-elle la petite Antigone? Quelles pauvretés faudra-t-il qu'elle fasse elle aussi, jour après jour, pour arracher avec ses dents son petit lambeau de bonheur? Dites, à qui devra-t-elle mentir, à qui sourire, à qui se vendre? Qui devra-t-elle laisser mourir en détournant le regard?"

*Universal Autobiography: Serenade Chafik and the Language of
Human Rights*

the search for an absolute justice. For our play, he had given the role to me. (Chafik, 2003: 149)

Narrating her turbulent teenage years in Paris, Chafik remembers having been picked by her theater instructor to perform in the title role of French playwright Jean Anouilh's *Antigone* (1944). Anouilh's play is based on Sophocles's *Antigone* (441 BC), which takes place in the aftermath of Thebes' civil war. Brothers Eteocles and Polyneices have fought and perished on opposing sides, and Creon, the Theban King, mandates that whereas the former will receive full burial rites, the latter's body will be left to rot. Unable to bear Creon's decree, Antigone vows to bury Polyneices. Often construed as an allegory of dissent under the German occupation, Anouilh's re-writing undermines Sophocles's core tension between legal mandates and a set of moral principles that are imagined to precede an individual's socialization into any legal structure. The original Antigone's tragic path is shaped by the dialectical relationship between prophecy and agency; Anouilh's heroine, however, is set on a tranquil, friction-less road to self-destruction. In the excerpt quoted by Chafik, she is responding to Creon's suggestion that she abandon her quest for her brother Polyneices' proper burial, instead plunging herself into the small contentments of life. In a series of questions, Antigone imagines a life wherein she will repeatedly have to turn her gaze away from a dying body. The "purity" and "absolute justice" to which Chafik refers are configured as principles that precede positive law. The resolve with which Antigone approaches her brother's death rites is laid like an interpretive frame onto Chafik's own acts of resistance and disobedience, directed first at her parents, then her successive husbands, and finally her successive states.

Given *Répudiation's* heartbreaking legal finale, we might assume that Antigone's obligations vis-à-vis Polyneices are meant to parallel Chafik's obligations vis-à-vis Laïla, commitments that are imagined here to precede man-made legal structures. It is perhaps this parallel that results in a narrative whose addressee shifts from "Muslim women" to the French citizens ignorant of their struggles. In other words, it is difficult to determine what Nancy Fraser (2009) would refer to as "the "who" of [absolute] justice" (24), the frame within which its conception of fairness will be made to make sense, if indeed this conception exceeds the kinds of moral commitments recognized by the laws governing a particular national polity. Antigone is thus a

581

IJSl 12/2
Aralık
December
2019

particularly poignant choice for Chafik for she is, as Slaughter (2007) notes, the “classical literary heroine” of natural law: “transcendental precepts that presumably go without saying” (14), such as the protection of one’s kin. In turn, the language of human rights is responsible for grafting the self-evidence (“presumably go without saying”) of natural law onto the vehicles of positive law. However, the addressee towards whom the author must direct the declaration of this self-evidence is less clear, for who can serve as an appropriate human rights membership community? Individuals who have suffered? Or individuals who are obliged by their moral training to take account of the suffering of others? It is perhaps due to the shiftiness of this addressee that much like Antigone, Chafik is figured in *Répudiation* as both the weary Antigone watching over the exposed body of her kin (her daughter Laïla) and as the dead body itself. In other words, as both advocate and victim.

4. UNIVERSAL PRINCIPLES, PARTICULAR POLITICS

At this juncture, let’s return to an ill fit traced earlier: the relationship between supra-national principles such as human rights and their ratification in national laws. As the narrative hurtles towards Chafik’s legal loss, the voice of her lawyer threads its way in at various points to assure his client of the infallibility of French law:

France cannot recognize discriminatory laws, French law cannot depend on a customary law, an incarnation of Islamic law, which systematically accords prerogatives to the father, affirmed my lawyer. This is a social order that is contrary to the universalist principles of the French Republic. (Chafik, 2003: 318)

It soon turns out however that “universalist principles” cannot be divorced from political structures, as France and Egypt have signed a convention of judicial cooperation on civil matters, a convention cited by Chafik’s ex-husband in his demand for custody. “If diplomacy gets mixed up in this,” foreshadows her lawyer, “...everything will get complicated” (321). And complications do ensue. Laïla’s case is symbolically mapped onto then-Egyptian President Hosni Mubarak’s visit with French President Jacques Chirac: its potentially Egypt-friendly outcome is represented as evidence of the two countries’ ever tightening commercial relations. In the Egyptian press, Chafik is narrated as a “kidnapper” (322) who wishes to attack the

*Universal Autobiography: Serenade Chafik and the Language of
Human Rights*

Egyptian state. “Universalist principles,” in other words, are endowed with a wide range of meanings. For the case’s Egyptian followers, they serve as a reincarnation of colonial attitudes designed to humiliate the post-colonial nation, far from comprising a just global society. In France, conversely, the “universality” of the vision of justice encapsulated by French law becomes a matter of discussion between civic groups. The numerous non-governmental organizations with which Chafik works reference the figure of the child in international, *universal* conventions to critique the French state’s particularistic international politics. Ultimately, however, Chafik cannot succeed in re-translating her cause from a universal, human rights violation to a civil violation for which her new national context is responsible. The autobiography ends with Chafik’s extensive organizational and individual thank you list, a list which functions not only as a who’s who of early twenty-first century French feminist, anti-racist and pro-human rights aid networks, but in a sense exempts civil society from the failure of French law.

Talal Asad (2003) links this problematic to the particular kind of “human” imagined by human rights discourses: “Human rights, including the moral rules that bind humans universally, are intrinsic to all persons irrespective of their “cultural” make-up. Yet the identification and application of human rights law has no meaning independent of the judicial institutions that belong to individual nation-states... and therefore of the individual’s civil status as a political subject” (129). In other words, the “universe” is a realm to which one turns precisely when one’s status as citizen is either entirely lost or when the rights associated with citizenship lead to an unjust outcome. Hannah Arendt’s (2017) seminal comments on the forms of stateless-ness that followed the First and Second World Wars resonate with this insight: whereas human rights is understood to be irreducible to the law, Arendt notes that stateless communities in the interwar era were quick to recognize that there were few authorities to whom they could address themselves with “the abstract nakedness of being human” (389). Chafik’s narrative is not about statelessness, but it is exemplary of an autobiography that is forced to address itself to an abstract, universal community.

Répudiation then is premised on the notion that *témoignage* is the genre correlate of the universe, that it can call forth a human rights readership community able to recognize its own “know-how to

perform a repertoire of significant actions before others who possess similar knowledge" (7), to borrow Vincent Farenga's (2006) definition of democratic citizenship. Yet like almost all human rights advocacy, the writing is undertaken in the aftermath of the rights violation in question, after the performative potential of these significant actions have already been extinguished. In Chafik's autobiography, therefore, human rights literacy does not so much establish a human rights community as announce its passing.

CONCLUSION

584
IJSI 12/2
Aralık
December
2019

When viewed from the vantage point of the early twenty-first century, "the use of human stories for human rights advocacy" (Hunt Botting, 2016: 211) appears to draw on a lengthy and generically varied genealogy. Eighteenth century epistolary novels expand readers' moral imaginations in such a way as to lay the groundwork for later rights sensibilities (Hunt, 2007). Similarly, the era's growing tradition of autobiographical writing views the genre as a moral platform for stressing women's human rights (Hunt Botting 2016). Meanwhile, the modern *Bildungsroman* remains "the predominant formal literary technology in which social outsiders narrate affirmative claims for inclusion in a regime of rights and responsibilities (Slaughter, 2007: 27). Biography, in other words, whether in its fictional or its nonfictional variety, has been central to the political and cultural discourses of human rights. "Precisely because the discourse of human rights is addressed to the human individual as a person," Glenn Mitoma (2010) argues, "the narrative of the individual person is a critical component in the scholarly engagement with human rights" (223).

Chafik's *témoignage* is evidence that the precise work that this "critical component" can perform in the diffusion of a human rights sensibility remains unpredictable, subject to change and fluctuation. *Répudiation*, like the *Bildungsromane* studied by Slaughter, "can both articulate narrative claims for inclusion in the normative rights regime and criticize these norms and their inegalitarian implementation by demonstrating the discrepancy between their universalist rhetoric and reality" (28). *Répudiation*, however, does not merely point to a discrepancy, although the paradoxes outlined above place it in ready conversation with a variety of post-colonial *Bildungsromane*. Rather, *Répudiation* is premised on the assumption that *témoignage* exists in the

*Universal Autobiography: Serenade Chafik and the Language of
Human Rights*

fraught, limited space between public exposure and official indifference, between international law and state sovereignty. As such, Chafik's aptly titled final chapter, "Who will give me justice?" does not seek a justice provider but perhaps the shared recognition that at times, this question pursues an impossible "who." *Témoignage*, in this instance, cannot provide the "who," it can merely generate a community that snaps into place upon recognizing the fact that it cannot quite be one, having arrived too late at the scene of reading.

585

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

REFERENCES

Abusharaf, Rogaia Mustafa (2000). "Revisiting Feminist Discourses on Infibulation: Responses from Sudanese Feminists". Shell-Duncan, Bettina; Hernlund, Ylva (Eds.), *Female "Circumcision" in Africa: Culture, Controversy, and Change*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 151-166.

Anouilh, Jean (1958). *Jean Anouilh: Five Plays*. Lewis Galantière (Trs.). New York: A Mermaid Dramabook.

Anouilh, Jean (2008). *Antigone*. Paris: Table Ronde.

Arendt, Hannah (2017). *The Origins of Totalitarianism*. UK: Penguin Books.

Asad, Talal (2003). *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity*. Stanford: Stanford University Press.

Baxi, Upendra (2008). *The Future of Human Rights*. New Delhi and Oxford: Oxford University Press.

Brière, Eloïse A. (2005). "Confronting the Western Gaze". Nnaemeka, Obioma (Ed.), *Female Circumcision and the Politics of Knowledge: African Women in Imperialist Discourses*, Westport: Praeger, 165-183.

Chafik, Sérénade (2003). *Répudiation: Femme et mère en Egypte: loin des splendeurs pharaoniques, la terrible réalité*. Neuilly-sur-Seine: Michel Lafon.

Donnelly, Jack (1989). *Universal Human Rights in Theory and Practice*. Ithaca: Cornell University Press.

Fraser, Nancy (2009). *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World*. New York: Columbia University Press.

Geisser, Vincent (2003). *La nouvelle Islamophobie*. Paris: La Découverte.

Hargreaves, Alec G. (2007). *Multi-ethnic France: Immigration, Politics, Culture and Society*. New York: Routledge.

Hirschkind, Charles, and Saba Mahmood (2002). "Feminism, the Taliban, and Politics of Counter-Insurgency". *Anthropological Quarterly*, 75(2), 339-354.

Hunt, Lynn (2007). *Inventing Human Rights: A History*. New York: W.W. Norton and Company.

Hunt Botting, Eileen (2016). *Wollstonecraft, Mill, and Women's Human Rights*. New Haven and London: Yale University Press.

Korieh, Chima (2005). "'Other' Bodies: Western Feminism, Race, and Representation in Female Circumcision Discourse". Nnaemeka, Obioma (Ed.), *Female Circumcision and the Politics of Knowledge: African Women in Imperialist Discourses*, Westport: Praeger, 111-135.

*Universal Autobiography: Serenade Chafik and the Language of
Human Rights*

Lionnet, Françoise (2005). "Women's Rights, Bodies and Identities: The Limits of Universalism and the Legal Debate around Excision in France". Nnaemeka, Obioma (Ed.), *Female Circumcision and the Politics of Knowledge: African Women in Imperialist Discourses*, Westport: Praeger, 97-111.

Mitoma, Glenn (2010). "Charles H. Malik and Human Rights: Notes on a Biography". *Biography*, 33(1): 222-241.

Moyn, Samuel (2012). *The Last Utopia: Human Rights in History*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University.

Schaffer, Kay, and Sidonie Smith (2004). *Human Rights and Narrated Lives: The Ethics of Recognition*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Slaughter, Joseph (2007). *Human Rights Inc.: The World Novel, Narrative Form and International Law*. New York: Fordham University Press.

587

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ÖZET

İnsan hakları araştırmacıları evrensel insan hakları söylemlerinin çelişkileri konusunda genellikle hemfikirdirler. *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi* (1948), “bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar” der, ancak bu soyut insanlık tasavvurunun bir gerçekliğe kavuşması için bireyler, topluluklar, kurumlar ve devletler tarafından tanınması gerekir. Başka bir deyişle, insan haklarının “doğuştan” var olmaları bu hakların belirli devletlerin hukuki sistemleri tarafından özümsemeye ve korunmaya ihtiyaç duydukları gerçeğini ortadan kaldırmaz. Jack Donnelly’nin (1989) de not ettiği üzere, insan haklarına yapılan göndermeler sıklıkla bu hakların yokluğunun altını çizmek için yapılır ve insan hakları söylemleri kişilere ve kurumlara hakların varlığı ve yokluğunu birbirinden ayırt etme yetisi atfeder. Joseph Slaughter (2007) bu yetiye “insan hakları okur yazarlığı” (248) ismini verir.

588

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Bu makalenin amacı bu “insan hakları okur yazarlığının” otobiyografik yazımda nasıl işlediğini anlamaktır. Kay Schaffer ve Sidonie Smith’e (2004) göre insan hakları söylemlerinin küresel egemenlik elde ettiği dönem aynı zamanda otobiyografi, anı ve tanıklık adları altında incelediğimiz edebi türlerin de son derece zenginleştiği ve sayılarının arttığı bir dönemdir. Bu metinler ekonomik eşitsizlikten kültürel tanınmazlığa kadar bir çok farklı adaletsizliği belgelerler ve bu belgeleme sürecinde evrensel hak ve haysiyet söylemlerine referansla kendi etik duruşlarını sergilerler. İnsan hakları söylemlerini yüceltmekle beraber bu metinler aynı zamanda bu söylemlerin çelişkilerine de dikkat çekerler: örneğin bir hak ihlalinin bir “insanlık” hakkının ihlali olarak tanınması için belli şekillerde çerçevelenmesi, belli “insanlık” imgelerini anımsatması gerekir. Upendra Baxi’ye (2008) göre bazı adaletsizlikler insan hayatını ve refahını o kadar derinden etkiler ki bu tecrübeleri “hak ihlali” diline çevirmek zorlaşır. Aynı şekilde, bazen insan hakları söylemleri çerçevesinde geliştirilen hak taleplerini belirli ulus-devletlerin hukuki mekanizmalarını faaliyete geçirecek şekilde biçimlendirmek yine bir çeviri gerektirir.

Mısır doğumlu Fransız feminist Sérénade Chafik’in 2003 yılında kaleme aldığı ve Mısır’da yaşayan kızının velayeti için Fransa’da yürüttüğü çabaları anlattığı otobiyografisi *Répudiation* okuyucusunun “insan hakları okur yazarlığını” varsayar. Ancak Chafik’in belgelediği hukuki süreçte Fransız devletinin kanunları Chafik’in ve kızının “insan” haklarını korumaz, ve insan hakları söylemleri ve ulusal kanunlar arasındaki mesafeyi ortaya koyar. *Répudiation* bu anlamda önemli bir metindir, çünkü bir yandan adalet talebini insan hakları söylemlerine referansla kurgular, diğer taraftan bu kurgunun kısıtlamalarını gözler önüne serer. Bu makalenin amacı, *Répudiation*’dan yola çıkarak “hakların” edebi bir tanıklıkta nasıl şekillendiğini, Fransa ve Mısır’ın yazarın adaletli bir toplumsal düzen arayışında oynadıkları rollerini, ve otobiyografinin bir “insan hakları okur yazarları” topluluğunun sınırları ile ilgili farkındalığını nasıl dile getirdiğini irdelemektir.

İZNIK / ΝΙΚΑΙΑ ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΚΙΛΙΣΗΣ
ΜΟΖΑΪΚΛΕΡΪ

Sedat GÜNGÖRDÜ*

Makale Geliş Tarihi-Received: 13.02.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 20.10.2019
DOI: 10.37093/ijisi.659018

589

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ÖZ

Bu makalenin konusunu Bursa ilinin İznik ilçesinde bulunan ve MS 8. yüzyıla tarihlenen Koimesis Tes Theotokos Kilisesi'ne ait duvar ve tavan mozaikleri oluşturmaktadır. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında yapılan araştırmalar yapının erken dönemlerinden itibaren mozaiklerle süslenmiş olduğunu göstermektedir. Bizans ve Hristiyanlık tarihi açısından öneme sahip olan Kilisenin mozaikleri, Oskar Wulff ve Theodor Schmit tarafından yapılan çalışmalar ile belgelenecek bu alandaki araştırmalara önemli bir kaynak olmuştur.

İkonoklast Dönemler ve depremlerle birçok kez değiştirilen ya da orijinal hali ile yenilenen bu mozaikler Kilise'nin apsis yarım kubbesinde, bema kemerinde, orta nefin doğu pandantiflerinde ve narteks bölümünde yer almaktadır. Özellikle yapının ana apsis ve bema bölümlerinde bulunan mozaikler, Kilisenin ilk inşa dönemleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Koimesis Tes Theotokos, Kilise, İznik / Nikaia, Mozaik, Bizans.

* Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Tezli Yüksek Lisans Programı Mezunlu, Bursa/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3538-9442>. gungordusedat@gmail.com

**MOSAICS OF KOIMESIS TES THEOTOKOS CHURCH
FROM İZNIK/NIKAIA**

ABSTRACT

The subject of this article is the wall and ceiling mosaics of Koimesis Tes Theotokos Church located in Iznik district of Bursa province date back to the 8th century. Researches in the late 19th and early 20th centuries indicate that the building was decorated with mosaics from the early stages. The mosaics of the Church which are important for the history of Byzantine and Christianity have been documented by Oskar Wulff and Theodor Schmit and have been an important source of research in this field.

590

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

These mosaics, which have been changed many times with the iconoclastic periods and earthquakes or renewed in their original form, are located in the half-dome of the church's apse, in the bema belt, in the east pendants of the middle nave and in the narthex section. The mosaics, especially in the main apse and bema parts of the building, provide important information about the church's first building periods.

Keywords: Koimesis Tes Theotokos, Church, İznik / Nikaia, Mosaic, Byzantine.

GİRİŞ

Bursa ilinin İznik ilçesi merkezinde Yakup Çelebi sokağında bulunan Koimesis Tes Theotokos Kilisesi, 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Orhan Gazi'nin kenti fethinden, 1922 yılında Türk-Yunan savaşı sırasında yıkıldığı döneme kadar İznik'te Hristiyanların ibadetlerini yaptıkları tek kilise yapısı olarak kalmış ve camiye çevrilmemiştir (Ötügen vd., 1986: 231; Şahin, 2014: 102). 1955 yılında İznik Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan temizlik çalışmasıyla Kilisenin temelleri açığa çıkarılmış ve buradan çıkarılan mimari parçaların bir kısmı müze tarafından koruma altına alınmıştır (Peschlow, 1973: 145). Çevresi demir parmaklıklarla çevrili olan Kilisenin temel yapısı ve diğer mimari buluntular, günümüzde atıl bir şekilde görülmektedir (Resim 1).

Resim 1. Koimesis Kilisesi temelleri ve mimari buluntularının havadan görünümü (17.12.2018, Hava Fotoğrafı: Dr. Serkan Gündüz).

Nikaia'nın güneydoğusundaki Hyakinthos manastırı sınırları içinde bulunan Koimesis Kilisesi'nin, Başrahip Hyakinthos tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir (Resim 2). Hyakinthos'un adı ve unvanları Kilisenin, Apsis Mozaği üzerindeki yazıtta, paye başlıklarında, ikincil kullanım oldukları düşünülen zemin plakalarında ve narteksin batı duvarı üzerindeki kornişte görülmektedir (Peschlow, 2017: 210). Manastır ve Kilise, Bizans dönemi boyunca önemli bir rol oynamıştır. İmparatorluk ailesinin üyeleri bu Kilise'nin içine ve çevresine gömülmüştür. Ayrıca, Konstantinopolis' den sürgün edilen devlet adamları bu Manastırda yaşamıştır.

592

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Üç nefli, kubbeli bazilika planındaki Kilisenin temelleri günümüzdeki yol seviyesinden yaklaşık olarak 4 m. aşağıdadır. Kareye yakın planlı Kilise (22.50 m. uzunluk, 21 m. genişlik), doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Kilisenin ortasında üç nefli bir naos, batısında her iki yanında merdiven kuleleri ile sınırlandırılmış narteks, doğusunda ise bema, apsis ve pastoforium mekanları bulunmaktadır. Merkezde, 4 büyük kemer üzerine oturan kubbe ile haç biçimli orta nef yer almaktadır (Foss-Tulchin, 1998: 99-100; Ötüken vd., 1986: 232).

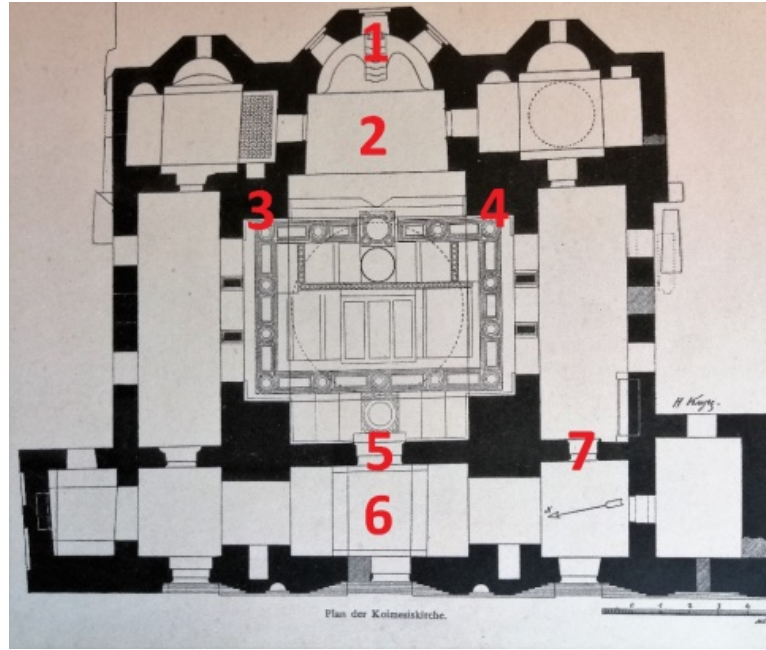
Resim 2. Koimesis Tes Theotokos Kilisesi kuzeydoğudan görünümü (Schmit 1927: 57).

İznik/Nikaia Koimesis Tes Theotokos Kilisesi Mozaikleri

Koimesis Kilisesi'nin farklı dönemlere ait mozaikleri, ana apsis yarım kubbesinde, bema kemerinde, orta nefin doğu pandantiflerinde ve narteks bölümünde yer almaktadır (Resim 3) (Ötüken vd., 1986: 232).

Resim 3. Koimesis Kilisesi planı ve mozaiklerin yerleşim şeması; 1. Meryem ve Çocuk İsa 2. Hetoimasia ve Melekler 3. Eleousa Meryem 4. Antiphonitis İsa 5. Meryem Theotokos 6. Sekiz Kollu Haç, Madalyonlar ve Yazarlar 7. Meryem, İsa, X. Konstantin ve Patrik Nikephoros (Schmit, 1927: Tafel XX).

Günümüzden neredeyse yüz yıl önce yıkılan Kilisenin, bu makaleye konu olan mozaiklerinin detaylı incelenebilmesini sağlayan en önemli kanıtlardan biri Nikolay Karloviç Kluge'nin 1912 yılında çektiği orijinal fotoğraflardır. Bu fotoğrafların Underwood tarafından optik cihazlar ile büyütülerek incelenmesi mozaiklere ait detayların ve farklı dönemlere ait izlerin gözlemlenebilmesini mümkün kılmıştır. Ayrıca T. Schmit'in mozaikler üzerinde yaptığı restorasyon ve belgeleme çalışmalarını konu alan 1927 yılında yayımlanan eseri bizlere önemli bilgiler vermektedir. Bu restorasyon çalışması sırasında

yeni mozaik eserler ortaya çıkarılmış ve birçok mozaik, detay çizimleri yapılarak renklendirilmiştir.

Bu araştırmalar çerçevesinde öncelikli amaç Koimesis Kilisesi'ne ait mozaiklerin önemini vurgulamak ve Bizans sanatının önemli bir örneği olan bu mozaikleri tüm yönleriyle ele almaktır. 19. yüzyıldan günümüze kadar mozaiklerle ilgili yapılan araştırmalar tekil gruplar üzerinde yapılmış ve bu düzeyde kalmıştır. Buradan hareketle tüm bu çalışmalar tek çatı altında toplanarak farklı yaklaşımlar ve karşılaştırmalar ışığında Koimesis Kilisesi mozaiklerinin hem erken dönemleri hem de restorasyon dönemleri ile ilgili bilgiler elde edebilmek amaçlanmıştır.

594

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

1. KOİMESİS KİLİSESİ'NİN ERKEN DÖNEM MOZAİKLERİ

Kilisenin ilk inşa döneminde yapıldığı düşünülen mozaik süslemeler apsis yarım kubbesindeki ve bema kemerindeki mozaiklerdir. İkonoklast Dönemde ikon olarak kabul edilen her şeyin Kiliseden kaldırılması ve yerine haçın getirilmesi 730 yılından önce buradaki Kilisenin varlığının en somut delilidir (De Maffei, 2005: 113; Eyice, 1988: 20; Ötüken vd., 1986: 233).

Apsis Mozaığının altın zemini, Meryem'in ayakları altında görülen platform, en üste cenneti temsil eden yarım daire ve buradan çıkan üç ışın demeti, merkezde görülen Tanrının eli ve hemen altındaki yazıt Kilisenin mozaiklerinin I. dönemini temsil etmektedir (Resim 4)¹.

Buradaki yazıtta, "*Şafak sökerken ana rahminden seni ben yarattım*" yazmaktaydı (Underwood, 1959: 235). Resim 4'de görülen haç izleri II. dönemi, merkezde görülen kucağında İsa'yı taşıyan ve ayakta duran Meryem ise III. dönemi temsil eder. Bu üç evrenin aynı anda takip edilebilmesi oldukça önemlidir.

¹ 1912 yılında N. K. Kluge tarafından çekilen bu fotoğraf üzerinde üç farklı döneme ait izler görülmektedir. Bu dönemler fotoğraf üzerinde Roma rakamları ile gösterilmiştir.

Resim 4. Apsis Mozaığının evreleri (Schmit 1927: Tafel XX)

Bu dönemi temsil eden mozaikler homojen ve tüm özelliklere sahip bir defada “**de nova**” olarak yapılmıştır. Tessera sıraları sistematik bir şekilde ve bir yay boyunca ilerler. Altın tessera sıraları ile oluşturulan arka planın yatay olarak yerleştirilmiş altın küpleri ile diğer I. dönemi temsil eden mozaikler arasında temiz ve keskin bir geçiş oluşturmak için farklı renkler kullanılarak nesnelere kesin bir şekilde tanımlanmıştır (Underwood, 1959: 236; Yalman, 2002: 113).

Apsis Mozaığının en erken kompozisyonu ile ilgili araştırmacılar arasında fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Underwood’a göre bu mozaik panoda en az üç farklı yenileme dönemi görülmekte ve erken dönemde Apsis Mozaığının merkezinde Meryem ve kucağında çocuk İsa Mozaığı yer almaktadır. De Maffei’e göre ise burada bulunan ve

en erken dönemi temsil eden mozaik, tahtında oturan İsa betimi olmalıydı ve bu kompozisyon; Baba Oğul ve Kutsal Ruh'u temsil ediyordu. De Maffei'nin bu düşüncesinin nedenlerinden biri mozaik panonun en altında bulunan platformdu. Bu platform olasılıkla İsa'nın tahtının altında bulunuyordu. Diğerleri ise İsa'nın başının üzerinde bulunan, Cennet'i simgeleyen yarım daire kemer içinde görülen Tanrı'nın eli ve buradan çıkan üç ışık kümesiydi. Buradaki mozaik kompozisyonuna kucağındaki çocuk İsa ile Meryem'in tam olarak sığmadığını ve haleli başı ile Cennetten gelen ışını geçerek üstünü kapattığını düşünmektedir. Meryem'in ayakları ise üzerinde durduğu platformdan neredeyse taşacakken bu sorun ayakkabılarının çok küçük bir bölümünün gösterilmesine neden olduğunu belirtmektedir.

Her iki görüşe de bazı noktalarda katılmakla birlikte haçın kaldırılarak yerine getirilen Meryem Mozaığının bu kompozisyona sığmadığı kanaatindeyim. Ancak resim 7'de görülen haç izleri, buradan kaldırılan ilk mozaik ile ilgili sınırları gösteriyor ise bu bize çok kısıtlı bir değişiklik yapıldığını düşündürmektedir. Bu mozaığın İsa ya da Meryem'e ait olduğu kesin olmasa da İkonoklast Dönem'de getirilen Meryem Mozağından ya daha küçük boyutlarda ya da oturur vaziyette olması gerekmektedir.

Bema kemerinde bulunan mozaik kompozisyonda ise merkezde "Yargı Tahtı" (Hetoimasias)² bulunmaktaydı. Bu taht yine altın bir zemin üzerine işlenmiştir. Mavi cam küpler ile işlenmiş büyük çember merkeze doğru mavinin daha açık tonlarıyla iç içe devam etmektedir. Bu çemberin ortasında, önünde mücevherler olan altın bir platform ve onun da üzerinde ayaklarında aynı değerli taşların bulunduğu altın bir taht görülmektedir. Tahtın ortasında koyu kırmızı bir koltuk vardır ve her iki kenarı siyah çift şerit ile canlandırılmıştır. Üzerinde, aşağı sarkan mor bir kumaş vardır ve bu kumaşın üzerindeki altın broş tüm kompozisyonun tam merkezinde bulunmaktadır. Kumaşın üzerinde ise mücevherler ile süslenmiş altın bir kitap vardır. Tahtın arkasında altın bir haç bulunmaktadır ve altın zeminden net bir şekilde ayırt edilebilmesi için sınırları kırmızı kontur ile belirtilmiştir.

² Hetoimasias: Hristiyanlık ve Bizans ikonografisinde "tahtın hazırlığı" sahnesi. İsa'nın ikinci dirilişi için hazırlanan, üzerinde bir haç ile kitap bulunan değerli taşlarla süslü taht, bk. De Maffei, 2004: 114.

Haçın önünde ise koyu kanatları ile açık gri bir güvercin görülmektedir. Bu güvercin üzerinden sınırları çemberi aşmayan ışınlar yükselmektedir (Schmit, 1927: 22-23). Mavi cam küpler ile yapılan ışınlar çember ile zıtlık oluşturulması için tam tersi bir şekilde merkezde koyu olarak işlenmiş ve uzaklaştıkça daha açık tonlarda devam etmiştir (Resim 5).

Bu tahtın güneyinde ARXE (otorite) ve DYNAMİC (güç), kuzeyinde ise KYPIOTITEC (hâkimiyet) ve ΕΞΟΥCΙΕ (erdem) olmak üzere dört genç melek yer almaktaydı. Bir ellerinde ΑΓΙΟC (kutsal) yazan Labarumlar ve diğer ellerinde dünyayı temsil eden küreyi tutmakta olan İmparator giyimli, kanatlı ve başlarında altın hale bulunan melekler İsa'nın tahtını yüceltiyordu. Meleklerin hemen altındaki yazıtta ise "(gökler onunla kıvansın) ve tüm melekler önünde huşu ile eğilsin" yazmaktaydı (De Maffei, 2004: 114; Şahin, 1979: 495; Underwood, 1959: 240; Wulff, 1903: 210). Bu yazıt apsis örneğinde olduğu gibi yeşil arka plan üzerine siyah olarak işlenmiştir ve Apsis Mozaığının I. döneminde cennetten gelen ışınlar arasında görülen yazıt ile aynı stil ve teknik özelliklere sahiptir.

Resim 5. Tahtın Hazırlanması Sahnesi (Hetoimasia) (De Maffei, 2004: 114).

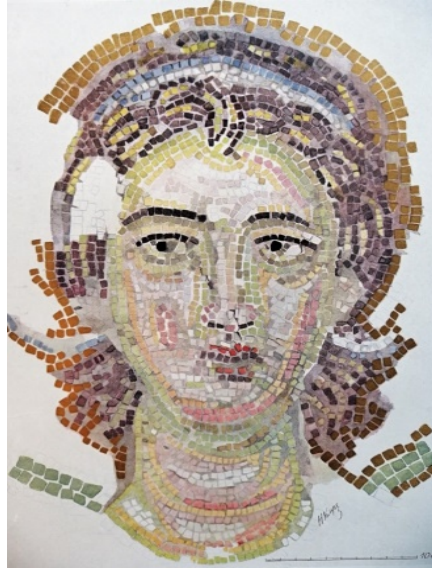
Meleklerin kanatları, farklı renkteki mozaiklerin yan yana ustaca dizilmesi ile parıldayan ve zengin bir görünüm kazanmıştır. Yüzleri birbirinden farklı olmasına karşın elbiseler ve kanatlar neredeyse tek tip olarak gösterilmiştir. Melek figürlerindeki bu üslup ve tasarım her ne kadar bilinen tek bir modelden yola çıkılarak yapılmış gibi görülse de, çok ufak mozaik parçaları kullanılarak ışık gölge ve farklı yüz ifadeleri ile yine aynı ustalıkta uygulanmıştır.

Diğerlerine nazaran daha iyi korunan Dynamis'in boyu 1.83 m. kanat açıklığı ise 1.09 m. dir. Yüz hatları oldukça renkli ve detaylı bir üslupla yapılmıştır³. Saçları ve kaşları farklı tonlardaki şeffaf mor cam tesseralar ile oluşturulmuştur (Resim 6) (Schmit, 1927: 26). Sanatçı tessera sıralarını oluştururken her bir sıra için ayrı bir ton kullanmış ve bütüne bakıldığında bu uygulama geçişlerde çok net bir uyum sağlamıştır.

598

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Resim 6. ΔYNAMIC renklendirilmiş detay (Schmit, 1927: Tafel XVII).

³ Schmit'in Koimesis Kilisesi'nde yaptığı araştırma sırasında bazı mozaikler renkli olarak kopyalanmıştır. Bunlar Apsis Mozağındeki Meryem ve İsa'nın yüzleri, Bema Kemerli Mozaiklerinde bulunan Dynamis'in yüzü ile ana kubbenin kuzeydoğu ayağındaki Eleousa Meryemi'nin yüzüdür.

2. İKONOKLAST DÖNEM VE MOZAIKLERDEN İKONLARIN KALDIRILMASI

Bizans resim sanatı, genellikle kutsal kabul edilen sahnelerinin kısaltılmış ve özetlenmiş bir biçimde kullanılması ile ifade edilir. Bir olayın, hikayenin ya da sahnenin en sade hali ile sembollerle tasvir edilmesidir (Hachlili, 2009: 226). Bu semboller kimi zaman yazı ya da haç olurken kimi zamanda melek ya da din şehitlerinden biri olmuştur. Her ne olursa olsun Bizans resim sanatı dini öğretinin en önemli temsilcilerindedir. Erken dönemlerden itibaren gittikçe artan bu sembollerde görülen İsa, Meryem, Melekler, Azizler vb. 8. yüzyılda ciddi tartışmalara neden olmuştur. İkonaların temsil gücüyle otoritesinin sarsıldığını düşünen İmparator, Bizans sanatında ikon değeri taşıyan tüm tasvirlerin kiliselerden ve kutsal kitaplardan kaldırılması için girişimlerde bulunmuştur.

MS 730 yılında İkonoklast Dönem kısmen başlamış ve MS 754 yılında toplanan Hieria Konsili'nde, kiliselerde kullanılacak olan tek geçerli simgenin haç olması gerektiği kararı kabul edilerek ikonalar kiliselerden kaldırılmıştır. Bu kararları izleyen dönemde Koimesis Kilisesi'nin mozaiklerinin bazıları kaldırılmış, bazıları ise üzerleri sıva ile kapatılarak korunmuştur. İkona olmayan mozaikler ve yazıtlar ise olduğu gibi bırakılmışlardır (De Maffei, 2004: 109-114).

Bu dönemde Koimesis Kilisesinde apsis yarım kubbesinin altın zemini mevcut hali ile korunmuş, merkezde bulunan figür⁴ kaldırılarak yerine haç konulmuştur. En üstte bulunan yazıt, cenneti tasvir eden kemer, ortasında görülen Tanrının eli ve buradan yükselen üç ışın demeti ile en altta bulunan platform ikon olmadığı için olduğu gibi bırakılmıştır (Peschlow, 2004: 205; Underwood, 1959: 236-237).

Apsis merkezine getirilen anıtsal haç, Saint İrene Kilisesi apsisindeki haça benzer özellikler taşımaktadır (Resim 7). Detaylı bakıldığında haçın yan kollarının uçlarını işaret eden izleri ve haçın yapılabilmesi için kaldırılan mozaik alan net bir şekilde görülebilmektedir. Burada

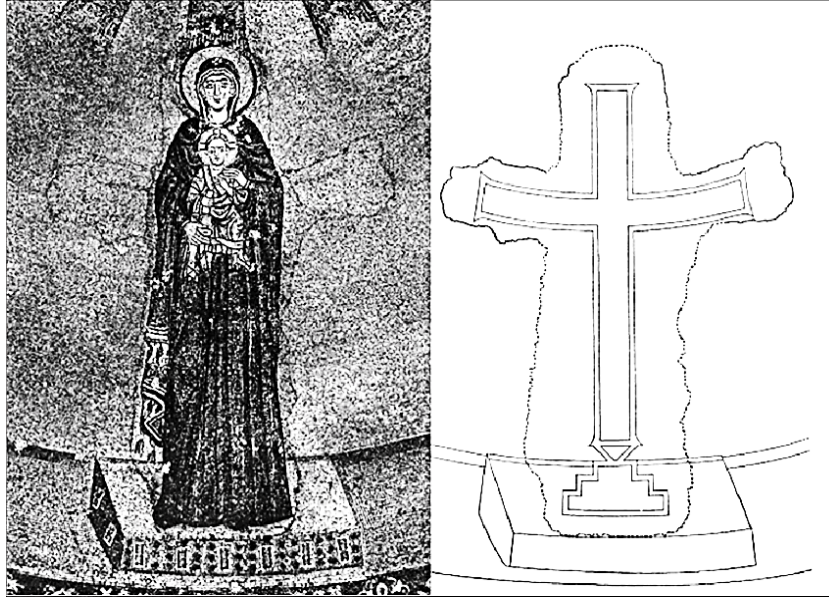
⁴ Daha önce de belirtildiği gibi Underwood'a göre İkonoklast Dönemden önce burada ayakta duran ve kucağında çocuk İsa'yı tutan Meryem Mozaïği vardı, De Maffei'e göre ise Apsis Mozaïğinin orijinalinde tahtında oturan İsa vardı bkz. Underwood, 1959: 236; De Maffei, 2004: 114.

kaldırılan mozaik alanın haçın kapladığı alandan çok daha geniş olması dikkat çekicidir. (Underwood, 1959: 236). Diğer bir nokta ise haçın sadece İsa'nın, Meryem'in ve İmparatorların tahtları altında görülen özel bir platformun üzerine yerleştirilmesidir. Bu yönüyle de anıtsal haç örnekleri arasında benzersizdir.

Resim 7. İkonoklast Dönem Koimesis Kilisesi Apsis Mozağindeki haç izleri (sol), İstanbul Aya İreni Kilisesi Apsis Mozağı (sağ) (Underwood, 1959: 243).

600

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Bema Kemerli Mozaiklerinde ise yargı tahtı, meleklerin ellerinde tuttıkları labarumlar ve meleklerin ayakları altında bulunan yazıt ikon olmadığı için açıkta bırakılmıştır. Dört melek ise üzerleri beyaz sıva ile kapatılarak korunmuştur (De Maffei, 2004: 114; Underwood, 1959: 240).

3. II. NİKAİA KONSİLİ İLE İKONLARIN KİLİSELERE DÖNÜŞÜ

Hieria Konsil'i ni kabul etmeyen ikon severler, MS 787 yılında İrene ve oğlu VI. Konstantin'in desteğiyle Nikaia'daki Ayasofya Kilisesi'nde

yeni bir konsil düzenlediler. II. Nikaia Konsil'i olarak kabul edilen bu Konsilin katılımcılarından biri de Hyakinthos Manastırını ve Koimesis Kilisesi'ni temsil eden Başrahip Gregoros'dur⁵. Sonuç olarak II. Nikaia Konsili'nde görselliğin, dinin en önemli öğreti araçlarından biri olduğu kabul edilmiş ve ikonlar kiliselere geri getirilmiştir. De Maffei'e göre Rahip Gregoros'un Konsil'de ikonaları savunması Hyakinthos Manastır keşişlerinin ikon sever olduklarının bir göstergesiydi. Bu sebeple toplantılarda alınan kararları ilk uygulayanlar Konsilin yapıldığı Kilisenin yakınındaki Hyakintos Manastır rahipleriydi ve uygulama alanları ise Manastırın sınırları içinde bulunan Koimesis Tes Theotokos Kilisesi'ydi (De Maffei, 2004: 113).

İkonoklast Dönemin sona ermesiyle birlikte Koimesis Kilisesi mozaiklerinin bazıları yeni bir kompozisyon ile değiştirilmiş bazıları ise üzerlerindeki sıvalar kaldırılarak restore edilmiş ve orijinal kompozisyonunda Kiliseye yeniden kazandırılmıştır. Apsis bölümünün yarım kubbesindeki altın zemin yine olduğu gibi korunmuş ve üzerindeki haç kaldırılarak yerine kucağında çocuk İsa ile ayakta durmakta olan Meryem tasvir edilmiştir (Resim 8). (Eyice, 1988: 20-21; Wulff, 1903: 199; Yalman, 2002: 113). Bu mozaığın yapımındaki ustalığın oldukça iyi olmasına karşın, Meryem'in arkasındaki zeminde haçın izlerinin belirgin bir şekilde görülmesi, figürün çevresindeki restorasyonun daha özensiz olduğunu göstermektedir. Bu durum her ne kadar hatalı bir uygulama olarak görülse de farklı dönemlerin izlenebilmesini sağlamıştır.

⁵ Konsilde söz alan Gregoros, İkonoklast Dönemde ikonların bulunduğu sayfaların yırtılarak yok edildiği kitaplardan bahsederek bu sayfaların kopyalarının salondakilere göstermektedir (De Maffei, 2004: 110). Bu bilgi ile birlikte Kilisenin mozaiklerinin erken dönemlerinden 20. yüzyıla kadar görülebilmesi, Kilisenin ikon sever temsilcilerinin hem kutsal kitaplardaki hem de Kiliselerindeki ikonları koruduklarını desteklemektedir.

Resim 8. Apsis Mozaiği ve arkada görülen haç izleri (sol), renklendirilmiş detay (sağ) (Schmit, 1927: Tafel XXIII-XXIV).

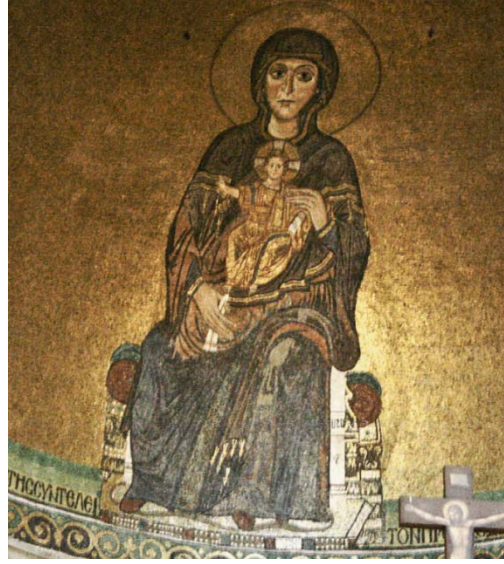

602

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Selanik Ayasofyası Apsis Mozaiğinde Meryem'den önce haç bulunmaktaydı. Daha sonra bu haç kaldırılarak yerine Meryem ve kucağında çocuk İsa getirildi (Resim 9). Buradaki haçın kaldırılması Koimesis Kilisesi'ndeki gibi belirgin geçiş izleri taşımamaktadır.

Resim 9. Selanik Ayasofyası Apsis Mozaigi (Underwood 1959: 251).

Haçın dış çizgilerinin koyu altın rengi ile bu çizgileri çevreleyen arka planın altın rengi arasında kontrast çok azdır. Buradaki haç Ayasofya'daki gibi orijinal kompozisyonun bir parçası olsaydı yeri burası değil daha yukarıda olurdu (Underwood, 1959: 239).

Bema kemerindeki mozaik kompozisyonda ise; merkezde yargı tahtı olduğu gibi korunmuş, bu tahtın kuzeyindeki ve güneyindeki meleklerin üzerlerindeki beyaz sıva oldukça iyi bir şekilde temizlenerek figürler açığa çıkarılmıştır (Resim 10). Ayrıca bu figürlerin arasında "*Kutsal resimleri Naukratios yapıyor*" yazıyordu. De Maffei, Naukratios tarafından yapılan restorasyonu 787 yılına tarihlen (De Maffei, 2004: 115). Underwood ise bu restorasyon için II. İkonoklast Dönemin beklendiğini, ayrıca Naukratios'un yaşadığı dönemleri göz önüne alarak mozaiklerin 843 yılından sonra yapıldığını düşünmektedir.

Burada melekler arasında dikey olarak görülen ve Naukratios'un imzasının bulunduğu yazıt incelendiğinde yapım tekniği ve harflerin tarzı I. dönemi temsil eden yazıtlardan çok farklıdır. Bu yazıt I. dönem yazıtları gibi siyah değil koyu mavi camdan tesseralar ile yapılmıştır. Harfler daha düzensizdir ve bitişik harfler görülmektedir. Ayrıca dört

melek dikkatli bir şekilde incelendiğinde tüm kompozisyon net bir simetri oluşturmaktadır ve bu simetriyi sadece güneyde bulunan meleklerin arasındaki bu yazıt bozmaktadır (Schmit, 1927: 23; Underwood, 1959: 240).

Resim 10'a detaylı bakıldığında meleklerin altında ve üstünde görülen dikiş izlerinin kemerin bir ucundan diğer ucuna kadar devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu yatay dikiş izlerinin üzerlerindeki mozaiklerin arka planları çok düzgün sıralar ile ilerlerken alttaki arka plan daha düzensizdir. Genel olarak güneydeki meleklerin restorasyonu daha ustaca yapılmıştır. Dynamis ve Arxe'nin ayakları altındaki yeşil bölge boyunca dikiş devam etmektedir. Bu kısımların, tespit edilebilir yönleri ve dağılımları ile tamamen kaldırıldığı ve daha sonra yeniden değiştirildiği net bir şekilde izlenmektedir. Kuzeydeki meleklerin alt kısımlarındaki restorasyonun ise gerçekte var olanı yansıtmayan oldukça özensiz bir restorasyon olduğu görülmektedir.

604

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Resim 10. Bema kemerindeki meleklerin restorasyon sonrası görünümü (Underwood 1959: 247).

Kilise tamamen yıkılmadan hemen önce geniş çaplı bir araştırma şansı bulan T. Schmit, Kilisenin ana kubbесinin doğu ayaklarında sıva ile kapatılmış mozaik parçaları keşfetmiştir. Bu sıvaları kaldırmak için Kiliseden izin alan Schmit, yaptığı çalışma ile ana kubbenin

kuzeydoğu ayağında Meryem Eleousa (şefkatli) Mozaiğini, güneydoğu ayağında ise İsa Antiphonitis (cevap veren) Mozaiğini ortaya çıkarır. Bu mozaikler zeminden yaklaşık 1.05 metre yükseklikte başlayıp 2.73 metre yükseklikte son bulmaktadır. Genişlikleri ise 0.45 metredir. Doğrudan dua edenlerin göz hizalarında olduğu için her zaman görülebiliyorlardı (Schmit, 1927: 43).

Eleousa Meryemi'nin başında açık yeşil cam mozaikle çevrelenmiş altın bir hale bulunmaktadır. Mavi renkte elbisesi ve alnını tamamen kapatan başörtüsü altın saçlarla süslenmiştir. Meryem'in kucağındaki çocuk İsa beyaz elbise üzerine altın bir hymation giymiştir, başında ise altın bir hale bulunmaktadır. Mozaik kompozisyonda Meryem'in halesinin üst kısmı ile belden aşağısı korunamamıştır (Resim 11) (Schmit, 1927: 43-44).

Antiphonitis İsa Mozaiginde ise İsa'nın yüzü ve elbisesinin alt kısmı korunamamıştır. Başında altın bir hale vardır, üzerinde ise altın bir tunik üzerine mavi hymation bulunmaktadır. Sol eli ile kitap tutarken sağ eli ile takdis işareti yapmaktadır. (Resim 12) (Schmit, 1927: 46).

Resim 11. Eleousa Meryem Mozaigi (sol), Eleousa Meryeminin yüzü renklendirilmiş detay (sağ) (Schmit, 1927: Tafel XXV-XXVI).

Resim 12. Antiphonitis İsa Mozaïği (Schmit, 1927: Tafel XXVII).

606

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Her iki mozaik kompozisyon, olasılıkla aynı dönemde yapılmıştır. Yazıtlarının stili ve çok küçük cam mozaiklerin oldukça ustaca kullanılması Naukratios dönemi işçiliğini anımsattığından dolayı Schmit, her iki mozaïği de IX. yüzyıla tarihlendirmektedir (Schmit, 1927: 47). Mango ise daha çok narteks mozaikleri ile çağdaş olduklarını düşünerek, mozaikleri XI. yüzyıla tarihlendirmektedir (Mango, 1959: 252).

4. 1065 YILINDAKİ BÜYÜK DEPREM SONRASI NARTEKS MOZAİKLERİ

İznik'te 1065 yılında yaşanan depremle birlikte birçok kilise yıkılırken Koimesis Kilisesi ağır hasarlar almışsa da ayakta kalmıştır. Bu tarihten

sonra yıkılan narteks bölümü iki katlı olarak yeniden inşa edilmiş, kuzeyde ve güneyde ikinci kata çıkılan merdivenli yan mekânlar eklenmiş ve mozaiklerle süslenmiştir (Schmit, 1927: 23; Şahin, 1979: 496).

Narteksten naosa girilen ana kapı üzerindeki alınlıkta “Meryem Orans” betimi yer almaktaydı. Meryem başı haleli, ellerini iki yana açmış ve belden yukarısı görünür şekilde betimlenmiştir (Resim 13). Başının üzerinde bulunan kemerdeki yazıtta “*Ey efendi, kulun başmabeyinci ve başkumandan Patrik Nikephoros'a yardım et*” yazılıydı (Ermis, 2009: 96; Mango, 1959: 245).

Resim 13. Narteksten orta nefe geçilen ana kapı üzerinde Meryem Theotokos mozaiği (Mango, 1959: 253).

Narteks merkezinde bulunan tonozda oldukça yoğun bir mozaik tasvir görülmekteydi (Resim 14). Kompozisyonun tam ortasında çember içine alınmış sekiz kollu haç yer almaktaydı. Bu haçın dört yanında içlerinde büst olan madalyonlar vardı. Çapları 64 cm. olan bu madalyonlardaki büstler; İsa, Meryem, Vaftizci Yohannes ve Aziz Joachim'e aitti. Madalyonlar arasında ise dört İncil yazarı betimleri yer almaktaydı. Bu yazarlar; Matheus, Ioannes, Lucas ve Marcus olarak, masaları başında kitaplarını yazarken / hazırlarken

betimlenmişlerdir (Mango, 1959: 246; Ermiş, 2009: 96). Çok fazla ikonografik karışıma sahip olan bu kompozisyonda sanatçı ya da sanatçılar Narteks tonozuna sadece figürleri sığdırmakla kalmayıp ayrıca kilise ressamlığının en geniş anlatımlarından birine yer vermişlerdir.

Resim 14. Narteks merkez tonoz mozaiği (sol), büstlerin detayları (sağ) (Peschlow, 2004: 207).

608

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Narteksten güney nefe girilen kapı üzerindeki alınlıkta, altın bir zemin üzerinde Meryem ve kucağında çocuk İsa Mozaiği bulunmaktaydı (Resim 15). Meryem'in solunda İmparator X. Konstantinos (1059-1067) sağında ise Patrik Nikephoros betimi yer almaktaydı. Bu mozaik panonun üzerinde bulunan yazıtta "Ulu ve güçlü hükümdar Konstantinos özen gösterdiği şu manastıra onur verdi ve yetkiyi ünlü patrik (Nikephoros'a) kesin bir kararla bağışladı" yazılmaktaydı. Bu mozaik kitabenin orijinali 1804 yılında J. von Hammer tarafından kaydedilmiştir (Mango, 1959: 247; Ötüken vd., 1986: 231-232; Wulff, 1903: 6-11). Bu mozaik pano 1813'te J. Macdonald Kinneir, 1825'te A. Prokesch von Osten ve 1849'da Muav'ev tarafından görülmüştür ancak 1892 yılında ortadan kaybolmuştur⁶ (Mango, 1959: 247).

⁶ Orijinali oldukça kötü durumda olan bu mozaik panonun 1834 yılındaki restorasyondan sonra narteks bölümünün ikinci katına çıkılan güney merdiven kulesinin giriş kapısı lentosuna fresk olarak kopya edilmiştir. Orijinal mozaiğe sadık kalan bu fresk kopyanın yazıtları da Hammer'in kaydettiği yazıtlar ile aynıdır (bkz. Resim 15).

İznik/Nikaia Koimesis Tes Theotokos Kilisesi Mozaikleri

Narteks mozaiklerinin tarihlendirilmesi mozaik kompozisyonlarda bulunan yazıtlara dayanmaktadır. Bu yazıtlara bakıldığında; Manastırın İmparator X. Konstantin (1059-1067) tarafından Patrik Nikephoros'a bağış olarak verildiği ve Patrik'in Manastırın içinde bulunan Koimesis Kilisesi'nde önemli imar faaliyetleri başlattığı görülmektedir. Bu imar faaliyetlerinin nedeni Nikaia'da arka arkaya yaşanan depremlerdi. Burada yaşanan depremlerin izlerini arayan Alfonse Maria Schneider'in Nikaia kenti surlarında yaptığı araştırma 1065 depremini doğrulamaktadır. Schneider surlarda depremle yıkılan bölümlerde gizli tuğla tekniği adını verdiği onarımlardan bahsederek ve bu tekniği Koimesis Kilisi'nin narteks bölümünde de gördüğünü belirtmiştir. Tüm bunlar göz önüne alındığında Koimesis Kilisesi'nin narteks mozaikleri 1065-1067 yılları arasına tarihlenmektedir (Mango, 1959: 248-249).

Resim 15. Narteks güney merdiven kulesi giriş kapısı görünümü (Wulff, 1903: 7).

609

IJSl 12/2
Aralık
December
2019

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Koimesis Tes Theotokos Kilisesi, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde ünlü mozaikleri ve I. İznik Konsili'nin burada toplandığı düşüncesi ile en çok merak edilen ve ziyaret edilen yapılardan biriydi. 1922 yılına kadar Rum Mahallesi olarak bilinen bölgede, zaman zaman Ermenilerle birlikte ortak kullanılmışsa da daima Rum Kilisesi olarak kalmış ve camiye çevrilmemiştir. Kilise yıkılmadan önce burada yapılan kapsamlı araştırmalar yapının önemini vurgulamış ve yok olan mozaikleri hakkında kapsamlı bir kaynak oluşturulmasını sağlamıştır.

610

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Bu makalenin konusunu oluşturan mozaikler, her ne kadar günümüze kalamamış olsalar da özellikle T. Schmit'in mozaikler üzerinde yaptığı restorasyon çalışmaları ve renkli kopyalarının çıkarılması, mozaiklerin stil ve teknik açıdan değerlendirilebilmelerine olanak sağlamıştır.

Koimesis Kilisesi mozaikleri ile ilgili N. K. Kluege'nin 1912 yılında çektiği orijinal fotoğrafların özel merceklerle incelenmesi göstermiştir ki; Kilisenin ana apsis ve bema kemerindeki mozaikler Bizans sanatının erken dönemlerine ait işaretler taşımaktadır. Özellikle Apsis Mozaiklerinin altın zemini, en üstte bulunan Cennet tasviri ve buradan çıkan üç ışın demeti içinde görülen Tanrı'nın eli orijinaldir ve Kilisenin mozaiklerinin en erken evresini temsil eder. Bema Kemer Mozaikleri de erken dönem mozaikleri ile ilişkilendirilmiştir ve aynı çalışmanın devamı olduğu görülmektedir. Ana mekanda bulunan bu mozaikler mükemmeliyetçi bir anlayış ve tasarımı yansıtmaktadır. Özellikle figürlerin tüm yönleri ile oldukça renkli ve detaylı yansıtılması, yumuşak geçişler için aynı rengin birçok tonunun iç içe uygulanması ve ışık-gölge yansımalarının ustaca kullanılması bize dönemin sanatsal anlayışı hakkında bilgiler vermektedir. Örnek olarak bema kemerindeki Dynamis'in yüzü (Resim 8) ile ana apsiste bulunan ve I. İkonoklast Dönemden hemen sonra yapılan Meryem'in yüzü (Resim 5) arasında bir karşılaştırma yaparsak Dynamis'teki zarif ve yumuşak hatları net bir şekilde görebiliriz.

Apsis Mozaiklerinde bulunan ve I. İkonoklast Dönemde kaldırılarak yerine anıtsal bir haç konulan merkezdeki figürün ne olduğu hakkında fikir ayrılıkları olmasına karşın her iki görüş de hemen hemen aynı tarih aralığını vermekle birlikte burada üç farklı yenileme döneminin olduğunu kabul etmektedir.

II. İznik Konsili kararları ile Koimesis Kilisesi'nde, ikon kırıcıların getirdiği apsisdeki haç kaldırılarak yerine son olarak Meryem ve kucığında çocuk İsa getirilmiştir. Bu dönemde Apsis Mozaïği ve Bema Kemerli Mozaiklerinde yapılan restorasyon, meleklerin kanatları arasına attığı imzadan dolayı Naukratios'a atfedilir. Bu çalışmalar ya I. İkonoklast Dönemden hemen sonra yapılmış ya da II. İkonoklast Dönemin bitmesi beklenmiştir. Hyakinthos Manastırı'nın önemle koruduğu Kiliselerindeki ana mozaïğin geri getirilmesi için verdikleri mücadeleyi dikkate alınırsak haçı Konsil kararlarından hemen sonra kaldırdıkları düşüncesi önemlidir. Ayrıca II. İkonoklast Dönem Constantinopolis dışında çok fazla etkili olmadığından bu çalışmaların I. İkonoklast Dönemin hemen sonrasına tarihlenmesi daha doğru olur.

Koimesis Kilisesi'nin narteks bölümünde bulunan mozaiklerin kitabeleri bize çok net bir tarih aralığı vermektedir. Hammer'in kaydettiği ve daha sonra tanınmayacak hale gelen, güney nef kapısı üzerinde bulunan mozaik panoda Kilisenin İmparator X. Konstantinos (1059-1067) tarafından Patrik Nikephoros'a hibe edildiği yazmaktadır. Nikephoros, 1065 depreminden sonra yıkılan narteks bölümünü iki katlı olarak yeniden inşa ettirmiş ve mozaikler yaptırmıştır. Narteks merkez tonozunda, orta nefe girilen ana kapı lentosunda ve güney nefe girilen kapının lentosunda bulunan bu mozaikler 1065-1067 yılları arasında tarihlenmektedir.

Sonuç olarak İznik Koimesis Kilisesi'nde, Bizans mozaik sanatının Hyakinthos mozaikleri ile Nikephoros mozaikleri arasındaki 400 yıllık gelişim sürecinin önemli örnekleri görülmektedir. Bunlar arasında özgün anlayışa sahip ilk örnekler bu Bizans mozaik sanatın gelişimine ve yorumlanabilmesine öncülük etmiştir. Ayrıca buradaki mozaikler tarihi sürecin net bir şekilde okunmasında da ayrı bir öneme sahiptir.

Teşekkür

Bu makalenin hazırlanmasında emeği geçen Prof. Dr. İ. Hakan Mert, Doç. Dr. Derya Şahin, Arş. Gör. Serap Ala Çelik, Arş. Gör. Hazal Çıtakoğlu, Arş. Gör. N. Deniz Ünsal'a ve Kilise kalıntılarının bulunduğu alanda hava fotoğraflarının çekimlerini yapan Dr. Öğr. Üyesi Serkan Gündüz'e teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

De Maffei, Fernanda (2004). "İznik'te II. Konsil VII. Ökümenik Konsil ve İznik Bakire Meryem Dormisyon Kilisesi Bemasındaki Mozaikler". *Tarih Boyunca İznik*, 2004, 109-117.

Ermis, Ü. Melda (2009). "İznik ve Çevresi Bizans Devri Mimari Faaliyetinin Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Eyice, Semavi (1988). *İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri*. İstanbul: Örünc Ofset.

Foss C.- Tulchin J. (1998), *Nicaea: A Byzantine Capital and Its Praises*. Brookline.

612

Hachlili, Rachel (2009). *Ancient Mosaic Pavements*. Boston.

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Mango, Cyril (1959). "The Date of the Narthex Mosaics of Dormition at Nicaea". *Dumbarton Oaks Paper*, 13, 245-252.

Ötügen, Yıldız vd. (1986). *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler IV*. Ankara: Elif Matbaacılık.

Peschlow, Urs (2004). "Nikaia/İznik Kiliseleri", *Tarih Boyunca İznik*, 200-217.

Peschlow, Urs (2017). "Nicaea", Niewöhner, Philipp (Ed.), *The Archaeology of Byzantine Anatolia*, 203-216.

Schmit, Theodor (1927). *Die Koimesis-Kirche in Nikaia das Bauwerk und die Mozaiken*. Berlin Und Leipzig: Verlag Von Walter De Gruyter & CO.

Şahin, Mustafa (2014). "İznik Koimesis Kilisesi ve Böcek Ayazma Üzerine". *Bursa'da Zaman*, Nisan 2014,10, 102-104.

Şahin, Sencer (1979). *Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia) /İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu I*. Bonn: Rudolf Habelt Verlag GMBH.

Underwood, Paul Atkins (1959). "The Evidence of Restorations in the Sanctuary 1959 Mosaics of the Church of the Dormition at Nicaea". *Dumbarton Oak Paper*, 13, 235-243.

Wulff, Oskar (1903). *Die Koimesiskirche in Nicae und ihre Mozaiken*. Strasburg: J. H. ED. Heitz (Heitz&Mündel).

Yalman, Bedri (2002). *Nikaia/İznik*. Bursa: Üniform Matbaacılık.

SUMMARY

The Iznik Koimesis tes Theotokos Church is one of the rare buildings that has maintained its importance throughout Byzantine history. The church, which is located within the borders of the Hyakinthos Monastery, was visited by many travelers and researchers from the 8th century until the beginning of the 20th century. One of the most important reasons behind the curiosity of the church is undoubtedly its mosaic decoration.

The mosaic compositions in the Koimesis Church are located in the structure of the apse, half dome, bema belt, east pendant and narthex section of the middle nave. Mosaics of Apsis and Bema Arch Mosaics are the earliest mosaics of the church and are dated to the 8th century or earlier.

The Apsis Mosaic has had three different renewal periods and there are different views about the first period of the figure in the center. In the second period, the iconic crushers brought a monumental cross to the center. With the end of the iconoclast period, the cross was removed by the Naukratios and the Virgin Mary mosaic was made. Although the work of Nakukratios is quite successful, the traces of the cross behind Mary show that the restoration around the figure is more sloppy. However, this situation allowed different periods to be monitored.

In the Bema Arch Mosaics, the throne and the holy book that Jesus would sit when he was resurrected were preserved every term. The angels that protect this throne were protected with plaster. The signature of Naukratios, seen among the wings of angels in the south, shows that the restoration was done by it.

Mosaics in the middle nave are dated between the 9th and 11th centuries. These mosaics were previously unknown because they were covered with plaster. The church was unearthed and documented by the surveys conducted by Schmit just before it was destroyed.

Narteks mosaics are dated between 1065 and 1067. The narthex section of the Church, which was one of the rare buildings standing in Nikaia in the earthquake of 1065, was demolished and restored by the Patriarch Nikephoros, who was appointed by Emperor X. Konstantinos, and was decorated with mosaics and frescoes. The most intense mosaic decoration of the building is located in Narteks central vault. These studies carried out in the Narteks section once again revealed the importance of the structure in the 11th century.

**TÜKETİCİLERİN NANOTEKNOLOJİK ÜRÜN TERCİHLERİ
VE SATIN ALMA NİYETLERİ***

*Serkan KILIÇ**, Seda MUTİ TABANLI****

Makale Geliş Tarihi-Received: 10.12.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 06.09.2019
DOI: 10.37093/ijisi.659019

615

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ÖZ

Nanoteknolojik ürünler, bünyesinde yenilik unsurunu barındıran ve tüketicilerin isteklerine yönelik yeni tekniklerle geliştirilen birçok üstün özellikli ürünü tüketiciye sunmaktadır. İleri teknolojiyle üretilen ürünlerin yer aldığı pazarların dinamik bir yapıya sahip olması, sürekli gelişim göstermesi ve çok fazla çeşitliliğe sahip olması, sektörde rekabetin yoğun şekilde yaşanmasına neden olmaktadır. Pazarda başarılı olmak isteyen üreticilerin, tüketicilerin nanoteknolojik ürünlere olan beklentilerini iyi analiz etmeleri gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı nanoteknolojik ürünlerin tüketiciler tarafından tercih edilmesinde etkili olan unsurları ve bu unsurların satın alma niyeti üzerindeki etkilerini belirlemektir. Çalışmada uygulanan anket çalışması, lisans öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiş ve

* Bu çalışma, Doç. Dr. Serkan KILIÇ'ın danışmanlığında Yüksek Lisans Öğrencisi Seda Muti Tabanlı tarafından tamamlanan/savunulan "Genç Tüketicilerin Nanoteknolojik Ürünleri Satın Alma Niyetlerini Etkileyen Faktörler ve Bursa İlinde Bir Araştırma" isimli Yüksek Lisans Tez çalışmasından geliştirilmiştir.

** Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Bursa/Türkiye. ORCID: orcid.org/0000-0001-8060-7504. skilic@uludag.edu.tr

*** Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Tezli Yüksek Lisans Programı Mezunlu, Bursa/Türkiye. ORCID: orcid.org/0000-0002-8567-9694. sedamutitabanli@hotmail.com

veriler kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 470 kişiden toplanmıştır. Kullanılan model, nanoteknolojik ürün satın alma niyeti ile ilgili literatür taraması sonucunda oluşturulmuş ve modelde kullanılan değişkenler; çevre, kişisel, sağlık, ekonomik, etik ve yasal, sosyal ve satın alma değişkenleri arasından seçilmiştir. Anket verileri IBM SPSS ve AMOS programlarıyla analiz edilmiş ve modelde oluşturulan hipotezlerin test edilmesi sağlanmıştır. Bu araştırmada kişisel, çevresel ve ekonomik faktörlerin nanoteknolojik ürünleri satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu, etik ve yasal, sağlık ve sosyal faktörlerin ise nanoteknolojik ürünleri satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

616 Anahtar Kelimeler: Nanoteknoloji, Ürün, Nanoteknolojik Ürün, Pazarlama, Tüketiciler.

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

JEL Kodları: M30, M31.

NANOTECHNOLOGICAL PRODUCT PREFERENCES AND PURCHASE INTENTIONS OF CONSUMERS

ABSTRACT

Nanotechnological products offer many superior products with innovative features and developed with new techniques in line with the wishes of consumers. The fact that the product markets produced with advanced technology have a dynamic structure, show continuous development and have a lot of variety, leads to intense competition in the sector. Manufacturers who want to succeed in the market need to analyze consumers' expectations for nanotechnological products. The aim of this study is to determine the factors that affect the preferences of nanotechnological products by consumers and their effects on purchase intention. The survey was conducted on undergraduate students, and the data were collected from 470 people using the convenience sampling method. The model used was created as a result of the literature review about the purchase intention of nanotechnological products and the variables used in the model were; environmental, personal, health, economic, ethical and legal, social and purchasing variables. Survey data were analyzed with IBM SPSS and AMOS programs and the hypotheses created in the model were tested. In this study, it is concluded that personal, environmental and economic factors have a significant effect on the purchase intention of nanotechnological products, while ethical and legal, health and social factors have no significant effect on the purchase intention of nanotechnological products.

Keywords: Nanotechnology, Product, Nanotechnological Product, Marketing, Consumers.

JEL Codes: M30, M31.

617

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

GİRİŞ

Teknoloji sektörünün giderek büyüyen yapısı ve yeni bir rekabet alanı oluşturması nano teknoloji pazarının ayrı bir çalışma alanı olarak incelenmesini doğurmuştur. Bilim, mühendislik, gıda, ambalaj, bilişim, tıp ve enerji gibi geniş bir alanı etkileyen nanoteknolojik ürün pazarının kullanım alanının genişlemesi, pazarı büyük bir yapı haline dönüştürmüştür. Nano ürünlerin sayısı, Dünya ekonomik pazarlarında 2009 yılından itibaren büyük artış göstermiştir (Hanoglu vd., 2014: 2). Türkiye'deki pazarların nanoteknolojiyle tanışması ise sürekli talep gören ürünlerden olan bilgi teknolojisi ve tekstil ürünleriyle gerçekleşmiştir. Nanoteknolojinin etkisiyle ürünlerin daha fonksiyonlu ve kaliteli bir özellik kazanması, ürünlerin Türk tüketicileri tarafından benimsenmesini kolaylaştırmıştır (Karaca, Öner, 2015: 333).

Pazarlama çerçevesinden değerlendirildiğinde nanoteknoloji içerikli ürün, işletmelerin satışlarını arttırmak için son teknolojilerini kullanarak, geliştirdikleri ürünleri açıklar. Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde ise nanoteknoloji, gerekli yatırımların gerçekleşmesi ülkelerin ekonomik düzeyi ile ilgilidir. Nanoteknolojinin uzun vadede ülke ekonomisine katkıda bulunarak yaşam standartlarını yükseltici bir unsura dönüşmesi beklenmektedir (Matin, Goddard, 2013: 4) Genel olarak değerlendirdiğimizde nanoteknoloji, ürünlere yüksek performans kazandırmakta ve endüstride kullanılan sistemlerde iyileştirici bir etkiye sahiptir.

İlk nanomalzemelerin kullanımı 6.-15. yüzyıllara kadar dayanmaktadır. Dönemin cam zanaatkarları, katedrallerde ve binalardaki vitray pencerelerde farklı renkleri yansıtmak için bazı gümüş ve altın nano partiküllere yer vermiştir (Jones, 2017: 1). Nanoteknoloji fikri 1959'da Richard Feynman tarafından ortaya atılmıştır. Terim olarak nanoteknoloji ise ilk defa Pratima Nikalje Taniguchi tarafından kullanılmıştır (Parikhani vd., 2018: 205-206). Nano terimi Yunanca'da "Yaşlı Adam ve 'Cüce'" anlamına gelmekte ve kısa boylu, küçük boyutları tanımlamak için kullanılmaktadır (Parikhani vd., 2018: 205-206). Bilim dünyasında nanoteknoloji: 1 ila 100 nanometre arasındaki boyutlardaki maddelerin anlaşılması, kontrol edilmesi ve uygulanması olarak tanımlanmaktadır. Bilim, teknoloji, tıp ve enerji gibi geniş bir alanda farklı, orijinal, benzersiz ve yeni uygulamalara olanak tanımaktadır (Hanoglu vd., 2014: 2). Türk

Dil Kurumu ise nanoteknolojiyi “maddelerin atomik boyutlarda veya moleküler denilecek boyutlarda işlem görerek mikroskopik büyüklükte ürünlerin ortaya çıkma yöntemi” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2017). Büyüklük olarak birkaç nanometre büyüklüğündeki yapılar, özellikle de atom ve moleküler nanobilimin asıl konusunu oluşturmaktadır. Nanoteknolojide fizik, kimya, biyoloji ve mühendislik gibi birbirinden farklı dalların net biçimde birbirinden ayrılamaması nedeniyle nano bilimin başlangıç noktasını, disiplinler arası anlayış oluşturmaktadır (Aslan, Şenel, 2015: 365-366). Yeni bilim tabanlı teknolojinin ticarileşmiş ürünlere aktarılması sonucunda da üniversiteler, araştırma enstitüleri, toplum, devlet ve endüstri gibi farklı aktörler sürece dâhil olmaktadır. Nanoteknolojinin ilgili olduğu alanlar da fizik, kimya, biyoloji, kamu, devlet, özel sektör gibi farklı parçalardan oluşmaktadır (Poza vd., 2012: 38).

Her ne kadar günlük hayatımızda sıklıkla karşılaşsak da literatürde nanoteknoloji ve nano ürün kelimelerinin tanımları hakkında sağlanmış bir görüş birliği bulunmamaktadır. Nanoteknolojinin çeşitli tanımları aşağıda Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Nanoteknoloji Tanımları

Yazar, Kurum, Yıl	Nanoteknoloji Tanımları
ISO TCC 229 çalışma tanımı (2007)	Atomların, moleküllerin ve yığınsal maddelerin özelliklerini kullanarak, gelişmiş malzemeler, cihazlar ve sistemleri yaratmayı amaçlayan teknolojidir.
Japonya İkinci Bilim ve Teknoloji Temel Planı (2001-2005)	Disiplinler arası bilişim teknolojilerini, çevresel bilimleri, fen bilimlerini ve malzeme bilimlerini de içine alan, araştırma ve geliştirme sistemidir. 1/1 000 000 000 nm boyutlarındaki atomların ve moleküllerin kontrolü ve işlenmesini ve bu sayede yeni materyal karakteristiklerinin nano boyutta özel olarak keşfedilmesini sağlamakta ve çeşitli alanlardaki teknolojik yenilikleri kapsamaktadır.
AB Çerçevesi Programı (2007-2013)	Nano boyutlardaki maddeler üzerinde yeni bilgileri üretmek, nano boyutlarda yöntemler ve araçlar geliştirmek ve bunların, insan güvenliği, sağlığı ve genel çevre üzerindeki etkilerini izleyerek sektörlere uygulamaktır.
Ulusal Nanoteknoloji Girişimi (1999)	1 ila 100 nm boyutundaki atomik, moleküler ve makro moleküler seviyedeki maddelerin anlaşılması, geliştirilmesi ve küçük ve orta büyüklükteki yapılara yeni özelliklerin ve yeni sistem becerilerinin kazandırılmasıdır.

Kaynak: Kumar, 2014.

Nanoteknolojik ürünlerin kullanıldığı ürün kategorileri çeşitli alanlarda sınıflandırılmaktadır. Ancak genel olarak nano ürünler tekstil sektörü (Açık, Güven, 2012), sağlık sektörü (Metin, Özdemir, 2015), elektronik ve bilişim sektörü (Agarwal vd., 2014), gıda ve ambalaj sektörü (Kırdar, 2015), biyoteknoloji ve tarım alanı (Duhan vd., 2017), kozmetik sektörü (Sawant, 2017), malzeme sektörü (Yılmaz, Vural, 2015) ve enerji sektörü (Ateş, 2015) gibi alanlarda kullanılmaktadır. Dünyada nano ürünlerin geliri, 2010 yılında 339 milyar dolar olarak ölçülmüştür. 2012 yılında ise 731 milyara kadar yükselmiştir. ABD, 236 milyar dolar ile bu gelirin yaklaşık üçte birlik payını paylaşmaktadır. Diğer ülkeler, yaklaşık 47 milyar dolarlık bir rakama sahiptir. Nanoteknolojiyle üretilen ürünlerden elde edilen küresel gelirin 2018 yılında yaklaşık 3.7 milyara dolar olacağı tahmin edilmiştir (Sargent, 2016: 3). Küresel nanomalzemeler pazarının 2022'ye kadar 11,3 milyar ABD doları seviyesine kadar ulaşması beklenmektedir (Inshakova, Inshakov, 2017: 1-2).

Bu çalışmada genç tüketicilerin nanoteknolojik ürün tercihlerini etkileyen faktörleri tespit etmek ve bu faktörlerin satın alma niyeti üzerindeki etkilerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde nanoteknolojiyle ilgili literatür taramasına yer verilmektedir. İkinci bölümde nanoteknolojik ürün tercihinin etkileyen faktörler ele alınmaktadır. Son bölümde nanoteknolojik ürün tercihinin etkileyen faktörler ve bu faktörlerin satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olup olmadığı araştırılmıştır. Sonuç bölümünde araştırmadan elde edilen sonuçlar ilgili literatür ile karşılaştırılmakta ve gelecekte yapılacak çalışmalar için önerilerde bulunmaktadır.

Çalışmanın teorik açıdan en önemli katkısı, nanoteknolojik ürün tercihinin etkileyen faktörlerin satın alma niyeti üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Elde edilen sonuçlar, işletmelerin nanoteknolojik ürün pazarında etkili olabilmek için tüketici istek ve beklentilerine uygun bir strateji geliştirmelerinde, doğru pazarlama faaliyetleri gerçekleştirmelerinde, hedef pazarda nanoteknolojik ürünlerini konumlandırmada, bu sayede rekabet üstünlüğü kazanmalarında yardımcı olabilir.

1. NANOTEKNOLOJİYLE İLGİLİ LİTERATÜR TARAMASI

Nanoteknolojiyle ilgili literatür incelendiğinde yerli ve yabancı yazında çeşitli çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların bazıları aşağıda Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Nanoteknoloji İle İlgili Literatür Taraması

Araştırmanın Amacı	Sonuç	Yazarlar
Nanoteknolojinin ekolojik etkileri hakkındaki endişeleri gündeme getirmek ve gerekli önlemleri almak.	Sonuçlarda olumlu dönütlere yer verilmiştir. Çevre bilincinin oluşturulması, sağlıkta iyileşme ve ekonomide gelişme gibi beklentiler dile getirilmiştir.	Parikhani vd.(2018)
Ticarileşme aşamasında olan nanoteknolojik ürünlerin, toplumsal kabulünü incelemek ve sosyolojik ve psikolojik açıdan durum analizlerini değerlendirmek.	Çevreye duyarlı ürünler, sürdürülebilirlik yönünden toplum için faydalı olarak bulunmuştur. Akıllı askeri uygulama ürünleri etik kaygıları arttırmıştır. Akıllı toz ürünler ise toplumsal olarak en kabul edilemez ürünleri oluşturmuştur.	Gupta vd. (2015)
Nanoteknoloji gelişiminin önündeki engellerin tespit edilerek gerekli önlemlerin alınması.	Engeller: Fiziksel ekipman yetersizliği, mali kaynak yetersizliği, verilen eğitimlerin yetersizliği, dış ilişkilerle ilgili engeller ve organizasyon kültürünün oluşamaması şeklinde beş ana faktöre indirgenmiştir.	Ozaee vd.(2014)
Nanoteknolojinin teknoloji transferini kolaylaştıran öncülleri belirlemek.	Teknoloji transferi başarısında, Nano Topluluğunun yer aldığı çalışmaların etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar: ortak üniversite seminerleri, tez denetimi, ortak yayın, gayri resmi iletişimler, şirketlerle iletişim kurma, Ar-Ge işbirlikleri olarak sıralanmaktadır.	Nikulainen (2007)
Piyasaya yeni sürülen nanoteknoloji içerikli gıda ürünlerin tutundurulmasının değerlendirilmesi ve tüketicilerin ödemeye hazır oldukları taban fiyatın belirlenmesi.	Tüketicilerin ürün için ödemeye hazır oldukları taban fiyat, gelen olumsuz tepkiler nedeniyle gerilemiştir. Toplumun, hormon, antibiyotikli ürünler, GDO içerikli ürünler gibi deneyimlerinin, ürüne karşı duyulan çekincenin nedenini oluşturduğu sonucuna varılmıştır.	Roosen vd. (2015)
Nanoteknoloji ile üretim yapan işletmelerin, iş sağlığı ve güvenliği programının kullanılabilirliğinin ve bilinirliğinin tespit edilmesi.	Üreticilerin, iş güvenliği programını yaygın bir biçimde uygulamalarına rağmen nano malzemelerle ilgili risklerin dikkate alınmadığı sonucuna ulaşılmıştır.	Conti vd. (2008)
Halkın genel nanoteknoloji bilgi düzeyi ile eğitim ve yaş grupları arasındaki ilişkilerin incelenmesi.	Eğitim düzeyi ile nanoteknoloji bilgisi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ve genç yaş tüketici grubunun nanoteknoloji konusunda daha fazla bilgili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.	George vd. (2014)

Tablo 2. (Devamı)

Nano ürün etiketlerinin, tüketicisi algısı üzerindeki etkilerini belirlemek.	Tüketicilerin aşinalık kazandığı ürünlerin kullanımında herhangi bir risk unsuru görmediğı saptanmıştır. Etiketlerde yer alan sağlığa yönelik tehlike açıklamalarının, ürüne duyulan fayda algısını değışebileceğı anlaşılmıştır.	Siegrist ve Keller (2011)
İtalya'nın Abruzzo Bölgesindeki şarap tüketicilerinin, yeni özellikli şarap uygulamalarına yönelik bakış açılarını incelenmek.	Şarap üretimindeki doğallığın önemi vurgulanmıştır. Piyasaya çıkacak yeni nano gıda ürünlerinin; fiyat, içerik, nitelik gibi fayda sağlayacak etmenlerle birleşerek pazara sunulmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir.	Casolani vd. (2015)
Nanoteknolojiye karşı duyulan psikolojik algının, satın alma davranışı üzerindeki etkilerini araştırmak.	Toplumsal tepkiyi oluşturan temel ilkelerin, son kullanıcı deneyimlerinden ve üründen sağlanan faydadan meydana geldiğı anlaşılmıştır. Ürün hakkında var olan somut ve yararlı bilgilerin, ürün talebini arttırabileceğı sonucuna ulaşılmıştır.	Gupta vd. (2012)
Nanoteknoloji üretiminin; işgücü, emek ve üretim değışkenleri üzerindeki etkilerini belirlemek.	Nanoteknolojinin emek ve işgücü değışkenlerine yönelik etkilerinin erken aşamalarda tahmin edilmesinin önemi vurgulanmıştır. İleride ihtiyaç duyulacak işgücünü yetiştirmek için hem de ortaya çıkabilecek yıkıcı sosyal sonuçlarla başa çıkmak için gerekli olan politikaların bugünden uygulanmaya konulmasının gerekliliğı belirlenmiştir.	Invernizzi (2011)
Amerikan vatandaşlarının nanoteknolojiye karşı olan bakış açılarını değıerlendirmek. Nanoteknoloji bilgi düzeyi ile eğitim, cinsiyet ve yönetim biçimi değışkenleri arasındaki ilişkileri incelemek.	Nanoteknolojinin yararları risklerinden daha fazla bulunmuştur. Nanoteknolojiye olumlu cevap verenler arasında erkek katılımcıların oranının fazla olması anlamlı bir sonuç olarak değıerlendirilmiştir. Liberal ve özgürlükçü bir siyasi yönetim düzenine sahip kişilerin, muhafazakâr ve hiyerarşik değıerlere sahip olanlara göre daha olumlu tepkiler verdiğı sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim düzeyi yüksek kişilerde de nanoteknoloji bilgisi daha yüksek çıkmıştır.	Kahan vd. (2007)
Nanoteknolojinin, bilişim alanında getirdiğı yeniliklerin tehlike boyutunu değıerlendirmek.	Bilişim teknolojilerinde, gelecekte ulaşılacak noktaların bugünden tespit edilmesinin gerekliliğinin altı çizilmiştir. Kişi özgürlüğünün güvence altına alınması için konunun yasal, ahlaki yönlerinin araştırılması ve proaktif çalışmaların düzenlenmesi önerilmiştir.	Van den Hoven ve Vermaas (2007)

Kaynak: Tablo tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tablo 2 ayrıntılı olarak değerlendirildiğinde, ekonomik yatırımlara vurgu yapan çalışmaların olduğu görülmektedir. Ozaee ve arkadaşları (2014) tarafından nanoteknoloji gelişimi önündeki engellerin araştırılması ve alınacak önlemlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Modelde elde edilen verileri, profesör ve lisansüstü öğrencilerinden oluşan grubun konu hakkındaki düşünceleri oluşturmuştur. Engeller; fiziksel ekipman yetersizliği, mali kaynak yetersizliği, verilen eğitimlerin yetersizliği, dış ilişkilerle ilgili engeller ve organizasyon kültürünün oluşmaması şeklinde beş ana faktöre indirgenmiştir. Sonuçlarda, yönetimin kolay uygulanması da dâhil olmak üzere alt yapı sistemleri yetersizliğini giderme, ekipmanlarla ilgili projeleri geliştirme, bütçeleri planlama, diğer kuruluşlardan maddi kaynak sağlama çalışmaları ve araştırma projelerine destek olma gibi amaçları içeren yol haritasına yer verilmiştir. Başka bir çalışmada Nikulainen (2007), nanoteknoloji alanındaki teknoloji transferini kolaylaştıran öncülleri belirlemiştir. Finlandiya nano topluluğunun nanoteknoloji çalışmalarını takip etmek amacıyla yaptığı anket çalışmasında, nanoteknoloji alanındaki teknoloji transferlerini kolaylaştıran etmenler analiz edilmiştir. Teknoloji transferi başarısında, akademik ve sektörel çalışmaların etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer bir çalışmada Conti ve arkadaşları (2008), nanoteknoloji ile üretim yapan işletmelerin, iş sağlığı ve güvenliği programının kullanılabilirliğinin ve bilinirliğinin tespit edilmesini amaçlamışlardır. Çalışma, 282 firma, 25 araştırma laboratuvarı, 19 üniversite laboratuvarını içeren 357 potansiyel katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların 178'i Kuzey Amerikalı, 102'si Asya'lı, 69'u Avrupa, 8'i Avusturalyalıdır. Katılımcıların yarısından azı toksikolojik testlerle ilgili sözleşme yaptığını açıklamıştır. Üreticilerin, iş güvenliği programını yaygın bir biçimde uygulamalarına rağmen nano malzemelerle ilgili riskleri dikkate almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Invernizzi (2011)'nin nanoteknoloji üretiminin; işgücü, emek ve üretim değişkenleri üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmada, nanoteknolojinin emeğe ve işgücüne yönelik etkilerinin erken aşamalarda tahmin edilmesinin önemi vurgulanmıştır. İleride ihtiyaç duyulacak işgücünü yetiştirmek ve ortaya çıkabilecek yıkıcı sosyal sonuçlarla başa çıkmak için gerekli olan politikaların bugünden uygulamaya konulmasının gerekliliği belirlenmiştir.

Literatür araştırması sonucunda, toplumda nanoteknoloji kavramının bilinirliğine dair çalışmaların olduğu da görülmektedir. Bu

çalışmalarda, cinsiyet, eğitim, yaş değişkenlerinin, nanoteknoloji bilgi düzeyi üzerindeki etkisine yönelik araştırmalar yer almaktadır. Toplumun bilgi düzeyini inceleyen bu çalışmalardan biri, Kahan arkadaşlarının (2007) Amerikan vatandaşlarıyla gerçekleştirdiği çalışmadır. Bu çalışmada, nanoteknoloji bilgi düzeyi ile eğitim, cinsiyet ve yönetim biçimi değişkenleri arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. 1850 kişiyle yapılan telefon anketinde, bireylere nanoteknoloji hakkında kısaca bilgi verilmiş ve bireylerden nanoteknolojiyi, mevcut bilgileriyle yorumlamaları istenmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde nanoteknolojinin yararları, risklerinden daha fazla bulunmuştur. Eğitim düzeyi ile nanoteknoloji bilgisi de ilişkili bulunmuş, eğitim seviyesi yüksek bireylerde nanoteknoloji bilgi düzeyi yüksek çıkmıştır. Liberal ve özgürlükçü bir siyasi yönetim düzenine sahip kişilerin, muhafazakâr ve hiyerarşik değerlere sahip olanlara göre daha olumlu tepkiler verdiği sonucuna da ulaşılmıştır. Diğer bir çalışmada George ve arkadaşları (2014), halkın genel nanoteknoloji bilgi düzeyi ile eğitim ve yaş grupları arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Sonuçlarda, eğitim düzeyi ile nanoteknoloji bilgisi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ve genç yaş tüketici grubunun nanoteknoloji konusunda daha fazla bilgili olduğu saptanmıştır.

Parikhani ve arkadaşları (2018) çalışmalarında, İran Ulusal Tarım Enstitüsü uzmanları ve öğretim üyelerinin düşüncelerine yer vererek, nanoteknolojinin ekolojik etkileri hakkındaki endişelerin sorgulandığı bir model oluşturmuştur. Nanoteknoloji ile birlikte tarım ve çevre alanında gelişmiş malzemelerin kullanılması, geri dönüşüm sağlayarak temiz çevre kültürünün oluşması, sağlık ürünlerinin kalitesinin artması ve ekonomiye katkı sağlama gibi ihtiyaçları karşılamaya yönelik beklentilerin olduğu sonucu ortaya konulmuştur. Başka bir çalışmada Gupta ve arkadaşları (2015), piyasada gelişmekte ve ticarileşme aşamasında olan nanoteknolojik ürünlerin kabulünü etkileyen faktörleri incelemişlerdir. 18 katılımcıya, 15 nanoteknolojik ürün grubunun yer aldığı ürün grubu tanıtılmıştır. Ürünlerin, tüketiciler üzerindeki etkisi, sosyolojik ve psikolojik yönleriyle değerlendirilmiştir. İlgili ürünlerin kabulündeki gereklilik, önemlilik, algılanan risk ve algılanan fayda gibi etmenlerin yorumuna yer verilmiştir. Topluma fayda sağlayacak ürünlerin, tüketici kabulü ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Nanoteknolojik ürünlere yönelik satın alma niyetinin öncülleri üzerine yapılan bazı çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan birinde Roosen ve arkadaşları (2015), piyasaya yeni sürülen nanoteknoloji içerikli gıda ürünlerinin tutundurulmasının değerlendirilmesini ve tüketicilerin ödemeye hazır oldukları taban fiyatın belirlenmesini amaçlamışlardır. Kanada ve Almanya'da düzenlenen iki ayrı ankette, ürün farklılaştırmasıyla ilgili bir pazar araştırmasına yer verilmiştir. İlk olarak tüketicilerin, nanoteknoloji içeren gıda ürünlerine olan bilgileri test edilmiş ve gıda ürünlerinde düzenleyici ve denetleyici otoriteye duydukları güven duygusu araştırılmıştır. D vitaminiyle zenginleştirilen meyve suları ile nanoteknolojik malzeme kullanılarak üretilen ambalaj maddeleri tanıtılmıştır. Anket sonucunda, katılımcıların yarısından çoğu, bu ürünleri güvensiz bulmuşlardır. Tüketicilerin ürün için ödemeye hazır oldukları taban fiyat, gelen olumsuz tepkiler nedeniyle gerilemiştir. Toplumun, hormon, antibiyotikli ürünler, GDO içerikli ürünler gibi deneyimlerinin, ürüne karşı duyulan çekincenin nedenini oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Siegrist ve Keller (2011) tarafından nano ürün etiketlerinin, tüketici algısı üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, 18 yaş üstü 1382 kişiyle, çevirim içi ve posta yoluyla kapsamlı bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, piyasada tanınır ürün grubunda yer alan UV ışınlarını filtreleyen, sentetik gümüş nanoparçacık içerikli güneş koruyucu krem kullanılmıştır. İlk aşamalarda, kullanıcıların ürüne aşinalık kazanması amacıyla bilinen bir markanın adıyla birlikte ürünün resmi kullanılmış ve ürün ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Sonraki aşamalarda ürünün sağlık boyutu değerlendirilmiş ve risk oluşturabilecek bazı septomlara yer verilmiştir. Sonuçlarda, tüketicilerin aşinalık kazandığı ürünlerin kullanımında herhangi bir risk unsuru görmediği bulunmuştur. Ancak etiketlerde yer alan sağlığa yönelik tehlike açıklamalarının, ürüne duyulan fayda algısını değiştirebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Başka bir çalışmada Casolani ve arkadaşları (2015), İtalya'nın Abruzzo Bölgesindeki şarap tüketicilerinin, yeni özellikli şarap uygulamalarına yönelik bakış açılarını incelemişlerdir. 221 tüketiciyle yapılan anket uygulamasında tüketicilerin, şarap kullanma alışkanlığı ve ürünle ilgili beklentileri tespit edilmiştir. "Nano Şarap" kavramı kesin bir şekilde reddedilse de sık şarap kullanan tüketicilerin düşük fiyat, azaltılmış kalori, daha az sülfid gibi faktörlere sıcak baktığı saptanmıştır. Şarap üretimindeki doğallığın önemi vurgulanmış,

piyasaya çıkacak yeni nano gıda ürünlerinin; fiyat, içerik, nitelik gibi fayda sağlayacak etmenlerle birleşerek pazara sunulmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Gupta ve arkadaşları (2012) çalışmalarında, nanoteknolojiye karşı duyulan psikolojik algının, satın alma davranışı üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Toplumsal tepkiyi oluşturan temel ilkelerin, son kullanıcı deneyimlerinden ve üründen sağlanan faydadan meydana geldiği anlaşılmıştır. Ürün hakkında var olan somut ve yararlı bilgilerin, ürün talebini arttırabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir çalışmada Van den Hoven ve Vermaas (2007), nanoteknolojinin, bilişim alanında getirdiği yeniliklerin tehlike boyutunu değerlendirerek, bilişim teknolojisinin, gelecekte ulaşacağı noktaların bugünden tespit edilmesinin gerekliliğini ortaya koymuşlardır. Kişi özgürlüğünün güvence altına alınması için konunun yasal, ahlaki yönlerinin araştırılması ve proaktif çalışmaların düzenlenmesinin önemi vurgulanmıştır.

2. NANOTEKNOLOJİK ÜRÜN TERCİHİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İleri teknolojik ürünlerin, toplumsal olarak kabulünde öncelikle olumlu kamusal algının yerleşmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Çünkü yeni teknoloji, içerisinde bilim, mühendislik uygulamaların yanı sıra çeşitli ekonomik, psikolojik, sosyal ve siyasi faktörleri bünyesinde bulundurmaktadır. Bu faktörler de satın alma niyetini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir.

2.1. Ekonomik Faktörler

Ülkelerin kendilerine değer katacak ve küresel rekabette avantaj sağlayacak olan ürünleri keşfetmesi, ülkenin teknolojik statüsü açısından önemli olarak değerlendirilmektedir. Nanoteknoloji, ülke geliri ve ekonomik kalkınma yönünden de umut verici bir teknoloji olarak kabul edilmektedir. Yapılan inovasyon çalışmalarının, yasal düzenlemelerin ve vergi teşviklerinin gelecekte yatırım getirilerine dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bu ürünlerin ticarileşerek ülkede yeni iş kollarını oluşturması ve dolaylı olarak da istihdamı arttırması beklenmektedir (Roco, 2011). Ayrıca kültürel olarak nitelendirilen zevkler ve tüketim alışkanlıklarının, ahlaki ve şekil yönünden farklı ülkeler arasında ve bölgesel sınıflar arasında kişilerin ait olduğu grupları arasında pekiştirilip şekillendirildiği ortaya

konulmuştur (Özsungur, Güven, 2017: 129). Yapılan araştırmalarda medya yoluyla halka yeni teknoloji kültürünü aşılamanın, kültürel olarak nano teknoloji gibi yeniliklerin benimsenmesi üzerinde aktif rol oynadığı saptanmıştır (Ho vd., 2010: 2705). Günümüzde nano malzemeler, ürün performansını, üstünlüğünü ve dayanıklılığını arttırmaya yönelik olarak tasarlanmıştır. Çok işlevli özellikleri nedeniyle nano ürünler, piyasada yeni yaygınlaşan ve geneli yüksek kaliteli ürünler grubundan oluşmaktadır. Bu durum ürün fiyatlarında da etki etmektedir. Bazı durumlarda ürün fiyatlarını yükseltmekte ve aynı kategorideki ürünlerden daha pahalı olarak algılanmasına neden olmaktadır (Stuer Lauridsen vd., 2007: 9).

2.2. Sosyal Faktörler

Kişilerin ait olduğu: aile, statü, toplumsal normlar, dini dayatmalar, ülke genelinde uygulanan eğitim sistemi ve yönetim biçimi gibi pek çok faktör, halkın farklı alanlara karşı olan bakış açısını oluşturmaktadır. Bu faktörler de toplumdaki sosyal iletişimi sağlamakta ve toplumu kapsayan sosyal iletişim yapısı, bir yeniliğin o sistemde yayılmasında etkili olmaktadır. Bazı durumlarda yeniğin yayılımını kolaylaştırmakta, bazı durumlarda ise yeniğin yayılmasını engelleyebilmektedir (Kılıçer, 2008: 214). Nanoteknolojinin aktif toplum-yaşam döngüsü içerisinde sosyal açıdan benimsenmesini açıklayan üç önemli unsur yer almaktadır. Bunlardan ilki Devlet; vergiler karşılığında vatandaşların refahına yönelik üretim ve yasal politikaların düzenlenmesinde rol oynamaktadır. İkincisi, üretim yatırımını ve istihdam olanaklarını gerçekleştiren iş dünyasıdır. Son unsur karar vericiler; ürünlerin son kullanıcıları olan tüketicilerdir. Ürünlerin benimsenmesine ve üretimin devamlılığına tüketiciler karar vermektedirler (Karim vd., 2014: 105).

2.3. Kişisel Faktörler

Kişilerin benzer olaylar karşısında birbirinden farklı algılamalar ve çözümler geliştirmesinin de en temel sebeplerinden birisinin sahip olduğu kişilik özelliği olduğu bilinmektedir. Kişiliğin oluşma aşamasında başta kalıtım olmak üzere; sosyal çevre, aile, coğrafi ve fiziksel şartlar gibi birçok faktör etkili olabilmektedir. Buna yaş, eğitim, cinsiyet, yaşam tarzı, karakter, gelir durumu gibi birçok faktör de eklenmektedir. Bu nedenle kişilik özelliklerinin, tüketicilerin nanoteknolojik ürün satın almalarına ilişkin davranışsal niyetlerini de

doğrudan ya da dolaylı bir biçimde etkileyebileceği düşünülmektedir (Özbek vd., 2014: 40). Ayrıca, yeni teknolojiye bakış açısında kişilerin duygusal durumları, geçmiş deneyimleri (Ronteltap vd., 2011) ve algılanan fayda (Siegrist, Keller, 2011) gibi birçok faktör, psikolojik kabulü doğrudan etkilemektedir.

2.4. Çevre Faktörleri

Sanayisi gelişen ve gelişmekte olan ülkelerde enerjiye duyulan ihtiyaç sürekli artmaktadır. Sürdürülebilir, temiz ve ekonomik enerji gerekliliği günümüzde sıkça vurgu yapılan olgular arasındadır. Bu yüzden geçmişte olduğu gibi bugün de büyük Dünya devletleri, enerji arayışı konusunda birbiriyle rekabet içerisinde dirler. Nanoteknoloji, günümüzde güneşten enerji elde etme stratejisinde kullanılmaktadır. Ayrıca su arıtma işlemiyle, büyük alanların temizlenmesinde ve kirli toprağın arıtılmasında yardımcı olmaktadır. Zaman tasarrufunun yanında maliyetleri de azaltmaktadır. Nanomalzemeler, endüstriyel tehlikeli atıkların ve diğer kirletici maddelerin salınımını veya emisyonunu azaltarak, kirliliğin önlenmesi bakımından da kolaylıklar sağlamaktadır (CRO Forum, 2010: 8).

2.5. Sağlık Faktörleri

Gelecekte nanobiyolojik ilaçların daha da gündemde olacağı, nanoteknolojinin suni organ yapımında da kullanılabileceği tahmin edilmektedir. Yenilikçi tıbbi uygulama alanlarına tanıdığı olanak nedeniyle sağlık hizmetlerinde büyük değişiklikler meydana gelmesi beklenmektedir. Hastalıkların tanısı, tedavisi, izlenmesi ve hastalığın önlenmesi gibi sonuçların daha kısa sürede ve etkili bir şekilde gerçekleşmesi umut edilmektedir (Brand vd., 2017: 6107). Sağlık konusundaki risklerine karşı en fazla hassasiyet gösterilen ürün grubunu gıda maddeleri oluşturmaktadır. Çünkü en çok endişe uyandıran teknolojiler GDO'lu ürünler, hayvan klonlama, sentetik kullanılan gıdalar ve buna ek olarak nanoteknolojiler gösterilmektedir (Zhao vd., 2016; Lyndhurst 2009: 7). Nanopartiküllerin, sağlıkla ilgili zararlı etkilerine maruz kalma endişeleriyle başa çıkabilmek için toksikolojik etkileri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak gereklidir. Nanopartiküllerle ilgili riskler ve tehlikeler hakkında bilgi sahibi olmak için ürünler pazara çıkmadan belirli hastalıkların ayrıntılı ilerlemesi incelenerek, insan vücudunda potansiyel rotalara göre toksikoloji testlerinin yapılması önerilmektedir (Jain vd., 2018: 46).

2.6. Etik ve Yasal Faktörler

Yeniliklerin yaygınlaşma sürecinde ortaya çıkan mevcut yasal boşluklar, gelecekte ortaya çıkabilecek olumsuzlar karşısında bazı araştırmalar yapılmasını gerekli hale getirmiştir. 2000'li yıllardan itibaren yaygınlaşan nanoteknolojik ürünlerin denetimi için nano teknolojiye yönelik birçok yeni yasa ve yönetmelik kabul edilmiştir. Uygulanan perspektifler; devlet, sanayi ve sivil toplumu içerisine alan kararların alındığı bir süreci kapsamaktadır. Nanoteknolojik ürünlerle ilgili yasal düzenlemeler, ürünlerin koruma altına alınmasının yanında yeni teknolojilerin toplumsal kabulüne ilişkindir. Amerika Birleşik Devletleri'nde "Nanoteknoloji ve Nanomalzemelerin Uygulamalarının Düzenlenmesi ve Denetimine İlişkin Karar" başlıklı ilkeler yayınlanmıştır. Bu ilkeler; nanomateriyalleri, bilim çerçevesi içerisinde ele alma, teşvik etme, insan sağlığını, çevresini ve güvenliğini koruyacak şekilde sunma olarak belirlenmiştir. Bu önemli bildirinin ardından gözler risk araştırmalarına çevrilmiş ve çalışmalar hız kazanmıştır (Corley vd., 2013: 489). ABD'de EPA, nanomateriyallerle ilgili düzenleyici tüzükleri ve yönetmelikleri alt başlıklar halinde yürütmektedir (Pelley, Saner, 2009: 52). Nisan 2013 yılında ise Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Nanoteknoloji Çalışma Grubu (WPN), Gıda ve Tıbbi Ürünlerdeki Nanoteknoloji Düzenleyici Çerçevesi adlı bir proje başlatmıştır. Bu proje, 2011-2012 yılları arasında on iki WPN delegasyonunun aktif katılımına dayanmaktadır. Nanomalzeme içerebilecek gıda ve tıbbi ürünler için uygulanabilir düzenleyici çerçeveyi, genel bir bakışla ele almışlardır. OECD, WPN delegasyonlarının çoğunda düzenleyici çerçeveleri oluşturduğunu bildirmesine rağmen, şu an için ortada ciddi bir düzenleme olduğu, hâlâ tartışmalıdır. Bununla birlikte ABD'de FDA, nanomalzemelerin kullanımını içeren ürünlerin zararlı olduğunu açıkça belirtmemiştir. Buna karşın bir ürünün, nano ürün grubunda yer alması için üretim yönteminin ve suni malzemenin boyutunun önemli olduğu ifade edilmektedir (Guo vd., 2014: 4776).

3. METODOLOJİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, nanoteknolojik ürünlerin tüketiciler tarafından tercih edilmesinde etkili olan unsurları ve bu unsurların

nanoteknolojik ürün satın alma niyeti üzerindeki etkilerini belirlemektir. Genç tüketicilerin, nanoteknolojik ürünlere yönelik algılarının ve beklentilerinin iyi analiz edilmesi yeni teknoloji üreticileri açısından önemlidir. Ürüne kazandırılan; kullanım kolaylığı, performans, kalite gibi özellikler, üretici işletme imajına katkıda bulunacak ve işletmelere, müşteri sadakati yaratma konusunda yardımcı olacaktır. Ayrıca yeni teknolojiyi kullanan bu üreticilere pazarda rekabet üstünlüğü ve ekonomik fayda elde etme gibi avantajlar da sağlayacaktır.

630

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

Araştırma kapsamında yer alan tüketiciler, nanoteknolojik ürün satın alma potansiyeli olan bireylerden meydana gelmektedir. Ancak araştırmanın uygulama aşamasında karşılaşılan zaman, maliyet, ulaşım kısıtlamaları araştırmanın daralmasına neden olmuştur. Bu nedenle araştırmada, Bursa ilinde yaşayan ve nanoteknolojik ürün satın alma potansiyeli olan genç tüketiciler araştırma kapsamı içerisinde yer almıştır. Araştırmada herhangi bir ürün sınıflaması benimsenmemiş olup, tüketicilerin genel olarak nanoteknolojik ürünlere yönelik algıları ölçülmektedir.

3.3. Araştırma Yöntemi ve Süresi

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmış olup, anketler yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanmıştır. Araştırmanın amacına, modeline ve hipotezlerine yönelik ilgili literatür incelenerek anket formu oluşturulmuştur. Veriler üç aylık bir çalışma sürecinde elde edilmiştir. Analizlerde, IBM SPSS 23 ve AMOS 23 paket programları kullanılmıştır.

3.4. Ana Kütle ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi

Nanoteknolojik ürün satın alma potansiyeli olan, Bursa ilinde yaşayan ve Bursa Uludağ Üniversitesinde öğrenim gören bireyler araştırmanın ana kütlelerini oluşturmaktadır. Araştırmada bulunan çeşitli kısıtlamalardan dolayı araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi oldukça yaygın kullanılan araştırmaya katılmaya niyetli herkesin örneğe dâhil edilmesini esas alan bir yöntemdir

(Torlak vd., 2017: 187). Bu doğrultuda Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler örneğe dâhil edilmiştir. Zaman, maliyet ve ulaşım kısıtlamaları örneklem büyüklüğünü de etkilemiş, bu nedenle araştırma 500 kişiye uygulanabilmiştir. Fakat bazı anketlerin sağlıklı şekilde geri dönüşü olması sebebiyle uygulamada 470 adet anket formunun kullanılmasına karar verilmiştir. Bu sayının, %5 anlamlılık düzeyi için yeterli olduğu görülmektedir (Survey System, 2018).

3.5. Anket Formunun Oluşturulması

Anket formunun oluşumunda Türkçe ve yabancı literatür taranmış ve araştırmanın teorik kısmındaki bilgilerden yararlanılmıştır. Anket formu iki bölüm ve toplam 13 sorudan oluşmaktadır. Anket başlangıcında temel nanoteknoloji bilgisi de dahil olmak üzere, ürünlerin kullanım alanlarına, kullanım üstünlüklerine ve riskli bulunan özelliklerine ait bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümde yer alan sorularda ilk olarak tüketicilerin demografik özellikleri ölçülmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, cinsiyet, yaş, çalışma durumu, medeni durum ve gelir bilgileriyle ilgili sorular sorulmuştur. Ayrıca tüketicilere, nanoteknoloji terimi hakkındaki duyuları ve ilk defa hangi kanal aracılığı ile bilgi sahibi oldukları (Sheetz vd., 2005), nanoteknoloji içerikli ürünler hakkındaki bilgi düzeyleri (Kahan vd., 2007), nanoteknolojinin, hangi ürün grubunda kullanıldığının bilinirliğine yönelik duyuları (George vd., 2014), nanoteknoloji hakkında daha fazla bilgi edinme isteklilikleri (Pozo vd., 2012), daha önce nanoteknoloji içerikli bir ürüne sahip olup olunmadığı ve nanoteknoloji içerikli ürünlerin hangi ürün grubunda riskli bulunduğu (Capon vd., 2015) ve son olarak da nanoteknolojinin gelişimi için yatırımların kimlerin sağlaması gerektiğine ilişkin görüşleri sorulmuştur (Pozo vd., 2012).

İkinci bölümde ise tüketicilerin nanoteknoloji içerikli ürün tercihlerini etkileyen faktörler olan sosyal (Nielsen 2008), ekonomik (Ozaee vd. 2014), çevre (Nielsen, 2008; Capon vd. 2015; Gupta vd. 2015) sağlık (Zhao vd., 2016; Sodano, 2018), kişisel (Kumar vd. 2009; Hossain, Prybutok, 2008; Bian, Forsythe, 2012; Bülbül, Özoğlu, 2014), etik ve yasal faktörler (Pozo vd., 2012; Capon vd., 2015; Zhao vd., 2016) ile nanoteknolojik ürün satın alma niyetleri (Bian, Forsythe, 2012; Gupta vd., 2015; Kim, Chung, 2011; Güzeloglu, 2015) araştırılmıştır. Buna uygun olarak cevaplayıcıların katılım derecelerini gösterdikleri bir

ölçek oluşturulmuştur. Bu ölçek 5'li likert ölçeği (1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=kararsızım, 4=katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum) kullanılarak oluşturulmuştur. Ölçekte toplam 27 ifade yer almaktadır. Anket formunda kullanılan soruların anlaşılabilir düzeyde ve kısa olmasına dikkat edilmiştir.

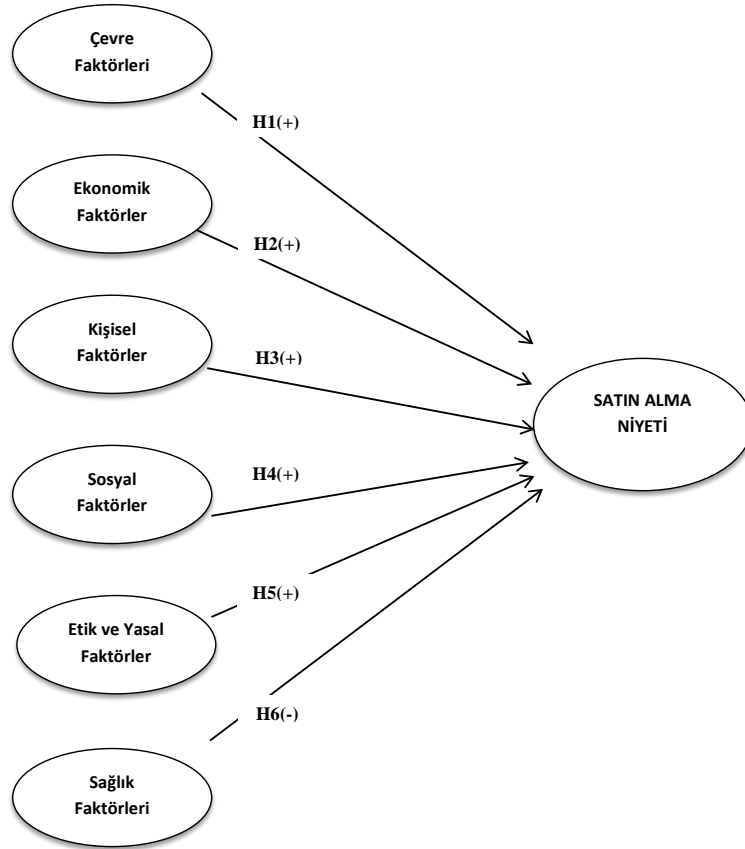
4. ARAŞTIRMANIN MODELİ ve HİPOTEZLERİ

Nanoteknolojik ürün tercihlerini etkileyen faktörlerin satın alma niyeti üzerindeki etkilerini ölçmede ilgili literatürden yararlanılarak aşağıda şekil 1'de yer alan model oluşturulmuştur.

632

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Şekil 1: Araştırma Modeli

İlgili literatür incelendiğinde tüketicilerin nanoteknolojik ürün tercihlerini etkileyen faktörlerin; sosyal, ekonomik, çevre, sağlık, kişisel, etik ve yasal faktörlerden meydana geldiği görülmüştür. Dolayısıyla nanoteknolojik ürün tercihlerini etkileyen faktörlerin, satın alma niyetini etkileyip etkilemediği araştırılmalıdır. Aşağıda bu değişkenlerin satın alma niyeti etkisine ilişkin kurulan hipotezler yer almaktadır.

H₁: "Çevre faktörleri", nanoteknolojik ürün satın alma niyeti üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H₂: "Ekonomik faktörler", nanoteknolojik ürün satın alma niyeti üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H₃: "Kişisel faktörler", nanoteknolojik ürün satın alma niyeti üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H₄: "Sosyal faktörler", nanoteknolojik ürün satın alma niyeti üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H₅: "Etik ve Yasal Faktörler", nanoteknolojik ürün satın alma niyeti üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H₆: "Sağlık Faktörleri", nanoteknolojik ürün satın alma niyeti üzerinde negatif etkiye sahiptir.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

5.1. Pilot Çalışma

Temel araştırma yapılmadan önce, örnekleme dahil olan 35 kişiye tasarlanan anket formu bir pilot araştırma dahilinde uygulanmıştır. Burada amaç, anket formunun anlaşılabilirliğini ve anket formunda yer alan ifadeleri anlam ve içerik yönünden test etmektir. Pilot çalışma temel araştırmadan önceki bir aylık süre içerisinde yapılmış ve anket formuna son şekli verilmiştir.

5.2. Katılımcı Profili

Araştırmaya toplam 470 kişi katılmıştır. Araştırmaya katılan cevaplayıcılara ilişkin özellikler aşağıdaki Tablo 3' de verilmektedir. Cevaplayıcıların cinsiyetlerini incelendiğinde erkek cevaplayıcıların baskın olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 43,8'ünü (206 kişi) kadın katılımcılar oluştururken, % 56,2'sini (264 kişi) erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Ankete katılanların yaş dağılımı incelendiğinde, 17-23 yaş aralığındaki cevaplayıcıların ağırlıkta olduğu görülmektedir (% 94,1; 413 kişi). Cevaplayıcıların çoğunluğu (% 86; 404 kişi) çalışmamaktadır. Medeni durumlarına bakıldığında, araştırmaya katılanların tamamına yakınının % 99,8 (469 kişi) bekâr olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların gelir durumu incelendiğinde, 1000 TL ve daha az gelire sahip olanlar % 53,8'lik (253 kişi), 1001-1500 TL arasında geliri olanlar % 23,6'lık (111 kişi) bir paya sahiptir.

634

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Cevaplayıcıların nano terimle ilgili görüşleri de araştırmada sorgulanmıştır. Anket sonuçlarına göre, katılımcılardan 405 kişi (% 86,2) daha önce nano terimini duyduklarını ifade ederken; 65 kişi (% 13,8) nano terimi daha önce hiç duymadıklarını belirtmişlerdir. Cevaplayıcıların nano teknolojik ürünlerle ilgili bilgi kaynakları da araştırılmaktadır. Buna göre tüketicilerin % 40,5'i (164 kişi), nano teknolojik ürünlerle ilgili bilgi edindikleri en önemli bilgi kaynağını televizyon olarak ifade etmişlerdir. Bunu %23,0'lük (93 kişi) bir payla diğer kaynaklar takip etmiştir. Cevaplayıcıların nano teknolojiyle ilgili bilgi durumları incelendiğinde, katılımcıların 268'inin (% 57) konuyla ilgili olarak bilgi sahibi olduğu gözlemlenmiştir. 202 katılımcı ise (%43) soruya hayır yanıtını vermiştir. Piyasada kullanılan mevcut nano teknolojik ürünlerde en çok bilinen ürün gruplarını, tekstil ve elektronik eşyalar oluşturmaktadır. Satın alınan ürünlerin varlığından haberdar olan tüketicilerden 127'si (% 47,4), en çok tanınan ürün grubunun tekstil ürünleri olduğunu belirtmişlerdir. Tercih edilen ikinci ürün grubu ise elektronik eşyalardır. Elektronik eşyalar olarak ifade edenler 99 kişidir (% 36,9). Üçüncü ve dördüncü ürün grubunu sırasıyla malzeme ve kozmetik ürünler oluşturmaktadır. Malzeme sektörü olarak yanıt verenlerin sayısı 17 kişi (% 6,3), kozmetik ürünler olarak yanıt verenlerin sayısı 12'dir (% 4,5). 202 kişi (% 43,0) ise ürünlerden haberdar olamadıkları gerekçesiyle soruyu yanıtlamamıştır. Cevaplayıcıların nano teknoloji ile ilgili daha fazla bilgi edinme isteği durumu da değerlendirilmiştir. Buna göre, katılımcıların % 79,6'sının (374 kişi) konu ile ilgili daha fazla bilgi

Tüketicilerin Nanoteknolojik Ürün Tercihleri ve Satın Alma Niyetleri

sahibi olma isteğinde olduğu görülmüştür. Katılımcıların % 20,4'ü (96 kişi) ise bu soruya hayır yanıtını vermiştir. Cevaplayıcıların nanoteknoloji içerikli ürün satın alma durumu da araştırmada sorgulanmıştır. Anket sonuçlarına göre, katılımcıların % 16,0'sı (75 kişi) daha önce nanoteknolojik bir ürünü satın aldığını belirtirken, % 26,6'sı (125 kişi) soruya hayır yanıtını vermiştir. Katılımcıların % 57,4'si (270 kişi) ise daha önce nano teknoloji içeren bir ürünü satın alıp almadığını bilmediklerini ifade etmişlerdir. Tüketiciler tarafından en çok riskli bulunan nanoteknoloji içerikli ürünler, yiyecek grubudur. 363 kişi (% 77,2). Riskli bulunan ikinci ürün grubunu sağlık ürünleri oluşturmuştur. Sağlık ürünleri olarak yanıt verenlerin sayısı 37'dir (%7,9). Üçüncü olarak riskli bulunan kozmetik ürünleridir. Kozmetik ürünler olarak cevaplayanların sayısı 33' (%7,0) tür. Son olarak da katılımcıların, nano teknoloji gelişimi için yatırımların hangi aktörler tarafından sağlanması gerektiği hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Ankete katılan cevaplayıcıların 184'ü (%39,1) yatırımların kamu tarafından yapılması gerekliliğini ifade ederken; 58'i (%12,3) yatırımların üniversite tarafından yapılması gerekliliğini uygun görmüştür. 112'si (%23,8) özel sektörü, 116'sı (%24,7) ise konu hakkında fikir sahibi olmadığını belirtmiştir.

635

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Tablo 3: Cevaplayıcılara İlişkin Özellikler

Cinsiyet	N	Yüzde	Nano Teknolojik Ürünlerde En Çok Bilinen Ürün Grupları	n	Yüzde
Kadın	206	43,8	Yiyecek	6	2,2
Erkek	264	56,2	Sağlık	4	1,5
Toplam	470	100	Tekstil	127	47,4
Çalışma Durumu	N	Yüzde	Kozmetik	n	Yüzde
Çalışıyor	66	14	Elektronik	99	36,9
Çalışmıyor	404	86	Çevre dostu Malzemeler	3	1,1
Toplam	470	100	Malzeme Sektörü	17	6,3
Medeni Durum	N	Yüzde	Toplam	n	Yüzde
Evli	1	0,2	Nano Teknoloji İle İlgili daha fazla Bilgi Edinme İsteği Durumu	n	Yüzde
Bekâr	499	99,8	Evet	374	79,6
Toplam	470	100	Hayır	96	20,4
Gelir Durumu	N	Yüzde	Toplam	n	Yüzde
1000 TL ve az	253	53,8	Nano Teknoloji İçerikli Ürün Satın Alma Durumu	n	Yüzde
1001-1500 TL	111	23,6	Evet	75	16,0

Tablo 3. (Devamı)

1501-2000 TL	42	8,9	Hayır	125	26,6
2001-2500 TL	16	3,4	Bilmiyorum	270	57,4
2501-3000 TL	14	3,0	Toplam	470	100
3001-3500 TL	9	1,9	Nano Teknoloji Bilgi Kaynakları bilgi kaynakları	n	Yüzde
3501-4000 TL	3	0,6	Televizyon	165	40,5
4501-5000 TL	3	0,6	Gazete	9	2,2
50001 ve üzeri	1	0,2	Üniversite	28	6,9
Toplam	470	100	Bilim dergisi	53	13,1
Yaş	N	Yüzde	Aile ve arkadaş	58	14,3
17	1	0,2	Diğer	93	23,0
18	26	5,5	Toplam	470	100
19	29	6,2	Nano Terim İle Karşılaşma Durumu	n	Yüzde
20	131	27,9	Evet	405	86,2
21	126	26,8	Hayır	65	13,8
22	75	16,0	Toplam	470	100
23	54	11,5	Nano Teknoloji Yatırımları	n	Yüzde
24	19	4,0	Kamu	184	39,1
25	5	1,1	Üniversite	58	12,3
26	2	0,4	Özel	112	23,8
27	1	0,2	Fikrim Yok	116	24,7
36	1	0,2	Toplam	470	100
Toplam	470	100	Katılımcıların Nano Teknoloji Bilgi Durumu	n	Yüzde
			Evet	268	57,0
			Hayır	202	43,0
			Toplam	470	100
			En Çok Riskli Bulunan Ürün Grupları	n	Yüzde
			Yiyecek	363	77,2
			Sağlık	37	7,9
			Tekstil	6	1,3
			Kozmetik	33	7,0
			Elektronik	23	4,9
			Çevre dostu Malzemeler	7	1,5
			Malzeme Sektörü	1	0,2
			Toplam	470	100

5.3. Ölçeğin Güvenilirliğinin Test Edilmesi

Literatür taraması sonucunda oluşturulan ve anket formunda yer alan ölçeğin güvenilirliği test edilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa değeri, 0,824 olarak bulunmuştur.

5.4. Araştırma Modelinin Test Edilmesi

Araştırma modelinin test edilmesi üç aşamalı uygulanmıştır. İlk aşamada açıklayıcı faktör analizi, ikinci aşamada doğrulayıcı faktör analizi, son aşamada çoklu regresyon analizi gerçekleştirilerek araştırma modeli test edilmiştir.

5.5. Açıklayıcı Faktör Analizi

İlk aşamada ilgili ölçeklerin literatürde genel kabul görmüş şekillerinin geçerli olup olmadığını test etmek için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi yöntemi ile modelde kullanılan toplam 27 değişkenin kendi dahil oldukları ölçeklerde yer alıp almadıkları kontrol edilmiştir. Asal bileşenler tekniği, varimax rotasyonu ve özdeğerlerin 1'den büyük olma kriterlerine göre yapılan açıklayıcı faktör analizi neticesinde 27 değişken 7 ana grup içerisinde ve kendi ölçeklerinde gruplanmıştır. Faktör analizi neticesinde elde edilen gruplar kişisel, sosyal, ekonomik, sağlık, çevre, etik ve yasal faktörler ile satın alma niyeti alt faktörlerinden oluşmuştur. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçümü örneklemin yeterli olduğunu göstermektedir (0,840). Barlett Küresellik testi sonuçları da ölçek soruları için faktör analizinin kullanılabilirliğini göstermektedir ($X^2 = 3600,068$; $p = 0,000$). Sonuçlar, aşağıda Tablo 4'de görülmektedir. Bu sonuçlar modeli test etmek ve ikinci aşamaya geçilmesi için yeterlidir.

Tablo 4: Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Değişkenler	Faktörler						
	Satın Alma Niyeti Faktörü	Çevre Faktörleri	Ekonomik Faktörler	Kişisel Faktörler	Sosyal Faktörler	Etik ve Yasal Faktörler	Sağlık Faktörleri
Alıştığım ürünleri değiştirmeyi sevmiyorum. Yeni teknoloji konusunda gelenekçiyim. Bu nedenle nano teknoloji içeren bir ürün satın alma konusunda isteksizim.	0,550						
Nano teknoloji kullanılan ürünleri denemeyi istiyorum.	0,721						
Nanomalzemeye üretilen ürünler, gerçekten ihtiyaçlarıma cevap verebilirse, bu ürünleri kişisel olarak yararlı bulabilirim.	0,662						
Gelecekte nanoteknoloji içeren bir ürünü satın alabilirim.	0,805						
Ürüne üstünlük kazandırdığımı düşündüğüm nanoteknoloji içeren bir ürünü satın alabilirim.	0,743						
Çevre sağlığına önem veren doğal içerikli nano ürünleri deneyebilirim.	0,718						
Değişkenler	Faktörler						
	Satın Alma Niyeti Faktörü	Çevre Faktörleri	Ekonomik Faktörler	Kişisel Faktörler	Sosyal Faktörler	Etik ve Yasal Faktörler	Sağlık Faktörleri
Nanoteknolojinin temiz su elde etmede kullanılması, olumlu bir gelişmedir. Ülkeler için önemlidir.		0,731					
Nanoteknolojinin insan ve çevre sağlığı yönünden istenmeyen yan etkilerine karşı, uzun vadede dikkatli olunması gerekmektedir.		0,670					
Nanomalzeme üreten üreticiler, bu ürünlerin çevresel etkilerini düşünmelidirler.		0,695					

Tüketicilerin Nanoteknolojik Ürün Tercihleri ve Satın Alma Niyetleri

Nano malzemeyle üretilen çevreyle uyumlu ürünleri, çevre için yararlı buluyorum.		0,592					
Yüksek teknoloji yatırımları sermaye gerektirebilir bu yüzden gelişmekte olan ülkelerde, nanoteknoloji gelişimindeki en büyük engel mali sorunlar olabilir.			0,765				
Yüksek teknoloji yatırımları sermaye gerektirebilir. Bu yüzden gelişmekte olan ülkelerde, nanoteknoloji gelişiminde fiziksel ekipman yetersizliği engel olabilir.			0,740				
Yeni ürünleri, yüksek fiyat kategorisinde değerlendiriyorum. Bu sebeple üründe kullanılan nanoteknolojinin ürünün fiyatını arttıracığını düşünüyorum.			0,632				
Kendi tarzımı oluşturan, beni benzerlerinden ayıran ürünleri arıyorum. Nano teknolojiyle üretilen ürünlerin, kendi tarzımı yansıttığını düşünüyorum.				0,678			
Nano teknolojiyi kullanmak bana kendimi iyi hissettirebilir.				0,744			
Nano teknolojiyle üretilmiş ürünleri kullanmak benim için bir statü göstergesidir.				0,744			
Kişisel olarak daha fazla konfor sağlayan nanoteknolojik bir ürünü tercih ederim.				0,475			
Yeni teknoloji yüksek yatırım gerektirebilir. Nanoteknoloji fakir ülkeler için erişilmez olabilir. Bu da sosyal adaletsizliğe sebebiyet verebilir.					0,782		
Nanoteknoloji, Sosyal sınıflar arasındaki mesafenin açılmasına neden olabilir.					0,791		
Nanoteknolojinin risklerinin halka tanıtılması, zor olabilir ve gelişmekte olan ülkelerde tanıtımında sorunlar oluşturabilir.					0,579		
Nanoteknolojiyle üretilen ürünler hakkında yasal bir düzenlemenin bulunmasını gerekli buluyorum.						0,628	
İşletmeler nanoteknoloji gibi teknolojik yeniliklerden						0,563	

639

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

faydalanırken, toplumsal etkileri görmezden gelebilirler.							
Ürün içeriği benim için önemlidir. Ürün etiketlerini dikkatle incelerim. Nanoteknolojiyle üretilen tüm ürünlerde, ürün etiketi bulunmasına yönelik hassasiyet gösterilmelidir.						0,641	
Nanoteknoloji alanındaki gelişmelerde kişilerin fikrinin sorulmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle, kamuoyu düşüncelerine göre hareket edilmesini gerekli buluyorum.						0,624	
Nanoteknolojinin gıda ürünlerinde kullanımı, ürünlerin raf ömrünü uzatarak fayda sağlayabilir. Gerekli ve güvenli buluyorum.							0,764
Değişkenler	Faktörler						
	Satın Alma Niyeti Faktörü	Çevre Faktörleri	Ekonomik Faktörler	Kişisel Faktörler	Sosyal Faktörler	Etik ve Yasal Faktörler	Sağlık Faktörleri
Nanoteknoloji konusunda kamu otoritesine ve endüstriye karşı, güven duyuyorum. Bu sebeple, sağlık üzerindeki yan etkileri açısından kaygılarım yok.							0,609
Nanoteknoloji yiyecekleri daha besleyici hale getirebilir. Bu yüzden gerekli ve önemli buluyorum.							0,728
Açıklanan Varyans	21,058	10,278	7,254	6,018	5,187	4,326	4,039
Özdeğerler	5,686	2,775	1,959	1,625	1,400	1,168	1,091
Cronbach Alfa	0,814	0,726	0,735	0,682	0,725	0,600	0,600
Ortalama	3,8511	3,9362	3,8199	3,1287	3,5652	3,7665	2,7546
KMO= 0,840; p< 0,05, x²=3600,068; sd= 351, Kümülatif Varyans=58,160 Anketin genel tutarlığı (Cronbach Alfa)= 0,824 (27 değişken)							

Çalışmada verilerin basıklık ve çarpıklık değerleri de incelenmiş ve verilerin normal dağılıma sahip olduğu görülmüştür. Faktörlerin basıklık ve çarpıklık değerleri sırasıyla şu şekildedir: Satın alma niyeti

faktörü (çarpıklık= -.752; basıklık= .1,404), çevre faktörleri (çarpıklık= -.861; basıklık= 1.497), ekonomik faktörler (çarpıklık= -.685; basıklık= .625), kişisel faktörler (çarpıklık= -.412; basıklık= .677), sosyal faktörler (çarpıklık= -.546; basıklık= .328), etik ve yasal faktörler (çarpıklık= -.310; basıklık= -.100), sağlık faktörleri (çarpıklık= .015; basıklık= .140). Bu değerlerin -1.5 ve +1,5 arasında olması yeterlidir (Tabachnick ve Fidel, 2012).

5.6. Doğrulayıcı Faktör Analizi

İkinci aşamada her bir yapı diğer yapılarla birlikte doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Bu aşamanın amacı, ölçeklerin ölçüm ve yapı geçerliliklerini test etmektir. Kullanılan temel kriterler uyum indeksleri (GFI, AGFI, CFI, NFI), RMSEA, RMR değerleri ve χ^2/df oranıdır. Literatürde kabul edilen sınırlar, $\chi^2/df \leq 3$; GFI > .90; AGFI >.90; CFI >.90; $0.05 < RMSEA < 0.08$; $0 < RMR < 1$ aralığındadır (Baumgartner ve Homburg, 1996; Iacobucci, 2010; Weston ve Gore, 2006). Ölçüm modeline yapılan doğrulayıcı faktör analizi neticesinde, $\chi^2/df = 1,979$; GFI =0,914; AGFI=0,893; RMR=0,052; CFI=0,911; RMSEA=0,046 olarak bulunmuştur.

5.7. Korelasyon Analizi

Yüksek düzeyli bir analizde eş-doğrusallık sorunları olabilmektedir. Ancak tablo 5'te bağımsız değişkenler (yapılar) arasındaki korelasyon değerlerine bakıldığında eş doğrusallık probleminin olmadığı görülmektedir. (Faktör ortalamaları dikkate alınmıştır).

Tablo 5: Korelasyon Değerleri Tablosu

Değişkenler	Satın Alma Niyeti Faktörleri	Çevre Faktörleri	Ekonomik Faktörler	Kişisel Faktörler	Sosyal Faktörler	Etik ve Yasal Faktörler	Sağlık Faktörleri
Satın Alma Niyeti Faktörleri	1	,417**	,267**	,383**	,065	,267**	,057
Pearson Correlation		,000	,000	,000	159	,000	,221
Sig. (2-tailed)	470	470	470	470	470	470	470
N							
Çevre Faktörleri	,417**	1	,316**	,307**	,161**	,397**	,064
Pearson Correlation	,000		,000	,000	,000	,000	,165
Sig. (2-tailed)	470	470	470	470	470	470	470
Ekonomik Faktörler	,267**	,316**	1	,228**	,453**	,337**	-,004
Pearson Correlation	,000	,000		,000	,000	,000	,930
Sig. (2-tailed)	470	470	470	470	470	470	470
Kişisel Faktörler	,383**	,307**	,228**	1	-,039	,233**	,214**
Pearson Correlation	,000	,000	,000		,394	,000	,000
Sig. (2-tailed)	470	470	470	470	470	470	470
Sosyal Faktörler	,065	,161**	,453**	-,039	1	,228**	-,060
Pearson Correlation	,159	,000	,000	,394		,000	,191
Sig. (2-tailed)	470	470	470	470	470	470	470
Etik ve Yasal Faktörler	,267**	,397**	,337**	,233**	,228**	1	,084
Pearson Correlation	,000	,000	,000	,000	,000		,069
Sig. (2-tailed)	470	470	470	470	470	470	470
Sağlık Faktörleri	,057	,064	-,004	,214**	-,060	,084	1
Pearson Correlation	,221	,165	,930	,000	,191	,069	
Sig. (2-tailed)	470	470	470	470	470	470	470

642

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

5.8. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Üçüncü aşamada, araştırma modelinde yer alan nanoteknolojiyle üretilmiş ürün tercihlerini etkileyen unsurlardan; çevre, ekonomik, kişisel, sosyal, sağlık, etik ve yasal faktörlerin nanoteknolojik ürün satın alma niyeti üzerindeki etkileri çoklu doğrusal regresyon analizi ile test edilmiştir (Faktör ortalamaları dikkate alınmıştır). Sonuçlar, Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8'de görülmektedir.

Tablo 6: Regresyon Analizi Sonucu Model Özeti

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Std. Tahmini Hata	Değişiklik İstatistikleri					Durbin-Watson
					R Kare Değişikliği	F Değişikliği	df1	df2	Sig. F Değişikliği	
1	,511 ^a	,261	,252	,55425	,261	27,285	6	463	,000	1,978

Modelde enter metodu kullanılmıştır. Modelde bağımlı değişkendeki değişimin yaklaşık %26'sı modele dahil edilen nanoteknolojik ürün tercihlerini etkileyen faktörler tarafından açıklanmaktadır. Geriye kalan kısım ise modele dahil edilmeyen değişkenler tarafından açıklanır. Durbin-Watson testi, modelde otokorelasyon olmadığını gösterir (1,978).

Tablo 7: Varyans Analizi Tablosu

Model	Kareler Toplamı	df	Ortalama Medyan	F	Sig.	
1	Regresyon	50,291	6	8,382	27,285	,000 ^b
	Artık	142,228	463	,307		
	Toplam	192,519	469			

Anova tablosu modelin bir bütün olarak anlamlı olup olmadığını test eder. Tablo 7'deki 27,285 F değeri, modelin bir bütün olarak her düzeyde anlamlı olduğunu gösterir (Sig=,000).

Tablo 8: Katsayılar Tablosu

Model	Std. Edilmemiş Katsayılar		Std. Edilmiş Katsayılar	T	Sig.	Korelasyon			Doğrusallık İstatistikleri	
	B	Std. Hata	Beta			Zero-order	Parti al	Part	Tolera nce	VIF
(Sabit)	1,569	,222		7,074	,000					
Çevre Faktörleri	,272	,044	,283	6,210	,000	,417	,277	,248	,767	1,303
Ekonomik Faktörler	,095	,040	,113	2,346	,019	,267	,108	,094	,683	1,464
Kişisel Faktörler	,243	,042	,258	5,826	,000	,383	,261	,233	,816	1,226
Sosyal Faktörler	-,030	,036	-,039	-,844	,399	,065	-,039	-,034	,760	1,315
Etik ve Yasal Faktörler	,067	,045	,068	1,489	,137	,267	,069	,059	,774	1,292
Sağlık Faktörleri	-,021	,035	-,024	-,591	,555	,057	-,027	-,024	,947	1,056

a Bağımlı Değişken: Satın Alma Niyeti

Tablo 8' deki t istatistiğine ve sig. değerlerine göre nanoteknolojik ürün tercihlerini etkileyen faktörlerden çevre, ekonomik ve kişisel faktörler nanoteknolojik ürün satın alma niyeti üzerinde $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir etkiye sahiptir ($p = .00$). Sosyal, sağlık ile etik ve yasal faktörlerin dışındaki tüm değişkenlerin satın alma niyeti üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle sosyal, sağlık ile etik ve yasal faktörler nanoteknolojik ürün satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Çevre faktörleri değişkenindeki bir birimlik artış nanoteknolojik ürün satın alma niyetini 0,272 birim; ekonomik faktörler değişkenindeki bir birimlik artış nanoteknolojik ürün satın alma niyetini 0,095; kişisel faktörler değişkenindeki bir birimlik artış nanoteknolojik ürün satın alma niyetini 0,243 birim arttırmaktadır. Modelde yer alan tolerans ve VIF değerleri de bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığını gösterir. Bu sonuçlar doğrultusunda, H4, H5 ve H6 hipotezi dışındaki araştırma hipotezlerinin tamamı kabul edilmiştir. Hipotezlerin kabul/red durumu aşağıdaki Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Hipotezlerin Kabul/Ret Durumu

Hipotezler	Değişkenler Arası İlişkiler		t değerleri	Hipotez Kabul/Ret Durumu	
H1	Çevre Faktörleri	➔	Satın Alma Niyeti	6,210	Kabul
H2	Ekonomik Faktörler	➔	Satın Alma Niyeti	2,346	Kabul
H3	Kişisel Faktörler	➔	Satın Alma Niyeti	5,826	Kabul
H4	Sosyal Faktörler	➔	Satın Alma Niyeti	-,844	Red
H5	Eik ve Yasal Faktörler	➔	Satın Alma Niyeti	1,489	Red
H6	Sağlık Faktörleri	➔	Satın Alma Niyeti	-,591	Red

645

IJSS 12/2
Aralık
December
2019

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada gerçekleştirilen faktör analizi ile tüketicilerin nanoteknolojik ürün tercihlerini etkileyen faktörler; çevre, ekonomik, kişisel, sosyal, sağlık, etik ve yasal faktörler olarak bulunmuştur. Gerçekleştirilen çoklu regresyon analiziyle de sosyal, sağlık ile etik ve yasal faktörler dışındaki faktörlerin nanoteknolojik ürün satın alma niyeti üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle çevre, ekonomik ve kişisel faktörler nanoteknolojik ürün satın alma niyeti üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, literatürde yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında bazı benzerlikleri ve farklılıkları içermektedir. Örneğin Gupta ve arkadaşları (2015) çalışmalarında gelişmekte olan nano ürünlerin toplumsal kabulünü etkileyen faktörleri belirlemişlerdir. Temiz su ihtiyacını karşılamayı sağlayan su

filtrasyonu, sürdürülebilir temiz çevre gibi etkilerinden dolayı toplum için faydalı olarak görülmüştür. Bulunan sonuçlar, çevresel faktörlerin etkisiyle ilgili olarak bu çalışmadan elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir. Ayrıca Parikhani ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Çevre alanında gelişmiş malzemelerin kullanımının, geri dönüşüm sağlayarak temiz çevre kültürü bilinci yaklaşımını geliştirmesi, pozitif bir etki olarak nitelendirilmiştir. Ozaee ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan çalışmada ise nanoteknolojinin gelişiminin önündeki bazı engeller belirlenmiştir. Sonuçlarda nanoteknolojinin gelişimindeki en büyük engeller, bu çalışmayla uyumlu olarak fiziksel ekipman yetersizliği ve mali kaynak yetersizliği gibi ekonomik etmenler olarak gösterilmiştir. Buna ek olarak Şener ve Bulat (2009)'ın çalışmalarında, tüketicilerin nano ürünleri satın alırken dikkat ettikleri ekonomik ve kişisel faktörler araştırılmıştır. Tüketicilerin ürün satın alırken fiyat, rahatlık gibi ürün etmenlerine diğer faktörlerden daha fazla dikkat ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Dayanıklı, kullanışlı ve estetik olarak kendini iyi hissettiren ürünler, kişisel faktörlerin etkisini arttırmaktadır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlarla benzer biçimde kişisel faktörler, satın alma niyetini etkilemektedir. Benzer şekilde Güzeloğlu (2015) tarafından da kişisel faktörlerin satın alma niyeti üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada sosyal faktörlerin satın alma üzerinde etkili olmadığı ortaya konulmuştur. Gupta ve arkadaşlarının (2012) çalışmalarında daha farklı bir sonuca ulaşılmıştır. Nanoteknolojiye karşı gösterilen toplumsal ve psikolojik tutumun, ürünün son kullanıcıların olumlu deneyimlerinden meydana geldiği sonucu ortaya konmuştur. Çalışmada etik ve yasal faktörlerin, nanoteknolojik ürün satın alma niyeti üzerinde etkisi yoktur. Capon ve arkadaşlarının (2015) etik ve yasal faktörlere yönelik olarak ürün etiketleri ile ilgili yaptıkları çalışmada, nanoteknoloji içerikli ürün etiketlerinin ve ürün içeriyle ilgili bilgilerin, tüketiciler için gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine Karaca ve Öner (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, konu hakkında kanun ve yönetmelikler üzerindeki önemliliğe dikkat çekilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgularla uyumlu olarak, Jones (2017) tarafından nano etiğin sosyal tanınma düzeyi incelenmiş ve Amerikan halkı tarafından etik ve yasal konuların tanınma düzeyinin, mikro-sosyal seviyede olduğu bulunmuştur.

Çalışmada son olarak sağlık faktörlerinin, nanoteknolojik ürün satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı bulunmuştur. Roosen ve arkadaşlarının (2015) yeni yaygınlaşan gıda ürünlerinin

pazardaki taban fiyatını oluşturmak için yaptığı çalışmada da benzer sonuçlara ulaşmıştır. Nanoteknolojinin, gıda ürünlerindeki kullanımının, sağlık endişelerini arttırarak satın alma davranışını negatif yönde etkilediği ve belirlenen taban fiyatı anlamlı bir biçimde düşürdüğü anlaşılmıştır. Daha önce yaşanan GDO ürünleri gibi olumsuz deneyimlerin psikolojik etki oluşturarak, satın alma niyetini negatif etkilediği gözlemlenmektedir.

Bu araştırma ile ortaya konulan sonuçlar doğrultusunda tüketicilerin nanoteknolojik ürün tercihleri ve nanoteknolojik ürün satın alma niyetlerine bir kez daha vurgu yapılmıştır. Araştırmada bazı kısıtlar bulunmaktadır. Zaman, maliyet, araştırmanın Bursa ilinde genç tüketiciler üzerinde yapılması başlıca kısıtlardır. Bu araştırma, Bursa Uludağ Üniversitesinde öğrenim gören bireyler üzerinde yapılmıştır. Genç tüketicilerden oluşan grubun tercih edilme sebebi gençlerin, tüketici grupları içerisinde yeniliğe bakış açılarının benzerlik gösterebileceği ve yeniliklere çabuk adaptasyon sağlayabilecekleri varsayımdır. Ancak elde edilen sonuçların genç tüketiciler için genelleştirilmesinin yapılamaması çalışmanın önemli bir kısıtıdır. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda nanoteknolojik ürün satın alma niyetine etki edebilecek başka değişkenler de seçilerek satın alma niyetine yönelik kapsamlı çalışmalar yapılabilir. Nanoteknolojik ürün satın alma niyetine ilişkin işletmelerin pazarlama çalışmaları, rakiplerin davranışları, kültürel etkiler, reklam ve konumlandırma çalışmaları, cevaplayıcıların demografik özellikleri gibi diğer değişkenlerin de modele eklenmesi ile modelin açıklama gücü artabilir. Özellikle de toplumsal algının nanoteknolojik ürün satın alma niyetinde önemli bir unsur olduğu dikkate alındığında, toplumsal algının geliştirilmesine yönelik çalışmalar düşünülmelidir. Teknolojik gelişmelere paralel olarak nanoteknolojik ürünlere yönelik kamu algısı çalışmaları yapılabilir. Bununla beraber her yeni teknoloji için her toplumda kabul ve yayılım sürecindeki dinamiklerin değişebilmesi de göz önünde bulundurularak toplumların nanoteknolojik ürün tercihleri ve satın alma niyetine yönelik kültürlerarası bir çalışma gerçekleştirilebilir. Cinsiyet değişkenleri ve satın alma gücü dikkate alınarak da benzer çalışmalar yapılabilir. Kişilerin nanoteknolojik ürünlere karşı duyduğu psikolojik ve sosyolojik etmenler ayrıntılı bir biçimde araştırılabilir. Nanoteknolojinin fırsatları ve riskleri farklı ürün grupları ve sektörler için incelenebilir.

KAYNAKÇA

Açık, Zeynep; Güven, Seval (2012). "Nanoteknoloji, Çevre ve Aile", Babaoğul, Müberra Şener; Buğday, Arzu; Betül, Esna (Eds.), *Tüketici Yazıları (III)*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Tüketici-Pazar-Araştırma-Danışma Test ve Eğitim Merkezi Yayını, 143-171.

Agarwal, Mangilal; Rizkalla, Maher E.; Shrestha, Sudhir; El-Mounayri, Hazim A. El; Varahramyan, Kody (2014). "Impact of Multidisciplinary Nanotechnology Curricula on Engineering and Science Programs". *2014 121st ASEE Annual Conference & Exposition, Paper*, 10093,15-18.

Aslan, Oktay; Şenel, Tuba (2015). "Fen Alanları Öğretmen Adaylarının Nanobilim ve Nanoteknoloji Farkındalık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi". *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2015), 363-389.

Ateş, Hakan (2015). "Nano Parçacıklar ve Nano Teller". *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part C: Tasarım ve Teknoloji*, 3(1), 437-442.

Baumgartner, Hans; Homburg, Christian (1996). "Applications of Structural Equation Modeling in Marketing and Consumer Research: A Review". *International Journal of Research in Marketing*, 13(2), 139-161.

Bian, Qin; Forsythe, Sandra (2012). "Purchase Intention for Luxury Brands: A Cross Cultural Comparison". *Journal of Business Research*, 65(10), 1443-1451.

Brand, Walter; Noorlander, Cornelle W.; Giannakou, Christina; De Jong, Wim H.; Kooi, Myrna W.; Park, Margriet VDZ; Vandebriel, Rob J.; Bosselaers, Irene EM; Scholl, Joep H. G.; Geertsma, Robert E. (2017). "Nanomedicinal Products: a Survey on Specific Toxicity and Side Effects". *International Journal of Nanomedicine*, 12, 6107-6129.

Bülbül, Hasan; Özoğlu, Buket (2014). "Tüketici Yenilikçiliği ve Algılanan Riskin Satın Alma Davranışına Etkisi". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44, 43-58.

Capon, Adam; Gillespie, James; Rolfe, Margaret; Smith, Wayne (2015). "Comparative Analysis of the Labelling of Nanotechnologies Across Four Stakeholder Groups". *Journal of Nanoparticle Research*, 17(8), 327.

Casolani, N.; Greehy, G. M.; Fantini, A.; Chiodo, E.; McCarthy, M.B. (2015). "Consumer Perceptions of Nanotechnology Applications in Italian Wine". *Italian Journal of Food Science*, 27(2), 221-235.

Conti, Joseph A.; Killpack, Keith; Gerritzen, Gina, Huang, Leia; Mircheva, Maria; Delmas, Magali; Harthorn, Barbara Herr; Appelbaum, Richard P. ; Holden, Patricia A. (2008). "Health and Safety Practices in the Nanomaterials Workplace: Results From an International Survey". *Sci. Technol*, 42, 3155-3162.

Corley, Elizabeth A.; Youngjae, Kim; Dietram A. Scheufele (2013). "The Current Status and Future Direction of Nanotechnology Regulations: A View From Nano-Scientists". *Review of Policy Research*, 30(5), 488-511.

CRO Forum (2010). "Emerging Risks Initiative Member Companies". CRO Briefing on Nanotechnology, Emerging Risks Initiative - Position Paper, November, 1-20.

Duhan, Joginder Singh; Kumar, Ravinder; Kumar, Naresh; Kaur, Pawan; Nehra, Kiran; Duhan, Surekha (2017). "Nanotechnology: The New Perspective in Precision Agriculture". *Biotechnology Reports*, 15, 11-23.

George, Saji; Kaptan, Gulbanu; Lee, Joel; Frewer, Lynn (2014). "Awareness on Adverse Effects of Nanotechnology Increases Negative Perception Among Public: Survey Study From Singapore". *Journal of Nanoparticle Research*, 16(12), 2751.

Guo, Jiun-Wen; Lee, Yu-Hsuan; Huang, Hsiau-Wen; Tzou, Mei-Chyun; Wang, Ying-Jan; Tsai, Jui-Chen (2014). "Development of Taiwan's Strategies for Regulating Nanotechnology-Based Pharmaceuticals Harmonized with International Considerations". *International Journal of Nanomedicine*, 9, 4773-4783.

Gupta, N.; Fischer, A. R. H.; Frewer, L. J. (2015). "Ethics, Risk and Benefits Associated with Different Applications of Nanotechnology: A Comparison of Expert and Consumer Perceptions of Drivers of Societal Acceptance". *NanoEthics*, 9(2), 93-108.

Gupta, N.; Fischer, A. R.; van der Lans, I. A.; Frewer, L. J. (2012). "Factors Influencing Societal Response of Nanotechnology: An Expert Stakeholder Analysis". *Journal of Nanoparticle Research*, 14(5), 1-15.

Güzeloğlu, Ebru (2015). "Akıllı Ürünleriyle Nano Yeniliği: Gençlerin Nanoteknoloji Farkındalığı, Fayda/Risk Algıları". *Journal of Human Sciences*, 12(1), 274-297.

Hanoglu, Oguz; Rodgers, Kelsey J.; Kong, Yi; Madhavan, Krishna; Diefes-Dux, Heidi A. (2014). "First-Year Engineering Students' Self-Reported Knowledge of Nanotechnology-The Development of a Coding Scheme". In *2014 IEEE Frontiers in Education Conference (FIE) Proceedings* (pp. 1-4). IEEE.

Ho, Shirley S; Scheufele, Dietram A.; Corley, Elizabeth A. (2010). "Making Sense of Policy Choices: Understanding the Roles of Value Predispositions, Mass Media, and Cognitive Processing in Public Attitudes Toward Nanotechnology". *Journal of Nanoparticle Research*, 12(8), 2703-2715.

Hossain, Muhammad Muazzem; Prybutok, Victor R. (2008). "Consumer Acceptance of RFID Technology: An Exploratory Study". *IEEE Transactions on Engineering Management*, 55(2), 316-328.

Iacobucci, Dawn (2010). "Structural Equations Modeling: Fit Indices, Sample Size, and Advanced Topics". *Journal of Consumer Psychology*, 20(1), 90-98.

Inshakova, Elena; Inshakov, Oleg (2017). "World market for nanomaterials: structure and trends". *MATEC Web of Conferences*, EDP Sciences, 129 (02013), 1-5.

Invernizzi, Noela (2011). "Nanotechnology Between the Lab and the Shop Floor: What Are the Effects on Labor?". *Journal of Nanoparticle Research*, 13(6), 2249-2268.

Jain, Aditi; Ranjan, Shivendu; Dasgupta, Nandita; Ramalingam, Chidambaram (2018). "Nanomaterials in Food and Agriculture: An Overview on Their Safety Concerns and Regulatory Issues". *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 58(2), 297-317.

Jones, Jacy Nicole (2017). "A Study on the Emergence of Ethical Thinking in Nanotechnology", (Master Thesis), Faculty of the Graduate School of The University of Texas, Texas.

Kahan, Dan M.; Slovic, Paul; Braman, Donald; Gastil, John; Cohen, Geoffrey (2007). "Affect, Values, and Nanotechnology Risk Perceptions: An Experimental Investigation". *GWU Legal Studies Research Paper*, (261), 1-41.

Karaca, Fatih; Öner M Atilla (2015). "Scenarios of Nanotechnology Development and Usage in Turkey". *Technological Forecasting and Social Change*, 91, 327-340.

Karim, Md. Ershadul; Munir, Abu Bakar; Yasin, Siti Hajar Mohd; Muhammad-Sukki, Firdaus (2014). "Nanotechnology and Its Legal and Social Implications". 11th International Postgraduate Research Colloquium, Malaysia, 101-111.

Kılıçer, Kerem (2008). "Teknolojik Yeniliklerin Yayılmasını ve Benimsenmesini Arttıran Etmenler". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 209-222.

Kim, Hee Yeon; Chung, Jae-Eun (2011). "Consumer Purchase Intention for Organic Personal Care Products". *Journal of Consumer Marketing*, 28(1), 40-47.

Kirdar, Seval Sevgi (2015). "Current and Future Applications of Nanotechnology in the Food Industry". *ISITES 2015 Conference Paper, Valencia-Spain*, 1518-1527.

Kumar, Amit (2014). "Nanotechnology Development India an Overview". *Research and Information System for Developing Countries*, December, 1-33.

Kumar, Archana; Lee, Hyun-Joo; Kim, Youn-Kyung (2009). "Indian Consumers' Purchase Intention Toward a United States Versus Local Brand". *Journal of Business Research*, 62(5), 521-527.

Tüketicilerin Nanoteknolojik Ürün Tercihleri ve Satın Alma Niyetleri

Lyndhurst, Brook (2009). "An Evidence Review of Public Attitudes to Emerging Food Technologies". *Social Science Research Unit, Food Standards Agency, Crown*, 1-83.

Matin, Anahita Hosseini; Goddard, Ellen (2013). "A Comparative Analysis of Canadian Consumers' WTP for Novel Food Technologies (Case of Juice Produced by Nanotechnology & Pork Chops Using Genomic Information)". *Agricultural & Applied Economics Association's 2013 AAEA & CAES Joint Annual Meeting, Washington, August 4-6*, 1-25.

Metin, Zehra Gök; Özdemir, Leyla (2015). "Nanoteknolojinin Sağlık Alanında Kullanımı ve Hemşirenin Sorumlulukları". *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 18(3), 235-243.

Nielsen, E. (2008). "Nanotechnology and its Impact on Consumers". *Consumers Report to the Council of Canada. EBN Consulting*, 1-104.

Nikulainen, Tuomo (2007). "What Makes a Gatekeeper? Insights From the Finnish Nano-Community". *Druid Working Paper*, 7(3), 1-26.

Ozaee, Keyvan; Hashemzadeh,, G.; Sobhani, Abdolreza (2014). Identification and Assessment the Barriers of Growth and Development of Nanotechnology Research's in the Islamic Azad University: A Case Study of South Tehran Branch. *Management Science Letters*, 4(1), 17-20.

Özbek, Volkan; Almaçık, Ümit; Koç, Fatih, Akkılıç, M. Emin,, Kaş, Eda (2014). "Kişilik Özelliklerinin Teknoloji Kabulü Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Akıllı Telefon Teknolojileri Üzerine Bir Araştırma". *International Review of Economics and Management*, 2(1), 36-57.

Özşungur, Fahri; Güven, Seval (2017). "Tüketici Davranışlarını Etkileyen Sosyal Faktörler ve Aile". *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 2(3), 127-142.

Parikhani, R. Sabzali; Sadighi, H.; Bijani, M. (2018). "Ecological Consequences of Nanotechnology in Agriculture: Researchers' Perspective". *Journal of Agricultural Science and Technology*, 20(2), 205-219.

Pelley, Jennifer; Saner, Marc Albert (2009). "International Approaches to the Regulatory Governance of Nanotechnology". *Regulation Papers*, April, 1-65.

Pozo, J.; Schmessane, A.; Pozo, A.; Pozo, C. (2012). "Perception of Risks in Nanotechnology: Determining Key Aspects in Chile". *Journal of Risk Analysis and Crisis Response*, 2(1), 34-43.

Roco, Mihail C. (2011). "The Long View of Nanotechnology Development: The National Nanotechnology Initiative at 10 Years". *Journal of Nanoparticle Research*, 13: 427-445.

651

IJSE 12/2
Aralık
December
2019

Ronteltap, Amber; Fischer, Arnout RH; Tobi, Hilde (2011). "Societal Response to Nanotechnology: Converging Technologies–Converging Societal Response Research?". *Journal of Nanoparticle Research*, 13(10), 4399-4410.

Roosen, Jutta; Bieberstein, Andréa; Blanchemanche, Sandrine; Goddard, Ellen; Marette, Stéphan; Vandermoere, Frédéric (2015). "Trust and Willingness to Pay for Nanotechnology Food". *Food policy*, 52, 75-83.

Sargent, John F. (2016). "Nanotechnology: A policy primer". Congressional Research Service, 1-24.

Sawant, Prashant D. (2017). "Nano-systems for Cosmetic, and their Nanotoxicity and Regulatory Issues". *BAOJ Nanotech*, 30(3), 1-11.

Sheetz, Tanya; Vidal, Jorge; Pearson, Thomas D.; Lozano, Karen K. (2005). "Nanotechnology: Awareness and Societal Concerns". *Technology in Society*, 27(3), 329-345.

Siegrist, Michael; Keller, Carmen (2011). "Labeling of Nanotechnology Consumer Products Can Influence Risk and Benefit Perceptions". *Risk Analysis: An International Journal*, 31(11), 1762-1769.

Stuer-Lauridsen, Frank; Kamper, Anja; Borling, Pernille; Petersen, Gitte I.; Hansen, Steffen Foss; Baun, Anders (2007). "Survey of Nanotechnological Consumer Products". *Survey of Chemical Substances in Consumer Products*, 81, 1-68.

Survey System (2018). Sample Size Calculator. <https://www.surveysystem.com/sscalc.htm#one> (Erişim Tarihi: 05.04.2018).

Şener, H. Fatma; Bulat, Fatma (2009). "Nano Teknoloji ile Üretilen Akıllı Tekstiller ve Tüketici Beklentilerini Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma". *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e- Dergisi*, Nisan, 1-14.

Tabachnick, Barbara G.; Fidell Linda S. (2012). *Using Multivariate Statistics*, 6. edition., Boston: Pearson Publishing.

Torlak Ömer; Altunışık, Remzi; Özdemir, Şuayip (2017). *Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi*, 3. b., İstanbul: Beta Basım Yayım.

Türk Dil Kurumu (2017). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a5219eb73fb36.66395274 (Erişim Tarihi: 04.10.2017).

Van den Hoven, Jeroen; Vermaas, Pieter E. (2007). "Nano-technology and Privacy: On Continuous Surveillance Outside the Panopticon". *Journal of Medicine and Philosophy*, 32(3), 283-297.

Weston, Rebecca; Gore, Paul A. (2006). "A Brief Guide to Structural Equation Modeling". *The Counseling Psychologist*, 34(5), 719-751.

Tüketicilerin Nanoteknolojik Ürün Tercihleri ve Satın Alma Niyetleri

Yılmaz, Semih; Vural, Nilhan (2015). "Sürdürülebilir Yapıların Tasarlanmasında Nanoteknolojinin Rolü". Gazi Üniversitesi, Ankara: ISBS, 2.International Sustainable Buildings Symposium, 28-30 May, 294-302.

Zhao, Shuoli; Yue, Chengyan; Wang, Yumeng (2016). "How Information Affects Consumer Acceptance of Nano-packaged Food Products". *Boston, Massachusetts: Agricultural & Applied Economics Association Annual Meeting, July 31-August 2 2016, (333-2016-14735), 1-42.*

653

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

SUMMARY

The purpose of this study is to determine the factors that consumers prefer innovations such as nanotechnology and to determine the effects of these factors on the purchasing intention of nanotechnological products. As a result of the literature review, it was found that environmental, economic, personal, social, health, ethical and legal factors were effective on the consumers' preference of nanotechnological products. In this study, these factors were revealed by explanatory factor analysis. Multiple linear regression analysis showed that whether these factors have a significant effect on purchasing intention ($p < 0.05$). Other than social, health and ethical and legal variables, the above-mentioned variables have a positive effect on the purchasing intention of nanotechnological products. The results obtained are able to help manufacturers to develop a strategy that is appropriate to consumer wishes and expectations, to carry out correct marketing activities and thus to gain competitive advantage and to gain economic profit in order to be effective in the markets. The results also help to position innovations such as nanotechnology in the target market.

654

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Environmental factors are an important factor for young consumers in the exchange of nanotechnological products. Nowadays, with the increase of environmental awareness, the increase of environmentally sensitive products in the market has increased the number of consumers who are interested in green products. Young people especially support environmentally friendly products. In addition, factors such as the possibility of obtaining clean water with nanotechnology are considered as opportunities for countries. Closely following innovations such as nanotechnology, adopting a strategy that produces environmentally-friendly and beneficial products can help manufacturers outperform their competitors.

It was concluded that economic factors, another factor affecting the exchange of nanotechnological products, had an impact on consumer buying behaviors. Consumers believe that innovations such as nanotechnological products can increase product prices. It also focuses on the idea that major capital and physical equipment support will be needed for the spread of innovations such as nanotechnology in developing countries. Therefore, it is argued that financial problems constitute a major obstacle for the investment of some developing countries. It is important for new technology manufacturers to develop strategies by recognizing the economy of the country and to be effective in the markets they will enter.

Personal factors were also related to nanotechnological product buying behavior. Innovative young consumers are interested in products that distinguish themselves from their peers, reflect their own style and make

them feel good. Therefore, they consider having a product manufactured with new technology as a status indicator. It was also observed that they are willing to adopt a product that makes life easier and provides comfort. It would be beneficial for nanotechnology manufacturers to introduce products that address the young people's personal characteristics.

Another factor affecting the choice of nanotechnological products is social factors. However, when the effect of social factors on consumer's buying behavior is evaluated, the interesting result of this study is that social factors do not have a significant effect on the purchasing intention of a product with nanotechnology content. However, consumers of a product manufactured with new technology estimate that there may be difficulties in introducing unknown features of the product. Because the benefits of a new product are often possible in the long run. Therefore, the adoption of products by consumers requires a difficult and time consuming process. In addition, although young consumers see nanotechnology as an element that requires investment in developing countries, they do not approve of the idea that it may lead to social injustice. The fact that consumers are not affected by the social benefits of the product can be a guide for manufacturers to formulate marketing strategies for the different expectations of young consumers.

In this study, it was found that the ethical and legal factors do not have a significant effect on the purchasing intention of nanotechnological products. The existence of regulations and legal procedures on innovations such as nanotechnology was not deemed necessary by young consumers. It is important for nanotechnology manufacturers and public authorities to raise awareness of young consumers by focusing on legal and ethical issues on the subject, in order to promote nanoproducts in the market.

Finally, it was found that health factors do not have a significant effect on the purchasing intention of nano-containing products. Producers and public authorities' awareness of young consumers by emphasizing the necessary health measures can positively affect purchasing behavior by developing confidence in nanotechnological products.

**LEADERSHIP WITHOUT HIERARCHY AND AUTHORITY:
LATERAL LEADERSHIP**

R. Dilek KOÇAK*

Makale Geliş Tarihi-Received: 13.08.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 30.11.2019
DOI: 10.37093/ijisi.659023

657

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ABSTRACT

Conventional leadership styles require hierarchical processes primarily characterized by the exertion of power. However, recent studies have indicated that lateral leadership, which substitutes a subordinating approach with insight, collaboration, coordination, and creativity with all stakeholders and especially with employees, can also achieve organizational goals. In this article, lateral leadership and thought system is discussed. Based on lateral thinking, it seeks contributions from all employees to make business more effective through creativity, innovation, and collaborative methods to meet the challenge of a globalized world. The basic mechanisms of lateral leadership are creating common understandings, changing power games, creating an atmosphere of trust, and eliminating hierarchical authority. In this context, the main findings of this article prepared within the framework of narrative review methodology; lateral leadership is a fairly new approach that is suited to changing working environments, leadership characteristics, organizational structures, and followers' qualifications. This leadership style is most appropriate for group studies, ad hoc meetings, or lateral-networking structures in organizations in which conventional leadership is ineffective or dysfunctional.

* Asst. Prof. Dr., University of Turkish Aeronautical Association, Faculty of Management, Ankara/Turkey. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3077-0706>.
dkocak@thk.edu.tr

R. Dilek KOÇAK

Keywords: Lateral Thinking, Lateral Leadership, Conventional Leadership, Vertical Thinking, Hierarchical Authority.

JEL Codes: M10, M12, L20.

658

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

HİYERARŞİ VE OTORİTE OLMADAN LİDERLİK: LATERAL¹ LİDERLİK

ÖZ

Geleneksel liderlik tarzları, öncelikle gücün kullanımı ile karakterize edilen hiyerarşik süreçleri gerektirir. Bununla birlikte, yakın tarihli çalışmalar, iç görü, iş birliği, eşgüdüm ve yaratıcılıkla tüm paydaşlarla ve özellikle çalışanlarla alt yönetim yaklaşımını yerine getiren lateral liderliğin de kurumsal hedeflere ulaşabileceğini göstermiştir. Bu makalede lateral liderlik ve dayandığı düşünce sistemi ele alınmaktadır. Lateral düşünme, tüm çalışanların küreselleşen bir dünyanın zorluğunu karşılamak için yaratıcılık, yenilikçilik ve işbirlikçi yöntemlerle işlerini daha etkin hale getirmelerine katkı sağlar. Lateral liderliğin temel mekanizmaları ortak anlayışlar oluşturmak, güç oyunlarını değiştirmek, güven atmosferi yaratmak ve hiyerarşik otoriteyi ortadan kaldırmaktır. Bu çerçevede geleneksel derleme metodolojisi çerçevesinde hazırlanan makalenin ana bulgusu; Lateral liderliğin değişen çalışma ortamları, liderlik özellikleri, organizasyonel yapılar ve takipçilerin niteliklerine uygun ve oldukça yeni bir yaklaşım olduğudur. Bu liderlik stili, geleneksel liderliğin etkisiz veya işlevsiz olduğu organizasyonlardaki grup çalışmaları, geçici toplantılar veya lateral ağ yapıları için en uygun olanıdır.

Anahtar Kelimeler: Lateral Düşünme, Lateral Liderlik, Geleneksel Liderlik, Dikey Düşünme, Hiyerarşik Otorite.

JEL Kodları: M10, M12, L20.

659

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

¹ "Lateral", kavramı Türkçe'de "Yan, yandan gelen, yanal" olarak karşılık bulmakla birlikte, yönetim ve organizasyon alanında "lateral Leadership" in Türkçe karşılığına rastlanmamıştır. "Lateral" in aynı zamanda Türkçe bazı bilim alanlarında (ör: tıp, diş hekimliği vb.) aynen kullanılması sebebi ile bu çalışmada da "Lateral" olarak yer verilmiştir.

INTRODUCTION

Scholars have vigorously discussed the role of leadership in society, politics, and business from various perspectives. As this topic extends across most social science fields, it has attracted keen interest, not only from business scholars, but also from psychologists, sociologists, philosophers, and others. Researchers in these fields acknowledge that leadership plays a crucial role in the success or failure of businesses, political organizations, and social movements. For example, if a firm fails to make a profit, its leaders – chief executive officer or general manager – face strong criticism. Because leadership and its style can enormously affect business activities, the interactions of business leaders are closely evaluated.

660

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Leadership styles can differ from various perspectives as leaders have the authority to make others act. They have the power to influence the followers working for them. This power may have diverse sources of authority, such as legal, inherent or natural, tribal, eldership, or traditional, bureaucratic, or autocratic authority. Those power sources can create their own leadership styles, as we will see in following sections.

All the above-listed leadership styles require hierarchical processes mainly characterized by the exertion of power. However, recent studies have developed a new theoretical approach toward leadership style that replaces the subordinating approach with a focus on insight, collaboration, coordination, and creativity with all stakeholders, particularly employees, to achieve organizational goals. This lateral leadership avoids a hierarchical working atmosphere.

This study is prepared as narrative review paper. Narrative study is the critical literature research contained in books and articles. Digital and paper articles from narrative review literature play an important role in continuing learning as they give readers up-to-date information on a certain topic or subject (Shah, 2018). So, the purpose of this narrative review paper is to succinctly review lateral leadership and shed light on its evolution. For this purpose, the paper seeks the answers of the following questions:

- What is the theoretical background of leadership and leadership styles?
- What is the philosophical background of lateral leadership?
- How and why has lateral thinking transformed to lateral leadership?
- What are similarities and differences between conventional and lateral leadership?
- How is lateral leadership evolved in globalized?

From this perspective, after first defining leadership, the theoretical aspects of leadership and leadership styles will be examined to shed light on the intellectual debate and prepare the intellectual background to investigate lateral leadership. The paper then explains how it can be conceptualized and how it differs from other leadership styles in practice. The article concludes by assessing the concept and making some suggestions regarding lateral leadership.

The major finding of this paper is that lateral leadership, as a relatively new approach, is suitable for changing working environments, leadership characteristics, organizational structures, and followers' qualifications. This leadership style is most suitable for group studies, ad hoc meetings, or lateral-networking structures in organizations in which leadership conventional/traditional leadership is ineffective in digital age. It is thought that it will contribute to the literature since the subject is up-to-date and that there are few studies in the field.

1. A BRIEF THEORETICAL REVIEW OF LEADERSHIP AND LEADERSHIP STYLES

Before examining the theoretical aspects of leadership, the term should be clarified to understand the intellectual debate regarding lateral leadership.

Generally, leadership is a potential or capacity to influence others (Vroom, Jago, 2007: 17) in organizations such as groups or firms. Leadership has at least three dimensions: first, a capacity or potential to utilize achieving efficiency in a firm; second, a target to exert power

over; third, positive outcomes from exerting its capacity or potential. Modern theories offer at least three conceptualizations. These include a process or relationship, an amalgamation of traits or personality features, specific deeds, or leadership talents. Leading theories explain it as a process that involves the capacity to influence individuals to accomplish goals (Wolinski, 2010).

662

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Leadership inherently includes the power to influence workers to conduct business. That is, leadership has an authority that derives its power from various sources, such as legality, like prime ministers or ministers in a democracy. They exhibit democratic leadership because the source of their power is the legitimacy of their political activities. Other leadership styles have inherent or natural power, such as Max Weber's concept of charismatic leadership. Mustafa Kemal Atatürk would be an example of a charismatic leader. Leaders may also have tribal, eldership, or traditional authority, as in Afghanistan or certain Middle East countries. Eldership leadership does not require any external legality as traditions and customs in such countries inherently provide them with legality. Eldership and tradition influence group, tribal, or family members. On the other hand, autocratic leadership can use seized power to influence all followers. Hitler is the best example for such leadership. Power sources can create their own leadership styles, as we will see in the following sections.

In sum, leadership is the process of motivating people. Motivation is the major stimulus for leadership to accomplish its targets. However, leadership can also be described as a process rather than a property of an individual. "The consequence of the influence is collaboration in pursuit of a common goal" (Vroom, Jago, 2007: 18).

The style of leadership is determined by its capacity to exert power over others or its methods of influencing them. A high capacity involves coercive methods in which the power of authority is quite strong. Conversely, leadership influence may involve non-coercive methods or rely on moral values (Vroom, Jago, 2007: 17). Reliance on non-coercive methods requires collaboration and creativity with subordinates. This leadership style matches lateral leadership, as will be discussed in the following sections.

The following paragraphs outline the major leadership theories that have been most discussed by scholars;

The oldest leadership theory, the Great Man theory, defines leadership as a heroic concept by asserting that great leaders have innate ability. The theory reflects 18th century rationalist philosophical ideas by thinkers such as Carlyle, Nietzsche, and Galton. (Vroom, Jago, 2007: 18). It claims that great leaders are born with high-level abilities (Cherry, 2012). However, subsequent events demonstrated that this concept of leadership was ethically defective, as in the cases of Napoleon, Hitler, Mussolini, and Stalin. Their actions damaged the credibility of the theory and rendered it irrelevant (MacGregor, 2003; Khan et al., 2016). The ideal of a heroic, hierarchically oriented leader was replaced by a view prioritizing stewardship, ethical behavior, and collaboration through connecting with others (Dierendonck, Patterson, 2010: 5)

Of these later theories, trait theory argues that individuals have certain leadership-related potentials or traits. While the theory retains some essential features of the Great Man theory, it ignores assumptions about whether leadership traits are inherited or learned (Amanchukwu et al., 2015: 8). Instead, trait theories mostly outline a specific personality or behavioral features shared by successful leaders. Charisma, for example, was defined by max Weber as a fundamental component of trait leadership: “the greatest revolutionary force, capable of producing a new approach to leaders composed of almost magical supernatural, superhuman qualities and powers (Amanchukwu et al., 2015: 8; Cherry, 2012).

Contingency theories emphasize specific variables that might define which type of leadership is best appropriate for specific work circumstances. As no single leadership style is appropriate for all circumstances, success depends on several variables, such as leadership type, talents of followers, and situational features (Cherry, 2012).

Behavioral theories emphasize a leader’s actions rather than intellectual qualities. That is, great leaders are made or brought up but not born. This entails that people can become successful leaders through training and observation. According to situational theory, “leaders select the best course of action according to circumstances.

Thus, specific styles of leadership may be more appropriate for different types of decision-making” (Amanchukwu et al., 2015: 8). Participative theory suggests that ideal leadership requires considering others’ views in decision-making systems. By including all people’s views in the decision-making system, collaboration is increased, and the business is more successful.

Somewhat differently, transactional or management leadership first considers the rules, norms, and principles in an organization, and emphasizes supervision, group performance, and the interactions between leaders and followers. This kind of leadership can effectively utilize rewards and punishments to attain goals. Finally, relationship or transformation theory highlights the established connection between managers and followers. Transformational leaders focus on motivation and inspire by acquiring a higher quality job (Cherry, 2012).

664

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

1.1. Leadership Styles

Leadership styles are the methods, attitudes, or approaches to motivating and persuading people, specifically followers, to accomplish the goals of an organization (Amanchukwu et al., 2015: 9). Therefore, leadership style can vary depending on the leadership role and its characteristics, organizational structure, organizational goals, and the characteristics of the interactions between the leadership and followers. Scholars have identified the following leadership styles.

Autocratic leadership focuses on utilizing extreme power to influence followers. Such a leaders’ decisions and directives are precise. While the followers’ views are rarely taken into consideration, the final decision is given by leader. It can be best applied in crises. Likewise, bureaucratic leadership is based on both leaders and followers obeying principles, rules, procedures, and norms. Such leadership is mostly suitable for work involving serious safety risks, financial issues, or routine tasks (Shaefer, 2005).

In contrast, charismatic leadership relies on the followers’ confidence in the leader, and emphasizes motivation, eagerness, and inspiration to make followers work to accomplish goals. The danger is that extreme self-confidence may encourage leaders to believe they are infallible.

On the other, hand, democratic leadership takes followers’ views into consideration during decision making while retaining final authority.

Quite differently, transactional leadership requires that the followers obey the leader in return for obtaining work. Transactional leaders use appraisal measures to assess the followers’ efforts and accomplishment (Amanchukwu et al., 2015: 9-10). Finally, servant leadership benefits organizations by engaging and developing staff through an attitude characterized by a sincere heart, mind and spirit. Jean Monnet, who made a critical contribution to the development of the European Union, is deemed the best example of this leadership style (Dierendonck, Patterson, 2010: 3).

Table 1. summarizes the major leadership theories and their relationships with leadership styles. Each leadership theory generally coincides with certain leadership styles with similar characteristics. However, as situational and contingency leadership theories can reflect wider characteristics, they can match several leadership styles depending on each situation and other variables. The Great Man Theory also matches than one leadership style as it has very specific features.

Table 1. Overlapping Leadership Theories (LT) and Leadership Styles

Name of LT	Main proposal	Leadership styles matching LT
Great Man LT	Great man as a born leader	Autocratic leadership, Bureaucratic leadership
Trait LT	Key leadership characteristics either inherited or learned	Charismatic leadership
Situational LT	Leaders select the best course of action based upon situational conditions	Any leadership style relevant, depending on situational conditions
Contingency LT	Focus on variables defining the most suitable type of leadership	Any leadership style relevant, depending on situational conditions.
Behavioral LT	Leaders made not born	Charismatic leadership
Participative LT	Ideal leadership achieved by considering followers’ views in decision-making systems	Democratic leadership, Charismatic leadership, Servant Leadership
Transactional or Management LT	Based on organizational rules, procedures, norms, and principles	Transactional leadership, Bureaucratic leadership
Relationship or Transformation LT	Establishing connections between managers and followers	Democratic leadership, Servant Leadership, Charismatic leadership

Note: Table based on author’s assessments and various sources.

The leadership theories outlined above are the major theories explaining leadership as a hierarchical phenomenon. This hierarchy can vary from a tight to loose structure depending on the organization's structure, leadership capacity and type, and followers' characteristics. However, these theories ignore lateral leadership, in which creativity and collaboration are critical. Furthermore, these leadership styles also display a hierarchical understanding regarding a tight or loose leadership style. The next section examines lateral leadership across various working environments, leadership characteristics, organizational structures, and followers' qualifications.

666

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

2. LATERAL LEADERSHIP: PHILOSOPHICAL BACKGROUND

Since the 1970s, there has been a search for new techniques, ideas, and approaches to maximize profits in competitive economic and business life. Lateral leadership is derived from the lateral thinking approach of Edward de Bono in his 1970 book *Lateral Thinking*. Bono defined lateral thinking as a very different way of logical thinking, closely related to insight, creativity, and humor (Bono, 1970: 1). He divides thinking into two methods. Vertical thinking uses traditional, long-established logical processes whereas lateral thinking involves disrupting the specific order of thinking to find solutions from other angles and in new ways (Bono, 2014).

An outstanding example of applying lateral thinking is Bono's consultation for Ford Motor Corporation about how to compete more effectively in Europe. To help Ford make its cars more attractive to consumers, Bono approached the problem from a new perspective by asking how Ford could improve the whole driving experience for customers. His answer was always to enable them to park in congested cities. He therefore advised Ford to buy parking lots in all major city centers for the exclusive use of Ford cars (Sloane, 2004: 57-58). Through this simple yet very innovative and creative approach, de Bono identified a novel solution that unexpectedly increased Ford's car sales.

Another significant example of creativity and innovation concerns the Swiss brand Swatch. It needed to compete with cheap, good-quality

Japanese watches, which were driving Swiss brands like Longines, Tissot, and Omega out of business (Sloane, 2004: 5-6). Similarly, whereas there were many cellular phone brands in the early 2000s (e.g. Nokia and Sony), only three companies, Apple, Samsung, and Huawei remain as global top-quality producers. As with the other examples, their success has depended on creativity, innovative ideas, and thinking differently while merging technology with people's desires and pleasures in one machine. Finally, Jeff Bezos, founder of Amazon, the world's largest online seller, has achieved his success by implementing creative and innovative distribution systems. His firm developed a combination of central warehouses with many local or regional warehouses close to customers, thereby enabling customers to receive orders quickly while reducing transportation costs. What these success stories have in common is that the leaders of the companies involved rejected traditional thinking for better ways to make their businesses more effective.

Traditional thinking has been defined as vertical thinking, using conventional approaches and techniques to solve problems. Table 2. summarizes the differences between vertical and lateral thinking approaches along various dimensions.

Table 2. Differences between Vertical Thinking and Lateral Thinking

Vertical Thinking	Lateral Thinking
Selective: choosing among alternatives	Generative: creating new alternatives
Progresses the ideas generated by lateral thinking	Improves the effectiveness of vertical thinking
Traditional	Searching for post-modern approaches (author's suggestion)
Needs correction at every step	Does not need correction at every step
Concentrating on and eliminating irrelevant approaches	Examining different approaches to find the most promising
Analytical and sequential	Provocative and can make jumps if necessary
Fixed categories, and labels	Categories, etc. not fixed
Focusing on most likely approaches	Also searching for least likely approaches
Correctness cannot be disregarded	Richness is essential in lateral thinking
Finite process	Probabilistic process: explore chances of an optimal solution without guaranteeing one
Direct approach (author's suggestion)	Also explores indirect approaches for promising alternatives (author's suggestion)

Note: Table prepared from de Bono (1970) along with author's suggestions

Table 2. clearly indicates that lateral thinking is quite different from traditional vertical thinking, which is based on analytical examination and searching for the correct solution or decision. Such thinking requires a sequential approach with correction at every step to eliminate irrelevant alternatives or facts to avoid errors. Vertical thinking focuses on selecting among alternatives based on correctness or truth. Unlike classical or vertical thinking, lateral thinking is a new rhetoric that critically focuses on examining different approaches to generate new ideas and create new alternatives to find the most promising. It therefore also searches for the least likely approaches as they add richness to the decision-making system. This also improves the effectiveness of vertical thinking (Bono, 1970: 8; 34).

In sum, the essential feature of lateral thinking in business is that it abandons traditional approaches, techniques, ideas, etc. in every field and organization in favor of searching for and examining new ones that can enable an organization to become more competitive. Creativity is one cornerstone of lateral thinking: producing new ideas, concepts, and designs. The other key element is innovation: developing and implementing creative ideas. Innovation is not just making new products; it also includes new business processes, fresh ways of making things, radical alliances, and new marketing and business strategies (Sloane, 2003: 7-8). Creativity and innovation are thus linked to each other. The combination of their potential enables lateral thinking to be realized (Bono, 1970: 8). Finally, it should be noted that vertical and lateral thinking are not rivals or antagonistic concepts. On the contrary, they complement one other: lateral thinking makes vertical thinking more effective by proposing more options; vertical thinking improves lateral thinking by utilizing the ideas it creates more systematically (Bono, 1970: 34).

2.1. Transformation from Lateral Thinking to Lateral Leadership

Since the emergence of lateral thinking, the focus has shifted to lateral leadership in response to the growing complexity and interdependence of world demands (Yip et al., 2011: 2). "In an era of globalization and heightened competition, organizations and their employees operate in an environment of constant change" (Rob, 2017). Horizontal boundaries are a challenge for leaders. Therefore, classical leadership styles are unlikely to deal with the complex challenges of the globalized world. Conventional leaders manage vertically by

working upwards and downwards. However, in today's interconnected world, leaders must work efficiently across functions and locations, and with different stakeholders. Worldwide competition, varying demographics, and growing cross-organizational interactions are drastically altering business dynamics (Yip et. al., 2011: 2).

“One significant shift in today's knowledge economy is the transformation of organizations from rigid hierarchical structures to networked structures involving flows of people, information, and resources across boundaries. This has increasingly blurred the traditional boundaries separating employees, contractors, consultants, partners, suppliers, and customers” (Rob, 2017). To cope with these new dynamics and working environments, a new, effective leadership thinking approach is required.

Since the mid-1970s, there has been growing criticism of the role of leadership in organizations, business life, and commercial activities. In 1977, for example, Pfeffer (1977) critically analyzed leadership in management in the “Ambiguity of Leadership”. He argued that the definition and measurement of leadership remained unclear. Specifically, it was hard to prove a causal link between leadership and organizational performance based on leadership selection processes. Furthermore, he claimed that attributing such a causal relationship to one individual rather than a set of complex inter-relationships was overly simplistic (Lakomski, 2005: 4).

Today's world requires a different style of leadership that understands the challenges and implications of an interconnected globalized world, and comprehends new leadership features, and the transformation of organizations from rigid hierarchies to networked structures. Lateral leadership appears to be best placed to cope with this new business context. The next section analyzes this kind of leadership in detail.

2.2. Comparison of Conventional and Lateral leadership

In any organization, managers and leaders try their best to make their business competitive and enhance its capacity to achieve customer satisfaction. Vertical thinking is a classical approach based on

analytical and empirical thinking that searches for the best option within established rules and principles. Within this system, the leader's capacity is generally restricted by vertical boundaries and organizational rules while well-defined processes can limit the exercise of leaders' free will. Such leaders exhibit goal-oriented, decisiveness, which is well suited to a structured environment, such as a mature corporation, government department, or military unit (Sloane, 2003: 6). Such leaders are defined as classical or conventional leaders.

670

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Traditional conceptions of leadership have focused on the leader being in a position of authority. "This authority implies that leaders have control over the other party or parties, and that it is the leader's responsibility to develop ideas and drive them down through the organization to achieve successful implementation" (Rob, 2017).

Vertical management structures and leadership can still improve a company's overall performance. However, the changing business environment, technological development, interconnected economic activities, mergers, varying employee characteristics, and easy access to information have altered management structures and roles, and required the development of new leadership styles to respond to these challenges. The transformation of organizations from inflexible hierarchical configurations to networked structures also necessitates new leadership models.

In contrast, lateral leadership uses more appropriate means of achieving corporate goals, most crucially innovativeness and creativity. Lateral leadership encourages and authorizes employees to take inventive and risk-taking approaches to grasp new opportunities. Lateral leadership seeks to eliminate hierarchal chains because they severely restrict the free will of both leaders and followers to exploit new opportunities.

Table 3. Comparison of Conventional and Lateral leadership

Conventional leadership	Lateral leadership
Based on vertical thinking	Based on lateral thinking
Leader's capacity restricted by vertical boundaries, organizational rules, and well-defined procedures	Leaders freer from boundaries, rules, and procedures
Utilizing conventional ways to improve effectiveness and efficiency	Utilizing new means; willingness to change rules, partners, or approaches if necessary
Having a robust sense of path and determination	Having a vision of inspiring followers
Seeking higher productivity, quicker development, more aggressive sales and marketing	Seeking new methods, new approaches to customers and partnerships
Seeing followers as subordinates	Seeing followers as colleagues
Being decisive, often without prior consultation	Soliciting followers' contributions before making decisions
Strongly emphasizing analytical, critical, logical thinking	Strongly emphasizing lateral thinking but without disregarding other approaches
Focus on actions and results	Focus on direction and innovation to achieve results
Instructing followers	Empowering followers
Discouraging dissent	Encouraging constructive dissent
Rewarding performance and results	Rewarding creativity and risk taking
Maintaining strong authority	Evolving towards leadership without authority in some cases

Note: based on Sloane, 2003: 12-13; 2017: 2-3, and author's suggestions.

As Table 3. shows, conventional and vertical leaders reflect varying working and economic necessities. A conventional leader's freedom of action is restricted by vertical boundaries and organizational rules, so their focus will be on accomplishing organizational goals within these constraints. Conversely, lateral leaders' working boundaries are less restrictive, so they must develop creative and innovative techniques, solutions, and approaches, and change the rules and partners to achieve organizational goals. The major attitudinal difference between them concerns their approach to followers. Conventional leaders treat them as subordinates in accordance with well-defined organizational rules and behave as instructors to prevent mistakes. In contrast, lateral leaders see followers as colleagues due to less restrictive working environments, and aim to empower them, such as by encouraging constructive dissent. Finally, conventional leaders maintain strong authority, focusing on activity, outcomes, and effectiveness, whereas lateral leaders act more as coordinators who aim to inspire the team to

discover what is new and best (Sloane, 2017). As explained further below, lateral leadership may even evolve towards leadership without authority.

Despite these differences in their decision-making systems and problem-solving approaches, conventional and lateral leadership are not antagonistic. Both desire better management principles to increase organizational efficiency and efficacy to achieve goals. Thus, they can be seen as complementary in covering each other's weaknesses in specific situations. Successful leaders are thus leaders who can appropriately combine traditional and lateral leadership (Sloane, 2017).

672

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

2.3. The evolution of lateral leadership in a globalized world

The business environment and the scale of economic activities have been enormously affected by global dynamics, the rise of multinational corporations, mergers, and the new structural progress of inter-companies. These developments have forced management to modify its principles and concepts. Most managers well know that reliance on hierarchy is no longer as effective as before (Yip et al., 2011: 12). As discussed above, lateral leadership can better cope with the current demanding management context. It requires developing a strategic mindset about resolving problems and exploring multiple solution paths (Rosen, 2017). Additionally, growing interconnections, assisted by technological developments, have promoted new methods of organizing, such as cross-functional teams, practical workgroups, and cross-sector partnerships. This shift has given rise to a set of mission-critical boundaries that leaders must work across (Yip, et al., 2011). The authority exerted by lateral leaders is less directive and enforcing than that of conventional leadership. Lateral leadership has also undergone some modification in its ruling principles to deal with today's complexities of management. Furthermore, as claimed above, "top-down management is now only partially effective, for instance when employees from different companies work on a common task" (Kuhl et al., 2005: 178). Thus, for contemporary working groups, such as cross-functional teams, practical workgroups, and cross sector partnerships, the new leadership - called lateral eldership - is of utmost importance. That is, lateral leadership is evolving towards leadership without authority, whereby leaders have no direct control over followers to achieve common goals. Instead, such leadership is

shared, collective, disseminated, and seized temporarily by individuals across a network (Kuhl et al., 2005: 178). Increasingly, organizational hierarchies are becoming less important; instead, companies are focusing more on network-like structures (www.mdi-training.com). Furthermore, the traditional pyramidal organizational structure is becoming obsolete in business life. In today's business environment, there is greater need for improvisation (Fursberger, 2018).

To understand lateral leadership, it is also necessary to consider changes in the expectations of younger generations. Generation Y (those born between 1981 and 1999) generally reject hierarchy and call for cooperation while Generation Z (born after 2000) has grown up in a technologically connected world. Such advances, including the explosion of knowledge and wider availability of information, have the acceptance of hierarchical leadership in organizations (Fursberger, 2018). These new generations can hardly be forced to work within such hierarchical restrictions.

Nowadays, followers increasingly find solutions themselves, even to complex problems, as not all information reaches the highest management levels. The senior leadership may be unable to process information sufficiently fast, even if they receive it in time. Furthermore, for project and steering groups, the chairperson can only behave as a coordinator while rarely being able to resolve conflicts by utilizing their authority as chair (Kuhl et al., 2005: 177-178).

This new context requires collaborative, creative, and innovative approaches, in which all participants are treated as equal. Lateral leadership can easily respond to these challenges as its collaborative and creative features enable all partners to be part of the project or task. "Lateral leadership does not manifest itself through vertical influence but through horizontal, cooperative relationships. Lateral leadership follows different principles to classical hierarchical leadership, specifically a goal oriented, social, interpersonal, and behavioral influence" (Kuhl et al., 2005: 178). Through communication processes, lateral leaders enable shared tasks to be completed (Kuhl et al., 2005).

Additionally, lateral leaders construct relationships with individuals across networks to facilitate opportunities for potential allies to

explore alternative resolutions, options, or decisions that might improve the company's overall efficacy. They are therefore open to new ideas and differing values, attitudes, and assumptions (www.central.knowledge.scot.nhs.uk). A key element of lateral leadership is a commitment to achieving common goals using effective communication. As a communicator, the lateral leader develops and promotes relationships leading to win-win situations (www.mditraining.com).

Lateral leadership may encounter challenges as hierarchical authority disappears. For example, labor in an organization is divided between different functional or production units (Kuhl et al., 2005: 179), so one office can generally hardly manage all decisions.

The agile teams of the 21st century must be flexible, loosely structured, and self-organizing to respond to the emerging challenges in business and economic life. This organizational transformation has however created a crisis in leadership. A new challenge concerns the question of who is responsible when autonomous teams work side by side together. Influencing others without formal authority is thus a necessary skill for both small businesses and large companies.

Lateral leadership operates at the intersection of harmony and empathy. Yet, although compliance and empathy are equally important, they must be prioritized differently depending on the working environment (Tim, 2018). Therefore, central authority may sometimes be required. Additionally, all individuals in an organization want their views to be accepted in discussions, bearing in mind that opinions are increasingly entrenched in myth and dogma (Kuhl et al., 2005: 179). Loss of leadership authority during crises can thus create problems.

Because these factors may hinder the implementation of lateral leadership, the following ideas are essential to facilitate implementation of lateral leadership in such cases. The first is to create a common conceptual framework to replace hard views. A basic element of lateral leadership is to develop a commitment to achieving shared goals (www.mdi-training.com). This shared understanding depends on collaborative efforts to enable all sides to agree on the issue and avoid disagreement. While creating shared understanding, the object is not to create an overarching perspective

(Kuhl et al., 2005: 179). The second suggestion is to form viable connections between the participants' divergent interests, which this entails a power play. The lateral leader as a communicator develops and fosters relationships that lead to win-win situations (www.mdi-training.com). The third idea is to create trust. The partners should be able to make concessions in hopes of receiving a later return on their investment in the project (Kuhl et al., 2005: 178). Therefore, project managers, coordinators, team leaders, and facilitators must all practice lateral leadership. "They must produce cooperation between employees from different areas of a firm who generally only cooperate on a temporary basis" project (Kuhl et al., 2005: 179).

CONCLUSION

This paper analyzed leadership as the major driving force for success or failure in any organization across all fields. The evolution of leaderships and styles has varied according to development level, technological progress, employee knowledge capacity, organizational structure, economic development, and leaders' own features. Historical developments indicate that leadership and management have continuously evolved from tough leadership types and styles towards more moderate forms. Traditional leadership styles require hierarchical processes primarily characterized by exerting power. Recent studies have promoted a new theoretical approach toward leadership that disregards hierarchy to focus on insight, collaboration, coordination, and creativity to achieve organizational goals.

The philosophical background of traditional leadership styles is characterized by vertical rhetoric based on an analytical examination and search for correct solutions or decisions. In contrast, lateral thinking is a new rhetoric focused on exploring different approaches until promising ones are discovered. Its essential characteristics are generating new ideas and creating new alternatives to find the most promising alternative.

Conventional or traditional leadership thus relies on vertical thinking, which reflects earlier economic phases of industrialization and mass production that characterize modernity. In contrast, lateral leadership is based on lateral thinking and a new leadership style to deal with the challenges of post-modernity, characterized by the growing

complexity and global interdependence created by multi-national corporations, mergers, and the new structural progresses of inter-companies. Overall, lateral leadership involves developing a strategic mindset about problems while exploring multiple solution paths (Rosen, 2017). Hierarchy is no longer as important as before. Instead, growing interconnections, assisted by technological progress, "have led to new methods of organizing, such as cross-functional teams, practical workgroups, and cross-sector partnerships" (Yip, et al., 2011: 12). This new structure can best be managed by lateral leaders who inspire and coach their teams to become a truly creative force and thereby develop innovative solutions (Sloane, 2006: 9). The basic mechanisms of lateral leadership are creating a common understanding, changing power games, and creating an atmosphere of trust (Kuhl et al., 2005).

Lateral leadership is quite a new development that is appropriate for the changing working environment, leadership characteristics, organizational structure, and followers' qualifications. This leadership style best matches group studies, ad hoc meetings, or lateral networking structures in organizations in which conventional/traditional leadership is ineffective or function is minimal.

In sum, lateral leadership has evolved based on lateral thinking as new approach to business, political, economic, and cultural life. Its evolution has shifted to more specific areas where creativity and innovation, as well as collaboration and coordination, are crucial, where hierarchical authority is ignored, and where opportunities for new ideas and beliefs are welcome.

REFERENCES

- Amanchukwu, Rose Ngozi; Stanley, Gloria Jones and Ololube, Nwachukwu Prince (2015). "A Review of Leadership Theories, Principles and Styles and Their Relevance to Educational Management". *Management*, 5(1), 6-14.
- Avolio, Bruce J. (2007). "Promoting More Integrative Strategies for Leadership Theory Building". *American Psychologist*, 62, 25-33.
- Bono, Edward (2014). *Lateral Thinking*. London: Vermilion Press.
- Bono, Edward (1990). *Lateral Thinking*. Reprinted in Penguin Books.
- Bono, Edward de (1970). *Lateral Thinking*. Penguin Books.
- Cherry, Kendra (2012). *Leadership Theories - 8 Major Leadership Theories*. <http://psychology.about.com/od/leadership/p/leadtheories.htm>
- Dierendonck, Dirk van; Patterson, Kathleen (2010). "Servant Leadership: An Introduction", Dierendonck, Dirk van; Patterson, Kathleen (Eds.), *Servant Leadership Developments in Theory and Research*, UK/ USA: Plagrave-Mcmillian.
- Fursberger, Gunther and Inehichen, Tanja (2018). *How to Win Commitment as Lateral Leader*. Germany: Haufer.
- Herbig, Tim (2018). *Lateral Leadership: A Practical Guide for Agile Product Managers*. USA: Sense and Response Press.
- Kuhl, Stefan (2017). *Lateral Leading A Very Brief Introduction to Power, Understanding and Trust*. Organizational Dialogue Press.
- Kuhl, Stefan; Schnelle, Thomas and Tillmann, Franz-Josef (2005). "Lateral Leadership: An Organizational Approach to Change". *Journal of Change Management*, 5(2), 177-189.
- Lakomski, Gabriele (2005). *Managing without Leadership*. Melbourne, Australia: Elsevier.
- Llyod, Nancy (2013). *Quantum Leadership*. Bloomington: Balboa Press.
- Rosen, Rob (2017). "Lateral Leadership: A New Approach to Leadership in Today's Evolving Corporate Environment", <http://www.cmpartners.com/negotiators-pause/lateral-leadership-new-approach-leadership-todays-evolving-corporate-environment/>, (Access: 28 July 2019).
- Shah, Shivane (2018). "Secondary Research - The Basics of Narrative Reviews, Systematic Reviews, And Meta-Analysis". <https://doi.org/10.34193/EI-A-1066>, (Access: 19 November 2019).
- Sloane, Paul (2003). *The Leader's Guide to Lateral Thinking Skills*. GB and USA: Kogan Page Limited.

Sloane, Paul (2004). *The Leader's Guide to Lateral Thinking Skills. Powerful Problem-Solving Techniques to Ignite Your Team's Potential*. UK: Kogan Page.

Sloane, Paul (2017). *The Leader's Guide to Lateral Thinking Skills*. UK: Kogan Page.

Vroom, Victor H.; Jago, Arthur G. (2007). "The Role of the Situation in Leadership". *American Psychologist*, 62(1), 17-24.

Yip, Jeffrey; Ernst, Chris; Campbell, Michael (2011). *Boundary Spanning Leadership*. Center for Creative Leadership (CCL) Organizational Leadership. White Paper Series.

Zakeer, Ahmed Khan; Nawaz, Allah and Khan, Irfan Ullah (2016). "Leadership Theories and Styles: A Literature Review". *Journal of Resources Development and Management*, 16, 1-7.

678

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

<https://www.mdi-training.com/wp-content/uploads/2016/05/Lateral-Leadership-Training-Pre-Read.pdf>, *Lateral Leadership, MDI Management Development International*, (Access: 13 August 2019).

<http://www.central.knowledge.scot.nhs.uk/Leadership/lateral-leadership.html>, *NHS Education for Scotland, Leadership & Management*, (Access: 27 July 2019).

ÖZET

Bilim insanlarının liderliğin toplumdaki, politikadaki ve iş dünyasındaki rolüne dair süre gelen şiddetli tartışmaları söz konusudur. Bu konu, sosyal bilim alanı genişledikçe, sadece yönetim alanı araştırmacılarından değil, aynı zamanda psikologlardan, sosyologlardan, filozoflardan da yoğun ilgi görmüştür. Bu alanlardaki araştırmacılar liderliğin, işletmelerin, siyasi organizasyonların ve sosyal hareketlerin başarısında veya başarısızlığında çok önemli bir rol oynadığı hususunda hem fikirdir. Liderlik ve tarzı, işletme faaliyetlerini büyük ölçüde etkileyebileceği için, işletme liderlerinin organizasyonu içinde ve dışındaki etkileşimleri mercek altındadır.

Liderlik tarzları, liderlerin diğerlerini harekete geçirme yetkisine sahip olması nedeniyle çeşitli bakış açılarından farklılık gösterebilir. Liderlerin takipçileri etkileme gücüne sahip olduğu aşıkardır. Lidere verilen bu gücün dayanağı yasal, içsel- doğal, yaşa dayalı tecrübe veya geleneksellik, bürokratik veya otokratik faktörler olabilir. Bu güç kaynakları, kendi liderlik tarzlarını yaratabilir.

Geleneksel olarak ifade edilen liderlik tarzları, esas olarak güç ile karakterize edilen hiyerarşik süreçleri gerektirir. Ancak, son çalışmalar, örgütsel amaçlara ulaşmak için tüm paydaşlarla, özellikle çalışanlarla iç görüşü, iş birliği, eşgüdüm ve yaratıcılığa odaklanan alt yaklaşımın yerini alan liderlik tarzına yönelik yeni bir teorik yaklaşım geliştirmiştir. Bu liderlik tarzı "lateral liderlik" tir ve hiyerarşik bir çalışma atmosferinden kaçınır.

Bu makale lateral liderlik ele alınmıştır. Lateral liderliği gün yüzüne çıkarmak için entelektüel arka planı hazırlanmış, Liderlik kavramı tanımlanmış, liderlik ve liderlik tarzlarının teorik yönleri ele alınmıştır. Daha sonra lateral liderliğin nasıl kavramsallaştırılabileceği ve pratikteki diğer liderlik tarzlarından nasıl farklılaştığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Makale, nispeten yeni bir yaklaşım olan yanal liderliğin, çalışma ortamlarını, liderlik özelliklerini, organizasyonel yapıları ve takipçilerin niteliklerini değiştirmek için uygun bir liderlik tarzı olduğunu öne sürmektedir. Bu liderlik stiline, geleneksel liderliğin etkisiz olduğu organizasyonlardaki grup çalışmaları, geçici toplantılar veya lateral ağların oluşturduğu yapılar için uygundur. Lateral liderliği araştırmak ve evrimine ışık tutmak için derlenen bu çalışma nitel bir yaklaşım benimsemiştir.

Zaman içinde, Liderlik tarzları evrilmiş; teknolojik ilerleme, çalışanların bilgi kapasitesi, organizasyonel yapı, ekonomik gelişme ve liderlerin kendi özelliklerine göre değişim göstermiştir. Tarihsel gelişmeler, liderliğin ve yönetimin, zorlu liderlik türlerinden ve tarzlarından daha ılımlı biçimlere

doğru sürekli geliştiğini göstermektedir. Geleneksel liderlik tarzları, öncelikle güç uygulamakla karakterize hiyerarşik süreçleri gerektirir. Son çalışmalar, örgütsel hedeflere ulaşmak için iç görü, iş birliği, koordinasyon ve yaratıcılığa odaklanmak üzere hiyerarşiyi göz ardı eden liderliğe yönelik yeni bir teorik yaklaşım geliştirmiştir.

Geleneksel liderlik tarzlarının felsefi arka planı, analitik incelemeye ve doğru çözüm veya kararları aramaya dayanan dikey söylemlerle karakterize edilir. Geleneksel liderlik, sanayileşmenin daha erken ekonomik evrelerini ve modernliği karakterize eden ve kitlesel üretimi yansıtan dikey düşünceye dayanır. Buna karşılık, lateral düşünme, gelecek vaat edenlerin keşfedilmesine kadar farklı yaklaşımları keşfetmeye odaklanan yeni bir söylemdir. Temel özelliği “en umut verici alternatifi bulmak için yeni fikirler üretmek ve yeni alternatifler oluşturmaktır”. Lateral liderlik, lateral düşünceye ve post-modernitenin zorluklarıyla başa çıkmak için yeni bir liderlik tarzına dayanmaktadır; işletmeler. Genel olarak, lateral liderlik birden fazla çözüm yolunu keşfederken problemler hakkında stratejik bir zihniyet geliştirmeyi hedefler. Hiyerarşinin artık eskisi kadar önemli olmadığı günümüz dijital çağında, teknolojik ilerlemeyle desteklenen, artan bağlantılar, işlevler arası ekipler, pratik çalışma grupları ve sektörler arası ortaklıklar gibi yeni organizasyon yöntemleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni yapı, ancak ve ancak takımlarına gerçekten yaratıcı bir güç olma konusunda ilham veren, koçluk yapan ve böylece yenilikçi çözümler geliştiren lateral liderler tarafından yönetilebilir.

**KAYNAK BAĞIMLILIĞI KURAMI ÇERÇEVESİNDE
BAĞIMLILIK KAVRAMINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA:
TÜRKİYE OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE FAALİYET
GÖSTEREN ANA FİRMA-TEDARİKÇİLER ARASINDAKİ
SATIN ALMA SÜREÇLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ANALİZ**

Oğuzhan ÖZTÜRK, Esra DİL**, Meryem ÖZER****

Makale Geliş Tarihi-Received: 18.02.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 17.10.2019
DOI: 10.37093/ijsi.659029

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Kaynak Bağımlılığı Kuramı (KBK) çerçevesinde bağımlılık ilişkisi geliştiren örgütlerde bağımlılığın i- nasıl oluştuğu ve ii- işlediğini ortaya koymaktır. Temel nitel araştırma yönteminin benimsendiği böylesi bir araştırmada, Türkiye’de otomotiv endüstrisinde faaliyet gösteren ana/alıcı ve tedarikçi firmalara odaklanılmıştır. Veriler, bağımlılık ilişkisinin tarafları olan, 8 ana firma ve 10 tedarikçi firma yetkilisi ile yapılan tam yapılandırılmış mülakatlar sonucu elde edilmiştir. Verilerin analizi iki aşamada sunulmuştur. Araştırma sorusunun birinci kısmı olan “bağımlılık ilişkisinin nasıl oluştuğuna” yönelik verilerin analizi için başlangıç tema ve kodların belirlenmesinde KBK’nın bağımlılık çerçevesi (literatür)

* Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Sakarya/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7959-9535>. oguzhanozturk@sakarya.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, Sakarya/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8593-5387>. esradil@sakarya.edu.tr

*** Enko Teknik, İdari İşler Müdürü, Sakarya/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3394-8490>. meryem.ozer@enkoteknik.com

yönlendirici olduğu için tündengimsel bir yaklaşım benimsenmiştir. Araştırma sorusunun ikinci kısmı olan “bağımlılık ilişkisinin nasıl işlediğine” yönelik olarak KBK herhangi bir açıklama alanına sahip olmadığından verilerin analizinde tümevarımsal bir yaklaşım benimsenmiş ve bu aşamadaki tema ve kodlar doğrudan verilerden hareketle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle araştırma sonuçlarının KBK literatürüne en önemli katkılarından birisi bağımlılığın tanımlanmasında yeni bir boyut olarak “bağımlılık ilişkisinin nasıl işlediğine” yönelik ortaya konan çerçevedir. Bağımlılığın oluşum koşullarına ilişkin araştırma bulguları, bağımlılık ilişkisinin tarafları arasındaki asimetrik ilişkiyi mevcut literatürle örtüşen şekilde ortaya koymaktadır. Araştırılan ana firmalar için ‘kaynağın önemi’ ve ‘alternatiflerin belirlenmesi’, tedarikçi firma içinse ‘alıcının önemi’ ve ‘ana firmanın ikame edilebilirliği’ önemlidir. Bulgulara göre, ana firmalar bu ilişkinin güçlü tarafını temsil etmektedir, ancak her iki taraf için de niteliksel unsurlar, niceliksel olanlardan önemlidir. Bağımlılığın nasıl işlediğine ilişkin bulgular ise, KBK ile stratejik yönetim alanlarında kesişen yeni çalışmaları gerekli kılacak imalar barındırmaktadır. Firmalar için pazarlık gücü bağımlılık ilişkisinde merkezi öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kaynak Bağımlılığı Kuramı, Asimetrik Bağımlılık, Otomotiv Sektörü, Tedarikçi-Alıcı İlişkileri, Türkiye Bağlamı.

JEL Kodları: M10, L20, L,62.

**A RESEARCH ON THE CONCEPT OF DEPENDENCE
WITHIN THE FRAMEWORK OF RESOURCE
DEPENDENCE THEORY: A QUALITATIVE ANALYSIS ON
PURCHASING PROCESS BETWEEN SUPPLIER AND
BUYER COMPANIES OPERATING IN THE AUTOMOTIVE
INDUSTRY IN TURKEY**

ABSTRACT

This study aims to reveal i- how dependence is formed and ii- how it functions, in the organizations that develop dependence relationships within the framework of Resource Dependence Theory (RDT). The basic qualitative research method adopted in the research, which focuses on buyer and supplier companies operating in the automotive industry in Turkey. Structured interviews, which conducted with the executives of 8 buyer companies and 10 suppliers who are the parties to the dependence relationship, are used as a data-gathering method. The data analysis presents in two stages. Since the dependence concept in RDT literature is a guide in determining the initial themes and codes, a deductive approach adopted for the first part of the analysis, which related to the research question "how dependence relationship is formed". An inductive approach adopted for the second research question "how dependence relationship functions", since RDT has no description field, and the themes and codes in this stage derived directly from the data. Therefore, one of the most important contributions of the research results to the RDT literature is the framework revealed on "how dependence functions" as a new dimension in the definition of dependence. Research findings on the conditions of the formation of dependency reveal the asymmetric relationship between the parties of the dependency relationship in a manner consistent with the existing literature. While the importance of the source and the determination of alternatives are important for the researched buyer companies, the importance of the buyer and the substitutability of the buyer company comes to the fore for the supplier company. According to the findings, the main firms represent the strong side of this relationship, but for both parties, qualitative elements are more important than the quantitative ones. Findings on how dependency works include implications for new studies that intersect with RDT and strategic management. For firms, bargaining power is central to the dependency relationship.

Keywords: Resource Dependence Theory, Asymmetric Dependence, Automotive Industry, Supplier-Buyer Relationship, the Context of Turkey.

JEL Codes: M10, L20, L, 62.

GİRİŞ

Bu çalışmada hem ulusal hem de uluslararası alanda ampirik çalışmalara yeteri kadar konu edilmeyen bağımlılık olgusu ele alınmıştır. Zira “bağımlılığın” ampirik çalışmalara konu edilmesi Kaynak Bağımlılığı Kuramı (KBK) literatürü için atılacak önemli adımlardan birisidir. Bu konudaki ihtiyacı Pfeffer ve Salancik (2003) kitaplarının ikinci baskısının önsözünde şu şekilde ifade etmişlerdir: “Kitabın ilk baskısından bu yana aradan geçen 25 yıllık süreçte, örgüt çalışmaları alanındaki en çok atıf alan çalışma olmasına rağmen, kuramın varsayımlarının yeteri kadar test edilmediği ile görülmüştür. Bu durum aslında çalışmanın tam olarak anlaşılmadan sadece atıf yapıldığını göstermektedir”. Buna istinaden yazarlar “kuramın varsayımlarının farklı bağlamlarda ampirik olarak test edilmesinin, kuramın gelişimi ve ele alınan kavramların içeriğinin zenginleştirilmesi açısından önemli olacağını” belirtmişlerdir. Bu gerekçeden hareketle, bu çalışmada kuramın en önemli kavramlarından birisi olan bağımlılık olgusu, Türkiye bağlamında otomotiv sektöründeki ana firma ve tedarikçiler arasındaki satın alma süreçleri üzerinden ampirik olarak ele alınacaktır. Çalışmanın Türkiye bağlamında gerçekleştirilmesi ve bağımlılık ilişkisinin her iki tarafının bakış açılarının analize dahil edilmesi çalışmayı özgün kılan noktalardır. Ayrıca analizler neticesinde “özgün sonuçlar” elde edilirse, yazarlarında yukarıda belirttiği şekilde teorideki bağımlılık olgusuna yönelik anlayışın gelişmesine katkı sağlayabileceği de düşünülmektedir.

Çalışmanın akışı; KBK’nın kuramsal zemini ve bağımlılık kavramının ele alınması, mevcut literatürün eleştirel şekilde incelenerek bu araştırmadan konumlanması, yöntem ve saha araştırmasının sunumu şeklinde ilerleyecektir.

1. TEORİK ARKA PLAN

Ana firma ve tedarikçiler arasındaki satın alma süreçleri üzerinden bağımlılık kavramının incelendiği bu çalışmada, odaktaki bağımlılık kavramının analiz edilebilmesi için yararlanılan teorik çerçeveyi KBK oluşturmaktadır. KBK “örgütlerin faaliyetlerini nasıl sürdürdükleri” sorusuna cevap aramaktadır. Bu soruya cevap verebilmek adına kuramın varsayımları şu şekilde gelişmiştir: Örgütler faaliyetlerini sürdürülebilir kılabilmek için bir dizi kaynak birleşimine ihtiyaç

*Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir
Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana
Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz*

duymaktadır. Örgütlerin hayatta kalabilmelerinin anahtarı da kendisi için gerekli olan kaynakları elde edebilme ve bu kaynaklara ulaşımı sürekli kılabilme becerisidir (Pfeffer, Salancik, 2003: 2). Ancak örgütsel yaşamda kaynak arzının kıt olduğu koşullar söz konusudur. Bu durum örgütleri daha spesifik nitelikteki sınırlı işlevleri yerine getirmeye yöneltmektedir. Böylece örgütler çevrelerindeki örgütlerle bir takım ilişkiler kurarak birbirlerini tamamlamaya ve amaçlarına ulaşmaya çalışırlar. Bir örgütün sürdürülebilirlik için gerekli olan kaynak kombinasyonuna tek başına sahip olması pek mümkün değildir (Levine, White, 1961: 586-587). Zira örgütler kendi kendilerine yetebilen aktörler değildir. İhtiyaç duydukları bütün kaynak ve şartları kendileri oluşturamazlar. Örgütler amaçları için gerekli olan bütün olanakları tek başlarına sağlayamadıkları için kendileri için farklı derecelerde önemli ve değerli olan kaynakları temin edebilmek amacıyla çevrelerindeki diğer örgütlerle bir tür mübadele ilişkisine girerler. Örgütler bu ilişkiler temelinde ihtiyaç duydukları kaynakları sağlama ve şartları oluşturma yoluna gitmektedirler. Dolayısıyla, örgütler kendi sürdürülebilirlikleri için kritik öneme sahip olan kaynaklara bu ilişkiler temelinde ulaşabilmektedir (Aldrich, Pfeffer, 1976: 83; Pfeffer, Salancik, 2003: 2). Bu durum örgütlerin birbirlerine bağımlı olmalarını meydana getirir (Pfeffer, Salancik, 2003: 43; Salancik, 1979: 375).

Bağımlılık ilişkileri KBK'nin temel ilgi alanlarından birini oluşturmuş ve bunun doğal bir sonucu olarak bağımlılık ilişkilerini konu edinen çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan ilki sosyal ilişkideki aktörler arasındaki bağımlılık ilişkilerini ele alan Emerson (1962) tarafından yapılmıştır. Emerson (1962)'a göre; bir aktörün (A) diğer bir aktöre (B) bağımlılığı "(a) A'nın B tarafından sağlanan kaynaklara olan ihtiyacı ile doğru orantılı; (b) ve söz konusu kaynakların A-B ilişkisinin dışındaki aktörlerden (alternatif) temin edilebilirliği ile ters orantılı"dır (Emerson, 1962: 32). Yıllar itibarıyla, bağımlılık olgusunu ele alan KBK literatüründeki (kuramsal ve ampirik) çalışmalarda, bağımlılık yukarıdaki iki temel kritere göre tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, KBK kapsamında yapılan çalışmalarda bağımlılığın tanımlanması açısından bir tutarlılık görülmektedir.

Bağımlılık olgusu KBK literatüründe Emerson (1962)'den beri yapılan çalışmalarda da hep bu iki kriter temel alınarak tanımlanmıştır. Sadece söz konusu kriterler farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde isimlendirilmiştir: Thompson (1967) "kaynağa olan gereksinim

685

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ve aynı kaynağı diğer aktörlerin sağlayabilmesi” olarak, Jacobs (1974) “zorunluluk-ikame edilebilirlik ve alternatif kaynak sağlayıcılarının mevcudiyeti” olarak, Pfeffer ve Salancik (1978, 2003) ise “kaynağın önemi ve kaynak kontrolünün yoğunluğu” olarak isimlendirmişlerdir.

Bağımlılığın tanımlanmasına ilişkin söz konusu tutarlılığı gösterebilmek için Tablo 1 oluşturulmuştur. Tablonun oluşturulmasında bilinçli olarak bu dört çalışmadan yararlanılmıştır. Bağımlılığın tanımlanmasındaki iki unsurun temelleri, herhangi bir sosyal ilişkideki “aktörler” arasındaki bağımlılığın ele alındığı Emerson’un (1962) çalışmasına dayanmaktadır. Jacobs (1974) ve Pfeffer ve Salancik (2003), bu çerçeveyi “örgütsel bağlama” aktarmışlardır. Bu çalışmanın konusu tedarikçi-alıcı ilişkileri olduğu için, söz konusu kavramsal çerçeveyi “tedarikçi-alıcı ilişkileri bağlamına” aktaran Caniels ve Gelderman (2007) de tabloya eklenmiştir.

686

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Tablo 1: Bağımlılığa İlişkin Kavramsal Çerçeve

Bağımlılığın Unsurları	Emerson (1962)	Jacobs (1974)	Pfeffer ve Salancik (1978, 2003)		Caniels ve Gelderman (2007)	
Kaynağın Önemi	Diğer örgüt tarafından yönlendirilen hedeflere olan ihtiyaç (motivational investment)	Diğer örgüt tarafından sağlanan kaynağın “gerekliliği” Kaynağın “ikame edilebilirliği”	Diğer örgüt tarafından sağlanan kaynağın örgütün faaliyetleri için önemi	Kaynağın örgütün faaliyetleri içindeki oranı	Kaynağa duyulan ihtiyaç (kaynağın gerekliliği)	Kaynağın örgütün faaliyetleri içindeki oranı
				Kaynağın kritikliği		Kaynağın kritikliği
İkame Edilebilirlik	Söz konusu hedeflere mevcut bağımlılık ilişkisinin dışında ulaşılabilirlik (availability)	Alternatif kaynak sağlayıcıların sayısı	Kaynak üzerindeki kontrolün yoğunluğu		Kaynak sağlayıcının ikame edilebilirliği	Alternatif kaynak sağlayıcıya ulaşılabilirlik
						Değiştirme maliyeti

Kaynak: Öztürk (2019)

*Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir
Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana
Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz*

Emerson'un (1962) çerçevesine göre, birbiriyle bağımlılık ilişkisi içinde olan iki aktörden birinin gücü, diğer aktörün o aktöre bağımlılığına göre belirlenir. Diğer bir ifadeyle, iki aktör arasındaki güç-bağımlılık ilişkisinde güç ile bağımlılık arasında ters yönde bir ilişki vardır: X'in Y'ye bağımlılığı arttıkça, Y'nin X üzerindeki gücü artar. Ayrıca, sosyal ilişkilerdeki karşılıklılığa bağlı olarak, X'in Y üzerindeki gücü (G_{xy}) ile Y'nin X'e bağımlılığı (B_{yx}) eşit ($G_{xy} = B_{yx}$) kabul edilmektedir (Emerson, 1962: 32). Güç-bağımlılık ilişkisindeki karşılıklılık vurgusu, tarafların bağımlılık/güç düzeylerinin eşit olup olmadığı yönündeki bir ayrımı gündeme getirmektedir: *simetrik* (dengeli) ve *asimetrik* (dengesiz) *bağımlılık*.

Bağımlılığın düzeyinin belirleyicisi yine bağımlılığın tanımlanmasında kullanılan kriterlerdir. Tablo 1'den görüldüğü üzere, örgütler arasındaki işleme konu olan kaynağın önemi ve kaynak üzerindeki kontrolün yoğunluğu, birlikte, bir örgütün diğer bir örgüt, grup veya aktöre olan bağımlılığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, belirli bir kaynağın örgütün girdi veya çıktısı için önemli olması ve söz konusu kaynağın görece az örgüt tarafından kontrol edilmesi bağımlılığın düzeyini belirleyen faktörlerdir. Bu durumda bu iki kriter açısından bağımlılık ilişkisi içindeki örgütlerin birbirlerine karşı bağımlılıkları arasındaki derece farklılıkları, aradaki bağımlılığın simetrik veya asimetrik olduğunu belirlemektedir.

KBK literatüründe simetrik-asimetrik ayrımı ile açık bir şekilde dört çalışmada karşılaşılmaktadır: Emerson (1962), Pfeffer ve Salancik (1978, 2003), Casciaro ve Piskorski (2005) ve Gulati ve Sytch (2007). Emerson (1962) bu ayrımı dengeli ve dengesiz bağımlılık olarak isimlendirmiştir. Eğer X'in Y'ye bağımlılığı (B_{xy}) ile Y'nin X'e bağımlılığı (B_{yx}) eşit ise taraflar arasında dengeli bir bağımlılıktan (*cohesion*) söz edilmektedir. "*Dengeli bağımlılık*" koşullarında taraflardan birinin "hâkimiyeti" ortadan kalkmaktadır; tarafların karşılıklı olarak birbirlerine olan bağımlılığı/gücü devam etmektedir. Buna karşılık, "*dengesiz bağımlılık*" durumunda ise taraflardan birinin diğerine göre güç üstünlüğü söz konusudur (Emerson, 1962: 34).

Pfeffer ve Salancik (2003) bu ayrımı simetrik ve asimetrik olarak isimlendirmiştir. Taraflar arasındaki asimetri, söz konusu alışveriş ilişkisi her iki taraf için de eşit düzeyde önemli görülmediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, bir tarafın işlemlerinin büyük bir bölümü diğer tarafın işlemlerinin küçük bir bölümünü

oluşturuyorsa, taraflar arasında asimetrik bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna karşılık taraflardan herhangi birisinin diğerine karşı özel bir güç avantajına sahip olmaması ve alışveriş ilişkisinin her iki taraf için de benzer bir öneme sahip olması ilişkinin simetrik olduğunu göstermektedir (Pfeffer, Salancik, 2003: 53).

Simetrik-asimetrik bağımlılık ayrımı ile ilgili katkıda bulunan bir diğer çalışma Casciaro ve Piskorski'dir (2004, 2005). Bu çalışmalara göre, bağımlılığın *simetrik-asimetrik* olmasında tarafların sahip oldukları gücün düzeyinin belirleyici olduğu öne sürülmektedir. Yazarlar asimetrik bağımlılığı "güç dengesizliği", simetrik bağımlılığı ise "karşılıklı bağımlılık¹" olarak ifade etmişlerdir (Casciaro, Piskorski, 2004: 6). Casciaro ve Piskorski'e (2004, 2005) göre "güç dengesizliği", tarafların birbirlerine karşı sahip oldukları bağımlılık ve güç düzeyleri arasındaki farklılığı ifade eder. Taraflardan birinin diğerine daha fazla bağımlı olması veya birinin diğeri üzerinde daha fazla güce sahip olması "güç dengesizliği", ya da diğer bir ifadeyle "asimetrik bağımlılık" durumudur. Buna göre güç dengesizliği, "iki tarafın birbirlerine olan bağımlılıkları arasındaki fark" veya "görece daha güçlü konumdaki örgütün güç düzeyinin görece daha az güce sahip olan örgütün gücüne olan oranı" olarak da tanımlanabilir. Karşılıklı bağımlılık ise; esasen tarafların bağımlılıklarının dengeli ya da dengesiz olduğuna bakılmaksızın, taraflar arasındaki iki yönlü/karşılıklı (dyadic) bağımlılığın toplam düzeyini ifade etmektedir. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık, tarafların birbirlerine olan bağımlılık düzeyleri arasındaki farka bakılmaksızın, toplam etkiye vurgu yapmaktadır (Lawler, Bacharach, 1987: 448).

Bu çalışmada bağımlılığın doğası gereği "asimetrik²" bir özellik taşıdığı varsayılmaktadır. Bu varsayım şu şekilde temellendirilebilir: Bağımlılığın tanımlanmasında halen Emerson (1962) referans alınmaktadır. Buna göre, bağımlılık ile güç arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu varsayılmaktadır. Herhangi bir ilişkide bir örgütün bağımlılığı, karşısındaki örgütün o örgüt üzerindeki gücü ile doğru

¹ Araştırmacıların 2004 yılındaki bildiri çalışmasında bu kavram "interdependence" olarak, 2005 yılındaki makale çalışmasında ise "mutual dependence" olarak ifade edilmiştir.

² İlerleyen kısımlarda görüleceği üzere, bağımlılığın düzeyi açısından simetrik-asimetrik olmak üzere ikili bir ayrım söz konusudur.

orantılıdır. Dolayısıyla, bir örgütün bağımlı olabilmesi için, bağımlı olduğu örgütün de onun üzerinde güce sahip olması gerekmektedir. Buradan hareketle, simetrik bir bağımlılıktan bahsetmek kavramın doğası ile çelişmektedir. Çünkü simetrik koşullarda örgütler arasındaki bağımlılığın düzeyi eşittir (Casciaro, Piskorski, 2005: 174). Bu durum ilişkideki herhangi bir tarafın güçlü veya bağımlı olması durumunu ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle, simetrik bağımlılık koşullarında herhangi bir örgüt için “güçlü” ya da “bağımlı” nitelmesi yapmak zordur. Örgütlerin birbirlerine olan bağımlılıklarının, dolayısıyla birbirleri üzerindeki gücün, eşit olduğu varsayımı; örgütlerin yükümlülüklerinin, güvenlerinin ve bilgi aktarımının eşit olmasını ifade etmektedir. Böylesi bir ilişki de bağımlılıktan çok bir işbirliğini yansıtmaktadır. Nitekim Gulati ve Sytch’in (2007: 33-39) simetrik ve asimetrik bağımlılık türlerinin dayandıkları “nedensel mantığa” yönelik açıklamaları bu durumu göstermektedir. Buna göre, simetrik bağımlılık “gömülülük mantığını”, asimetrik bağımlılık ise “güç mantığını” yansıtmaktadır. Dolayısıyla, örgütler arasındaki bağımlılık ilişkisinin doğasında “asimetrik” koşullar vardır. Bu gerekçelerden dolayı mevcut araştırmada bağımlılığın doğasının daha iyi anlaşılabilmesi için asimetrik koşullardaki bağımlılık ilişkisi örnekleri dikkate alınacaktır.

2. ELEŞTİREL LİTERATÜR İNCELEMESİ

KBK çerçevesinde bağımlılık kavramına ilişkin literatür farklı şekillerde ele alınmış olabilir. Bundan hareketle bu çalışmada bağımlılık kavramına odaklanan literatür, ‘faaliyette bulunan sektör veya sektörler’, ‘analize konu edilen aktör’, ‘bağımlılık ilişkisinin tarafları’ ve ‘bağımlılığın ele alındığı bağlam’ olmak üzere incelenmiştir.

Asimetrik bağımlılık ilişkilerinin sektör düzeyinde ele alındığı çalışmalar çeşitlidir: İnternet (Lee vd., 2015), tekstil ve hazır giyim (Johnsen, Ford, 2001, 2008; Talay vd., 2018), elektronik (Lee, Johnsen, 2012; Jean vd., 2016), gıda (Colurcio, 2009; Touboulic vd., 2012, 2014; Colurcio vd., 2012; Hingley, 2005a, 2005b), tarım (Lambrect vd., 2015), turizm (Ford vd., 2012), kimya (Caniels vd., 2018), ileri teknoloji (Blomqvist, 2002; Blomqvist vd., 2005; Hao, Feng, 2018), otomotiv (Gulati, Sytch, 2007; Benton, Meloni, 2005; Mudambi, Helper, 1998; Driesen, 2018), hava ve demiryolu taşımacılığı (Chiambaretto, 2015), mobilya (Özen vd., 2016), perakende (Mouzas, Ford, 2007; Subramani,

Venkantraman, 2003; Dapiran, Hogart-Scott, 2003; Thomas, Esper, 2010), maden (West, 2014) endüstrileri bunlara örnektir.

Kavramsal ve/veya kuramsal alt yapıya odaklanan çalışmaların bir kısmı farklı sektörleri eş zamanlı olarak incelemiştir: Cuevas vd. (2015) perakende ve havacılık, Chen ve Chen (2002) kimya, makine, elektronik ve taşımacılık; Caniels ve Roevelend (2009) demiryolu, kimya ve çelik üretimi; Huo vd. (2017) ilaç, el sanatları, bilgi teknolojileri, yapı malzemeleri, kimya ve petrokimya, elektronik, gıda, metal, basım ve yayın, plastik, tekstil ve konfeksiyon, oyuncak ve mobilya; Donado ve Nogatchewsky (2006) tarımsal gıda, eczacılık ve havacılık; Michalski vd. (2019) elektronik, metal, maden, otomobil, gıda, inşaat, lojistik, ilaç, kozmetik, enerji ve tekstil.

690

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Analize konu edilen aktörler bağlamında, spesifik bir endüstriye odaklanmak yerine girişimciler (Vracar, 2014), kamu kurumları (Casciaro, Piskorski, 2005), ticaret işletmeleri (Tianyou, 2016) ve fason üreticiler (Nyugen, 2016) gibi aktörleri ele alan çalışmalar mevcuttur.

Asimetrik bağımlılık ile ilgili literatürün incelemesinde dikkate alınması gereken diğer konu, bağımlılık ilişkisinin her iki tarafının da analize dâhil edilip edilmemesidir. Bağımlılık doğası gereği karşılıklı bir durum olduğu için, asimetrik bağımlılık ilişkisinin ele alındığı böylesi bir çalışmanın her iki tarafın da bakış açısını ele alacak şekilde tasarlanması bağımlılığın içeriğinin daha iyi anlaşılması açısından bir avantaj sağlayacaktır. Nitekim konu ile ilgili önemli çalışmalardan birisi olan Casciaro ve Piskorski (2005), taraflar arasındaki tek yönlü durumu değil, iki tarafın da birbirlerine olan karşılıklı bağımlılıklarının (iki ögeli «dyadic» olarak) eş zamanlı olarak ele alınmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Ancak literatürde bağımlılık ilişkisinin iki tarafının analize dâhil edildiği çalışmalar görece sınırlıdır (Bloomqvist, 2002; Casciaro, Piskorski, 2005; Caniels, Roevelend, 2009; Khoja vd., 2011; Caniels vd., 2018). Bu açıdan literatürdeki bir istisna Touboulis vd.'nin (2014) çalışmasıdır. Yazarlar asimetrik bağımlılık ilişkilerini büyük bir alıcı ile küçük tedarikçilerini içeren alıcı-tedarikçi-tedarikçi şeklindeki üçlü bir ilişkiyi (analiz düzeyi) incelemiştir.

Literatürdeki mevcut boşlukların tespitini sağlayan eleştirel kaynak incelemesindeki bir diğer konu da *bağlam*dir. Türkiye bağlamı, bu anlamda üzerinde az çalışılmış bir sahadır. Nitekim Türkçe literatürde

KBK'ye ilişkin tek literatür incelemesi hüviyetindeki Koç ve Sayılar (2016) da bu alandaki eksikliğe değinmişlerdir. Bağımlılık olgusunu Türkiye bağlamında ampirik bir çalışmaya konu edinen çok sınırlı sayıda çalışmanın (Özen vd., 2016; Öztürk, 2019) olduğu görülmüştür.

Tüm bu literatür birlikte ele alındığında, bu araştırmanın temel soruları olan “bağımlılık ilişkisi nasıl oluşur” ve “nasıl işler” sorularından özellikle ilkinin cevaplanmasına yönelik bulguların olduğu görülmektedir. Sektör ve/veya sektörler düzeyindeki araştırmaların bulguları, bu araştırma için de bir zemin oluştururken, bağımlılık ilişkisinin tarafları, bağlam ve aktörler düzeyindeki araştırmaların halen eksik olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmanın bağımlılık olgusunu hem Türkiye bağlamında ampirik bir çalışmaya konu etmesi, hem de bağımlılık ilişkisinin taraflarından her ikisini analize dahil etmesi bakımından literatürde bahsedilen boşlukların doldurulmasında önemli bir yere sahip olacağı düşünülmektedir. Ayrıca bağımlılık ilişkisinin nasıl işlediği sorusuna odaklanan başkaca bir araştırma henüz yapılmadığından, bu çalışma ile mevcut literatürün genişlemesine bir katkı sunmak amaçlanmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, bağımlılık konusunun ana firma ve tedarikçileri arasında nasıl oluştuğu ve sürdüğünü Türkiye bağlamında örnek bir endüstri üzerinden açığa çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, *temel nitel araştırma* (Merriam, 2015) olarak tasarlanmıştır. Zira çalışma hem keşifsel amaçlarla yürütülmekte, hem de ele alınan bağımlılık kavramı bağlama özgülük koşulunu sağlamaktadır. Bu yönüyle araştırmacıların amacı “istatistiksel genellemeler” yapmak değil; bunun yerine görece az sayıda örnek üzerinden “analitik genellemelere” ulaşarak bağımlılık olgusuna yönelik anlayışın geliştirilmesine katkı sağlamaktır. Bu bağlamda araştırmaya yön veren araştırma sorusu şu şekildedir:

- Firmalar arasındaki bağımlılık ilişkileri satın alma süreçlerinde taraflar açısından 1- nasıl oluşuyor ve 2- nasıl işliyor?

3.1. Örneklem Seçimi

Araştırma sorusunun fikir düzeyindeki ilk tasarım aşamasında, bağımlılık ilişkisinin nasıl olduğunu çözümlenmeye en uygun bağlamın neresi olacağına karar vermek, örneklem seçiminin birinci aşamasıdır. Çalışmanın otomotiv sektöründe yürütülmesi uygun görülmüştür. Örneklem seçiminin bu ilk aşamasında kasti (amaçlı) örneklem türlerinden *ölçüt örnekleme tekniği* benimsenmiştir. Bu tekniğe göre uygun örneklemin belirlenmesinde belli kriterler dikkate alınmaktadır (Patton, 2014). Burada üç kriter araştırmacıların karar vermesinde etkili olmuştur: i- araştırmacılardan birinin uzun yıllardır otomotiv sektöründe çalışması ve bu durumun meseleye içeriden bakarak bağımlılık kavramın pratikteki yansımalarının nasıl olduğunun analizi zenginleştirilecek olması, ii- sektör tecrübesinin getireceği sosyal networkü kullanarak zengin veri elde edebilme ihtimali, iii- otomotiv sektöründeki tedarik ilişkilerinin karakteristiğinin asimetric bağımlılık ilişkisi yansıtan iyi bir örnek olması ve bunun literatürce de desteklenmesi (bkz. Gulati, Sytch, 2007, Driesen, 2018).

Örneklem seçiminin ikinci aşamasında, otomotiv sektöründe hangi firmaların çalışmaya dâhil edileceğine karar verilmiştir. Bu aşamada ise kasti örneklem türlerinden *kolayda örnekleme tekniği* benimsenmiş (Patton, 2014) ve yukarıdaki kriterlere uygun olacak şekilde araştırmacının ulaşabildiği ana firma ve tedarikçiler çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. 9 ana firma ve 14 tedarikçi firma olmak üzere 23 firma yetkilisine yüz yüze, telefon ile ve e-mail üzerinden ulaşılmıştır. Ancak analizler için yeterli düzeyde veri içermediği görülen 1 ana firma ve 4 tedarikçi firma analizin dışında bırakılmıştır. Analiz, 8'i ana firma 10'u tedarikçi olmak üzere toplamda 18 firma üzerinde gerçekleştirilmiştir. Tablo 2'de firmalara ilişkin genel bilgiler yer almaktadır.

**Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir
Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana
Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz**

Tablo 2: Örnek Firmalara İlişkin Bilgiler

Taraf	Firma	Tesis Yeri	Çalışan Sayısı	Çalışma alanı	Menşei
Ana Firmalar	A1	Sakarya	5000	Farklı yakıt seçenekleriyle otomobil üretim/satış	Japonya
	A2	Kocaeli	1000	Hafif kamyon, kamyonet, küçük otobüs ve pick-up gibi ticari araçlar üretim/satış	Japonya
	A3	Sakarya	2300	Otobüs, semi-treyler, hafif kamyon, tekerlekli zırhlı ve paletli zırhlı araçlar üretim/satış	Türkiye
	A4	Ankara	1961	Otobüs üretim/satış ve elektrik/elektronik parça imalatı	Almanya
	A5	Kocaeli Eskişehir	11501	Ticari araç, kamyon ve çekici üretim/satış	ABD
	A6	Ankara Sakarya	3000	Traktör, zirai ekipman (yükleyici, ekskavatör gibi) ve iş makineleri üretim/satış	Türkiye
	A7	İzmir	2500	Otobüs, kamyon, ticari ve askeri (zırhlı ve tekerlekli) araç üretim/satış	Türkiye
	A8	Kocaeli	2800	Otomobil üretim/satış	G. Kore
Tedarikçiler	T1	Kocaeli	750	Otomobil gövde kısmı ve parçaları üretimi	G. Kore
	T2	İstanbul	28000*	Sinterlenmiş metal filtreler ve filtrasyon sistemleri	Japonya
	T3	Kocaeli	500	Egzoz sistemleri, kapı takviye barı, ön konsol destek paneli, pres parçaları, koltuk destek elemanı ve çelik borular	Japonya
	T4	İstanbul	36000*	Otomasyon sistemleri, yazılım, hareket ve sürücüler, emniyet cihazları, robotlar, kontrol ve anahtarlama komponentleri	Japonya
	T5	İstanbul Manisa	142340*	Fabrika otomasyon, klima, asansör, görsel veri, ulaştırma ve uydu sistemleri, robot teknolojileri	Japonya
	T6	Kocaeli Sakarya	1600	Araç lastikleri	ABD
	T7	Bursa Sakarya	850	Çelik ve alüminyum sac levha, kaynaklı montajlar ve ısı kalkanları, yüzey panelleri, çelik parçalar, kaynaklı parçalar, şasi ve süspansiyon bileşenleri	Türkiye
	T8	Sakarya	45	Sanayi kuruluşlarına rulman (rulman, V kayışı, dişli, zincir vb.) ve hırdavat (el aletleri, teknik hırdavat, ölçü aletleri, sanayi tekerlekleri, kaynak grubu vb.) grubu malzeme tedariki	Türkiye
	T9	Sakarya İstanbul	30	Ekipman, baskı makine imalatı	Türkiye
	T10	Kocaeli Ankara İzmir Bursa Adana	1690	Enerji ve otomasyon teknolojisi, elektrifikasyon, endüstriyel otomasyon, hareket sistemleri, robotik ve imalat otomasyonu, güç trafo ve şebekeleri	İsviçre

Çalışan sayıları Türkiye ölçeğinde verilmiştir. Ancak (*) ibaresi olanlar Dünya genelindeki çalışan sayısını göstermektedir.

693

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

3.2. Veri Toplama Süreci

Çalışmada veri toplama tekniği olarak *mülakat* kullanılmıştır. Mülakat soruları *tam biçimlendirilmiş* bir formda hazırlanmıştır. Mülakat soruları hazırlanırken, otomotiv endüstrisinde 16 yıllık çalışma deneyimi olan araştırmacılardan biri taslak bir araştırma soru formu hazırlamış, ardından taslak soru formu üzerinde araştırmacıların dışındaki uzman bir akademisyenden görüş alınarak soru formunun son hali elde edilmiştir. Mülakat sırasında ses kaydı alınması istenmediği için görüşmeyi yapan araştırmacı not tutmuş ve analiz hem e-mail ile elde edilen dokümanlar, hem de görüşmelerden elde edilen notlar üzerinden yapılmıştır.

Merriam'a (2015) göre, seçilen örnek kapsamında kimlerle görüşüleceği örnekleme rafine etmek bakımından atılacak önemli bir adımdır. Bu aşamada satın alma süreçlerinde bağımlılık ilişkisi araştırma sorusunun merkezinde olduğundan, ana firmaların satın alma şefleri, mühendisleri veya müdürleriyle, tedarikçi firmaların ise pazarlama, satış yetkilileri ve bölge sorumluları ile görüşülmüştür.

3.3. Güvenvericilik

Bu araştırma Guba'nın (1981) bir araştırmacının güvenvericiliği ve kalitesiyle ilgili olarak belirlediği gerçeklik değeri, uygulanabilirlik, tutarlılık ve tarafsızlık kriterlerine uygun olarak yapılandırılmıştır. Bu kriterlerin nitel araştırma terminolojisindeki karşılıkları olan *inandırıcılık*, *aktarılabirlik*, *itimat edilebilirlik* ve *onanabilirlik* ilkeleri gözetilmiştir. Bunun için sahada profesyonel olarak çalışmakta olan araştırmacının deneyim ve gözlemleri ile akademisyen olan araştırmacıların teori ve kavram bilgisi arasındaki tutarlılık sağlanarak veriler toplanmış ve kodlama yapılırken bu *içsel geçerliliğin* sağlanmasına yönelik adımlar takip edilmiştir (Guba, 1981: 80; Lincoln, Guba, 1985).

3.4. Verilerin Kodlanması

Firmalar arasındaki satın alma süreçlerinde bağımlılık ilişkilerinin taraflar açısından nasıl i- olduğu ve ii- işlediği sorusu kodlama işlemi iki kısma ayırmayı gerekli kılmıştır. Araştırma sorusunun ilk kısmı *bağımlılık ilişkisinin nasıl oluştuğuna* odaklanmaktadır. Bu kısım ile

*Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir
Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana
Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz*

ilgili başlangıç tema ve kodların belirlenmesinde KBK'nin kavram seti yönlendirici olmuştur (Hsieh, Shannon, 2005). Bu yönüyle analizin ilk kısmında tümdengelimsel bir mantık benimsenmiştir. Analizin ikinci kısmı ise araştırma sorusunun ikinci kısmı olan *bağımlılığın nasıl işlediğine* odaklanmaktadır. Bağımlılığın nasıl işlediği ile ilgili olarak kuramsal bir açıklama setine sahip olunmadığından analizin ikinci kısmı verilerden hareketle belirlenen tema ve kodlar üzerinden tümevarımsal bir şekilde dizayn edilmiştir.

Araştırmacılar kodlama işlemi ile ilgili ilk olarak ayrı ayrı soru setlerindeki soruları tasnif ederek hangi soruların hangi kategoriler altında toplanacağını belirlemiştir. Bu aşamada iki araştırmacı kodlamayı yaparken saha bilgisi sahibi olan diğer bir araştırmacı da bu kodların reel dünyada karşılığı olup olmadığını teyit etmiştir. Bu aşamada, sorulardan iki kademeli bir izlek elde edilmiştir. Söz konusu kodlamalar ana firma ve tedarikçiler için ayrı ayrı yapılmıştır. Dolayısıyla, bağımlılık ilişkisinin her iki tarafını da kuşatacak şekilde, *"bağımlılığı oluşturan koşullar"* teması araştırma sorusunun ilk kısmı ile ilişkilendirilmiş; *"bağımlılık koşullarının yönetimi"* teması ise sorunun ikinci kısmı olan bağımlılığın nasıl işlediği ile eşleştirilmiştir. Böylece soru listesi iki tema altında sınıflandırılarak bağlama özgü koşulların kod listesinde açığa çıkabilmesi için kapsayıcı bir çerçeveye ulaşılmıştır. Bu şekilde verilerin analizinde iki temel kategoriden hareket edilmiştir. Tema ve kod listesinin görselleştirilmesinde *FreeMind* paket programından yararlanılmıştır.

3.5. Analiz Süreci ve Bulguların Yorumu

Araştırmanın sunumunu akıcı hale getirmek üzere analiz: 1- Firmaların tekil analizleri ve 2- Tema ve kodlar ekseninde analiz olmak üzere iki aşamada takdim edilecektir. Bunun nedeni; 1-tekil analizler ile Tablo 2'de kısaca tanıtılan ana firmaların ve tedarikçi firmaların asimetrik bağımlılık ilişkisine nasıl baktıklarını genel hatlarıyla görebilmeyi, 2-ardından tema ve kodlar yardımıyla yapılan analiz ile araştırma soruları ile doğrudan ilişki kurabilmeyi sağlamaktır.

3.5.1. Firmaların Tekil Analizleri

Ana Firmaların Tekil Analizleri

A1 firması, bağımlılık ilişkisinin *asimetrik* özellik taşıdığını gösteren oldukça çarpıcı bir örnektir. Ana firma olan A1'in tedarikçi üzerindeki gücü Tablo 1'de bahsi geçen hemen hemen bütün bağımlılık kriterlerinde kendini göstermektedir. Bu da bağımlılık kavramının neden *asimetrik bağımlılık* üzerinden ve *güç* kavramı ile karşılıklı olarak ele alınması gerektiğine iyi bir örnektir. A1 aynı zamanda *menşe ülke karşılaştırması* yapabilmek için uygundur. Japon menşeli bir firma olmanın, tedarik ilişkilerinin yönetiminde kendine has özellikleri bulunmakta, bu özellikler de tedarikçi firmalara karşı *asimetrik bir bağımlılık ilişkisini* güçlendirecek türde bir yapı arz etmektedir.

A2 firması, tedarikçi seçim kriterleri konusunda oldukça nettir. Tedarik ilişkisi içerisinde *güçlü taraf* olduklarını çarpıcı ifadelerle ortaya koyan A2 yetkilisi, tedarikçinin üstün olduğu durumlar sorulduğunda “*böyle bir durum ile şu ana kadar karşılaşmadık*” ifadesi ile güç ilişkisinin niteliğine dair önemli bir durumu ortaya koymaktadır.

A3 firması yetkilisi ise, tedarik ilişkilerinde güçlü taraf olduklarını ima etmekle birlikte stratejik yönetim yaklaşımı açısından tedarikçileri önemli *paydaşları* olarak ve kendi stratejilerini hayata geçirmede *iş ortağı* olarak algılamaktadır. Bu vurgu A3'ü diğer ana firmalardan ayırmaktadır.

A4 firması, açıkça tedarikçi firmaya karşı pazarlık gücü üzerinden bağımlılık ilişkisini kuran ve geliştiren bir firmadır. Ana seçim kriterini *fiyat-kalite dengesi* üzerinden gerçekleştirdiği için, kaliteli fakat daha ucuza satın alma yapabileceği tüm alternatiflerde pazarlık gücünü kullanarak bağımlılık ilişkisini yönetmektedir. Görüşmecinin tedarikçi ile sorun yaşandığında “*sipariş edilen ürünlerde sorun oluştuğunda, sorun bizden kaynaklı ise kendimiz çözme yoluna gideriz. Firmadan kaynaklı ise firmadan çözmesini isteriz, bazı bizden kaynaklı sorunlar var ise de firmanın çözebilirliğini kullanarak firmanın imkânları ile onu çözmesini isteriz*” ifadesi ile kendilerinin yol açtığı bir sorunun çözümünde bile zaman zaman güçlerini nasıl kullandıklarını göstermektedir.

**Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir
Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana
Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz**

A5 firması, bir önceki örnekte olduğu gibi fiyat-kalite dengesi vurgusunu öncelemektedir. Diğer tüm örneklerden farklı şekilde bu ana firma hesap verebilirlik konusunu tedarikçi seçiminde önemli görmektedir. Bu firmaya göre, tedarik ilişkilerinde süreklilik vurgusu yine önemli bir husustur.

A6 firması yetkilisi, yeşil satın alma konusunda duyarlılığı vurgulayan tek görüşmeci olmuştur. Bu duyarlılığı şöyle ifade etmektedir: “Yeşil satın almayı önemsiyor ve bunu önemseyen firmalarla çalışmayı arzuluyoruz geleceği bu yönde şekillendirmeye çalışıyoruz”. Ancak; fiyat, kalite, süreklilik vurguları bakımından tipik sayılabilecek bir örnektir.

A7 firmasının verileri A2 firmasının verileri ile neredeyse birebir örtüşmektedir. Bu firmanın tek farkı, satış sonrası hizmet konusuna daha duyarlı olması, tedarik ilişkisinin kazan-kazan oyunu olmasını gerekli görmesidir.

A8 firması, diğer tüm ana firmalardan farklı olarak, tedarikçilerini puanlayarak iş ilişkisini sürdürmektedir. Puanlamanın nasıl yapıldığı “İstenilen ürünün zamanında teslim edilmemesi veya teklif edilen üründen başka, eşlenik ürün getirmesi durumunda satın alma birimi tarafından firma puanı azaltılır” şeklinde ifade edilmiştir. Ancak menşe ülke özelliği bu ana firma için de önemlidir. Güney Kore menşeli olan firma, zorunlu olarak belirli firmalardan tedarik yapmaktadır. Tek veya sınırlı sayıda tedarikçi ile çalışmanın verili bir durum olarak varlığı kabul edilmiş bir gerçeklik gibi aktarılmaktadır.

Tedarikçi Firmaların Tekil Analizleri

T1 firması, A8 firmasının tedarikçilerindedir. Tam da ana firma yetkilisinin verdiği cevaplara paralel olarak, T1 firması yetkilisi asıl önceliklerini üretici ana firma üzerinden şekillendirdiklerini belirtmiştir. Burada tedarikçi firma T1, kendileri olumsuz bir şey yapmadıkları müddetçe ana firmanın kendilerini bırakmayacağından emindir. Kendilerinin ana firma ile çalışmayı bırakıp bırakmak istemeyeceği sorulduğunda, T1 yetkilisinin cevabı oldukça çarpıcıdır: “bu kararı sadece Kore yönetimi verebilir, fakat T1 Türkiye’nin burada olma sebebi ana sanayiye hizmet etmektir”. Ana firmanın desteklenmesi adeta varlık sebepleri ve stratejilerine yön veren asli unsurdur.

"Amacımız hiçbir zaman rakip ürünlerin yerine kendi ürünümüzü kullanılmak yönünde olmuyor. Çözüm ortağı olarak görünmek istiyoruz... Kendilerini ulaşılmaz ya da biz büyüğüz biz ne dersek o olur şeklinde görürlerse bu durumda (birlikte çalışmaya) son verebiliriz" diyen T2 firması yetkilisi, tedarikçi bir firma olarak ana firmaların kendilerini iş ortağı olarak görmeleri konusunda ısrarcıdır. Tek taraflı olarak ana firmanın ilişkiyi yönlendirmek istemesi girişiminde ilişkiyi sonlandırabileceğini ifade etmesi bakımından pazarlık gücü yüksek olan T2, bu araştırma çerçevesinde farklı sayılabilecek nitelikteki örneklerden biridir. Bu firma tarafından, büyük ölçekli firmalar ile çalışmanın zorlukları "arzular şelale, talep sonsuz" sözüyle dikkat çekici bir şekilde ifade edilmiştir.

T3 firması A1'in tedarikçilerinden olup, kendisi de bir Japon firmasıdır. Menşe ülke kriterinin tedarik ilişkilerini nasıl yönlendirebileceği noktasında önemli bir kriter olduğunu gösteren örneklerden biri de T3 firmasıdır. Görüşme yapılan firma yetkilisi, asimetrik bağımlılık konusunu öne çıkararak, "Siz onun (ana firmanın) sistemine ayak uydurmaya çalıştığınız için kendinizi zorluyorsunuz. Bazı durumlarda sizin için maliyetli olsa dahi elinizden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyorsunuz ve bu durum sizi yorabiliyor" sözlerini dile getirmiştir. Bu anlamda, firmanın uzun vadeli stratejisi asimetrik bağımlılığa rıza göstererek hayatta kalmaktır.

T4 firması yetkilisi, kendi alanında ismini dünyaya duyurmuş bir marka olduğunu vurgulayarak diğer tedarikçilerden ayrılmaktadır. Ancak diğer tedarikçi firmalar ile benzer şekilde, "yapılan sözleşmelerde ağır şartlar uygulanıyor. Satışını yapmakta olduğumuz ürün ya da hizmetin teslimat zamanında yerine getirilmemesi üretimde yaşanacak aksaklığın zararları ile bizleri karşı karşıya bırakıyor" ifadesi ile ana firmaların yaptırım güçlerinin altını çizmekte ve asimetrik bağımlılık ilişkisini gözler önüne sermektedir.

T5 firması yetkilisi, tıpkı T4 firmasında olduğu gibi ana firmaların cezai yaptırımlarına dikkat çekmiştir. Büyük ölçekli ana firmaların tedarikçilerle çalışırken statükoyu korumak istediklerinin altını çizmiştir.

T6 firması global ölçekli tedarikçilerden biri olup, görüşme yapılan tüm tedarikçi firmalardan ayrılan bir profile sahiptir. Üretmekte olduğu otomobil lastikleri için oldukça yüksek bir pazarlık payına

*Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir
Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana
Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz*

sahip ve adeta asimetrik bağımlılığı tedarikçi lehine çeviren tek örnektir. Asimetrik bağımlılık ilişkisinden ana firmaya göre avantajlı konumda yer almasının nedeni, kuramsal arka planda ifade edildiği üzere, alışverişe sağladığı *kaynağın (araba lastiği) ikame edilebilirliğinin düşük* olması olarak yorumlanmıştır.

T7 firması yetkilisi, asimetrik bağımlılık ilişkisinin varlığını oldukça net şekilde ortaya koymuştur. Tıpkı T3 firması gibi kendisi de A1 firmasının tedarikçisi olan T7, varlık sebeplerini “*A1 için buradayız*” şeklinde ortaya koymaktadır. Ayrıca, “*yukarıda da anlatıldığı üzere zaten onların belirlediği ürünleri belirlediği fiyatlara belirlediği firmalardan aldığımız için bizim tercih hakkımız bulunmuyor*” sözleri ile ana firmanın tedarikçisi üzerindeki gücünü gözler önüne sermektedir.

T8 firması, tedarik ilişkileri ile ilgili diğer örneklerden farklı olarak hız konusuna vurgu yapmıştır. Stok maliyetlerinin yüksek olması, ancak alıcı olan ana firmaların kendilerini bu konuda zorlaması yetkilinin altını çizdiği hususlardır.

T9 firması, T7 firmasında olduğu gibi, asimetrik bağımlılık konusuna dikkat çekmiştir. Firma yaptığı iş ve ürettiği ürünün niteliği bakımında diğer tedarikçilerden farklılaştığı için, firma yetkilisinin tedarik ilişkileri ile ilgili yaklaşımı da diğer görüşmecilerden farklılık arz etmektedir. Bu noktada özellikle bağımlılık ilişkisinin nasıl işlediği ile ilgili olarak ana firmaların pazarlık gücünü elinde bulundurduğu hakkındaki ifadeleri oldukça çarpıcı niteliktedir: “*büyük ölçekli firmalarda öncelikle önce ben olgusu var. Yani gel deyince geleceksiniz, git deyince gideceksiniz. Ama bir gün bile gelemem demeyeceksiniz. Yoksa bilet kesilir. İkili ilişkilerinizi iyi tutmanız gerek*”.

T10 firması yetkilisinin genel yaklaşımı ana akım *rekabet edebilirliğin gerekleri* söylemleri ile paralellik göstermektedir. Firma yetkilisi güç ilişkisine ilişkin ana firmaların gücünü takdir etmekle birlikte, “*(tedarikçiler) çoğu zaman eliniz kolunuz oluyor*” söylemiyle tedarikçi firmaların bu güç ilişkisindeki rolüne ilişkin ipucu vermektedir.

3.5.2. Tema ve Kodlar Eksenindeki Analiz ve Yorumlar

Verilerin kodlanması kısmında detaylı olarak ele alındığı üzere, analizin bu kısmında veriler araştırma sorusunun iki kısmı için de

tema ve kodlara ayrılmıştır. *Bağımlılık İlişkisinin Nasıl Oluştuğu* ve *Bağımlılık İlişkisinin Nasıl İşlediği* temaları anlatımın iki kısmını oluşturmaktadır. Burada analizler sırasıyla, önce ana firma sonra da tedarikçi firma için yapılacaktır. Tema ve kod görselleri bu anlatıma eşlik edecektir.

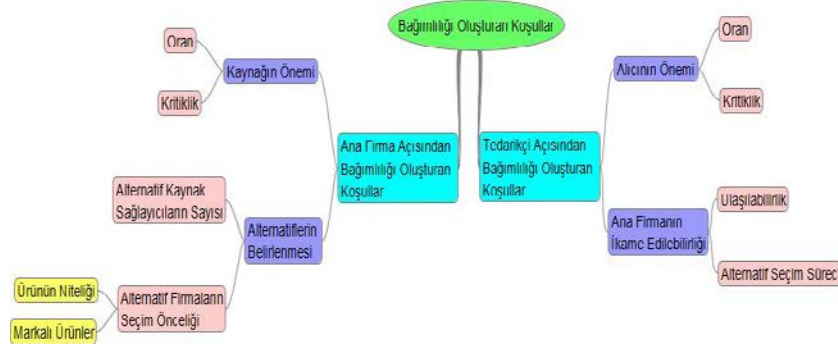
Kısım 1: Bağımlılık İlişkisi Nasıl Oluşuyor?

Yukarıda ifade edildiği üzere, “bağımlılık ilişkinin nasıl oluştuğu” temasına yönelik kodların belirlenmesinde KBK’nın bağımlılık tanımlamasında esas aldığı iki kriter yönlendirici olmuştur. Bu iki kriter Tablo 1 ve Şekil 1’de görüleceği gibi “*Kaynağın önemi*” ve “*Alternatiflerin Belirlenmesi / İkame Edilebilirlik*”tir. Kaynağın önemi kodu tedarik ilişkisinde taraflar açısından tedarik edilen kaynağın i) *hangi oranda* kullanıldığı ve ii) *ne derece kritik* olduğunu ifade etmektedir. İkinci tema olan alternatiflerin belirlenmesi /ikame edilebilirlik ise kaynağın kendisinden ziyade kaynak sağlayıcıların i) *sayısı* ve ii) *ne derece önemli* olduğu / ikame edilebilirliği ile ilgilidir. Dolayısıyla, şekilden de görülebileceği üzere, söz konusu her iki kod da biri niceliksel, biri niteliksel içeriğe sahip olan iki alt koda sahiptir.

Bu başlıkla ilgili tema ve kod listesi Şekil 1’deki gibidir:

Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz

Şekil 1: Bağımlılığı Oluşturan Koşullara Yönelik Tema ve Kodların Gösterimi

701

IJSS 12/2
Aralık
December
2019

Ana Firmalar için Bağımlılığı Oluşturan Koşullara Yönelik Analiz ve Yorumlar

Ana Firma için bağımlılığı oluşturan koşulların neler olduğu sorusu, literatürden hareketle i- *kaynağın önemi* ve ii- *alternatiflerin belirlenmesi* olmak üzere iki kod çerçevesinde analiz edilmiştir. Kaynağın önemi kodu, *oran* ve *kritiklik* alt kodlarını içermektedir. *Oran* alt kodu, tedarikçiden sağlanan kaynağın ana firmanın faaliyetleri içerisindeki oranını ifade etmektedir. *Kritiklik* alt kodu ise söz konusu kaynağın bulunamaması/olmaması durumunda ana firmanın faaliyetlerinin ne derece sekteye uğrayacağı ile ilgilidir. *Alternatiflerin belirlenmesi* kodu, tedarik ilişkisi içerisinde ana firmanın alternatif belirlerken ne tür ölçütleri temel aldığını ifade etmektedir. Bu kod, *alternatif tedarikçi sayısı* ve *alternatif firmaların seçim önceliği* alt kodlarından oluşmaktadır. Seçim önceliği alt kodu ana firmanın hangi kriterleri temel alarak tedarikçilerini seçtiğini, diğer bir ifade ile iş yaptıkları tedarikçilerini önceleme sebeplerini ifade etmektedir. Bu kodun da kendi içinde anlamlı iki alt kodu bulunmaktadır: *tedarik edilen ürünün niteliği* ve *markalı ürünler*.

Oran kodu, ana firmalar içinde sadece A1 firmasında, bağımlılığı tanımlayan bir kriter olarak ifade edilmiştir. Ancak yüzdelik bir

sayısal değerden söz edilmemiştir. Buna karşılık, *kritiklik* kodu A8 dışındaki bütün firmalar tarafından önemle vurgulanmıştır. Kritiklik, istenilen kaynağın bulunamaması durumunda faaliyetlerin devam edip edemeyeceği ile ilgili olduğundan, tedarik ilişkisinin ana firmalar açısından ne denli önemli olduğu “*Firmanın can damarı... Almak zorunda olduğumuz markalarda kriter belirleyemiyoruz. Tedarikçiye ve sunulan fiyata uymak zorunda kalıyoruz (A1); Satın alma, üretim süreçlerimizde kritik operasyonlardan biridir. Bu prosesteki herhangi bir gecikme üretim sürecini olumsuz etkileyecektir (A7); Satın alma üretimin en önemli parçasıdır. Satın alma iyi yapılmadığı sürece üretimde aksaklıklar olabilir (A3)*” gibi ifadelerden açıkça görülmektedir.

Ayrıca, bu iki kod özellikleri bakımından incelendiğinde ilki niceliksel, ikincisi ise niteliksel bir içeriğe sahiptir. Dolayısıyla burada firmaların bağımlılığa konu olan kaynağı niteliksel unsurlar üzerinden anladığına dair bir çıkarım da yapılabilir.

Tedarikçi bulma konusunda ana firmalar açık bir şekilde *alternatif sayısının* oldukça fazla olduğunu dile getirmektedir. Bu bakımdan tedarik bulma konusunda zorlukla karşılaşmadığı ancak belirli bazı parçalar için bu durumun geçerli olabileceği vurgulanmaktadır. Bu hususta dikkat çekecek bir bulgu Japon ve Güney Kore menşeli firmaların *tedarikçinin menşei* konusunda yaptığı vurgudur. A1 ve A8 firmaları kendi ülke kökenlerinden gelen firmaları incelemektedir.

Ana firmanın *seçim önceliğini* neyin belirlediğine gelindiğinde ise, A8 dışındaki tüm firmalar *kaliteyi* öncelediğini belirtirken, A8 *puanlama* esasına göre tedarik ilişkilerini yönetmekte ve kayıtlı firmalar dışında tedarikte bulunmamaktadır. Kalite dışında tedarikçi seçerken ana firmaların üzerinde durduğu diğer nitelikler ise; *fiyat, teslim süresi/hız, yetkinlik/teknik yeterlilik, kapasite, sürekliliktir.*

Ana firmaların seçim önceliği kriterlerinde açık ara farkla en sık vurguladığı husus *kalite* olduğundan, bu kavram iki alt kodla temsil edilmiştir. Bunlardan ilki *ürünün niteliği*, ikincisi ise *ürünün markasıdır*. Ürün niteliğinde A6 yeşil satın alma konusunda dikkatli iken, A1 Japon menşeli markaları öne çıkarmaktadır. Buna karşılık A2, A3, A6, A7, A8 belirli parçalarda marka önceliklerinin olduğuna işaret etmektedir.

*Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir
Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana
Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz*

Bu kodlama neticesinde, ana firmaların kendi üretim süreçleri için tedarik ettikleri ürünlerin son derece kritik olmasına karşın, kendilerine göre görece fazla sayıdaki tedarikçi kümesinden istedikleri nitelikte olanları seçme şansı ve üstünlüğüne sahip oldukları için, bu durumun kendilerine pazarlık gücü kazandırdığı görülmektedir. Ana firmalar rekabetçiliklerine katkı sunacak nitelikteki tedarikçiler ile çalışmayı sürdürmektedir. Bağımlılık ilişkisinde güçlü taraf olduklarına yönelik imalar oldukça kuvvetlidir. Bu bulgular, mevcut KBK literatüründeki asimetrik bağımlılık ve güç ilişkisine ilişkin açıklamaları desteklemektedir.

*Tedarikçi Firmalar için Bağımlılığı Oluşturan Koşullara Yönelik
Analiz ve Yorumlar*

Tedarikçi firma için de bağımlılığı oluşturan koşulların neler olduğu sorusu, benzer şekilde, i- *alıcının önemi* ve ii- *ana firmanın ikame edilebilirliği* olmak üzere iki kod çerçevesinde analiz edilmiştir.

Tedarikçi firmalar için bağımlılığı oluşturan koşulların neler olduğuna ilişkin çözümlemede ilk kod alıcının önemidir. Burada alıcılar için yapılan analizdeki ile aynı mantık çerçevesinde iki alt kod *-oran* ve *kritiklik*- ortaya çıkmıştır. *Oran* alt kodu, tedarikçi firmaların faaliyetlerinin ne kadarını söz konu ana firma için yaptığını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu kod, tedarikçi firma açısından ana firmanın sağladığı pazar payı ile ilgilidir. Kritiklik alt kodu ise söz konusu ana firmaya yapılan işin olmaması durumunda tedarikçi firmanın faaliyetlerini devam ettirip ettiremeyeceğini ifade etmektedir.

Oran kodu incelendiğinde T6 ve T7 firmaları açıkça oran vermekte, T6 bu durumu “T6 satışlarının %20si iç piyasa %80 dış piyasa, bu sebeple iç satış oranlarındaki düşüş T6 satış karını sadece %20 etkiler” şeklinde ifade ederken, T7 “tek ana firma ile çalışıyoruz” diyerek %100 oranına işaret etmektedir. Burada altı çizilmesi gereken husus, tedarikçi firmaların oran veya kritiklik kriterlerinden *sadece birini* tercih etmesidir. Diğer bir ifadeyle, tedarikçi firmalar bağımlılığı tanımlarken alıcının/kaynağın önemi unsurunu *sadece nicelik* veya *sadece nitelik* boyutu ile ele almaktadır. Bu nedenle geri kalan tüm tedarikçi firmalar alıcının önemini kodu için kritiklik kodu ile ilişkilendirilebilecek ifadeler kullanmıştır. Örneğin; T1 “aldığımız sipariş ana hareket noktamızdır”, T2 “sipariş alma sürecinden daha önemli

703

IJSS 12/2
Aralık
December
2019

bir şey olabilir mi?”, T3, “ana gelir kaynağımız sipariş olduğu için çok önemlidir”, T5 ise “sipariş alma süreci çok önemli. Zaman ve doğru teslimat en önemli konu. Kalite kriteri yüksek ve hızlı üretimin söz konusu olduğu bir sektör olduğu için bu süreç kusursuz işlemeli” şeklindeki ifadeleri ile alıcının önemine vurgu yapmışlardır. Bu durumun alıcı firma analizindeki bulgularla paralellik göstermesi ayrıca dikkate değerdir.

Tedarikçi firmalar açısından bağımlılığı oluşturan koşullara ilişkin ikinci kod ise *ana firmanın ikame edilebilirliği*dir. Bu noktada iki alt kod karşımıza çıkmıştır: *ulaşılabilirlik* ve *alternatiflerin seçim süreci*. Ulaşılabilirlikten kasıt, tedarikçi firmaların niçin iş yaptıkları ana firma ile çalışmak istediğidir. Alternatiflerin seçim süreci ise, tedarikçilerin ana firmalar ile ilişkilerinin nasıl başlayıp sürdüğünü ifade etmektedir. Bu hususta tedarikçi firmalar, ulaşılabilirliği değerlendirirken alıcı firmanın *güçlü ve bilinen bir firma olması, ödeme yapısı ve fiyatlandırma düzeyi, kendisine fayda sağlayabilirliğine* dikkat çekmektedir. Alternatif seçim sürecinde ise, yine *menşe ülke* öne çıkan kriterlerden olup T1 ve T3 bu hususa dikkati çekmekte, T2 ve T6 ise *global çapta* çalıştıklarını vurgulamaktadır. Taraflar arasındaki ilişkinin zaman içinde geliştiği firmaların genel söylemine hâkimdir.

Analizin bu kısmındaki bulgular, tedarikçi firmaların genel eğiliminin güçlü firmalarla çalışarak hem nakit akışını hem de sipariş sürekliliğini sağlama almak, global bir networkün parçası olarak hayatta kalma olasılıklarını artırmak olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan asimetrik bağımlılık ilişkisi tedarikçi firmalar açısından *rıza gösterilen* ve bu ilişki sayesinde olası rakiplere karşı bir *avantaj elde edilen* bir seçenek olarak değerlendirilmektedir.

Kısım 2: Bağımlılık İlişkisi Nasıl İşliyor?

Bu başlıkla ilgili tema ve kod listesi Şekil 2’deki gibidir:

Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz

Şekil 2: Bağımlılığın Nasıl İşlediğine Yönelik Tema ve Kodların Gösterimi

Bağımlılık nasıl işlediğine ilişkin ikinci araştırma sorusu kapsamında ilişkinin her iki tarafı için de üç temel kod ortaya çıkmıştır. Bu kodlar; *süreç yönetimi, değişim yönetimi ve stratejik yönetimdir*.

Ana Firmalar için Bağımlılığın Nasıl İşlediğine Yönelik Analiz ve Yorumlar

Analiz sonucunda bağımlılık koşullarının yönetimi teması altında ana firmaların süreç yönetimi ve tedarik ilişkisinin değişiminin yönetimine ilişkin cevaplarının kapsayıcı olmadığı, ancak stratejik yönetim vurgusunun daha yoğun bir şekilde ifade edildiği görülmüştür. *Süreç yönetimine* ilişkin, sorun oluştuğunda nasıl yönetildiği gibi teknik detayların anlatımı öne çıkmıştır. *Değişim yönetimi*nde ise, bu sorunların çözümüne ilişkin ne tür eylemler yapıldığı bilgisi verilmiştir.

Stratejik yönetim kodu, *pazarlık gücü* ve *rekabet avantajı* olmak üzere iki alt kod içermektedir. A2, A3, A7 firmaları tedarikçilerini *paydaşı ve iş ortağı* olarak gördüğünü ifade etmektedir. A1 firması bunu *bir işbirliği* olarak değerlendirirken, A6 "*tek tedarikçiye bağlı kalmak istemediğini*" önemle vurgulamıştır. Bu ifadelerin simetrik bağımlılığın var olabileceğine dair ima olup olmayacağı araştırmacılar tarafından, söylemlerin geri kalanı ile değerlendirilmiştir. Açığa çıkan durum, bu firmaların bağımlılık ilişkisini asimetrik şekilde kurmalarına rağmen, söylemde iş ortaklığı gibi simetriyi öne çıkararak daha dengeli bir retoriği benimsediklerini göstermektedir.

Pazarlık gücü açısından ana firmalar değerlendirildiğinde, en çarpıcı bulgunun firmaların bu ilişkide kendilerini güçlü taraf olarak görmeleridir. Tedarikçiler sayıca çok olduğu için ana firmalar istedikleri fiyat ve kalitede ürün sunabilecek tedarikçiyi kendi kriterlerine göre seçme şansına sahiptirler. “Tedarikçilerini kaybetme korkularının ve tedarikçilerin üstün olduğu bir durumun olmadığı” hemen hemen tüm ana firmalar tarafından açıkça dile getirilmiştir. Bu durum analizin birinci kısmındaki bulgular ile birebir örtüşmektedir. Rekabet avantajı hususunda ise, firmalar kendileri ile işbirliği geliştiren tedarikçilerin de kazanımlarına değinerek, “birlikte iyileşme” vurgusunu yapmıştır.

Kodlama sonucunda açığa çıkan durum, ana firmaların tedarikçileri ile olan ilişkilerinde asimetric bağımlılık ilişkisinde güçlü olan taraf olduklarını bilmelerine rağmen, bunu söylemde daha dengeli şekilde ifade etmeye, aralarında simetric bir ilişkinin olduğu yönünde sunmaya meyilli olduklarıdır.

Tedarikçi Firmalar için Bağımlılığın Nasıl İşlediğine Yönelik Analiz ve Yorumlar

Tedarikçi firmalar açısından bağımlılık sürecinin nasıl işlediği, ana firmalar açısından ortaya çıkan kodlar ile aynıdır. Bu nedenle süreç yönetimi ve değişim yönetimi hususlarındaki çıkarsamalar benzerlik göstermektedir. Burada altı çizilecek husus tedarikçi firmaların bu ilişkinin ne sürecini ne de değişimini yönetirken belirleyici aktör olmadıkları, ana firmaların istek ve beklentileri yönünde bir konum aldıklarıdır. Bu durumu gözler önüne sermesi açısından *değişim yönetimi* koduna ilişkin analizler önemli bir ipucu vermektedir. T1 dışındaki hiçbir tedarikçi firma değişimden bahsetmezken, T1 ise “her zaman ana firmaya çalıştık” ifadesiyle yine *değişmezliğe* vurgu yapmaktadır.

Bağımlılığın nasıl işlediğine yönelik olarak, ana firma ve tedarikçi firmalar arasında asimetric bağımlılık ilişkisinin en çarpıcı şekilde görüldüğü kod olarak *stratejik yönetim* kodu analizde önemli bir yer tutmaktadır. Tedarikçi firmaların genel manada stratejiye bakış açıları, *ana firmayı kaybetmeme* şeklinde hareket etmektir. Zira burada, *müşterinin kalite beklentisini karşılama, güven ortamını sürdürme, gerekli sertifikasyon süreçlerini tamamlama* gibi hususlar öne çıkmaktadır. Bütün bunlar, tedarikçi firma için ana firma ile olan bağımlılık

**Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir
Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana
Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz**

ilişkinin aynı zamanda kendilerine bir rekabet üstünlüğü sağlayabileceğini de göstermektedir. Örneğin, T9 “Başka firmalar ile çalışmalar diğer firmalara sadece referans anlamında kolaylıklar sağlıyor. Biz A1 ile çalışıyoruz algısı gibi” diyerek çalıştığı A1 firmasının prestijinden nasıl faydalandığını gösterirken, T2 de “öncelikle iyi birer referans oluyor” sözleriyle benzer yorumu yapmaktadır. T7 “kendimizi geliştirerek ve her alanda büyüyerek ciddi ilerleme kaydettik Sakarya fabrikası için 50 kişi 20 parça üretirken, 420 kişi 380 parçaya çıktık” ifadeleriyle bağımlılık ilişkisinin büyümeye olan etkisinden bahsederken, T10 bağımlılık ilişkisinin kendileri açısından nasıl işlediğine yönelik olarak “size daha çok öğrenme gücü katıyor; bilgisel olarak deneyimli çalışanlara sahip olmaları, sordukları sorular karşılarında sizi araştırmaya itiyorlar. Sorun olduğunda karşılıklı anlayışla; her iki taraf da birbirini destekleyerek işler çözülüyor” değerlendirmesini yapmaktadır.

Stratejik yönetim kodu altında yer alan pazarlık gücü alt kodu, yukarıda hem ana firmaların hem de tedarikçi firmaların tekil analizlerinde görüldüğü üzere, üstünde durulması gereken önemli bir konuya işaret etmektedir. Bu kod, genel manada asimetric bağımlılık ilişkisinde tarafların birbirlerine karşı konumu ve güçlerini ifade etmesi bakımından bağımlılık ilişkisinin taraflarca nasıl yönetildiğinin anlaşılmasında mutlaka dikkate alınması gereken bir husustur. Zira hem ana firma, hem de tedarikçi firmalar istisnasız şekilde bu güç ilişkisinden açık veya örtülü olarak bahsetmiştir. Aşağıdaki alıntılar bunu açıkça ifade eden örneklerdir:

“Sorun oluştuğunda, maliyet tamamıyla bize yükleniyor. Hata yapma şansımız dahi yok. Örneğin İngiltere’ye gidecek araba parçalarının birinde ufak bir sorun oluşması halinde hem bu parça maliyet, masrafları hem de bundan sonra bizden gelecek tüm malzemelerin kalite kontrol maliyetleri tarafımıza fatura ediliyor... Çalışma son verme gibi bir lüksümüz yok, veremiyoruz. Ancak kapatılması durumunda bu mümkün” (T7)

“Ana firmalarla ilişkilerde kriterleri belirleyen taraf değil, genel anlamda uyan taraf olmaktadır... Ana firmalar çalışmamayı kaybetmemek için, bu durum genel anlamda ana firmanın elinde. Ana firmalar rekabetçi koşulları yakalayabilmek adına zaten önemli bir şekilde kendi havuzunu büyütmede, biz de yine kalitemizden taviz vermeyip mümkün olduğunca hata oranını azaltmaya çalışıyoruz” (T9)

707

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Rekabet avantajı alt kodu bağlamında ise, tedarikçi firmaların altını çizdiği husus sahip oldukları üstün yanlardır. Bu durum, tedarikçi firmaların ana firmanın neden onları tercih ettiğini açıklaması bakımından kıymetlidir. Zira ana firmaların beklentileri ile bir örtüşme olduğu da böylece görülmüştür. Üstün yanlar konusunda firmalar *kalite, fiyat, müşteri odaklılık, hızlı teslimat ve yetkinlik* gibi nitelikler dolayısıyla tercih edildiklerini ifade etmektedirler.

Analizin bu kısmında açığa çıkan bulgu, tedarikçi firmaların güçsüz taraf olduklarını bildikleri bağımlılık ilişkisinde, kendi sürdürülebilirliklerine çeşitli şekillerde katkı sağlaması bakımından bu ilişkinin korunması ve güçlü tarafın isteklerine uyum gösterme eğilimi olduğudur.

708

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

SONUÇ

Çalışmanın KBK açısından en önemli sonuçlarından birisi kuramın bağımlılığı tanımlamada kullandığı kriterleri genişletmeye yönelik bir çerçeve sunmasıdır. KBK çerçevesinde bağımlılığı tanımlamada kullanılan kriterler sadece "*bağımlılığı oluşturan koşulları*" açıklamaya yöneliktir. Kuram bağımlılığın nasıl yönetileceği konusunda herhangi bir açıklama setine sahip değildir. Ancak bu çalışmada bağımlılığın hem ana firma hem de tedarikçi firmalar açısından analiz edilmesi sonucunda bağımlılıkla ilgili iki unsur ortaya çıkmıştır: (1) *Bağımlılığı oluşturan koşullar* (2) *Bağımlılık koşullarının yönetimi*. Dolayısıyla bu çalışma ile ilerleyen çalışmalarda yararlanılabilecek şekilde, hem bağımlılığın nasıl oluştuğunu hem de nasıl işlediğini içeren bir çerçeve sunulmuştur. Bağımlılığın oluşum koşulları mevcut literatür ile örtüşürken, bağımlılık koşullarının yönetilmesinde süreç ve değişim yönetimi önemli olsa da esasen stratejik yönetim amaçlarının en belirleyici unsur olduğu açığa çıkmıştır. Zira bağımlılık ilişkisi asimetric bir içeriğe sahip olsa dahi tarafların her ikisinin de stratejik amaçlar setine hizmet ettiği ölçüde kabul edilebilir niteliktedir. Örgütler arası güç ilişkilerinin doğasına ilişkin tartışmalara, amaçlar setinin de eklenmesinin gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu çalışma sonucunda her iki tarafın söylemlerinde firmaların "*yaşamlarını önceledikleri*" ve böylesi bir ilişkiyi buna hizmet eden bir araç olarak gördükleri vurgusu ile karşılaşmıştır. Ancak, örgütlerin amaçlarının ne olduğu ve buna bağlı olarak gücü nasıl anladıklarının ve kullandıklarının detayı ilerleyen çalışmalarda üzerinde durulması gereken önemli bir meseledir.

*Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir
Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana
Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz*

Çalışmanın bulguları üzerinden bağımlılığın ana-tedarikçi firmalar açısından ne anlam ifade ettiğine yönelik şöyle bir sonuç çıkarılabilir.

“Bağımlılık koşullarının nasıl oluştuğu” sorusu açısından;

- KBK'nın bağımlılık çerçevesinden yararlanılarak operasyonel hale getirilen bağımlılığı oluşturan koşullar temasındaki her bir kod (kaynağın önemi, kaynak sağlayıcının ikame edilebilirliği) için esasında hem niceliksel (sayı/oran), hem de niteliksel kriterler belirlenmiştir. Ancak verilerin analiz edilmesi sonucunda firmalar için bağımlılığın tanımlanmasında çarpıcı bir şekilde niteliksel unsurların daha fazla ön planda tutulduğu görülmüştür. Firmalar; kaynağın önemi açısından kaynağın kullanılma oranından ziyade kaynağın kritikliğine, kaynak sağlayıcının ikame edilebilirliği açısından ise alternatif sayısından ziyade ürün, marka, kalite, müşteri memnuniyeti gibi niteliksel unsurlara vurgu yapmışlardır.

“Bağımlılığın nasıl işlediği” sorusu açısından;

- Bağımlılık koşullarının yönetilmesi hususunda çok net bir şekilde *stratejik yönetim* vurgusu bulunmaktadır. Hem ana firmaların hem de tedarikçi firmalar dâhil oldukları bağımlılık ilişkileri aracılığıyla pazarlık gücü ve rekabet avantajı elde edebileceklerini öngörmektedirler. Bu noktadaki en önemli vurgu, firma yetkilileri tarafından çok çarpıcı ifadelerle bağımlılık ilişkisinin pazarlık gücü üzerinden betimlenmesidir.

Çalışma sonucunda, ayrıca, asimetrik-simetri açısından bir örnek dışında bütün firmaların asimetrik bağımlılık koşullarını resmettikleri görülmüştür. Bu durum da bu çalışmada bağımlılığın niçin doğası gereği asimetrik özellik taşıdığına varsaydığını anlamlı hale getirmektedir.

Çalışmada yapılanlar ve yapı(a)mayanlar üzerinden ilerleyen çalışmalar için şu önerilerde bulunulabilir:

- Stratejik yönetim alanı özelinde, bağımlılık ilişkileri ve pazarlık gücünün birlikte nasıl işlediği ve bu ilişkinin doğasına yönelik yeni araştırmalara ihtiyaç vardır.
- Çalışmanın bulgularındaki tema-kodlara ilişkin analizlerde ele alınan menşe ülke tartışması, ulusal iş sistemlerinin KBK üzerinden çalışılabilmesi için bir yol göstermektedir.

*Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir
Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana
Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz*

KAYNAKÇA

- Aldrich, Howard E.; Pfeffer, Jeffrey (1976). "Environments of Organizations". *Annual Review of Sociology*, 2, 79-105.
- Benton W. C., Jr.; Maloni, Micheal (2005). "The influence of power driven buyer/seller relationships on supply chain satisfaction". *Journal of Operations Management*, 23 (1), 1-22.
- Blomqvist, Kirsimarja (2002). "Partnering in the Dynamic Environment: The Role of Trust in Asymmetric Technology Partnership Formation", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Lappeenranta University of Technology, Lappeenranta.
- Blomqvist, Kirsimarja; Hurmelinna, Pia; Seppänen, Risto (2005). "Playing the Collaboration Game Right-Balancing Trust and Contracting". *Technovation*, 25(5), 497-504.
- Caniëls, Marjolein C. J.; Roeleveld, Adriaan (2009). "Power and Dependence Perspectives on Outsourcing Decisions". *European Management Journal*, 27(6), 402-417.
- Caniëls, Marjolein C. J.; Gelderman, Cees J. (2007). "Power and Interdependence in Buyer-Supplier Relationships: A Purchasing Portfolio Approach". *Industrial Marketing Management*, 36(2), 219-229.
- Caniëls, Marjolein C. J.; Vos, Frederik G. S; Schiele, Holder; Pulles, Niels J. (2018). "The Effects of Balanced and Asymmetric Dependence on Supplier Satisfaction: Identifying Positive Effects of Dependency". *Journal of Purchasing and Supply Management*, 24(4), 343-351.
- Casciaro, Tiziana; Piskorski, Mikolaj J. (2004). "Power Imbalance and Interorganizational Relations: Resource Dependence Theory Revisited". *Academy of Management*, New Orleans.
- Casciaro, Tiziana; Piskorski, Mikolaj J. (2005). "Power Imbalance, Mutual Dependence and Constraint Absorption: A Closer Look at Resource Dependence Theory". *Administrative Science Quarterly*, 50, 167-199.
- Chen, Homin; Chen, Tain-Jy (2002). "Asymmetric Strategic Alliances: A Network View". *Journal of Business Research*, 55, 1007-1013.
- Chiambaretto, Paul (2015). "Resource dependence and power-balancing operations in alliances: The role of market redefinition strategies". *M@ n@ gement*, 18(3), 205-233.
- Colurcio, Maria (2009). "Asymmetric Business Relationships and Interaction Capabilities: An Exploratory Study". *Sinergie*, 16, 109-128.

Colurcio, Maria; Wolf, Patricia; Kocher, Pierre-Yves; Spena, Tiziana Russo (2012). "Asymmetric Relationships in Networked Food Innovation Processes". *British Food Journal*, 114(5), 702-727.

Cuevas, Javier Marcos; Julkunen, Saara; Gabrielsson, Mika (2015). "Power Symmetry and the Development of Trust in Interdependent Relationships: The Mediating Role of Goal Congruence". *Industrial Marketing Management*, 48, 149-159.

Dapiran, G. Peter; Hogarth-Scott, Sandra (2003). "Are Co-operation and Trust Being Confused with Power? An Analysis of Food Retailing in Australia and the UK". *International Journal of Retail & Distribution Management*, 31(5), 256-267.

Donada, Carole; Nogatchewsky, Gwenaelle (2006). "Vassal or Lord Buyers: How to Exert Management Control in Asymmetric Interfirm Transactional Relationships?". *Management Accounting Research*, 17(3), 259-287.

Driesen, Ivan (2018). "Power Dominance in Buyer-Supplier Relationships. A Case Study to the Strategic Options for the Weaker Actor", (Yayınlanmamış Master Tezi), Open Universiteit, Nederland.

Emerson, Richard M. (1962). "Power-Dependence Relations". *American Sociological Review*, 27(1), 31-41.

Ford, Robert C.; Wang, Youcheng; Vestal, Alex (2012). "Power Asymmetries in Tourism Distribution Networks". *Annals of Tourism Research*, 39(2), 755-779.

Guba, Egon G. (1981). "Criteria for Assessing the Trustworthiness of Naturalistic Inquiries". *ERIC/ECTJ Annual Review Paper*, 29(2), 75-91.

Gulati, Ranjay; Sytch, Maxim (2007). "Dependence Asymmetry and Joint Dependence in Inter-organizational Relationships: Effects of Embeddedness on a Manufacturer's Performance in Procurement Relationships". *Administrative Science Quarterly*, 52, 32-69.

Hao, Bin; Feng, Yanan (2018). "Leveraging learning forces in asymmetric alliances: small firms' perceived power imbalance in driving exploration and exploitation". *Technovation*, 78, 27-39.

Hingley, Martin K. (2005a). "Power Imbalanced Relationships: Cases from UK Fresh Food Supply". *International Journal of Retail & Distribution Management*, 33(8), 551-569.

Hingley, Martin K. (2005b). "Power to All Our Friends? Living with Imbalance in Supplier-Retailer Relationships". *Industrial Marketing Management*, 34(8), 848-858.

Hsieh, Hsiu-Fang; Shannon, Sarah E. (2005). "Three Approaches to Qualitative Content Analysis". *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.

**Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir
Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana
Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz**

Huo, Baofeng; Flynn, Barbara B.; Zhao, Xiande (2017). "Supply Chain Power Configurations and their Relationship with Performance". *Journal of Supply Chain Management*, 53(2), 88-111.

Jacobs, David (1974). "Dependency and Vulnerability: An Exchange Approach to the Control of Organizations". *Administrative Science Quarterly*, 19(1), 45-59.

Jean, Ruey-Jer Bryan; Chiou, Jyh-Shen.; Sinkovics, Rudolf R. (2016). "Interpartner learning, dependence asymmetry and radical innovation in customer-supplier relationships". *Journal of Business & Industrial Marketing*, 31(6), 732-742.

Johnsen, Rhona E.; Ford, David (2001). "Asymmetrical and Symmetrical Customer-Supplier Relationships: Contrasts, Evolution and Strategy". Proceedings of the 17th Annual IMP Conference.

Johnsen, Rhona E.; Ford, David (2008). "Exploring the Concept of Asymmetry: A Typology for Analysing Customer-Supplier Relationships". *Industrial Marketing Management*, 37(4), 471-483.

Khoja, Faiza, Adams, Jeffery; Kauffman, Ralph (2011). "The Inside Story of Relationship Development: Power Asymmetry in A Buyer-Supplier Relationship". *International Journal of Integrated Supply Management*, 6(1), 73-91.

Koç, Oktay; Sayılar, Yücel (2016). "Örgüt Araştırmalarında Kaynak Bağımlılığı Perspektifi: Kuramsal Bir Değerlendirme". *İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 27(80), 136-177.

Lambrecht, Evelien; Kühne, Bianka; Gellynck, Xavier (2015). "Asymmetric Relationships in Networked Agricultural Innovation Processes". *British Food Journal*, 117(7), 1810-1825.

Lawler, Edward J.; Bacharach Samuel B. (1987). "Comparison of Dependence and Punitive Forms of Power". *Social Forces*, 66(2), 446-462.

Lee, Chia-Jung.; Johnsen, Rhona E. (2012). "Asymmetric Customer-Supplier Relationship Development in Taiwanese Electronics Firms". *Industrial Marketing Management*, 41(4), 692-705.

Lee, Seung-Hyun; Mun Hee Jin; Park, Kyung Min (2015). "When is Dependence on Other Organizations Burdensome? The Effect of Asymmetric Dependence on Internet Firm Failure". *Strategic Management Journal*, 36(13), 2058-2074.

Levine, Sol; White, Paul E. (1961). "Exchange as a Conceptual Framework for the Study of Interorganizational Relationships". *Administrative Science Quarterly*, 5(4), 583-601.

Lincoln, Yvonna S.; Guba, Egon G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Sage Publications, Inc.

713

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Merriam, Sharan B. (2015). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. S. Turan (Çev.), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Michalski, Marek; Montes, Jose Luis; Narasimhan, Ram (2019). "Relational Asymmetry, Trust, and Innovation in Supply Chain Management: A Non-Linear Approach". *The International Journal of Logistics Management*, 30(1), 303-328.

Mouzas, Stefanos; Ford, David (2007). "Contracts in Asymmetric Relationships". *The IMP Journal*, 1(3), 42-63.

Mudambi, Ram; Helper, Susan (1998). "The 'Close but Adversarial' model of Supplier Relations in the US Auto Industry". *Strategic Management Journal*, 19(8), 775-792.

Nguyen, Thao Kim (2016). "Escaping the Exploitation Trap of Power-Disadvantaged Firms in Asymmetric Networks: A Study of Vietnamese Contract Manufacturing Exporters in Buyer-Driven Global Value Chains", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Victoria University of Wellington, New Zealand.

Özen, Şükrü; Uysal, Özgür Özmen; Çakar, Mehmet (2016). "Seemingly Embedded but Obviously Exploitative Relations: Organizational Contingencies of Mutual Dependence, Power Imbalance and Embedded Relations". *European Management Review*, 13(1), 53-68.

Öztürk, Oğuzhan (2019). "Firmalar için Stratejik Bir Seçenek Olarak Bağımlılık: Kaynak Bağımlılığı Kuramına Bir Katkı", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, Sakarya.

Patton, Michael Quinn (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. M. Bütün, S. B. Demir, (Çev.), Ankara: Pegem Akademi.

Pfeffer, Jeffrey; Salancik, Gerald R. (1978, 2003). *The External Control of Organizations: A Resource Dependence Perspective*, California: Stanford Business Press.

Salancik, Gerald R. (1979). "Interorganizational Dependence and Responsiveness to Affirmative Action: The Case of Women and Defense Contractors". *Academy of Management Journal*, 22(2), 375-394.

Subramani, Mani R.; Venkatraman, Natarajan (2003). "Safeguarding Investments in Asymmetric Interorganizational Relationships: Theory and Evidence". *Academy of Management Journal*, 46(1), 46-62.

Talay, Cagri; Oxborrow, Lynn; Brindley, Clare (2018, in press). "How Small Suppliers Deal with the Buyer Power in Asymmetric Relationships within the Sustainable Fashion Supply Chain". *Journal of Business Research*.

**Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir
Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana
Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz**

Thomas, Rodney W.; Esper, Terry L. (2010). "Exploring Relational Asymmetry in Supply Chains: The Retailer's Perspective". *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 40(6), 475-494.

Tianyou, Hu (2016). "Asymmetric Alliances in Japanese Firms' Overseas Investment", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), National University of Singapore Business School, Singapore.

Touboulic, Anne; Chicksand, Daniel; Walker, Helen (2012). "Power in Large Buyer-Small Supplier Relationships in Sustainable Supply Chains". *Piccola Impresa/Small Business*, 2, 13-28.

Touboulic, Anne; Chicksand, Daniel; Walker, Helen (2014). "Managing Imbalanced Supply Chain Relationships for Sustainability: A Power Perspective". *Decision Sciences*, 45(4), 577-619.

Vračar, Viktor (2014). "Success Factors Of Asymmetric Connections-Example Of Large Slovenian Enterprises". *Dynamic Relationships Management Journal*, 3(2), 51-74.

West, Jason (2014). "Collaborative Patterns and Power Imbalance in Strategic Alliance Networks". *Journal of Construction Engineering and Management*, 140(6), 1-13.

715

IJSE 12/2
Aralık
December
2019

SUMMARY

The phenomenon of dependence both in the national and international levels is not adequately discussed in empirical studies. Resource Dependence Theory (RDT) is a prominent one, in which dependence relationships are conceptually discussed in the most widespread manner. The deficiency concept in this regard is expressed by Pfeffer and Salancik (2003), who are the most important representatives of the theory, in the preface of the second edition of their book as follows: "During the 25-year period since the first edition of the book, although organizational studies were mostly referred studies in their field, it was found that the assumptions of the theory were not sufficiently tested, which actually indicates that the study was referred without being fully understood" (2003: xvi). Based on this, authors indicate that "the empirical testing of theory's assumptions in different contexts would be important for the development of the theory and for enriching the content of the concepts discussed" (2003: xxiv). Therefore, the discussion of "dependence" in empirical studies carried out in different contextual conditions is one of the important steps to be taken for the Resource Dependence Theory (RDT) literature.

Based on the above-mentioned reasons, in this study, the most important concepts of the theory the phenomenon of dependence is discussed in empirical research within the context of Turkey. The study aims to find out how the dependence relationship emerged and maintained based on purchasing processes between buyer and supplier companies operating in the automotive sector. In this context, this study seeks the answers to the questions "i- how dependence relationships between companies are formed and ii- how they function in terms of the parties in purchasing processes".

Within the scope of the relevant aim and research questions, the study is carried out on 8 parent companies and 10 suppliers operating in the automotive industry. Interviews are conducted with the executives of the relevant companies as the data-gathering technique. The analysis of the data is examined separately for both sides of the relationship (buyer and supplier), and it is performed in two stages for two parts of the research questions. For the first part of the research question, the conceptual framework related to the dependence of the Resource Dependence Theory (RDT) is used in determining the initial themes and codes. In this respect, a deductive approach is adopted in the first stage. For the second part of the research question, the themes and codes are determined directly from the data since RDT has no description. Therefore, an inductive approach is adopted in the second stage. As a result of data analysis, two themes including 1) the conditions that constitute dependence and 2) the management of dependence conditions emerged for both buyer and supplier companies.

*Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir
Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana
Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz*

Since the theme "The Conditions that Constitute Dependence" is framed based on the theory, the literature is also guiding in determining the codes and sub-codes under this theme. The studies aimed at defining the phenomenon of dependence in the RDT literature are based on Social Exchange Theory (Emerson, 1962). In the studies within the scope of RDT (theoretical and empirical) carried out since Emerson (1962)³, dependence has always been defined based on the following two criteria: 1) importance of the resources and 2) the presence/absence of alternative resource providers. Therefore, the codes under this theme are determined as the importance of the resource/buyer and the determination of alternatives/the substitutability of the resource provider. Under these two codes, two sub-codes, one of them is quantitative and the other one is qualitative, are determined for both buyer and supplier companies. The code importance of the resource is abstracted with the sub-codes i-ratio (to what extent which resource is used) and i-criticality (to what extent it is critical) for both sides. The code determination of alternatives/substitutability is related to the i-number of resource providers and to what extent it important/its substitutability, rather than the resource itself. Therefore, this code has the sub-codes of a number of alternative resource providers and alternative selection priority (product quality and branded products) for supplier companies and accessibility and alternative selection process for buyer companies.

Unlike the first theme, the theme Management of Dependence Conditions is formed directly from the data, rather than the theory/literature. As a result of data analysis, concerning how dependence relationship functions, 3 main codes emerged under this theme for both buyer and supplier companies: 1) process management, 2) management of change and 3) strategic management. The strongest emphasis from the statements of the representatives of both buyer and supplier was for the strategic management code. As a result of the analysis, two sub-codes emerged under this code: bargaining power and competitive advantage. The most important contribution of the study to RDT was the results obtained under this theme (regarding how dependence relationship functions). Because, as it is stated above, RDT only includes the criteria for explaining how dependence occurs. On the other hand, it does not have any set of explanations for how the dependence relationship is maintained/managed by the parties. In this respect, one of the most

³ Only the relevant criteria were named differently by different researchers: Thompson (1967) named them as "the need for resource and other actors' ability to provide the same resource", Jacobs (1974) named them as "necessity-substitutability and availability of alternative resource providers", Pfeffer and Salancik (1978, 2003) named them as "the importance of the resource and the intensity of resource control".

important results of the study for RDT is that it provided a framework to extend the criteria used by the theory to define dependence.

Furthermore, another result obtained as a result of the analysis of data is that the strategic management code was strongly emphasized to how dependence functions. This point guides researchers in terms of combining the RDT with strategic management efforts, especially in future studies.

**ULUSLARARASI HUKUKTA BALİNALARIN
KORUNMASI VE ULUSLARARASI ADALET DİVANININ
JAPONYA - AVUSTRALYA & YENİ ZELANDA KARARI**

*Sercan REÇBER**

Makale Geliş Tarihi-Received: 18.09.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 17.10.2019
DOI: 10.37093/ijisi.659034

ÖZ

Uluslararası hukukta balinaların korunması konusunda en kapsamlı düzenlemeler Uluslararası Balina Avcılığının Düzenlenmesi Sözleşmesi'nde (IWCR) yer almaktadır. Bu sözleşme uyarınca balinalar bilimsel amaçlar doğrultusunda avlanabilirler. Ayrıca sözleşme hükümlerinin uygulanmasını sağlamak amacıyla kurulan Komisyonun (IWC) ticari balina avcılığını yasakladığı bir kararı bulunmaktadır. Japonya, JARPA II programı çerçevesinde Antarktika'da, Güney Okyanusu'nda sürdürmüş olduğu balina avlama faaliyetini sözleşmenin bilimsel amaçlar doğrultusunda balina avlanabileceğine ilişkin hükmüne dayandırmaktadır. Bu kapsamda yapılan bu faaliyetin sözleşmenin ilgili hükmünün ihlalini oluşturduğu gerekçesiyle Avustralya tarafından ilgili uyuşmazlığın çözümlenmesi ve söz konusu hükmün kapsamının anlaşılması amacıyla, hukuki sorun Uluslararası Adalet Divanı'nın önüne getirilmiştir. Bu dava sonucunda Uluslararası Adalet Divanı, Japonya'nın JARPA II adlı bilimsel araştırma amacıyla yürüttüğü balina avlama programının sözleşmenin "bilimsel amaçlarla balina avlanabileceğine" ilişkin hükmünü ihlal ettiği sonucuna varmıştır. Bu

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı, Bursa/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7834-7969>. srecher@uludag.edu.tr

makalede balina avcılığına ilişkin uluslararası düzenlemelerle, Uluslararası Adalet Divanı'nın ilgili uyuşmazlığın çözümüne yönelik olarak vermiş olduğu bu karar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Balinalar, Uluslararası Balina Avcılığının Düzenlenmesi Sözleşmesi, Uluslararası Balina Avcılığı Komisyonu, JARPA II, Uluslararası Adalet Divanı.

**THE PROTECTION OF WHALES IN INTERNATIONAL
LAW AND THE JUDGEMENT OF JAPAN - AUSTRALIA &
NEW ZEALAND ON THE INTERNATIONAL COURT
OF JUSTICE**

ABSTRACT

The most comprehensive arrangements for the protection of whales in international law are placed in the International Convention for the Regulation of Whaling (IWC). According to this agreement whales can be hunted for scientific purposes. There is also a decision prohibiting commercial whaling, taken by the Commission (IWC), which was set up to implement the provisions of the agreement. Japan based her whaling activities in Antarctica and Southern Ocean in the extent of JARPA II program on the provision of the agreement that allow whaling for scientific purposes. The legal issue was brought before the International Court of Justice (ICJ) in order to resolve the dispute and to understand the scope of the dispute by Australia on the grounds that this activity constituted a breach of the relevant provision of the contract. As a result of this case, the ICJ concluded that the whaling program conducted by Japan for scientific research named JARPA II violated the provision of the contract which allows "whaling for scientific purposes". In this article International Regulations on Whaling, and the decree of ICJ related to relevant dispute will be examined.

Keywords: Whales, International Convention for the Regulation of Whaling, International Whaling Commission, JARPA II, International Court of Justice.

721

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

GİRİŞ

Okyanuslar, Dünya yüzeyinin yaklaşık %70'ni oluşturmalarına rağmen en az anlaşılan ekosistemlerden biridir (Birnie vd., 2009: 702). Teknolojinin gelişimi ile birlikte okyanuslardaki ve denizlerdeki canlı yaşamının, özellikle kirlenme ve yoğun avlanma faaliyetleri sonucunda deniz canlıları açısından bazı türlerin tamamen yok olmasına yol açacak ölçüde yıkıcı sonuçları olmuştur. Bu türlerin başında balinalar gelmektedir.

722

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Bu makalede, balina avcılığının kısa bir özeti sunulduktan sonra, balinaların korunmasına yönelik uluslararası hukukta yapılan düzenlemelere değinilecektir. Bu çerçevede ise spesifik anlamda tür olarak balinaların korunmasına yönelik olan Uluslararası Balina Avcılığının Düzenlenmesine Yönelik Sözleşmeye ve bu sözleşme çerçevesinde oluşturulan kurumsal yapılanmaya değinilecektir.

Çalışmanın diğer kısmında ise, bu sözleşme kapsamında bilimsel amaçlarla balina avcılığına izin verilmesine ilişkin olarak Japonya'nın JARPA II programı çerçevesinde yürüttüğü faaliyetlerin sözleşmeye uygun olup olmadığına karar veren Uluslararası Adalet Divanı'nın 2014 tarihli kararına yer verilecektir.

1. BALİNA AVCILIĞI

Balinaların yeryüzündeki yaşam tarihi bizden çok daha eskidir ve 50 milyon yıllık evrim sürecinde suda yaşamaya tam olarak uyum sağlamışlardır. Bu memelilerin biyolojideki özgün adı Latince kaynaklı olan "Cetus" dur. Bu ismin anlamı "büyük deniz hayvanıdır". Balinalar içinde balinaların dışında yunusları ve musurları barındıran bir sınıftır. Balinalar takımında doksan tür bulunur¹.

Balinaların insanların imgelemindeki yeri, onların modern anlamda ekolojik düşüncenin toplumsal inşasında merkezi bir role sahip olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda balinaların hayatta kalması

¹ <http://hayvanlar-alemi38.webnode.com.tr/memeliler/sudaki-memeliler/balinalar/> (Erişim Tarihi 27.09.2017).

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren çevre hareketinin sembolü olmuştur (Bobcook, 2013: 4). Balinaların insanlar tarafından çok farklı amaçlarla avlandığı ve yok edildiği bir gerçektir. Bu noktada balinaların birçok türü tarih boyunca etleri, yağları ve kemikleri için avlanmıştır. Balinaların avlanması sonucunda elde edilen ürünler, mücevher sanayinden, margarin yapımına, mumlardan oyuncak yapımına ve kozmetik sanayisine kadar pek çok sektörde kullanılmıştır (Bobcook, 2013: 8,9).

Balina avcılığı son birkaç yüzyıla özgü bir olgu olarak değerlendirilse de, MÖ 3. yüzyıla hatta kimi araştırmacılara göre MÖ 6. yüzyıla kadar balinaların avlanmasına rastlanılmaktadır. Yüzyıllarca yıllık bir zaman dilimine yayılan balina avcılığının bir endüstri halini alması ise 17. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Teknolojinin gelişimi ile birlikte avlanma tekniklerinin ve bu avlanmada kullanılan gemilerin gelişimi bu sonucu doğurmuştur. Bunun sonucunda avlanma oranlarındaki artış artık balina avcılığının bir sanayi haline geldiğinin göstergesidir. 18. ve 19. yüzyıl balina avcılığının son derece rekabetçi bir iş koluna dönüşüne tanıklık etmiştir².

Özellikle balina yağına yönelik büyük ve küçük işletmelerin yoğun ilgisi endüstriyel çağın en önemli gereksinimlerinden birini oluşturmuştur. 20. yüzyıl balinaların avlanması konusunda teknolojinin en üst seviyede olduğu yüzyıldır. Geçtiğimiz yüzyıldaki ticari amaçlı balina avcılığı Dünya üzerindeki balina nüfusunun ciddi boyutta azalmasına neden olmuştur. Tahminen 1925 yılından 1975 yılına kadar toplamda 1.5 milyon balina öldürülmüştür (Stoett, 1997: 57-58).

Avlanma sonucunda oluşan balina nüfusundaki büyük düşüş, çeşitli balina türlerinin neslinin tükenmekte olmasına yol açmıştır. Nesli tükenmekte olan balina türlerinin durumu bazı devletler, gruplar ve organizasyonlar arasında artan endişelere yol açmıştır. Bunun sonucunda 1918 yılının başlarında, balina stoklarının korunması için uluslararası alanda koruma çalışmaları başlamıştır. Balina yağı fiyatlarının korunmasına yönelik bir dizi önlemi içeren bu erken tarihli girişimler balina avlanması konusunda lider olan devletler

² <http://www.whalefacts.org/history-of-whaling>. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

tarafından engellenmiştir. Bunun dışında balina avcılığının düzenlenmesi ve sınırlaması konusunda ilk ulusal yasalar balina avcılığı konusunda lider durumda olan Norveç ve İzlanda tarafından yürürlüğe sokulmuştur. Balinalara yönelik sömürü ise 1930'lı yılların başından itibaren daha da hızlanmıştır (Bobcook, 2013: 11-12).

Bilimsel araştırma dışında da balina avcılığını kontrol etmek mümkün olmamıştır. Uluslararası Balina Avcılığı Komisyonu (IWC-International Whaling Commission), yakalama sınırlarını çok yüksek belirlerken bile, bu kurallar sistematik olarak ihlal edilmiştir. Buna örnek olarak 1994 yılında Rusya Federasyonu'nun üstelik IWC'ye rapor etmeksizin binlerce mavi ve kambur balınayı yakalaması gösterilebilir (Papastavrou, 1996: 102). Balinaların avlanması sıklıkla, uzak sahalarda, genellikle kuralların gözlemlenmesinin çok güç olduğu açık denizlerde gerçekleştirilmektedir. Balinaların sömürülmesi o kadar yıkıcıydı ki Antarktika'da bir zamanlar 250 bin mavi balina yaşıyordu (Papastavrou, 1996: 103). Bu sayı günümüzde bütün Dünya okyanusları için 5000 bindir. Bu yeryüzündeki en büyük canlıların başına gelenler okyanuslardaki sömürünün bir türün tamamen yıkımına yol açabilecek şekilde olmasının acı bir örneğidir.

Bugün bakıldığında alternatif kaynakların oluşturulması sebebiyle balina yağına artık ihtiyaç duyulmamakta olup, bugün yapılan avların çoğu balina etinden bir gıda maddesi olarak faydalanılması şeklindedir. Avlanan balinalar; lokantalara, et pazarlarına ve süpermarketlere satılmaktadır³.

2. BALINALARIN KORUNMASINA YÖNELİK ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

Özellikle balina avcılığının ulaştığı seviye ve balina nüfusundaki önemli azalma sonucunda, yok olma tehdidi altındaki bu deniz memelilerinin korunması ve sürdürülebilir bir şekilde balinalardan faydalanılması amacı ile 2 Aralık 1946 tarihinde akit taraflarca⁴

³ <http://www.whalefacts.org/history-of-whaling>. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

⁴ Bu devletler; ABD, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Kanada, Şili, Danimarka, Fransa, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Peru, Güney Afrika, Sovyetler Birliği ve Birleşik Krallıktır.

*Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası
Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı*

imzalanan ve 1948 yılında yürürlüğe giren Uluslararası Balina Avcılığının Düzenlenmesi Sözleşmesi (ICRW- International Convention for the Regulation of Whaling) yapılmıştır⁵. Bu sözleşmeye şu anda 89 devlet taraftır. Bu sözleşme 11 madde ve bir protokolden oluşmaktadır. Bu sözleşme kapsamında balinaların korunması ve kullanılması ile ilgili düzenlemeler içeren bir çizelgede bulunmaktadır (International Convention for the Regulation of Whaling, 1946, Schedule). Çizelge kapsamında sözleşmenin uygulanmasını sağlamak amacıyla tanımlar, balinaların sınıflandırılması, gemilere yönelik getirilen sınırlar, avlanma yetkisinin sınırları, bilimsel izinler için bilgi ve yerli halkın geçimini sağlaması açısından avlanma sınırları gibi unsurlar yer almaktadır⁶. Sözleşmenin 5.maddesinin birinci paragrafı uyarınca taraflarca düzenli olarak değiştirilen bu çizelge sözleşme ile aynı etki ve güce sahiptir (Alexandar, 2013: 1).

Sözleşmenin 1. maddesinin 2. paragrafında sözleşmenin uygulanacağı yetki alanı belirtilmiştir. Bu hükme göre, “sözleşme akit tarafların yetkisi altındaki fabrika gemileri, kara istasyonları, balina avcılarını ve ayrıca bu tür fabrika gemilerini, kara istasyonlarını ve balina avcıları eliyle balina avcılığının yapıldığı bütün suları kapsar”. 1946 yılında akdedilen bu sözleşme uluslararası çevre hukukunun ilk belgelerinden biridir. Balina avcılığının düzenlenmesi bu sözleşmenin işlevini oluşturmaktadır. Bu sözleşme ile amaçlanan bu türle ilgili koruma tedbirlerinin, bu türlerin kendi yaşam çizgilerini ve döngülerini sağlayabilecek bir koruma alanı oluşturularak alınmasıdır. Bir diğer önemli nokta bu sözleşmedeki hükümlerin uygulanabilirliğinin sağlanmasıdır. Bu çerçevede sözleşme kapsamında IWC kurulmuştur. Balina türlerine ilişkin koruma tedbirlerine karar verme yetkisi olan bu komisyon aynı zamanda avlanma miktarlarını ve yöntemlerini de belirlemektedir. Komisyon düzenli olarak her yıl toplanmaktadır. Komisyon bünyesinde her akit

725

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

⁵ Bu sözleşmenin İngilizce metni için bkz.,
<https://archive.iwc.int/pages/view.php?ref=3607&k=>(Erişim Tarihi
29.09.2017).

⁶ Bu çizelgenin İngilizce metni için bkz.,
<https://archive.iwc.int/pages/view.php?ref=3606&k=>(Erişim Tarihi
29.09.2017).

tarafın bir üyesi ve oy hakkı bulunmaktadır⁷. Komisyonun yetkileri çerçevesinde bir kurumsal yapılanması bulunmaktadır. Komisyonun çalışma şekli bu anlamda komiteler şeklindedir. Bu komiteler İdare ve Finans, Bilim ve Teknik Komitesi ve Koruma komitesinden oluşmaktadır⁸. Hükümetler arası bir kuruluş olan IWC'ye üye devlet sayısı 88'dir. IWC üç farklı balina avcılığını tanımıştır. Bunlardan ilki, yerli toplulukların ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları avlanmadır. Altı yılda bir yakalama sınırları IWC tarafından düzenlenir. İkinci avcılık türü olan ticari avcılıkta ise bu çalışmada da sıklıkla bahsedilen, ticari balina avcılığının durdurulmasına yönelik karar alınmıştır. IWC üyesi olmayan devletlerden başka, bu karara itiraz eden devletler tarafından ticari balina avcılığı devam etmektedir. Bu devletler, avlanma ve ilgili verileri IWC ve Bilim Komitesiyle paylaşmakla birlikte, bu avlanma türü IWC tarafından düzenlenmemektedir. Üçüncü avcılık türü bilimsel araştırma amacıyla özel izinler doğrultusunda yapılan balina avcılığıdır. Devletlerin bilimsel amaçlı avlanma faaliyetleri konusunda IWC sadece tavsiye niteliğinde kararlar alabilir, izin verme yetkisi tek tek üye devletlere aittir⁹.

Sözleşmenin ana amacı balina avının düzenlenmesi olduğundan IWC'nin avlanma ve korumaya ilişkin kararları ayrıntılı bir şekilde sözleşmenin bir parçasını oluşturan çizelge içeriğine dâhil edilmektedir.

Sözleşme'nin önsözünde iki amaç göze çarpmaktadır. İlk hedef balina stoklarının uygun bir şekilde korunmasıdır. İkinci hedef, balina endüstrisinin düzenli gelişimini sağlamaktır. Özellikle ikinci hedefin gerçekleşebilmesi ilk hedefin yani kaynakların korunmasına bağlıdır. İlk hedef gerçekleşmeden ikincisinin gerçekleşebilmesi mümkün değildir (Bowman vd., 2010: 152-153).

⁷ International Whaling Commission, https://iwc.int/iwcmain_ (Erişim Tarihi 29.09.2017).

⁸ International Whaling Commission, <https://iwc.int/commission-sub-groups>. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

⁹ International Whaling Commission, https://iwc.int/iwcmain_ (Erişim Tarihi 29.09.2017).

*Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası
Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı*

Sözleşmenin 5. maddesinde IWC'nin balina kaynaklarının korunması ve kullanımına ilişkin olarak belirli ölçütler içerisinde kabul edilen çizelge hükümlerini tadil etme yetkisine sahip olduğu görülmektedir¹⁰.

Sözleşmenin 5. maddesinin 3. paragrafında IWC kararlarına itiraz usulü düzenlenmiştir. Sözleşme hükümlerinin yürürlük kazanması anlamında ana işleve sahip olan IWC kararlarının bağlayıcı olabilmesi için akit tarafların bu kararlara itirazının bulunmaması gerekir. Bu anlamda IWC'nin almış olduğu karara 90 gün içerisinde sözleşen bir devlet tarafından itiraz edilmesi, söz konusu kararın itiraz eden sözleşen devlet açısından bağlayıcılığını ortadan kaldırmaktadır.

Sözleşme uyarınca; akit taraflara balina avlama izni bilimsel araştırma yapma amacıyla tanınmıştır. IWCR'nin 8. maddesi şu şekildedir;

"1- Sözleşmeye taraf herhangi bir hükümet, bu sözleşmenin içerdiği maddeler dikkate alınmaksızın, herhangi bir uyuşuna sayı kısıtlaması ve diğer koşullar uyarınca izin vererek, o uyuşunu bilimsel araştırma amacıyla balina öldürmekle, yakalamakla ve işlemekle yetkilendirebilir.

¹⁰ 5. maddenin 1. paragrafının devamında tadil kapsamı şu şekilde belirtilmiştir. "a) Korunan ve korunmayan türler; b) Açık ve kapalı sezonlar, c) Özel koruma alanlarının belirlenmesi dâhil açık ve kapalı denizler d) Her tür için ebat sınırları, e) Balina avlanmasının zamanı, yöntemi ve bir mevsimde yakalanacak balina yakalama üst sınırı dâhil olmak üzere yoğunluğu, f) kullanılacak malzeme ve teçhizatın tür ve özellikleri g) Ölçüm yöntemleri h) Av kazancı, diğer istatistiksel ve biyolojik kayıtlar". 2. paragrafta program üzerindeki diğer değişikliklerin a) Sözleşmenin konu ve amaçlarını yerine getirmenin gerektirdiği biçimde, balina kaynaklarının korunmasını ve geliştirmesini ve en iyi şekilde kullanılmasını sağlayacak şekilde olacak, b) bilimsel bulgulara dayanacak, c) fabrika gemileri ve kara istasyonlarının uyuşuna sayı ve uyuşuna dair kısıtlamalar içermeyecek, fabrika gemileri veya kara istasyonlarına veya fabrika gemisi ve kara istasyonu gruplarına belli kotalar koyamayacak d) Balina ürünlerinin tüketicileri ve balina sanayinin çıkarlarını dikkate alacak biçimde olacaktır".

2- Bu özel izinle yakalanan her balina mümkün olduğu ölçüde işlenecek ve gelirleri izin veren hükümetin talimatlarına uygun biçimde değerlendirilecektir.

3- Her sözleşen hükümet Komisyon tarafından belirlenecek organa, uygulanabilir ölçüde ve bir yıldan fazla olmayan aralıklarla, balinalar ve balinalara yönelik faaliyetlere ilişkin bilimsel verileri iş bu maddenin 1. paragrafı ile IV. madde hükümlerine uygun olarak yapılan araştırmaların sonuçlarıyla birlikte iletacaktır.

4- Sözleşmeci hükümetler, fabrika gemileri ve kara istasyonlarının faaliyetleriyle bağlantılı biyolojik verilerin sürekli olarak toplanması ve analiz edilmesinin balina avcılığının uygun ve yapıcı şekilde yönetimi için zorunlu olduğunun bilincinde olarak bu tür verileri toplamak için uygulanabilir tüm önlemleri alacaklardır”.

Sözleşmenin uygulamaya ilişkin hükümleri değerlendirildiğinde, sözleşmede uluslararası doğal hayatın korunması açısından çok önemli yenilikler bulunmaktadır. Akit taraflar, balina avcılığı faaliyetlerini Sözleşme ve Komisyon kurallarına uygun yapılmasını sağlamakla yükümlüdürler. Bunun yanında balina avı yapan ana gemide en az iki müfettiş bulunması şarttır (Şimşek, 2016: 103). Bu konuda akit tarafların IWC'ye bir bildirim yükümlülüğü vardır. IWC'nin bu anlamda başka bir yetkisi bulunmamaktadır. Sözleşmeye taraf olan devletlerin bilimsel araştırma amacıyla balina avlanmasına izin verme yetkisi konusunda IWC'nin, bu izinlere yönelik iptal ya da önleme, geciktirme gibi bir yetkisi bulunmamaktadır.

Balina türleri açısından en önemli tehlikeyi oluşturan ticari balina avcılığının durdurulması konusunda IWC'nin almış olduğu ve sözleşmenin bir parçasını oluşturan çizelge içeriğinde de en önemli değişiklik 1986 yılında yürürlüğe konulan karardır¹¹. Bu karar yukarıda ifade edilen sözleşmenin ilgili hükümleri çerçevesinde değerlendirilen balina endüstrisinin çıkarlarından önce balinaların türsel anlamda varlığını artık tehdit eden ticari balina avcılığının yasaklanması anlamında, çizelge içerisinde yapılan en önemli

¹¹ Karar için bkz. 1986-Appendix 2 Resolution on Special Permits for Scientific Research, <https://archive.iwc.int/pages/search.php?search=%21collection72&k=> (Erişim Tarihi, 29.09.2017).

*Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası
Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı*

değişiklidir. Bu karara 90 gün içerisinde Norveç, Japonya, SSCB ve Peru itiraz etmiştir. Japonya ve Peru sonrasında bu karara yönelik olarak itirazlarını geri almışlardır (Şimşek, 2016: 102-103). Japonya, başlangıçta karara itiraz etmiş olmasına rağmen, ABD'nin balıkçılık konusundaki yaptırım tehdidinin etkili olması nedeniyle itirazını geri çekmiştir (Clapham, 2015: 239).

Bilimsel araştırma amaçlı olarak balina avlanmasına izin veren programların amacından saparak ya da bu amacın bir perde gibi kullanılıp ticari balina avcılığının yapıldığı eleştirisi bazı devletlere sıklıkla yöneltilen bir eleştiridir. Bu konuda en çok eleştiriyi alan devletlerden biri Japonya'dır. Japonya, Antarktika sularında 1987 yılında yürürlüğe soktuğu ve 2005 yılına kadar devam eden JARPA (Japan's Research Program In The Antarctic) programı çerçevesinde her yıl 400 minke balinasının yakalanmasına izin vermiştir. Bu programlara Japonya, 1994 yılında JARPN (Japan's Research Program In The North) adı verilen Kuzey Pasifik bilimsel avlanma programını eklemiştir. Japonya'nın en çok eleştirildiği ve Uluslararası Adalet Divanı (UAD) kararına konu olan programı ise JARPA programının devamı niteliğinde olan JARPA II'dir. Japonya aynı zamanda Güney Atlantik'te koruma alanı oluşturulması kararına da karşı çıkmıştır. Bunun üzerine IWC tarafından 2007 yılında Japonya'ya Güney Pasifik Okyanusu koruma alanında avlanmama çağrısı yapılmıştır¹². JARPA programları doğrultusunda Antarktika kıyılarında bazı balina türlerinin avlanmasına izin veren Japonya, balinaların öldürülmeden de bilimsel araştırmalara konu olabileceği gerekçesiyle diğer devletler tarafından eleştirilmektedir. Japonya'nın sözleşme çerçevesinde kendisine tanınan yetkiler çerçevesinde bilimsel amaç adı altında ticari anlamda balina avlanmasına izin verdiği ve bu anlamda bu durumun tipik bir hakkın kötüye kullanılması olduğu iddia edilmiştir. Bu iddiayı doğrulayan en önemli kanıt aşağıda bazı paragraflarından alıntı yaptığımız JARPA II programı çerçevesinde bilimsel amaçlı olarak yürütülen balina avcılığının UAD tarafından sözleşmeye aykırı bulunması kararıdır. (Şimşek, 2016: 103; Dicenso, 2016: 15; Geddis, Riddings: 2013: 144).

¹² Resolution 2007-1, Resolution on JARPA,
file:///C:/Users/user/Downloads/RS2082_Resolution_2007_1.pdf
(Erişim Tarihi 29.09.2017).

Sözleşmeye taraf olup da IWC'nin almış olduğu ticari balina avcılığının durdurulması kararına itiraz eden Norveç ve İzlanda ticari balina avcılığına devam etmektedir. Bu devletler kendi avlanma limitlerini belirlemekle birlikte yakalananlar ve bunlarla ilgili bilimsel veriler hakkında IWC'ye bilgi verme yükümlülüğü altındadırlar. Rusya Federasyonu bu karara itiraz etmesine rağmen, uygulamaya geçmemiştir. Norveç, Kuzey Atlantik'teki minke balinalarını münhasır ekonomik bölgesinde ve İzlanda ise Kuzey Atlantik'teki minke balinalarını ve Kuzey Atlantik kıyı balinalarını, kendi münhasır ekonomik bölgesinde avlamaya devam etmektedir¹³.

730
IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Okyanusların ve deniz çevresinin korunması IWC'ye sözleşme uyarınca tanınan önemli yetkilerden biridir. Bu çerçevede IWC sözleşmenin 5. maddesinin 1. paragrafı c bendi uyarınca kendisine verilen yetkiye dayanarak 1979 yılında Hint Okyanusu Koruma Alanını¹⁴ ve 1994 yılında Antarktika kıyıları etrafında Güney Pasifik Okyanusu Koruma Alanını¹⁵ ilan etmiş ve buralarda ticari balina avcılığını yasaklamıştır (Şimşek, 2016: 102-103; Gillespie, 2000: 41). 1994 yılında Güney Pasifik Okyanusu'nda balina avcılığının yasaklanmasına rağmen Japonya bu karara itiraz etmiş ve ICRW'nin VIII. Maddesi uyarınca bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla balinaların avlanması konusunda izinler vermeye devam etmiştir (Birnie vd., 2009: 724-725).

Uluslararası deniz hukukunun temel nitelikte belgesi olan BM Deniz hukuku Sözleşmesinde (BMDHS) deniz canlılarının ve memelilerinin korunmasına ilişkin hükümler bulunmaktadır. Sözleşmenin 65. maddesinde kıyı devletine tanınmış olan canlı kaynaklardan azami faydalanma hakkı, deniz memelileri açısından sınırlandırılmış olup devletlere deniz memelilerinin korunması amacıyla bir uluslararası teşkilat bünyesinde işbirliğine gitmeleri yükümü getirilmiştir (Şimşek,

¹³ International Whaling Commission, <https://iwc.int/commercial>. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

¹⁴ Karar için bkz. 31st Annual Meeting, 1979 (Rep. int. Whal. Commn 30) IWC Resolution 1979-3 Resolution in Relation to the Establishment of a Whale Sanctuary in the Indian Ocean, <https://archive.iwc.int/pages/search.php?search=%21collection72&k=#>(Erişim Tarihi 29.09.2017).

¹⁵ <https://iwc.int/sanctuaries>. Whale Sancturies: Establishment of the International Whaling Commisions Sancturies. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

*Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası
Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı*

2016: 103-104). Bu amaç çerçevesinde 1980 tarihli Antarktika Deniz Canlı Kaynaklarının Korunması Sözleşmesi birçok balina türünün beslenmesi için ihtiyaç duyduğu Krill adı verilen canlı türlerinin avlanmasına dair kurallar getirmiştir. Bu sözleşme balinalar ve foklar haricindeki denizdeki canlı kaynakların ve kuşların korunmasına yöneliktir (Şimşek, 2016: 136). Bu sözleşme bünyesinde kurulmuş olan Komisyonun, IWC ile işbirliği yapması öngörülmüştür.

BMDHS'nin 87. ve 116. maddeleri bütün devletlere yönelik sözleşme hükümlerine uymak kaydıyla açık denizlerde canlı kaynakların avlanması konusunda yetkiler vermekte ve bu konuda düzenlemeler içermektedir. Deniz memelileri ve balinalarsa çok daha farklı bir koruma rejimine tabii tutulmuşlardır. BMDHS'nin 65. ve 120. maddeleri deniz memelilerinin korunmasına ilişkin hükümler içermektedir.

1973 tarihli Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmede (CITES) balinaların korunmasına ilişkin hükümler bulunmaktadır (Sand, 2008: 60). Yabani türlerin ticaretini düzenleyen bu sözleşme uyarınca; açık denizde avlanmış bir türün ticari amaçlarla taraf devletlerden birinin ülkesine getirilmesi yasaklanmıştır. Uluslararası düzlemde bu bağlamda en aktif örgütlenmelerden biri olan Avrupa Birliği'nin (AB) de bu konuda yaptığı düzenlemeler mevcuttur. AB tarafından tesis edilen 1981 tarihli tüzük ticari amaçla balina ürünlerinin ithalatının yasaklanmasına ilişkindir¹⁶. AB devamında da kendi hukuk düzeninin türeme kaynaklarından birini oluşturan direktifler aracılığıyla balinaların korunmasına yönelik önlemler almaya devam etmiştir. AB bu konuda 21 Mayıs 1992 tarihli Habitat Direktifi ile balinaların avlanmasını, yaşam döngülerine ve göç yollarına müdahaleyi yasaklamıştır. Bu direktifte; ekonomik, sosyal, kültürel ve bölgesel gereksinimler de dikkate alınarak biyolojik çeşitliliğin

731

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

¹⁶ Council Regulation (ECC) No 348/81 of 20 January 1981 on common rules for imports of whales or other catecean products. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31981R0348&from=EN>. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

korunması ve bu koruma faaliyetlerinin teşvik edilmesi amaçlanmıştır¹⁷ (Şimşek, 2016: 105).

3. ULUSLARARASI ADALET DİVANININ JAPONYA- AVUSTRALYA & YENİ ZELANDA KARARI

Davanın konusunu, Japonya'nın 1946 tarihli IWCR uyarınca bilimsel amaçlı olarak balina avlanabileceğini düzenleyen hükümler çerçevesinde yürüttüğü JARPA II programının bilimsel amaçlar doğrultusunda değerlendirilemeyeceğine yönelik Avustralya'nın itirazı oluşturmaktadır. Bu dava 31 Mayıs 2010 tarihinde açılmıştır¹⁸. Esasa ilişkin karar 31 Mart 2014 tarihinde verilmiştir. Avustralya; JARPA II programının IWCR'nin 8. maddesi uyarınca bilimsel araştırma amacı taşımadığını ve Japonya'nın Sözleşme ve program uyarınca yükümlülüklerini ihlal ettiğini ileri sürmüştür¹⁹.

Divan davaya bakmaya yetkili olduğunu statüsünün 36. maddesinin 2. paragrafına dayandırmıştır²⁰. Japonya yetkisizlik itirazı olarak; Avustralya'nın Divanın yargı yetkisine ilişkin yapmış olduğu çekinceleri ileri sürmüştür. Avustralya'nın tek taraflı bildiri ile mahkemenin yargı yetkisinin kabul etmesine ilişkin yapmış olduğu çekinceler; deniz alanlarının sınırlandırılması ve deniz bölgesinin

732

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

¹⁷ The Council Directive 92/43/ ECC.

<http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/>.
(Erişim Tarihi 29.09.2017).

¹⁸ Whaling In the Antarctic, 31.03.2014, (Australia v Japan: New Zealand intervening) <http://www.icj-cij.org/files/case-related/148/148-20140331-JUD-01-00-EN.pdf>. (Erişim Tarihi 29.07.2017).

¹⁹ Para. 30.

²⁰ UAD statüsünün 36. maddesinin 2. paragrafı şu şekildedir. "İş bu statüye taraf olan devletler, herhangi bir anda, aynı yükümlülüğü kabul eden herhangi bir başka devlete karşı, konusu hepsine ilişkin olarak Divanın yargı yetkisini fiilen ve özel anlaşma olmaksızın zorunlu olarak tanıdıklarını bildirebilirler:

- a) Bir antlaşmanın yorumlanması;
- b) Uluslararası hukuka ilişkin her konu;
- c) Saptandığı takdirde, uluslararası bir yükümlülüğe aykırılık oluşturabilecek her olayın gerçekliği;
- d) Uluslararası bir yükümlülüğe aykırı bir davranışın gerektirdiği zarar gideriminin niteliği veya kapsamı"

*Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası
Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı*

herhangi bir yerine ilişkin sınır bölgesi sorunlarıdır²¹. Divan açısından ise bu çekincelerin uygulanabilmesi taraflar arasında deniz alanlarının sınırlanmasına ilişkin bir durum söz konusu ise mümkündür²². Divan'a göre; taraflar arasında deniz alanlarının Antarktika Okyanusu'nda sınırlandırılmasına ilişkin bir uyuşmazlık bulunmamaktadır. Söz konusu sorun sadece Japonya'nın balina avcılığına ilişkin faaliyetinin IWCR'nin ilgili hükümlerine uyup uymadığı noktasındadır. Bu nedenle Divan Japonya'nın ileri sürdüğü itirazı reddetmiştir²³.

Avustralya'nın bu davadaki temel iddiası, Japonya'nın JARPA II programı çerçevesinde özel izinler altında yürüttüğü balina araştırma programının, Japonya'nın da taraf olduğu 1946 tarihli IWCR'ye aykırılık oluşturduğu, bu sözleşme kapsamında Japonya'nın yükümlülüklerini ihlal ettiği iddiasıdır. Sözleşmenin ayrılmaz bir parçası olan IWC tarafından belirlenen mevcut yönetmelikleri içeren bir çizelge de bulunmaktadır. Bu çizelge 1982 yılında balinaların avlanmasına ilişkin olarak sıfır yakalama ilkesi doğrultusunda değiştirilmiştir. Bu değişiklik 1986 yılında yürürlüğe girmiştir. Japonya ise balina avcılığına, IWCR'nin 8. maddesi uyarınca bilimsel amaçlar doğrultusunda yaptığı gerekçesiyle devam etmiştir. Avustralya'nın iddiası JARPA II'nin gerçekten 'bilimsel araştırmalar amacıyla' yürütülen bir program olup olmadığı ile Japonya'nın bilimsel balina avcılığı nitelendirmesinin ticari balina avcılığının yasaklanması kararının ihlal edilmesine yönelik olup olmadığı noktasındadır (Scott, 2014: 4).

Bu davaya müdahale talebinde bulunan diğer bir devlet Yeni Zelanda'dır. Bu müdahillik talebi 6 Şubat 2013 tarihinde kabul edilmiştir. Yeni Zelanda'nın bu davaya müdahil olması ise Divanın Statüsünün 63. maddesi uyarınca gerçekleşmiştir²⁴. Müdahillik

²¹ Para. 32.

²² Para. 37.

²³ Para 39-40.

²⁴ Whaling In the Antarctic, Australia v Japan (Declaration of Intervention of New Zealand), 06.02.2013, Order, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/148/148-20130206-ORD-01-00-EN.pdf>. Para.16-17. (Erişim Tarihi 29.07.2017). Bu madde şu şekildedir. "1. Uyuşmazlık halinde bulunan taraflardan başka Devletlerin de katıldığı bir antlaşmanın yorumu söz

talebinde bulunan devlet bu yöntemi kullanarak, mahkeme önünde bir uyuşmazlığa tam taraf olmaksızın, antlaşma konusunda mahkeme önünde yorumunu iletmektedir. 63. madde uyarınca Yeni Zelanda'nın müdahalesi IWCR ile sınırlıdır²⁵. Yeni Zelanda açısından sözleşmenin amacı; "balinaların uzun süreli korunması ve yönetimi" konusundaki ortak çıkarlarını sağlamak amacıyla balina avcılığının düzenlenmesidir (Gedding, Riddings, 2013: 148). Yeni Zelanda'ya göre sözleşmenin 8. maddesi dâhil sözleşme hükümleri devletlerin eylemlerini sınırlayıcı niteliktedir (Gedding, Riddings, 2013: 148).

734

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

2005 yılının mart ayında Japonya tarafından, IWC'nin Bilim Komitesine JARPA II programı sunulmuştur. Japonya bu program çerçevesinde dört araştırma hedefi belirlemiştir. 1. Antarktika ekosisteminin gözlemlenmesi, 2. Balina türleri arasındaki rekabetin gözlemlenmesi ve gelecekteki yönetim hedeflerinin modellenmesi, 3. Stok yapısındaki zamansal ve mekânsal değişikliklerin açıklanması, 4) Antarktika minke balina stoklarının geliştirilmesi (Dicenso, 2016: 16).

JARPA II programının faaliyet sahası 1994 yılından itibaren tüm ticari balina avcılığının yasaklandığı Güney Okyanusu Koruma Alanı'nda yer almaktadır. Burada daha büyük tartışmalara neden olan Japonya'nın araştırma hedeflerini gerçekleştirmek için ölümcül yöntemlerden yararlanmayı seçmesidir. Özellikle, JARPA II programının araştırma planında, yıllık 50 fin (Oluklu) ve kambur balinanın avlanmasıyla birlikte, 850 Antarktika minke balinasının avlanması yer almıştır. Bu belirlenen hedef sayı daha önceki araştırma programı olan JARPA'yı önemli oranda geçmektedir (Dicenso, 2016: 16).

konusu olduğu takdirde, yazman bu devletlere durumu derhal bildirir. 2. Bunlardan her birinin davaya müdahale etmeye hakkı vardır, bu hakkı kullandığı takdirde yorum kararı kendisi için de bağlayıcı olur".

²⁵ Whaling In the Antarctic, Australia v Japan (Declaration of Intervention of New Zealand), 06.02.2013, Order, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/148/148-20130206-ORD-01-00-EN.pdf>. Para.18. (Erişim Tarihi 29.07.2017).

4. 8. MADDENİN 1. PARAGRAFININ UYGULANMASI İLE JARPA II PROGRAMI VE BİLİMSEL AMAÇLAR

Kararın 48. paragrafında Avustralya tarafından, JARPA II programının ICRW'nin 8. maddesi uyarınca, bilimsel araştırma amaçlı bir proje olmadığı iddia edilmektedir. Avustralya'ya göre; Japonya çizelge uyarınca ICRW'ye yönelik olan esas yükümlülüklerini yerine getirmemiştir. Bunlar şu şekilde belirtilmiştir; 1-) Ticari amaçlarla balina avının yasaklanmasına dair sıfır avlama limitine ilişkin karara saygı zorunluluğu, 2) Oluklu balinaların Güney okyanuslarında ticari amaçlarla avlanılmaması 3) Minke Balinaları hariç olmak üzere, balinaların alınması, öldürülmesi veya yok edilmesi ile ilgili kararı gözlemleme yükümlülüğü, 4) Japonya tarafından JARPA II çerçevesinde verilen bilimsel amaçlı izinlerin, çizelgenin 30. paragrafı uyarınca, ticari balina avcılığının yasaklanmasına ilişkin kararlar şekli bakımından uyumlu olmayıp, ihlalin gerçekleştiğidir.

49. paragrafta Japonya bu iddialara itiraz etmiştir. Japonya ticari balina avcılığının yasaklanmasına ilişkin kararın esas zorunluluklarına uyduğunu, Avustralya'nın yapmış olduğu başvuruların JARPA II programı çerçevesinde olmadığını, JARPA II programının bilimsel amaçlar doğrultusunda yapıldığını ve bu nedenle sözleşmenin 8. maddesinde düzenlenen muafiyet kapsamında olduğunu ve çizelgenin 30. paragrafında belirtilen usul şartlarını ihlal etmediğini iddia etmiştir.

52. paragrafta Japonya, başlangıçta sözleşmenin 8. maddesi uyarınca yapılacak olan balina avcılığının tamamen sözleşmenin kapsamı dışında olduğunu ve sözleşmenin 8. maddesinin 1. paragrafının sözleşmenin diğer hükümlerinden ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiğini iddia etmiştir. Devamında Japonya sözleşmenin 8. maddesinin, sözleşmenin diğer hükümleri ile birlikte yorumlanması gerektiğini kabul etmekle birlikte, 8. maddenin 1. paragrafının sözleşme açısından istisna sağladığına değinmiştir.

53. paragrafta Avustralya sözleşmenin 8. maddesinin sözleşmenin diğer hükümleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ve bu anlamda sınırlı bir istisna getirdiğini, bu hükmün dar bir şekilde yorumlanarak sözleşmenin amacı ve diğer hükümlerini zayıflatmak için kullanılmayacağını iddia etmiştir.

55. paragrafta Divan'a göre, sözleşmenin 8. maddesi sözleşmenin ayrılmaz bir parçasıdır ve sözleşmenin diğer hükümleri ile birlikte çizelgeyi de içerecek şekilde, sözleşmenin amaç ve hedefleri ışığında yorumlanmalıdır. Bununla birlikte sözleşmenin 8. maddesinin 1. paragrafı uyarınca, "balinaların bu maddenin hükümlerine uygun olarak alınması, öldürülmesi ve işlenmesi" iş bu sözleşmenin uygulanmasından muaftır. Divan'a göre; 8. madde koşullarını yerine getiren özel bir izin çerçevesinde yapılan balina avcılığı, balinaların ticari amaçlı ele geçirme yasağına ilişkin kararla birlikte, Güney Okyanusu'ndaki ticari balina avcılığının yasaklanmasına ilişkin çizelgedeki yükümlülükler tabii değildir.

56. paragrafta sözleşmenin tüm balina türlerine yönelik koruma amacına sahip olmakla birlikte, balinalardan faydalanılması konusunda sürdürülebilir kullanıma da sahip olduğu vurgulanmıştır. Divan bu paragrafta, Avustralya'nın iddiaları arasında yer alan, sözleşmenin "gelişen bir araç" olduğunu kabul etmiş ve Sözleşme uyarınca IWC tarafından kabul edilen düzenlemeler ve tavsiyelerin bu noktada önem taşıdığına değinmiştir. Bununla birlikte Divan, böyle bir gelişimin sözleşmenin amaç ve konusunu değiştirmeyeceğini de vurgulamıştır.

60. paragrafta Avustralya, sözleşmenin 8. maddesinin kendi kendine yeten bir hüküm olmadığını, özel iznin verilip verilemeyeceğinin bilimsel araştırmanın amaçları çerçevesinde objektif bir şekilde değerlendirmesi gerektiğini vurgulamıştır.

61. paragrafta Divan'a göre; sözleşmeye taraf olan devletlere sözleşmenin 8. maddesinin özel izin talebini kabul veya reddetme, izin koşullarını belirleme konusunda takdir yetkisi tanıdığı vurgulamakla birlikte, istenilen özel izin gereğince balinaların öldürülmesi, alınması ve işlenmesinin bilimsel araştırma amacıyla olup olmadığı yalnızca Devletlerin algılamasına bağlı değildir.

67. paragrafta Divan, özel izin verilmesinin incelemeye açık olmasından dolayı bir takım kıstaslar uyarınca değerlendirmelerde bulunmuştur. Divan, "ölümcül yöntemlerin kullanılması, programın tasarımı ve uygulanması gibi özelliklerin belirtilen hedeflere ulaşılması noktasında makul olup olmadığını" incelemektedir.

*Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası
Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı*

Divan 69. paragrafta görevinin JARPA II programı ile ilgili olarak verilen izinlerin IWCR'nin 8. maddesinin 1. paragrafı kapsamına girip girmediğini tespit etmek olduğunu belirtmiştir.

Divan Japonya'nın vermiş olduğu JARPA II programı çerçevesindeki izinleri inceleme yetkisini kabul ettikten sonra, bu izinlerin bilimsel araştırma amacı doğrultusunda verilip verilmediği noktasında bir inceleme yapmıştır.

70 ve 71. paragrafta Divan, bilimsel araştırmanın amaçları ifadesinin anlamı üzerinde durmuştur. Divan; Avustralya tarafından benimsenen, özel iznin bilimsel araştırma niteliği taşıyıp taşımadığı noktasında yapılacak değerlendirmelerde iki unsurun birbirini tamamlaması gerektiği yaklaşımını kabul etmiştir. İlk olarak yapılan avlanma faaliyeti bilimsel araştırma olmalıdır. İkinci olarak söz konusu araştırma bilimsel araştırma amacıyla olmalıdır. Sonuç olarak, bir balina avcılığı programı bilimsel araştırmayı içerse bile, bu tür bir programa uygun olarak balinaların öldürülmesi, alınması ve işlenmesi, bu faaliyetler "bilimsel araştırma amacıyla" yapılmadıkça söz konusu sözleşmenin 8. maddesi uyarınca muafiyet sağlamaz. Avustralya'nın bu unsurların birbirini tamamlaması gerektiği yaklaşımına Japonya itiraz etmemiştir.

Bu iki unsurun ayrı ayrı belirtiliyor olması, ilk bakışta mantıksal açıdan bir tutarsızlık içerse de bu olayda bilimsel araştırmanın kendiliğinden yeterli olmadığı, bilimsel araştırmada kullanılan yöntemlerin bilimsel amaçlarla desteklenmesi gerektiği görülmektedir.

Bu dava açısından en önemli sorun alanlarından birini oluşturan bilimsel araştırma teriminin sözleşmede tanımlanmadığı Divan tarafından 73. paragrafta belirtilmiştir.

Divan 83. paragrafta, sözleşmenin 8. maddesinin, Komisyonun bilimsel araştırma programlarında ölümcül yöntemlerin kullanılmasına ilişkin kararlarına rağmen, ölümcül yöntemleri içerebileceğini kabul etmiştir.

Divan 86. paragrafta, sözleşmenin 8. maddesi bağlamında bilimsel araştırma yapılması konusunda, Avustralya tarafından ileri sürülen

737

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

dört ölçütün yerine getirilmesi gerektiğini düşünmemektedir. Avustralya tarafından formüle edilen bu ölçütlerin sözleşmede kullanılan terimin olağan anlamının yorumlanması yerine, Avustralya'nın çağırıldığı uzmanlar tarafından tanımlanmış ikna edici bir bilimsel araştırmanın niteliklerini tanımlamaktadır. Bununla birlikte Divan bilimsel araştırma açısından alternatif ölçütler belirlemeyi gerekli görmemiştir ve bilimsel araştırma için genel bir tanım sunmamıştır.

738

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

88. paragrafta, bir programda ölümcül yöntemlerin kullanılmasının bilimsel araştırma amacıyla uyumlu olup olmadığının tespiti noktasında, Divanın bir programın tasarım ve uygulama unsurlarının belirtilen bilimsel hedefleri karşılama noktasında makul olup olmadığını değerlendirebileceği yer almıştır. Bu değerlendirme şu unsurları içermektedir; ölümcül yöntemlerin kullanımı ile ilgili kararlar, ölümcül örnekleme programının kullanım ölçeği; örneklem boyutlarını seçmek için kullanılan yöntem, hedef numune boyutlarının ve gerçek alımın karşılaştırılması; bir programla ilişkili zaman çerçevesi; programın bilimsel çıktısı, bir programın ilgili araştırma projeleri ile faaliyetlerini koordine etme derecesidir.

94. paragrafta Divan, taraf devletlerin, özel izin verilmiş olduğu araştırmayı finanse edebilmek için, programın belirtilen hedeflerine ulaşılması noktasında makul olandan daha büyük ölçekte ölümcül örnekleme yöntemini kullanamayacağını söylemiştir.

97. paragrafta Divan, bir Devletin belirli bir politika izlerken çoğu kez birden fazla hedefi gerçekleştirmeyi amaçladığını ifade etmiştir. Divana göre; bir programın bilimsel araştırma amaçlı olup olmadığının nesnel testi, tek tek hükümet görevlilerinin niyetlerinden çok, bu programın tasarlanması ve uygulanmasının belirtilen araştırma hedeflerine ulaşılması konusunda makul olup olmadığı ile ilgilidir. Bu bağlamda Divan'a göre, belirli hükümet yetkililerinin bilimsel araştırmanın ötesine geçen amaçlarının olmasının, bir programın 8. maddeye göre bilimsel araştırma amaçlı olduğu sonucuna varılması noktasında engel teşkil etmez. Bununla birlikte bu gibi motivasyonlar, programın belirtilen araştırma hedeflerine ulaşmada makul olandan daha büyük ölçekte ölümcül örneklem kullanan bir program için özel bir izin verilmesini haklı göstermez. Bu noktada araştırma hedefleri, programın uygulanması ve tasarımının haklılığına ilişkin yeterli olmalıdır.

*Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası
Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı*

113. paragrafta JARPA II programının dört amacı sayılmıştır. 1. Antarktika eko sisteminin gözlemlenmesi, 2. Balina türleri arasındaki rekabetin gözlemlenmesi ve gelecekteki yönetim hedeflerinin modellenmesi, 3. Stok yapısındaki zamansal ve mekânsal değişikliklerin açıklanması, 4) Antarktika minke balina stoklarının geliştirilmesi.

127. paragrafta Divan, JARPA II programının genel olarak bilimsel araştırma olarak nitelendirilebileceğine değinmiştir. Bu paragraf ışığında şu sorulabilir, bilimsel araştırma programı gerçekten bilimsel araştırma amacıyla mı yapılmıştır?

137 ile 141. paragraflar değerlendirildiğinde Japonya'nın, JARPA II programı altındaki örneklem büyüklüklerini belirlerken ölümcül olmayan araştırma yöntemlerinin fizibilitesini veya uygulanabilirliğinin analizini yeterli düzeyde yapmadığı sonucuna varılmıştır.

144. paragrafta Divan, Japonya'nın araştırmanın maliyetinin karşılanması konusunda fon kaynağı olarak ölümcül örneklemeyi tercih olarak kullandığını belirtmiştir.

153. paragrafta Japonya'nın açıklamaları, JARPA II programındaki ölümcül örneklemenin kullanım ölçeğini meşrulaştırmamıştır. Divan, JARPA ve JARPA II programlarının amaçları arasında önemli bir fark olmadığını, bu sebeple JARPA II programında ölümcül örneklem konusundaki önemli artışın ve farkın hedefler ile tutarlı, amaçlanan için gerekli olmadığı sonucuna varmıştır.

179. paragrafta, oluklu ve kambur balinalar için örneklem büyüklüklerinin JARPA II programının araştırma hedeflerini karşılamak için gereken tüm bilgileri toplamak için çok küçük olduğu yer almıştır. Japonların kendi bilim insanlarının hesaplamaları ışığında, JARPA II programının, JARPA II programında özel önemi olan en az bir merkezi araştırma ögesi hakkında istatistiksel olarak önemli bilgi üretmek üzere tasarlanmadığını göstermektedir. 180. paragrafta Japonya tarafından çağrılan bilirkişinin Japonya'nın oluklu balinalara ilişkin araştırma önerisini yeterince düşünmediği görüşü yer almıştır. 198. paragrafta ise, Minke balinalarından toplanan örneklerin yetersizliği yer almıştır.

739

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

210 ve 211. paragrafta Divan hiçbir kambur balinanın alınmadığı gerçeğinin Japonya'nın minke balinalarının artan miktarını haklı çıkarmak için kullandığı çok-türlü ekosistem modelini karşılamadığını söylemiştir.

219. paragrafta Divan, JARPA II programının bilimsel çıktısının bugüne kadar yayınlanmış yalnızca iki hakemli yazı ile sınırlı olduğunu, programın 2005 yılından bu yana devam ettiğini ve yaklaşık 3.600 minke balinasının öldürülmesiyle sonuçlandığı gerçeği karşısında bu bilimsel üretimin bir çelişki olduğunu ifade etmiştir.

740
IJSI 12/2
Aralık
December
2019

220 ile 222. paragraflar arasında, JARPA II programı ile diğer araştırma kurumları arasında herhangi bir işbirliğinin olduğunun Japonya tarafından kanıtlanmadığı, 222. Paragrafta bu tür bir işbirliğinin, programın bölgedeki Antarktika ekosistemi ve çevresel değişiklikler üzerine odaklanması ışığında beklenebileceği yer almıştır.

224. paragrafta Divan'a göre, ölümcül örneklemenin tek başına kullanılması JARPA II programının araştırma hedefleri ile ilgili mantıksız değildir. Bununla birlikte JARPA programına kıyasla, JARPA II programındaki ölümcül örnekleminin ölçeğinin, Antarktika minke balinaları açısından çok daha geniş kapsamlı olduğu ve programın iki ek balina türünün öldürücü örneklemesini içerdiği yer almıştır. Japonya'ya göre bu genişleme özellikle ekosistem araştırmaları ve çok türlü rekabet modelinin oluşturulması ile ilgili hedefler açısından gereklidir. Bununla birlikte Divanın görüşüne göre; JARPA II programındaki hedef örnekleme büyüklükleri, programın hedeflerine ulaşması konusunda bir gereklilik ve mantık taşımamaktadır.

225. paragrafta Divan'a göre; taraflarca çağrılan uzmanların kabul ettiği gibi minke balinalarının örnekleme büyüklüğünü belirleme süreci şeffaflığa sahip değildir. Divan minke balinalarının örnekleme büyüklüğüne ilişkin olarak her yıl belirlenen 850 sayısına (her yıl % 10 az ya da çok) yönelik JARPA II araştırma programı doğrultusunda eksiksiz açıklamalar yapılmadığına işaret etmektedir. Divana göre kanıtlar; ölümcül olmayan araştırma yöntemlerinin daha kapsamlı kullanma olasılığına çok az dikkat gösterildiğine işaret etmektedir. Divan tarafından, JARPA II programının hedeflerin gerçekleşmesi

*Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası
Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı*

açısından bilimsel ölçütlerden ziyade, programa fon yaratma düşüncesinin ön planda olduğu vurgulanmıştır.

227. paragrafta Divan bütün olarak ele alındığında JARPA II programının genel olarak bilimsel araştırma olarak nitelendirilebilecek faaliyetleri içerdiği düşüncesindedir, ancak kanıtlar, programın tasarımının ve uygulamasının belirtilen hedeflere ulaşmada makul olmadığını göstermiştir. Divan; JARPA II programı ile bağlantılı olarak balinaların öldürülmesi, alınması ve işlenmesi için Japonya tarafından verilen özel izinlerin sözleşmenin 8. maddesinin 1. paragrafı uyarınca; “bilimsel araştırma amaçlı” olmadığı sonucuna varmıştır.

229. paragrafta Divan, ticari ve bilimsel amaç ayrımını yeniden yorumlamıştır. Bu doğrultuda, bilimsel araştırmaların iyi niyet ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği belirtildikten sonra, bu niyetin belirlenmesi konusundaki ölçüt en ufak bir ticari amaç içermemidir. Divan’a göre bu bağlamda; amaç ile araç arasında bir denge oluşturulması gerektiği ve Japonya’nın sıfır yakalama limitine aykırı davrandığına karar verilmiştir.

231. paragrafta Divan; ticari balina avcılığının durdurulmasına ilişkin karar uyarınca yaptığı değerlendirmelerde, Japonya’nın JARPA II programı çerçevesinde her yıl için verdiği izinlerin, ticari balina avcılığına ilişkin durdurma kararının 10 paragrafının e bendindeki yükümlülüklerle aykırı olduğunu saptamıştır.

Divan 240. paragrafta, JARPA II programının uygulanmasının, IWC tarafından bilim komitesine gönderilen araştırma planında ortaya konan tasarımdan önemli ölçüde farklı olduğuna hükmetmiştir.

245. paragrafta Divan, JARPA II programının sürmekte olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle Divan, Japonya’nın JARPA II ile bağlantılı olarak, balinaların öldürülmesi, alınması ya da işlenmesi için mevcut yetkiyi, izni ya da lisansını kaldırması ve sözleşmenin 8. maddesinin 1. paragrafı uyarınca Japonya’ya herhangi bir izin vermemesi gerektiğini bildirmiştir.

247. paragrafta Divan, 12 lehte 4 aleyhte oy ile Japonya’nın JARPA II programı çerçevesinde verdiği özel izinlerin IWCR’nin 8. maddesinin

741

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

1. paragrafı kapsamına girmediğine hükmetmiştir. Divan, 12 lehte 4 aleyhte oy ile Japonya'nın IWCR Çizelgesinin 7. paragraf b bendini, 10. paragraf d ve e bendini ihlal ettiğine hükmetmiştir. Divan; 13 lehte 3 aleyhte oy ile Japonya'nın, JARPA II ile ilgili olarak IWCR Çizelgesinin 30. paragrafı uyarınca yükümlülüklerini yerine getirdiğini tespit etmiştir. Divan 12 lehte 4 aleyhte oy ile Japonya'nın, JARPA II programı ile ilgili olarak verilen herhangi bir izin veya lisansı iptal etmesi gerektiğini, programın yürütülmesi noktasında başka izinler vermemesi gerektiği kararını vermiştir.

742

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Özetle kimi paragraflarına değindiğimiz bu karar çerçevesinde Divan davanın temel sorunu olarak 1946 tarihli IWCR'nin 8. maddesinin uygulanması ve yorumlanmasını görmektedir. Divan, JARPA II programının genel olarak "bilimsel araştırma niteliğinde" vurgulanabileceğini belirtmekle birlikte, programın belirtilen araştırma hedeflerine ulaşma konusunda tasarımının ve uygulamasının makul olup olmadığını incelemiştir.

Divan bu davada "bilimsel araştırma" teriminin genel anlamı üzerinde durmamıştır, bunun yerine dikkatini terim olarak amaçlar ifadesi üzerinde yoğunlaştırmış ve özellikle bir programda kullanılan ölümcül yöntemlerin "bilimsel araştırma amaçlı" olup olmadığının tespiti noktasında durmuştur. Bu amaçla Divan, böyle bir programın tasarım ve uygulama unsurlarının belirtilen araştırma hedefleriyle ilişkili olarak makul olup olmadığına karar vermiştir. Burada bakılan unsurlar: ölümcül yöntemlerin kullanımı ile ilgili kararlar; ölümcül örnekleme programının kullanım ölçeği; örneklem boyutlarını seçmek için kullanılan yöntem; hedef numune boyutlarının ve gerçek alımın karşılaştırılması; bir programla ilişkili zaman çerçevesi; programın bilimsel çıktısı ve bir programın ilgili araştırma projeleri ile faaliyetlerini koordine etme derecesidir.

Özet olarak Divan şu noktalara dikkat çekerek kararını vermiştir. İlk olarak Japonya, JARPA II programının en son aşamasını oluşturan ölümcül örnekleme konusunda verilen izinlerin JARPA programına kıyasla neden önemli ölçüde artırıldığına dair hiçbir kanıt sunmamıştır. İkinci olarak, Japonya'nın kendi hesaplamalarına dayanarak, oluklu ve kambur balinalar için örneklem büyüklükleri, istenen bilgiyi sağlamak açısından yeterli düzeyde değildir. Üçüncü olarak, minke balinalarının örneklem büyüklüğünü belirleme süreci şeffaflığa sahip değildir. Dördüncü olarak, kanıtlar doğrultusunda

*Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası
Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı*

programın çok daha küçük bir örneklem büyüklüğüne ulaşma açısından düzenlenebileceği, bu bağlamda ölümcül yöntemler tercihinin bilimsel ölçütlerden ziyade finansman boyutunda değerlendirildiği ifade edilmiştir. Beşinci olarak program, çok az bilimsel çıktı üretmiştir. Bu değerlendirmelere dayanarak Divan, programın "geniş çapta bilimsel araştırma olarak karakterize edilebilir ..." olmasına rağmen, ortaya çıkan kanıtların, programın tasarım ve uygulamasında belirtilen hedeflere ulaşma konusunda yeterli olmadığını belirtmiştir.

Divan özellikle JARPA II programındaki ölümcül yöntemlerin kullanım ölçeğini inceleyerek, JARPA II programındaki araştırma planları ile önceki program olan JARPA arasındaki bir karşılaştırma yapıldığında; iki programın yöntemi, konuları, hedefleri ve onların öncelikleri arasında önemli bir çelişki olduğunu da ifade etmektedir. Divan bu verilerden hareketle; Japonya'nın JARPA II programı çerçevesinde hedef olarak belirttiği ekosistem izleme ve çoklu tür rekabeti ile ilgili hususların kuşku barındırdığını ifade etmiştir. Bu doğrultuda Divan tarafından dikkat çekilen unsur, JARPA II programında minke balinalarının örneklem büyüklüğünde önemli bir artış olduğu ve ilave iki türün bu programa dâhil edildiğidir.

Divan ayrıca JARPA II programının, bilimsel araştırma amaçlı bir program olarak nitelendirilmesi hususunda kuşku uyandıran ek bazı unsurlara da değinmiştir. Bunlar; programın açık uçlu zaman çizelgesi, şu ana kadarki sınırlı bilimsel çıktısı ve ortak araştırma eksikliği - JARPA II programı ile diğer Antarktik Okyanusundaki yerli ve yabancı araştırma programları arasındaki işbirliğinin yetersizliğidir.

Divan bütün olarak değerlendirildiğinde; JARPA II programının bilimsel araştırma olarak nitelendirilebilecek faaliyetleri içerdiğini, ancak ortaya çıkan kanıtlar bağlamında; programın tasarımının ve uygulanmasının belirtilen hedeflerine ulaşmada yeterli olmadığını belirtmiştir. Divanın değerlendirmelerinde dikkat çeken nokta; Japonya'nın JARPA II programı ile bağlantılı olarak balinaları öldürme, alma ve tedavi etmesi için Japonya tarafından verilen özel izinlerin Sözleşmenin 8. maddesinin 1. paragrafı uyarınca "bilimsel araştırma amacıyla" olmadığını kabul edilmesidir.

743

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Divan tarafından alınan bu karar balina avcılığına karşı olan Avustralya, diğer uluslar ve hükümetler dışı örgütler tarafından büyük bir sevinç ve iyimserlikle karşılanmıştır (Clapham, 2015: 238). Bununla birlikte daha yakından bakıldığında kararın yüksek beklentileri karşılamaktan uzak olduğu ve Japonya açısından geçici bir gerilemeyi ifade edeceği ve balina avcılığı programları açısından birkaç değişiklikte bu kararın üstesinden gelinebileceğidir (Gross, 2015: 578). Burada bu eleştirinin yapılmasının nedeni, Divanın kararında Avustralya'nın taleplerine rağmen; önleyici ve ihtiyati tedbirlere değinilmemesi ve kuşaklar arası eşitlik fikrinin yer almamasıdır (Gross, 2015: 579; Caddell, 2014: 336).

Bu kararın Japonya açısından Güney Okyanusu'nda balina avcılığının sonu anlamına geldiği söylenememekle birlikte, Japonya'da iç piyasalarda balina etine yönelik talebin düşük olduğu gözlemlenmiştir. Bunun bir nedeni de pek çok Japon açısından balina avcılığının uluslararası bir utanç niteliğinde olmasıdır. Bu bağlamda mahkemenin kararının bu eğilimi daha da güçlendireceği söylenebilir (Clapham, 2015: 238).

Bu davanın not edilmesi gereken özelliklerinden biri de, Divanın bakmış olduğu önceki davalardan farklı olarak, bu davanın taraflarca atanan uzmanların varlığı ile şekillenmesidir (Gross, 2015: 580). Uzmanların bilgisine Divan'ın yapmış olduğu yargılamalarda ilk kez başvuruluyor olmamasına rağmen, uzmanlara yönelik bu başvuru talebi Divan yargılamasında nadir karşılaşılan bir durumdur. Bu bağlamda, Antarktika'daki Balina Avcılığına ilişkin dava, Divanın uzmanlar tarafından sunulan kanıtlarının değerlendirilmesi konusundaki yaklaşımını belirlemesi açısından nadir bir fırsat sunmuştur (Lima, 2015: 621).

5. BALİNALARI BEKLEYEN TEHLİKE

Uluslararası alandaki koruma çabalarına rağmen geniş çaplı balina avcılığının ufukta beliren bir tehlike olarak varlığı devam etmektedir. IWC, IWCR'ye istinaden bilimsel ve ticari amaçlarla gerçekleştirilen balina avcılığı arasında bir ayırım yapmaktadır. Balina avının ticari amaçlarla yapılması noktasında limit düzeyinde sıfır yakalama kuralı benimsenerek, ticari amaçla yapılacak balina avcılığı yasaklanmıştır. Bu karara ve yasağa rağmen yukarıda da belirtildiği gibi sözleşmeye

*Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası
Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı*

de taraf olan Norveç ve İzlanda ticari amaçlarla balina avcılığına devam etmişlerdir. Japonya ise her ne kadar ticari amaçlarla balina avlanmasının yasaklanması kararına karşı çıkmasa da sözleşmenin 8. maddesinin sözleşen devletlere bilimsel amaçlarla balina avlanabileceği yetkisi veren hükmüne dayanarak, balina avlamayı sürdürmüştür.

Balina avlayan devletler arasındaki temel farkın Norveç ve İzlanda'nın bu faaliyetleri kendi deniz ülkesinin bir parçasını oluşturan karasularında ve münhasır ekonomik bölgelerinde gerçekleştirdiği, Japonya'nın ise Güney Kutbu açıklarındaki okyanusta bulunan balina koruma alanı dahil olmak üzere uluslararası sularda balina avcılığı yapan tek devlet olduğudur (Alexandra, 2016: 2).

Burada temel sorun IWC'nin ticari amaçlarla balina avını yasaklamasına rağmen sözleşmede yer alan bilimsel amaçlarla balina avlanabileceği hususudur. Bu Japonya gibi devletlerin söz konusu istisnayı kötüye kullanımına yol açmaktadır. Ne sözleşmede ne de Divanın kararında bilimsel amaçlar terimi tanımlanmamıştır. Bu da beraberinde bir hukuksal boşluk yaratmaktadır. Belki de bu ifadenin kötüye kullanılmasının ya da iyi niyet çerçevesinde değerlendirilmesinin de ötesinde, gelişen teknolojik imkânlar da düşünüldüğünde bu ifadenin ya antlaşma metninden çıkarılması ya da bilimsel amaçlarla balina avının düzenlenmesi konusunun açıklıkla tanımlanması gerekmektedir. Bu anlamda yapılabileceklerden biri de söz konusu bilimsel amaçlar doğrultusunda balina avlanmasına izin verilmesi konusunda devletlere tanınan yetkiyi IWC'nin bilim komitesi gibi kurumlara aktarmak olabilir.

Antarktika'da 1987 yılından beri Japonya, bilimsel amaçlı balina avcılığı adı altında faaliyetlerini sürdürmektedir. Japonlar açısından balina eti verilmesinin kültürel anlamda bir incelik oluşturması nedeniyle de avlanan balinaların piyasada kâr amaçlı olarak satışı sunulduğu, bilimsel nitelendirmesine rağmen ticari amaçlarla yürütülen bu balina avcılığı sonucunda elde edilen balina eti ve yağı, yıllık 4 milyon yen tutarında bir değere sahiptir. Japonya ayrıca halka ilişkilere de yatırım yaparak, balina avcılığının Japonya için kültürel ve ekonomik yönden büyük öneme sahip olduğunu ve balinaların çok fazla balık yiyerek, balık rezervlerine tehdit unsuru oluşturdukları

gibi bilimsel hiçbir dayanağı olmayan iddialar ileri sürerek kendi iç kamuoyunu ve Dünyayı ikna etmeye çalışmaktadır²⁶.

İzlanda'nın ise üç yıllık 'bilimsel' araştırma amaçlı balina avlanmasına ilişkin programı, IWC'nin bilimsel komitesinin onayından geçememiştir. Son yıllarda bu üç devlet balina avcılığı programlarına ayırdıkları kaynakları arttırmış ve ticari balina avcılığı yasağının kaldırılması için baskılarına devam etmişlerdir²⁷.

Tabii burada vurgulanması gereken noktalardan biri de, ticari balina avcılığının yasaklanmasına ilişkin IWC kararının kaldırılması durumunda bunun yaratacağı sonuçtur. Böyle bir kararın alınması durumunda, geçtiğimiz birkaç yüzyıl içerisinde yoğun bir avlanmayla karşılaşan ve soyu tükenme tehlikesine gelen balina popülasyonları açısından yıkıcı sonuçlar doğacaktır. Büyük memeli türlerine özgü olan yavaş üreme ve gelişim, yoğun avlanma ile birlikte balina nüfusunda büyük bir yıkıma yol açacaktır.

Büyük memeli türleri açısından kaçınılmaz olan bu süreç birçok defa yaşanmıştır. Bu bağlamda, insan türüne yönelik "ekolojik seri katil" tanımlaması bile rahatlıkla yapılabilir. Bu anlamda, Avustralya'nın eşsiz faunasının yok olmasının Homo Sapiens'in gezegenimizde bıraktığı ilk iz olduğu söylenebilir. Özellikle bu, faunanın kendine özgü türleri olan büyük hayvanların yok oluşunda görülmektedir. Bu hayvanlarda tıpkı balinalar gibi yavaş ürer ve gelişirler. Hamilelikleri arasında uzun zaman boşlukları vardır. Bu anlamda yeryüzünde yaşamış ve yaklaşık iki ton ağırlığı ile en büyük keseli memeli Diprotodon'un soyu birkaç bin yıl içinde tükenmiştir (Harari, 2017: 79-80). Elindeki gelişmiş teknoloji düşünüldüğünde balina avcılığı sektörünün bu yok oluşu yıllara yayılacak bir şekilde yapacağı açıktır.

Ticari balina avcılığı hiçbir zaman balina toplulukları ve okyanus ekosistemleri için sürdürülebilir şekilde yapılmamıştır. Balinalarla ilgili tek sürdürülebilir ekonomik yöntemin, balina gözlem çalışmaları

²⁶ <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/campaigns/defending-our-mediterranean/balinalar/> (Erişim Tarihi 29.09.2017).

²⁷ <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/campaigns/defending-our-mediterranean/balinalar/> (Erişim Tarihi 29.09.2017).

*Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası
Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı*

olduğu söylenebilir²⁸. Bu bağlamda balina gözlemciliğinin gittikçe önemi artan bir ekonomik faaliyet olduğu söylenebilir (Hoyt, Hvenegaard, 2002: 381)

Bu anlamda küçük bir notta Greenpeace'in çabaları açısından düşebiliriz. Greenpeace bu geniş çaplı balina avcılığını durdurmak için birçok cephede çalışmalar yürütmekte, siyasi yaptırımlar, kamuoyu oluşturma ve denizdeki balina avcılarına karşı şiddet içermeyen doğrudan eylemler gibi yöntemlerle ticari balina avcılığını durdurmak için mücadele etmektedir.

Bütün bunların dışında daha radikal eylemler ile ön plana çıkan Sea Shepherd²⁹ gibi örgütlerde 1970 başlayarak Nisshin Maru ve Yushin Maru gibi Japon balina avcılığı teknelerini gölge gibi takip etmiş, dev zıpkınlarla balinaların arasına girip hayatlarını riske atarak sistemli ve örgütlü bir biçimde binlerce balinanın hayatını kurtarmıştır³⁰. Bu bağlamda Sea Shephard kendini, grubun kurucularından Paul Watson'ın tanımlamasıyla bir protestocu örgüt değil müdahaleci örgüttür. Acımasız insanlarla uğraştıklarından onları durdurmak zorunda olduklarını belirtmiştir (Wicherd, Nussbaum, 2017: 362-363).

Sea Shepherd'in direktörlerinden Alex Cornelissen, Divan tarafından alınan kararın Güney Okyanusu'nda balinaların korunması açısından tarihi bir öneme sahip olduğunu, bu hükmün yalnızca uluslararası çevrelerde değil, aynı zamanda gelecek nesiller üzerinde de önemli bir etki yaratacağını söylemiştir³¹. Sea Shepherd Avustralya

747

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

²⁸ <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/campaigns/defending-our-mediterranean/balinalar/> (Erişim Tarihi 29.09.2017).

²⁹ Dünya çapındaki destekçilerinin yardımıyla balina avına karşı yürüttükleri kampanyaları için yılda 2.4 milyon dolar harcayan ve aynı anda diplomatik süreçlere uzun yıllardır müdahil olan Sea Shepherd, Lahey'deki mahkemede direktörleri Geert Vons ve Alex Cornelissen tarafından temsil edildi.

³⁰ <http://www.seashepherd.org/who-we-are/our-history.html>. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

³¹ "The Whales have won- 'ICJ Rules Japon's Southern Ocean Whaling' Not For Scientific Research. <http://www.seashepherd.org/news-and-commentary/news/the-whales-have-won-icj-rules-japan-s-southern-ocean-whaling-not-for-scientific-research.html>. (Erişim Tarihi 27.09.2017).

yöneticilerinden Bob Brown ise, “Birleşmiş Milletler, yasaların uygulanıp uygulanmadığını denetlemek için çevre koruma anlayışına sahip bir polis gücü kurmalıdır³²” diyerek mahkeme kararının yeterli olmadığını dile getirmiştir.

Japonya mahkemenin kararına uymayı kabul etmiştir. Buna rağmen 18 Nisan 2014 tarihinde Japonya tarım bakanı iyimser tahminlerin aksine, Japonya'nın Antarktika'da balina avcılığı konusunda yeni bir programı devreye sokma konusunda planlarını IWC'ye sunduğunu belirtmiştir (Clapham, 2015: 239-240). 9 Haziran 2014 tarihinde Japonya Başbakanı Shinzo Abe, balina kaynaklarının yönetimi anlamında bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla balina avcılığına yeniden başlamak istediklerini söylemiştir. Japonya'nın IWC'deki temsilcisi Joji Morishita, Divanın kararının Japonya'nın bilimsel amaçlar doğrultusunda balina avcılığı yapabileceğinin yasal onayı olduğunu ifade etmiş ve Japonya'nın yeni araştırma planını Divanın kararını dikkate alarak yapabileceğini belirtmiştir (Clapham, 2015: 239-240).

2015 yılında Japonya Hükümeti tarafından Antarktika'da NEWREP-A adlı yeni bir özel izin çerçevesinde balina avcılığı programı başlatılmıştır. Önerilen araştırma programının hedeflerini gerçekleştirmek için ölümcül örneklemede araştırma yöntemleri arasında yer almaktadır³³. Bilim Komitesi önerilen araştırma programında yer alan ölümcül örneklemenin, programın amaçlarının gerçekleştirilmesi anlamında gerekli olduğu noktasında ikna olmamış ve bu durumu IWC'ye iletmıştır. 2016 yılının kasım ayında Japonya Hükümeti, Kuzey Pasifik Okyanusu'nda NEWREP-NP adlı yeni bir özel izin çerçevesinde balina avı programı önerisi yayınlamıştır³⁴.

³² “Tarihi Kararla Balinalar Kazandı”,
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cevre/56771/Tarihi_kararla_balinalar_kazandi.html. (Erişim Tarihi 27.09.2017).

³³ Research Plan for New Scientific Whale Research Program in the Antarctic Ocean (NEWREP-A) The Government of Japan,
<http://www.icrwhale.org/pdf/151127newrep-a.pdf>. (Erişim Tarihi 27.09.2017).

³⁴ Special Permit Whaling (also known as Scientific Whaling),
<https://iwc.int/permits>. (Erişim Tarihi 27.09.2017)

IWC'nin 2016 yılında Slovenya'da yapılan genel kurulunda Avustralya hükümeti, balinaların avlanmasına yönelik kullanılan bilimsel gerekçeleri kısıtlayıcı yeni düzenleme teklifi sunmuş, Japonya ise *doğal kaynakların kullanımının bilimsel delillerle desteklenmesi gerektiğini savunarak bu teklife karşı çıkmıştır*. Avustralya ise bilimsel gerekçelerin endüstriyel balina avcılığı için bir bahane olduğu görüşünü belirtmiş, *Avustralya'nın akustik etiketleme, su altı dinleme istasyonları, uydu izleme sistemlerini etkili bir şekilde uygulayan Güney Okyanus Araştırma Ortaklığı'na büyük miktarda kaynak harcadığını ve öldürücü yöntemler kullanmadan etkili araştırmalar yapılabileceğini gösterdiğini vurgulamıştır*³⁵.

SONUÇ

Divanın önündeki bu davada asıl sorun Japonya'nın JARPA II programı çerçevesinde yürüttüğü balina avlama faaliyetinin, IWCR'nin "bilimsel araştırma amacıyla özel izinlerin verilebileceği" yönündeki hükmüne uyarlı olup olmadığıdır. Divan'a göre; JARPA II programı bilimsel araştırma olarak nitelendirilebilecek faaliyetleri içermekle beraber, ortaya çıkan kanıtlar bağlamında, programın tasarım ve uygulanış şekli, programda belirtilen hedeflere ulaşmada yeterli değildir. Divanın değerlendirmelerinde dikkat çeken nokta; JARPA II programı ile bağlantılı olarak balinaları öldürme, alma ve tedavi etmesi için Japonya tarafından verilen özel izinlerin Sözleşmenin 8. maddesinin 1. paragrafı uyarınca "bilimsel araştırma amacıyla" olmadığı kabul edilmesidir. Divan kararında programın bilimsel niteliğini sorgulamaktan ziyade, kararına dayanak noktası olarak yapılan avlanmanın bilimsel araştırmanın amaçları doğrultusunda yapılmadığı hükmüne varmıştır.

IWC'nin 1986 tarihli balinaların ticari avlanmasını durdurma kararından sonra da akit taraflardan bazıları Sözleşme uyarınca sahip oldukları bilimsel amaçlarla balina avlanabileceği yönündeki hükmü esas alarak, bu konuya ilişkin izinler ve bilimsel araştırma amaçlı olarak ifade edilen programlar oluşturmuşlardır. Burada yapılması

³⁵ Summary of Main Outcomes, Decisions and Required Actions from the 66th Annual Meeting.
https://iwc.int/private/downloads/StI1_9iNdpWlnmS7jUUtXg/RS6360_66_Main_OutcomesV2.pdf (Erişim Tarihi 27.09.2017).

gereken bilimsel amaçlarla balina avlanabileceğine dair hükmün, bu kararı etkisiz hale getirmeyecek şekilde uygulanmasını gerek yasal gerekse kurumsal düzeyde sağlamaktır. Bunun için bilimsel amaç ve yöntemlerin daha açıklıkla saptanıp, gerekli yetkinin tek tek devletlerden ziyade bilimsel değerlendirmenin öncelik taşıdığı ortak karar alma mekanizmalarına verilmesi daha yerinde olacaktır. Bu anlamda IWC ve onun bünyesindeki Bilim Komitesinin karar alma sürecindeki yetkileri artırılabilir.

750

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Bugün ise balinalar konusunda yeni bir eğilim söz konusudur. Bu eğilim balinaların doğal ortamında tıpkı kuşların gözlemlenmesi gibi gözlem faaliyetine konu olmasıdır. Bu endüstrinin balinalar ve deniz memelilerinin korunması açısından olumlu katkı yapacağı söylenebilir³⁶.

Balinaların korunması açısından bu eşsiz canlıların yeryüzündeki yaşam tarihindeki özgün yerine gerekli önem verilmelidir. Ekolojik temelli bir yaklaşım esas alınarak gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde yasal ve kurumsal yapılanmaların daha etkin bir şekilde oluşturulup, uygulanması gerekmektedir. En azından İnsanlığın balinalara yönelik böyle bir borcunun olduğu açıktır.

³⁶ <http://www.whalefacts.org/history-of-whaling/>, History of Whaling., Whale Facts: Marina Mammal Facts/ Information.

**Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası
Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı**

KAYNAKÇA

Alexandar, Kristina (2013). "The International Whaling Convention (IWC) and Legal Issues Related to Aboriginal Rights". *Congressional Research Service*, 22, 1-18.

Birnie, Patricia; Boyle, Alan; Redgwell, Katherine (2009). *International Law and the Environment*. Oxford: Oxford University Press.

Bobcook, Hope M. (2013). "Why Changing Norms is a More Just Solution to the Failed International Regulatory Regime to Protect Whales than a Trading Program in Whale Shares". *Stanford Environmental Law Journal*, 32(3), 3-85.

Bowman, Micheal; Davier Peter; Redgwell, Catherine (2010). *Lyster's International Wild Life*. Cambridge: Cambridge University Press.

Caddell, Richard (2014). "Science Friction: Antarctic Research Whaling and the International Court of Justice". *Journal of Environmental Law*, 26, 331-340.

Clapham, Phillip J.(2015). "Japon's whaling following the International Court of Justice Ruling: Brave New World - or Business as Usual". *Marina Policy*, 51, 238-241.

Dicenso, Matt (2016). "Trouble on the High Seas: A Need for Change in the Wake of Australia v. Japan". *Boston College International and Comparative Law Review*, 39(3) , 13-27.

Geddis, Elana; Penelope, Ridings (2013). "Whaling in the Antarctic: Some Reflections vy Counsel". *New Zealand Yearbook of International Law*, 11, 143-158.

Gillespie, Alexander (2000). "Whaling Under a Scientific Auspice: The Ethics of Scientific Research Whaling Operations". *Journal of International Wildlife Law Policy*, 3(1), 1-49

Gross, Guillaume (2015). "The ICJ's Handling of Science in the Whaling in the Antarctic Case: A Whale of a Case". *Journal of International Dispute Settlement*, 6, 578-620.

Harari, Yuval Noah (2017). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*. İstanbul: Kolektif Kitap.

Hoyt, Erich; Hvenegaard, Glen T. (2002). "A Review a Whale - Watching and Whaling with Applications for the Caribbean". *Coastal Management*, 30(4), 381-399.

Lima, Lucas Carlos (2015), "The Evidential Weight of Experts before the ICJ: Reflections on the Whaling in the Antarctic Case". *Journal of International Dispute Settlement*, 6, 621-635.

751

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Papastavrou, Vassili (1996). "Sustainable Use of Whales: Whaling or Whale Watching", Taylor, Victoria J.; Dunstone, Nigel (Der.), *The Exploitation of Mammal Populations*, London: Chapman/Hall, 102-113.

Sand, Peter H. (2008). "Japan's 'Research Whaling' in the Antarctic Southern Ocean and the North Pacific Ocean in the Face of the Endangered Species Convention (CITES)", *RECIEL*, 17(1), 56-71.

Scott, Shirley V. (2014). "Australia's Decision to Initiate Whaling in the Antarctic: Winning the Case versus Resolving the Dispute", *Australian Journal of International Affairs*, 68(1), 1-16.

Şimşek, Galip Engin (2016). *Uluslararası Hukukta Doğal Hayatın Korunması*. İstanbul: Beta Yayınevi.

Wicherd, Rachel Nussbaum; Nusbaum, Martha C. (2017). "Scientific Whaling? The Scientific Research Exception and the Future of the International Whaling Commission". *Journal of Human Development and Capabilities*, 18(3), 356-369.

Council Regulation (ECC) No 348/81 of 20 January 1981 on common rules for imports of whales or other catecean products. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31981R0348&from=EN>. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

1986-Appendix 2 Resolution on Special Permits for Scientific Research file:///C:/Users/user/Downloads/RS2061_1986%20All%20Resolutions.pdf (Erişim Tarihi 29.09.2017).

file:///C:/Users/user/Downloads/RS2055_1979_3.pdf: 31st Annual Meeting, 1979 (Rep. int. Whal. Commn 30) IWC Resolution 1979-3 Resolution in Relation to the Establishment of a Whale Sanctuary in the Indian Ocean. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

International Whaling Commission, <https://iwc.int/commercial>. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

International Whaling Commission, <https://iwc.int/iwcmain>. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

International Whaling Commission, <https://iwc.int/commission-sub-groups>. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

Resolution 2007-1, Resolution on JARPA, file:///C:/Users/user/Downloads/RS2082_Resolution_2007_1.pdf (Erişim Tarihi 29.09.2017).

Research Plan for New Scientific Whale Research Program in the Antarctic Ocean (NEWREP-A) The Government of Japan, <http://www.icrwhale.org/pdf/151127newrep-a.pdf>. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

*Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası
Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı*

Summary of Main Outcomes, Decisions and Required Actions from the 66th Annual Meeting. https://iwc.int/private/downloads/StI1_9iNdpWlnmS7jUUtXg/RS6360_66_Main_OutcomesV2.pdf(Erişim Tarihi 29.09.2017).

“Tarihi Kararla Balinalar Kazandı”, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cevre/56771/Tarihi_kararla_balinalar_kazandi.html. (Erişim Tarihi 25.09.2017).

“The Whales have won- ‘ICJ Rules Japon’s Southern Ocean Whaling’ Not For Scientific Research. <http://www.seashepherd.org/news-and-commentary/news/the-whales-have-won-icj-rules-japan-s-southern-ocean-whaling-not-for-scientific-research.html>. (Erişim Tarihi 29.07.2017).

Whaling in the Antarctic, 31.03.2014, (Australia v Japan: New Zealand intervening) <http://www.icj-cij.org/files/case-related/148/148-20140331-JUD-01-00-EN.pdf>. (Erişim Tarihi 29.07.2017).

Whaling in the Antarctic, Australia v Japan (Declaration of Intervention of New Zealand), 06.02.2013, Order, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/148/148-20130206-ORD-01-00-EN.pdf>. (Erişim Tarihi 29.07.2017).

<https://archive.iwc.int/pages/view.php?ref=3607&k=>(Erişim Tarihi 29.09.2017).

<https://archive.iwc.int/pages/view.php?ref=3606&k=>(Erişim Tarihi 29.09.2017).

<http://hayvanlar-alemi38.webnode.com.tr/memeliler/sudaki-memeliler/balinalar/> (Erişim Tarihi 27.09.2017).

<http://www.whalefacts.org/history-of-whaling>. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

<http://www.whalefacts.org/history-of-whaling/>, History of Whaling., Whale Facts: Marina Mammal Facts/ Information. (Erişim Tarihi 29.09.2017)

<https://iwc.int/sanctuaries>. Whale Sancturies: Establishment of the International Whaling Commisions Sancturies. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

<http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/>. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

<http://www.greenpeace.org/turkey/tr/campaigns/defending-our-mediterranean/balinalar/> (Erişim Tarihi 29.09.2017).

<http://www.seashepherd.org/who-we-are/our-history.html>. (Erişim Tarihi 29.09.2017).

753

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

SUMMARY

The place of the whales in their imagination has resulted that whales have a central role in the social construction of ecological thought in modern sense. In this context, the survival of whales has been a symbol of the environmental movement since the last quarter of the 20th century. It is a fact that whales have been hunted and destroyed by people for very different purposes. At this point many species of whales have been hunted for meat, oil and bones throughout history. The products obtained as a result of whaling have been used in many industries including jewelry industry, margarine production, candles, toy production and cosmetics industry. The International Convention for the Regulation of Whaling (IWC), which was signed by the Contracting Parties on December 2, 1946 and entered into force in 1948, aims to protect these marine mammals, particularly in relation to the increased level of whale hunting and the significant decline in the whale population, and the sustainable use of these marine mammals. This agreement consists of 11 articles and one protocol. This contract includes a chart containing regulations on the protection and use of whales. Within the scope of the chart, definitions such as explanations, classifications of whales, boundaries for ships, limits of hunting authority, information for scientific permits and hunting boundaries for indigenous people who hunt for their livelihoods are provided. Within this framework, the International Whaling Commission (IWC) was established. This commission, which has the authority to make decisions on protection measures for whale species, also have authority to specify the amounts and methods of hunting. In this context, the IWC decided in 1986 to stop commercial whaling. States that are parties to this agreement have the right to appeal.

754
IJSI 12/2
Aralık
December
2019

In the case of the International Court of Justice, which is examined in the context of this study, the Court considers that Japan's JARPA II program as a whole includes activities that can be considered as scientific research in general, but evidence shows that the design and implementation of the program is not reasonably achievable. ICJ has concluded that the special permits granted by Japan for the killing, harvesting and processing of whales in connection with the JARPA II program are not for "scientific research" pursuant to paragraph 1 of Article 8 of the IWC. The Court has not emphasized the general meaning of the term "scientific research" in this case, but instead concentrates its attention on the expression of objectives as a term, and has pointed out whether the lethal methods used in a program are employed for "scientific research purposes". To this end, the Court has decided whether the design and implementation elements of such a program are reasonable in relation to the specified research objectives. Elements considered in this case: decisions on the use of lethal methods; usage scale of lethal sampling program; the method used to select sample sizes; comparison of target sample sizes and actual uptake; time frame associated with a

*Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası
Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı*

program; the scientific output of the program and the degree to which a program co-ordinates its activities with relevant research projects.

Despite conservation efforts in the international arena, large-scale whale hunting remains a horrifying threat. Although the IWC prohibits whaling for commercial purposes, the main problem here is allowance of whaling for scientific purposes which included in the convention. This leads to the abuse of such exemptions by states like Japan. The term of scientific objectives are not defined neither in the decree of ICJ nor in the agreement. This, in turn, creates a legal vacuum. Perhaps beyond the abuse of this expression of this exemption with good intentions, when developing technological possibilities are also considered, it is necessary to either explicitly remove this expression from the text of the agreement or explain the regulation of whaling with scientific purposes comprehensively. It would be better if scientific aims and methods were more clearly defined and authority is bestowed to joint decision-making mechanisms where the scientific evaluation is prioritized rather than individual countries. In this sense the powers of the IWC and its internal decision-making committee can be increased. Today, there is a new tendency about whales. This tendency is the observation of whales in their natural environments just like birds. It can be said that this industry will make a positive contribution in terms of protection of whales and marine mammals.

755

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

**TÜRKİYE'DE BELEDİYELERİN MALİ TABLOLAR
TEMELİNDE YABANCI KAYNAK YAPISININ ANALİZİ***

*Halil SERBES***, *Özhan ÇETİNKAYA****

Makale Geliş Tarihi-Received: 20.01.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 14.10.2019
DOI: 10.37093/ijisi.659043

757

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ÖZ

Belediye bilançolarında yabancı kaynak hesapları, belediyelerin borçluluk durumunu göstermektedir. Bu hesaplar, belediyelerin sürdürülebilir bir mali yapıya sahip olup olmadıklarını tespit edebilme ve gerektiği durumda iyileştirme olanağının olup olmayacağını gösterebilmektedir. Dolayısıyla belediyelerin yabancı kaynaklarının bilançolarında yer alan farklı alt hesap grupları itibarıyla analizinin yapılması önem arz etmektedir. Bu hesap gruplarından kamu idarelerine mali borçlar, faaliyet borçları, emanet yabancı kaynaklar, alınan avanslar, ödenecek diğer yükümlülükler, borç ve gider karşılıkları ile gelecek aylara ve yıllara ait gelirler ve gider tahakkukları kamuoyu tarafından fazla bilinmemektedir. Nitekim çalışma ile Türkiye'deki belediyelerin kamuoyuna fazla yansımayan yabancı kaynaklarının bilançolar aracılığıyla analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada

* Bu çalışma, 08-12 Mayıs 2018 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen "33th International Public Finance Conference/TR" isimli kongrede sunulan tebliğin gözden geçirilmiş, güncellenmiş ve genişletilmiş halidir.

** Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Bursa/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6145-2102>. hserbes@uludag.edu.tr

*** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Bursa/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8729-611X>. ozhanc@uludag.edu.tr

belediyelerin kısa ve uzun vadeli yabancı kaynak hesaplarında yer alan tutarların toplam yabancı kaynaklar içerisindeki paylarında artış yaşandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Belediye, Mali Raporlama, Bilanço, Yabancı Kaynak, Belediye Borçları.

Jel Kodları: H74, H83, M41.

758

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

**AN ANALYSIS OF THE STRUCTURES OF MUNICIPAL
LIABILITIES BASED ON THE FISCAL STATEMENTS
IN TURKEY**

ABSTRACT

The municipal liabilities presented to indebtedness of municipalities. These accounts enable the municipalities to determine if they have a sustainable fiscal structure and to improve them if necessary. Therefore, it is crucial to analyze the municipal liabilities via different sub-accounts in the balance-sheets. Some of these sub-accounts, which are fiscal liabilities to public administrations, operating debts, deposit liabilities, advances received, other fiscal liabilities payable, provisions for liabilities and expenses, and income relating to future periods and expense accruals, are not known to the public. Thus, it is aimed to analyze the types of municipal liabilities via balance-sheets. Accordingly, it is determined that the share of short-term and long-term liabilities not known by the public in total liabilities increased.

Keywords: Municipality, Fiscal Reporting, Balance-Sheet, Liabilities, Municipal Debts.

Jel Codes: H74, H83, M41.

759

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

GİRİŞ

Kamu idarelerinin muhasebe kayıtlarının uluslararası standartlara uygun ve karşılaştırmalara olanak sağlayarak kapsayıcı, şeffaf ve hesap verebilir biçimde tutulabilmesi için mali raporlama alanında düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılmasında eksiksiz ve zamanında bilgiler üreten muhasebe sistemine geçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu sistem ile kamu idarelerine ait mali bilgilerin kamuoyu tarafından sade, açık, anlaşılır, saydam ve hesap verebilir şekilde tutulması ve raporlanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda getirilen yeniliklerin başında tahakkuk esaslı muhasebe sistemine geçiş gelmektedir. Bu sistem kamusal faaliyetlerin tümünü kapsamına alması, kaynakların etkin ve tutumlu kullanımına olanak sağlaması ve kamu idarelerinin hesap verebilirliğini güçlendirmesi yönleriyle mali raporlama açısından oldukça önemlidir. Çünkü tahakkuk esaslı öncesinde uygulanan nakit esaslı muhasebe sistemi ile devlet malvarlığının, kamu idarelerinin borçları ile diğer yükümlülüklerinin izlenememesi yeni kamu mali yönetimi anlayışında önemli bir sorun olarak görülmüştür (DPT, 2000: 79-80). Dolayısıyla yalnızca nakit işlemlerinden doğan işlemlerin muhasebeleştirilmesi yerine gelirin tahsil edilmesine veya giderin ödenmesine bakılmaksızın tahakkuk etmesi yeterli görülerek muhasebeleştirilmesi uygulamasına geçilmiştir. Ayrıca tahakkuk esaslı sistem kamunun varlıklarını, borçlarını ve yükümlülüklerini kaydetmesi yönüyle de tercih edilmiştir.

Türkiye’de özellikle 1990’lı yıllarda başlayan ve 2000’li yıllar ile hızlanan kamu mali yönetimi reformu kapsamında tahakkuk esaslı sisteme geçilmiştir. Böylece kamu idarelerinin faaliyetlerinin tümünü kapsamına alan ve uluslararası karşılaştırmalar yapmayı olanaklı kılan yeni muhasebe sistemi aracılığıyla mali raporlama anlayışı da geliştirilmiştir. Bu doğrultuda kamu idarelerinin geçmişini de dikkate alarak mevcut mali durumlarını yansıtan mali bilgilerin sistematik şekilde analiz edilmesini kolaylaştıracak mali tablolar çeşitlenmiştir. Bu tablolardan biri de kamu idarelerinin belirli bir dönem itibarıyla varlıkları, yükümlülükleri ve özkaynak bilgilerini gösteren bilançolardır. Bilançoların dönen ve duran varlıklarının oluşturduğu sol kısım aktifleri, sağ kısım da yabancı kaynaklar ile özkaynakların oluşturduğu pasifleri göstermektedir (Bkz: Tablo 1). Bu çalışmada belediye bilançolarında yer alan yabancı kaynak hesaplarına

*Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi*

odaklanılmıştır. Bu hesaplar, belediyelerin borçları ile yükümlülüklerini göstermesi açısından önemlidir. Türkiye’de belediyelerin borçları geçmişten günümüze tartışma konusu olmuş, özellikle son yıllarda dikkat edilecek seviyeye gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de belediyelerin gerek borçlanmaya başvurma nedenlerinin açıklanması gerekse borç tutarlarının hesaplar arasındaki dağılımının tespit edilmesi açısından çalışmanın literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmüştür. Ancak çalışma ile belediyelerin tüm kısa ve uzun vadeli yabancı kaynakları yerine kamuoyuna fazla yansıtılmayan hesaplarına odaklanılmıştır. Bu hesaplar kamu idarelerine mali borçlar, faaliyet borçları, emanet yabancı kaynaklar, alınan avanslar, ödenecek diğer yükümlülükler, borç ve gider karşılıkları ile gelecek aylara ve yıllara ait gelirler ve gider tahakkukları şeklinde sıralanabilir. Bu hesaplara ilişkin tutarlar yıllar itibariyle artarak belediye borçlarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu yönüyle belediyelerin mali yapısını tehdit etmektedir. Dolayısıyla belediyelerin iç ve dış borçları kadar bu tür borçlarının da analiz edilmesi önemlidir. Bu çalışma ile Türkiye’deki belediyelerin kamuoyuna fazla yansımayan yabancı kaynaklarının bilançolar aracılığıyla analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan ve 2006-2015 dönemini kapsayan bilançolardaki tutarlar analiz edilmiştir. 2015 yılı sonrası¹ için de belediyelerin faaliyet raporları ile Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporları’nda yer alan verilerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın dört başlıkta ele alınması uygun görülmüştür. İlk başlıkta, mali raporlamanın artan önemi doğrultusunda muhasebe sisteminde yaşanan değişime ilişkin açıklamalar yapılmıştır. İkinci başlıkta, belediyelerde mali raporlama için gerekli olan mali tablolar anlatılmıştır. Üçüncü başlıkta belediye bilançolarında yer alan yabancı kaynaklar hesaplarına yönelik bilgilere yer verilmiştir. Son başlıkta da belediyelerin yabancı kaynak yapısının analizi yapılmıştır.

¹ 2015 yılına kadar bilançolar ile ilgili verilere ulaşılmış, ancak sonrasında bilançolara ulaşamadığından faaliyet raporlarından gerekli bilgiler alınmıştır.

1. MUHASEBE SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİNDE MALİ TABLOLAR İLE MALİ RAPORLAMANIN ÖNEMİ

Kamu mali yönetimi son kırk yıllık dönemde önemli bir dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm, yönetim ve yeni kamu işletmeciliği kavramlarının ilkeleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu iki kavramın öngördüğü ilkeler çerçevesinde kaynakların daha etkin ve verimli kullanılması, muhasebe hesaplarının açık, anlaşılır ve güvenilir tutulması ve muhasebe sistemi tarafından üretilen mali bilgilerin kamuoyunun anlayabileceği şekilde sade, saydam, hesap verebilir ve erişilebilir olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu gerekliliğin ortaya çıkmasında birçok ülkede yaşanan mali krizler ile sürdürülemez noktaya ulaşan kamu açıkları ve borçlanma düzeyleri belirleyici olmuştur. Ayrıca ülke sınırları içerisinde yaşayan vatandaşların, kendilerinden alınan kamu kaynaklarının nasıl ve nereye harcandığını sorgulaması da etkili olmuştur (Ergen, 2016: 97; Avrupa Komisyonu, 2012: 17).

Kamu mali yönetiminde dönüşüm, küresel ölçekte kamu yönetimi reformu adı altında gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda kamunun ekonomideki rolünün yeniden tanımlanarak performansını arttırmak, kamusal işlemlerin saydam ve hesap verebilir şekilde yapılmasını sağlamak ve girdilerden ziyade sonuçlara odaklanarak performans ölçümü ile hesap verebilirliği güçlendirmek amaçlanmaktadır (Van der Hoek, 2005: 32; Athukorala, 2003: 1). Yeni kamu mali yönetimi anlayışıyla belirlenen ilkelerin yerine getirilebilmesi ve amaçlara ulaşılabilmesi için muhasebe sisteminin önemli bir rolü vardır. Çünkü kamu kesiminde sonuçlara odaklanarak performans ölçümünü amaçlayan bir yönetim anlayışı, muhasebeye konu olabilecek tüm işlemlerin doğru ve güvenilir bir şekilde kayıt altına alınması ve raporlanmasıyla mümkündür (Çetinkaya, 2004: 90). Bu yönüyle muhasebe sistemi yeni kamu mali yönetiminin temel ilkeleri olan mali saydamlık ile hesap verebilirliğin sağlanması için de önemli bir fonksiyona sahiptir (Üçbaş, 2013: 96). Bu fonksiyon, özellikle demokratik toplumlarda anlamlıdır. Bu şekilde yönetilen toplumlarda kamusal işlemlerin muhasebeleştirilmesi ile karar alıcılar için, kamusal işlemlerden doğan faydaların karşılaştırılmasına olanak sağlayacak mali bilgiler üretilebilmektedir. Bunun yanında muhasebeleştirme ile özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yolsuzluk ve rüşvetin önlenmesi, kamu gelirlerinin ve harcamalarının, borçlanma durumunun ve borcun geri ödenmesini

*Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi*

İçeren mali işlemlerin kayıt altına alınması ve kamu birimlerinin hesap verebilirliğini güçlendiren mali raporların üretilmesine olanak sağlayacak verilerin kaydedilmesi amaçlanmaktadır (Chan, 2003: 13-14). Böylece mali saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerinin bir gereği olarak eksiksiz şekilde ve zamanında mali bilgiler üreten ve aynı zamanda bunları kamuoyuyla paylaşan bir muhasebe sisteminin kurulması istenmektedir (DPT, 2000: 84; Ersöz, 2017: 2).

Eksiksiz ve güvenilir mali bilgilerin üretilmesi için kamunun tümünü kapsayan, uluslararası standartlar ve genel kabul görmüş muhasebe ilkeleriyle uyumlu bir muhasebe sistemi gereklidir (Üçbaş, 2013: 96). Bu sistemden uluslararası standartlarla uyumlu, bütünlük, güvenilirlik, kullanılabilirlik, yönetsel geçerlilik ve ulaşılabilirlik ilkelerini gözeterek ve muhasebe kayıtlarında yer alan veriler çerçevesinde istatistiksel yöntemleri de kullanarak mali raporlar üretmesi beklenmektedir (Karaarslan, 2002: 14). Bu raporlar kamu kesiminde devlet muhasebesi aracılığıyla üretilmektedir. Devlet muhasebesi ile toplumsal refahın artırılması için kullanılan kamu kaynaklarının etkin şekilde kayıt altına alınması ve mali saydamlık ile hesap verebilirlik ilkelerini gerçekleştirmek üzere kamuoyunun bilgisine zamanında ve güvenilir şekilde sunulması amaçlanmaktadır (Çetinkaya, 2004: 87; Üçbaş, 2013: 92; Karaarslan, 2002: 3). Bu açıdan devlet muhasebesi mali saydamlığın ve hesap verebilirliğin en önemli unsuru olarak kabul edilmektedir (Karaarslan, 2002: 3). Çünkü devlet muhasebesi kapsamına giren kamu kurum ve kuruluşlarının her biri harcamacı niteliğe sahiptir. Dolayısıyla harcamacı idarelerin işlemlerinin etkin şekilde kayıt altına alınması oldukça önemlidir. Nitekim devlet muhasebesinin etkin kayıt ve mali raporlama yönü, kamu mali yönetiminde yaşanan dönüşümle uyumlu şekilde özellikle 1980 sonrası dönemde daha da önem kazanmıştır (Çetinkaya, 2004: 85).

Mali raporlama, farklı kamusal hizmetlerin yerine getirilmesi için kamu idareleri arasında tahsis edilen kaynakların doğurduğu sonuçların analiz edilebilmesi için önemlidir. Bunun yanında kamu idarelerinin mali durumları, performansları, nakit akışları ve yükümlülüklerine ilişkin kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Bu bilgiler ekonomide yer alan farklı aktörler tarafından önemsenmektedir. Çünkü kamu, para basma, vergi toplama, harcama yapma, kanun koyma gibi farklı kesimleri ilgilendiren ve onların yatırımları üzerinde sonuçlar doğuran kararları alma konusunda tek

konumundadır. Bu tekel gücün sınırsız, keyfi ve belirsiz şekilde kullanımının engellenmesi ve kamusal faaliyetlerin, tahminlerin ve bütçe uygulama sonuçlarının denetlenmesi mali raporların varlığıyla mümkündür (Üçbaş, 2013: 97; Karaarslan, 2002: 14; Athukorala, 2003: 3-4). Mali raporlama ile üretilen mali bilgiler aracılığıyla geçmiş uygulama sonuçları izlenebileceği gibi geleceğe yönelik tahminler de yapılabilmektedir. Bu tahminlerin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi, kamu kaynaklarının öncelikler de gözetilerek farklı alanlar arasında etkin şekilde dağılımını kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla mali raporlama gerek tahmin ile gerçekleşme düzeyleri arasındaki farkın azaltılması gerekse kaynakların çok yıllık bir anlayışla stratejik amaçlar ve hedefler doğrultusunda tahsisi ve kullanımı açısından da önem arz etmektedir (Ergen, 2016: 105).

Mali raporlama ile kamu idarelerinin kaynak dağılımı ve kullanımı, kamusal faaliyetlerin nasıl finanse edildiği, idarelerin yükümlülüklerini yerine getirebilme becerisi, mali durumundaki değişiklikleri, kaynakları yasal çerçeveye uygun olarak kullanıp kullanmadıkları ve son olarak mali açıdan saydam ve hesap verebilir olup olmadıkları tespit edilebilir. Bu doğrultuda mali raporlama, kamu idarelerinin sahip olduğu varlıklar, yabancı kaynaklar (borçlar), özkaynaklar, gelir, gider ve nakit akışlarına yönelik bilgi sağlamaktadır (Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliği (GYMY), Madde-309). Türkiye’de mali raporlama, özellikle 1990’lı yıllarla birlikte kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılması sürecinde gittikçe önem kazanmıştır. Çünkü o dönemde uygulanan muhasebe sistemi, merkezi yönetimin dışında kalan mahalli idareler, fonlar, sosyal güvenlik kuruluşları gibi idareleri kapsamına almamıştır. Bu nedenle kamunun mali işlemlerinin tümünün eksiksiz ve zamanında kayıt altına alınması ve ihtiyaç duyulan mali bilgilerin üretilmesi için yetersiz kalmıştır. Bu doğrultuda kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılmasına yönelik düzenlemelerin bir uzantısı olarak muhasebe sisteminin de gözden geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (DPT, 2000: 124). Nitekim Türkiye’de kamu mali yönetiminin dönüşümünü sağlamak için özellikle 1990’lı yılların ortasında başlayıp 2000’li yılların başlarında da süren bir dizi yasal ve kurumsal düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeler daha çok dış etkenlerin etkisiyle gündeme gelmiştir. Bunları şekillendiren etkenlerin başında Dünya Bankası ile başlatılan Kamu Mali Yönetimi Projesi, IMF ile imzalanan stand-by anlaşmaları ve Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde müktesebata uyum için gerekli olan düzenlemeler gelmektedir

*Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi*

(Eroğlu, Demirbaş, 2016: 296-297). Ayrıca Türkiye’de 2000 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Mali Saydamlık başlığını taşıyan Özel İhtisas Komisyonu Raporu hazırlanmıştır. Bu rapor çerçevesinde hizmetlerin etkinliğinin ve verimliliğinin artırılması, yeterince bilgilendirilmiş ve hızla karşılık veren bir kamusal karar alma sürecinin oluşturulması, mali raporlama, hesap verebilirlik ve mali saydamlığın geliştirilmesi ile denetimde etkinliğin artırılarak performans denetimine geçilmesi dört temel amaç olarak belirlenmiştir (DPT, 2000: 1; Eroğlu, Demirbaş, 2016: 297). Bu metinlerin ortak özelliği, Türkiye’de kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılarak kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanıldığı, mali bilgilerin saydam ve kamuoyu tarafından anlaşılabilir ve kamu idarelerinin ve yöneticilerinin hesap verebilir olduğu bir mali sistemin yaratılmasını hedeflemesidir. Nitekim 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK)’nda da yeni yönetim anlayışına ilişkin ilkelere yer verilmiştir. Bu ilkelerin başarılı şekilde uygulanabilmesi için gerek 5018 sayılı kanunla gerekse Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliği ve Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği (MİBMY) ile muhasebe sisteminin ve mali raporlamanın önemi vurgulanmıştır. Bu doğrultuda 2001 yılında yayımlanan “Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar” ile muhasebe sisteminin hesaplarda standartlaşmayı ve mali raporlar üretilebilmesini sağlamak üzere bir muhasebe planı hazırlanmıştır (Çetinkaya, 2004: 93-94). Ardından 5018 sayılı Kanun kapsamında analitik bütçe sınıflandırmasına geçilmiş, mali işlemlerin kayıt altına alınmasında nakit esası terk edilerek tahakkuk esasının uygulanması kabul edilmiştir.

Nakit esaslı muhasebe sistemi ile nakit akımlarından doğan işlemlerin kaydedilmesi öngörülmüştür. Dolayısıyla mali işlemlerin hesaplara kaydedilebilmesi için yalnızca nakdin tahsil edilmiş veya ödenmiş olması gerekmektedir. Bu yönüyle sistemin yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Çünkü nakit esasında bütçe gelir ve giderleri, nakit girişleri ve çıkışları ile nakit varlıkların gösterimine odaklanılmıştır. Ancak devletin malvarlığı, tahakkuk eden gelir ve giderleri, devlet borçları ve diğer yükümlülükleri, taahhüt ve garantileri ile varlık ve yükümlülüklerle yönelik fiyat ve miktar değişimleri, ertelenen ödemeleri, hazine garantileri kapsama alınmamıştır (Karaarslan, 2002: 4; DPT, 2000: 70). Bu nedenle kamu idarelerinin gerçekleştirdikleri

işlemlerin maliyetleri tam anlamıyla tespit edilememiştir. Özellikle modern bütçeleme sistemlerinde vurgulandığı üzere maliyetlerin tümüyle belirlenememesi önemli bir sorundur. Çünkü ödenek dağılımının ve kamu kaynaklarının kullanımının etkin şekilde gerçekleştirilebilmesi için aynı zamanda etkin bir maliyetlendirmenin yapılmasına da ihtiyaç vardır. Aksi halde orta ve uzun vadedeki öncelikli ve stratejik amaçlara ulaşabilmek için gerekli olan bütçe-plan ilişkisinin kurulması kolay olmamaktadır. Ayrıca maliyetlerin tümünün hesaplanmadığı durumda gerek idarelerin gerekse yöneticilerin performanslarının ölçümü zora girmektedir. Bunun yanında tüm mali işlemlerin kayıt altına alınmaması nedeniyle kapsamlı, detaylı ve güvenilir mali raporlar üretilmemiştir. Bu raporların yetersiz olması, kamu kaynağını kullanma yetkisine sahip idareler ve yöneticiler ile gerçekleştirilen mali işlemlerin saydamlığını ve hesap verebilirliğini azaltmaktadır (Blondal, 2003: 28; Karaarslan, 2002: 11; Van der Hoek, 2005: 33-34; OECD, 1993: 10; DPT, 2000: 70).

Nakit esaslı sistemin eksikliklerini gidermek için kamu mali yönetiminde yaşanan yeniliklerin bir uzantısı olarak tahakkuk esaslı muhasebe sistemine geçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu değişiklikte zaman içerisinde devletin ekonomik ve mali faaliyetlerinin genişlemesi ve bunun doğurduğu bilgi ihtiyacının artması, malların ve hizmetlerin gerek niteliklerinde gerekse sunum tekniklerinde yaşanan değişim ve bütçe sistemlerinin gelişimi etkili olmuştur (Çetinkaya, Yıldırım, 2006: 8-12; Karaarslan, 2002: 4). Ülkeler tahakkuk esaslı sisteme geçerek performans yönetimi ile finansal yönetimin geliştirilmesini, tüm kamusal işlemlerin maliyetlerinin hesaplanmasını ve böylelikle etkin kaynak dağılımına ulaşılmasına olanak sağlayan bilgi üretimini ve elde edilen bilginin kamuoyuyla paylaşılmasını sağlayacak mali raporlamanın iyileştirilmesini amaçlamıştır (Van der Hoek, 2005: 38). Bu doğrultuda Türkiye’de de 1990’lı yıllarda başlayan çalışmalar, 2003 yılında sonuç vermiş ve 5018 sayılı Kanunun farklı maddelerinde hüküm olarak yer almıştır. Kanunun 7. maddesi ile kamu hesaplarının standart bir muhasebe sistemi ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak hazırlanması hüküm altına alınmıştır. 49. madde kapsamında kamu hesaplarının, “kamu idarelerinin gelir, gider ve varlıkları ile mali sonuç doğuran ve özkaynağın artmasına veya azalmasına neden olan her türlü işlemlerle garantilerin ve yükümlülüklerin belirlenmiş bir düzen içinde hesaplara kaydedilerek, yönetim ve denetim yetkilileriyle kamuoyuna gerekli bilgilerin sağlanması amacıyla tutulacağı” ifade edilmiştir. 50. maddede

*Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi*

de “bir ekonomik değer yaratıldığında, başka bir şekle dönüştürüldüğünde, mübadeleye konu edildiğinde, el değiştirdiğinde veya yok olduğunda muhasebeleştirilir” hükmüne yer verilmiştir. Bu üç madde ile muhasebe sisteminde nakit esasının terk edilerek yerine tahakkuk esasına geçildiği anlaşılmaktadır (Tümer, Demirbaş, 2017: 71-72; 5018 sayılı KMYKK, Madde-49,50). Tahakkuk esaslı sistemde paranın ne zaman ödendiği veya alındığı önemini yitirmiştir. Aksine bir malın veya hizmetin satın alınması durumunda ödeme yapılıp yapılmadığı dikkate alınmadan gider, gelirin tahakkuk etmesi halinde de tahsil edilip edilmediğine bakılmaksızın gelir kaydedilmeye başlanmıştır. Ayrıca nakit esaslı sistemde kaydedilmeyen varlıklar, yükümlülükler, özkaynaklar, hazine garantileri gibi hesaplar da muhasebeleştirilebilmiştir. Böylece kaynakların etkin şekilde tahsisi ve kullanımı için gerekli olan mali bilgilerin ve raporların üretilmesi olanaklı hale gelmiştir (Sayıştay Başkanlığı, 2018: 12; DPT, 2000: 72; Üçbaş, 2013: 93). Öte yandan mali işlemlerin tümünün kapsama alınması, mali raporlamanın önemini arttırarak çağdaş anlamda ayrıntılı mali tabloların düzenlenmesine olanak sağlamıştır. Bu tabloların varlığı, bir kamu idaresinin orta ve uzun vadedeki mali sürdürülebilirliğini göstermesi, karar alıcılara mali bilgilere erişme ve onları analiz etme kolaylığı sağlaması ve idareler ile yöneticilerin performans bilgilerini ortaya koyarak hesap verebilirliği arttırması açısından önemlidir (Athukorala, 2003: 5; Çetinkaya, 2004: 88).

2. BELEDİYELERDE MALİ RAPORLAMA VE MALİ TABLOLARIN ÇEŞİTLERİ

Kamu mali yönetiminde yaşanan anlayış değişikliğiyle birlikte mali raporlamanın önemi gittikçe artmıştır. Bu değişikliğin temelini, özel sektör için geçerli olan kavramların ve ilkelerin kamunun işleyiş mantığına uyarlanarak uygulamaya konması oluşturmuştur. Bu ilkelerin başında gelen mali saydamlık ve hesap verebilirlik ilkeleri gereği, kamu idarelerinin faaliyetleri sonucu oluşan mali bilgileri kamuoyuyla paylaşabilmeleri için çeşitli mali tabloların kullanılması kararlaştırılmıştır. Bu tablolar, toplumun farklı kesimlerine ve kamu idarelerinin geçmiş dönemleri ile mevcut durumlarına ilişkin mali bilgiler içermesi nedeniyle önemlidir (Avrupa Komisyonu, 2012: 13). Çünkü mali tablolarda yer alan bilgiler aracılığıyla kamu idareleri tarafından alınan kararlar ile uygulanan politikaların başarısı analiz edilebilmektedir. Böylece hataların tespit edilmesi, sorunların çözülmesi ve yeni politikalar geliştirilmesi yanında kamu

767

IJSl 12/2
Aralık
December
2019

kaynaklarının etkin ve verimli şekilde kullanılması olanaklı hale gelmektedir (Avrupa Komisyonu, 2012: 17).

Kamu tarafından yayımlanan mali tabloların analiz edilmesi ile özel sektörde faaliyet gösteren işletmelerin finansal tabloları analizi arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu farklardan biri amaçları yönüyle ortaya çıkmaktadır. Bir işletmenin öncelikli amacı kar sağlamaktadır. Ancak kamu için öncelikli olan toplumun ihtiyaç duyduğu kamu hizmetlerini kaynakları etkin şekilde kullanarak yeterli ve kaliteli şekilde sunmaktır. Dolayısıyla bir işletmede finansal tabloların analizi ile karlılığın artırılabilmesi için gerekli mali organizasyonun kurulması ve bu doğrultuda geleceğe yönelik başarılı tahminlerin yapılması amaçlanmaktadır. Bunun yanında piyasadaki karar alıcılara işletmenin finansal durumu, performansı ve nakit akışı hakkında bilgi sağlamak ile yöneticilerin kaynakları nasıl kullandığının belirlenmesi de amaçlar arasında yer almaktadır (Güçenme Gençoğlu, 2014: 2; KGK, 2018: 3). Aksine kamu idarelerinin yayımlamakla yükümlü olduğu mali tabloların analizi ile kaynağın etkin şekilde tahsisi ve kullanımı, faaliyetlerindeki performans, etkinlik ve başarısı, kaynakların bütçelerle uyumlu ve yasalara uygun kullanımı ve mali işlemlerde saydam ve hesap verebilir olunup olunmadığının gösterilmesi amaçlanmaktadır (DMS-1, 2008). Öte yandan finansal tabloların analizi sonucu elde edilen bilgiler işletmenin yöneticileri, müşterileri, tedarikçilerini ve yatırımcılarını ilgilendirirken, kamu mali tablolarının analizi ile toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2012: 18-19). Ayrıca kamu mali tablolarının analizi, bir ülkede uygulanan mali politikaların takibi ve kontrolü ile uluslararası muhasebe standartları doğrultusunda karşılaştırılabilir istatistikler üretilmesine olanak sağlaması açısından önemlidir (Sayıştay Başkanlığı, 2018: 11).

Türkiye’de mali istatistiklerin uluslararası standartlar ile uyumlu şekilde tutulabilmesi ve tüm kamu idareleri için geçerli bir muhasebe ve raporlama sistemi oluşturulabilmesi için 2005 yılında Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Ancak 2013 yılı itibariyle yönetmeliğin güncelleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda yeni yönetmelik, 23.12.2014 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak 2015 yılında yürürlüğe girmiştir (Avrupa Komisyonu, 2012: 14). Bu yönetmeliğin 2. maddesi ile merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları ve mahalli

*Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi*

idarelerin kapsama alındığı belirtilmiştir. Dolayısıyla her bir belediyenin yönetmelik kapsamında belirlenen ilkeler ve politikalar doğrultusunda mali tablolarını oluşturup kamuoyuna sunma yükümlülüğü vardır (Türkyener, Altıntaş, 2012: 71; İpek, 2017: 154). Bu tablolar yönetmeliğin 313. maddesinde temel ve diğer mali tablolar olmak üzere sıralanmıştır. Temel mali tablolar bilanço, faaliyet sonuçları tablosu, nakit akış tablosu, özkaynak değişim tablosu, bütçelenen ve gerçekleşen tutarların karşılaştırma tablosu şeklinde sıralanmıştır (GYMY, Madde-313). Diğer mali tabloların çoğunun analitik bütçe sınıflandırması esas alınarak oluşturulduğu ve böylece muhasebe sistemi aracılığıyla elde edilen bilgilerin analitik bütçe sistemi çerçevesinde tasnif edilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Temel ve diğer mali tabloların sıralamasına Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği’nden de ulaşmak mümkündür. Öte yandan her iki yönetmelikte de mali tablolar içerisinde mizan cetveline de yer verilmiştir. Ancak mizan tam anlamıyla bir mali tablo özelliği göstermeyip daha çok temel mali tabloların sağlamasını yapan bir cetvel niteliğindedir (Türkyener, Altıntaş, 2012: 74). Belediyelerde mali raporlamada kullanılan mali tabloların Şekil-1 aracılığıyla toplu şekilde görülmesi mümkündür.

Şekil-1’de Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliği’ne göre beş tane temel mali tablo sıralanmıştır. Ancak bunlardan ikisine (özkaynak değişim tablosu, bütçelenen ve gerçekleşen tutarların karşılaştırma tablosu) Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği’nde yer verilmemiştir. Diğer mali tabloların sayısı her iki yönetmelikte de aynıdır. Ancak giderlerin ekonomik sınıflandırması yerine MİBMY’de giderlerin fonksiyonel sınıflandırmasına yer verilmiştir. Öte yandan kapsama dahil olan kamu idarelerinin ihtiyaç duymaları halinde Şekil-1’de sıralananların dışında mali tablolar hazırlayabileceği hüküm altına alınmıştır. 2006-2015 dönemi incelendiğinde, bilanço ve faaliyet sonuçları tablosunun, belediyeler tarafından en çok kullanılan mali tablolar olduğu görülmektedir. Bunun yanında giderlerin ve gelirlerin ekonomik sınıflandırılması, mizan gibi tablolar da kullanılmaktadır.

769

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Şekil 1: Belediyelerde Mali Raporlamada Kullanılan Mali Tablolar

Mizan Cetveli	Temel Mali Tablolar	Diğer Mali Tablolar
	<ul style="list-style-type: none">•Bilanço•Faaliyet Sonuçları Tablosu•Nakit Akış Tablosu•(Özkaynak Değişim Tablosu)•(Bütçelenen ve Gerçekleşen Tutarların Karşılaştırma Tablosu)	<ul style="list-style-type: none">•Bütçe Uygulama Sonuçları Tablosu•Gelirlerin Ekonomik Sınıflandırılması•Giderlerin Kurumsal (Fonksiyonel) Sınıflandırılması•Giderlerin Ekonomik Sınıflandırılması•Bütçe Gelirlerinin Ekonomik Sınıflandırılması•Bütçe Giderlerinin Kurumsal Sınıflandırılması•Bütçe Giderlerinin Fonksiyonel Sınıflandırılması•Bütçe Giderlerinin Finansal Sınıflandırılması•Bütçe Giderlerinin Ekonomik Sınıflandırılması•Bütçe Giderleri ve Ödenekler Tablosu

770

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Kaynak: GYMY, Madde-313; MİBMY, Madde-485.

Mizan cetveli, her ayın sonu itibariyle yevmiye defteri ile yardımcı defterlerden yararlanılarak ayrıntılı olarak ve ana hesap bazında düzenlenir. Cetvelde, her hesabın borç ve alacak sütunlarındaki tutarların, yevmiye ve yardımcı defterlerindeki borç ve alacak toplamalarına ve borç sütunu toplamı ile alacak sütunu toplamının birbirine eşit olması gerekir. Mizan cetveli, aylık mizan ve yıllık olarak geçici ve kesin mizan şeklinde hazırlanır.

Bilanço, kamu idaresinin belli bir tarihteki varlıklarını, yabancı kaynaklarını ve özkaynaklarını gösteren bir mali tablodur. Kesin mizanda yer alan hesapların borç kalanları bilançonun aktif hesaplarını, alacak kalanları da bilançonun pasif hesaplarını oluşturur. Aktif ve pasifi düzenleyici hesaplar buldukları grupta eksi değer olarak gösterilir. Bilançolar, dönemler arasında karşılaştırma yapılabilmesini sağlamak üzere son üç faaliyet dönemine ilişkin verileri kapsayacak şekilde hazırlanır. GYMY'nin 8. maddesinde yer alan ilkeler doğrultusunda, bilançoların hesap tipinde hazırlanması gerektiği kararlaştırılmıştır. Hesap tipi

yönetimi ile yükümlülüklerine ilişkin işlemlerinden kaynaklanan gelir ve giderleri gösteren ve bunlar hakkında detaylı bilgi sağlayan mali rapordur. Bu tablo, faaliyet dönemine ait gelir ve gider hesapları hesap grupları ile indirim, iade ve iskonto hesapları hesap grubundaki hesaplardan üretilir ve bilançoda olduğu gibi son üç faaliyet dönemine ilişkin verileri kapsayacak şekilde hazırlanır (GYMY, Madde-315).

Nakit akış tablosu, kamu idaresinin belirli raporlama dönemleri itibariyle nakit ve nakit benzeri varlıklarının akışını gösteren tablodur. Nakit benzeri varlıklar, hemen paraya dönüştürülebilen ve değer değişikliği oluşma ihtimali ihmal edilebilir ölçüde olan varlıklardır. Nakit akışı tablosu genel yönetimin ve her bir kamu idaresinin dönem nakit tahsilatları ve ödemeleri, mali ve mali olmayan varlıkları ile yükümlülüklerine ilişkin işlemlerden kaynaklanan nakit akışlarını gösterir (GYMY, Madde-316).

Özkaynak değişim tablosu, kamu idaresinin özkaynağındaki iki raporlama tarihi arasındaki değişiklikleri ve dönem içerisinde net değerde meydana gelen artış ve azalışları gösteren tablodur (GYMY, Madde-316/A).

Bütçelenen ve gerçekleşen tutarların karşılaştırma tablosu da kamu idaresinin bütçe ödeneğini, gelir tahminini, nihai ödeneğini ve gerçekleşen bütçe tutarını gösteren tablodur (GYMY, Madde-316/B).

Bütçe uygulama sonuçları tablosu, kamu idaresinin bütçe uygulamaları sonucunda belirli raporlama dönemlerinde elde ettiği bütçe gelirleri ve yaptığı bütçe giderlerini gösteren ve bunlar hakkında detaylı bilgi sağlayan mali tablodur. Bu tablo da dönemler arasında karşılaştırma yapılabilmesine olanak sağlamak için son üç mali yıla ilişkin verileri kapsayacak şekilde hazırlanır (GYMY, Madde-317).

Analitik bütçe sınıflandırması esas alınarak oluşturulan tablolar sınıflandırmanın türü doğrultusunda veri sunmaktadır. Bu kapsamda hazırlanması öngörülen her bir tablo ile dönemler arasında karşılaştırma yapılabilecek şekilde son üç faaliyet dönemini içermesi kararlaştırılmıştır. *Gelirlerin ve giderlerin ekonomik sınıflandırması* ile kamu idarelerinin ekonomik etki açısından faaliyet gelir ve giderlerini raporlanmaktadır. *Giderlerin kurumsal sınıflandırmasında* giderlerin

kurumsal düzeyde dağılımı gösterilmektedir. Harcamaların fonksiyonel sınıflandırması ile bütçe giderlerinin temel fonksiyonlar esas alınarak, finansal sınıflandırmayla da bütçe giderlerinin hangi kaynaklardan finanse edildiğinin raporlanması söz konusudur. Son olarak *bütçe giderleri ve ödenekler tablosu* (giderler ile gelen ödenekleri, ödeneklerden kullanılanlar ve azaltılanları ve ödenek üstü harcamayı gösterecek şekilde) “bütçe hesapları ana hesap grubundaki bütçe gider hesaplarından” ve “nazım hesaplar ana hesap grubundaki ödenek hesaplarından” yararlanılarak hazırlanır (GYMY, Madde/318-326).

3. BELEDİYELERİN BORÇLANMA GEREKÇELERİ VE YABANCI KAYNAKLARIN HESAP YAPISI

GYMY’nin 4. maddesinde yabancı kaynak kavramı, “geçmişteki işlem ve olaylardan doğan ve ödenmesi sonucunda, idarenin ekonomik kaynak ve değerlerinde azalma gerçekleşmesi beklenen, idareye ait mevcut borç ve sorumlulukları” şeklinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla belediye bilançolarında yer alan yabancı kaynaklar, belediyelerin farklı vade ve türdeki borçlarını göstermektedir. Borçlar, vadeleri açısından kısa ve uzun vadeli olmak üzere iki şekilde, türleri itibariyle de iç ve dış mali borçlar, faaliyet borçları, emanet yabancı kaynaklar gibi hesap gruplarına ayrılmaktadır. Bu nedenle bilançolarda yer alan yabancı kaynak hesap gruplarını ayrı ayrı açıklamadan önce belediyelerin hangi gerekçeler doğrultusunda borçlanmaya başvurduğu aşağıda maddeler şeklinde sıralanmıştır (Çetinkaya, Demirbaş, 2004: 19-20; Yıldırım, 2010: 105-106):

- 1980’lerde başlayan ve 1990’lı yıllarla birlikte hız kazanarak kamu mali yönetimini yeniden yapılandıran piyasa yanlısı düzenlemeler gerek merkezi gerekse mahalli düzeyde dönüşüme neden olmuştur. Bu düzenlemeler arasında kamunun ölçeğinin küçültülmesi ve üretmek yerine daha çok düzenleyici rol üstlenmesi, özelleştirme, finansal serbestleşme gibi uygulamalar yer almaktadır. Bu doğrultuda son dönemlerde yaygın olarak kullanılan yönetim kavramı gereği, kamusal karar alma süreçlerine özel sektörün de dahil edilmesi sonucu kamu idarelerinin piyasada yer alan şirketlerle ilişkisi yoğunlaşmıştır. Bu şekilde kamusal malların ve hizmetlerin üretim ve sunum süreçlerinde özel sektörün payının artması kamunun finansman yapısını değiştirmiştir. Bu süreçten bir mahalli idare birimi olarak

belediyeler de etkilenmiş ve özellikle büyükşehirlerde hızla artan nüfusun gerektirdiği su, kanalizasyon, gaz, elektrik, katı atık, atık su, kent içi ulaşım, konut gibi altyapı ve üstyapı yatırımlarının finansmanı özel sektörden borçlanarak gerçekleştirilmiştir (Falay, 1995: 13-24; Çınar, 2005: 64). Öte yandan kamu mali yönetiminde yaşanan dönüşümün bir uzantısı olarak belediyelerin kentsel altyapı yatırımlarının finansmanı için kullanılan kamusal gelirler (ulusal vergi ve borçlanma) verimsiz oldukları ileri sürülerek azaltılmış, yerine yerel yönetim bankacılığının (İller Bankası) yapısı da değiştirilerek uluslararası sermayeye yeni birikim alanları açılmıştır. Bu düzenlemeler sonucunda da belediyelerin borçlanma düzeyinde artış yaşanmıştır (Çınar, 2005: 58; Yakar Önal, 2008: 196; Gül, 2009: 101).

- Belediyelerin borçlanmaya başvurmalarının temel gerekçelerinden birini gelir ve giderleri arasındaki eşitsizlik oluşturmaktadır. Özellikle kentsel yaşamda sanayi ve hizmetler sektörünün gelişimiyle birlikte artan istihdam olanakları sonucu kırdan kente göçün hızlanması nüfusun artmasına neden olmuştur. Bu artış kentlerde yaşayan vatandaşların hizmet taleplerini çeşitlendirerek belediyelerin görevlerinin ve sorumluluklarının artmasına da zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda kentlerin daha yaşanabilir ve modern hale gelmesi için belediyelerin yaptığı harcamalar da artmıştır. Ancak yeni kamu mali yönetimi anlayışı çerçevesinde bir dizi düzenleme yapılsa da gelirleri aynı ölçüde artmamıştır. Bu nedenle belediyeler gelir-gider denkleğini sağlayabilmek adına borçlanmaya başvurmuştur (Falay, 1995: 13-24; Gül, 2009: 97-98).
- Belediyeleri borçlanmaya iten bir diğer gerekçe, genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından aktarılan payların dışında sahip oldukları öz gelirlerinin yetersiz olmasıdır. Belediyelerin yasama organları aracılığıyla vergi koyma yetkisinin olmamasının yanında öz gelirlerini toplamak konusunda rahat davranmaları bu tür gelirlerin daha da azalmasına yol açmaktadır. Bu durumda belediyeler de oluşan finansman açığını borçlanmayla kapatma yoluna gitmektedir.
- Belediyelerin görevleriyle orantılı gelirlerinin yetersiz olması kadar harcamaların etkin şekilde yapılmasına olanak sağlayan anlayışın ve organizasyonun kurulamaması da borçlanmanın artmasına neden olmaktadır. Özellikle popülist politikalar sonucu gereksiz yatırımlara girişilmesi ile yatırım harcamaları, siyasi kaygılar nedeniyle gereksiz işe almalar sonucu cari harcamalar artmıştır

*Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi*

(Dönmez, 1995: 648-652’den aktaran Çetinkaya, Demirbaş, 2004: 19-20). Bu tür plansız harcamalar, belediyelerin esas olarak yapmaları gereken harcamaların yapılamamasına yol açarak vatandaşların yerel nitelikteki hizmetlere yeterli ölçüde ulaşamamaları sonucunu doğurmuştur (Çetinkaya, Demirbaş, 2004: 20). Bu yönüyle kamu kesiminde hazırlanan planlara uyma anlayışının kaynak kullanma yetkisine sahip olması gereken yöneticilerce yeterince benimsenmediği belirtilebilir.

- Belediyelerin borçlanma gerekçeleri içinde literatürde fazla yer verilmeyen bir husus da mali tabloların içinde yer alan yabancı kaynakların son yıllarda hızla artarak mali tabloların işleyişini bozmasıdır. Mali tablolarda yabancı kaynaklar içinde yer alan “bütçe emanetleri” kalemindeki artışlar bütçe belgesinin gerçekçi hazırlanmamasının bir sonucudur. Gerçekçi bütçe tahmininin yapılmamasından dolayı gelirlerin giderlere yetmemesi sonucunda yapılmayan ödemeler bütçe emanetlerine kaydedilince ilerleyen yıllarda bütçeden yapılacak ödemelerin sıkışması sorunu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla emanetlerden yapılacak ödemeler için borç kaynağı bulmak zorunluluk olarak kendini göstermektedir.

Bu gerekçelerden sonuncusu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu borçlanma gerekçesi doğrudan değil dolaylı olarak belediyelerin borçlanma gerekçesini oluşturmaktadır. Bu gerekçe içinde yer alan işlemler teknik yapısından dolayı literatürde yeterince ele alınmamıştır. Belediyelerin mali tablolarının incelenmesi ile görülen durum bu idarelerin mali yapısının yıllar geçtikçe bozulduğudur. Bunun nedeni belediyelerin hizmetlerin finansmanı ve mevcut borçların geri ödemeleri için yeterli olmayan gelirlerini yeterli düzeyde göstererek diğer deyişle gerçekçi bütçe tahminlerinden uzaklaşarak yeni borçlanma yapabilmelerine olanak sağlamalarıdır. Bu sorun belediyelerin kamu idarelerine karşı olan yükümlülüklerini yerine getirememesi (Ortak, 2011: 174), piyasadan satın alınan hizmetin bedelini ödemek yerine emanet hesaplarında bekletme gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Belediyelerin kısa ve uzun vadeli ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlara olan borçları bütçelerinde detaylı şekilde gösterilmektedir. Ancak kamu idarelerine olan borçları, faaliyet borçları, emanet hesapları, alınan avansları veya ödenecek diğer mali yükümlülükleri yeteri düzeyde ön planda değildir. Dolayısıyla bu tür

hesap gruplarında biriken tutarların analiz edilmesi önemlidir. Bu tutarlara genel yönetim kapsamında yer alan kamu idareleri için uygulanması kararlaştırılan Çerçeve Hesap Planı'ndan ulaşılması mümkündür (Kerimoğlu, 2006: 232). Bu planda dokuz ana hesap grubu belirlenmiştir. Bu hesap gruplarından ilk beş tanesi bilanço hesapları bölümünü oluşturmaktadır. İlk beş hesap grubu 1. Dönen Varlıklar, 2. Duran Varlıklar, 3. Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, 4. Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve 5. Özkaynaklar şeklinde sıralanmıştır. Faaliyet hesapları bölümü 6 numaralı Faaliyet Hesapları, bütçe hesapları 8 numaralı Bütçe Hesapları ve son olarak nazım hesaplar bölümü de 9 numaralı Nazım Hesaplar ana hesap grubundan oluşmaktadır. Bu çalışmanın kapsamı gereği yalnızca 3 ve 4 numaralı ana hesap gruplarının tanıtımının yapılması yeterli görülmüştür. Bu tanıtım GYMY ve MİBMY'nde yer alan ilgili maddeler ile 2018 Mahalli İdareler Detaylı Hesap Planı dikkate alınarak yapılmıştır.

Yabancı kaynaklar içerisinde 3 numaralı hesap grubunda yer alan Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar ana hesabı, bir yıl veya faaliyet dönemi içinde geri ödenmesi gereken yabancı kaynakları kapsamaktadır. Vadesi bir yılı aşan yabancı kaynaklara da 4 numaralı hesapta Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar başlığıyla yer verilmektedir. Bu ana hesap gruplarının bölümleri aşağıdaki Şekil-2'de sıralanmıştır.

Şekil 2: Belediyelerde Ana Hesap Grupları İtibariyle Yabancı Kaynaklar

Kaynak: MİBMY, Madde-230-343.

*Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi*

“Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar” ana hesap grubunda *Kısa Vadeli İç Mali Borçlar* hesap grubu, vadesi bir yıl veya faaliyet dönemiyle sınırlı olarak kredi kurumlarından alınan borçları, para ve sermaye piyasası araçlarıyla sağlanan iç mali borçları, finansal kiralamadan kaynaklanan mali borçları, kısa vadeli diğer iç mali borçları ile vadesine bir yıldan az süre kalan uzun vadeli iç mali borçlarına ait anapara tutarları ve kur farklarını izlemek için kullanılır. *Kısa Vadeli Dış Mali Borçlar* hesap grubunda belediyelerin vadesi bir yıl veya faaliyet dönemi ile sınırlı dış mali borçları ile dönem sonunda vadesine bir yıldan az süre kalan uzun vadeli dış mali borçlarına ait anapara tutarları ve kur farkları izlenmektedir. *Faaliyet Borçları* hesap grubunda, belediyelerin ödeme emri belgesine bağlandığı halde henüz hak sahiplerine ödenmeyen bütçe emanetleri ve mal alınıp, hizmet gördürülerek gider gerçekleşmiş olmakla birlikte ödeneği bulunmadığı için ödenemeyen bütçeleştirilecek borçlar izlenmektedir. *Emanet Yabancı Kaynaklar* hesap grubunda mevzuat çerçevesinde vadesi belli olmayan ve bir yıldan kısa vade ile nakden veya mahsuben tahsil edilen ihale teminatları, geçici ve kesin teminatlar, vergi teminatları gibi borçlar ile kurumlara, kişilere ve sendikalara ait, niteliği belli olmayan ve dağıtılacak paralar, muhasebe birimleri adına yapılan kesintiler, AB ve uluslararası kuruluşlardan proje karşılığı alınan hibeler, şartlı bağış ve yardımlardan devreden emanetler ve diğer emanetler gibi tutarlar izlenmektedir. *Alınan Avanslar* hesap grubunda iş, sözleşme ve diğer nedenlerle ulusal para veya döviz cinsinden tutarların takibi yapılmaktadır. *Ödenecek Diğer Yükümlülükler* hesap grubunda, belediyeler tarafından sorumlu veya mükellef sıfatıyla ödenecek her türlü vergi, resim, harç ve benzeri borçlar ile sosyal güvenlik kesintileri, fonlar adına tahsil edilen tutarlar ve mevzuatı gereğince bütçe gelirlerinden diğer kamu idareleri adına ayrılan paylar ve giderler için ayrılan her türlü karşılıklar ile kanuni süresinde ödenmeyen, ertelenen veya taksitlendirilen vergi ve diğer yükümlülükler izlenmektedir. *Borç ve Gider Karşılıkları* hesap grubunda, mevzuat doğrultusunda belirlenen esaslara dayanarak ayrılan borç ve gider karşılıkları izlenmektedir. *Gelecek Aylara Ait Gelirler ve Gider Tahakkukları* hesap grubu ile içinde bulunulan dönemde veya daha önceki dönemlerde ortaya çıkan gelecek aylara ait gelirler ile faaliyet dönemine ait olup, ödemesi gelecek aylarda yapılacak giderler izlenmektedir. *Diğer Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar* hesap grubunda da bir belediyenin mal ve hizmet satışı nedeniyle tahsil ettiği katma değer vergisi tutarları, bunlardan mahsup edilen ve ödenen tutarlar ve sayım yapılması sonucu tespit

777

IJSl 12/2
Aralık
December
2019

edilen kasa, döviz, çek, menkul kıymet, maddi duran varlık ve diğer fazlalıklar geçici olarak kaydedilip izlenmektedir (MİBMY, Madde-230-298).

“Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar” ana hesap grubunda da vadesi bir yılı aşan yabancı kaynaklar izlenmektedir. *Uzun Vadeli İç Mali Borçlar* hesap grubu, vadesi bir yılı aşan kredi kurumlarına olan borçları, para ve sermaye piyasası araçlarıyla sağlanan iç mali borçları, finansal kiralamadan kaynaklanan mali borçları, uzun vadeli diğer iç mali borçların anapara tutarları ve kur farklarının izlenmesi için kullanılır. *Uzun Vadeli Dış Mali Borçlar* hesap grubu, vadesi bir yılı aşan süreyle yabancı para üzerinden yapılan dış borçlanma, program ve dış proje kredi kullarımlarına ait anapara tutarları, garantili borçlardan devir alınanların anapara tutarları ile kur farklarının izlenmesi için kullanılır. *Faaliyet Borçları* hesap grubunda kamu idarelerinin mal ve hizmet alımları nedeniyle ya da diğer nedenlerle ortaya çıkan ve vadesi faaliyet dönemini aşan borçları izlenmektedir. *Diğer Borçlar* hesap grubu, başka bir grupta yer almayan ve vadesi faaliyet dönemini aşan borçların izlenmesi için kullanılır. *Alınan Avanslar* hesap grubu, iş, sözleşme ve diğer nedenlerle üçüncü kişilerden alınan uzun vadeli avansların izlenmesi için kullanılır. *Borç ve Gider Karşılıkları* hesap grubu ile mevzuatı gereğince belirlenen esaslar çerçevesinde ayrılacak uzun vadeli her türlü borç ve gider karşılığı izlenmektedir. *Gelecek Yıllara Ait Gelirler ve Gider Tahakkukları* hesap grubu kapsamında içinde bulunulan dönemde ortaya çıkan gelecek yıllara ait gelirler ile faaliyet dönemine ait olup, ödemesi gelecek yıllarda yapılacak giderler izlenmektedir. *Diğer Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar* hesap grubu ile açıklanan hesap gruplarında tanımlanmamış olan diğer uzun vadeli yabancı kaynaklar izlenmektedir (MİBMY, Madde-299-343).

778

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

4. BELEDİYELERİN YABANCI KAYNAK YAPISININ BİLANÇOLAR ARACILIĞIYLA MALİ ANALİZİ

Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB) Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan Mali Analiz Rehberi’nde mali analiz, “bir veya birkaç döneme ait finansal tablolarda yer alan kalemlerin, ilgililerinin amaçlarına uygun olarak, gerek kendi aralarındaki gerekse bütünle olan ilişkilerinin çeşitli analiz tekniklerinden yararlanılarak incelenmesi, yorumlanması ve içinde bulunulan koşulların da göz önünde bulundurulması suretiyle değerlendirilmesi işlemleri” olarak

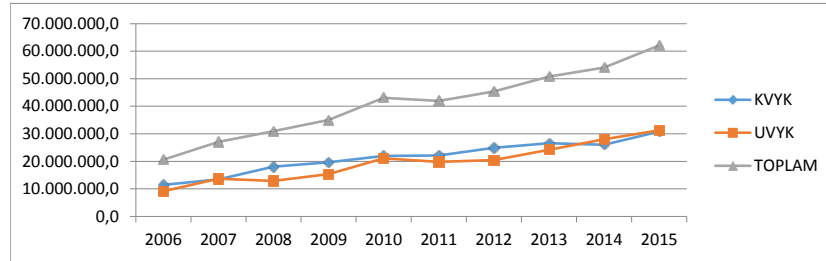
Türkiye'de Belediyelerin Mali Tabloları Temelinde Yabancı Kaynak Yapısının Analizi

tanımlanmıştır (HMB, 2019: 1). Kamu idarelerinin mali tablolarının mali anlamda analize tabi tutulması, özellikle mali saydamlık ve hesap verebilirlik ilkeleri ile kaynakların etkin ve verimli kullanımına yönelik detaylı bilgilerin kamuoyuna sunulması açısından önemlidir. Bu doğrultuda çeşitli analiz teknikleri belirlenmiştir. Bu teknikler, Mali Analiz Rehberi'nde Karşılaştırmalı Analiz (Yatay Analiz), Yüzde Yöntemi ile Analiz (Dikey Analiz), Eğilim Yüzdeleri Analizi (Trend Analizi) ve Oran Analizi (Rasyo Analizi) olmak üzere dört başlıkta sıralanmıştır (HMB, 2019: 2-3). Nitekim çalışmanın bu başlığında sözü geçen tekniklerden de yararlanılarak belediyelerin kısa ve uzun vadeli yabancı kaynak yapısındaki değişim, 2006-2015² döneminde yayımlanan bilançolar doğrultusunda analiz edilmiştir. Ancak analiz gerçekleştirilirken esas olarak belediyelerin kısa ve uzun vadeli banka kredileri (300 ve 400 numaralı kodlar) ile dış mali borçlar (31 ve 41) hesaplarının dışında kalan ve kamuoyuna çok fazla yansımayan diğer borçlar ve yükümlülüklerin yapısına dikkat çekmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aşağıda yer verilen grafikler aracılığıyla diğer borçların ve yükümlülüklerin analizi yapılmıştır.

779

IJSS 12/2
Aralık
December
2019

Grafik 1: Kısa Vadeli ve Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Gelişimi (Bin TL)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

² Bu dönemin ele alınmasının nedeni, eski adıyla Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü internet adresinde yer alan bilanço verilerinin son olarak 2015 yılında yayımlanmasıdır. Bu nedenle son üç yılın verileri (2016, 2017, 2018) için belediyelerin faaliyet raporlarından ve Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporları'ndan yararlanılmıştır.

Grafik-1'deki veriler, 2006-2015 yılları arasında belediyelerin kısa ve uzun vadeli yabancı kaynaklarındaki değişimi ortaya koymaktadır. Grafikten de görüldüğü gibi, belediyelerin gerek kısa vadeli gerekse uzun vadeli yabancı kaynakları artmıştır. Kısa vadeli yabancı kaynaklar, 2006 yılı itibariyle yaklaşık 11,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu tutar 2007 yılında 13,4; 2008'de 18; 2009'da 19,6; 2010'da 21,9; 2011'de 22,1; 2012'de 24,8; 2013'te 26,5; 2014'te 26 ve 2015 yılında da 30,8 milyar TL'ye ulaşmıştır. Uzun vadeli yabancı kaynaklar açısından bakıldığında, tutarın 2006 yılında yaklaşık 9,1 milyar TL olduğu görülmektedir. Bu tutar 2007 yılında 13,6; 2008'de 12,9; 2009'da 15,3; 2010'da 21; 2011'de 19,8; 2012'de 20,4; 2013'te 24,2; 2014'te 28 ve 2015 yılında da 31,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Her iki yabancı kaynak türünde yaşanan artış belediyelerin 2006 yılı itibariyle 20,6 milyar TL düzeyinde olan toplam yabancı kaynaklarının 2015 yılında 62,1 milyar TL'ye yükselmesine yol açmıştır.

2016 ve 2017 yıllarında belediyelerin aktif, pasif, özkaynak bilgilerinin yer aldığı bilançoları yayımlanmamıştır. Ancak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yayımlanan Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporları doğrultusunda bu bilgilere ulaşabilmek mümkündür. Bu raporlarda yalnızca mahalli idarelerin bilançolarına yer verilmiştir. Son olarak 2015 yılı itibariyle hem mahalli idarelerin hem de belediyelerin bilançoları ayrı ayrı yayımlanmıştır. Dolayısıyla 2015 yılında belediyelerin toplam yabancı kaynaklarının mahalli idareler yabancı kaynakları içerisindeki payı hesaplanarak 2016 ve 2017 yılları için tahmin yürütülebilir. Bu doğrultuda 2015 yılı itibariyle belediyelerin yabancı kaynaklarının toplam yabancı kaynakları içerisindeki payı yaklaşık %97,7 (62,1 milyar TL/63,5 milyar TL) olarak hesaplanmıştır. Bu oran 2016 yılı mahalli idareler yabancı kaynaklar toplamına uygulandığında, belediyelerin yabancı kaynak tutarı yaklaşık 78,8 milyar TL olarak hesaplanabilir. 2017 yılı için de aynı işlemin yapılması durumunda elde edilen tutar 105,1 milyar TL'ye ulaşmaktadır. Dolayısıyla her iki yılda da belediyelerin yabancı kaynak artışını sürdürdüğü belirtilebilir.

Belediyelerin yabancı kaynakları vadeleri açısından incelendiğinde, 2006-2015 döneminin ilk sekiz yılında kısa vadeli yabancı kaynakların toplam içerisindeki payının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu eğilim 2014 ve 2015 yılları itibariyle tersine dönmüş ve uzun vadeli yabancı kaynakların payında artış yaşanmıştır. Belediye türleri

*Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi*

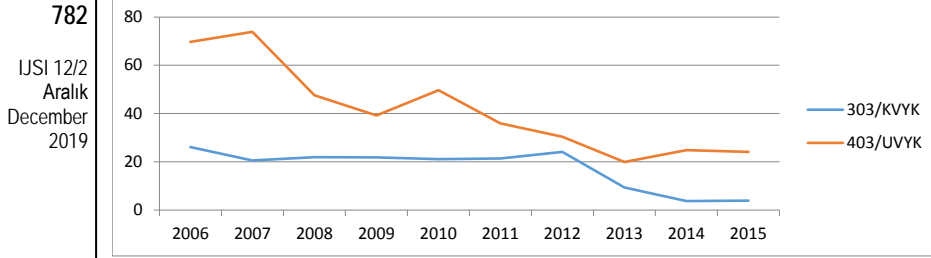
itibariyle bakıldığında, toplam yabancı kaynaklar içerisindeki en büyük payın büyükşehir belediyelerine ait olduğu tespit edilmiştir. Bu süreçte ele alınan her bir yılda büyükşehir belediyelerinin toplam yabancı kaynaklarının tüm belediyelerin toplam yabancı kaynaklarına oranı %50 ve üzerinde gerçekleşmiştir. Bu oran 2006 yılında yaklaşık %56,1; 2007’de %60,8; 2008’de 56,2; 2009’da %57; 2010’da %59,5; 2011’de %55,6; 2012’de %52,4; 2013’te %49; 2014’te %54,6 ve 2015’te de %54,9 düzeyinde gerçekleşmiştir. Büyükşehir belediyeleri görevleri, sorumlulukları ve yetkileri itibariyle mahalli düzeyde en önemli aktör olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla gerek görev ve sorumlulukları gerekse daha önce sıralanan gerekçeler doğrultusunda borçlanmaya başvurabilmektedirler. Bu nedenle büyükşehir belediyelerinin yabancı kaynak tutarlarının tüm belediyeler içerisinde önemli bir paya sahip olduğu belirtilebilir. 2012 yılında kabul edilen ve 2014 yılında uygulamaya konan 6360 sayılı *On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* ile on dört yeni büyükşehir belediyesinin oluşturulmasının etkili olduğu söylenebilir.

Büyükşehir belediyeleri içerisinde³ de 2015 yılı itibariyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) yaklaşık 9,2 milyar TL toplam yabancı kaynak tutarıyla öne çıkmıştır. Bu tutar 2016 yılında 13 milyar TL, 2017’de de 19,6 milyar TL’ye ulaşmıştır (İBB, 2016: 41; 2017: 35; 2018: 34). İzmir Büyükşehir Belediyesi’nde 2015 yılında yaklaşık 1,3 milyar TL olan tutar, 2016’da 2,1 milyar TL ve 2017 yılında da 2,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (İzmir BB, 2018: 48). Bursa Büyükşehir Belediyesi (BBB)’nin 2015 yılı faaliyet raporunda bilançosuna yer verilmediği için yabancı kaynak tutarı görülememiştir. Ancak 2016 yılı raporundaki tabloya göre toplam yabancı kaynak tutarı yaklaşık 3 milyar TL, 2017 yılında da 3,8 milyar TL düzeyinde gerçekleşmiştir (BBB, 2017: 66; 2018: 62). Antalya Büyükşehir Belediyesi (ABB)’nin 2015 yılındaki yabancı kaynaklarının toplam tutarı yaklaşık 855 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu tutar 2016 yılında 1,1 milyar TL’ye, 2017’de de 1,9 milyar TL düzeyine ulaşmıştır (ABB, 2016: 62; 2017: 54; 2018: 50). Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin faaliyet

³ Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)’nin 2018 yılı verilerine doğrultusunda en fazla nüfusa sahip beş büyükşehir belediyesinin (İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Antalya) faaliyet raporları incelenmiştir.

raporlarının Temel Mali Tablolara İlişkin Açıklamalar başlığında bilançolarına yer verilmediği için yabancı kaynak tutarlarına ulaşamamıştır. Bu doğrultuda 2017 yılı itibariyle dört büyükşehir belediyesinin yabancı kaynaklar toplamı (28,2 milyar TL) tüm belediyelerin yabancı kaynaklarının (105,1 milyar TL) yaklaşık dörtte birini oluşturduğu ifade edilebilir.

Grafik 2: Kamu İdarelerine Mali Borçlar Hesabının Kısa ve Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Hesaplarına Oranları (%)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

Grafik-2'de belediyelerin kamu idarelerine olan borçlarının kısa ve uzun vadeli yabancı kaynaklar içerisindeki payları ayrı ayrı ele alınmıştır. Belediyelerin kamu idarelerine mali borçlar hesabı ikrazen ve garantili kullanılan borçlar ile kamu idarelerinden alınan nakdi kaynaklara ilişkin borçlardan oluşmaktadır. Bu kapsamda belediyeler genel ve özel bütçeli idarelere, düzenleyici ve denetleyici kurumlara, sosyal güvenlik kurumlarına borçlanabilmektedir. Grafikte yer alan veriler doğrultusunda, bu tür borçların yıllar itibariyle azaldığı görülmektedir. Kamu idarelerine kısa vadeli mali borçların kısa vadeli yabancı kaynaklar içerisindeki payları 2006 yılında %26,1 düzeyinde iken, 2015 yılına gelindiğinde %3,9'a inmiştir. Uzun vadeli kamu idarelerine mali borçlar açısından da benzer eğilim yaşanmış ve borçlar 2006 yılında %69,7 düzeyinde iken; 2015 yılında %24,1 düzeyine gerilemiştir.

Belediyelerin kamu idarelerine mali borçlarının azalmasında, 2010 yılında Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılan 2010/238 sayılı

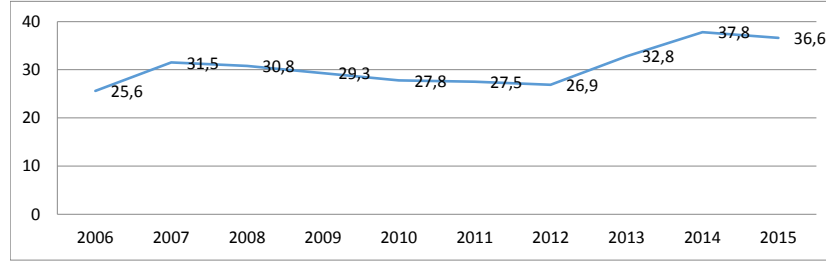
**Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi**

Büyükşehir Belediyeleri, İl Özel İdareleri, Belediyeler ve Bunların Bağlı Kuruluşlarının Borçlarına Karşılık Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilat Toplamı Üzerinden Ayrılacak Paylardan Yapılacak Kesintilere İlişkin Esaslar’ın yürürlüğe konmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Bu karar ile belediyelerin kamuya olan borçlarının (vergi, SGK, İller Bankası vb.) ödenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda her ay genel bütçe vergi gelirleri tahsilatı toplamı üzerinden ayrılacak paylardan %40 oranında kesinti yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak kararın 5. maddesine göre, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre takip edilen devlete olan borçlar, İller Bankasına olan borçlar, Sosyal Güvenlik Kurumuna olan borçlar ile 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun kapsamında tanımlanan Hazine alacağı niteliğindeki borçlar açısından, 01.03.2010 tarihinden sonra borç doğmaması durumunda kesinti oranının %25 olarak uygulanacağı hükme bağlanmıştır (2010/238 sayılı BKK, Madde-1, 5). Ardından vergi ve diğer bazı alacakların yeniden yapılandırılmasına yönelik 6736, 7020 ve 7143 sayılı Kanunlar ile belediyeler tarafından ödenmesi gereken tutarların, %40 oranı dikkate alınmaksızın aylık dönemler halinde yüz kırk dört eşit taksitte tahsil edilebileceği kararlaştırılmıştır. Ayrıca yeni uygulama kapsamında kesinti tutarının, genel bütçe vergi gelirleri tahsilatı toplamı üzerinden ayrılan payların aylık tutarının %50’sini aşamayacağı da belirtilmiştir (6736 sayılı Kanun, Madde-10; 7020 sayılı Kanun, Madde-3; 7143 sayılı Kanun, Madde-9) . Ancak 2018/11897 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 2010/238 sayılı kararın 5. maddesi değiştirilmiştir. Bu doğrultuda genel bütçe vergi gelirleri tahsilat toplamından ayrılan paylar için belirlenen %40 oranına ek %10 oranında kesinti yapılması kararlaştırılmıştır. Son olarak 23 Kasım 2018 tarihli ve 30604 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 355 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile SGK’ya olan borçlar dışındaki kamu idarelerine mali borçların ödenmesi için belirlenen kesinti oranlarının, 2018 yılında Kasım ve Aralık ayları, 2019 yılında da Ocak, Şubat ve Mart aylarında yüzde sıfır olarak uygulanması kararlaştırılmıştır (2018/11897 sayılı BKK, Madde-2; 355 sayılı CBK, Madde-1).

783

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Grafik 3: Kısa Vadeli Faaliyet Borçları / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı (%)

784

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

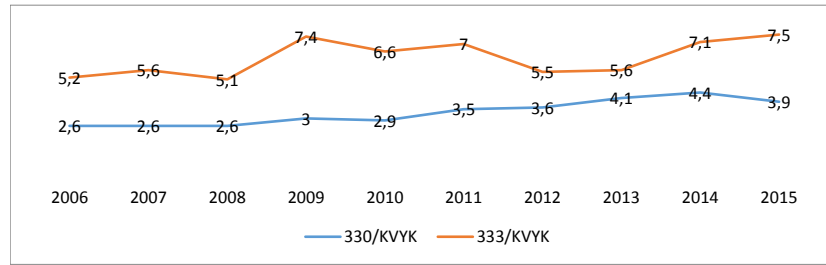
Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

Grafik-3 incelendiğinde, 2006-2015 yılları itibariyle belediyelerin kısa vadeli faaliyet borçlarının kısa vadeli toplam yabancı kaynaklar içerisindeki payının arttığı görülmektedir. Bu pay 2006 yılında %25,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2007 yılında yaşanan artışı (%31,5) izleyen beş yıllık dönemde azalarak %26,9 düzeyine inmiştir. 2013 yılından itibaren yeniden artışa geçen oran, 2015 yılında %36,6 düzeyine ulaşmıştır. Belediyelerin bilançoları incelendiğinde, faaliyet borçları içerisinde bütçe emanetleri ile bütçeleştirilecek borçların yer aldığı görülmektedir. Bu iki hesaptan 320-Bütçe Emanetleri hesabı ile bir mali yıl içerisinde ödeme emri belgesine bağlanmasına rağmen, nakdin yetersiz olması veya hak sahibinin talep etmemesi gibi nedenlerle ilgililere ödenemeyen tutarlar izlenmektedir. Bütçe emaneti olarak ayrılan tutarlar kısa vadeli faaliyet borçlarının artmasında özellikle etkili olmuştur. Nitekim yıllar itibariyle bütçe emanetlerinin faaliyet borçları içerisindeki payı yaklaşık %99,5 düzeyine ulaşmıştır. Bu oran belediyelerin mali istikrarı açısından oldukça önemlidir. Çünkü 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 68. maddesinin (d) bendinde belediyelerin borçlanmasına yönelik sınırlama getirilmiştir. Bu sınır doğrultusunda belediyelerin faiz dahil olmak üzere iç ve dış borç stok tutarının, en son kesinleşen bütçe gelirleri toplamının 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'na göre yeniden değerlendirme oranıyla arttırılan miktarı aşamayacağı hükme bağlanmıştır. Bu miktarın büyükşehir belediyeleri için bir buçuk kat olarak uygulanacağı da belirtilmiştir. Dolayısıyla belediyelerin

*Türkiye'de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi*

ödemesi gereken tutarları bütçe emanetlerinde göstererek kendilerine yeni borçlanma olanakları yarattığı belirtilebilir. Bu yönüyle borçlanma belediye gelirlerinde yaşanan gerçek bir artışla ilişkili değildir. Aksine belirli bir süre (5 yıl) içerisinde ödenmesi gereken tutara dayanmaktadır. Dolayısıyla bu tür borçlanmanın belediyelerin mali yapılarının sürdürülebilirliği açısından tehlikeli olduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda belediyelerin gelirlerinin artırılması ve mali özerkliklerinin güçlendirilmesi yönünde düzenlemeler yapılması önemlidir.

Grafik 4: Kısa Vadeli Emanet Yabancı Kaynakların Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamına Oranı (%)

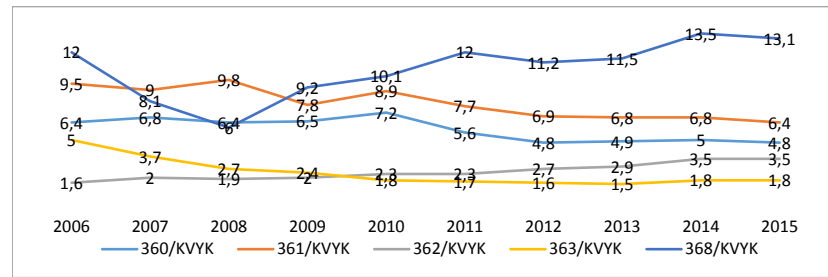

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

Grafik-4'te yer alan veriler, kısa vadeli emanet yabancı kaynakların kısa vadeli toplam yabancı kaynaklar içerisindeki payını ayrı ayrı göstermektedir. Bu doğrultuda belediyelerin bilançoları da dikkate alındığında, iki farklı emanet yabancı kaynağa yer verilmiştir. Bunlardan ilki olan 330-Alınan Depozito ve Teminatlar hesabında yer alan tutarların kısa vadeli toplam yabancı kaynaklar içerisindeki payının yıllar itibariyle arttığı görülmektedir. Bu oran 2006 yılı ve izleyen iki yılda %2,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2009 yılında artarak %3 düzeyine ulaşan oran, izleyen yıllarda artışını sürdürerek %4,4'e yükselmiştir. Bu oran, 2015 yılında (%3,9) azalsa da 2006 yılına kıyasla arttığı görülmektedir. Bu hesabın içeriği ihale teminatları, geçici ve kesin teminatlar, vergi teminatları, döviz cinsinden alınan teminatlardan oluşmaktadır. Bu kapsamda özellikle kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılmasının bir uzantısı olarak kamusal

hizmetlerin sunumunda özel sektörün payının artması ve bunların da ihale işlemleri aracılığıyla gerçekleştirilmesi nedeniyle bu hesaptaki tutarların arttığı belirtilebilir. İkinci olarak ele alınan hesap da 333-Emanetler Hesabı'dır. Bu hesap, başlık olarak 320 Bütçe Emanetleri hesabına benzese de içerik itibariyle farklıdır. 333 numaralı hesapta belediyelerin muhasebe birimlerince nakden veya mahsuben tahsil edilen tutarlar izlenmektedir. Bu tanımda "tahsil edilen" ifadesi önemlidir. Çünkü 320 numaralı hesapta ödeme emri belgesine bağlanan tutarların ödenmemesi söz konusudur. Dolayısıyla benzer başlığa sahip hesaplar arasında tahsil etme ve ödeme yönüyle farklılık bulunmaktadır. Ayrıca 333-Emanetler Hesabı'nda kurumlara, kişilere, sendikalara ait emanetler ile icra kesintileri ve icra daireleri adına yapılan kesintiler, eczanelere yapılacak %20 katkı payı tahsilatı, başka muhasebe birimleri adına yapılan kesintiler yer almaktadır. Bu hesapta yer alan tutarların kısa vadeli toplam yabancı kaynaklar içerisindeki payı da artmıştır. 2006 yılında %5,2 düzeyinde gerçekleşen oran, 2007 yılında artmış, 2008'de azalmış ve 2009 yılı itibariyle %7,4 düzeyine ulaşmıştır. İzleyen dört yılın ardından 2013 yılında %5,6 düzeyine inen oran, 2014 yılında %7,1'e, 2015 yılında da %7,5'e ulaşmıştır.

Grafik 5: Ödenecek Diğer Yükümlülüklerin Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamına Oranı (%)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

Grafik-5'te yer alan veriler, belediyelerin ödenecek diğer yükümlülükler olarak ifade edilen yabancı kaynaklarının farklı alt hesap grupları itibariyle kısa vadeli yabancı kaynaklar toplamına

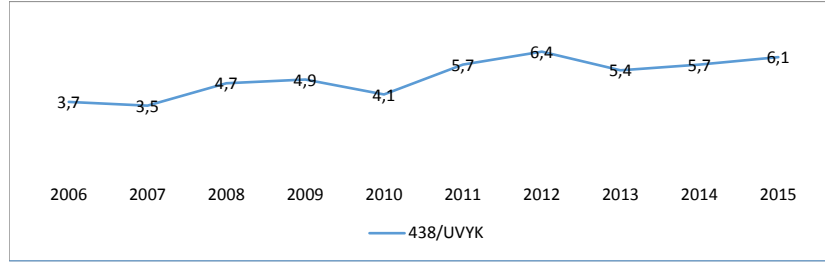
*Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi*

oranlarını göstermektedir. Bu doğrultuda ele alınan 360-Ödenecek Vergi ve Fonlar Hesabı’nın kısa vadeli toplam yabancı kaynaklar içerisindeki payı yıllar itibariyle azalmıştır. Bu oran 2006 yılında %6,4 düzeyinde gerçekleştikten sonra izleyen dört yıllık süreçte artarak 2010 yılında %7,2’ye ulaşmıştır. Ancak 2011 yılından itibaren sürekli azalmaya başlamış ve 2015 yılında %4,8 olarak gerçekleşmiştir. 361-Ödenecek Sosyal Güvenlik Kesintileri Hesabı ile 363-Kamu İdareleri Payları Hesabı itibariyle de benzer yönlü bir eğilim söz konusudur. Her iki hesap grubunda yer alan tutarların kısa vadeli toplam yabancı kaynaklar içerisindeki payı yıllar itibariyle azalmıştır. Aksine 362-Fonlar ve Diğer Kamu İdareleri Adına Yapılan Tahsilat Hesabı ile 368-Vadesi Geçmiş, Ertelenmiş veya Taksitlendirilmiş Vergi ve Diğer Yükümlülükler Hesabı’nın kısa vadeli toplam yabancı kaynaklar içerisindeki payı artmıştır. Fonlar ve diğer kamu idareleri adına yapılan tahsilatların payı 2006 yılında %1,6 düzeyinde gerçekleşmiş, izleyen yıllarda sürekli artarak 2015 yılında %3,5 düzeyine ulaşmıştır. Bu hesap grubunda esas artış 368 numaralı hesapta gerçekleşmiştir. Belediyelerin gelir vergisi, katma değer vergisi ve bunların kanunları doğrultusunda yapılan tevkifatları, kurumlar vergisi, damga vergisi, 6111 sayılı Kanuna göre gecikme zam ve cezaları gibi takipli, tecilli ve tehirlili yükümlülüklerinin kısa vadeli toplam yabancı kaynaklar içerisindeki payı artmıştır. Bu pay 2006 yılı itibariyle %12 düzeyinde gerçekleşmiş iken, izleyen iki yılda (2007’de %8,1; 2008’de %6) azalmıştır. 2009 yılından başlayarak yeniden artışa geçen oran 2011 yılında %12 düzeyine ulaşmıştır. Bu oran 2012 yılında azalarak %11,2 olarak gerçekleştikten sonra tekrar artışa geçmiş ve 2014 yılı itibariyle %13,5 düzeyine ulaşmıştır. 2015 yılında ise %13,1 olarak gerçekleşmiştir.

787

IJSl 12/2
Aralık
December
2019

Grafik 6: Vadesi Geçmiş, Ertelenmiş veya Taksitlendirilmiş Vergi ve Diğer Yükümlülüklerin Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamına Oranı (%)

788

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

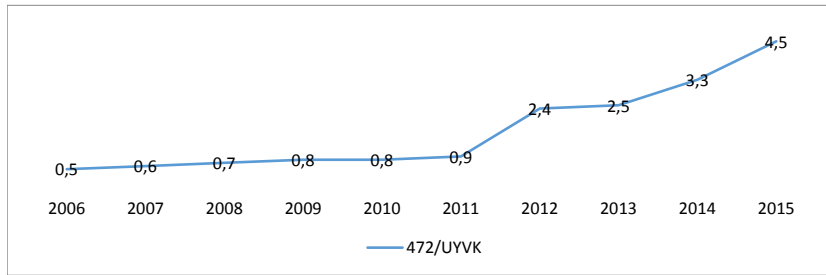
Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

Grafik-6'daki veriler de vadesi geçmiş, ertelenmiş veya taksitlendirilmiş vergi ve diğer yükümlülüklerin uzun vadeli toplam yabancı kaynaklar içerisindeki payını göstermektedir. Bu tutarların izlenmesi için 438 numaralı hesap kullanılmaktadır. Bu tutarların kısa vadeli yabancı kaynaklar içerisindeki payında olduğu gibi uzun vadeli yabancı kaynaklar içerisindeki payının da arttığı görülmektedir. Nitekim 2006 yılında %3,7 düzeyinde gerçekleşen oran, 2007 yılında az da olsa azalmış (%3,5), 2008 ve 2009 yıllarında (%4,7 ve %4,9) yeniden artmıştır. 2010 yılında %4,1 olarak gerçekleşen oran, izleyen iki yılda artarak 2011 yılında %5,7'ye ve 2012 yılında da %6,4'e ulaşmıştır. 2013 yılında yeniden azalan (%5,4) oran, 2014 ve 2015 yıllarında artarak %6,1 düzeyine ulaşmıştır. Dolayısıyla belediyelerin vadesi geçen, ertelenen veya taksitlendirilen vergi ve diğer yükümlülüklerinin kısa ve uzun vadeli yabancı toplam yabancı kaynaklar içerisindeki paylarının ele alınan dönem itibarıyla arttığı belirtilebilir. Bu artışı tek bir gösterge çerçevesinde izleyebilmek mümkündür. Bu gösterge, Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yayımlanan Mali Analiz Rehberi'nde Vadesi Geçmiş Yükümlülükler olarak ifade edilmiştir. Bu gösterge ile 368 ile 438 hesaplarında biriken tutarlar toplanmakta ve kısa ve uzun vadeli yabancı kaynaklar toplamına oranlanmaktadır. Bu oran 2006 yılında %8,3 düzeyinde gerçekleşmiş, izleyen iki yılda azalmış (2007'de %5,8 ve 2008'de %5,4) ve 2009 yılından itibaren yeniden artışa (%7,3) geçmiştir. 2010 yılında

*Türkiye'de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi*

önemli değişim gözlenmeyen (%7,1) oran, 2011 ve 2012 yıllarında artarak %9'a ulaşmıştır. 2013 yılında azalarak %8,6 olarak gerçekleşen oran, 2014 ve 2015 yıllarında artarak %9,6'ya ulaşmıştır.

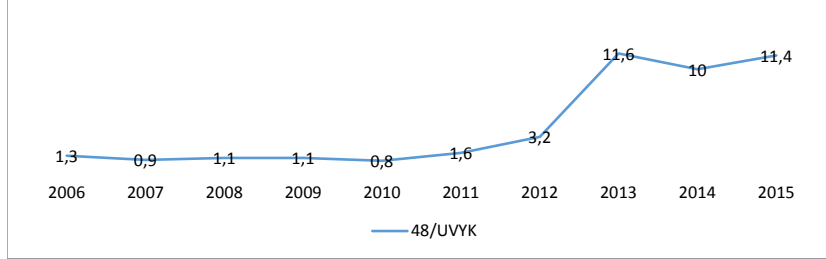
Grafik 7: Kıdem Tazminatı Karşılığının Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamına Oranı (%)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

Grafik-7'de 437 Kıdem Tazminatı Karşılığı Hesabı'na ilişkin oranlara yer verilmiştir. Bu hesap, uzun vadeli yabancı kaynaklarda 47 numaralı Borç ve Gider Karşılıkları hesap grubunda yer almaktadır. Belediyelerin ilgili mevzuat doğrultusunda ayırmaları gereken borç ve gider karşılıkları kısa vadeli yabancı kaynaklar içerisinde önemli yer kaplamamaktadır. Ancak özellikle 2012 yılından itibaren uzun vadeli borç ve gider karşılıkları hesap grubunda yer alan tutarların uzun vadeli yabancı kaynaklar içerisindeki payında önemli artış yaşanmıştır. Bu artış özellikle kıdem tazminatı karşılığı olarak ayrılan tutarlardan kaynaklanmıştır. Bu karşılıklar sürekli, geçici ve taşeron işçilerin kıdem tazminatı karşılığı ile diğer ihbar ve kıdem tazminatı karşılıklarından oluşmaktadır (2018 Mahalli İdareler Detaylı Hesap Planı, <https://muhasibat.hmb.gov.tr/hesap-planlari>). Bu tutarların uzun vadeli yabancı kaynaklar içerisindeki payına bakıldığında, 2006-2011 yılları arasında oldukça düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Ancak 2012 yılında oran önemli bir artış göstererek %2,4'e ulaşmıştır. Bu artış izleyen üç yıl itibariyle sürmüştü ve oran 2013 yılında %2,5; 2014'te %3,3 ve 2015 yılında da %4,5 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 8: Gelecek Yıllara Ait Gelirler ve Gider Tahakkuklarının Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamına Oranı (%)

790

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

Grafik-8'deki veriler incelendiğinde, belediyelerin gelecek yıllara ait gelirler ve gider tahakkuklarının uzun vadeli yabancı kaynaklar içerisindeki payının da arttığı görülmektedir. Bu hesap grubunda içinde bulunulan mali yılda ortaya çıkıp gelecek yıllara ait olan gelirler ile ödemesi gelecek yıllarda yapılacak giderlere ilişkin tutarlar izlenmektedir. Bu tutarlardaki esas artış giderler yönünden kaynaklanmaktadır. Bu giderler kamu kurumlarına ödenen iç borç faiz giderleri ile diğer iç borç faiz giderleri, dış borç faiz giderleri ve iskonto giderlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu hesap grubu belediyelerin iç ve dış borçlanmalarından kaynaklanan faiz giderlerini göstermesi yönüyle önemlidir. Bu tür giderlerin uzun vadeli toplam yabancı kaynaklar içerisindeki payı yıllar itibariyle artmıştır. Bu pay 2006-2010 yılları arasında önemli bir değişim göstermese de 2011 yılından itibaren dikkate değer şekilde artmıştır. Nitekim 2011 yılında %1,6 olarak gerçekleşen oran, 2012'de %3,2'ye yükselmiştir. Bu oran 2013 yılında önemli bir artış yaşayarak %11,6 düzeyine ulaşmıştır. 2014 yılında azalan (%10) oran, 2015 yılında yeniden artarak %11,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın hızlı şekilde artmasında belediyelerin kısa ve uzun vadeli yabancı kaynaklarında yaşanan artışın etkili olduğu belirtilebilir.

Belediyelerin kısa ve uzun vadeli yabancı kaynakları yalnızca ele alınan grafiklerle sınırlı değildir. Ancak yer verilen hesap gruplarının dışındaki hesap tutarları, belediyelerin yabancı kaynak düzeyini

*Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi*

göstermek açısından oldukça küçüktür. Bu nedenle alınan avanslar, diğer kısa ve uzun vadeli yabancı kaynaklar gibi hesaplara analiz kapsamında yer verilmemiştir. Ancak ele alınan göstergeler itibariyle öncelikli olarak belediyelerin kısa ve uzun vadeli yabancı kaynaklarının arttığı söylenebilir. Bu kapsamda belediyelerin kamuoyuna çok fazla yansımayan borçları ile faizlerinde de önemli artış olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Muhasebe alanında yer alan yabancı kaynak terimi ilk olarak özel sektörde kullanılmıştır. Bu terim bir şirketin öz kaynağının dışında yer alan farklı türdeki borçlarını ifade etmektedir. Ancak son kırk yıllık dönemde kamu mali yönetimi anlayışında ve dolayısıyla muhasebe sisteminde yaşanan dönüşümün bir uzantısı olarak kamu yönetiminde de kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlayış gereği mali bilgilerin kamuoyuna şeffaf ve hesap verebilir şekilde sunulması öngörülmüştür. Bu doğrultuda tahakkuk esaslı muhasebe sistemine geçilmiştir. Bu sistemle birlikte kamu idarelerinin yükümlülüklerinin kamuoyu ile paylaşılması olanaklı hale gelmiştir. Böylece özel sektör tarafından kullanılan bilanço yapısı dikkate alınarak idarelerin borçları ile yükümlülükleri detaylı şekilde açıklanmaya başlanmıştır. Bu borçların ve yükümlülüklerin tümünü kapsayacak şekilde yabancı kaynak kavramı kullanılmıştır. Dolayısıyla özel sektörde olduğu gibi kamu mali yönetiminde de yabancı kaynaklar kamu idarelerinin borçlarını göstermektedir. Genel yönetim içerisinde yer alan belediyeler için de aynı durum geçerlidir. Nitekim çalışma ile Türkiye’deki belediyelerin bilançolarında gösterilen yabancı kaynakları ele alınmıştır. Ancak çalışma kapsamında belediyelerin kısa ve uzun vadeli iç ve dış borçlarının aksine kamuoyuna fazla yansımayan diğer borçları ve yükümlülükleri odak noktası olarak belirlenmiştir. Belediyelerin bu tür borçları ve yükümlülükleri arasında kamu idarelerine mali borçlar, bütçe emanetleri, emanet yabancı kaynaklar, vadesi geçmiş, ertelenmiş veya taksitlendirilmiş vergi ve diğer yükümlülükleri, kıdem tazminatı karşılıkları ile gelecek dönemlere ait gelirler ve gider tahakkukları yer almaktadır.

Çalışmada yer verilen grafikler doğrultusunda Türkiye’de 2006-2017 yılları arasında belediyelerin kısa ve uzun vadeli yabancı kaynak tutarları toplamının arttığı görülmektedir. Bu tutar 2006 yılında yaklaşık 11,4 milyar TL olarak gerçekleşmiş iken, 2017 yılı itibariyle

105,1 milyar TL düzeyine ulaşmıştır. Bu tutarların yaklaşık yarısını büyükşehir belediyelerinin yabancı kaynakları oluşturmaktadır. 6360 sayılı Kanunla yapılan düzenleme sonucu büyükşehir sayısının artmasıyla büyükşehir belediyelerinin yabancı kaynaklarının daha da arttığını söylemek gerekir.

Çalışmanın esas konusunu oluşturan diğer borçlar ile yükümlülüklerle bakıldığında, belediyelerin bazı yabancı kaynakları artarken bazılarının da azaldığı görülmektedir. 2006-2015 yılları arasında kısa vadeli faaliyet borçları, kısa vadeli emanet yabancı kaynaklar, kısa vadeli fonlar ve diğer kamu idareleri adına yapılan tahsilatlar, kısa ve uzun vadeli vadesi geçmiş, ertelenmiş veya taksitlendirilmiş vergi ile yükümlülükler, uzun vadeli kıdem tazminatı karşılığı ve uzun vadeli gelecek yıllara ait gider tahakkuklarının arttığı tespit edilmiştir. Aksine kısa ve uzun vadeli kamu idarelerine mali borçlar, kısa vadeli ödenecek vergi, fonlar, sosyal güvenlik kesintileri ile kamu idareleri payları hesapları azalmıştır. Bu azalışta her ay genel bütçe vergi gelirleri tahsilatı toplamı üzerinden ayrılacak paylardan kesinti yapılması yönünde alınan kararın etkili olduğu söylenebilir. Ancak belediyelerin diğer borçları ile yükümlülüklerinde yaşanan artışın farklı gerekçeleri vardır. Bu artış kısa vadeli faaliyet borçlarında, ödeme emri belgesine bağlandığı halde nakit yetersizliği veya diğer nedenlerle ödenemeyen tutarların bütçe emaneti olarak kaydedilmesi sonucu gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda belediyeler 5393 sayılı Kanun ile getirilen sınırları aşarak yeni borçlanma olanağına kavuşmaktadırlar. Belediyelerin bu görüntü ile karşılaşmalarının temelinde görevleriyle orantılı gelir kaynaklarının olmaması yer alırken bu durumdan daha da önemli olan gelir-gider ilişkisini yeterli düzeyde kurmamaları etkili olmaktadır (Çetinkaya, Demirbaş, 2004: 20).

Yönetişim kavramı gereği kamusal hizmetlerin sunum sürecine özel sektörün de dâhil olmasıyla kamunun mal ve hizmet alımlarında artış yaşanmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen ihaleler için şirketlerin ödediği teminatların da artması sonucu 330-Alınan Depozito ve Teminatlar hesabındaki tutarlarda da artış yaşandığı görülmektedir. Ayrıca kişiler, sendikalar, icra daireleri veya muhasebe birimleri adına tahsil edilen tutarların 333-Emanetler Hesabı'nı da artırması sonucu kısa vadeli emanet türündeki yabancı kaynaklarda da artış yaşanmıştır. Bunun yanında belediyelerin iç ve dış borç faiz giderleri ile iskonto giderlerinin de aynı süreçte önemli düzeyde arttığı

*Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi*

görülmektedir. Bu artışa ilişkin tutarların gelecek yıllara ait gider tahakkuklarından izlenmesi mümkündür. Artan borçlanma ve faiz giderleri nedeniyle belediyelerin kısa ve uzun vadeli vergi ve diğer yükümlülüklerini ödemede geciktikleri kanısı kuvvetlenmektedir. Nitekim ele alınan süreçte çalışmanın içinde gösterilen 368 ve 438 numaralı hesaplarda yer alan tutarlardan belediyelerin vadesi geçen, ertelenen veya taksitlendirilen borçlarına ulaşmak mümkündür.

Türkiye’de belediyelerin banka kredileri veya uluslararası kuruluşlardan sağladığı iç ve dış borçlanma kadar diğer borçları ve yükümlülüklerinin de oldukça önemli boyutta olduğu çalışmanın analiz kısmı ile birlikte ortaya konmuştur. Çalışmanın ana bakışı, görünen borç büyüklüğünün dışında mali tablolarda yer verilen görünmeyen borçların durumunun tespiti iken bu hususa ilaveten, mali yapıda yaşanan bozulmaların düzeltilmesi için yapılması gereken eylemleri de değerlendirme olarak ifade etmek şeklindedir. Bu kapsamda değerlendirme olarak söylenmesi gereken ilk söz belediyelerin mali özerkliğinin güçlendirilerek gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve artırılması yönünde düzenlemelerin yapılması gerekliliğidir. Bu öneri yıllardır dile getirilmektedir (Korlu, Çetinkaya, 2015: 109-110; Eroğlu, Serbes, 2018: 97). Bu düzenlemeler belediyelerde mali sürdürülebilirliğin sağlanmasını olanaklı kılabilir. Ancak yalnızca gelir yönüyle önlemler alınmasının kanımızca yeterli olmadığını söylemek gerekir. Yeni kamu mali yönetimi anlayışının fazlasıyla üzerinde durduğu harcama yönünde düzenlemelerin yapılması daha önemli sonuçlar doğurmaktadır. Düzenlemeler kapsamında konunun en başında vatandaşların tercihlerini dikkate alan ve kaynakları bu tercihler doğrultusunda tahsis eden katılımcı anlayış güçlendirilerek etkinlik ve tutumluluk çerçevesinde bütçe düzenlemeleri üzerinde durulması gerekmektedir. Bu ana bakış sonrasında ilgili idare tarafından plan-bütçe ilişkisinin önemi çerçevesinde kaynak kullanımında etkinliğin, kamusal mal ve hizmet alım süreçlerinde de bütçe çerçevesinde şeffaflık ilkesinin sıkı sıkıya uygulanması ile kaynak kullanımında tutumluluğun güçlendirilmesi sağlanmalıdır. Bütçe hazırlığı kapsamında gerçekçi rakamlar üzerinden hareket edilmesi uygulanan tarafıyla bütçenin doğru bir belge olmasına da katkı sağlayacaktır. Özellikle mali tablolardan anlaşıldığı üzere firmalara olan borçlardaki artış nedeniyle özel sektör tarafından yerine getirilen bir hizmetin hakedişinin zamanında ve eksiksiz şekilde ödenmesi gerekliliği bütçe yönetimi açısından önemli bir hal almıştır. Firmalar belediye tarafından hakedişlerinin

793

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ödenmeyeceği kanısı içinde oldukça yukarı yönde fiyatlama anlamında belediyeye farklı fiyatlamalar yapmaktadırlar (Çetinkaya, 2014: 96-110). Bütçe ve nakit ilişkilerinin doğru kurulması mal ve hizmeti belediyeye satan firmanın daha uygun bedelle satım işini gerçekleştirmesini sağlayarak hem belediyenin daha ucuz fiyattan alım yapmasını sağlayacak, hem de rekabetin sağlıklı şekilde işlemesi açısından önemli bir durum oluşturacaktır. Mali tablolardan ortaya çıkan olumsuz görüntünün ortadan kaldırılmasında gerek plan-bütçe ilişkisinin kurulması gerekse bütçe nakit dengesinin sağlanması ile yabancı kaynak düzeyi azaltılarak mali disiplinin kuvvetlendirilmesi neticesinde belediyelerin borçlarının azaltılması ve sürdürülebilir bir mali yapıya kavuşmaları sağlanmış olacaktır.

794

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

*Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi*

KAYNAKÇA

Antalya Büyükşehir Belediyesi (ABB), “2016 ve 2017 Yılı Faaliyet Raporları”, <http://antalya.bel.tr/i/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi 01.04.2019).

Antalya Büyükşehir Belediyesi (ABB), “2018 Yılı Faaliyet Raporu”, <http://antalya.bel.tr/i/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi 01.06.2019).

Athukorala, S. Lakshman (2003). *Accrual Budgeting and Accounting in Government and Its Relevance for Developing Member Countries*. Philippines: Asian Development Bank.

Avrupa Komisyonu (2012). “Kamu Mali Analiz Teknikleri ve Standartları Kılavuzu”, <http://twinningproject.muhasebat.gov.tr/wp-content/uploads/sites/2/2017/11/Kamu-Mali-Analiz-Teknikleri-ve-Standartlar%C4%B1-K%C4%B1lavuzu.pdf> (Erişim Tarihi 17.02.2019).

Blondal, Jon (2003). “Accrual Accounting and Budgeting: Key Issues and Recent Developments”, *Gestion publica por resultados y programacion plurianual*, Serie: 29, 27-38.

Bursa Büyükşehir Belediyesi (BBB), “2017 Yılı Faaliyet Raporu”, <https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=yayinlar> (Erişim Tarihi 01.04.2019).

Bursa Büyükşehir Belediyesi, “2018 Yılı Faaliyet Raporu”, <https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=yayinlar> (Erişim Tarihi 01.06.2019).

Chan, James, L. (2003). “Government Accounting: An Assessment of Theory, Purposes and Standarts”, *Public Money & Management*, 13-20.

Çetinkaya, Özhan (2014). *Kamu İhale Kanunu ve Yolsuzluk Riskleri*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Çetinkaya, Özhan (2004). “Devlet Muhasebesi Alanındaki Gelişmeler ve Türkiye’de Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları: Prof. Dr. Salih Turhan’a Armağan, 46. Seri, 83-98.

Çetinkaya, Özhan; Demirbaş, Tolga (2004). “Türkiye’de Belediyelere İlişkin Borçlanma Mevzuatı, Borçlanma Yapısı ve Belediye Borçlanma Yapısının İncelenmesi”. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 4(8), 18-37.

Çınar, Tayfun (2005). “Kentsel Altyapı Finansman Modeli Olarak Yerel Kredi Piyasası Sistemi: Türkiye Örneği”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(4), 57-74.

Devlet Muhasebesi Standartları-1 (DMS-1), RG: 22.02.2008 / 26795.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Mali Saydamlık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

795

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Ergen, Zuhâl (2016). "Kamu Mali Yönetiminde Yeniden Yapılanma: Muhasebe-i Umumiye Kanunundan 5018 Sayılı Kanuna Bütçe ve Harcama Usullerinde Dönüşüm". *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8(1), 93-115.

Eroğlu, Erdal; Demirbaş, Tolga (2016). "Mali Saydamlığın Önemi ve Türkiye'de Kamu Mali Yönetiminin Mali Saydamlık Açısından Değerlendirilmesi". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 287-312.

Eroğlu, Erdal; Serbes, Halil (2018). "Fiscal Autonomy of Sub-Central Governments in Turkey", Bolivar, Manuel P. R.; Subires, Maria D. L. (Eds.), *Financial Sustainability and Intergenerational Equity in Local Governments*, IGI Global, 83-100.

Ersöz, Mustafa (2017). "Kamu Kurumlarında Mali Tablo Analiz Yöntemlerinin Uygulanabilirliği". *Sayıştay Dergisi*, 105, 1-40.

Falay, Nihat (1995). "1980 Sonrasında Yerel Yönetimlerin Finansman Açığı Sorunu ve Türkiye". *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 4(5), 13-24.

Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliği (GYMY), RG: 23.12.2014 / 29214.

Gücenme Gençoğlu, Ümit (2014). *Finansal Tablolar Analizi*. Bursa: Alfa Akademi.

Gül, Mustafa (2009). "Türkiye'de Belediyelerin Dış Borçlanması". *Sayıştay Dergisi*, 74-75, 97-115.

İpek, Selçuk (2017). *Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Mali Yapısı*. Ankara: Paradigma Akademi.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, "2018 Mahalli İdareler Detaylı Hesap Planı", <https://muhasebat.hmb.gov.tr/hesap-planlari> (Erişim Tarihi 01.06.2019).

Hazine ve Maliye Bakanlığı, "Kamu İdareleri İçin Mali Analiz Rehberi", <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/3/2019/02/Mali-Analiz-Rehberi.pdf> (Erişim Tarihi 07.10.2019).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB), "2016 ve 2017 Yılı Faaliyet Raporları", <https://www.ibb.istanbul/SitePage/Index/176> (Erişim Tarihi 01.04.2019).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "2018 Yılı Faaliyet Raporu", <https://www.ibb.istanbul/SitePage/Index/176> (Erişim Tarihi 01.06.2019).

İzmir Büyükşehir Belediyesi, "2018 Yılı Faaliyet Raporu", <https://www.izmir.bel.tr/tr/Dokumanlar/23/43> (Erişim Tarihi 01.06.2019).

Kamu Gözetimi Muhasebe Ve Denetim Standartları Kurumu, "Türk Muhasebe Standardı-1: Finansal Tabloların Sunuluşu (TMS-1)", <http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2019Seti/TMS/TMS%201.pdf>, RG: 24.05.2018 / 30430 (Erişim Tarihi 20.02.2019).

**Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı
Kaynak Yapısının Analizi**

- Karaarslan, Erkan (2002). “Kamu Mali Yönetimi ve Tahakkuk Esaslı Devlet Muhasebesi”. *Maliye Dergisi*, 140, 1-18.
- Kerimoğlu, Baki (2006). “Yerel Yönetimlerde Muhasebe, Raporlama ve Hesap Verebilirlik”, Güner, Ayşe; Yılmaz, Serdar (Der.), *Mali Yerelleşme: Teori ve Uygulama Üzerine Yazılar*, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 223-246.
- Korlu, R. Kutlu; Çetinkaya, Özhan (2015). “Türkiye’deki Belediyelerin Mali Özerkliğinin Öz Gelirler Bağlamında Analizi ve Değerlendirilmesi”. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 95-111.
- Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği (MİBMY), RG: 27.05.2016 / 29724.
- OECD (1993). *Accounting For What?: The Value of Accrual Accounting to the Public Sector*, Occasional Papers on Public Management, Paris.
- Ortak, Ahmet (2011). “Belediyelerin Borçlanması”. *Dış Denetim*, 173-181.
- T.C. Sayıştay Başkanlığı (2018). “2017 Yılı Mali İstatistikleri Değerlendirme Raporu”, https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/genel_raporlar/mali_istatistik/2017_Mali.pdf.pdf (Erişim Tarihi 16.02.2019).
- Tümer, Özlem; Demirbaş, Tolga (2017). “Devlet Muhasebesinde Bütçeleştirilmiş Borçlar Hesabına İlişkin Bir Değerlendirme”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 69-86.
- Türkyener, Can M.; Altıntaş, Abdullah (2012). *Belediyelerde Mali Analiz: Yönetim ve Denetim Odaklı Yaklaşım*. Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği.
- Üçbaş, Abdurrahman (2013). “Kamu Mali Yönetim Sisteminde Muhasebenin Rolü ve Muhasebe Birimlerinin Yeniden Yapılandırılması”. *Denetçim*, 11, 92-100.
- Van Der Hoek, M. Peter (2005). “From Cash to Accrual Budgeting and Accounting in the Public Sector: The Dutch Experience”. *Public Budgeting & Finance*, 32-45.
- Yakar Önal, Ayşegül (2008). “Türkiye’de Belediyelerin Borçlanma Süreci: 1960-2006”. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39, 187-206.
- Yıldırım, Zuhale (2010). “Belediye Hizmetlerinin Finansmanında Borçlanma”, Altuğ Figen; Çetinkaya, Özhan; İpek, Selçuk (Ed.), *Mahalli İdareler Maliyesi Üzerine Yazılar*, Bursa: Ekin Yayınevi, 97-116.
- 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK), RG: 24.12.2003 / 25326.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu, RG: 13.07.2005 / 25874.
- 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG: 06.12.2012 / 28489.

797

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Halil SERBES, Özhan ÇETİNKAYA

2010/238 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, RG: 19.03.2010 / 27526.

6736 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun, RG: 19.08.2016 / 29806.

7020 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması İle Bazı Kanunlarda Ve Bir Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG: 27.05.2017 / 30078.

7143 Sayılı Vergi Ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, RG: 18.05.2018 / 30425.

2018/11897 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, RG: 25.06.2018 / 30459.

355 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, RG: 23.11.2018 / 30604.

798

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

SUMMARY

It is aimed to analyze the municipal liabilities not reflected public via balance-sheets in Turkey within the scope of the study. Accordingly, the study has organized four sub-headings. Firstly, in line with the increasing importance of financial reporting, explanations regarding the change in the accounting system have been made. Secondly, the fiscal statements required for fiscal reporting in the municipalities have explained. Thirdly, the information about the liabilities accounts in the municipal balance sheets has given. Finally, the analysis of the liabilities structure of the municipalities has made.

Public fiscal management has undergone a significant transformation in the last four decades. This transformation took place in line with the principles of governance and new public management concepts. Within the framework of the principles envisaged by these two concepts, it is emphasized that resources should be used more effectively and efficiently, accounting accounts should be kept clear, comprehensible and reliable, and that the fiscal information produced by the accounting system should be simple, transparent, accountable and accessible to the public. Since a management approach that aims performance measurement by focusing on the results in the public sector is possible with accurate and reliable recording and reporting of all transactions that may be subject to accounting, the accounting system plays an essential role in achieving the objectives determined by the new public financial management approach. In this respect, the accounting system also has a crucial function in ensuring the transparency and accountability of the new public fiscal management. Accordingly, the accrual-based accounting system was replaced by the cash-based accounting system, which envisages the recording of transactions arising only from cash flows. With this new approach, it is aimed to improve performance management and fiscal management, to calculate the costs of all public transactions and thus to generate information that enables efficient resource allocation. Thus, fiscal reporting, which will enable the information obtained to be shared with the public, can be improved.

The fiscal statements are needed for successful fiscal reporting. The primary fiscal statements used by public administrations can be listed as balance sheet, activity results statement, cash flow statement, statement of changes in equity and comparison statement of budgeted, and realized amounts. Among these tables, the balance sheet and activity results statement are the fiscal statements commonly used by municipalities. Indeed, the liabilities included in the balance sheets of the municipalities were taken into consideration within the scope of the study. The balance sheet may be defined as a fiscal statement presenting the assets, liabilities, and shareholders' equity of the public administration at a certain date. In the balance sheets, account number 3 represents the main account of Short Term Liabilities, and account number 4

represents the main account of Long Term Liabilities. In fact, both accounts show the debts of the municipalities in a given period. The debts of the municipalities consist of short and long term internal and external fiscal debts, operating liabilities, deposit liabilities, advances received, other liabilities payable, provisions for liabilities and expenses, income relating to future months and years and expense accruals and other liabilities. The debts and liabilities other than internal and external fiscal debts constitute the focus of this study.

According to the graphs included in the study, the total amounts of short and long-term liabilities municipalities in Turkey has increased between the years 2006-2017. Approximately half of these amounts are liabilities of metropolitan municipalities. As a result of the regulation made with the Law No. 6360, the liabilities of metropolitan municipalities heightened with the increase in the number of metropolitan cities. Considering the other debts and liabilities constituting the main subject of the study, it is seen that some liabilities of municipalities increase while others decrease. Within this period, short-term operating debts, short-term deposit liabilities, short-term funds and collections made on behalf of other public administrations, short and long-term overdue, deferred or restructured taxes and other fiscal liabilities, long-term provisions for termination indemnities and long-term expense accruals relating to future years determined to increase. On the contrary, short and long-term fiscal debts to public administrations, short-term taxes and funds, social security withholdings payable and shares of public administrations decreased.

TEVEKKÜL PSİKOLOJİSİ: NEDENLERİ, SÜRECİ VE
SONUÇLARI HAKKINDA NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Meryem ŞAHİN*, Hayati HÖKELEKLİ**

Makale Geliş Tarihi-Received: 09.01.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 25.10.2019
DOI: 10.37093/ijisi.659060

801

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ÖZ

Bu çalışmanın amacı İslam Dini'ne ait önemli bir değer olan tevekkül yöneliminin psikolojik etkilerini açıklamaktır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden kuram oluşturma yaklaşımına dayalı olarak yürütülmüştür. Bu kapsamda amaçlı örnekleme yöntemi ile ulaşılan 50 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada içerik analizi ve betimsel analiz yapılmıştır. Verilerin analizinde NVivo 11 programından faydalanılmıştır.

Araştırmada katılımcıların tevekkül algılarının literatürdeki tevekkül tanımları ile uyumlu olduğu, tevekkülün özellikle yeni karar alma aşamalarında, sağlık problemlerinde, ekonomik problemlerde; belirsizlik, çaresizlik veya sıkıntı hissedilen anlarda başvurulan bir yönelim olduğu görülmüştür.

* Dr. Öğretim Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Afyon/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0566-8862>. meryemsahin@aku.edu.tr

** Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9049-3173>. hayatihokeekli@hotmail.com

Kişilerin tevakkülün sonucu olarak kendilerini daha rahatlamış ve huzurlu hissettikleri, psikolojik dayanıklılıklarının arttığı, olayların sonuçlarını daha kolay kabullendikleri ortaya çıkmıştır. Araştırma bulgularına göre tevakkülün inançlı kişiler için önemli bir psikolojik destek mekanizması olduğu görülmüştür.

Araştırmada tevakkül yönelimin sebepleri, sonuçları ve tevakkül süreci duygu-düşünce ve davranış olarak çok boyutlu ele alınmıştır. Araştırmanın bulguları ilgili literatüre dayalı olarak tartışılmış ve ileri çalışmalar için öneriler getirilmiştir.

802

Anahtar Kelimeler: Tevakkül, Allah'a Güven, İslam Psikolojisi, Sabır, Ümit.

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

THE PSYCHOLOGY OF TAWAKKUL: A QUALITATIVE RESEARCH ON REASONS, PROCESS AND RESULTS

ABSTRACT

The purpose of this study is to explain the psychological affect of the orientation tawakkul, which is an important value belonging to the Islamic Religion. The research was based on the grounded theory approach of qualitative research methods. In this context, half-structured interview with 50 people, reached by purposive sampling method were carried out. Content analysis and descriptive analysis were carried out in the study. The NVivo 11 programme is utilized for analyzing the data.

In this research the definition of tawakkul was proven to be compatible with previous researches and also it has been proven that tawakkul is preferred especially during the times of making new decisions, health problems, financial problems, uncertainty, feeling hopelessness or disturbance.

It is found that people feel more peaceful and relaxed, have enhanced psychological endurance, and higher levels of acceptance. Results show that tawakkul is seen as an important supportive mechanism for pious people.

The reasons of tawakkul, the results and the process of tawakkul are dealt with as multi-dimensional as emotional-cognitive and behavioral. Findings of the research are discussed with the researches in literature and some suggestions were put forward for future researches.

Keywords: Tawakkul, Trust in God, Islamic Psychology, Patience, Hope.

GİRİŞ

Din, insanların hayatlarının çeşitli alanlarına ilişkin tutum ve davranışlarını belirlemede etkili olan temel değerlerden birisi, bir yol göstericidir. İnsanlar yaşamla mücadele ederken, çoğunlukla dini inançlarına başvurmakta, onlardan manevi güç ve destek almakta; bu sayede kutsal değerler aracılığıyla hayatı denetim altına alma çabası göstermektedirler. İnsanların manevi destek ve güç aldıkları dini dayanaklardan biri de tevekkül yönelimidir.

804

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Vekil edinme, güvenme anlamlarına gelen tevekkül, gerekli tüm çabayı sarf ederek, her türlü tedbiri aldıktan sonra, işi tam bir inançla Allah'a havale etme olarak tanımlanmaktadır (Mutçalı, 2011: 1009). Kur'an-ı Kerim ve hadislerde tevekkül mü'minlere ait temel bir özellik olarak ele alınmakta, mütevekkillerden övgüyle söz edilmektedir (Çağrı, 2012: 1).

Tevekkül konusu, Kur'an-ı Kerim'in ana konularından birisi olarak ele alınmaktadır (Bkz. Demirci, 2010: 273; Kiraz, 2007: 207). Tevekkül ayetlerinde tevekkül fiili bazen mü'minlere emir şeklinde, bazen peygamberlerin ve mü'minlerin ahlâki davranışları, bazense peygamberlerin eğitim metotlarından biri olarak zikredilmiştir (Solmaz, 2006: 8). Allah'a inananların O'na tevekkül etmesi gerektiğini vurgulayan âyetler tevekkülün iman ile ilişkisini, mü'minlerin inkârcıların zulümlerine direnirken Allah'a tevekkül etmesini isteyen, bu konuda peygamberlerden örnekler veren âyetler de amelle, tutumla ilişkisini göstermektedir (Çağrı, 2012: 1).

Tevekkül, insanın itikâdî hayatını ilgilendiren bir husustur. Allah'a iman eden bir kişi imanının gereği olarak Allah'ın evrendeki otoritesine, hükümlerine, kanunlarına, evrendeki düzenin işleminde tek güç olduğuna, ahiret hayatında mü'minlere verilecek nimetlere inanmakta ve güvenmektedir (Akto, 2016: 899). Gazali'ye göre tevekkülün aslı imandır. Tevekkül var olan her şeyin meydana getiricisi ve yaratıcısının Allah olduğu inancına dayanmaktadır (Gazali, 2014: 450-451).

Sufilerin açıklamalarına göre tevekkül tedbir almak, fakat tedbire değil de Hakk'a güvenmektir. Mutasavvıflar tevekkülden genelde tedbire güvenmemeyi anlamışlardır. Bir iş için tedbir alıp teşebbüse

*Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında
Nitel Bir Araştırma*

geçmeden önce, teşebbüs ve faaliyet sırasında ve sonrasında tevekkül gereklidir. Allaha güvenmek şartıyla sebep ve vasıtalara sarılmak tevekkülün bir parçasıdır (Tek, 2016: 172). Tevekkül; yalnızca kendi gücünü ve yeteneklerini değil, Allah'ın iradesini de yapılacak işe katmaktır. Hayatta kişinin kendisine oluşturduğu tedbirler çoğu zaman yeterli gelmemekte, kişi görünür veya görünmez pek çok risk ve tehlikeye açık olmaktadır. Allah'ın gücünün, iradesinin işe katılması ise inanan insanlara emniyet ve güven vermektedir (Demir, 2013: 1042). Bu anlamda tevekkül, bütün sebeplerin ve tedbirlerin üzerinde nihai belirleyicinin Allah olduğu yönündeki bilinç ve inancın zorunlu bir sonucudur.

İnanan ve tevekkül eden insanların başarısızlıklar karşısında daha metanetli ve ümitvar olduğu; tevekkülün iyimser ruh halini korumayı, moral çöküntüsünden kurtulmayı sağladığı ifade edilmektedir (Çağrı, 2012: 2). Tokpınar (2009: 23) tevekkül kavramının sosyolojik ve psikolojik yönü bulunduğunu ifade etmiş ve tevekkülü salt dini bir kavram olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve bireysel yönleriyle ele almıştır. Tevekkül konusunun psikolojik ve sosyolojik yönlerine atıfta bulunan çeşitli çalışmalar vardır (Altıntaş, 2000; Aydın, 2008; Karaman, 1996).

Tevekkül ön bilgi, hal ve fiilden oluşan bir hakikattir (Hatip, 2006:169). Bu tanımdan hareketle, tevekkül anlayışı bireyde bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak çeşitli tutumların oluşmasına etki edecektir (Tokpınar, 2009: 149). Gazalî'nin de tevekkülü ilim, hal ve amel ekseninde ele aldığı göz önünde bulundurulursa; tevekkülün duygu, düşünce ve davranış boyutlarının olduğu söylenebilir.

Tevekkül kavramına dair yürütülen araştırmalarda tevekkülün insanın duygu, düşünce ve davranış dünyasına etkileri kavramsal düzeyde açıklanmış olmasına rağmen, bu bilgileri destekleyici saha çalışmalarının olmadığı görülmektedir. Bu çalışma var olan boşluğa yönelik katkı yapma gayretiyle ortaya çıkmıştır. Bu araştırmanın amacı, ideal tevekkül tanımına ulaşmak değildir. Tevekkülün gerçekliğini veya hakikatini tartışmaktan ziyade, Din Psikolojisi disiplininin çalışma alanına uygun bir şekilde insanlar üzerinde etkilerini anlamak ve açıklamaktır.

İnsanların dini bir değer olan tevekküle hangi durumlarda ve hangi duygularla yöneldiği; tevekküle neden ihtiyaç duyduğu, insanların

805

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

tevekkül ettikten sonra duygu, düşünce veya davranış düzeyinde değişimler yaşayıp yaşamadıkları veya ne tür değişimler yaşadıkları soruları cevapsızdır. Bu araştırmada saha çalışması yürütülerek bu sorulara yanıt aranmıştır. Araştırma aynı zamanda kuramsal bir altyapının başlangıcı olarak görülmekte, ileri çalışmalar sayesinde uygulamalı psikoloji bilimlerine de katkı sağlayacağı; özellikle önleyici ruh sağlığı çalışmalarında araştırmacının bulgularından faydalanılabileceği düşünülmektedir. Araştırma bu sayede din psikolojisi, pozitif psikoloji, manevi danışmanlık alanlarına katkı sağlayabilecektir.

806

1. YÖNTEM

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

1.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden kuram oluşturma (grounded theory) yaklaşımına dayanmaktadır (Glaser, Strauss, 1967). Kuram oluşturma yönteminde amaç, bir olay ya da olguya ilişkin kuram geliştirme, süreci açıklayan kavram ve aşamaları ortaya çıkarmadır (Yıldırım, Şimşek, 2006: 85). Aynı zamanda bu yöntemde var olan kavramlara ve anlayışa özgün bir katkı söz konusudur. Bu modele uygun olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

1.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu seçilirken amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak veren bir yöntemdir. Bu anlamda amaçlı örnekleme yöntemleri olgu ve olayların ortaya çıkarılmasında ve açıklanmasında faydalı olmaktadır (Yıldırım, Şimşek, 2006: 135). Bu yönteme uygun olarak araştırma konusuna dair zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen kişilere ulaşabilmek amacıyla 3 temel ölçüt belirlenmiştir. Bunların birincisi tevekkül yönelimi olduğu düşünülen kişiler olması, ikincisi 40 yaş ve üzeri olması¹, üçüncüsü ise görüşme yürütülebilecek düzeyde kendini ifade becerisinin olmasıdır. Ayrıca bu ölçütleri karşıladığı düşünülse bile, görüşme sürecinde rahatlık,

¹ Belirlenen yaş dönemine dini gelişim teorilerinde atıf yapılmaktadır.

*Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında
Nitel Bir Araştırma*

açıklık ve güvenilirliği etkilememesi açısından araştırmacının doğrudan tanıdığı, ilişki içerisinde olduğu kişiler ile görüşme gerçekleştirilmemiş, bu durum dışlayıcı ölçüt olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma grubu 25 kadın ve 25 erkekten oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 49'dur. Cinsiyet ve yaşa dair bilgiler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Cinsiyet ve Yaş Bilgileri

Değişken		N	%
Cinsiyet	Kadın	25	50
	Erkek	25	50
Yaş	40-49	35	70
	50-59	10	20
	60-69	5	10
Toplam		50	100

Araştırmaya katılanların %24'ü (n=24) ilköğretim mezunu, %20'si (n=10) ortaöğretim (lise) mezunu, %56'sı (n=28: ön lisans/lisans/yüksek lisans) ise yükseköğretim mezunudur. Katılımcıların çoğunluğu yükseköğretim mezunudur. Bu durum büyük ölçüde bu grubun kendini ifade becerilerinin daha gelişmiş olması sebebiyle, görüşme yöntemi için daha uygun kişiler olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların %44'ü ilköğretim veya ortaöğretim mezunudur. Çalışma grubunda eğitim durumu çeşitliliğinin sağlandığı görülmektedir.

1.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada araştırmacı tarafından oluşturulan olan yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Araştırma sürecinde yapılan kuramsal okumalara dayalı olarak tevekkül yönelimin psikolojik yönlerini ortaya koyabilecek sorular oluşturulmuştur. Araştırmacı tarafından oluşturulan soru formu alanda çalışan 4 araştırmacıya iletilerek, bu kişilerden görüş alınmıştır. Verilen geri bildirimlerle soru formu tekrar gözden geçirilmiş ve yapılan düzenlemelere göre revize edilerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

807

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

1.4. Veri Toplama Süreci

Görüşmeler 2017 yılı Nisan-Ağustos ayları arasında Bursa'da gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Aynı zamanda görüşme soruların bulunduğu doküman ile görüşme takip edilmiş, bu doküman üzerine cevaplara ve sözel olmayan tepkilere dair kısa notlar alınmıştır. Bu şekilde her görüşmeye dair gözlem notları da oluşturulmuştur. Not tutma ve ses kaydı alma yöntemlerinin bir arada kullanılması nitel araştırmalarda en istenilen durum olarak değerlendirilmektedir (Seggie, Bayyurt, 2015: 192; Yıldırım, Şimşek, 2013: 175). Görüşmelerin sessiz ve baş başa kalınabilecek bir ortamda gerçekleştirilmesine özen gösterilmiş, görüşmeler ortalama 53 dakika sürmüştür.

808

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

1.5. Verilerin Analizi

Görüşmelere dair her ses kaydı birebir yazıya geçirilmiş, oluşturulan yazılı metnin doğruluğu ve geçerliği için farklı bir zaman diliminde ses kaydı tekrar dinlenilerek kontrol edilmiştir. Bu şekilde tüm görüşme dökümlerini içeren 700 sayfalık metin elde edilmiştir. Kuram oluşturma yaklaşımın analiz yöntemlerine uygun olarak veri toplama ve analiz birlikte yürütülmüş, karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Analiz sürecinde katılımcılara cinsiyetlerine göre kadınlar için K_1, K_2; erkekler için E_1, E_2 şeklinde kodlar verilmiş, betimsel analiz yapılırken bu kodlar kullanılmıştır.

İçerik analizinin gerçekleştirilmesi esnasında veriler araştırmanın problem cümleleri ışığında kodlanmış, buna bağlı olarak üst temalar bulunmuştur. Düzenlenen kodlar ve temalar üzerinde tekrarlayan okumalar yapılarak kodlama içerikleri kontrol edilmiş, gereken yerlerde değişiklikler yapılmıştır. Son olarak kodlamalardaki binişiklik ve fazlalığı ortadan kaldırmak için yakın içerikli kodlamalar birleştirilerek kod sayısı azaltılmıştır. Araştırmada tümevarımsal yöntem kullanılarak, alt düzey kavramlardan üst düzey kurama doğru ilerlenmiştir. Kodların birleştirilmesiyle kategoriler, kategorilerin birleştirilmesiyle temalar ortaya çıkmıştır. Bu süreçte sürekli özelden genele, somuttan soyuta doğru bir gidiş vardır. Bu şekilde kuramın oluşması için zemin hazırlanmıştır (Ünal, 2015: 81).

Nitel veri analizinde bilgisayar yazılımları, gözden kaçırılacak verilere daha farklı açılardan bakma imkanı sağlamaktadır (Bazeley, Jackson, 2015: 2). Bu çalışmada veri analiz süreci Nvivo 11 nitel veri analizi programında "Nodes" bölümünde gerçekleştirilmiş, kodlamalar sonucu ortaya çıkan kategori ve temalar programın "Maps" bölümüyle ilişkilendirilerek görsel hale getirilmiştir.

1.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Post pozitivist paradigmaya dayalı yürütülen nitel araştırmalara en önemli eleştiriler güvenirlilik konusunda olmasına rağmen, nitel araştırmalarda da geçerlik ve güvenilirliği sağlayabilmek için nitel paradigmanın yapısına uygun bir şekilde alınan önlemler bulunmaktadır (Yıldırım, Şimşek, 2013: 289). Bu çalışmada geçerlik ve güvenilirliği artırmaya yönelik alınan önlemler aşağıda aktarılmıştır.

- Bulgular 50 kişilik çalışma grubunun görüşme içeriklerinden oluşan 700 sayfalık veri metninden elde edilmiştir. Bu miktarın inanırlığı sağlamada etkili olduğu düşünülmektedir.
- Çalışma grubunun seçimi, çalışma grubunun sosyo demografik verileri, veri toplama ve analiz süreçleri yöntem bölümünde açıklanmıştır.
- Veri toplama aracında bulunan farklı soru tipleri (doğrudan görüş sorma, örnek durumlar üzerinden görüş sorma vb.) sayesinde katılımcıların tutarlılığı incelenmiştir. Ayrıca bulguların kendi içinde ve literatürle tutarlılığı da bulgular ve tartışma bölümde ele alınmıştır.
- Ölçüt örnekleme kullanılması, kullanılan ölçütlerin belirtilmesi, çalışma grubunun genellemeye izin verecek şekilde çeşitlenmesi de dış geçerliği sağlamada önemlidir. Bu çalışmada çalışma grubunun seçiminde yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek vb. çeşitlemelere imkan sağlanmıştır.
- Dış güvenirligi (teyit edilebilirlik) sağlamak için görüşme dökümleri, veriler, saha notları, kodlama içerikleri hem dijital olarak hem de fiziksel olarak saklanmaktadır.
- Görüşmeler yürütülürken veri kaybını engellemek amacıyla ses kayıt cihazı kullanılmış, aynı zamanda sessiz tepkilerin de not edildiği görüşme formu doldurulmuştur.

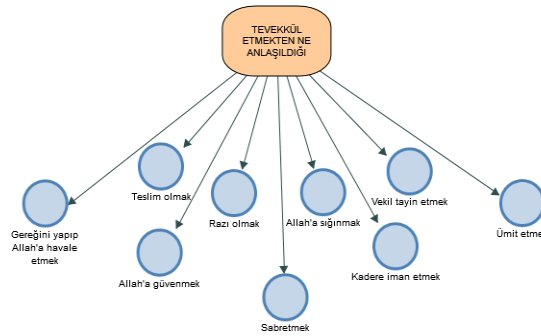
- Araştırmanın iç geçerliliğini sağlayabilmek için verilerin bir kısmı doğrudan alıntılarla sunularak betimsel bir yaklaşım sergilenmiştir. Okuyucunun verileri yorumsuz bir şekilde okuması sağlanmış, bu sayede okuyucuya araştırmacının ulaştığı bulguları değerlendirme imkanı sağlanmıştır.
- Nitel araştırmalarda elle kodlama yerine bilgisayar destekli programlardan faydalanma da araştırmacıların hata payını azaltmakta, bu sayede araştırma sonuçlarının geçerlik ve güvenilirliğini artırmaya yardım etmektedir (Seggie, Bayyurt, 2015: 361). Ayrıca bu programlar şeffaflığı da artırmakta, çok miktarda veri ile çalışma imkanı sağlayarak bulguların genellenebilir olmasını desteklemektedir. Bu araştırmada bilgisayar destekli analiz yapılması geçerlik ve güvenilirliği artıran bir faktördür.

2. BULGULAR ve TARTIŞMA

2.1. Tevekkül Algısına İlişkin Bulgular ve Tartışma

Tevekkülün psikolojik etkilerine ilişkin verilerin elde edileceği çalışma grubunun nasıl bir tevekkül algısına sahip olduğu, verilerin nasıl bir tevekkül algısı üzerinden inşa edildiği önem arz etmektedir. Bu nedenle katılımcıların tevekkül algısını tespit edebilmek için “*Tevekkül etmek nedir?*” sorusu sorulmuştur. Verilen yanıtlardan oluşturulan temalar, sıklığına göre sırasıyla şu şekildedir (Şekil 1): Gereğini yapıp Allah’a havale etmek (f: 23), teslim olmak (f: 13), Allah’a güvenmek (f: 9), razı olmak (f: 9), sabretmek (f: 7), Allah’a sığınmak (f: 6), kadere iman etmek (f: 4), vekil tayin etmek (f: 3), ümit etmek (f: 2).

Şekil 1. “Tevekkül Etmek Nedir?” Sorusuna Verilen Yanıtlar

*Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında
Nitel Bir Araştırma*

48 yaşında erkek katılımcının tevekkülü gereğini yapıp Allah'a havale etmek temasında ele alınan ifadesi *"Yani tevekkül, çalışıp çabalayıp sonucunu Allah'a havale etmektir. Yani bütün işlemleri yaptıktan sonra sonucunu Allah'tan beklemek. Bunun iyi veya kötü sonuç ne olursa olsun, iyisi de kötüsü de Allah'tandır deyip onunla üzerimize yani yapılacak tüm işleri yaptıktan sonra tabi. (E_10)"* şeklindedir. 44 yaşındaki kadın katılımcı tevekkülü teslimiyet olarak algıladığını şu sözlerle ifade etmiştir: *"Ben tevekkül deyince teslimiyet diye, yani o şekilde anlatabilirim. Teslim olmak diye düşünüyorum (K_15). Tevekkülü güven olarak algılayan kadın katılımcının ifadesi "Bence Allah'a güven önemli tevekkülde. Tevekkül eden insan Allah'a güveniyordur. Hiç şüphesi yoktur. Bela verdiyse de adaletine uygundur, iyilik verdiyse de rahmetine uygundur. Tevekkül eden insan Allah'a güvenen insandır, başı bence bu. Allah'a güveniyorsan tevekkül edersin (K_2)"* şeklindedir.

811

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Tevekkül ile ilgili yapılan kavramsal çalışmalar incelendiğinde hemen hepsinde tevekkülün teslim, kader, çaba, tedbir, sabır, güven, vekâlet kavramları ile ilişkilendirilerek açıklandığı görülmektedir (Akto, 2016; Coşar, 2010; Dilmen, 2016; Hatip, 2006; Kelabazi, 2014; Kuşeyri, 2016; Sarıkaya, Şeren, 2017; Yalçın, 2008). Katılımcıların da tevekkülü tanımlarken, genel kabul görmüş tevekkül tanımlarına dayandıkları görülmektedir.

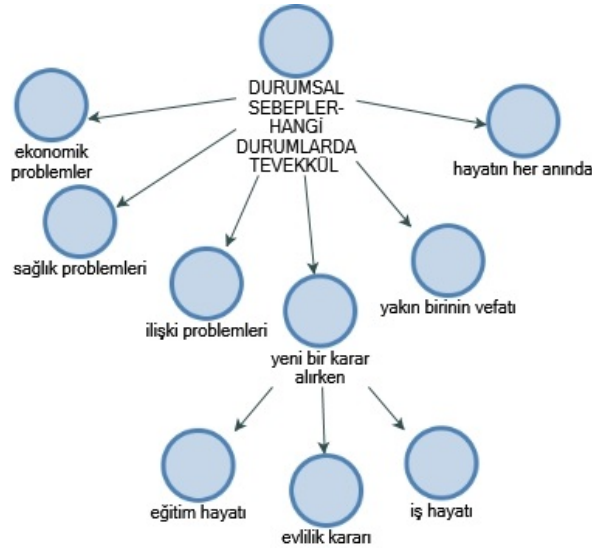
Tevekkül ile ilgili literatürde, tevekkülün halk nezdinde yanlış anlaşıldığı, esas anlamını kaybederek tembelliğin, ataletin meşrulaştırılmasının bir aracı olduğu vurgulanmaktadır. Vurgulanan bu düşüncenin katılımcılar üzerindeki yansımaları anlayabilmek için *"Tevekkül etmek insanı tembelleştirebilir mi? Nasıl? Kendi yaşantınızdan örnek verebilir misiniz?"* diye sorulmuştur. Bu soruda tüm katılımcılar (n=50), görüşmelerin pek çok yerinde (f: 81) tevekkülün tembellik demek olmadığını, kişinin sebeplere başvurmasının, tedbir almasının gerektiğini, insanın bu dünyada sorumlulukları olduğunu ve bunları yerine getirmesi gerektiğini, tevekkülün kişiyi daha çok çabalamaya sevk etmesi gerektiğini ayet, hadis ve menkıbelerden dayanak göstererek ifade etmişlerdir.

2.2. Tevekkülün Sebeplerine İlişkin Bulgular ve Tartışma

Araştırmanın amaçlarından birisi tevekkül yöneliminin psikolojik sebeplerinin ortaya konmasıdır. Bu amaçla *"Tevekkül ediyorum dediğiniz durumlar oluyor mu?, Özellikle ne zaman, hangi durumlarda*

tevekkül edersiniz?, Sizi tevekkül etmeye iten şey ne oluyor? Neden buna ihtiyaç hissediyorsunuz?” gibi katılımcıların tevekkül etmelerinin sebeplerini anlamaya yönelik sorular sorulmuştur. Bu sorulara verilen yanıtlarda tevekkül etmeye sebep olan durumlar ve duygular olmak üzere iki temel kategori ortaya çıkmıştır. Durumsal sebeplere ilişkin kategoriler Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Tevekkülün Durumsal Sebepleri

812

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Tevekkülün durumsal sebeplerinde ortaya çıkan temalar sıklığına göre sırasıyla yeni bir karar alma (f: 45), sağlık problemleri (f: 30), ekonomik problemler (f: 20), ilişki problemleri (f: 11), yakın birinin vefatıdır (f: 19). Yeni bir karar alma temasında 3 alt tema ortaya çıkmıştır. Bunlar evlilik kararı (f: 27), eğitim hayatı (f: 9) ve iş hayatı (f: 9) ile ilgili karar alma süreçleridir.

Tevekkül edilen durumlara yönelik en sık ortaya çıkan tema, yeni bir karar alma sürecidir. Tevekkül konusunu anlamada en dikkate alınması gerek ayet (Tokpınar, 2009: 69) olarak değerlendirilen Al-i İmran Suresi, 159. Ayeti "...karar verdiğinde artık Allah'a tevekkül et" ayetinde verilen kararlar ile ilgili tevekkül etme vurgusu vardır. Katılımcıların günlük pratiklerinde bu vurgunun hayata geçtiği görülmektedir.

*Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında
Nitel Bir Araştırma*

Bireylerin gelişimsel görevlerini gerçekleştirmek için herhangi bir işe giriştiğinde (meslek seçimi, evlilik kararı vb.), girişimin başarısız veya mutsuzlukla sonuçlanması endişesine karşı, tevekkül girişilen olayların sonuçlarına yönelik olarak daha olumlu düşünmeyi sağlamakta (Gedük, 2015: 209; Tokpınar, 2009: 146), bu durum da karar verme süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Hem kendi, hem de çocuklarının evlilik kararlarını aldıkları dönem katılımcıların tevekküle örnek verdikleri durumlardır. Kendi evlilik kararı ile ilgili 46 yaşında, üniversite mezunu, ev hanımı katılımcı "...evlilik konusunda da gerçekten Allah'a tevekkül etmişim (K_25)" demiştir.

Katılımcılar iş hayatlarında, iş değişikliği yaparken, yeni bir iş girişiminde bulunurken, pozisyonuyla ilgili değişiklikler gerçekleştirirken tevekkül ettiklerini ifade etmişlerdir. Fabrikada çalışırken ayrılma kararı alıp, yeni bir girişimde bulunan 56 yaşında, ilköğretim mezunu ve medrese eğitimi alan erkek katılımcı yaşadıklarını şu şekilde aktarmıştır: "...Ben dedim burada yapamayacağım. Hiçbir işimi ayarlayamadım. Hanımla istişare ettik, istişare de zaten tevekkülün alt yapılarındandır ya. İstişare ettik, ne yapabiliriz? Çarşıları, pazarları gezdim. Ondan sonra güzel böyle bi şeyler paketlemişler, satıyorlar insanlar. Dedim ben de böyle bir şey yapabilirim. Bir bebek arabası aldık şeyden hurdacıdan, üzerine tahta koydum, bir şeyler yaptık. Evimiz kira. İki tane çocuğumuz var. Koydum. İnan peş peşe, 10 paket 20 paket derken paket paket satıyordum. Yükselmeye başladım arsa aldım ben onunla birlikte. Yani yeter ki tevekkül edelim, Allah'a güvenelim (E_25)".

Hastalık durumlarında tevekkül tasavvuf kaynaklarında da ele alınan konulardan birisidir (İbn Ebi'd Dünya, 2005: 42). Gazali (2014: 517) bu konuda geniş açıklamalar yapmıştır. Onun açıklamalarından tevekkülde tedaviyi ve tedbiri terk etmenin şart olmadığı anlaşılmaktadır. Burada vurgulanan husus tedavi için gerekli yollar aranırken, şifanın bunların hiçbirisinden değil; Allah'tan olduğuna inanmaktır. Literatürde kanser hastalarının hastalıkla karşılaştıklarında dine/maneviyata daha çok başvurdukları, en büyük desteği dini inançlarından aldıkları görülmektedir (Daughert vd., 2005: 135; Gibson, Hendricks, 2006: 67). 49 yaşındaki kadın katılımcı abisinin rahatsızlığı ile ilgili tevekkül ettiğini anlatmıştır: "Şimdi benim abim rahatsız, yani beyin tümörü çıktı bir buçuk ay önce ve insanın elinden hiçbir şey gelmiyor. Şu an yapılacak tek bir şey dua, teslimiyet. Dua ediyoruz işte. Tedavi süreci başladı, tevekkülden başka şu an yapılacak hiçbir şey yok,

813

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

evde yapabileceğimiz bitkisel şeyleri araştırdık. İşte burada yani en yakın şey, taze tevekkül o. Abimin rahatsızlığı (K_5)"

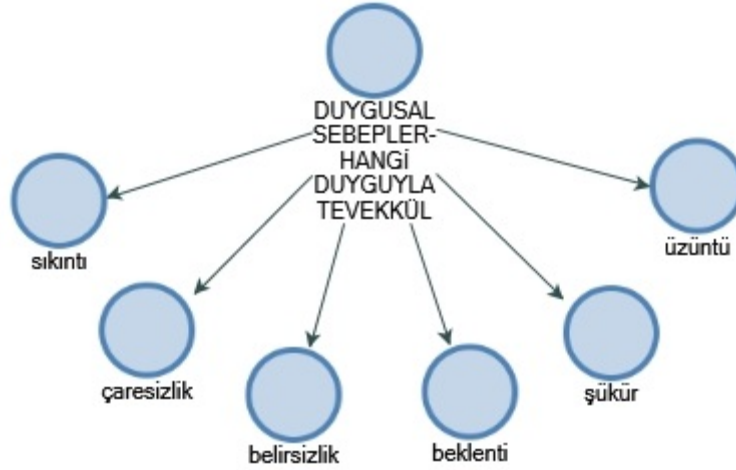
814

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Katılımcıların hayatlarında tevekküle örnek verdikleri durumlardan birisi de ekonomik problemlerdir. İslam inancına göre rızıkta artma ve eksilme olması mümkündür. Elinden gelen gayreti gösterdikten sonra işi Allah'a bırakmak anlamına gelen tevekkül, ekonomik problemler karşısında önemli bir psikolojik güç kaynağı oluşturmaktadır (Türk, 2008: 54). Ülgener'e (2015: 81) göre rızıkın elde edilmesinde kişinin kendi çabası dışında, üstün bir kuvvete bağlanması gerekiyorsa, onu Allah'ın fazlında aramak gerekmektedir. "Ve onu hesaba katmadığı bir yönden rızıklandır. Kim de Allah'a tevekkül ederse O, ona yeter. Muhakkak ki Allah emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir kader (ölçü ve muayyen bir zaman) tayin etmiştir (et-Talak Suresi, 65/3)" ayeti ekonomik süreçler ile tevekkül ilişkisini ortaya koymaktadır. Rızık konusunda tevekkül sıklıkla vurgulanmış ve tevekkül edilecek durumlardan birisi olarak ele alınmıştır (Hatip, 2006: 85; İbn Ebi'd Dünya, 2005: 265; Yalçın, 2008: 81). Eşinin doğum masraflarını karşılarken yaşadığı sıkıntıları paylaşan katılımcının anısı şu şekildedir: "Hanım son çocuğa hamileydi. Onu Zübeyde Hanım Doğum Evi'ne götürdüm. 10 sene önce falan 2 milyar bir para... Öyle yapıyorum böyle yapıyorum falan, 750 lira çıkartabiliyorum. Ondan sonra döndüm dedim Ya Rabbi, sigortam da yoktu o zaman. Ya Rabbi dedim "Ben hanımı, kendimi sana sigortaladım. Ya Rabbi yardım et." diye, böyle Allah'a rücu ettim. O anda bir arkadaş geldi. Yalvarır yakarırçasına diyor ki "Ya bak maddi bir şeyin var mı?" Yok dediysem de, yok dediysem de zorla söylettirdi ve o 2 milyarı (şimdi biraz da duygusallaştım)... Öyle bir şey oldu yani. Tevekkülü canlı olarak yaşadığımı orada gördüm (E_25)".

Katılımcıların tevekkül ettikleri durumlarda hangi duygu içerisinde oldukları temalandırılmıştır. Buna göre 6 tema ortaya çıkmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Tevekkülün Duygusal Sebepleri

Tevekkülün duygusal sebeplerinde ortaya çıkan temalar sıklığına göre sırasıyla sıkıntı (f: 27), çaresizlik (f: 27), belirsizlik (f: 12), beklenti (f: 8), şükür (f: 5) ve üzüntüdür (f: 2).

Hayatın zorluk ve sıkıntılara karşı, musibetler karşısında tevekkül bir başa çıkma yöntemi olarak tavsiye edilmektedir (Günler, 2008: 99; Yalçın, 2008: 44). İbrahim Hakkı (2003: 625) sıkıntılı anlarda hem imanı muhafaza etmek, hem de üzülmemek adına Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerden esinlenerek dört ahlaki meziyete başvurulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu dört unsur, tevekkül, teslimiyet, sabır ve rızadır. Kur'an-ı Kerim ayetleri incelendiğinde de zorluklar karşısında tevekkül etmenin vurgulandığı görülmektedir. "...Eğer onlar yüz çevirirlerse, de ki; Bana Allah yeter. Ondan başka ilah yoktur. Ben ona tevekkül ettim ve büyük arşın Rabbi O'dur (et-Tevbe, 113/129)"; "Kafirlere ve münafıklara itaat etme, eziyetlerine aldırma ve Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter (el-Ahzab, 33/48)" ayetleri bu durumlar için örnek olarak ele alınabilir. Sıkıntılı durumu örnek veren erkek katılımcının ifadesi şu şekildedir: "Okul müdürü olarak başımıza seksenlerde bazı imtihanlar geldi geçti. Kızların başörtüsü ile ilgili, seksenlerde diyorum bakın. İmam Hatip Lisesi müdürü olarak bayağı bir badireler atlattık. Mahkemelere çıktık, ifade verdik. Tevekkül olmasa biz de başka türlü

düşünürdük. Kimse bu derdi dertlenmiyor. Ben niye dertleneyim dersiniz. O yıllardaki tevekkülümüz bunu aştı Elhamdülillah (E_15)."

Katılımcılardan bazıları daha çok çaresizlik anlarında tevekkül ettiklerini ifade etmişlerdir. Freud'a (2006: 208) göre, insanın çocuklukta hissettiği çaresizlik duygusu, babanın sağlayacağı ihtiyacı yaratmış ve sonrasında bu çaresizlik çok daha güçlü bir varlığa sığınmayı zorunlu kılmıştır. Onun gözünde din, insanın doğa karşısındaki çaresizliğini yenmek için geliştirdiği bir telafi mekanizmasıdır (Fromm, 2012: 22; Hökelekli, 2010: 103; Kasapoğlu, 2005: 63; Peker, 2012: 78). Güngör (1990: 36) kişilerin çaresizlik hissettikleri, bütün insani güçlerini ortaya koydukları halde çözemedikleri bir durumla karşılaştıklarında Allah'ın yardımını isteme ihtimalinin daha çok olduğunu, bu durumlarda dini hayatının eskiye oranla daha yoğun bir hale geldiğini söylemektedir. Bu durumun din açısından yanlış bir tarafı olmadığını belirterek, yardıma en çok muhtaç olunan anlarda Allah'a yönelmeyi doğal bir yönelim olarak açıklamaktadır. Pek çok araştırmada çaresizlik hissedilen anlarda kişilerin dine daha çok sarıldığı görülmüştür. Çeşitli şekillerde engellenen ve bu engeli aşamayarak çaresizlik içinde kalan insan Allah'a sığınarak teselli bulmaktadır (Peker, 2012: 79). Tevekkül de bu durumlarda güçlü şekilde beliren bir yönelim olarak kendini göstermektedir. Araştırmanın bulguları, bu görüşleri desteklemektedir. Annesinin beyin kanaması geçirdiği haberini aldıktan sonraki süreçte yaşadıklarını anlatan kadın katılımcı hissettiği duyguyu çaresizlik olarak adlandırmıştır: *"Orada ben çok büyük bir çaresizlik hissettim. Çok çaresizdim yani. Ne yapabilirim? Çocuklarım küçük, Bursa'dayız. Eşimin işi orada. Yani onların yanında kalamam. Yaşlı bir büyükbaba var. Babam hasta, diyaliz hastası ve annem artık elden ayaktan düşmüş bir vaziyette. Çaresiziz yani. Hani şu düşünen adam heykeli var ya, aynı o şekilde kendimi buldum. Yani böyle kara kara, ne yapabiliriz? Yani gerçekten o anda en samimi bir şekilde yaşadığım tevekkül, onu örnek verebilirim (K_28)".*

Katılımcılar giriştikleri veya karar aldıkları bir işle ilgili belirsizlik duygusunun, kendilerini tevekküle yönlendirdiğini ifade etmişlerdir. Genel anlamda araştırmalar, belirsiz durumlarda hissedilen olumsuz duyguların birçok psikolojik rahatsızlık üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir. Belirsizliğin özellikle de anksiyete ile güçlü ilişkileri bulunmaktadır. Buradan hareketle, belirsizliğe tahammül edebilmenin psikolojik iyilik halinde önemli olduğu düşünülmektedir

*Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında
Nitel Bir Araştırma*

(Ladouceur vd., 2000; 933). Belirsizliğe tahammülsüzlük odaklı psikolojik müdahaleler danışanların belirsizliğe toleranslarını ve bu durumlarla başa çıkma yeterliklerini geliştirmelerine, belirsizliği kabullenmelerine yardımcı olarak anksiyete ve endişe eğilimlerini azaltmaya odaklanmaktadır (Yıldız, 2017: 72). Araştırmanın bulgularına göre tevekkül yönelimi katılımcılar tarafından belirsizliğe tahammülü artıran bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Belirsizlik temasıyla ilgili erkek katılımcının aktarımı şu şekildedir: *“Belirsizlik var işte, kızımı evlendiriyorsun, belirsizlik var. Tanımadığım bir insanla kızımı evlendiriyorsun. Belirsizlik var ya, ne oldu, bu iyi miydi, kötü müydü, artı yanını hesap ediyorsun, eksi yerlerini hesap ediyorsun. Ondan sonra diyorsun ki, gel bu benden çıktı, artık bitti, tamam. Bundan sonrası Allah’a kalmış, Allah’ü Teala İnşallah iyidir (E_3).”*

Girişilen bir iş veya sonuçlanması beklenen bir durumda kişinin bir beklentisinin olması da onu tevekküle yönlendirebilmektedir. Kişinin geleceğe yönelik bir beklentisinin olduğu durumlarda anda yaşamayı, şimdi ve burada sahip olunana odaklanmayı, kendi içimizde neler olduğunun farkına varmayı amaçlayan müdahaleler yapılmakta ve bu durum farkındalık (mindfulness) olarak adlandırılmaktadır. Kişinin zihninde geçmiş ve geleceğin baskınlığı oranında ana odaklanması da güçleşmektedir (Ak vd., 2014: 137). Bilişsel davranışçı terapilerde farkındalık ve kabullenme temelli yaklaşımlar, son yıllarda ortaya çıkarak, bilişsel davranışçı terapilerde üçüncü dalga olarak ele alınmaktadır (Ögel, Çatak,2010; Vatan, 2016). Farkındalık temelli yaklaşımlarda bazı egzersizlerle dikkatin anda olması sağlanmaktadır. Tasavvufta ana odaklanma, ibnü’l-vakt kavramı ile amaçlanan bir beceridir. Tasavvufi ana odaklanma sayesinde gelecek kaygısı ortadan kalkmakta, geçmiş de boşa çıkmaktadır (Ülgener, 2015: 90; Yıldırım, 2015: 150). Ana odaklanma sayesinde, geleceği yönelik beklenti durumunun meydana getireceği olumsuz duygulardan korunma sağlanmakta, tevekkül de bu fonksiyonu görmektedir. Beklenti ve tevekkül ilişkisini bir katılımcı şu şekilde ifade etmiştir: *“...Ya da bir şeyi başarmak istediğin zaman. Çok başarmak istiyorsun, bir hedefin var, bir beklentin var. O zaman da bir tevekkül devreye girebiliyor. Yani yapıyorsun, çabalıyorsun, sonra diyorsun ki gerisini sana bırakıyorum, Rabb’im sen karar ver diyorsun (K_9)”*.

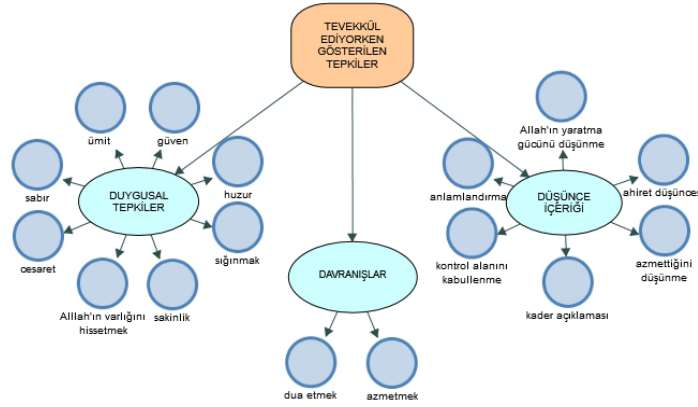
817

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

2.3. Tevekkül Sürecinde Gösterilen Tepkiler ve Tartışma

Araştırmada katılımcıların verdikleri cevaplarda kişilerin işin oluş sürecindeki, yani tevekkül ederken ki duygularının, düşüncelerinin ve davranışlarının neler olduğu da araştırılmıştır. Bunu anlayabilmek için katılımcılara “Tevekkül ettiğiniz bir anı hatırlarsanız, o zamanlarda neler hissediyorsunuz? Tevekkül ederken neler düşünüyorsunuz? Kendi yaşantınızdan örnek verebilir misiniz?” şeklinde sorular sorulmuştur. Bu sorulara dair oluşturulan kategoriler Şekil 4’te gösterilmiştir.

Şekil 4. Tevekkül Sürecinde Gösterilen Tepkiler

Katılımcıların tevekkül sürecinde gösterdikleri tepkiler incelendiğinde sıklığına göre sırasıyla anlamlandırma (f: 79), ümit etme (f: 65), azmetme (f: 41), dua etme (f: 39), Allah'ın yaratma gücünü düşünme (f: 30), sabretme (f: 21), cesaret (f: 20), ahiret düşüncesi (f: 17), Allah'ın varlığını hissetmek (f: 15), güvenmek (f: 14), kontrol alanını kabullenme (f: 13), kader açıklaması (f: 13), sığınmak (f: 11), sakinlik (f: 11), azmettiğini düşünme (f: 8) ve huzurdur (f: 5).

Ümidin tevekkül kavramıyla çok yakın bir ilişkisi vardır. Tevekkül eden kişi isteğine ulaşma konusunda ümit sahibi olur. Kişinin tevekkülünün tutarlılığı ile ümidinin tutarlılığı ilişkilidir. Ümit güvenmenin bir yansımasıdır (Akto, 2016; 890; Tokpınar, 2009: 142). Bu ilişkiyi gösteren ayetlerden birisi “Ve onu hesaba katmadığı bir yerden rızıklandırır. Kim de Allah'a tevekkül ederse, O, ona yeter. Elbette Allah, kendi emrini yerine getirip gerçekleştirendir. Allah, her şey için bir ölçü kılmuştur (et-Talak Suresi, 65/3)” ayetidir. Araştırma bulguları da

*Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında
Nitel Bir Araştırma*

tevekkül ve ümit ilişkisine dair bu bakış açılarını desteklemektedir.40 yaşında kadın katılımcı oğlunun hastalığı sürecinde yaşadıklarını aktarırken, sıkıntılarının geçeceğine dair ümit taşıdıklarını ifade etmiştir: *“Doktor hiçbir şekilde zaten sana ümit vermiyor, hayatının sonuna kadar da böyle gidebilir. Acaba diyorsun nöbet geçirip daha kötü bir hale gelebilir mi? Ondan sonra orada da böyle yani hemen gerisini düşündük eşimle beraber. Böyle zamanlarda hep baş başa otururuz, hani o bana teselli verir, ben ona. Hep böyle birbirimize Allah’ı hatırlatırız. Burada da hep beraber eşimle konuştuk birbirimizi rahatlattık. Daha önce çok çok başımızdan böyle şeyler geçti. Yine bir şekilde Rabbimin bize, yani bir karanlıktan sonra tekrar ışığı gösterdiğini... Belki bir müddet çok zorlanacağız, ama sonra inşallah atlayacağız (K_9)”*.

Katılımcılar tevekkül ettikleri anları anlatırken sıklıkla onu sabırla ilişkilendirmişlerdir. Sabır temasında kadın katılımcının ifadesi şu şekildedir: *“...sabrediyosun, sabrederken Rabbim ben bekliyorum, ne olacağını bilmiyorum diyorsun, Rabbim’den gerekli olan sabrı vermesini istiyorsun... (K_8)”*. İslam dininde önemli bir erdem olan sabır, sıkıntı ve zorluklar karşısında acelecilik göstermeden, panik ve telaş yapmadan, Allah’ın vereceği hükmü beklemektir (Seyhan, 2016: 92). Sabır ve tevekkül birbiriyle yakın ilişkili kavramlardır. Kur’an-ı Kerim’de iki kavramın birlikte kullanımları mevcuttur. *“Bize ne oluyor ki, Allah'a tevekkül etmeyelim? Bize doğru olan yolları O göstermiştir. Ve elbette bize yaptığımız işkencelere karşı sabredeceğiz. Tevekkül edenler Allah'a tevekkül etmelidirler (İbrahim, 14/12)”* ayeti ile salih amelde bulunanların özelliklerini anlatan *“Ki onlar, sabredenler ve Rablerine tevekkül edenlerdir (el-Ankebut, 29/59)”* ayetleri bu kullanımlara örnektir. Sabır ve tevekkülün taşıdıkları güven duygusu nedeniyle aralarında ilişki bulunmaktadır (Murat, 2016: 207; Sarıkaya, Şeren, 2017: 77).

Katılımcılardan bazıları tevekkül ettikleri durumlarda daha cesur olduklarını ifade etmişlerdir. Tevekkül ve cesaret, ilgili literatürde de ilişkili görülmektedir (Muhasebi, 2013: 194; Ülgener, 2015: 144). 45 yaşında üniversite mezunu erkek katılımcının cesaret temasına ilişkin bir paylaşımı şu şekildedir: *“Hani Allah yanımda olduğu için bu aralar daha rahat itiraz edebiliyorum. Gördüğüm kötülöklere, gördüğüm yanlışlara hiçbir şekilde korkmadan itiraz edebiliyorum (E_18)”*.

Anlamlandırma temasında, katılımcıların başlarına gelen olayları imtihan olarak açıkladıkları veya hayır-şer ekseninde ele aldıkları

görülmüştür. “Demek ki bunları yaşamamamın bir sebebi var diye düşünüyorum. Allah'a güveniyorum. Vardır bir sebebi bunların diye düşünüyorum (K_12).” ifadesi katılımcının durumu anlamlandırmasına bir örnektir. Din olayları anlamlandırmak için oldukça geniş bir çerçeve sunmakta, bu sayede kişilerin anlam yüklemelerine büyük oranda etki etmektedir. Aynı zamanda din, sıkıntılı olaylara yönelik pozitif yükleme yapma imkanı sağlamaktadır (Park, 2013: 30; Spilka vd., 1985). Kişinin yaşadıklarını ele alırken “her şeyde bir hayır vardır” ya da “Mevla görelim neyler, neylerse güzel eyler” gibi yaklaşımlar sergilemesi, dinsel anlamlandırma çabalarıdır (Doğan, 2016: 3217). Bu sayede din, günlük olaylara veya başa gelen sıkıntılı olaylara yönelik anlam çerçevesi sunmaktadır. Araştırmanın bulguları bu açıklamaları desteklemektedir.

Katılımcıların tevekkül ettikleri anlarda Allah'ın yaratma gücünü düşündükleri görülmüştür. İslam inancına göre yaratmak, rızık vermek, dualara icabet etmek, yaşatmak, öldürmek, fakirlik, zenginlik gibi her şey Allah'ın elindedir. “Onu istediğimizde herhangi bir şey için sözüümüz, ona yalnızca “OL” demekten ibarettir, o da hemen olur (en-Nahl, 16/4)”; “Göklerin ve yerin mülkü (hükümranlığı) Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir (eş-Şura, 42/49)” ayetleri Allah'ın yaratma sıfatını vurgulamaktadır. Katılımcıların da bu hususu vurguladıkları ifadelerden birisi “Hüküm Allah'ındır mülk sahibi O'dur. Her şey Allah'ın elindedir. Dilerse olur dilmezse hiçbir şey olmaz. Allah dilerse dünya toplansa o kişiye Allah yardım ederse hiç kimse bir şey yapamaz. Ama Allah'u Teâla yardım etmezse o işi yapamaz (E_20).” şeklindedir.

Katılımcıların tevekkül ederken insanın aciziyetini, gücünün sınırlarını vurguladıkları, her şeyi kontrol etme gücüne sahip olmadıklarını düşündükleri görülmüştür. Bu durum “kontrol alanını kabullenme” teması altında ele alınmıştır. Tevekkülün sözlük tanımlarından birisinde “acizliğini izhar etmek, başkasına güvenmek, dayanmak, işi başkasına havale etmek (Hatip, 2006: 13)” şeklinde acizlik vurgusu vardır. İnsan yapacağı bir iş için tüm tedbirleri alsa da, Allah'ın izni ve yardımı olmaksızın o işin gerçekleşmeyeceğine inanarak tevekkül eder. İnsan olayların ancak görünen kısmını bilir, iç yüzünü veya nasıl gelişeceğini bilemez. Geleceğe dair hiçbir şey insanın garantisinde değildir (Demir, 2013: 164-165). Oysa modernite anlayışının odak noktası doğanın egemenlik altına alınma çabasıdır. Modernitenin dünya görüşünü oluşturan bilimsel düşünme biçimleri insan gücünün

*Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında
Nitel Bir Araştırma*

her sorunu çözebileceğine inanmaktadır (Sayar, 2011: 50-59). Fakat süreçte her şeyi kontrol edemeyeceğini fark eden insan, bu kontrolsüzlük dolayısıyla kaygı yaşamakta, tevekkül bu kaygının önlenmesinde rol oynamaktadır. Bu durum kontrol alanını kabullenme olarak ele alınmıştır. Bu temaya ilişkin katılımcılardan birinin ifadesi şu şekildedir: *“Her şey de onun elinde olduğuna göre, her şeye de onun gücü yettiğine göre, benim gücüm kuvvetim sınırlı zaten. Zaten sonrasında şeyi de anlıyor insan, yani ancak elinin yettiği şeyi yapabiliyorsun (K_5).”*

Katılımcıların tevekkül ederken aynı zamanda o konu hakkında azmettiklerini, çabaladıklarını aktardığı görülmüştür. Çocuk sahibi olma noktasında sağlık sorunları yaşayan kadın katılımcı bu süreçte yaşadıklarını, tevekkül ve çabalamayla ilişkilendirerek şu şekilde açıklamıştır: *“Hiç tedaviye başvurmadan çocuğum olsun, Allah versin demek olur mu? Beş sene boyunca şeyim vardı, doktor falan filan. Ama tabii ki de hani o şeyleri yaptık, mesela ilaç kullanmamız gerekiyordu, ameliyat olmamız gerekiyordu, bir süreç atlattık o beş sene içerisinde yaptık bunları (K_3).”* Elinden geldiğince çalışma, uğraşma, azmetme sık karşılaşılan bir tema olmuştur. Tevekkül ile ilgili literatürde de çalışma, azmetme, çabalama sıklıkla vurgulanmakta; tevekkülün çalışma ve iş hayatını daha bereketli hale getirdiği ifade edilmektedir (Bkz. Altıntaş, 2000: 113; Dilmen, 2016: 68; Ersoy, 2006: 243; Gafarov, 2009: 47; Hatip, 2006: 147; Solmaz, 2006: 66; Uludağ, 2012: 3; Yalçın, 2008: 21). Araştırmanın bulguları da tevekkül-azim ilişkisini vurgulayan görüşleri desteklemektedir.

Katılımcıların azmetmekle birlikte, tevekkül ederken sıklıkla duaya başvurdukları görülmüştür. Evlenme kararını alırken dua ettiğini ifade eden kadın katılımcı o durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“Hatta kar yağıyordu, çıkıp dua etmişim Rabbime. Rabbim bu insan benim için hayırlıysa onlar geldiğinde nasip et (K_10)”. Tevekkül etmek ile dua etmek birbiriyle ilişkilidir, bu nedenle tevekkül ile ilgili açıklamalarda dua da ele alınır (Dilmen, 2006: 71). Dini başa çıkma sürecinde kullanılan pek çok araç olmakla birlikte, dua en çok kullanılanlarındandır (Ayten, 2012: 42). Atmaca (2011: 30) duanın yaşanan problemlerden pasif bir şekilde kaçma değil, üstesinden gelmeye yönelik bir çaba olduğunu, kişiye manevi destek sağladığını belirtmiştir. Hökelekli'nin (2012: 110-111) çalışmasında duanın türlerinden biri, tevekkül ve inabe duası olarak ele alınmıştır. Bu durumda, kendi üzerine düşeni tam anlamıyla yerine getirdikten*

821

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

sonra, başarıyı sağlayacak olanın Allah olduğunun düşünülmesi, ona güvenip, sonucun ona havale edilmesi, kişiye motivasyon sağlamaktadır. Tevekkül ederken gösterilen davranışlar arasında dua bulgusu, aktarılan açıklamalar tarafından desteklenmektedir.

Katılımcıların tevekkül ederken gösterdikleri ümit etme, sabretme, cesur olma gibi duygusal; dua etme, çabalama gibi davranışsal tepkiler; anlamlandırma, Allah'ın yaratma gücünü düşünme gibi düşünceler içinde buldukları duruma ilişkin aktif olduklarını gösteren bulgulardır. Katılımcılar bu tepkilerle içinde buldukları olayın/durumun oluş sürecine katılarak, ona etki etmeye çalışmaktadırlar. Bu sayede pasif bir duruştan ziyade, sürece dahil olma söz konusudur.

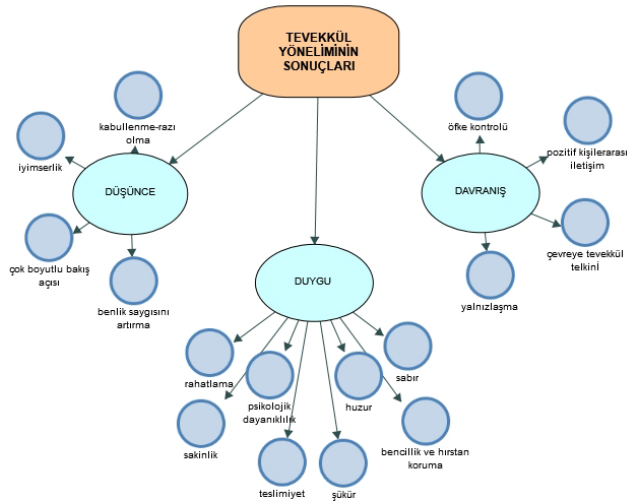
822

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

2.4. Tevekkülün Sonuçlarına İlişkin Bulgular ve Tartışma

Araştırmanın amaçlarından birisi tevekkül etmenin psikolojik sonuçlarını ortaya koymaktır. Bu amaçla katılımcılara "Tevekkül edince nasıl hissediyorsunuz, Tevekkül etmek davranışlarınızı etkiler mi, Kendi yaşantınızdan örnek verebilir misiniz?, Tevekkül ediyor olmak sizin kişiliğinizi etkilemiş midir?" gibi sorular sorulmuştur. Bu yanıtlara dair oluşturulan kategoriler Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5. Tevekkül Yöneliminin Sonuçları

*Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında
Nitel Bir Araştırma*

Tevekkül yönelimin sonuçlarında ortaya çıkan temalar sıklığına göre sırasıyla rahatlama (f: 80), psikolojik dayanıklılık (f: 40), huzur (f: 36), kabullenme-razi olma (f: 28), öfke kontrolü (f: 16), pozitif kişilerarası iletişim (f: 15), sabır (f: 14), iyimserlik (f: 13), sakinlik (f: 11), teslimiyet (f: 10), çok boyutlu bakış açısı (f: 6), bencillik ve hırstan koruma (f: 6), çevreye tevekkül telkini (f: 6), benlik saygısını artırma (f: 5) ve yalnızlaşmadır (f: 4).

Şekil 5 incelendiğinde tevekkül yönelimin sonuçlarının en fazla duygu kategorisinde etkin olduğu görülmektedir. Bu kategoride hem ortaya çıkan tema sayısı, hem de temaların sıklığı düşünce ve davranış kategorilerine oranla daha fazladır. Tevekkül bir kalp eylemi olarak ele alınmaktadır (Kuşeyri, 2016: 249). Böyle olunca tevekkülün en büyük etkisi ruhlara üzerinde olmakta, ruhta bir yatışma gerçekleştirdiği ifade edilmektedir (Gedük, 2015: 207). Araştırmada bu açıklamaları desteklemekte, tevekkülün etkilerinin daha çok duygular üzerinde olduğu görülmektedir.

Birey, kendi olanaklarıyla üstesinden gelemeyeceği bir durum ile karşılaştığında, bu durumu kontrol edemediği için yoğun bir stres yaşamaktadır. Ancak araştırmalarda, olayın kendisinin üzerinde, yüce bir yaratıcı tarafından kontrol edildiğine inanılınca rahatlama hissedildiği dile getirilmektedir. Benzer şekilde dinin sıkıntılı zamanlarda manevi teselli sunmasının kişilerin yaşadıkları kaygı ve stres düzeyini azalttığı belirtilmektedir. Bu sayede birey, stres yaratan olaylar sonrasında rahatlık hissetmekte, tevekküle eşlik eden davranışlardan olan dua sayesinde de kişilerin rahatladıkları ifade edilmektedir (Salim, 2017: 57-59). Tevekkül geleceğe yönelik endişeleri azaltarak kişinin rahatlmasına etki etmektedir. Araştırmanın bulgusu olan "rahatlama", tevekküle yönelik yapılan teorik açıklamalar tarafından desteklenmektedir. Rahatlama temasına ilişkin bazı katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

"...ben de inanılmaz bir rahatlama....Ondan sonra bütün sıkıntıların gittiğini ben gördüm (E_12)."

"Çok maddi sıkıntılarımız olmakla beraber, inanın o sıkıntıları çok rahat atlattıysanız yani. İşte bu tevekkülün verdiği bir şey yani, rahatlık (E_25)."

823

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

“...rahatlatıyor, rahatlatıyor. Çünkü ben elimden gelen budur diye düşünüyorum yani ve dua ediyorum. Rabbim çok merhametli. Onun merhametine sığınıyorum. Bu duygu beni rahatlatıyor ve hani onun beni bırakmayacağına inanıyorum (K_25).”

824

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Psikolojik dayanıklılık temasında katılımcıların tevekkül etmenin kendilerine güç verdiği; intihar girişimi, depresyon başta olmak üzere ruhsal bozukluklardan koruduğuna dair ifadeleri yer almaktadır. Pozitif psikolojinin bir kavramı olarak psikolojik dayanıklılık, zorlu yaşam olayları karşısında kişinin kendisini toparlama gücü, bu zorlukların üstesinden başarılı biçimde gelme kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda göze çarpan kavramlardan birisidir (Akyüz, 2017: 5; Oflas, 2017: 41). Psikolojik dayanıklılık ile din ilişkisi değerlendirilirken genellikle tevekkül, affetme, sabır, şükür, umut gibi kavramlara atıf yapılmaktadır (Ayten, 2014: 96-103; Batan, 2016: 64). Tevekkül eden kişiler herhangi bir başarısızlık durumunda olayların gerçek failinin Allah olduğu inancıyla yıkılmaz (Demir, 2013: 107); problemlerini çözmek için güçlerinin yettiğini yapar, sonrasında ise Allaha bırakarak tevekkül ederler. *“İnsanların en güçlüsü ve en sağlamı olmak isteyen kimse, Allah'a tevekkül etsin (Hakim, 2013: 300)”* hadisi; *“Demek ki, gerçekten zorlukla beraber kolaylık vardır (İnşirah, 94/5)”* ayeti bu durumlara işaret etmektedir. İslam dininin tevekkül, kanaat gibi kavramlarla itidali tavsiye etmesi, intiharı yasaklaması gibi özellikleri sayesinde depresyon ve benzeri pek çok psikolojik rahatsızlığa karşı koruyucu olduğu dile getirilmektedir (Cengil, 2003: 139). Araştırmadan elde edilen bulgular bu açıklamaları desteklemekte, tevekkülün kişilerin psikolojik dayanıklılıklarını artırdığı görülmektedir.

Tevekkül etme ile intihar ilişkisi kuran bazı katılımcıları ifadeleri şu şekildedir: *“Eğer tevekkül etmeseydim intihar edebilirdim, sabrettim (K_3)”, “İnsan negatif düşünürse tevekkül etmez intihara kadar gider (E_8)”*.

Tevekkül etme ile depresyon ilişkisi kuran bir katılımcıları ifadeleri şu şekildedir: *“Mesela ben bazı şeyler yaşadım. Sırf inancımın kendimi bırakmadım. Bende çoğu zaman psikoloğa gidip antidepresan yazdılar ama almadım. Ben bu ilacı içmeyeceğim dedim. Kendim atlatmaya çalışacağım dedim. Sağlam durmaya çalıştım (K_12)”*. Bazı katılımcılar da tevekkülün kendilerine güç verdiğini ifade etmişlerdir: *“Çünkü*

*Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında
Nitel Bir Araştırma*

rabbimi yanıma alıyorum. O var, onun yanıdayım, o bana güç verir. Tevekkülün farklı bir yönü dimi? Güç veriyor, kuvvet veriyor insana tevekkül (K_8)."

Tevekkülle ilgili literatürde araştırma bulgusuyla tutarlı olarak, tevekkülün kişiyi daha huzurlu yapacağı vurgulanmaktadır. İbrahim Hakkı'ya (2003: 445) göre musibetler karşısında tevekkül, teslimiyet, sabır ve rızayı uygulayanlar, hem manevî hem de sosyal gelişim açısından ilerleme kaydedecekler, bu sayede tam anlamıyla gönül huzuruna kavuşacaklardır. Acet (2009: 95) tarafından tevekkül ve teslimiyet bir zırh gibi ele alınmış, başa gelen olaylarda bu yönelimlerin kişiyi hem daha kuvvetli hem de daha huzurlu yapacağını söylemiştir. Huzur temasında dile getirilen bazı ifadeler şu şekildedir: "Huzurlu hissediyorum (K_19).", "Eğer ben o anda Allah'a sığınırsam o zaman çok huzur duyuyorum (K_7).", "...daha çok huzur. İç huzur. Çünkü ucu Allah'a dayanıyor. Biz biliyoruz ki dua edip tevekkül ettiğimizde Allah bizim için hayırlısını verecek. Bu dünyada olmasa bile öbür dünyada verecek ya da takdirin neticesinde olan da bizim için hayır olacak düşüncesi, insana bu işle ilgili huzur veriyor (E_8)."

Rıza sözlükte, kabullenme, memnun olma, bir şeyi itiraz etmeyerek kabul etme anlamlarına gelmektedir. Tevekkül ile rıza arasındaki ilişkiye dikkat çeken alimler tevekkülün meyvesi rızadır demişlerdir. İşlerini Allah'a havale eden ve onun kendisi hakkındaki takdirine rıza gösteren kişi tevekkülün hakikatine ermiş olarak değerlendirilir (Bilgen, 2006: 486-488). Ebu Ali Dekkak'a göre rıza musibetin vermiş olduğu acıyı hissetmemek derecesindeki kayıtsızlık değil, Allah'ın hüküm ve takdirine itiraz etmemektir (Kuşeyri, 2016: 276). Kabullenme, bilişsel davranışçı terapilerin üçüncü dalgası olarak anılan farkındalık ve kabullenme temelli terapilerde ele alınmaktadır. Bu yöntemde kabullenme yoluyla, kişiyi içsel olarak sıkıntıya sokan duygu ve düşünceler bastırılmak ya da onlardan kaçınmak yerine, bu duygu ve düşüncelere yaklaşılmaya çalışılır. Çünkü düşünce ya da duyguların yok edilmesi mümkün değildir, hatta bunları batırmaya ya da yok etmeye çalışmak kişiye daha fazla zarar verebilir (Demir, 2014: 21). Kabullenme-Razı olma ile ilgili aktarılanlar değerlendirildiğinde, araştırma bulgularından birisi olan tevekkülün sonucu olarak kabullenme, itikadi bir olgu olmasının yanı sıra kişinin psikolojik dünyasına da etki eden bir durumdur. Kabullenme-Razı olma temasında katılımcıların bazı ifadeleri şu şekildedir: "...ya dedim yaşanması gerekiyormuş demek ki bunların, hani yaşamamız gerekiyormuş.

825

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Bu da bizim böyle evlatla imtihan çok zordur derler ya, Rabbim bize bunu gösterecek diye düşündüm. Yani yaşamamız gerekiyormuş (K_18).”, “...benim annem ameliyat oldu. Ameliyat başarısız geçti. Tabii onun haberi yoktu olmadığından. Mesela hep iyisinden söyledik, iyi olacaksın, iyi olacaksın diye. Sonra kaybettik ama o an tabi çok kötü oluyor tabi (ağlıyor). İyi olacak diye gidiyorsun, o kadar uğraşıyorsun ama Rabbim daha uygun görüyor. Tevekkül ettik, Rabbimden gelene razıyız dedik, o kadar ömrü varmış dedik (K_19).”

826

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Katılımcılar tevekkül ettikleri durumlarda öfkelerini kontrol edebildiklerini, daha az sinirlendiklerini belirtmişlerdir. Bilişsel yaklaşımda öfkeyi kontrol edebilmek için, bireylerin kendi bakış açılarına alternatif farklı bakış açılarının da olabileceğini görmeleri, bu sayede öfkeye sebep olan yıkıcı düşüncelerini değiştirmeleri hedeflenmektedir (Erözkan: 2006: 57). İnanç sitemleri de öfkeden vazgeçmeyi, affetmeyi bir erdem olarak ele alıp, teşvik etmişlerdir. Din, belirli standartlar sağlayarak kişinin kendisine hâkim olmasını kolaylaştırmakta, kendi kendini kontrol mekanizması sağlamaktadır (Karşlı, 2012: 69). Tasavvufi yaşantıda yer alan nefsin istek ve arzularını terk etme prensibi duygu ve davranış kontrolünde çok önemlidir (Peker, 2012:186). Kişi “Allah’ın takdiri, günahlara kefarete, imtihan, hayır-şer” gibi anlamlandırma araçlarını kullanarak, öfke kontrolü sağlayabilmektedir. Araştırmanın öfke kontrolü bulgusu bu açıklamalar tarafından desteklenmektedir. Öfke kontrolü temasında 48 yaşında erkek katılımcının ifadesi şu şekildedir: “Şimdi burada agresif olmazsın. Sinirli halin devam etmez. Dün yaşadım mesela Allah'a havale ediyorum, bayağı sinirliydim, kızmıştım. Ondan sonra öyle havale edince rahatladım. Birazcık kontrolü sağlıyorsun (E_10).”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma bulgularına göre katılımcıların tevekkülü çok boyutlu olarak algıladıkları görülmektedir. Tevekkül tanımlarının içeriğinde azmetme, güvenme, vekil tayin etme, sabretme, sığınma, teslim olma, kadere iman, razı olma, ümit etme gibi birbirinden farklı süreçlerin vurgulandığı görülmüştür. Katılımcılar tevekkülün onları tembelleştirmede, aksine sebeplere başvurmaya teşvik ettiğini, tevekkül ile çabalamanın yakından ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu açıklamalardan tevekkülün hırs ve tembellik noktasında dengede kalmayı sağlayan bir kavram olduğu anlaşılmaktadır.

*Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında
Nitel Bir Araştırma*

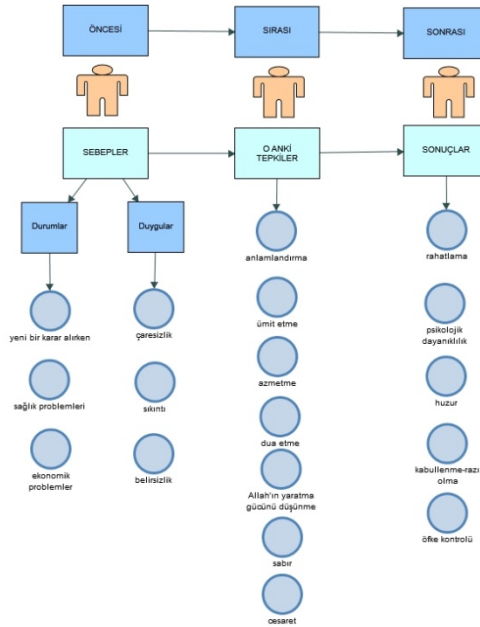
Katılımcıların tevekkül algılarının literatürdeki ideal tevekkül tanımı ile uyumlu olduğu görülmüştür. Katılımcılar tevekkülde pasif bir bekleyişten ziyade, aktif bir duruş ile teslimiyeti aynı anda yaşamaktadırlar. Bu açılarından araştırmanın çalışma grubu için, literatürde sıklıkla vurgulanan tevekkülün yanlış anlaşıldığı ve bu yanlış anlamının kişileri atalete sürüklediği iddiası desteklenmemiştir. Ancak doğru bilgiye sahip olmanın, onu uygulamak için tek başına yeterli olmadığı bilinmektedir.

Şekil 6'da tevekkül yöneliminin sebepleri, sonuçları ve süreci kategorileri altında en sık karşılaşılan bulgular ele alınmış, bu sayede araştırma bulguları basitleştirilerek, daha analitik bir çerçeve sağlanmıştır. Tevekkülün çok boyutlu yapısı göz önüne alınarak tevekkülün nedenleri (öncesi), tevekkül sürecinde gösterilen tepkiler (sırası) ve tevekkülün sonuçları (sonrası) görsel hale getirilmiştir. Şekilde özetlendiği gibi tevekkülün hem bir işin, oluşun, olayın meydana geliş sürecinde; hem öncesinde; hem de sonrasında kullanılan ve insana pozitif etkileri ön planda olan bir yönelim olduğu görülmektedir.

827

IJISI 12/2
Aralık
December
2019

Şekil 6. Tevekkül Yöneliminin Öncesi-Sırası-Sonrası

Katılımcıların tevekküle yöneldiklerini ifade ettikleri durumlar yeni bir karar alma süreci (evlilik, kararı, eğitim hayatında alınan kararlar, iş hayatında alınan kararlar), sağlık problemleri, ekonomik problemler, ilişki problemleri, yakın birinin vefatıdır. Tevekküle yönelen durumların çoğunlukla geleceğe ilişkin belirsizlik durumlarında olduğu görülmektedir. Tevekkülün sebeplerine dair durumlar incelendiğinde tevekküle çoğunlukla başa gelen olağanüstü durumlarda değil, günlük hayata ilişkin stresli durumlarda yöneldiği görülmektedir. Bununla birlikte tevekkülün bir inanç kaidesi olarak sadece durumlara özgü değil, hayatın her anında gündemde olduğu görülmüştür.

Tevekküle sebep olan duygular ise sıkıntı, çaresizlik, belirsizlik, beklenti halidir. Bu duygular günlük hayatta sıklıkla karşılaşılan duygular olmakla birlikte, seviyesine bağlı olarak kişinin yaşam kalitesini etkileyebilmekte, ileri aşamaları panik bozukluk, fobi, travma sonrası stres bozukluğu gibi kaygı bozuklukları veya depresif bozukluk gibi duygu durum bozuklukları başta olmak üzere çeşitli psikiyatrik bozukluklara sebebiyet vermektedir. Bu anlamda tevekkülün kaygı, stres, üzüntü, sıkıntı potansiyeli olan durumlarda (sınav, karar alma, önemli görüşme vb.) devreye girmesinin önemli olduğu görülmektedir.

Tevekkül çok boyutlu bir yönelim olarak içerisinde pek çok süreci barındırmaktadır. Araştırmanın bulgularına göre tevekkül sürecinde hem duygusal, hem düşünsel, hem de davranışsal olarak farklı tepkiler gösterilmektedir. Yaşanılan sürecin anlamlandırılması, ümit içerisinde olma, durumla ilgili çaba gösterilmesi, dua edilmesi, Allah'ın yaratma gücünü düşünme bunların önde gelenleridir. Kişiler kullandıkları bu yöntemler sayesinde içinde buldukları duruma ilişkin, olay/iş henüz oluş sürecindeyken aktif bir mücadele ile sürecin içinde kalmaktadırlar.

Kişilerin tevekkül ettikten sonra duygu, düşünce ve davranış boyutlarında olmak üzere yaşantılarında somut etkileri olduğu görülmüştür. Tevekkül yönelimin en çok duygu boyutunda etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların tevekkül etmenin sonucu olarak rahatladıkları, kaygılarının azaldığı, psikolojik dayanıklılıklarının arttığı, huzur duydukları görülmektedir. Pek çok psikolojik/psikiyatrik müdahale kişilerin korku ve kaygıları ile başa çıkarak rahatlama yöntemlerini, psikolojik dayanıklılıklarını artırmayı, onları

*Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında
Nitel Bir Araştırma*

daha mutlu, huzurlu yapmayı hedeflemektedir. Bu anlamda inançlı kişiler için tevekkülün önemli bir destek mekanizması olduğu söylenebilir.

Bahsedilen sonuçların dışında tevekkülün kabullenmeyi kolaylaştırdığı, öfke kontrolüne etki ettiği, kişilerarası iletişimi pozitif kıldığı, sabretmeyi sağladığı, iyimser düşünmeyi teşvik ettiği, sakinlik verdiği, bencillik ve hırstan koruduğu, bakış açısını genişlettiği, benlik saygısını artırdığı görülmüştür. Bu sonuçlar ele alındığında tevekkül yöneliminin kişinin hayatına psikolojik yönden olumlu etkileri olan, basit bir sorumluluğu başkasına (Allah'a) havale edip rahatlamamanın ötesinde, içerisinde çok çeşitli ve dinamik süreçlerin bulunduğu, çok boyutlu bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmanın bulguları dikkate alındığında, tevekkül yöneliminin bireyde kaygı oluşturma potansiyeli bulunan sınav, önemli görüşmeler, sağlık problemleri, karar alma süreçleri gibi durumlarda bir müdahale yöntemi olarak kullanılması önerilebilir. Bununla birlikte tevekkül yöneliminin olumlu psikolojik etkileri göz önüne alındığında yapılandırılmış "tevekkülü artırma" psiko-eğitim programları oluşturulabilir. Aynı zamanda tevekkül yönelimi değerler eğitimi programlarına dahil edilip, gelişim düzeylerine göre farklılaşan içeriklerde tevekkül konusu işlenebilir.

Her nitel araştırma, nitel araştırmacının eğilimlerinden etkilenme olasılığı taşımaktadır. Bu nedenle farklı araştırmacılar tarafından benzer araştırmaların yapılması, sonuçların genellenmesine katkı sağlayacaktır. Bu araştırmada tevekkül yönelimi nitel yöntemle ele alınmıştır. İleri araştırmalarda tevekkülün çok boyutlu yapısı göz önüne alınarak, nicel yöntemlerde kullanmak üzere tevekkül ölçeği geliştirilme çalışmaları da önemli katkı sağlayacaktır. Kavramın etki alanını daha iyi anlayabilmek için yapılacak karma yöntemli araştırmalar da bulguların genellenme olasılığını arttıracaktır.

829

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

KAYNAKÇA

Acet, Semih (2009). "Hadislerde Ölüm Karşısında Müslüman Tavrı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ak, Mehmet; Eşen, Elif; Özdengül, Faik (2014). "Mevlana Penceresinden Bilişsel Terapiler". *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi* (3), 133-141.

Akto, Akif (2016). "Allah-İnsan Arasında Ontolojik, Epistemolojik ve Varoluşsal Bir İlişki Biçimi: Tevekkül". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 878-902.

Akyüz, Mahmut (2017). "Meme Kanseri Tanılı Hastalarda, Dindarlık Düzeyi İle Psikolojik Dayanıklılık ve Travma Sonrası Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması", (Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi), İnönü Üniversitesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Malatya.

Altıntaş, Ramazan (2000). "Yazgıcı ve Özgürlükçü Tevekkül Anlayışının Çalışma Hayatına Etkileri". *Dini Araştırmalar*, 3(7), 113-136.

Atmaca, Veli (2011). *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi*. İstanbul: Gerekli Kitap.

Aydın, Hayati (2008). "Kur'an'da İrade-Azm ve Tevekkül. Tasavvuf". *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 22, 59-79.

Ayten, Ali (2012). *Tanrıya Sığınmak*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Ayten, Ali (2014). *Erdeme Dönüş: Psikoloji ve Mutluluk Yolu*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Batan, Sabriye Nazlı (2016). "Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ve Dini Başa Çıkmanın Yaşam Doyumuna Etkileri", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bazeley, Pat; Jackson, Kristi (2015). *NVIVO ile Nitel Veri Analizi*. Ankara: Anı Yayıncılık,

Bilgen, Mustafa (2006). *Yüksek İslam Ahlakı*. İstanbul: Milli Gazete Yayınları.

Bulaç, Ali, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı*. İstanbul: Girişim Yayınları.

Cengil, Muammer (2003). "Depresyonu Önlemede Dini İnancın Koruyucu Rolü". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3 (2), 129-152.

Coşar, Halil İbrahim (2010). "Kader Anlayışının Kur'an Bağlamında Sosyo-Psikolojik Tahlili", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

*Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında
Nitel Bir Araştırma*

Çağrı, Mustafa (2012). "Tevekkül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, İstanbul.

Daugherty, Christopher K.; Fitchett, George; Murphy, Patricia, E.; Peterman, Amy H.; Banik, Donald M.; Hlubocky, Fay; Tartaro, Jessica (2005). "Trusting God And Medicine: Spirituality In Advanced Cancer Patients Volunteering For Clinical Trials Of Experimental Agents". *Psycho-oncology*, 14(2), 135-146.

Demir, Ömer (2013). "Dini Kavramlar ve Öğrenme Ortamları: Salih Amel Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

Demir, Volkan (2014). "Bilinçli Farkındalık Temelli Hazırlanan Eğitim Programının Bireylerin Depresyon Ve Stres Düzeyleri Üzerine Etkisi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Demirci, Muhsin (2010). *Kurân-ın Ana Konuları*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul.

Dilmen, Süleyman (2016). *Tevekkül Bilinci*. Düşün yayıncılık, İstanbul.

Doğan, Mebrure (2016). "Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynler ile Sağlıklı Çocuk Sahibi Ebeveynlerin Dinî Başa Çıkma, Umut ve Sabır Düzeylerinin Karşılaştırılması". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (8), 3214-3245.

Erözkan, Atılğan (2006). "Öfke İle Başa Çıkma: Bilişsel Davranışçı Terapilere Dayalı Bir Program". *Milli Eğitim*, Sayı:171, Yaz.

Ersoy, Mehmet Akif (2006). *Safahat*. Akvaryum Yayınevi: İstanbul.

Erzurumlu, İbrahim Hakkı (2003). *Marifetname*. İpek Yayın-Dağıtım: İstanbul.

Freud, Sigmund (2006). *Dinin Kökenleri*. Öteki Yayınevi, İstanbul.

Fromm, Erich (2012). *Psikanaliz ve Din*. Say Yayıncılık: İstanbul.

Gafarov, Raim (2009). "Musa Carullah Bigiyev'in Kader Hakkındaki Görüşü", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Gazali, Ebu Hamid Muhammed (2014). *İhya-u Ulumi'd-Din-IV*. Bedir Yayınevi: İstanbul.

Gedük, S. (2016). "Kur'an'da Müminlere Teselli, Moral Ve Motivasyon", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gibson, Lynette M.; Hendricks, Constance Smith (2006). "Integrative Review Of Spirituality In African American Breast Cancer Survivors". *ABNF Journal*, 17(2), 67-72.

- Glaser, Barney G.; Strauss, Anselm L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory*. A Division of Transaction Publishers, New Brunswick and London.
- Günler, Serdar (2008). "Mü'minin Suresinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hakim, En-Nisaburi (2013). *El-Müstedrek Ale's-Sahihayn-IV*, Konya: Konevi Yayınları.
- Hatip, Abdülaziz (2006). *Tevekkül mü, Tembellik mi?*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Hökelekli, Hayati (2010). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Hökelekli, Hayati (2012). *İslam Psikolojisi Yazıları*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- İbn Ebî'd Dünya (2005). *Rızık Anahtarları ve Tevekkül*. Bursa: Uludağ Yayınları.
- Karaman, Fikret (1996). "Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme". *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 67-92.
- Karşlı, Necmi (2012). "Dindarlık Ve Öfke Kontrolü İlişkisi Üzerine Tecrübi Bir Araştırma". *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 16, Sayı: 50.
- Kasapoğlu, Abdurrahman (2005). "İnsanın Çaresizliği ve Fıtratın Uyanışı". *Kelam Araştırmaları*, 3(1), 61-90.
- Kelabazi (2014). *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kiraz, Celil (2007). *Kur'an'da Ahlak İlkeleri*. Bursa: Emin Yayınları.
- Kuşeyri, Abdülkerim (1978). *Kuşeyri Risalesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ladouceur, Robert; Gosselin, Patrick; Dugas, Michel J. (2000). "Experimental Manipulation of Intolerance of Uncertainty: A Study of A Theoretical Model of Worry". *Behaviour Research and Therapy*, 38(9), 933-941.
- Muhasibi, Haris (2011). *Kalb Hayatı (Er-Riaye Li Hukukillah)*. İstanbul: Işık Yayınları.
- Murat, Ayşe (2016). "İmanın Psikolojik Yapısı". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 203-211.
- Mutçalı, Serdar (1995). *Arapça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Oflas, Suna Göksel (2017). "Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine, Kültürlerarası Duyarlılığa Ve Risk Faktörlerine Göre Yordanması", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ögel, Kültegin; Çatak, Pelin Devrim (2010). "Bir Terapi Yöntemi Olarak Farkındalık". *Nöropsikiyatri Arşivi*, 47, 69-73.

*Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında
Nitel Bir Araştırma*

Park, Crystal L. (2013). *“Din ve Anlam”*, Raymond, F. Paloutzan; Crystal, L. Park (Der.). *Din ve Maneviyat Psikolojisi Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*, Ankara: Phoenix Yayınları.

Peker, Hüseyin (2012). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Sağiroğlu, Tuğba (2009). *“Mevlana’nın Mesnevi Adlı Eserinde Tevekkül Anlayışı”*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Salim, Esmâ (2017). *“Boşanma Sürecindeki Bireylerde Başa Çıkma Stratejileri ve Dini Başa Çıkma: Isparta Örneği”*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Sarıkaya, Berat; Şeren, Zeynep (2017). *“İnsan Sorumluluğu ve Fiillerine Etkisi Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları”*. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 68-88.

Sayar, Kemal (2011). *Terapi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Seggie, Fatma Nevra; Bayyurt, Yasemin (2015). *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Seyhan, Beyazıt Yaşar (2016). *Dindarlık ve Kişilik Açısından Sabır*. Bursa: Emin Yayınları.

Solmaz, Rabiye (2006). *“Din Eğitimi Açısından Kur’an ve Sünnette Tevekkül Kavramı”*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Spilka, Bernard; Shaver, Philip; Kirkpatrick, Lee A. (1985). *“A General Attribution Theory for the Psychology of Religion”*. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 24 (1), 1-20.

Tek, Abdürrezzak (2016). *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*. Bursa: Bursa Akademi.

Tokpınar, Mirza (2009). *Hangi Doğru? Tevekkül: Hadisler Işığında Yeni Bir Tanım*. İstanbul: Kitabı Yayınevi.

Türk, Şuayip (2008). *“Kelami Açından Rızık Problemi”*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Uludağ, Süleyman (2012). *İslam Düşüncesinin Yapısı-Selef, Kelam, Tasavvuf, Felsefe*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Ülgener, Sabri (2015). *Zihniyet ve Din*. İstanbul: Derin Yayınları.

Ünal, Aslıhan (2015). *“Cam Tavan Etkisinin Aşılmasında Dönüşümcü Liderliğin Rolü-Bilişim Sektöründe Çalışan Kadın Liderler Üzerine Bir Araştırma”*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.

833

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Vatan, Sevginar (2016). "Bilişsel Davranışçı Terapilerde Üçüncü Kuşak Yaklaşımlar". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 8(3), 190-203.

Yalçın, Abdullah (2008). *Tevekkül*. İstanbul: Semere Yayınları.

Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yıldız, Banu (2017). "Güvenli Bağlanma Stili Kazandırma Yönelimli Psikoeğitim Programının Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Akademik Erteleme Üzerindeki Etkisi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

834

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

SUMMARY

As people struggle with life, they often consider their religious beliefs and receive spiritual power and support from them; in this way, they try to control life through sacred values. One of the pillars of the Islamic religion, in which people receive spiritual support and power, is the tawakkul. Tawakkul means trust in God, all the necessary effort, taking all kinds of measures after the work is described as a complete belief in God. In Quran and hadiths, tawakkul is treated as a basic feature of the believers, and these people are praised.

People who believe and put their reliance on God in the face of failures are more fortunate and hopeful; It is stated that the tawakkul maintains an optimistic mood (Çağrı, 2012: 2). Tokpınar (2009: 23) has not addressed tawakkul in a purely religious concept but in its social and individual aspects. There are several studies referring to the psychological and sociological aspects of the subject of tawakkul (Altıntaş, 2000; Aydın, 2008; Karaman, 1996).

In which situations and with which emotions people turn with tawakkul; The questions of why they need it, the changes in the level of feeling, thought or behavior after the people apply tawakkul, or what kind of changes they have experienced are unanswered. In this research field studies were conducted and answers were sought.

This research is based on grounded theory approach of qualitative research methods. Semistructured interview technique was used in accordance with this model. The purpose of the study group was to use purposeful sampling method. The study group consisted of 25 women and 25 men. The interviews were conducted between April and August 2017 in Bursa and took an average of 53 minutes. Each voice recording of the interviews was written in writing and a 700-page text was obtained. NVivo 11 programme is utilized for analyzing the data.

According to the findings of the research, it was observed that the participants perceived tawakkul in multidimensionality. In the content of the tawakkul definitions, it was seen that different processes such as perseverance, trust, proxy determination, patience, asylum in God, surrender, faith in destiny, acceptance, hope are emphasized. Participants stated that tawakkul did not lazy them, but rather encouraged them to manage situations successfully, and that efforts with trusting were closely related. It is understood that tawakkul in these explanations is a concept that provides balance in the point of greed and laziness.

The situations in which the participants stated that they were directed towards to tawakkul are a new decision-making process (decisions of marriage, education and business life), health problems, economic problems, relationship problems, death of a close person. It is seen that the cases directed to the tawakkul are mostly in uncertainty situations for the future. Feelings leading tawakkul are distress, helplessness, uncertainty, expectation, gratitude and sadness. In this sense, it is seen that tawakkul is important in cases where anxiety, stress, sadness and distress potential (exam, decision making, important interview etc.) are put into action.

According to the findings of the study, different reactions are shown both emotionally, cognitive and behaviorally in the process of tawakkul. The sense-making of the process experienced, the hope to be, the effort to make the situation, praying, God's power to think of the creation of these are the leading. Through these methods, people remain in the process with an active struggle when they are still in the process of occurrence / event. It has been observed that people have concrete effects on their experiences, including feelings, thoughts, and behaviors after they apply tawakkul.

It has been found that the tawakkul is most effective in the emotional dimension. As a result of tawakkul, participants feel relieved, their anxiety decreases, their psychological resilience increases and they feel peace of mind. Many psychological / psychiatric interventions aim to relieve people by increasing their psychological resilience, making them happier and more peaceful by coping with their fear and anxiety. In this sense, tawakkul can be said to be an important supportive mechanism for pious people.

When the findings of the study are taken into consideration, it can be suggested to use tawakkul as an intervention method in cases such as exam, important interviews, health problems, decision-making processes with potential to cause anxiety in the individual.

**SPOR AYAKKABISI SEKTÖRÜNDE MARKA BAĞLILIĞI
VE ÖNCÜLLERİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA**

*Çağatan TAŞKIN**, *Ezgi SÜRMEİ***

Makale Geliş Tarihi-Received: 05.02.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 14.11.2019
DOI: 10.37093/ijisi.659066

837

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ÖZ

Spor ayakkabısı sektöründe markalar arası yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Özellikle genç kuşaktan oluşan pazarın hâkimi olmak isteyen köklü ve yeni markalar rekabet etmektedir. Adidas ve Nike gibi köklü markaların oluşturduğu pazara daha sonradan yeni markalar girmiştir. Bunlar arasında en fazla tercih edilen marka New Balance markasıdır. Dolayısıyla bütün markalar için rekabetçi avantaj elde ederek gerek payını koruma gerekse de arttırma temel amaçtır. Bu çalışmanın amacı Adidas, Nike ve New Balance spor ayakkabı markalarını tercih eden tüketicilerin, marka bağlılığı öncülleri arasındaki ilişkileri tespit etmek ve elde edilen sonuçlara göre spor ayakkabısı sektöründe faaliyet gösteren işletmelere strateji önerilerinde bulunmaktır. Araştırmanın evrenini, Bursa il merkezinde ikamet eden ve spor ayakkabısı kullanan nihai tüketiciler oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri 2018 yılı Mart ile Eylül ayları arasında toplanmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Analize uygun toplam 377 adet anket verisi elde edilmiştir. Araştırmanın ölçeği Karjalauto

* Prof. Dr.; Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Bursa/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0655-5061>. ctaskin@uludag.edu.tr

** Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yüksek Lisans Programı Mezunlu, Bursa/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1740-8945>. ezgisurmeli.zek@gmail.com

vd. (2016), Ünal ve Aydın (2013) ve Taşkın (2014) çalışmalarından uyarlanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; New Balance markasının tüketicide yarattığı imaj ve güvenin, diğer markalara göre tüketici marka sevgisi daha fazla etkilediği belirlenmiştir. Ağızdan ağıza iletişim ve marka sevgisinin marka bağlılığına etkileri marka tercihleri bazında incelendiğinde; ağızdan ağıza iletişim ve marka sevgisinin New Balance markası için marka bağlılığını diğer markalara göre daha fazla etkilediği bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Marka Sevgisi, Markaya Duyulan Güven, Marka İmajı, Spor Ayakkabısı, Marka Bağlılığı.

838

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

JEL Kodları: M30, M31.

BRAND LOYALTY AND ANTECEDENTS IN SPORT SHOE SECTOR: COMPARATIVE RESEARCH

ABSTRACT

There is an intense competition among brands in the sports shoe industry. The established and new brands that try to dominate the market, especially the young generation, are competing. Afterwards, new brands entered the market, which was established by well-established brands such as Adidas and Nike. New Balance brand is the most preferred brand among them. Therefore, it is the main objective to maintain and increase its share by gaining competitive advantage for all brands. Therefore, it is the main objective to maintain and increase its share by gaining competitive advantage for all brands. The aim of this study is to explore the relationships among the brand loyalty antecedents of the consumers who prefer Adidas, Nike and New Balance sports shoes brands and to propose strategies for the companies in the sports shoe sector according to the results obtained. The universe of the research consists of the consumers who live in the city center of Bursa and use sports shoes. The data of the study were collected between March and September 2018. Convenience sampling method was used for collecting the data. A total of 377 questionnaires were obtained. The scale of the study was adapted from Karjaluoto et al. (2016), Ünal and Aydın (2013) and Taşkın (2014). According to the results; it was found that the image and trust created by the New Balance brand in the consumer affects the love of the consumer brand more than other brands. When the effects of word of mouth communication and brand love on brand loyalty are examined on the basis of brand preferences; it was found that the influence of word of mouth communication and brand love on brand loyalty was more for New Balance brand than other brands.

Keywords: Brand Love, Brand Trust, Brand Image, Sport Shoe, Brand Loyalty.

JEL Codes: M30, M31.

GİRİŞ

Günümüzün tüketici odaklı pazarlarında yoğun rekabet hemen her sektörde artarak devam etmektedir. Özellikle genç kuşaklara yönelik ürün ve hizmet sunan işletmeler için bu rekabet daha da yoğundur. Bu sektörlerin başında spor ayakkabısı sektörü gelmektedir. Spor ayakkabısı sektöründe yer alan markalar arasında gerek dünyada gerekse de Türkiye’de rekabet stratejileri açısından bir yarışta söz konusudur. Spor ayakkabısı markaları hedef pazarlarını genişletmek, mevcut pazarda daha fazla pay edinebilmek, müşterilerini muhafaza edebilmek ve arttırmak adına pazarlama stratejileri uygulamaktadırlar. Spor ayakkabısı markalarının mevcut müşterilerini muhafaza etmesi ve yeni müşteriler elde edebilmesi özellikle marka bağlılığını sağlayabilmesi ile mümkündür. Bunun içinde her işletmenin, marka bağlılığını etkileyen faktörleri/öncülleri tanımlaması ve bunlar arasındaki ilişkileri tespit ederek, pazarlama stratejilerine uygulanması bir zorunluluktur.

İlgili literatürde spor ayakkabısı sektöründe marka bağlılığı üzerine çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların odak noktası marka bilinirliğinin marka bağlılığı üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Ancak çalışmaların çok azında marka sevgisi ve ağızdan ağıza iletişimin marka bağlılığı üzerindeki etkisi dikkate alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın literatürdeki bu boşluğa katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı Adidas, Nike ve New Balance spor ayakkabı markalarını tercih eden tüketicilerin, marka bağlılığı öncülleri arasındaki ilişkileri tespit etmek ve elde edilen sonuçlara göre spor ayakkabısı sektöründe faaliyet gösteren işletmelere strateji önerilerinde bulunmaktır.

2. MARKA BAĞLILIĞI VE ÖNCÜLLERİ

2.1. Marka İmajı

Marka imajı tüketici değerlendirmeleri aracılığıyla oluşan öznel ve algısal bir kavram olarak tanımlanabilir. Söz konusu markanın türüne bakılmaksızın marka imajının önemi, tüketicilerin kendi algılamalarıyla yönlendirildikleri gerçeğinin bir yansıması olarak düşünülmekte ve dolayısıyla tüketicilerin algısı pazarlamada “gerçeklik” olarak kabul edilebilmektedir (Mete, Davis, 2017: 330).

*Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri:
Karşılaştırmalı Bir Araştırma*

Tüketicilerin zihinlerinde bir markaya ilişkin yarattıkları öznel ve algısal olguların tamamıdır. Marka imajı, bir ürün için “kişilik” oluşturmaktadır. Tüketicinin marka imajına sahip olması için bir ürün veya hizmet satın alması, diğer bir deyişle bir deneyime sahip olması zorunlu değildir. Marka imajı, tüketicilerin bir markaya ilişkin farklı kaynaklardan edindikleri izlenimler sonucu ortaya çıkabilmektedir (Ünal, Aydın, 2013: 79).

Marka imajı ve marka bağlılığına yönelik yapılan bir başka çalışmada marka imajının müşteri bağlılığını nasıl etkileyebileceği yanı sıra Çin’de cep telefonu pazarında markanın piyasaya sunumunun müşteri bağlılığının nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlanmıştır. Tüketici davranış analizleri sonucunda marka imajının müşteri bağlılığı üzerinde olumlu etkisinin olduğu belirlenmiştir (Ogba, Tan, 2009: 132).

Farklı bir çalışmada sembolik, duyuşsal ve ticari faydaların markanın satın alma değeri için önemli göstergeler olduğu ve marka bağlılık niyeti üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde özel markalı ürünlerde marka imajının, müşteri memnuniyeti ve müşteri bağlılığı arasındaki ilişki araştırılmış ve çalışma sonucunda marka imajı ile müşteri sadakati, marka imajı ile memnuniyet, memnuniyet ve müşteri sadakati arasında bir ilişki olduğunu ve memnuniyetin marka imajı ile müşteri sadakati arasındaki ilişkiyi açıkladığı tespit edilmiştir (Sulibhavi, Shivashankar, 2017: 43).

Kozmetik sektöründe yapılan benzer bir çalışmada da marka imajı faydalarının müşteri memnuniyeti ve bağlılık niyeti üzerindeki etkileri incelenmiştir. Fonksiyonel, sosyal, sembolik, deneyimsel ve fiziksel iyileştirmelerden oluşan beş marka imajının araştırıldığı çalışmada; fonksiyonel ve fiziksel iyileştirmelerin artmasının bağlılık niyetini önemli ölçüde etkilediği bulunmuştur. Marka imajının dört faydası olan fonksiyonel, sosyal, deneyimsel ve fiziksel zenginliğin ayrıca genel memnuniyet ile pozitif ilişkili olduğu ve genel memnuniyetin de müşterilerin bağlılığını etkilediği ifade edilmiştir (Sondoh vd., 2007: 83). Bankacılık sektöründe yapılan bir araştırmada da internet bankacılığının, müşterilerin %94 oranında bağlılık oluşturduğu belirlenmiştir. Ayrıca marka imajı aracılığında internet bankacılığı ve müşteri bağlılığı arasında önemli düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Marka imajının daha güçlü olması durumunda internet

bankacılığı ve müşteri bağlılığı arasındaki ilişkinin zenginleşeceği vurgulanmıştır (Rahi, 2015).

2.2. Markaya Duyulan Güven

Tüketicilerin markaya duydukları güven marka bağlılığı çerçevesinde iki temel boyutta ele alınmaktadır. İlk boyut, markanın müşterilerin gereksinimlerine cevap verebilecek yeterli kapasiteye sahip olduğu varsayımdır. Bu boyuta müşterilerin ihtiyaç duyabilecekleri ya da sabit bir kaliteye sahip yeni bir ürünün piyasaya sunulması örnek olarak gösterilebilir. Markanın işletme için gelecekte yüksek performans vaat etme konusunda faydalı olabilmesi açısından müşteride güven yaratma ve yeniden satın alma niyeti oluşturması gereklidir. İkinci boyut ise marka niyeti olarak ifade edilen ve duygusal bileşenleri içeren daha soyut boyuttur. Satın alma ve tüketim bağlamında müşteriler, işletmelerin yaptıkları eylemlere verdikleri kararlara karşı korunmasızdır. Diğer bir ifadeyle bu boyut, işletmenin sunduğu markanın geçmişte tecrübe edilmemiş değişen koşullarda ve durumlarda nasıl davranacağını müşteriye göstermektedir (Delgado-Ballester, Munuera-Aleman, 2001: 1242).

Bir tüketicinin belirli markaya güvenme isteğini göstermesi durumunda, tüketicinin markayla ilgili olumlu bir satın alma niyetinde olması muhtemeldir. Markaya ilişkin özellikler, tüketicilerin markaya güven duymalarında nispeten daha önemli ve markaya duyulan güven de tüketicinin markaya olan bağlılığını pozitif yönde etkilemektedir (Lau, Lee, 1999: 341). Yapılan bir çalışmada bir markaya ilişkin internet sitesi tasarımı ve tüketiciyle etkileşiminin markaya duyulan güvendedeki artışla daha fazla marka sadakati yaratacağı gösterilmiştir (Lin, Lee, 2012: 308). Markaya duyulan güvenin marka bağlılığına yol açması, güvenin marka ve müşteri arasında değişim ilişkileri yaratmasına bağlamaktadır. Bu nedenle marka bağlılığı, güven tarafından yaratılan değerli ve önemli bir ilişkiyi sürdürme sürecinin devamıdır. Markaya güvenen bir tüketicinin markaya ona bağlı kalmaya, markaya için yüksek bir bedel ödemeye, mevcut ve yeni kategorilere giren yeni ürünleri satın almaya ve kendi tercihleri, zevkleri ve davranışlarıyla ilgili bazı bilgileri paylaşmaya daha istekli olduğu belirtilmiştir (Şahin vd., 2011: 1297).

*Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri:
Karşılaştırmalı Bir Araştırma*

Tüketicilerin bir işletmeye olan güvenlerinin bağlılık yaratma üzerindeki etkilerinin incelendiği bir çalışmada, operasyonel yetkinlik, yardımseverlik ve problem çözme oryantasyonu olmak üzere üç faktörün müşteri güvenini oluşturan unsurlar olduğu öne sürülmüştür. Burada operasyonel yetkinlik müşterilerin işletmeyi etkili bir görev performansı sergilemek doğrultusunda gerekli beceri, yetenek ve bilgiye sahip olduklarını algılama derecesi olarak tanımlanmıştır. Operasyonel yardımseverlik ise tüketicinin menfaatini kişisel çıkarların önüne yerleştirmeye yönelik bir motivasyonu yansıtan davranışlar olarak tanımlanmıştır. Problem çözme oryantasyonu, bir hizmet sırasında veya sonrasında ortaya çıkabilecek problemlerin öngörülmesi veya tatmin edici bir şekilde çözülmesi amacıyla bir işletmenin müşterilerle doğrudan temas halindeki birimlerinin ve yönetim anlayışının değerlendirilmesidir. Belirtilen üç faktörün müşteri güveni sağlama ve bu güvenin doğrudan müşteri bağlılığına pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Sirdeshmukh vd., 2002: 20).

2.3. Marka Sevgisi

Kısa vadeli satın alma niyetinin veya tek seferlik tüketim davranışının aksine, marka sevgisi, tüketicilerin uzun vadede ürün satın alma istekliliğini etkin bir şekilde teşvik ederken, diğer markalara geçme olasılığını azaltır. Örneğin giyim sektöründe yapılan bir araştırmaya göre, marka sevgisi yüksek olan tüketiciler, markadan memnun olan tüketicilere kıyasla iki kat fazla para harcayarak, ilgili markanın ürünlerini daha fazla satın aldığı görülmüştür (Tseng vd.; 2020: 252).

Marka sevgisi kavramı literatürde görece yeni bir kavramdır. Bu terim ilk defa Carroll ve Ahuvia tarafından 2006 yılında literatüre kazandırılmıştır. Ancak Sternberg'in aşk üçgeni teorisi yıllar önce tüketici-nesne arasındaki sevgiye uyarlanmıştır (Shimp, Madden, 1988: 163). Bununla birlikte, araştırmalar bu konuyu teorik olarak ele almışlar ve bu tür bir ilişkiyi uygulamada test etmek için bir ölçek geliştirmemişlerdir. İlk çalışmalardan bir diğer araştırma ise Fournier (1998)'e aittir. Fournier çalışmasında tüketicilerin bildikleri ve kullandıkları markalarla olan ilişkileri daha iyi anlamak için bir kavramsal çerçeve sağlamaya çalışmıştır (Fournier, 1998: 343). Uygulama olarak kadın katılımcılarla tüketici ambalajlı mallar, dayanıklı tüketim malları, yarı dayanıklı mallar ve hizmetler

konusundaki duygularıyla ilgili derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmiştir (Roosendans, 2014: 4).

Sonraki çalışmalarda Whang ve arkadaşları (2004) bir ürüne yönelik sevginin yapısını anlamak için teorik bir çerçeve geliştirmeyi amaçlamışlardır. Çalışmalarında öncelikle tüketicilerin ürünlere yönelik sevgisinin, bireyler arasındaki romantik bir sevgiden farklı ya da benzer olup olmadığını öngörmeyi hedeflemişlerdir. İkincil hedef olarak farklı sevgi tarzlarının ve ilişkili olabilecek tüm demografik özelliklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada büyük çoğunluğu Harley Davidson markalı motosiklete sahip kişilerden oluşturulmuş ve bu kişilerin bu markaya önemli düzeyde bağlı oldukları görülmüştür. Çalışmada Hendrick ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilen Sevgi Tutumu Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, tüketicilerin altı sevgi tarzından hangisinin en sevdikleri motosiklet markasıyla uyumluluk gösterdiğini belirlemek için uygulanmıştır (Hendrick vd., 1998: 147; Whang vd., 2004: 322).

Tayland'da havayolları müşterilerine yönelik yapılan bir çalışmada, müşterilerin marka sevgisi, marka bağlılığı ve ağızdan ağıza iletişim arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda marka sevgisinin, marka bağlılığı aracılığıyla ağızdan ağıza iletişimi doğrudan ve dolaylı olarak etkilediği belirlenmiştir (Niyomsart, Khamwon, 2016: 253). Müşterilerin araba markalarına duydukları sevgiye ilişkin yapılan bir çalışmada da marka sevgisinin marka bağlılığı üzerinde olumlu etkisinin olduğu görülmüştür (Roosendans, 2014: 64).

Fransa'da 1505 marka kullanıcısı üzerinde yapılan bir çalışmada marka bağlılığının marka sevgisinin bir sonucu olduğu belirlenmiştir. Marka bağlılığı, tüketicinin markaya karşı olumlu bir tutum ve onunla değerli bir ilişki kurmaya istekli olduğu anlamına gelen psikolojik bir eğilimdir. Marka bağlılığının aynı zamanda marka sevgisine benzer özelliklere sahip duygusal bir bileşene sahip olması, bu değişkenlerin birbirini etkileme olasılığını arttırmaktadır (Albert, Merunka, 2013: 259). Benzer şekilde markalarla yüksek fonksiyonel ve yüksek duygusal bağlantılara sahip tüketicilerin, markalara tamamen yatırım yapan kişiler olduğu vurgulanmıştır. Bu ilişkide tüketiciler markalarına "sevgi duymakta" ve yüksek marka bağlılığı gibi olumlu sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Fetscherin, Heinrich, 2014: 368).

*Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri:
Karşılaştırmalı Bir Araştırma*

Genel olarak marka bağlılığının, markalara ilişkin satın alma işlemlerinin tekrarlanmasını ve tatmin yaratan müşteri markası deneyimlerini desteklediği görülmüştür. Bu durumun ise, müşterilerin işletme ile ilişkilerini sürdürmelerini ve işletmelerin yeni müşteriler edinmeleri için yeni kaynak harcamaktan kaçınmalarını sağlamaktadır.

2.4. Ağızdan Ağıza İletişim

Ağızdan ağıza iletişim, bir markanın/ürünün/hizmetin kullanımı veya belirli özellikleriyle ilgili diğer tüketicilere yönelik yapılan resmi olmayan iletişimlerdir. Ağızdan ağıza iletişim, ürünle ilgili tartışmaları (örneğin; "Nike markası gerçekten rahattı") ve ürünle ilgili içeriği paylaşmayı içermektedir (örneğin; YouTube'da Nike reklamları). Doğrudan öneriler (örneğin; "Bu restorana bayılacaksınız") ve sadece sözlü olarak bahsetmeyi (örneğin; "Bu restorana gittik") içermektedir. Bu nedenle ağızdan ağıza iletişimin tüketici davranışlarını şekillendirmede önemli bir rolünün olduğu belirtilmektedir (Berger, 2014: 587).

Ağızdan ağıza iletişim önemli bir performans ölçütüdür. Ağızdan ağıza iletişim, referans gruplarının ya da tüketici ve satış elemanları gibi iki ya da daha çok birey arasındaki kişilerarası iletişim olarak nitelendirilir. Bu kişilerin hepsi bu tür bir iletişim yoluyla satın alma etkisi uygularlar. Müşteriler aktif olarak diğer müşterilerin bilgi ya da deneyimlerine ya da bazı tüketim durumlarıyla ilgili deneyimlerini diğer müşterilere karşı kullanırlar (Kim vd., 2001: 276).

Ağızdan ağıza iletişim, bir markanın tüketicide oluşturacağı görüntüyü etkileyebilecek bir bilgi kaynağıdır. İnternet üzerinden yapılan ağızdan ağıza iletişimin de marka imajı ve satın alma niyetinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Markanın imajının ürün özelliklerine ilişkin memnuniyetini doğrudan etkilediği, bu değişkenlerin de genel memnuniyete yansıdığı görülmüştür. Sonuç olarak, genel memnuniyet ve niteliklere ilişkin memnuniyetin etkilenmesi, marka bağlılığı üzerinde olumlu ve doğrudan etkiler yaratabilmektedir (Setiawan, 2014: 23). Farklı bir çalışmada çevrimiçi internet bankacılığında internet üzerinden marka bağlılığının internet üzerinden yapılan ağızdan ağıza iletişime pozitif etkisinin olduğu görülmüştür. Çalışma sonuçları, ağızdan ağıza iletişim ve marka

bağlılığı ilişkisinin iki yönlü olabileceğini göstermiştir (Salehnia vd., 2014: 108).

Ağızdan ağıza iletişim tüketici davranışları literatüründe tüketicinin satın alma karar sürecini etkileyen bir iletişim türü olarak tanımlanmıştır. Ağızdan ağıza iletişim pozitif veya negatif olabilir (Shankar, Ashaduzzaman, 2020: 2). Pozitif ağızdan ağıza iletişim ile ilgili olarak çoğu çalışmanın ortaya koyduğu ortak görüş, kullanıcı memnuniyetinin ağızdan ağıza iletişimin geliştirilmesinde önemli rol oynadığıdır. Bu yüzden özellikle pozitif ağızdan ağıza iletişim ile ilgili olarak yapılan çalışmaların en önemli öncüllerinden biri olarak tüketici memnuniyeti incelenmiştir (Werkijika, De Wet, 2019: 219).

846

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Elektronik ağızdan ağıza iletişimin, müşterilerin çevrimiçi alışveriş kalıplarını nasıl belirlediğini belirlemek amacıyla yapılan bir çalışmada, elektronik ağızdan ağıza iletişimin öncülleri olarak içsel güdülerin (örneğin, diğer müşterilere yardım etme arzusu) dışsal güdülerden (örneğin parasal ödüller) daha önemli olduğu görülmüştür. Ayrıca markaya ilişkin kişisel benlik uyumunun marka bağlılığına etkisi, sosyal benlik uyumunun marka bağlılığına etkisinden daha yüksek bulunmuştur. Burada ağızdan ağıza iletişimin marka bağlılığı üzerinde etkili olduğu, ancak markanın kişiye özgü algılanan imajının, sosyal medya üzerinde diğer bireylerden elde edilen marka tavsiyelerinden daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yoo vd., 2013: 672).

2.5. Marka Bağlılığı

Son yıllarda marka bağlılığı konusu hem pazarlamacılar hem de araştırmacılar için giderek daha çekici ve popüler bir araştırma konusu haline gelmiştir. İşletmelerin daha sadık ve bağlılığı yüksek müşterilere daha fazla odaklanmaya başlamalarının nedeni diğer müşterilere göre daha fazla karlılık sağlamalarına bağlanmaktadır. Marka bağlılığının yalnızca bir tanımı olmamasına rağmen, akademisyenler arasında marka bağlılığının davranışsal veya tutumsal olarak tanımlanabildiği görülmektedir. Ayrıca marka bağlılığının ölçülerek çok boyutlu bir yapı olduğu konusunda genel bir fikir birliği söz konusudur (Cengiz, 2016: 1).

*Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri:
Karşılaştırmalı Bir Araştırma*

Bağlılık kavramı, bir süre zarfı kapsamında ifade edilen bir marka veya ürüne yönelik bir eylemdir ve bir birey, hane veya firmanın karar verme biriminin satın alma örüntüsü şeklinde tanımlanmaktadır. Bu nedenle bağlılık, tüketicilerin markasına ya da ürüne olan olumlu ilgisinden kaynaklanan, bir markanın tutarlı bir şekilde tekrarlı satın alımını ifade etmektedir. Bağlılık, tüketicilerin eylemsizlikleri nedeniyle yeniden satın almadan farklı bir anlama sahiptir. Marka bağlılığı, tüketicinin ürün kategorisinde belirli bir markayı satın alma tercihidir. Tüketicilerin, markanın doğru ürün özelliklerini, imajını ya da kalite düzeyini doğru fiyatta sunduğunu algıladığı zaman ortaya çıkmaktadır. Bu algı, bağlılıkla sonuçlanan yeniden satın alma davranışına dönüşebilir. Marka bağlılığı, bir müşterinin tercihinine ve bir markaya bağlı olmasıyla ilişkilidir. Bir ürünün kullanımının uzun bir geçmişi ve uzun kullanımın bir sonucu olarak ortaya çıkan güven sayesinde ortaya çıkmaktadır (Ishak, Ghani, 2013: 187).

Marka bağlılığının tanımlanmasında yeniden satın alma davranışı ile arasındaki farkın ortaya konulması gereklidir. Satın alma davranışını tekrarlamak, bir markanın gerçek yeniden satın alınmasıdır. Burada tüketicinin markaya bağlılık derecesine bakılmaksızın yalnızca yeniden satın alma davranışı önemlidir. Ancak marka bağlılığının oluşmasında gereken en önemli özellik marka bağlılığının yalnızca tekrar satın alma davranışı değil, tüketicinin marka ile duygusal bağlılık kurmasıdır. Yinelenen satın alma davranışları genellikle sahte marka bağlılığı şeklinde tanımlanmaktadır. Sahte marka bağlılığının gerçek marka bağlılığından farkı ise durağanlık-eylemsizlik (inertia)'dir. Sahte bağlılıkta tüketicilerin indirim kuponları, iyi fiyatlar, görsel düzenlemeler aracılığıyla marka tercihlerini değiştirmek mümkün olmaktadır (Bloemer, Kasper, 1995: 313). Gerçek marka bağlılığı olan tüketicilerin, marka niteliklerine ve markanın kendileri açısından sahip olduğu marka değerine önem verdikleri ve bu nedenle marka tercihlerini değiştirmelerinin daha zor olduğu belirtilmiştir (Ünal vd., 2008: 216).

Markalar arasındaki algılanan güçlü farklılıklar ve aynı zamanda güçlü katılım koşulları altında aynı markanın tekrar satın alınması marka bağlılığını karakterize etmektedir. Bu yaklaşım, bağlılığın sahte bağlılıktan ayırt edilmesini mümkün kılmaktadır. İkincisi farklılık ise, zayıf katılım ve markalar arasındaki algılanan zayıf farklılıklar durumunda ortaya çıkmaktadır. Markalar arasındaki farklılıklara olan

847

IJSS 12/2
Aralık
December
2019

inancın marka duyarlılığının en önemli göstergesi olduğu gösterilmiştir. Benzer şekilde, katılım düzeyinin marka duyarlılığı düzeyini olumlu yönde etkilediğine dair bulgular da mevcuttur. Diğer bir deyişle, güçlü duyarlılık koşulları altında tekrarlanan satın alımlar marka bağlılığı şeklinde değerlendirilmekte ve aynı markayı yeniden satın alma eğilimine sahip, tercih ettiği markalara büyük önem veren bir tüketicinin markaya bağlı olarak nitelendirilmektedir. Tüketicinin zayıf marka duyarlılığı ile tekrar satın alma davranışı satın alma eylemsizliği olarak kabul edilmektedir. Bu durumda, tüketici, satın aldığı ürünün markasına, mevcut markalar arasında bir fark yaratamayacağı ve ürün kategorisinde yer almadığı için herhangi bir önem vermemektedir (Odin vd., 2001: 78).

Planlı davranış teorisi temelinde Fishbein (1980) tarafından ortaya atılan gerekçeli eylem paradigmasına göre marka bağlılığı, normatif etkilere (sosyal akranlardan kaynaklanan etkiler gibi) bağlı bir kavram olarak düşünülmektedir. Bu etkiler bağlılığın davranışsal sonuçlarına yansımaktadır. Bu görüşe göre, bir markaya karşı olumlu bir tutum sergilense de markanın ekonomik olarak karşılanamaması, akranların markayı sevmemesi ve daha birçok sebep nedeniyle satın alma gerçekleşmeyebilir. Böyle bir bireyin markayı asla satın almamış olmasına rağmen, markanın tanıtımını yapması, tavsiye etmesi ve başkalarını satın almaya zorlaması mümkündür (Gounaris, Stathakopoulos, 2004: 285).

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Günümüzde işletmeler, müşterilerinin markalarına güçlü duygularla bağlanmasını arzu etmektedirler. Öncelikle markalara yönelik bir bağlılığın gelişmesi için müşteri memnuniyetinin sağlanması gereklidir. Müşteriler memnun kaldıklarında, aynı markayı sürekli satın alma ve sadık bir müşteri olma eğilimi göstermektedirler. Memnuniyet düzeyinin marka bağlılığını etkilediği belirtilse de marka bağlılığını oluşturmak için tek başına yeterli olmamaktadır. Markaya duyulan güvenin, marka sevgisi, marka imajı gibi çeşitli faktörler marka bağlılığını etkilemektedir. Bu değişkenler dışında marka bağlılığı yaratmada etkili olan faktörlerin belirlenmesi, bağlılığın kavramsal yapısının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu

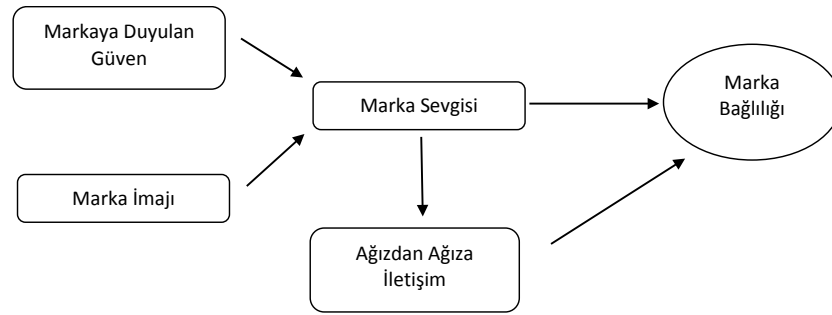
*Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri:
Karşılaştırmalı Bir Araştırma*

nedenle araştırmada markaya duyulan güven, marka imajı, marka sevgisi, ağızdan ağıza iletişim değişkenleri marka bağlılığının belirleyicileri olarak seçilmiş ve bu değişkenlerin marka bağlılığı üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda değişkenlere yönelik kavramsal bir model oluşturulmuştur. Adidas, Nike ve New Balance spor ayakkabı markalarını tercih eden tüketicilerin, marka bağlılığı öncülleri arasındaki ilişkileri tespit etmek ve elde edilen sonuçlara göre spor ayakkabısı sektöründe faaliyet gösteren işletmelere strateji önerilerinde bulunmaktır.

3.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Şekil 1: Araştırma Modeli

Hipotezler:

H₁: “Markaya duyulan güven” değişkeninin “marka sevgisi” değişkeni üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₂: “Marka imajı” değişkeninin “marka sevgisi” değişkeni üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₃: “Marka sevgisi” değişkeninin “ağızdan ağıza iletişim” değişkeni üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₄: “Ağızdan ağıza iletişim” değişkeninin “marka bağlılığı” değişkeni üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₅: “Marka sevgisi” değişkeninin “marka bağlılığı” değişkeni üzerinde olumlu etkisi vardır.

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Büyüklüğü

Araştırmanın evrenini, Bursa il merkezinde ikamet eden ve spor ayakkabısı kullanan nihai tüketiciler oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri 2018 yılı Mart ile Eylül ayları arasında toplanmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda analize uygun toplam 377 adet anket verisi elde edilmiştir.

850

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

3.4. Anket Formunun Oluşturulması

Bu kısımda spor ayakkabısı marka sektöründe marka bağlılığını etkileyen öncüller için kullanılan ölçekler yer almaktadır. Ölçeklerde gerekli düzenlemeler yapılarak anket formu hazırlanmıştır. Kullanılan anket formunun oluşturulmasında yararlanılan kaynaklar aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 1: Ölçeklerin Hazırlanmasında Yararlanılan Kaynaklar

Öncüller	Kaynaklar
Markaya Duyulan Güven	(Karjauloto vd., 2016: 532).
Marka İmajı	(Ünal, Aydın, 2013:82)
Ağızdan Ağıza İletişim	(Karjauloto vd., 2016: 532).
Marka Sevgisi	(Karjauloto vd., 2016: 532).
Marka Bağlılığı	(Taşkın, 2014: 82)

3.5. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bu bölümü tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik analizi, faktör analizi ve regresyon modellerine ilişkin bulgular olmak üzere dört farklı bölümden meydana gelmektedir.

3.5.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Bu bölümde katılımcılara ilişkin demografi bilgileri yer almaktadır.

*Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri:
Karşılaştırmalı Bir Araştırma*

Tablo 2: Demografik Bilgiler

YAŞ	Sıklık	Yüzde	GELİR	Sıklık	Yüzde
18'den küçük	97	25,7	1600 TL 'den az	197	52,3
18-27 yaş arası	248	65,8	1600-2500 TL arası	87	23
28-37 yaş arası	32	8,5	2500 TL'den fazla	93	24,7
Toplam	377	100	Toplam	377	100
CİNSİYET	Sıklık	Yüzde	MEDENİ DURUM	Sıklık	Yüzde
Kadın	198	52,5	Evli	61	16,2
Erkek	179	47,5	Bekâr	316	83,8
Toplam	377	100	Toplam	377	100
EĞİTİM DURUMU	Sıklık	Yüzde	SPOR AYAKKABI SATIN ALMA SIKLIĞI	Sıklık	Yüzde
İlköğretim Mezunu	7	1,9	3 Ayda Bir	92	24,4
Lise Öğrencisi	4	1,1	6 Ayda Bir	113	30
Lise Mezunu	31	8,2	Yılda Bir	86	22,8
Lisans Öğrencisi	204	54,1	Daha Nadir	86	22,8
Lisans Mezunu	58	15,4	Toplam	377	100
Yüksek Lisans Öğrencisi	46	12,2	KULLANILAN SPOR AYAKKABI MARKASI	Sıklık	Yüzde
Yüksek Lisans Mezunu	27	7,2	Adidas	128	34
Toplam	377	100	Nike	105	27,9
			New Balance	103	27,4
			Diğer	41	10,9
			Toplam	377	100

Tablo 2'ye bakıldığında üzere ankete katılanların büyük çoğunluğunu (%65,8) 18-27 yaş oluşturmaktadır. Yine ankete katılanların %52,5'u erkek, %47,5'ünü kadın katılımcılar oluşturmaktadır. Çalışmada anket uygulanan kişilerin gelir durumuna bakıldığında aylık geliri 1600 TL'den az olan katılımcıların oranı %52,3, aylık geliri 1600-2500 TL olan katılımcıların oranı %23,1, aylık geliri 2500 TL'den fazla olan katılımcıların oranı ise %24,7'dir. Ankete katılanlar arasında ilköğretim mezunu olan katılımcıların oranı %1,9, lise öğrencisi olan katılımcıların oranı %1,1, lisans mezunu olan katılımcıların oranı %8,2, lisans öğrencisi olan katılımcıların oranı %54,1, lisans mezunu olan katılımcıların oranı %15,4, yüksek lisans öğrencisi olan

katılımcıların oranı %12,2, yüksek lisans mezunu olan katılımcıların oranı %7,2'dir. 3 ayda bir spor ayakkabı satın alan katılımcıların oranı %24,4, 6 ayda bir spor ayakkabı satın alan katılımcıların oranı %30,0, yılda bir spor ayakkabı satın alan katılımcıların oranı %22,8, bir yıldan daha uzun bir sürede spor ayakkabı satın alan bir katılımcıların oranı da %22,8'dir. Ankete katılanlar arasında spor ayakkabısı marka tercihi Adidas olan katılımcıların oranı %34,0, spor ayakkabı marka tercihi Nike olan katılımcıların oranı %27,9, spor ayakkabı marka tercihi New Balance olan katılımcıların oranı %27,3, spor ayakkabı marka tercihi belirtilen üç markadan farklı olan katılımcıların oranı ise %10,9'dur.

852 3.5.2. Güvenirlilik Analizi Bulguları

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Araştırma modeli içinde yer alan değişkenlere ait güvenirlilik analizi bulguları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Güvenirlilik Analizi Sonuçları

BOYUT	CRONBACH'S ALPHA
Markaya Duyulan Güven	,904
Marka İmajı	,924
Marka Sevgisi	,848
Ağızdan Ağıza İletişim	,934
Marka Bağlılığı	,869

3.5.3. Faktör Analizi Bulguları

Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına göre 5 faktör oluşmuştur. Burada yer alan birinci faktör "ağızdan ağıza iletişim", ikinci faktör "markaya duyulan güven", üçüncü faktör "marka sevgisi", dördüncü faktör "marka imajı" ve beşinci faktör "marka bağlılığı" grubunu oluşturan ifadelerdir.

*Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri:
Karşılaştırmalı Bir Araştırma*

Tablo 4: Döndürülmüş Bileşenler Matrisi

Değişkenler	Bileşenler				
	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5
Markaya Duyulan Güven 1		,795			
Markaya Duyulan Güven 2		,884			
Markaya Duyulan Güven 3		,846			
Markaya Duyulan Güven 4		,857			
Marka Sevgisi 1			,687		
Marka Sevgisi 2			,716		
Marka Sevgisi 3			,763		
Marka Sevgisi 4			,609		
Marka Sevgisi 5			,808		
Marka Sevgisi 6			,798		
Ağızdan Ağıza İletişim 1	,700				
Ağızdan Ağıza İletişim 2	,820				
Ağızdan Ağıza İletişim 3	,854				
Ağızdan Ağıza İletişim 4	,916				
Ağızdan Ağıza İletişim 5	,923				
Ağızdan Ağıza İletişim 6	,868				
Marka İmajı 1				,925	
Marka İmajı 2				,949	
Marka İmajı 3				,902	
Marka Bağlılığı 1					,882
Marka Bağlılığı 2					,900
Marka Bağlılığı 3					,847

Ayıklama Metodu: Asıl Bileşen Analizi.
Döndürme Metodu: Varimaks ile Kaiser Normallik Kriteri.^a a. Döndürme 6 tekrara yakınsamıştır.

853

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Tablo 5: KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin(KMO) Örneklem Yeterliliği Ölçütü	,801	
Bartlett'in Küresellik testi	Ki Kare	6564,939
	df	231
	p	,000

3.5.4. Araştırma Modelinin Test Edilmesi: Spor Ayakkabısı Markalarının Karşılaştırılması

H₁: “Markaya duyulan güven” değişkeninin “marka sevgisi” değişkeni üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₂: “Marka imajı” değişkeninin “marka sevgisi” değişkeni üzerinde olumlu etkisi vardır.

Tablo 6: Marka Sevgisinin Regresyon Analizi Sonucu Katsayılar Tablosu

854

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Spor Ayakkabı Markaları	Model ^a	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayı	T	P
		B	Std. Hata	Beta		
Adidas	(Sabit)	,322	1,552		,207	,836
	Markaya Duyulan Güven	,555	,114	,331	4,873	,000
	Marka İmajı	,941	,116	,553	8,133	,000
Nike	(Sabit)	1,547	1,432		1,081	,282
	Markaya Duyulan Güven	,396	,109	,275	3,645	,000
	Marka İmajı	1,051	,130	,608	8,054	,000
New Balance	(Sabit)	2,853	1,290		2,211	,029
	Markaya Duyulan Güven	,155	,135	,104	1,154	,000
	Marka İmajı	1,310	,152	,778	8,611	,000

a. Bağımlı Değişken: Marka Sevgisi

Adidas markası için markaya duyulan güven değişkeninin marka sevgisi değişkeni üzerindeki etkisine dair regresyon katsayı değeri (.331) marka imajı değişkeninin marka sevgisi değişkeni üzerindeki regresyon katsayı değeri (.553) olarak bulunmuştur. Nike markası için markaya duyulan güven değişkeninin marka sevgisi değişkeni üzerindeki etkisine dair regresyon katsayı değeri (.275) marka imajı değişkeninin marka sevgisi değişkeni üzerindeki regresyon katsayı değeri (.608) olarak bulunmuştur.

New Balance markası için markaya duyulan güven değişkeninin marka sevgisi değişkeni üzerindeki etkisine dair regresyon katsayı değeri

*Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri:
Karşılaştırmalı Bir Araştırma*

(,104) marka imajı değişkeninin marka sevgisi değişkeni üzerindeki regresyon katsayı değeri (,778) olarak bulunmuştur.

Sonuç olarak Adidas, Nike ve New Balance markaları için markaya duyulan güven değişkeninin ve marka imajı değişkeninin regresyon katsayı değerine bakıldığında marka sevgisi değişkenini olumlu olarak etkilediği gözlemlenmiştir. Markaya duyulan güven değişkeninin görece olarak marka imajı değişkenine göre marka sevgisi bağımlı değişkeni üzerinde daha az öneme sahip bağımsız değişken olduğu saptanmıştır.

H₃: “Marka sevgisi” değişkeninin “ağızdan ağıza iletişim” değişkeni üzerinde olumlu etkisi vardır.

Tablo 7: Ağızdan Ağıza İletişim Regresyon Analizi Sonucu Katsayılar Tablosu

Spor Ayakkabı Markaları	Model ^a	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayı	t	p
		B	Std. Hata	Beta		
Adidas	(Sabit)	-1,820	1,346		-1,353	,179
	Marka Sevgisi	1,139	,063	,851	18,213	,000
Nike	(Sabit)	-2,953	1,530		-1,930	,056
	Marka Sevgisi	1,165	,072	,848	16,235	,000
New Balance	(Sabit)	-2,156	1,358		-1,587	,116
	Marka Sevgisi	1,174	,064	,878	18,409	,000

a. Bağımlı Değişken: Ağızdan Ağıza İletişim

Adidas markası için marka sevgisi değişkeninin ağızdan ağıza iletişim değişkeni üzerindeki etkisine dair regresyon katsayı değeri (,851) olarak bulunmuştur. Nike markası için marka sevgisi değişkeninin ağızdan ağıza iletişim değişkeni üzerindeki etkisine dair regresyon katsayı değeri (,848) olarak bulunmuştur. New Balance markası için marka sevgisi değişkeninin ağızdan ağıza iletişim değişkeni üzerindeki etkisine dair regresyon katsayı değeri (,878) olarak bulunmuştur.

Sonuç Adidas, Nike ve New Balance markaları için marka sevgisi bağımsız değişkeninin regresyon katsayı değerine bakıldığında

ağızdan ağıza iletişim bağımlı değişkenini olumlu olarak etkilediği gözlemlenmiştir.

H₄: “Ağızdan ağıza iletişim” değişkeninin “marka bağlılığı” değişkeni üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₅: “Marka sevgisi” değişkeninin “marka bağlılığı” değişkeni üzerinde olumlu etkisi vardır.

Tablo 8: Marka Bağlılığı Regresyon Analizi Sonucu Katsayılar Tablosu

856

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Spor Ayakkabı Markaları	Model ^a	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayı	t	P
		B	Std. Hata	Beta		
Adidas	(Sabit)	,364	,455		,799	,426
	Marka Sevgisi	,289	,040	,493	7,227	,000
	Ağızdan Ağıza İletişim	,201	,030	,459	6,728	,000
Nike	(Sabit)	,528	,499		1,058	,292
	Marka Sevgisi	,313	,043	,542	7,223	,000
	Ağızdan Ağıza İletişim	,172	,032	,410	5,457	,000
New Balance	(Sabit)	2,068	,522		3,965	,000
	Marka Sevgisi	,344	,051	,683	6,818	,000
	Ağızdan Ağıza İletişim	,081	,038	,214	2,141	,000

Adidas markası için marka sevgisi değişkenin marka bağlılığı değişkeni üzerindeki etkisine dair regresyon katsayı değeri (,493) ağızdan ağıza iletişim değişkeninin marka bağlılığı değişkeni üzerindeki regresyon katsayı değeri (,459) olarak bulunmuştur. Nike markası için marka sevgisi değişkeninin marka bağlılığı değişkeni üzerindeki etkisine dair regresyon katsayı değeri (,542) ağızdan ağıza iletişim değişkeninin marka bağlılığı değişkeni üzerindeki regresyon katsayı değeri (,410) olarak bulunmuştur. New Balance markası için marka sevgisi değişkenin marka bağlılığı değişkeni üzerindeki etkisine dair regresyon katsayı değeri (,683) ağızdan ağıza iletişim değişkeninin marka bağlılığı değişkeni üzerindeki regresyon katsayı değeri (,214) olarak bulunmuştur.

*Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri:
Karşılaştırmalı Bir Araştırma*

Sonuç olarak Adidas, Nike ve New Balance markalarının marka sevgisi ve ağızdan ağıza iletişim bağımsız değişkenlerinin regresyon katsayı değerlerine bakıldığında marka bağlılığı bağımlı değişkenini olumlu olarak etkilediği, ağızdan ağıza iletişim değişkeninin marka sevgisi değişkenine göre marka bağlılığı bağımlı değişkeni üzerinde daha az görece öneme sahip olan bağımsız değişken olduğu saptanmıştır.

3.6. Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Araştırmanın bu bölümünde hipotezlere yönelik elde edilen bulguların literatürde yer alan çalışma sonuçlarıyla karşılaştırılması yapılmıştır.

3.6.1. Markaya Duyulan Güveninin ve Marka İmajının Marka Sevgisine Etkisi

Bu çalışmada markaya duyulan güvenin ve marka imajının marka sevgisine anlamlı ve pozitif yönde etkisi olduğu belirlenmiştir.

Markaya duyulan güven değişkeni ve marka imajı değişkenlerinin katsayılar tablosu incelendiği zaman markaya duyulan güven ve marka imajı değişkenlerinin marka sevgisi üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmekle birlikte marka imajı değişkeni markaya duyulan güven değişkenine göre marka bağlılığı değişkeni üzerinde görece olarak daha fazla öneme sahiptir. Markalar arasında bir karşılaştırmaya gidildiğinde New Balance markası tüketicilerine göre marka imajı değişkeninin marka sevgisi değişkeni üzerinde etkisi tüm diğer spor ayakkabısı markalarının tüketicilerine göre daha fazla öneme sahiptir. (Beta: ,778). New Balance markasını sırası ile Nike markası (Beta: ,608), Adidas markası (Beta: ,553) tüketicileri takip etmektedir.

Markaya duyulan güven ile marka sevgisi arasındaki ilişkiye yönelik elde edilen bulgular Albert vd. (2009), Karjaluooto vd. (2016)'nin çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Aynı şekilde marka imajı ile marka sevgisi arasındaki ilişkiye yönelik elde edilen bulgular Loureiro ve Kaufmann (2012), Ünal ve Aydın (2013), Islam ve Rahman (2016)'nin çalışmalarıyla uyumludur. Albert vd. (2009) marka sevgisinin markaya duyulan güveni açıkladığı tespit etmişler ve

marka sevgisinin; yöneticilerin, markalarına karşı olumlu duygular hisseden, marka sevgisine göre uyarlanan iletişim, sadakat programları veya yeni tüketici segmentasyon program önerilerini mümkün kılacak tüketicileri tespit etmelerine yardımcı olabileceğini vurgulamışlardır (Albert vd., 2009: 306). Markaya duyulan güvenin duygusal bir deneyim olma özelliği markanın dürüstlüğü, özgeciliği ve güvenilirliği ile ilgili beklentilerle ilişkilidir (Albert, Merunka, 2013). Bu durum, tüketicinin deneyimleri ve marka ile karşılaşmalarıyla aşamalı olarak inşa edildiği anlamına gelmektedir. Güven, tüketicilerin bir markayla duygusal bağlarının bir belirleyicisi olarak kabul edilmekte, dolayısıyla bir marka ile kurulan güçlü güvenin markaya yönelik olumlu tutumlar, yüksek bağlılık ve sadakat gibi olumlu sonuçlar sağlayarak marka sevgisine katkıda bulunan bir odak faktör olduğu belirtilmiştir (Karjauloto vd., 2016; Bidmon, 2017: 174).

Marka imajına ilişkin bulgular incelendiğinde, Loureiro ve Kaufmann (2012) marka imajının marka sevgisini anlamlı, pozitif ve zayıf düzeyde etkilediğini tespit etmişlerdir. Çalışmamıza benzer şekilde marka imajının marka sevgisine etkisinin, marka bağlılığı ve ağızdan ağıza iletişim kadar güçlü olmadığı da ön plana çıkmıştır (Loureiro, Kaufmann, 2012: 335). Ünal ve Aydın (2013) da marka imajının ve sosyal benliğin marka sevgisine olumlu etkisini belirlerken, marka sevgisinin de marka bağlılığı ve ağızdan ağıza iletişim üzerinde olumlu etkisi olduğunu tespit etmişlerdir (Ünal, Aydın, 2013:76). Islam ve Rahman (2016) marka imajı ve marka sevgisinin birlikte müşteri katılımını önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Marka sevgisinin, marka imajı ile müşteri katılımı arasında bir aracı rolü üstlendiği de görülmüştür. Ayrıca müşteri katılımının da müşteri bağlılığını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir (Islam, Rahman, 2016: 45). Bu sonuçlar ışığında, işletmelerin yüksek bağlılığa sahip bir müşteri tabanı oluşturmaları için markalaşma ve pazarlama süreçlerinde marka sevgisi ve marka imajına yönelik çalışmaların farklı sektörlerde ve müşteri segmentlerine uyarlanması önerilebilir.

Diğer çalışmalarda marka sevgisine benzer şekilde, Ogba ve Tan (2009) marka imajının müşterilerin marka sadakatini olumlu yönde etkileyebileceğini ve muhtemelen müşteri bağlılığını arttırabileceğini göstermişlerdir. Çalışmada marka imajının, kurumlar üzerindeki etkisi ve piyasa fiyatlarını belirleyebileceği ortaya çıkmıştır (Ogba, Tan, 2009: 132). Stocchi, Driesener ve Nenycz-Thiel (2015) marka imajı

*Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri:
Karşılaştırmalı Bir Araştırma*

ve satın alma davranışı arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, niş markalar (az kullanıcı sayısı ancak yüksek marka bağlılığı) ve hızlı değişen markalar (pek çok kullanıcı sayısı ancak düşük marka bağlılığı) açısından marka imajının marka bağlılığı ve satın alma sıklığı arasında ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Ancak bu ilişkide marka stratejilerinin, marka çağrışım düzeyini güçlendirme üzerine kurulması gerektiği belirtilmiştir (Stocchi vd., 2015: 322). Çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde marka imajının marka sevgisi, müşteri bağlılığı ve sadakatini olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Marka imajı, uzun süreli işletme-müşteri ilişkileri açısından algılanan kalite ve memnuniyeti de etkileyerek, işletmelerin sürdürülebilir karlılıkları için bağlılık düzeylerini ve marka için ödeme yapma istekliliklerini arttırabilir.

3.6.2. Marka Sevgisinin Ağızdan Ağıza İletişime Etkisi

Bu çalışmada marka sevgisinin ağızdan ağıza iletişime anlamlı ve pozitif yönde etkisi olduğu belirlenmiştir.

Spor ayakkabı markaları arasında bir karşılaştırma yapmak gerekirse New Balance markası tüketicilerine göre markaya duyulan sevgi ağızdan ağıza iletişim faaliyetlerinde daha fazla öneme sahip olduğu görülmektedir.

Marka sevgisinin özellikle olumlu ağızdan ağıza iletişime etkisine yönelik çalışmaların birçoğu, bu değişkenler arasında anlamlı, güçlü ve pozitif bir etkinin olduğunu göstermiştir (Carroll, Ahuvia, 2006; Albert vd., 2009; Ünal, Aydın, 2013; Roosendans, 2014; Wallace vd., 2014; Karjauloto vd., 2016; Malhotra vd., 2016; Bagozzi vd., 2017).

Çalışmalarda marka sevgisinin pozitif ağızdan ağıza iletişime ve internet üzerinden ağızdan ağıza iletişime yol açtığı bulunmuştur (Carroll, Ahuvia, 2006; Kiuru, 2014; Karjauloto vd., 2016). Hedonik ürünlerin ve/veya kendini ifade eden markaların daha fazla sevilme eğilimi olduğu, bu doğrultuda yöneticilerin marka sevgisi yaratmada bu yönleri geliştirmek aracılığıyla tüketicilerdeki yoğun duygusal tepkiyi arttırabilecekleri görülmüştür (Carroll, Ahuvia, 2006: 87). Benzer bir çalışmada Facebook üzerinden beğenilen bir markanın kendini ifade gücü ile marka sevgisi arasında pozitif ilişki görülmüştür. Kendi kendini ifade etme gücü yüksek olan

859

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

markalardan alışveriş yapan tüketicilerin, bu markalar için ağızdan ağıza iletişim gerçekleştirme olasılıklarının daha yüksek olduğu ilave edilmiştir (Wallace vd., 2014: 33). Marka sevgisinin ürün kalitesi ve ağızdan ağıza iletişim arasındaki aracılık rolünde ise, tüketicilerin marka sevgisi tepkilerinin aşırı/yoğun olmasına bağlı olmadığı belirtilmiştir (Bagozzi vd., 2017: 10). Diğer bir ifadeyle, marka sevgisinin anlamlı ancak düşük düzeyde olsa bile ağızdan ağıza iletişime yol açabileceği görülmüştür.

Anggraeni ve Rachmanita (2015) çoklu regresyon modeli ile marka sevgisi, heyecan ve marka imajı değişkenlerinin ağızdan ağıza iletişim üzerinde zayıf, pozitif ve anlamlı etkisinin olduğunu belirlemişlerdir. Aynı değişkenlerle yapılan farklı bir çalışmada; markanın tüketicide heyecan yaratma özelliğinin marka imajı ve ağızdan ağıza iletişimi olumlu yönde etkilediği, marka sevgisinin ve marka bağlılığının marka imajından etkilendiği görülmüştür (Shakeri, Alavi, 2016: 3084). Niyomsart ve Khamwon (2015), Bıçakçioğlu, İpek ve Bayraktaroğlu (2018)'nin yaptıkları çalışmalarda marka sevgisinin, marka bağlılığı aracılığıyla ağızdan ağıza iletişim üzerinde doğrudan ve dolaylı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmalardan hareketle, işletmelerin daha fazla müşteri çekebilmek amacıyla marka imajı ve kişiliğini geliştirmek amacıyla farklı markalar kullanılabilecekleri, mevcut markaların ise marka sevgisi oluşturma stratejileri ile müşteri bağlılığı oluşturabilecekleri veya ağızdan ağıza iletişimi arttırabilecekleri söylenebilir. Ancak farklı sektörlerde ve farklı örneklerde yapılacak çalışmaların da literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

3.6.3. Ağızdan Ağıza İletişim ve Marka Sevgisinin Marka Bağlılığına Etkileri

Bu çalışmada ağızdan ağıza iletişimin marka bağlılığına anlamlı ve pozitif yönde etkisi olduğu belirlenmiştir.

Katsayılar tablosuna bakıldığında marka sevgisi ve ağızdan ağıza iletişim bağımsız değişkenlerinin marka bağlılığı bağımlı değişkeni üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmekle birlikte ağızdan ağıza iletişim değişkeninin marka sevgisi değişkenine göre marka bağlılığı değişkeni üzerinde görece olarak daha fazla öneme sahip olduğu görülmüştür.

*Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri:
Karşılaştırmalı Bir Araştırma*

Spor ayakkabısı markaları arasında bir karşılaştırma yapmak gerekirse New Balance markası tüketicileri için markaya duyulan sevginin marka bağlılığı üzerindeki etkisi daha fazladır (Beta: ,683). New Balance markasını sırası ile Nike markası (Beta: ,542) ve Adidas markası (Beta: ,493) takip etmektedir.

Ağızdan ağıza iletişim ile marka bağlılığı arasındaki ilişkiyi belirlemeyi hedefleyen birçok çalışmada bu değişkenlerin birbirini olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir (Park vd., 2010; Berger, Schwartz, 2011; Yeh, Choi, 2011; Park vd., 2013; Wong vd., 2015; Eelen vd., 2017). Ancak farklı kültürel ve farklı etnik özellikler, cinsiyet gibi farklı müşteri segmentleri arasında yapılan çalışmalarda, marka bağlılığı ve ağızdan ağıza iletişim arasında anlamlı ilişkiler saptanamadığı görülmüştür (Podoshen, 2006; Podoshen, 2008; Rialti vd., 2017).

Bir markanın web bir sayfasında, tüketicilerle paylaşılan mesajlarla arasındaki etkileşimin tutum üzerinde olumlu bir etki yarattığı ve bu tutumun marka bağlılığına yol açtığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra olumlu ağızdan ağıza iletişimin marka bağlılığı üzerinde doğrudan pozitif etkisinin de olduğu gözlemlenmiştir (Chen vd., 2017).

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, ağızdan ağıza iletişimin marka bağlılığı üzerinde pozitif etkisi olduğu söylenebilir. Ancak buradaki literatür çalışmalarının önemli bir sınırlılığı, ağızdan ağıza iletişim konusunda davranışsal sonuçlar ve niyete ilişkin çalışmaların genelleme yapılabilecek sayıda olmamasıdır. Diğer bir ifadeyle, bağlılık ve ağızdan ağıza iletişim değişkenleri arasındaki ilişki davranış ve niyet/tutum açısından farklılık gösterebilir. Bu düşünceye destek olarak Matos ve Rossi (2008) ağızdan ağıza iletişim davranışı ile ilgili çalışmalarda, ağızdan ağıza iletişim niyeti ile ilgili çalışmaları kıyasla bağlılık ve ağızdan ağıza iletişim arasında daha zayıf bir bağlantı olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca ağızdan ağıza iletişimle ilişkili literatür çalışmalarından kesitsel çalışmaların, boylamsal çalışmalara göre memnuniyet ve bağlılığın ağızdan ağıza iletişim üzerinde daha güçlü etki gösterdiğini belirlemişlerdir (Matos, Rossi, 2008: 578). Bu bulgu da bağlılığın ve memnuniyetin zamana göre ağızdan ağıza iletişim üzerinde farklı etkiler yarattığını göstermektedir. Bu nedenle işletmelerin tüketici memnuniyeti ve bağlılığını sürdürülebilir kılması, ağızdan ağıza pazarlamaya ilişkin

861

IJSS 12/2
Aralık
December
2019

sonuçlar üzerinde daha olumlu geribildirimlerin alınmasına katkı sağlayabilir.

Marka sevgisi ile marka bağlılığı arasındaki ilişkiye yönelik elde edilen bulgular birçok literatür çalışmasıyla benzerlik göstermektedir (Carroll, Ahuvia, 2006; Albert vd., 2009; Albert, 2010; Ünal, Aydın, 2013; Roosendans, 2014; Drennan vd., 2015; Islam, Rahman, 2016; Malhotra vd., 2016; Bagozzi vd., 2017; Jiang vd., 2017). Berkgvist vd. (2009) pazarlama bağlamında marka sevgisinin marka bağlılığı ve ağızdan ağıza iletişimle pozitif ilişkili olması yönünden önemini vurgulamaktadır. Sallam (2014) marka sevgisinin marka bağlılığı oluşturma aracılığıyla tüketici satın alma kararlarını güçlü yönde etkilediğini tespit etmiştir.

862

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Tüketicinin bir markaya yönelik duyduğu heyecanı idealleştiren ve hissettiren tüketicinin markayla ilişkiyi sürdürmeyi tercih ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır (Albert, Merunka, Valette-Florence, 2013: 906). Ancak Belaid ve Behi (2008) güvenin marka bağlılığı için mutlaka bir zorunluluk olmadığını, diğer yandan markayla olan duygusal bağın güçlendirilmesinde temel bir rol oynadığını ileri sürmüşlerdir. Esasen kişilerarası ilişkilerde olduğu gibi tutku ve bağlanma duyguları, ortaklığa güvenmek ve verilen sözlerin yerine getirileceğine inanmak için yüksek bir arzuya yol açmaktadır (Belaid, Behi, 2008: 39). Bunu destekleyen diğer bir çalışmada ise, satın alma niyetinin markaya duyulan güvenin, marka deneyimi ve duygusal bağlılıktan etkilendiği belirtilerek, en güçlü etkinin duygusal bağlılıktan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Aynı çalışmada satın alma niyetinin marka sevgisi ve ağızdan ağıza iletişimi de önemli ölçüde açıkladığı ve marka sevgisinin de ağızdan ağıza iletişimi önemli ölçüde açıkladığını ortaya konmuştur (Yasin, Shamim, 2013: 101). Bu bulgulardan hareketle, marka sevgisinin ağızdan ağıza iletişim, marka bağlılığı ve satın alma niyeti üzerinde önemli bir değişken olduğu söylenebilir. Çalışmalarda marka sevgisinin bir öncülü olarak markaya duyulan güvenin diğer değişkenlere göre daha fazla ön plana çıktığı, bu nedenle marka imajı, markanın ifade gücü gibi diğer olası öncüllerle de farklı örneklerde çalışmaların yapılması gereklidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüketici davranışlarının tanımlanması, analiz edilmesi ve yorumlanması, günümüz yoğun rekabet koşullarında işletmeler için vazgeçilmez pazarlama faaliyetleri arasında yerini almıştır. İşletmelerin yöneldikleri pazarlarda mevcut kitlelerin istek ve ihtiyaçlarının doğru şekilde tanımlanması, markaları hangi sıklıkta ve hangi özelliklere göre satın aldıklarının belirlenmesi işletmeleri ayakta kalabilmelerini sağlamaktadır. Aynı gereklilikler işletmelerin satışlarını arttırmaları açısından da geçerlidir. Marka ve tüketici davranışları arasındaki ilişki incelendiğinde; müşteri memnuniyetinin, güvenin ve markanın tüketiciyi yansıttığının satın alma tercihleri üzerindeki etkisi herkes tarafından bilinmektedir. Ürün veya hizmetten memnun kalan, marka ile aralarında güven ve duygusal yakınlık kurabilen müşterilerin markayı yeniden satın alma ve bağlılıkları olumlu yönde etkilenmektedir. Ayrıca markadan memnun kalan müşterilerin günlük yaşamda veya sosyal medyada bu memnuniyetini çevresine sözlü veya dijital ortamda aktarma eğiliminin de yükseldiği görülmektedir. Bu çalışmada da marka bağlılığı ve ağızdan ağıza iletişimin meydana gelmesinde marka sevgisinin etkisi olduğu düşünülmüştür.

Bu çalışma ile marka güveni ve marka imajının marka sevgisine, marka sevgisinin marka bağlılığına ve ağızdan ağıza iletişimin marka bağlılığına etkilerini içeren bir modelin test edilmesi aracılığıyla literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada marka sevgisi ve marka bağlılığı ilişkisinde tüketicilerin ürün tercihlerinin etkisi de incelenmiştir. Spor ayakkabı markası tercihlerinin karşılaştırılmasına ilişkin bulgular incelendiğinde ise şu sonuçlar elde edilmiştir:

- New Balance markasının tüketicide yarattığı imaj ve güvenin, diğer markalara göre tüketicilerin marka sevgisini daha fazla etkilediği belirlenmiştir. New Balance markasının ardından tüketicilerin marka sevgisini etkileyen diğer markalar ise Nike ve Adidas olarak sıralanmıştır.
- Tüketicilerin marka sevgisinin ağızdan ağıza iletişime etkisi incelendiğinde; New Balance markasının diğer markalara göre ağızdan ağıza iletişimi daha fazla etkilediği belirlenmiştir. New Balance markasının ardından ağızdan ağıza iletişimi en fazla

etkileyen marka tercihleri sırasıyla Adidas, Nike ve diğer markalar olarak sıralanmıştır.

- Ağızdan ağıza iletişim ve marka sevgisinin marka bağlılığına etkileri marka tercihleri bazında incelendiğinde; New Balance markasının Adidas ve Nike markalarına ve diğer spor ayakkabı marka çeşitlerine göre tüketicilerde daha fazla marka bağlılığı oluşturduğu belirlenmiştir. Bu bulguya göre New Balance markasının Adidas ve Nike markalarına göre daha fazla marka bağlılığı oluşturması, marka sevgisi ve ağızdan ağıza iletişimin aynı anda etkisi ile açıklanabilir. Diğer bir ifadeyle, New Balance markasına yönelik marka sevgisinin hem ağızdan ağıza iletişimi artırması hem de marka bağlılığına etki etmesi mümkün olabilir. Her iki değişkenin marka bağlılığını diğer markalara göre daha fazla etkilemesi, marka sevgisinin yalnız doğrudan marka bağlılığı oluşturması yanı sıra ağızdan ağıza iletişimin aracılık rolü ile marka bağlılığını daha da artırabileceğini göstermektedir.

Bu sonuçlar, son yıllarda marka sevgisi kavramının müşteri bağlılığını arttırmak ve ağızdan ağıza iletişim ile işletmelerin daha fazla müşterinin ilgisini çekmek hususlarında önemini vurgulamaktadır. Günümüzde tüketiciler işletmelerden faydanın yanı sıra markaların kendilerini yansıtmalarını ve marka ile duygusal bağ kurma gibi ihtiyaçlarını karşılamasını beklemektedirler. Bu nedenle işletmeler de sosyal medya başta olmak üzere çeşitli pazarlama faaliyetleri aracılığıyla tüketicileri özel hissettirebilecek marka stratejileri ortaya koyma çabasındadırlar. Bu çabalar sayesinde işletmeleri diğer markalardan farklılaşarak kendi markalarına bağlı olan sadık müşteriler elde edebilirler.

*Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri:
Karşılaştırmalı Bir Araştırma*

KAYNAKÇA

Albert, Noel; Merunka, Dwight (2013). "The Role Of Brand Love in Consumer -Brand Relationships". *Journal of Consumer Marketing*, 30(3), 258-266.

Albert, Noel; Merunka, Dwight; Valette-Florence, Pierre (2009). "The Feeling of Love toward a Brand: Concept and Measurement". *Journal of Business Research*, 61, 1062-1075.

Albert, Noel; Merunka, Dwight; Valette-Florence, Pierre (2013). "Brand Passion: Antecedents and Consequences". *Journal of Business Research*, 66, 904-909.

Albert, Noel; Valette-Florence, Pierre (2010). "Measuring the Love Feeling for a Brand Using Interpersonal Love Items". *Journal of Marketing Development and Competitiveness*, 5(1), 57-63.

Anggraeni, Rachmanit (2015). "Effects of Brand Love, Personality and Image on Word of Mouth; The Case of Local Fashion Brands among Young Consumers". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 211, 442-447.

Bagozzi, Richard; Batra, Rajeev; Ahuvia, Aaron (2017). "Brand Love: Development and Validation of a Practical Scale". *Markett*, 28, 1-14.

Bıçakçoğlu, İpek; Bayraktaroğlu, Gül (2018). "Antecedents and Outcomes of Brand Love: The Mediating Role of Brand Loyalty". *Journal of Marketing Communications*, 24, 863-877.

Bidmon, Sonja (2017). "How Does Attachment Style Influence the Brand Attachment - Brand Trust and Brand Loyalty Chain in Adolescents?". *International Journal of Advertising*, 36(1), 64-189.

Bloemer, Josem; Kasper, Hans (1995). "The Complex Relationship between Consumer Satisfaction and Brand Loyalty". *Journal of Economic Psychology*, 16, 311-329.

Carroll, Barbara, Ahuvia, Aaron (2006). "Some Antecedents and Outcomes of Brand Love". *Market Lett*, 17, 79-89.

Chen, Guan-Lin; Yang, Shu-Chen; Chang, Rui-Min; Lee, Tzu-Ling (2017). "The Antecedents of Brand Loyalty Building in Fan Page of Facebook". *Proceeding MISNC '17 - Proceedings of the 4th Multidisciplinary International Social Networks Conference*, 17-19.

Choi, ; Yeh, (2009). "The Impact of Brand Awareness on Consumer Purchase Intention the Mediating Effect of Perceived Quality and Brand Loyalty". *Journal of International Management Studies*, 4(1), 135-144.

Drennan, Judy; Bianchi, Constanza; Cacho-Elizondo, Silvia; Louriero, Sandra (2015). "Examining the Role of Wine Brand Love on Brand Loyalty: A Multi-

865

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Country Comparison". *International Journal of Hospitality Management*, 49, 47-55.

Eelen, Jiska; Özturan, Peren; Verlegh, Peter (2017). "The Differential Impact of Brand Loyalty on Traditional and Online Word of Mouth: The Moderating Roles of Self-Brand Connection and the Desire to Help the Brand". *International Journal of Research in Marketing*, 34, 872-889.

Gounaris, Spiros; Stathakopoulos, Vilasis (2004). "Antecedents and Consequences of Brand Loyalty: An Empirical Study". *The Journal Of Brand Management*, 11, 283-306.

Hendrick, Clyde; Hendrick, Susan; Dicke, Amy. (1998). "The Love Attitudes Scale: Short Form". *Journal of Personal and Social Relationship*, 15, 147-159.

Ishak, Faridah; Ghani, Noor Hasmini; (2013). "Review of the Literature on Brand Loyalty and Customer Loyalty". *Paper Presented at the Conference on Business Management Research*, 186-198.

Islam, Jillur; Zamid, Rahman (2016). "Examining the Effects of Brand Love and Brand Image on Customer Engagement: An Empirical Study of Fashion Apparel Brands". *Journal of Global Fashion Marketing*, 7, 45-59.

Jiang, Kai; Potawarka, Luke; Havitz, Mark (2017). "Sub-Dimensions of Destination Brand Love and Their Influences on Destination Brand Loyalty: A Study of First-Timers and Repeat Visitors". *International Tourism, Travel and Research Association: Advancing Tourism Research Globally*, 10, 1-18.

Karjaluoto, Heikki; Munnukka, Juha; Kiuru Katrine (2016). "Brand Love and Positive Word of Mouth: The Moderating Effects of Experience and Price". *Journal of Product & Brand Management*, 25(6), 527-537.

Kim, Woo; Han, Jin; Lee, Euehun. (2001). "Effects of Relationship Marketing on Repeat Purchase and Word of Mouth". *Journal Of Hospitality & Tourism Research*, 3, 272-288.

Lau, Geok Tiek; Lee, Sook Han (1999). "Consumer's Trust in Brand and the Link to Brand Loyalty". *Journal of Market Focused Management*, 4, 341-370.

Laupalazón-Vidal, Delgado-Ballester, (2005). "Sales Promotions Effects on Consumer-Based Brand Equity". *International Journal of Market Research*, 47, 179-204.

Lin, Miao; Lee, Bruce (2012). "The Influence of Website Environment on Brand Loyalty: Brand Trust and Brand Affect as Mediators". *International Journal of Electronic Business Management*, 10, 308-321.

Mete, Melisa; Davies, Garry (2012). "Comparative Study on Brand Image Measurements". *Global Conference on Services Management*, 330-332.

**Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri:
Karşılaştırmalı Bir Araştırma**

Odin, Yorik; Odin, Nathalie; Valette-Florence, Pierre, (2001). "Conceptual and Operational Aspects of Brand Loyalty: An Empirical Investigation.". *Journal of Business Research*, 53, 75-84.

Ogba, Elechi; Tan, Zhenzhen (2009). "Exploring the Impact of Brand Image on Customer Loyalty and Commitment in China". *Journal of Technology Management in China*, 4, 132-144.

Podoshen, Jeffrey Steven; (2008). "The African American Consumer Revisited: Brand Loyalty, Word of Mouth and the Effects of the Black Experience". *Journal of Consumer Marketing*, 25, 211-222.

Rahi, Samar (2015). "Moderating Role of Brand Image with Relation to Internet Banking and Customer Loyalty: A Case for Branchless Banking". *Journal of Internet Banking and Commerce*, 20, 3.

Salehnia, Monireh; Saki, Maryam; Eshaghi, Alireza; Nafiseh Salehnia (2014). "A Model of E-Loyalty and Word-Of-Mouth based on E-Trust in E-Banking Services (Case Study: Mellat Bank". *New Marketing Research Journal (Special Issue)*, 101-114.

Sallam, Ahmad (2014). "The Effects of Brand Image and Brand Identification on Brand Love and Purchase Decision Making: The Role of WOM". *International Business Research*, 7, 187-193.

Setiawan, (2014). "The Effect of E-Wom on Destination Image, Satisfaction and Loyalty". *International Journal of Business and Management Invention*, 3(1), 22-29.

Shankar, Amit, Charles Jebarajakirth; Ashaduzzaman. (2020). "How Do Electronic Word of Mouth Practices Contribute to Mobile Banking Adoption?". *Journal of Retailing and Consumer Services*, 2, 1-14.

Sirdeshmukh, Deepak; Singh, Jagdip; Sabol, Barry (2002). "Consumer Trust, Value, and Loyalty in Relational Exchanges". *Journal of Marketing*, 66, 15-37.

Sondoh, Stephen. L.; Omar, Maznah Wan; Wahia, Nabsiah Abdul; Ismail, Ishak; Harun, Amran (2007). "The Effect of Brand Image on Overall Satisfaction and Loyalty Intention in The Context of Color Cosmetic". *Asian Academy of Management Journal*, 12, 83-107.

Stocchi, Lara; Carl Driesener; Magda Nenycz-Thiel (2015). "Brand Image and Brand Loyalty: Do They Show the Same Deviations from a Common Underlying Pattern". *Journal of Consumer Behaviour*, 14, 317-324.

Taşkın, Çağatan; Akat, Ömer (2010). *Araştırma Yöntemlerinde Yapısal Eşitlik Modelleme: Lisrel ile Marka Değeri Ölçümü Örnekleri*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Tseng, Chie-Chien; Chen Hui-Yun; Yeh, Gwo-Liang; Huang, Jen-Jen; Shi, Lin-Ju (2020). "A Questionnaire Survey on Knowledge, Attitude,

867

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Environmental Sensitivity, Self-Efficacy, and Preventive Behavioral Intention of Fine Particulate Matters for Junior High School Students in Taiwan".

Ünal, Sevtap; Aydın, Hatice (2013). "An Investigation on the Evaluation of the Factors Affecting Brand Love". *Procedia-Social And Behavioral Sciences*, 92, 76-85.

Verkijika, Silas Formunyuy; Wet, Lizette De (2019). "Understanding Word-of-Mouth (WOM) Intentions of Mobile App Users: The Role of Simplicity and Emotions during the First Interaction". *Telematics and Informatics*, 41, 218-228.

Wallace, Elaine; Buil, Isabel; De Chernatony, Leslie, (2014). "Consumer Engagement with Self-Expressive Brands: Brand Love and Wom Outcomes". *Journal Of Product & Brand Management*, 23, 33-42.

868

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

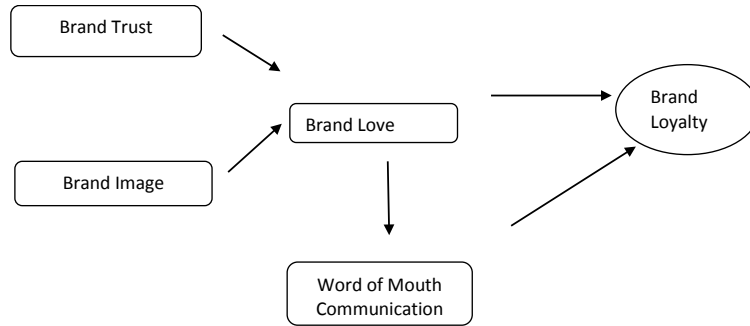
Wong, Mei-Chi Macy; Kwok, Man-Lung Jonathan; Lau, Mei Mei (2015). "Spreading Good Words: The Mediating Effect of Brand Loyalty between Role Model Influence and Word of Mouth". *Contemporary Management Research*, 11, 313-326.

Yoo, Chul Woo; Sander, G. Lawrence; Moon, Junghoon (2013). "Exploring the Effect of E-Wom Participation on E-Loyalty in E-Commerce". *Decision Support Systems*, 55, 669-678.

SUMMARY

In today's consumer-oriented markets, intense competition continues to increase in almost every sector. This competition is even more intense, especially for enterprises that offer products and services for young generations. Sports shoe is the leading sector among these sectors. There is competition among footwear brands both in the World and Turkey. Sports shoe brands are implementing marketing strategies in order to expand their target markets, to gain more market shares in the industry, to retain and to increase the number of their customers. It is possible for sports shoe brands to maintain their existing customers and to acquire new customers via creating brand loyalty. In this context, it is imperative that each business should identify the antecedents of brand loyalty and to identify the relationships between them and perform marketing strategies. In the related literature, there are various studies on brand loyalty in sports shoe sector. The focus of these studies is generally to investigate the effect of brand awareness on brand loyalty. However, very few studies have taken into account the effect of brand love and word of mouth communication on brand loyalty. Therefore, this study is thought to contribute to this gap in the literature. The aim of this study is to determine the relationships between the brand loyalty and its antecedents (brand love, word of mouth communication, brand trust, brand image) for Adidas, Nike and New Balance brands and to recommend strategies according to the results obtained.

Model And Hypothesis

Hypothesis:

H1: "Brand trust" has a positive influence on "brand love".

H2: "Brand image" has a positive influence on "brand love".

H3: "Brand love" has a positive influence on "word of mouth communication".

H4: "Word of mouth communication" has a positive influence on "brand loyalty".

H5: "Brand love" has a positive influence on "brand loyalty".

Population Of The Research And Sample Size

The population of the research consists of the consumers living in the city center of Bursa and using sports shoes. The data of the study were collected between March and September 2018 via face-to-face survey and online survey methods. As a result of the research, a total of 377 questionnaire data were obtained.

870

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

RESULTS

It was found that the influence of brand image and brand trust on brand love for New Balance brand was more than the other brands. Following the New Balance brand, Nike and Adidas were the other brands that affected consumers' brand love.

When the effect of brand love of consumers on word of mouth communication is examined; New Balance brand has been found to affect more than other brands. Adidas, Nike and other brands are listed as the most influential brands following the New Balance brand.

When the effects of word-of-mouth communication and brand love on brand loyalty are examined on the basis of brand preferences; it was found that New Balance brand created more brand loyalty on consumers than Adidas and Nike brands. This finding can be explained by the simultaneous effect of the brand love and word of mouth communication. In other words, it may be possible that brand love for the New Balance brand can both improve word-of-mouth communication and influence brand loyalty. These results underline the importance of the concept of brand love in recent years to increase customer loyalty and to engage more customers with word of mouth communication. It is supported that the expectations of the customers from the enterprises are not only benefits but also the needs of the brands to reflect themselves and to establish an emotional connection with the brand. For this reason, businesses are trying to put forward brand strategies that can make consumers feel special through various marketing activities, especially social media. Through these efforts, businesses can differentiate themselves from other brands and acquire loyal customers that are linked to their own brands.

ULUSLARARASI UZAKTAN EĞİTİM ÖRGÜTLERİNİN
İLETİŞİM AĞLARI VE İŞBİRLİĞİ REJİMLERİ

*Elif TOPRAK**, *Mehmet FIRAT***, *Seçil KAYA GÜLEN****,
*Serpil KOÇDAR*****, *N. Gizem KOÇAK******, *Erhan AKDEMİR******,
*Kazım DEMİRER******

Makale Geliş Tarihi-Received: 10.04.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 27.11.2019
DOI: 10.37093/ijisi.659080

ÖZ

Uluslararası işbirlikleri, devletlerin dışında çok sayıda ulusal ve uluslararası aktörün aktif olarak; ortak çıkarlar, amaçlar, değerler etrafında buluşmalarına

* Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Öğretim Bölümü, Eskişehir/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4098-3676>.
etoprak1@anadolu.edu.tr

** Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Öğretim Bölümü, Eskişehir/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8707-5918>.
mfirat@anadolu.edu.tr

*** Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Öğretim Bölümü, Eskişehir/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8680-9980>.
secilk@anadolu.edu.tr

**** Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Öğretim Bölümü, Eskişehir/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9099-6312>.
skocdar@anadolu.edu.tr

***** Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Öğretim Bölümü, Eskişehir/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7767-487X>.
ngkocak@anadolu.edu.tr

***** Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Eskişehir/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4579-3759>.
erhanakdemir@anadolu.edu.tr

***** Öğr. Gör., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir/Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5201-0484>.
kdemirer@anadolu.edu.tr

ve sinerji oluşturmalarına ortam ve olanak sunmaktadır. Bu aktörler, uluslararası işbirlikleri yanında hükümetler arasındaki işbirliklerine de etki etmektedir. Uzaktan eğitimin uluslararasılaşması sonucunda bu alanda aktif olan örgütler ve mesleki ağlar, eğitimde rejim oluşumu yönünde etkinliklerde bulunmaktadır. Proje UZENET kapsamında (Uluslararası Uzaktan Eğitim Örgütleri İletişim Ağlarının ve İşbirliği Rejimlerinin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi), uzaktan eğitim alanında çalışan uluslararası örgütlerin iletişim ağları ve işbirliği modelleri uluslararası rejim unsurlarına göre karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı; uluslararası uzaktan eğitim örgütlerinin iletişim ağlarının ne ölçüde rejimlere dönüştüğü ve ortak hareket edilebildiğinin belirlenmesidir. Ortak çatılar altında kurumsallaşan işbirliklerinin, kendi içinde ve diğer örgütlerle geliştirdikleri ortak norm, değer ve kurallar saptanarak bu veriler ışığında alanda bir rejim oluşturma konusunda hangi aktörlerin daha belirleyici olduğu ve rejimin hangi konularda daha güçlü olduğu tartışılmaktadır. Araştırmanın kuramsal temelini, uluslararası rejim teorilerinden bilgi-bazlı/bilişsel yaklaşım oluşturmaktadır. Karşılaştırmalı durum çalışması olarak desenlenen araştırmada yirmi (20) farklı uzaktan öğretim örgütüyle çalışılmıştır. Araştırma bulgularına dayanarak bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin uluslararası rejim yaklaşımlarından bilgiye dayalı olanları, özellikle “fikirlere, öğrenmeye, bilgi topluluklarına” dayalı uluslararası işbirliği anlayışını ön plana çıkardığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Rejim, Uzaktan Eğitim, Uluslararası Uzaktan Eğitim Örgütleri, Transnasyonal Eğitim, Epistemik Topluluklar.

**COMMUNICATION NETWORKS AND COOPERATION
REGIMES OF INTERNATIONAL DISTANCE EDUCATION
ORGANIZATIONS**

ABSTRACT

Increasing transnational cooperation in open and distance education provides opportunities for non-state actors to meet around common interests, objectives, values. Besides transnational cooperation, these actors also motivate intergovernmental cooperation processes. International organizations and professional networks in the field, share common normative values and lead to the construction of cooperation regimes. Project UZENET (A Comparative Analysis of the Communication Networks and Cooperation Regimes of the International Distance Education Organizations) aims to make comparative analyses of communication networks and regimes of international distance education organizations, with an eye to the conceptual framework of international regime theory. The major research question asks “the extent to which decision making procedures of organizations can be transformed into regimes and provide tools for sustainability of international cooperation”. The institutionalization of cooperation under organizations within common norms, values and rules are determined and discussed, in order to project light to the actors that are active in regime structures. The theoretical framework is epistemic regime theory which concentrates on epistemic communities towards cognitive regime building processes. Twenty (20) different distance education organizations are taken as a sample in this comparative case-study. According to the findings, the developments in the information and communication technologies bring forth knowledge-based regime approaches in international cooperation.

Keywords: International Regime, Distance Education, International Distance Education Organizations, Transnational Education, Epistemic Communities.

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkileriyle her alanda artan uluslararasılaşma uzaktan eğitim alanında da gözlenmektedir. Uluslararasılaşma ve gelişen işbirlikleri, açık ve uzaktan öğrenme alanında uzman küresel ve bölgesel örgütlerin, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve kompleks karşılıklı bağımlılık karşısında, kendilerine mesleki, profesyonel ağlar oluşturmalarına yol açmıştır. Kurumsallaşan işbirliklerinin, aktörlerin rollerinin incelenmesi ve işbirliği ağlarının rejime dönüşüm potansiyeli alanın gelişimine de ışık tutmaktadır.

874

IJSE 12/2
Aralık
December
2019

Bu çalışmaya temel oluşturan Proje UZENET, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenmiştir. Projenin çalışma konusu, uzaktan eğitim alanında faaliyet gösteren uluslararası örgütlerin işbirlikleri, aktörler olarak rejim oluşumuna etkileri, birbirleriyle iletişim ve işbirliklerinde tercih ettikleri çalışma modelleridir.

Uluslararası işbirlikleri uzaktan eğitim örgütlerinin sayısının ve işbirliklerinin artmasına ve bu örgütlerin uluslararası eğitim konusundaki politikaları da etkilemesine yol açmaktadır. Dolayısıyla uzaktan eğitim alanında oluşan bilgi toplulukları (epistemic communities) ortak bir rejimin oluşumuna etki etmektedir. Bu araştırmada uzaktan eğitim örgütlerinin bu sürece nasıl ve ne kadar etki edebildikleri, rejimin güçlü ve zayıf yönleri, tercih edilen işbirliği modelleri ve iletişim kanalları incelenmiştir. Bu analiz için uzaktan eğitim alanına yönelik bir rejim değerlendirme formu geliştirilmiştir. Temel araştırma sorusu; uluslararası uzaktan eğitim örgütlerinin iletişim ağlarının ne ölçüde rejimlere dönüştüğü ve ortak hareket edilebildiğidir. Bu soru yanıtlanmaya çalışılırken ayrıca uluslararası (küresel ve bölgesel ölçekte) uzaktan eğitim örgütlerinin üyeleriyle ve birbirleriyle kurdukları iletişim ağları ve ortak iş yapma biçimlerinin belirlenmesi, örgütlerin kendi içlerinde ve birbirleriyle geliştirdikleri ortak norm, değer, kural ve uygulamaların (dolayısıyla rejimlerin unsurlarının) saptanması, farklı coğrafyaları temsil eden örgütlerin uzaktan eğitimde uluslararası rejim oluşturma konusundaki rollerinin ve etkilerinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

1. ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ VE REJİM TEORİSİ

1970'li yıllardan itibaren, artan etkisi hissedilen ve liberal alanyazına damgasını vuran, uluslararası ilişkilerin devletlerarası ilişkilerle sınırlandırılmaması durumu, ulusaşırı ilişkilerin ve sosyal ağların, kararları ve işbirliklerini şekillendirmesine dönüşmüştür. Keohane ve Nye bu durumu 1980'li yıllarda kompleks bağımlılık kavramıyla açıklamıştır (1987). Aslında idealize ettikleri bu durumda, birden çok devlet arasında hükümetlerin tekelinde olmayan çoklu iletişim kanallarının toplumları birbirine bağladığını ve farklı alanlar arasında bir hiyerarşi gözetilmediğini belirtmişlerdir.

Ulusaşırı ilişkiler, hükümetler arasında gerçekleşen resmi ilişkiler dışında gelişen ve ülke sınırlarını aşan tüm ilişkileri kapsamaktadır. Bu ilişkiler, uluslararası aktörler (devletler, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, bireyler) tarafından kabul gören ortak norm ve değerlerin altyapısını oluşturarak "rejimlere" yol açar. Bu rejimler içinde, sadece uluslararası örgütler değil, meslek grupları ve bireyler de önemli rol oynamaktadır.

Uluslararası ilişkilerde artan karşılıklı bağımlılık (interdependence), aktörleri ulusaşırı rejimler oluşturmaya ve çok düzlemli yönetim anlayışını içselleştirmeye yöneltmiştir. Bu yaklaşıma göre; günümüzde yerel, ulusal, uluslararası ve hatta ulusüstü (supranational) yönetim seviyeleri arasındaki sınırlar belirsizleşmiştir. Bilgi toplumunun ağ toplumuna evrilmesiyle, toplumsal dönüşümde bireyin rolü gittikçe artmaktadır. Bilginin çok hızlı üretildiği ve tüketildiği ağ toplumunda, bilginin üretimine ve iletimine dayalı yeni bir toplumsal örgütlenme modeli bulunur. Bu yapının dinamiklerini anlayabilmek için birbiriyle bağlantılı düğümlerden oluşan ağları anlamak gerekir. Ağ toplumu yaklaşımı; küreselleşmeyi, artan karşılıklı bağımlılığı ve aktörlerin etkileşimlerini açıklamaya ve iletişimin merkezi rolünü kavramaya yardımcı olmaktadır (Castells, 2005). Ağların sınırsız şekilde genişleyebilen yapısı, beraberinde getirdiği toplumsal açıklık ve esneklik; siyasal, ekonomik ve sosyokültürel alanlarda toplumsal değişimi açıklama potansiyeli sağlar (Ritzer, 2011).

Ulusaşırı rejimlerin varlığı ağ kuramı ile açıklandığında uluslararası ilişkilerde sosyolojik yaklaşımların önemi ortaya çıkar. Bu rejimler,

2000'li yıllarda, küresel sivil toplumun (global civil society) göstergelerinden biri olarak da kabul edilmektedir. Tarrow (2001), uluslararası ilişkileri; uluslararası sosyal hareketler, hükümet dışı uluslararası örgütler ve uluslararası aktivist ağlar olmak üzere üç kategoride incelemektedir. Hükümet-dışı uluslararası örgütler, rejimlerin temel yapı taşlarından olup, herhangi bir alanda "oyunun kuralları"nın belirlenmesine olanak sağlar. Çünkü gündemin oluşturulması, görüşülmesi ve alınan kararların işlevsel kılınmasında gereken ortamı örgütler oluşturur.

876

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Uluslararası ilişkilerde uluslararası düzenleyici ağlar (transnational regulatory networks) olarak tanımlanan kavram ise, devletlerin informal/gayri resmi ortamlarda işbirliği olanaklarını tercih etme nedenlerini inceler. Devletler bazen gayri resmi ve bağlayıcı olmayan kuruluşlar aracılığıyla işbirliği yaparlar. Dolayısıyla uluslararası aktörlerin sayısının arttığı günümüzde, devlet dışındaki aktörler de önemli unsurlardır. Bu eğilimlerin incelenmesinde, geleneksel rasyonel uluslararası ilişkiler kuramları yerine inşacılık (konstrüktivizm) ve sosyal kurumsalcı yaklaşım daha açıklayıcı çerçeveler sunabilmektedir (Aydın, 2011). Bu ağlarda, anlaşmalara uyulup uyulmadığını denetleyecek mekanizmalar ve üyeler üzerinde herhangi bir maddi yaptırım olmamasına rağmen, uluslararası alanda hakim olan normlara uyulması dahi aktörlere meşruiyet kazandırdığı için işbirliği mümkün kılınmaktadır.

Ağlarda sosyalleşme sonunda aktörler süreçlere daha fazla uyum göstererek, ortak kararlara uymaktadır. Hiyerarşi ve bürokrasinin az olduğu ortamlarda bilgiyi paylaşan ve beraber çalışan bireyler "iletişimsel rasyonellik" içerisinde hareket ederek birbirlerini ikna etmek ve inandırmak için uğraş vermektedir (Aydın, 2011). Maddi ve zihinsel bir zorlama olmadan gerçekleşen bu inandırma, aslında Joseph Nye'in literatüre kazandırdığı yumuşak güç kavramıyla da örtüşmektedir. Nye'a göre küresel bilgi çağında, askeri güç ve ekonomik yaptırımlara dayalı olan sert gücün dışında, ortak amaçlar ve değerler etrafında ikna yoluyla akılların ve kalplerin kazanılmasına dayalı olan yumuşak güç ön plana çıkmıştır. Bu güç, doğrudan hükümetlere dayalı olmayıp; kültür, dış politika ve siyasi değerleri içerir (2004). Dolayısıyla; gündem belirleme, fikirler ve değerler yoluyla diğer aktörlerin isteklerini yönlendirebilme, artık gücün önemli bir bileşeni haline gelmiştir.

Uluslararası Uzaktan Eğitim Örgütlerinin İletişim Ağları ve İşbirliği Rejimleri

“Gücün bileşenlerinin yeniden tanımlandığı uluslararası arenada, uluslararası iletişim aktörlerin eşit oldukları bir ortamda mı gerçekleşir, yoksa uluslararası siyasetin güç ilişkileri, egemenlik ilişkileri örgütlerdeki/ağlardaki işbirliği ortamlarına yansır mı?” eleştirel bakış açısıyla yaklaşıldığında teknoloji transferi yeni emperyalizm olarak tanımlanmakta, uluslararası iletişim açısından kültür emperyalizmi dikkat edilmesi gereken bir konu olarak değerlendirilmektedir (Erdoğan, 1995). Kültürel farklılıklar ve dengesiz iletişim akışı dikkate alınmadan, sayısal eşitsizlik sorgulanmadan benimsenen iletişim modellerinin, örgütlerin çalışma biçimleri taraflara dayatıldığı takdirde verimli işbirliği süreçleri ve çıktılarının elde edilmesi beklenemez. Alternatifler sunulabilmesi için ise, var olan iletişim ve çalışma şekillerinin incelenmesi ve karşılaştırılması gerekmektedir. Çokkültürlü iletişim ortamları ve uluslararası işbirlikleri; hükümetler dışındaki tüm aktörlerin (uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları ve bireyler) arasında sinerji yaratarak, ortak norm ve değerlerin sosyal inşasına daha fazla olanak yaratabilir.

Uluslararası ilişkiler literatüründe “rejim” olarak anılan kavram, uluslararası ilişkilerin herhangi bir alanında aktörlerin beklentilerinin birleştiği (açık ya da kapalı) prensipler, normlar, kurallar ve karar verme prosedürleri olarak tanımlanır (Krasner, 1983). Genel olarak rejimler açık anlaşmalar olup, aktörlerin hareketlerini düzenleyen kurallar bütünüdür (Keohane, Nye, 1989). Rejimler, belirli konularda aktörler arasındaki etkileşimi yöneten; programlar, prosedürler, kurallar, normlar ve prensiplerin toplamından meydana gelen sosyal kurumlardır (Young, 1982). Herhangi bir ulusaşırı (transnasyonel) konunun devletlerin gündemine sokulması, tanımlanması ve işbirliğini kurumsallaştıran bir rejim oluşturulması sırasında, norm ve kuralların uyumunun sağlanmasında bilgi toplulukları önemli rol oynar (Hasenclever, akt. Aksoy).

Rejim konusuna temel yaklaşımlardan biri olan bilişsel (cognitive) yaklaşıma göre, ulusötesi uzman ağları/profesyoneller, karar verme süreçlerini güçlü şekilde etkilerler. Dolayısıyla sözkonusu işbirliğinde, oydaşimsal (consensual) ve paylaşımına açık bilgi ve bilgi topluluğu (epistemic community) bulunur. Transnasyonel rejimler, üyeleri devlet dışı aktörler olan kurumsal düzenlemelerdir (Young, 1999). Dolayısıyla ulusaşırı ağlar içerisinde uzmanların işbirlikleri söz konusu olduğunda, oydaşimsal bilgi ve bilgi toplulukları (epistemic

877

IJISI 12/2
Aralık
December
2019

communities) yaklaşımları süreçleri açıklama kapasitesine sahiptir. Bu bağlamda “bilgi ve mesajların iletimi” karar verme süreçlerini ve sözkonusu işbirliklerinin hareket yönünü etkiler. Bilgiye sahip olan ve iletişim araçlarını etkin işe koşarak verimli işbirliği yapabilen aktörler alanda güç sahibidir. Bilgi toplulukları kavramıyla anlatılmak istenen; belirli bir alanda uzmanlık ve yetkinliği ile tanınan ve politika üretmeye yönelik bilgi ve yetkisi bulunan profesyonellerden oluşan ağlardır (Haas, 1992). Dolayısıyla bu ağlar, bilim insanları ve politika yapımcılardan oluşmaktadır (Özçelik, 2012).

878

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Ağların ne ölçüde rejime dönüşebildikleri ve etkin olabildikleri, söz konusu aktörlerin ortak karar ve süreçlere uyumları ve davranış değişiklikleriyle anlaşılabilir (Kaya, 2011). Genel olarak bir rejimin gücünün değerlendirilmesinde (zayıf, orta, güçlü); rejimin kurumsal işleyişi dikkate alınmaktadır. Bir diğer yaklaşım ise rejimlerin çıktı, sonuç ve etkilerine göre değerlendirilmesidir. Bu sınıflandırmaya göre çıktılar ortak süreç ve düzenlemeler; sonuçlar ise davranış değişiklikleridir.

Literatürde yer alan ve etkiye dayanan çalışmalar, var olan bir sorunun çözüm sürecinin (örneğin çevre sorunları gibi) ölçülebilir değişkenlerle incelenmesini içermektedir. Young (1999), herhangi bir alandaki ortak yönetimin/rejimin başarılı veya başarısız olduğunun değerlendirilebilmesi için rejimin oluşması/gelişmesi sürecindeki her bir aşamanın incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu kurumsallaşmış ilişkilerin yaygın etkisinde bireylerin rolleri de önemlidir. Örneğin Rosenau, özellikle mikro düzeydeki etkileşime, farklı kültürlerden bireylerle uyumlu çalışabilen profesyonellerin yarattığı sinerjiye ve bunun uluslararası etkilerine dikkat çekmektedir (Rosenau, Koehn, 2002). Bu uluslararası ve kültürlerarası yetkinliğin oluşmasında önemli olan faktörler; kaynaklara erişim (ulaşım ve iletişim olanakları), ortak ilgi ve çıkarların varlığı, küresel sorunların çözümü için farklı meslek gruplarının işbirliğine ihtiyaç duyulması ve yeni ortamlara uyum gösterebilme, farklı kimlikleri taşıyabilme gibi beceriler sayılabilir. Dünya küresel bir sivil topluma ağna dönüşürken, uluslararası işbirlikleri büyük bir dinamizm içinde gelişmektedir. Rosenau bu kompleks durumu “türbülans” kelimesiyle açıklamıştır. Bu kavramla, küreselleşme süreçlerinde yer alan bireyler, gruplar, devletler ve uluslararası örgütlerin eşzamanlı rollerine vurgu yapmaktadır.

Uluslararası Uzaktan Eğitim Örgütlerinin İletişim Ağları ve İşbirliği Rejimleri

Bu araştırmada uzaktan eğitim, öğrenenlerin birbirlerinden ve öğrenme kaynaklarından zaman ve/veya mekan bağlamında uzak olduğu, dolayısıyla birbirleriyle ve öğrenme kaynaklarıyla etkileşimlerinin iletişim sistemlerine dayalı olduğu tüm eğitim faaliyetlerini kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Açık ve uzaktan öğrenme ise eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak için ön-koşul ve kısıtlamaları gidermeyi amaçlayan, öğrenene kendi öğrenme sorumluluğunu kazandıran yenilikçi bir bilim alanı olarak değerlendirilmektedir. Uzaktan eğitimde uluslararasılaşma ve işbirlikleri konusunda uzmanlaşan küresel ve bölgesel örgütler, farklı coğrafya ve kültürlerden eğitim kurumlarını bir araya getirerek oluşturdukları işbirliği ortamları ile sinerji yaratmaktadır. Eğitimde uluslararası boyutun, etkileşim ve işbirliklerinin gelişimi incelenirken kullanılan bir diğer kavram ise transnasyonel/ulusaşırı eğitimidir (Transnational Education-TNE). UNESCO ve Avrupa Konseyi tarafından geliştirilen bu kavram, örgün ve uzaktan tüm yükseköğretim hizmetlerini kapsamak üzere, öğrencilerin diploma/sertifika veren kurumun bulunduğu ülkenin dışında yer almaları durumunu tanımlamaktadır. Bu operasyonel tanım, uluslararası eğitim konusunda sınırların çizilmesi ve kuralların tanınması açısından faydalı olmuştur. Ulaşırı eğitim; kalite güvence ve akreditasyon ölçütleri, akademik kurum ve birliklerin yanında; UNESCO, OECD, Avrupa Konseyi gibi küresel ve bölgesel örgütlerin çabalarıyla da düzenlenmeye çalışılmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği, Bologna süreciyle başlattığı yükseköğretimde uyumlaşma politikasıyla Avrupa yükseköğretiminin yönetiminde yeni bir rejime işaret etmiş ve ortak öğretim programı modeli, kredi transferi ve kalite süreçleriyle uygulamaya geçmiştir (Karseth, 2006).

Uzaktan eğitimde hükümetlerarası ve hükümet dışı uluslararası örgütlerin faaliyetleri incelendiğinde açık ve uzaktan öğrenme alanının gelişmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması, toplumların ihtiyaçlarının giderilmesinde açık ve uzaktan öğrenme ortam ve teknolojilerinin kullanılması için işbirliklerine gidildiği ve ortak norm ve değerler etrafında buluşulduğu gözlenmektedir. Küresel yönetim açısından bakıldığında işbirliğinin rejim anlayışıyla ele alınabilmesi için ilgili alanda ortak ve ulaşırı bir soruna çözüm bulma ihtiyacı olması gerektiği vurgulanmaktadır. Açık ve uzaktan öğrenme alanı için kalkınma çalışmaları kapsamında eğitim-öğretim ihtiyaçlarının giderilmesi veya uzaktan eğitimde kalite güvence gibi küresel konular bu kapsamda örnek olarak sunulabilir. Ortak sorunlara çözüm

879

IJSE 12/2
Aralık
December
2019

aranırken, alan uzmanlarına ihtiyaç duyulmakta ve hükümet temsilcilerinin buldukları veya bulunmadıkları ortamlarda fikirler paylaşılabilen ve daha sonra çözüm önerileri ilgililere sunulmaktadır. Bu iletişim kanalları ve işbirliği ortamları, ortak prensiplerin, değerlerin, kuralların ve benzer karar verme süreçlerinin doğmasına ve bunun sonucu olarak transnasyonal (uluslararası) rejimlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Proje UZENET’te, uzaktan eğitimdeki uluslararası işbirliklerinin kurumsallaşmasında uluslararası örgütlerin rolleri ve küresel yönetime evrilen bu ortama katkıları değerlendirilmiştir.

880
IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Rejimlerde prensipler; neden-sonuç ilişkisiyle tanımlanan gerçeklere, doğrulara dayanan “ortak inançlar, amaçsal oryantasyonlar” olarak tanımlanır. Uzaktan eğitime yönelik rejim oluşumunda “uluslararasılaşma, fırsat eşitliği, çok kültürlülük ve kalite güvence” açık ve uzaktan öğrenmede ön plana çıkan prensipler arasında kabul edilmektedir. Normlar; ortak sorunlara çözüm arayışında müzakere edilen konu hakkında kabul gören ve genel hak ve sorumluluklar yoluyla belirlenen “standart davranışlar”dır. Uzaktan eğitimde uluslararası örgütler için “ortak çalışma alanları oluşturma, işbirliklerini sürdürülebilir kılma ve sosyal sorumluluk projeleri” bu kapsamda değerlendirilmektedir. Kurallar; aktörlerin davranışlarını düzenleyen, hareketleri yasaklayan ve düzene koyan unsurlardır. Uzaktan eğitim örgütleri için bu başlıkta “yasal çerçeve, anlaşmalar, üyelik şartları” araştırma kapsamında dikkate alınmıştır. Karar verme prosedürleri; kolektif/ortak seçimlerin yapılması ve uygulanması için gerekli olan hakim pratiklerdir. Dolayısıyla kurumsal yapıyı, karar süreçlerinde raporlamayı ve bilginin paylaşımını (ağlar) ilgilendirir. Bu kodların belirlenmesinde uzaktan eğitim örgütlerinin sitelerinden faydalanılmıştır.

Literatürde dikkat çekilen bir husus; prensip, norm ve kural arasındaki farkların her durumda belirgin olmayabileceğidir. Kurallar gizli veya ima edilen durumlar olabileceği gibi, açık yazılı anlaşmalara dayanarak aktörler üzerinde doğrudan etki oluşturabilir. Norm, kural, prensip ve prosedürler dinamik yapılar olup, bu yapıların izlerine kurumların yasal belgelerinde rastlanabilir. Norm, kural ve değerler; aktörler üzerinde belirleyici, yönlendirici ve sınırlayıcı etkiye sahiptir. Bu kavramların rejimin bulunduğu ilgili konu alanına özel incelenmesi gerekir. Proje UZENET’te kodlar açık ve uzaktan öğrenme alanında çalışan araştırmacılar tarafından

projenin amaçlarına uygun olarak ve uzlaşıyla belirlenmiştir. Rejim teorisinde Tübingen ekolü, ortak kabul gören Krasner'in rejim unsurlarının tanımına "gözlenmiş davranış" kavramını da ekleyerek alan uzmalılığına dikkat çekmektedir. Buradan hareketle rejimlerin normatif (prensipl, norm, kural) ve davranışsal (karar verme süreçleri) unsurları bulunduğunu söylenebilir (List & Rittberger, 1998).

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Açık ve uzaktan öğrenmede "uluslararasılaşma" ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, yükseköğretim kurumları arasındaki işbirlikleri, projeler ve ortak öğretim (çift diploma) programlarına yönelik durum çalışmalarının (vaka analizleri) yapıldığı görülmektedir. Zawacki-Richter, Bäcker ve Vogt (2009), 2000-2008 yılları arasında yapılmış olan uzaktan eğitim araştırmalarının içerik analizini yaptıkları çalışmalarında; eğitimin küreselleşmesi ve kültürel farklılıklar konusundaki araştırmaların sayıca azlığına vurgu yapmışlardır. Proje UZENET kapsamında, uzaktan eğitim örgütleri arasında en çok üye sayısına sahip olan Uluslararası Açık ve Uzaktan Eğitim Konseyi-ICDE (International Council for Open and Distance Education) çatısında bulunan uzaktan eğitim örgütlerinin iletişim ağları ve işbirliği rejimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu araştırma, karşılaştırmalı (çoklu) durum çalışması olarak desenlenmiştir. Araştırmada kullanılan veri toplama aracının geliştirilmesi sürecinde ilgili alanyazından ve araştırmacıların görüşlerinden yararlanılmıştır. Alanyazında rejim unsurlarının belirlenmesine yönelik kriterler veri toplama aracında maddelere dönüştürülmüştür. Böylece uluslararası uzaktan eğitim örgütlerinin değerlendirilmesinde referans alınacak rejim unsurları; prensip, norm, kural ve karar verme prosedürleri olarak belirlenmiştir. Her bir rejim unsuruna ilişkin veri toplama aracının ayrı bir bölümünde değerlendirme maddeleri oluşturulmuştur. Maddelerin oluşturulması sürecinde, uzaktan eğitim ve uluslararası ilişkiler alanında uzman araştırmacılar farklı zamanlarda bir araya gelerek her bir bileşeni tartışmış ve görüş birliği ile veri toplama aracına yansıtılmıştır.

Veri toplama sürecinde uzaktan eğitim örgütlerinin websitelerinde yapılan tarama sonunda (amaçlı) örneklem yirmi (20) uzaktan öğretim örgütü ile sınırlandırılmıştır. Proje UZENET'te görev alan

araştırmacıların uluslararası ilişkiler rejim teorisine dayalı olarak belirledikleri kodlar, örgütlerin websiteleri ve yayınladıkları belgeler incelenerek uzaktan eğitim terminolojisine uyarlanmıştır. Uzaktan eğitim rejim değerlendirme formu, rejimi oluşturan unsurları (göstergeleri) ortaya koyan ve rejimin zayıf, orta ve güçlü olmasına göre sınıflandırılmış bir kontrol listesi olarak planlanmıştır. Geliştirilen veri toplama aracının kapsam geçerliliği konusunda alan uzmanlarından destek alınmıştır. Uzaktan eğitim örgütlerinin websitelerini ve temel belge/doküman, görselleri değerlendirme formu maddelerini dikkate alarak tarayan araştırmacılar, verileri form üzerinde sınıflandırarak ve notlar olarak sistematik bir biçimde kaydetmiştir. Araştırmacılar arasındaki uzlaşa ve uzman görüşleri gözetilerek nihai kodlara ve formdaki maddelere karar verilmiştir. Değerlendirme formu ayrıca uzaktan eğitim örgütlerinin yöneticileri ile de paylaşılmıştır. Yirmi örgütten sekiz tanesi sürece ilgi göstererek soruları yanıtlamıştır. İncelenen uzaktan öğretim örgütleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. İncelenen Uzaktan Öğretim Örgütleri

1	Afrika Uzaktan Eğitim Konseyi-African Council for Distance Education (ACDE)
2	Asya Açık Üniversiteler Birliği-Asian Association of Open Universities (AAOU)
3	Eğitim İletişimi ve Teknolojileri Birliği-Association for Educational Communications & Technology (AECT)
4	Öğrenme Teknolojileri Birliği-Association for Learning Technology (ALT)
5	Eğitim Bilişiminde Gelişim Birliği-Association for the Advancement of Computing in Education (AACE)
6	Brezilya Uzaktan Eğitim Birliği-Brazilian Association for Distance Education (ABED)
7	İngiliz Milletler Öğrenme Topluluğu-Commonwealth of Learning (COL)
8	Avrupa Uzaktan Öğrenme Birliği-European Association for Distance Learning (EADL)
9	Avrupa Uzaktan Öğretim Üniversiteleri Birliği-European Association of Distance Teaching Universities (EADTU)
10	Avrupa Uzaktan ve e-Öğrenme Ağı-European Distance and E-learning Network (EDEN)
11	Uzaktan Eğitimde Küresel Üniversiteler Birliği-GUIDE Association-Global Universities in Distance Education
12	Amerika Kıtası Yükseköğretim Örgütü-Inter-American Organization for Higher Education (OUI-IOHE)
13	Yetişkin Eğitimi Uluslararası Konseyi-International Council for Adult Education (ICAE)
14	Eğitim İletişimi Uluslararası Konseyi-International Council for Educational Media (ICEM-CINE)
15	Açık ve Uzaktan Eğitim Uluslararası Konseyi-International Council for Open and Distance Education (ICDE)

Uluslararası Uzaktan Eğitim Örgütlerinin İletişim Ağları ve İşbirliği Rejimleri

Tablo 1. (Devamı)

16	Norveç Uzaktan Eğitim Birliği-Norwegian Association for Distance Education (NADE)
17	Güney Doğu Asya Bakanları Eğitim Örgütü-South East Asian Ministers of Education Organization (SEAMEO)
18	Avustralya Açık ve Uzaktan Öğrenme Birliği-The Open and Distance Learning Association of Australia (ODLAA)
19	Doğu Avrupa, Batı Asya, Kuzey Afrika için Birleşmiş Uzaktan Eğitim Örgütü-United Distance Education for Eastern Europe Western Asia Northern Africa (UDEEWANA)
20	Birleşik Devletler Uzaktan Öğrenme Birliği-United States Distance Learning Association (USDLA)

Değerlendirme formuna dayalı olarak yapılan inceleme, uzaktan eğitim örgütleri tarafından yapılan özdeğerlendirme sonuçları ile desteklenmiştir. Bu betimsel analizler sırasında örgütlerin farklı iletişim ve işbirliği yaklaşımları belirlenmiştir. Bu sonuçlar ile bir genelleme yapmak ve genel bir rejim modeli sunmak mümkün olmamış ancak bilgi topluluklarına dayalı (bilişsel) rejim anlayışı üzerinden uzaktan eğitim örgütlerinin bölgelerine, amaçlarına, üye profillerine ve etkinliklerine bakılarak farklılıkların yorumlanması mümkün olmuştur.

3. BULGULAR

Proje UZENET ekibi, yirmi uluslararası uzaktan eğitim örgütünün websitelerinde ve belgelerinde prensip, norm, kural ve karar verme prosedürlerinin izlerini ararken öncelikle kurumların misyon, vizyon ifadelerini ve bunların yer aldığı stratejik planların olup olmadığını değerlendirmiştir. Uzaktan eğitim örgütlerinden on dört (14) tanesinde misyona yönelik ifadeler olduğu ve uzaktan eğitime yönelik hedeflerin belirtildiği görülmüştür. On iki (12) tanesinde vizyon ifadeleri bulunmuş ve bu ifadelerde ortak prensip, norm, kural ve karar verme prosedürlerinin varlığı sorgulanmıştır.

3.1. Prensipler

Erişim sağlanan misyon ifadelerinde öncelikle ortak prensiplerin var olma durumları sorgulanmıştır. Vurgulanan değer ve prensiplerin, sözkonusu ulusaşırı aktörlerin (örgütlerden sadece ikisi hükümetlerarası örgüttür-SEAMEO ve COL); yerel (ulusal), bölgesel

ve küresel seviyede faaliyet göstermelerine göre değiştiği gözlemlenmiştir. En çok vurgulanan prensipler, uluslararasılaşma, açıklık, esneklik, yaşamboyu öğrenme ve kalite güvence olarak belirlenmiştir.

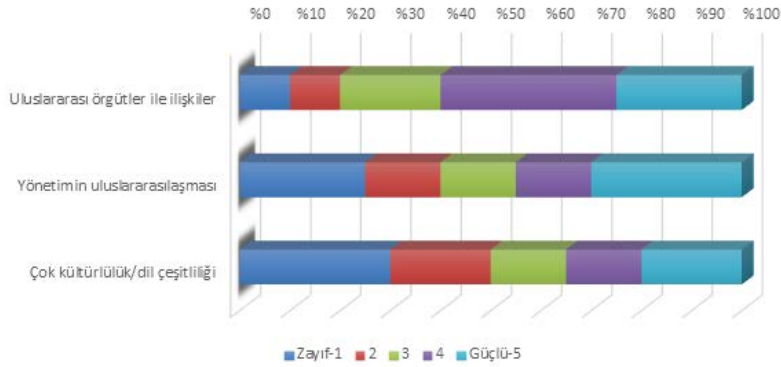
Uluslararasılaşma prensibi bağlamında, üyelik yelpazesi değerlendirildiğinde, araştırma kapsamında incelenen uzaktan eğitim örgütlerinin %65'inin bölgesel, %35'inin ise küresel olduğu görölmüştür. Kurumsal hedeflerini ülke veya bölgeye göre tanımlayan işbirliği örgütleri dahi, amaçlarını gerçekleştirmede uluslararasılaşmayı hem araç hem de amaç olarak görmektedir.

884

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Uluslararasılaşma prensibi üç temel gösterge bağlamında ele alınmıştır: (1) Uzaktan eğitim örgütlerinin diğer uluslararası örgütlerle ilişkileri, (2) yönetim kadrosunun uluslararası özelliği, (3) çok kültürlülük (dil çeşitliliği) göstergelerine bağlı olarak form üzerinde değerlendirilmiştir. Uluslararasılaşma prensibiyle ilgili ulaşılan bulgular Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Uluslararasılaşma prensibine ilişkin bulgular

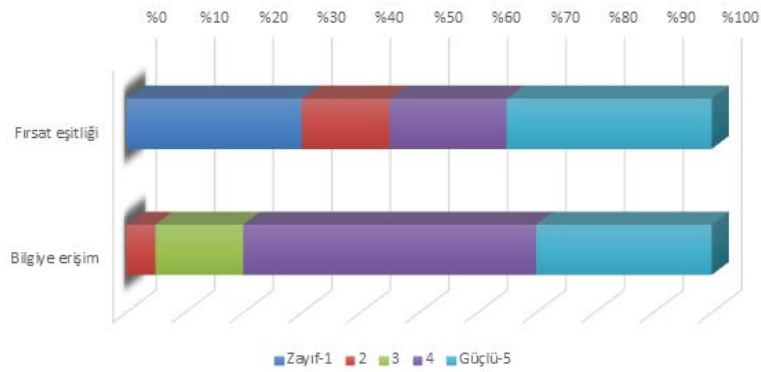

Şekil 1'de de göröldüğü gibi uluslararasılaşma prensibinde en zayıf boyutun çok kültürlülük olduğu dikkati çekmektedir. Böyle bir ortamda, uzaktan eğitim örgütlerinin sitelerinin ve dökümanlarının ağırlıklı olarak İngilizce olması da dil çeşitliliğinin zayıflığına işaret etmektedir.

Uluslararası Uzaktan Eğitim Örgütlerinin İletişim Ağları ve İşbirliği Rejimleri

Uzaktan eğitim örgütlerinin sitelerinde ve belgelerinde sıklıkla anılan ve vurgulanan bir diğer prensip açıklıktır. Fırsat eşitliği ve bilgiye erişimin, uzaktan eğitimin “açıklık” prensibi bağlamında ön plana çıkan kavramlar olduğu gözlenmiştir. Açıklık prensibine ilişkin bulgular Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Açıklık prensibi

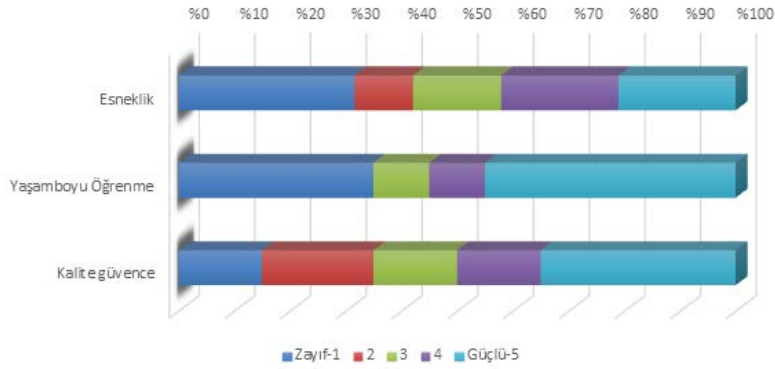
885

IJSE 12/2
Aralık
December
2019

Şekil 2’de örgütlerin özellikle bilgiye erişim konusunda güçlü oldukları görülmektedir. Bu noktada, bilgi ve belge paylaşımı ve bunlara erişim açısından özellikle hükümetlerarası örgütlerin daha güçlü olduklarının vurgulanması gerekir. Kurumların çalışma alanları küreselden ulusala doğru daraldıkça bilgiye erişimde kolaylık gözlenmektedir. Bu durum örgütlerin sitelerindeki belge ve rapor sayılarına da yansımaktadır.

Araştırma kapsamında ele alınan diğer prensipler olarak esneklik, yaşamboyu öğrenme ve kalite güvenceye yönelik tarama yapıldığında, bu kavramların da ortak değerler arasında yer aldığı ancak özellikle kalite güvenceye ilişkin ortak uzlaşının yüksek olduğu Şekil 3’de görülmektedir.

Şekil 3. Esneklik, yaşamboyu öğrenme ve kalite güvence prensipleri

886

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

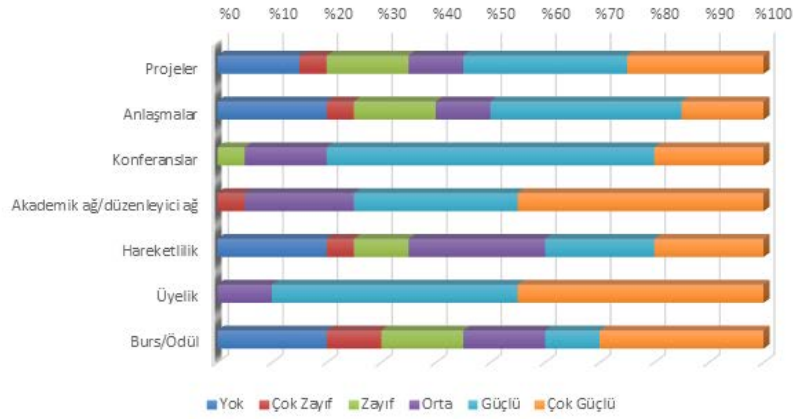
Buradan hareketle uzaktan eğitimde işbirliklerinin kurumsallaşmasında kaliteye ilişkin ortak algının birleştirici bir unsur ve rejimin önemli bir parçası olduğu söylenebilir. Açık ve uzaktan öğrenmede kalite güvence, bu örgütlerin sıklıkla ortak çalışma yaptıkları alanlardan biridir.

3.2. Normlar

Araştırma kapsamında işbirliği ve sosyal sorumluluk normları ele alınmıştır. Uzaktan eğitim örgütlerinin koordine ettikleri işbirlikleri; projeler, anlaşmalar, konferanslar, düzenleyici ağ, hareketlilik, farklı örgütlere üyelik, burs ve ödül teşvikleri gibi websiteleri ve belgelerinde sık rastlanan kodlara göre taranmış ve form üzerinde değerlendirilmiştir. İşbirliği normuna ilişkin bulgular Şekil 4'te verilmiştir.

Uluslararası Uzaktan Eğitim Örgütlerinin İletişim Ağları ve İşbirliği Rejimleri

Şekil 4. İşbirliği normu

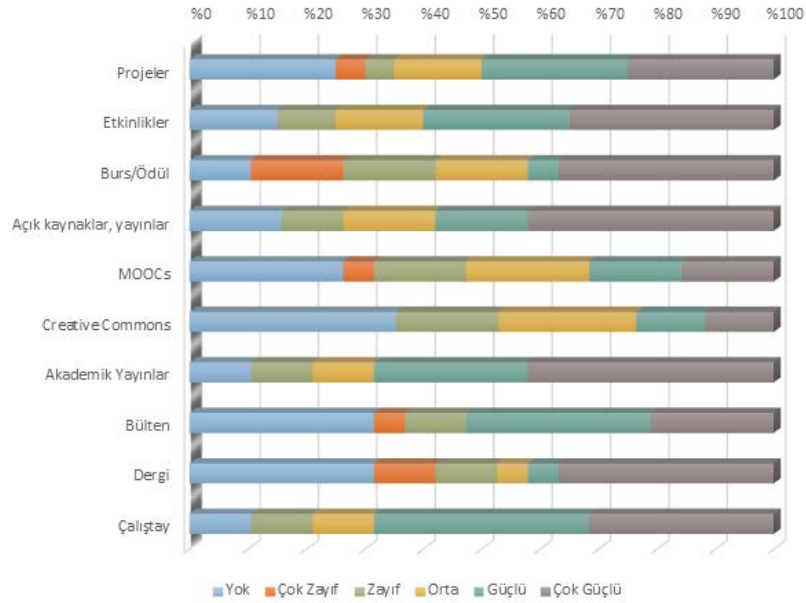
887

IJSE 12/2
Aralık
December
2019

İşbirliği alanları içerisinde; konferanslar, akademik ağlar ve üyelik, Şekil 4'te verilen yüzdelerin yansıttığı gibi daha ön plana çıkmaktadır. Ortak projeler ve hareketlilik, EADTU ve AAOU gibi örgütler dışında özellikle vurgulanan etkinlikler değildir. Uzaktan eğitim örgütleri arasında işbirliği denildiğinde en fazla ortaklık kurulan alan konferanslardır. Proje tabanlı kurumlar, daha çok Avrupa Birliği desteği alan ve Avrupa'da yerleşik olan STK'lardır. Bunlara örnek olarak EADTU ve EDEN anılabilir. Bu örgütlerin websitelerinde projeleri ile ilgili bilgiler de yer almaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen örgütlerin, sosyal sorumluluk faaliyet alanını ne ölçüde bir norm (standart davranış) olarak gördükleri, yaptıkları etkinliklere göre değerlendirilmiştir. Kurumsal misyon, vizyon ifadeleri ve kuruluş belgeleri uzaktan eğitim örgütlerinin kurulma nedenleri arasında topluma katkı ve hizmeti, eğitimde fırsat eşitliğini ve toplumsal kalkınma hedefini genel olarak yansıtmaktadır.

Şekil 5. Sosyal sorumluluk normu

888

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Şekil 5'te görüldüğü gibi etkinliklerin yüzdeleri karşılaştırıldığında, akademik yayınlar, çalıştaylar gibi akademik etkinlikler ağırlık verilen sosyal sorumluluk etkinlikleridir. Ancak bu bağlamda dikkat çeken bir durum, kitlesel açık çevrimiçi öğrenme ortamlarının (Massive Open Online Courses-MOOCs) yüksek yüzdelerde olmamasıdır. Uzaktan eğitim örgütlerinin bu konuda daha lokomotif rolde ve yükseköğretim kurumlarını yönlendiren durumda olmaları beklenmektedir.

3.3. Kurallar

Rejimlerin etkinliği konusunda, ortak kuralların belirlenme şekilleri ve bunlara ne ölçüde uyulduğu incelenmelidir. Bu noktada literatürde üzerinde durulan kavramlar, şeffaflık ve raporlamadır. Bu değerlendirmede, rejimlerde rol alan aktörlerin devletler olup olmadığı, ilişkilerin resmi veya gayri resmi kanallardan yapılması, yaptırımların bulunup bulunmaması gibi faktörler etkili olmuştur. İncelenen uzaktan eğitim örgütlerinin on dört (14) tanesinin yasal

Uluslararası Uzaktan Eğitim Örgütlerinin İletişim Ağları ve İşbirliği Rejimleri

çerçeve ve belgelerinin websitelerinde kamuya açık paylaşıldığı, karar verme mekanizmalarının açıklandığı ve yönetici bilgilerinin verildiği görülmektedir. Bu tespitler alanda bir rejimin varlığından bahsedilmesi açısından önemlidir. Rejimin üyeler üzerinde yaptırım sağlayabilmesinin bir yolu da üyeler ve ortaklar ile yapılan anlaşmalardır. Örgütlerin websitelerinde diğer örgütler ile yapılan anlaşmalara vurgu yapılmaktadır, ancak genellikle bu anlaşma metinlerine sayfalarında yer verilmemiştir. Bu kapsamda sadece üyelik türleri hakkında bilgi, üyelik şartları ve ücretlerinin sıralandığı görülmektedir. Ortak kurallar açısından referans alınabilecek bir diğer gösterge, örgütlerin burs/ödül politikaları ve uygulamalarıdır. On iki (12) örgütün açıkça ilan edilen burs/ödül gibi teşvikleri bulunmaktadır. Uzaktan eğitim rejiminde örgütler, üyeleri arasında fark yaratan çalışmalarıyla tanınan akademisyenlere ödül ve yaşamboyu üyelik olanağı sunmaktadır. Bu uygulama bilgi topluluğunu (epistemik community) destekleme ve profesyonel ağı geliştirme açısından önemlidir.

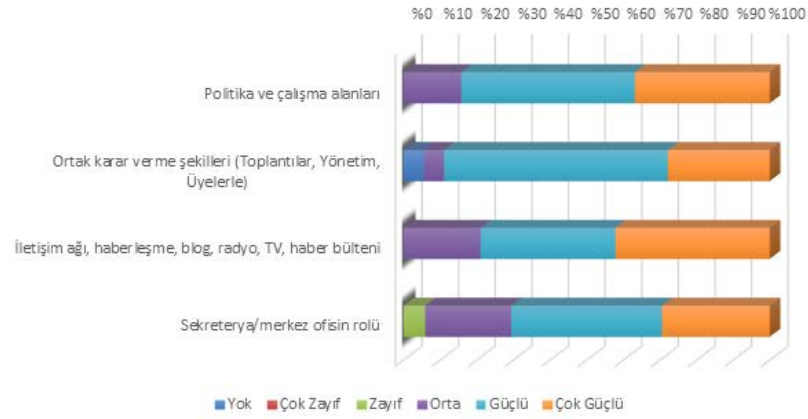
3.4. Karar verme prosedürleri

Uzaktan eğitim örgütlerinin karar verme prosedürleri; kurumsal yapı ve iletişim ağlarına göre değerlendirilmiştir. Karar verme şekilleri, örgütlerin bağlı olduğu tüzük, anayasa gibi yazılı mevzuat ile belirlenmiş olup; toplantı bilgileri, raporlar ve diğer belgeler websitelerinde kamuya açık olarak paylaşılmamaktadır. Bu konuda daha şeffaf olan kurumlar hükümetlerarası örgütlerdir. Örgüt sekreteryalari her bir uzaktan eğitim örgütünün iletişim ağının merkezi olup, bilgi ve haberleri farklı iletişim kanalları (dergi, bülten vb.) ile paylaşmaktadır. Örgütlerin politika ve çalışma alanları birbirinden çok farklı değildir, aynı ve yakın bölgelerde çalışan örgütlerin birbiriyle hem rakip hem de ortak olduklarını vurgulamak yerinde olacaktır. Bazı örgütler, yakın çalıştıkları ve ortak/üye oldukları diğer uzaktan eğitim örgütlerini sitelerinde özellikle belirtmiş ve tanıtmıştır. Bu ortaklık ilişkisi içerisinde en çok adı geçen ve tanınan örgüt ICDE'dir. Şekil 6'da örgütlerin kurumsal yapılarındaki benzerlik ve işleyişlerindeki ortaklıklar; politika ve çalışma alanları, karar verme şekilleri, iletişim ağları, ve sekreteryanın merkezi rolü ile vurgulanmaktadır.

889

IJSE 12/2
Aralık
December
2019

Şekil 6. Kurumsal Yapı

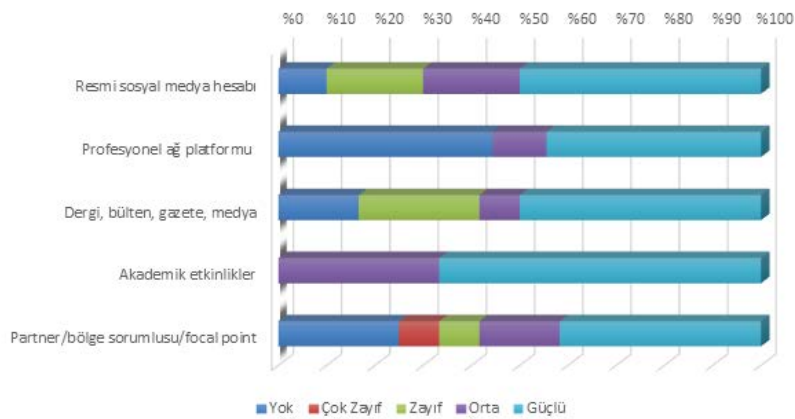

890

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Kurumsal iletişim ağları incelendiğinde, sosyal medya hesapları ve basılı materyallerin bilgi paylaşımında kullanıldığı ancak bunların yanında etkileşim açısından yoğun olarak akademik etkinlik platformunun rol oynadığı görülmektedir. Bu ortamlar, bilgi topluluğuna (epistemic community) dayalı uzaktan eğitim rejimi açısından vazgeçilmez olup, Şekil 7’de en yüksek yüzde ile göze çarpmaktadır, onu profesyonel ağ platformu takip etmektedir.

Şekil 7. Düzenleyici ağlar

Uluslararası Uzaktan Eğitim Örgütlerinin İletişim Ağları ve İşbirliği Rejimleri

Şekil 7 incelendiğinde, akademik etkinliklerin %70 oranında güçlü olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu da incelenen uzaktan eğitim örgütlerinin akademik etkinliklere verdikleri ağırlığı yansıtır niteliktedir. Ayrıca dergi, bülten ve gazetelerin yanı sıra medya ve sosyal medya faaliyetlerinin %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Proje UZENET'in temel araştırma sorusu; uluslararası uzaktan eğitim örgütlerinin üyeleriyle ve birbirleriyle yaptıkları işbirliklerinin ve iletişim ağlarının ne ölçüde bir uzaktan eğitim rejimine dönüştüğü ve ortak hareket edilebildiğidir. Bu soruyu yanıtlayabilmek üzere proje ekibi tarafından geliştirilen değerlendirme formunda, açık ve uzaktan öğrenme alanında bilgi topluluğuna dayalı ve temel aktörlerinin devlet dışı aktörler, STK'lar olduğu bir rejimden bahsedebilmek için gerekli unsurlar (prensipler, normlar, kurallar, karar verme prosedürleri) ve bunların varlığına işaret eden belgeler ve etkinlikler incelenmiştir. Açık ve uzaktan öğrenme alanında aktif çalışan yirmi uluslararası örgütün websitesi ve belgelerinde proje ekibi tarafından yapılan incelemenin ardından, bu kurumların yetkililerinden form aracılığıyla özdeğerlendirme yapmaları istenmiştir. İşbirliği yapan sekiz uzaktan eğitim örgütünün yanıtları kurum raporlarını tamamlayıcı ve doğrulayıcı nitelikte bilgiler sağlamıştır.

Uzaktan eğitimde farklı coğrafyaları temsil eden ulusal ve bölgesel örgütlerin ortak değerler etrafında toplanmaları ve bu prensipleri kendi ülke ve bölgelerinde hayata geçirilebilmesi için çalışıyor olmaları rejimin güçlenmesi ve işbirliklerinin artması açısından umut vaat edicidir. Küresel ölçekte faaliyetlerde bulunan ve tanınan, özellikle Birleşmiş Milletler ve alt kuruluşları (UNESCO gibi) ve Avrupa Birliği ile işbirliği yapan ICDE, EADTU, EDEN, AAOU ve COL, SEAMEO gibi örgütlerin yaptıkları etkinliklerin daha kurumsallaşmış olduğu gözlenmektedir. Bu noktada profesyonel (mesleki ve akademik) ağların, hükümetlerarası örgütler ile temas ettikçe politikaları etkileme kapasitelerinin arttığı ve örgütlerin birbirleriyle işbirliği yapmaları sonucunda seslerini daha fazla duyurabildikleri ve etkili olabildikleri söylenebilir. Uzaktan eğitimin hızla uluslararasılaşması sonucunda artan rekabet de, ulusal ölçekte hedefler ile kurulmuş uzaktan eğitim örgütlerinin dahi uluslararası işbirlikleriyle kendilerini geliştirdiklerini ortaya koymaktadır.

891

IJSE 12/2
Aralık
December
2019

Young'a (1998) göre, genel olarak rejim oluşturma süreci üç aşamadan oluşmaktadır: (1) gündem oluşturma (2) görüşmeler (3) işler hale getirme. Rejim süreci bahsedilen herhangi bir aşamada başarılı olup bir sonraki aşamaya geçemeyebilir. Kolektif/ortak çıktılardan bahsedebilmek için ise üç aşamanın da tamamlanması gerekir, bazen taraflar resmi anlaşmada mutabık kalsalar bile bunu hayata geçiremeyebilir. Rejim çalışmalarında, yasal olarak bağlayıcı anlaşmalara varılamasa da, tıpkı Bologna sürecinde olduğu gibi, ilgili Bakanlıkların deklarasyonları gibi temel ilkelerin belirtildiği ve bağlayıcılığı olmayan esnek/yumuşak hukuk düzenlemeleri de etkili olmaktadır. Tabi bu durum daha çok devletlerin aktör olarak merkezde yer aldıkları rejimler için söylenebilir. Bu noktada bir rejim kurma açısından önemli olan, ilgili alanda (issue area) yer alan aktörlerin davranışlarını yönlendiren "sosyal pratiklerin" oluşturulmasıdır (ss. 2-4). Bu pratiklerin uzaktan eğitim alanında oluştuğunu söylemek mümkündür. Ancak aktörlerin ortak hareket edebilme kapasite ve olanaklarının zayıf kaldığı görülmektedir. Rejimin operasyonel/işler hale gelmesinden anlaşılması gereken, karşılıklı kabul gören ilkelerin aynı zamanda ortak pratiğe dönüştüğünün gözlenmesidir. Bir rejimin varlığından söz edilebilmesi için ilgili alanda işbirliğinin sağlanmasından sorumlu kurumlar olup olmadığına da bakılmaktadır. Hükümet dışı örgütlerde, örneğin sivil toplum kuruluşlarında kendi iç mekanizmaları veya rejimin içinde farklı kuruluşlar bu izlemeyi gerçekleştirmektedir.

Hükümetlerarası uluslararası örgütlerin küresel yönetişimde etkili olamamaları, bir anlamda küresel sivil toplumun daha da etkin bir rol kazanmasına neden olmuştur. Küresel yönetişimde (global governance) tartışılan modellerden biri "alan spesifik rejim" kavramıdır. Sivil toplum kuruluşları herhangi bir alanda ortaya çıkan ortak bir sorunun tanımlanması ve çözüm arayışı sürecinde etkili aktörler haline gelebilmektedir. Rejimler, kendi çıkarları olan aktörlerin kolektif hareket sorunu olan alanlarda sosyal pratikler oluşturmak amacıyla kullandıkları araçlardır. Bir dizi kurallar, karar verme prosedürleri veya programlar oluşturularak katılımcılara roller atanması ve davranış biçimlerinin kazandırılması ve etkileşimin yönetilmesi amaçlanır. Rejimler işlevsel alan, coğrafi etki alanı ve üyelik gibi farklı boyutlara göre sınıflandırılabilir. Bazı rejimler yasal olarak bağlayıcı anlaşmalara dayanırken bazıları esnek/yumuşak hukuk anlaşmalarına hatta informal/gayri resmi kararlara ve deklarasyonlara dayanabilir. Küresel sivil toplum, devlet dışı

Uluslararası Uzaktan Eğitim Örgütlerinin İletişim Ağları ve İşbirliği Rejimleri

aktörlerin (çıkar grupları, profesyonel kuruluş ve dernekler, şirketler gibi) rejimlerde etkili olmaları sonucunu doğurur (Young, 1999: 5-9). Transnasyonel rejimlerin üyeleri de devlet dışı aktörlerdir. Küresel yönetim denilen kavram, uluslararası ve transnasyonel rejimlerin bütününden oluşur. Transnasyonel eğitim ve bu rejimin unsurlarının dolayısıyla küresel yönetimin parçası olduğunu söylemek mümkündür.

Günümüzde devletlerin ve devlet dışı aktörlerin birbirleriyle olan etkileşimleri kompleks bir hal almıştır. Rejimlerin performansları değerlendirilirken dikkate alınan temel unsur, var olan problemlerin çözülüp çözülmemesi olsa da, aslında süreçlerin nasıl yönetildiği kurumların etkinliğini değerlendirmede gittikçe daha çok önem kazanmaktadır. Uluslararası veya transnasyonel seviyede alınan kararların ulusal seviyede kabulü ve uygulamaya geçirilmesi zor olabilir. Çünkü üst seviyede alınan ve ulusal/yerel etki yaratması istenen kararlar, rejimin üyeleri dışında çok sayıda ve farklı aktörü etkiler (Young, 1999: 17). Uluslararası rejimlerin etkisi konusunda ele alınan önemli bir diğer faktör ise şeffaflıktır. Burada önemli bir konu raporlamadır. Rejimin şeffaflığı ile anlatılmak istenilen bilgiye talep ve bilginin arzıdır. Dolayısıyla, raporlama yoluyla sağlanan rejimin şeffaflığı, rejimin etkinliğini artırabilir. Üyeler devletler olduğunda taraflardan rapor ve bilgi almak, rejimler için sorun oluşturabilmektedir (Mitchell, 1998: 109-112). Karşılıklı çıkarların bulunması ve bunların öncelik kazanması, üyelerin raporlama konusunda daha duyarlı davranmalarını sağlayabilir. Üyelerin rejimin ortak çıkarlarına destek vermemeleri durumunda bilgi paylaşımları da daha az olacaktır. Rejimin normlarına uyulup uyulmadığını izleyen grup/meslek örgütleri veya bireyler olabilir. Bunlar için de farklı motivasyonlar söz konusu olabilir, bir bilim insanı "bilgi topluluğu" içindeki yeri veya soruna akademik ilgisi nedeniyle bu izleme (monitoring) sürecine girebilir (Mitchell, 1998: 123). Bu anlayışa göre, rejimleri daha şeffaf kılmamızın yolları araştırıldıkça, rejimlere uyulması ve etkili kılınmaları yönünde de yol alınacaktır.

Uluslararası uzaktan eğitim rejiminde önemli aktörler olan uluslararası örgütler, kendilerini en çok yaptıkları akademik araştırmalarla ifade edebilmekte ve tanıtılabilmektedir. Dolayısıyla alanın önde gelen araştırmacıları ve uygulayıcıları ile birlikte yapılan projeler, araştırmalar, konferans, çalıştay gibi etkinlikler en çok

893

IJSE 12/2
Aralık
December
2019

kullanılan ortam ve araçlardır. Bu bilgilerin yayılımı, paylaşımı ise basılı ve elektronik yayınlar aracılığıyla yapılmaktadır. Süreli dergi, bülten, araştırma raporları ve kitapları açık ve uzaktan öğrenme alanında referans alınan örgütlerin etki alanı ve ağları genişlemektedir. Bu çalışmalarını sürdürürebilmek için uluslararası örgütler arasında devlet desteği alanlar bulunmaktadır, ICDE'nin Norveç'ten, COL'un Kanada'dan aldıkları destekler örnek gösterilebilir. Her iki örgüt de alanın önde gelen, işbirliğinin kurumsallaştığı ve sürdürülebilir kılındığı kuruluşlardır. Uzaktan eğitim örgütlerinin birbirleriyle yaptıkları işbirlikleri yoluyla da geliştikleri ve birbirlerini örnek aldıkları görülmektedir. Özellikle açık ve uzaktan öğrenmede kalite güvence ve akreditasyon konularında ortak çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin ICDE, EADTU, AAOU uzaktan eğitimde kalite ölçütleri geliştirilmesi konusunda ortak araştırmalar yaparak bunların sonuçlarını alandaki araştırmacı ve uygulayıcılar ile paylaşmaktadır. Ayrıca çok sayıda uzaktan eğitim kurumuna ve alanda çalışan profesyonelle ulaşılmak istendiğinde bölgesel örgütlerin üye ağlarından faydalanmak son derece önemli bir güce dönüşmektedir.

Uzaktan eğitim örgütleri kendi üyeleriyle ve birbirleriyle kurdukları iletişimi sekreteryalari aracılığı ile ve kurumsal sosyal medya araçlarıyla yürütmektedir. Sekreteryalari bu açıdan önemli merkezler olup, farklı ülke ve bölgelerde temsilcilikleri bulunmayan örgütler, diğer uzaktan eğitim örgütleriyle işbirliği yaparak bu ihtiyacı giderebilmektedir. Bazı örgütler birbirlerinin ortak üyesi durumundadır. Bu ortaklık tercihlerinin şekillenmesinde, coğrafi ve kültürel yakınlık, ihtiyaçların benzeşmesi ve ortak çözüm arayışı gibi faktörler etkili olmaktadır. Ancak uzaktan eğitim örgütlerinin tanınma ve etki alanlarının, yaptıkları bilimsel çalışma, yayın ve etkinlikler ile güçlendiği de gözlenmektedir. Dolayısıyla iletişimde en fazla kullanılan platformun akademik ağlar olduğu değerlendirilmektedir. Hükümetlerarası şekillenen işbirliklerinde ise (COL ve SEAMEO gibi) bürokrasi, sivil toplum kuruluşlarına göre daha etkili olmakta ve bu durum karar mekanizmalarına da yansımaktadır. Örgütlerin kurumsal yapıları, dayandıkları yasal çerçeve ve kurallar incelendiğinde, resmi kuruluşların (daha az sayıda personelle çalışan ve ticari amaç taşımayan derneklere göre) daha fazla kaynakla çalıştıkları ve resmi kanalları kullanarak daha etkili yönetim sergiledikleri, yaptıkları etkinliklerden ve yayınladıkları belge ve raporlardan anlaşılmaktadır. Uzaktan eğitim örgütlerinin

Uluslararası Uzaktan Eğitim Örgütlerinin İletişim Ağları ve İşbirliği Rejimleri

birbirlerinden farklılıkları bağlı oldukları yasaların farklılaşmasından da kaynaklanmaktadır. Her ne kadar alanda transnasyonel (ulusüstü) ortak değer ve hedeflerden bahsedilebilse de (yaşamboyu öğrenme, fırsat eşitliği, kalite gibi) örgütlerin yerleşik oldukları ülkelerin yasaları, ekonomik ve sosyal durumu, toplumun ihtiyaç ve öncelikleri, bu örgütlerin karar mekanizmalarını ve politikalarını etkilemektedir. Bu durum üye profili ve üyelik şartlarına da yansımaktadır. Dolayısıyla uzaktan eğitim örgütlerinin ayrı ayrı ele alınarak incelenmesi ve kıyaslama yapılırken çalışma şartlarının dikkate alınması önemlidir. Zira rejimi oluşturan unsurlar, prensip ve normlar seviyesinde makro düzeyde ele alındığında ortaklıkların arttığı ancak kurallar ve karar verme prosedürleri gibi daha mikro düzeyde incelendiğinde farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin Proje UZENET’te norm kabul edilerek incelenen “işbirliği ve sosyal sorumluluk” başlıkları altında, örgütlerin hepsinin farklı kategoriler ve değişen yüzdelerde rejime katkı sundukları değerlendirilmiştir. Rejimin önemli aktörleri olan uluslararası örgütlerin ortak hareket edebilmelerinde bu prensip ve normların varlığı kritik öneme sahip olup, işbirliklerinin belli kurallar ve prosedürler ile kurumsallaşması ise sürdürülebilirlik açısından önem taşımaktadır. Bu ağ içerisinde yer alan hükümetlerarası örgütlerin ve hükümetlerarası örgütler ile yakın çalışan küresel ve bölgeler arası örgütlerin ise bir çeşit rejimin işleyişini izleyen, raporlayan ve değerlendiren kuruluşlar olduklarını söylemek mümkündür.

Uzaktan eğitimde uluslararasılaşmanın önemli aktörleri olan örgütlerin iletişim ve işbirliği ağlarının incelenmesi, örgütlerin uluslararası işbirliklerine katkı düzeylerinin ve etki alanlarının netleşmesi açısından önemlidir. Uzaktan eğitim örgütleri kendi aralarında bilgi topluluğuna dayalı bir rejim oluşturmuştur ancak bu rejim bölgeden bölgeye, uygulama ve etki alanı yaratma açısından farklılıklar göstermektedir. Yayınladıkları raporlarla karar vericilere yön gösteren bu örgütlerin rejim oluşumu açısından zayıf ve güçlü olarak belirttikleri alanlar, aktörlerin beklentilerinin netleşmesi ve işbirliklerinin bilimsel analizi için önemlidir. Uzaktan eğitim örgütlerinin oluşturduğu rejimin devletler ve UNESCO gibi hükümetlerarası küresel aktörler tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Bu durum, küresel ölçekte transnasyonel eğitimin ve sunulan hizmetlerin gelişmesine, ortak prensip ve normların sayıca artması ve yaygınlaşmasına fayda sağlayacaktır. Bu araştırma kapsamında kullanılan değerlendirme formu geliştirilerek ve

895

IJSE 12/2
Aralık
December
2019

*Elif TOPRAK, Mehmet FIRAT, Seçil KAYA GÜLEN, Serpil KOÇDAR,
N. Gizem KOÇAK, Erhan AKDEMİR, Kazım DEMİRER*

uluslararası örgütler “proje ortağı” olarak tanımlanarak makro düzeydeki ortaklıklar ve mikro düzeydeki farklılıkların incelenmesine devam edilmesi faydalı görülmektedir. Araştırma sonuçları, Türkiye merkezli uzaktan eğitim örgütlerinin kurulması açısından da önem taşımaktadır. Rejimin öne çıkan aktörleri ile kurulacak iletişim, ortak projeler, özellikle bilimsel çalışmalar, tanınırlık ve yaygın etki açısından katma değer taşımaktadır.

TEŞEKKÜR

896

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Proje UZENET, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından 30.12.2016-30.06.2018 tarihleri arasında desteklenmiştir (Proje no: 1610E633). Proje kapanışı 25.01.2019 tarihinde gerçekleşmiştir.

EDEN 2018 Yıllık Konferansında (Avrupa Uzaktan ve e-Öğrenme Ağı-European Distance and E-Learning Network, 17-20 Haziran 2018, Cenova, İtalya) proje çıktılarıyla ilgili “Towards Global Governance in Distance Education” başlıklı bildiri sunulmuştur.

Uluslararası Uzaktan Eğitim Örgütlerinin İletişim Ağları ve İşbirliği Rejimleri

KAYNAKÇA

- Aksoy, S. Z. (2015). "Rejim Teorileri". *Uluslararası İlişkiler*, 12(46), 57-77.
- Aydın, U. (2011). "Uluslararası İşbirliğini Yeniden Düşünmek: Rekabet Politikasında Düzenleyici Ağlar Örneği". *Uluslararası İlişkiler*, 8(30), 103-123.
- Castells, M. (2013). *Ağ Toplumunun Yükselişi*. Ebru Kılıç (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demiray, U. (Ed.) (2010). *E-Learning Practices. Volume I-II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, İ. (1995). "Uluslararası İletişim Düzeni". *Bilim ve Ütopya*.
- Haas, P. (1992). "Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination". *International Organization (IO)*, 46(1), 1-35.
- Karseth, B. (2006). "Curriculum Restructuring in Higher Education After the Bologna Process: A New Pedagogic Regime?". *Revista Espanola de Educacion Comparada*, 12, 255-284.
- Kaya, Y.; Kaya, S. (2011). "Uluslararası Çevre Rejimlerinde Etkinlik Sorunu". *Uluslararası İlişkiler*, 8(30), 125-148.
- Keohane, Robert O.; Nye, Joseph S. (1987). "Power and Interdependence Revisited". *International Organization*, 41, 725-753.
- Krasner, S. D. (1983). *International Regimes*. USA: Cornell University Press.
- Mitchell, R. B. (1998). "Sources of Transparency: Information Systems in International Regimes". *International Studies Quarterly*, 42, 109-130.
- Nye, J. S. Jr. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. USA: Perseus Books Group.
- Özçelik, S. (2012). "Uluslararası Rejim Kavramı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme: Yapısalcı, Kurumsal ve Bilişsel Temel Teoriler". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 231-250.
- Ritzer, G. (2011). *Sosyoloji Kuramları*. Himmet Hülür (Çev.), Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Rosenau, J. N.; Koehn, P. H. (2002). "Transnational Competence in an Emergent Epoch". *International Studies Perspectives*, 3, 105-127.
- Tarrow, S. (2001). "Transnational Politics: Contentions and Institutions in International Politics". *Annual Review of Political Science*, 4, 1-23.
- Toprak, E. (2014). "Açık ve Uzaktan öğrenmede Uluslararası İşbirliği: Anadolu Üniversitesi ve Avrupa Uzaktan Eğitim Üniversiteleri Birliği". Özkul, A. E., Aydın, C. H.; Toprak, E.; Genç Kumtepe, E. (Eds.), *Açıköğretimle 30 Yıl*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

897

IJSE 12/2
Aralık
December
2019

*Elif TOPRAK, Mehmet FIRAT, Seçil KAYA GÜLEN, Serpil KOÇDAR,
N. Gizem KOÇAK, Erhan AKDEMİR, Kazım DEMİRER*

Young, O. R. (1998). *Creating Regimes: Arctic Accords and International Governance*. USA: Cornell University Press.

Young, O. R. (1999). *Governance in World Affairs*. USA: Cornell University Press.

Young, O. R. (1982). "Regime Dynamics: The Rise and Fall of International Regimes". *International Organization*, 36 (2), 277-297.

Zawacki-Richter, O.; Bäcker, E. M.; Vogt, S. (2009). "Review of Distance Education Research (2000-2008): Analysis of Research Areas, Methods and Authorship Patterns". *The International Review of Research in Open and Distributed Learning (IRRODL)*, 10(6), 21-50.

898

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

SUMMARY

Increasing transnational cooperation in open and distance education provides opportunities for non-state actors to meet around common interests, objectives, values. Besides transnational cooperation, these actors in global civil society also motivate intergovernmental cooperation processes. International organizations and professional networks in the field, share common normative values and lead to the construction of cooperation regimes. Project UZENET (A Comparative Analysis of the Communication Networks and Cooperation Regimes of International Distance Education Organizations) aims to make comparative analyses of communication networks and regimes of international distance education organizations, with an eye to the conceptual framework of international regime theory. The major research question concentrates on “the extent to which decision making procedures of organizations can be transformed into regimes and provide tools for sustainability of international cooperation”. The institutionalization of cooperation under organizations within common norms, values and rules are determined and discussed, in order to project light to the actors that are more active in regime structures. The theoretical framework is knowledge-based/cognitive regime theory which concentrates on epistemic communities (such as academicians, professional networks, practitioners, associations, organizations, companies and interest groups) and their roles in creating implicit and explicit common principles, norms, rules and procedures towards regime building processes. Twenty (20) different distance education organizations are taken as a sample in this comparative multiple case study. The data collection tool (evaluation form) was designed and prepared by the researchers in the project team who are specialists from different disciplines (International Relations, Open and Distance Learning, Communication Sciences), based on the related literature and their experiences in the field. The criteria specified in the literature for determining a regime structure have been transformed into items of an evaluation form with a scale ranging from 1 to 10 where appropriate. In this way, the regime elements taken as reference in the evaluation of international distance education organizations were determined as principles, norms, rules and decision-making procedures. The “distance education regime evaluation form” was used as a control list and reminded researchers the components of a regime as the indicators for the weaknesses and strengths of international cooperation in the field around the chosen actors. According to the research findings, information and communication technologies bring forth knowledge-based regime approach for transnational cooperation in ODL. The convergence of national and regional organizations representing different geographies, around common values in the field of ODL is promising as regards global governance and the opportunity for the dissemination of results to a wider variety of institutions worldwide. The distance education organizations that have global and regional activities in cooperation with United Nations and its specialized

agencies such as UNESCO or European Union are observed to be more institutionalized. In this connection it can be argued that the professional networks (occupational and academic) increase their potential for influencing national policies, create synergy with other actors and make their voices heard through contact with inter-governmental organizations. Regimes can be seen as tools for creating social practices together with other actors in fields where there is need for collective solutions to common problems. Through common standards, partners have roles in determining, disseminating and using a series of rules, procedures and programs for improving interaction and fostering development of the field. Some regimes may be based on legally binding agreements and some on flexible informal decisions such as common declarations of organizations. The global civil society (interest groups, associations, companies etc.) creates the environment where the non-state actors can be active and effective. Thus the actors in transnational regimes are non-state actors. Global governance provides the big picture, that includes both international and transnational regimes. This is why and how transnational education regime can be accepted as part of global governance. The study on the communication and the cooperation networks of international distance education organizations is important for determining their level of support and leadership in their spheres of influence. DE organizations have well established a regime based on epistemic community however it has changing effects in practices according to regions and countries. Since these organizations affect policies of institutions in different countries, their cooperation with intergovernmental organizations still has potential for more concrete steps to dissemination of best practices and solution of problems such as quality related issues in transnational education.

YAYIN İLKELERİ ve YAZIM KURALLARI

YAZAR REHBERİ

Uluslararası hakemli bir dergi olan International Journal of Social Inquiry yılda 2 kez (Aralık ve Haziran aylarında) yayımlanır.

Dergiye gönderilecek yazılar, makale, kitap tanıtımı, eleştiri ve örnek olay çalışmalarını içermektedir. Bu yazılar daha önce başka bir dergi vb. çalışmada yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

Yazılar Türkçe ve İngilizce dillerinde olabilir. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde International Journal of Social Inquiry bütün yayın haklarına sahip olacaktır.

Dergiye gönderilen yazıların ilk değerlendirmesi yayın kurulu tarafından dergi yazım kurallarına uygunluğu bakımından yapılır. *Uygun bulunan çalışmalar uluslararası kabul gören benzerlik tarama programlarınca (akademik kurallara uygun bir biçimde atıf yapılan bire bir alıntılar, kaynakça ve dipnot dışarıda tutularak) taranır. %15'den fazla benzerlik tespit edilen çalışmalar hiçbir işlem yapılmadan, tarama sonuç raporu ile birlikte yazar / yazarlarına geri gönderilecektir.*

Bu aşamadan sonra çalışma 2 hakeme gönderilecek; hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine veya üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara/yazarlara en kısa sürede bildirilecektir.

Yazar/yazarlardan istenecek düzeltmelerin en geç 1 ay içinde yapılarak yayın kuruluna ulaştırılması gerekir.

YAZIM KURALLARI

Anlatım ve Üslup

Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılabilir. Cümleler dil bilgisi ve imla kurallarına uyularak yazılmalıdır.

Türkçe makalelerde imla ve noktalama kuralları için Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük ve/veya Büyük Türkçe Sözlük'ü

901

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ile Türkçe Yazım ve İmla Kılavuzundan yararlanılmalıdır. Türkçe Güncel Sözlük ve Türkçe Büyük Sözlük ile Türkçe Yazım ve İmla Kılavuzuna aşağıdaki web adresinden de ulaşılabilir.

<http://www.tdk.gov.tr/>

İngilizce makalelerde ise Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford Advanced Learner's Dictionary, Cambridge Advanced Learner's Dictionary kaynaklarından yararlanılabilir. Longman, Oxford ve Cambridge'in sözlüklerine aşağıdaki web adreslerinden de ulaşılabilir.

<http://www.ldoceonline.com/>

<https://www.oxforddictionaries.com/>

<http://dictionary.cambridge.org/>

Başlıklar

Çalışma konusuna uygun bir makale başlığı seçilmelidir.

Makale içindeki bölüm başlıkları normal rakamlarla numaralandırılmalıdır. (1, 2, 3 gibi)

Bir bölümde alt başlıkların sayısı en fazla dört olmalıdır.

Başlıkların numaralandırılması aşağıdaki gibi olmalıdır:

1. BİRİNCİ BÖLÜM BAŞLIĞI

1.1. Birinci Derece Alt Bölüm Başlığı

1.2. Birinci Derece Alt Bölüm Başlığı

Başlıklar koyu ve sola hizalı olmalıdır.

Öz, özet ve anahtar kelimeler dâhil olmak üzere metindeki tüm başlıklar koyu gösterilmelidir.

Yazar ve İletişim Bilgileri

Makale başlığından hemen sonra yazar/yazarların adı soyadı belirtilmelidir. Yazar/yazarların adı ve soyadından sonra yıldız işaretli dipnot oluşturulmalı ve yazar/yazarların bağlı bulunduğu kurum/üniversite bilgileri ile e-posta adresi belirtilmelidir.

Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarlardan bir tanesi sorumlu yazar olarak belirtilmelidir.

Gerektiğinde editörün yazarla iletişimde kullanılmak üzere yazar/yazarların cep telefonu numaralarını bildirmeleri önemle rica olunur. Bu bilgiler makale yayımlanırken kesinlikle kullanılmayacaktır.

Öz

Makalenin başında biri Türkçe biri İngilizce olmak üzere **200 kelimeyi aşmayan öz (abstract)** yer almalıdır.

Anahtar Kelimeler

Türkçe ve İngilizce öz (abstract) kısmından sonra yapılan çalışmanın ilgi alanını tespitiye yönelik **5** kelimedenden oluşan **anahtar kelimeler** verilmelidir.

Özet

Makalenin sonunda Türkçe yazılmış çalışmalar için İngilizce, İngilizce yazılmış çalışmalar için Türkçe, **750 kelimeyi aşmayan özet (summary)** yer almalıdır.

Metin

Metin formatı aşağıdaki şekillerde sunulmalıdır.

Makale 8000 kelimeyi geçmemelidir.

Özel semboller haricinde, metin, dipnot, öz, özet, denklemler ve kaynaklar "**Times New Roman**" karakterinde yazılmalıdır.

Metin word formatında **1.5** satır aralığında ve **12** punto; dipnot, öz, özet, denklem ve kaynakça ise tek satır aralığında **10** punto harf büyüklüğünde yazılmalıdır.

Transkripsiyonlu metinler için "Times Turkish Transkripsiyon" fontu tercih edilmelidir.

Giriş bölümüne numara **verilmemelidir**.

Metin içinde kısaltma kullanılacaksa bu kısaltmalar ilk kullanıldığında açılımından sonra parantez içerisinde gösterilmelidir. Örneğin: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

Metin içinde dipnotlar ek bilgi vermek için kullanılmalı ve normal rakamlar ile numaralandırılmalıdır.

903

IJSl 12/2
Aralık
December
2019

Tablolar, Şekil ve Grafikler

Tüm tablo, şekil ve grafikler normal rakamlarla numaralandırılmalıdır. (Şekil 1 / Tablo 1 / Grafik 1, Şekil 2 / Tablo 2 / Grafik 2 gibi.)

Tablo ve şekillerin başlıkları, tablo ve grafiklerin üstünde yer almalıdır.

Tablo ve şekillerin başlıkları tek satır aralığında ve 10 puntoda yazılmalıdır.

Makalede kullanılan tablo şekil ve grafikler yazarın kendisine ait değilse **mutlaka kaynağın** tablo, şekil ve grafiklerin alt kısmında gösterilmelidir.

Tablo ve şekiller için dipnotlar, * (yıldız) simgesi ile gösterilerek 10 punto harf büyüklüğü ile yazılmalıdır.

Formül ve Denklemler

Formüller sola hizalı olarak ve numaralandırılarak yazılmalıdır.

Denklemler (1), (2), (3)... şeklinde numaralandırılmalı ve 10 punto harf büyüklüğünde yazılmalıdır.

Bilim Alanı Kodu (JEL KODU)

Çalışma yapılan alanla ilgili bilim kodu/jel kodu bilgisi girilebiliyor ise yazar/yazarlar **3 tane bilim alanı kodunu** yazmalıdırlar. Bilim/Jel kodlarına aşağıdaki web adresinden ulaşılabilir.

<https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php>

Teşekkür

Çalışmaya destek olan kurum ve kişiler varsa bunlara ilişkin teşekkür yazısı yazılabilir. Teşekkür yazısı, makalenin ilk sayfasında dipnot olarak verilebileceği gibi kaynaklar kısmından önce ayrı bir başlık altında da verilebilir.

Atıflar

Yazar, yararlandığı kaynakların atıf yazımında **APA** (Amerikan Psikoloji Birliği) yayın kılavuzu taslağına uymalıdır. APA Kurallarına aşağıdaki web adresinden ulaşılabilir

www.apastyle.org

Örnek:

- Tek yazarlı eserlerde: (Tezcan, 2014: 118), (Giray, 2010a: 35)
- İki yazarlı eserlerde: (Özdal, Karaca, 2015: 35)
- İkidenden fazla yazarlı eserlerde: (Gönlübol vd., 1996: 45)

Kaynakça

Kaynakça, metin içinde atıf yapılan kaynakların tamamını içermelidir.

Dergi ve kitap isimleri italik olmalıdır.

Kaynakça, yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Bir yazara ait birden fazla esere atıfta bulunulmuşsa yazarın eserleri, en yakın tarihli olandan en eski tarihli olana doğru kronolojik olarak sıralanmalıdır.

Sürekli yayınlar ve derleme kitaplardaki makaleler için sayfa numaraları belirtilmelidir.

Sürekli Yayınlar:

Reçber, Kamuran; Aydın, Çiğdem (2004). "Avrupa Birliğinde İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Halinde Öngörülen Yaptırımlar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53 (1), 89-115.

Kitaplar:

Özdal, Barış; Karaca, Kutay (2015). *Diplomasi Tarihi I*. Bursa: Dora Yayınevi.

Ansiklopedi Maddeleri

Bohannon, Paul, (1968). "Law and Legal Institutions," *International Encyclopedia of Social Sciences*, Vol. IX, (ed.), David L. Shils, W. Place, McMillan and Free Press, 73-77.

Çalışma Raporları:

Frankel, Jeffrey A., (2000). *Globalization of the Economy*, Working Paper 7858, Cambridge.

Kitap Bölümü/Derleme Yayınları:

Tezcan, Ercüment (2014). "Avrupa Parlamentosu", Akçay, Belgin; Göçmen, İlke (Der.). *Avrupa Birliği*, Ankara: Seçkin Yayınları, 117-142.

Kurumsal Kaynaklar:

DPT (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994*, Ankara.

İnternet Kaynakları:

Reçber, Kamuran (2002). "Les Relations Entre l'UEO et l'UE Dans le Cadre des Dispositions du Traité sur l'UE", <http://www.ridi.org/adi/articles/2002/200208rec.htm> (Erişim Tarihi 04.04.2016).

Tezler

Özdoğan, Mehmet (1979). "Fikirtepe", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gazete Makalesi

Yıldırım, A. Ekber (2017). "Genç Çiftçi Hibe Desteğinde Şartlar ve İstenen Belgeler", *Dünya Gazetesi* (12 Nisan 2017).

Yazarı Olmayan Gazete Haberi

Otomotivde Rekor Üretim Gerçekleşti, (12 Nisan 2017), *Dünya Gazetesi*.

Makale Gönderimi:

Yazılar doc. ve pdf. formatında iki dosya hâlinde sbdergi@uludag.edu.tr adresine gönderilmelidir.

Gerektiğinde editörün yazarla iletişimde kullanılmak üzere yazar/yazarların cep telefonu numaralarını bildirmeleri önemle rica olunur. Bu bilgiler makale yayınlanırken kesinlikle kullanılmayacaktır.

Telif Hakkı Düzenlemesi

Yayına kabul edilen tüm makale ve materyallerin telif hakkı Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir.

Gizlilik Beyanı

Bu dergide yer alan isim ve adresler sadece derginin belirtilen amacı için kullanılacaktır. Başka bir amaç ve başka bölümde kullanılmayacaktır.

AUTHOR GUIDE

International Journal of Social Inquiry is published twice a year (December and June). The journal includes research articles, book presentations, critics and case studies. These articles should not have been published elsewhere or sent for publication previously.

Articles can be written in Turkish and English. When the articles are accepted, International Journal of Social Inquiry will have all publishing rights.

The initial evaluation of the manuscripts submitted to the journal is made by the editorial board in terms of its suitability for the journal writing standarts. *Eligible studies will be scanned with internationally accepted academic plagiarism detector (excluding individual citations, bibliographies and footnotes cited in accordance with academic rules). Studies with more than 15% similarity will be sent back to the author/authors together with the scan result report.*

After this phase, the study will be sent to 2 referees. In the direction of the report from the referees, it will be decided whether the article will be published, corrected in the report frame, rejected or sent to third referee, and the author / authors will be notified about the situation as soon as possible.

Corrections requested from the author/authors should be made within 1 month at the latest and sent to the editorial board.

WRITING STANDARTS

Expression & Literary Style

Articles can be written in Turkish and English. Sentences should be written in accordance with the grammer and orthographic rules.

For grammer and ortographic rules in Turkish articles, Turkish Language Association's Güncel Türkçe Sözlük and/or Büyük Türkçe Sözlük and Türkçe Yazım ve İmla Kılavuzu should be used. These Dictionaries are also available from the following web address:

<http://www.tdk.gov.tr/>

For grammer and ortographic rules in English articles, Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford Advanced Learner's Dictionary, Cambridge Advanced Learner's Dictionary can be used.

These Dictionaries are also available from the following web addresses:

<http://www.ldoceonline.com/>

<https://www.oxforddictionaries.com/>

<http://dictionary.cambridge.org/>

Titles

An appropriate article title should be chosen for the study topic.

Section titles in the article should be numbered with normal numbers. (1, 2, 3 ... etc.)

The number of subtitles in a section should be four at most.

The numbering of titles should be as follows:

1. SECTION TITLE
 - 1.1. First Degree Subheadline
 - 1.2. First Degree Subheadline

Headings should be bold and left-aligned.

All titles in the text, including abstract, summary and keywords, should be shown in bold.

Author and Contact Information

Name and surname of the author/authors should be indicated after the article title. Asterisked footnotes should be created after the author/authors' name and surname and the institution/university information and e-mail address to which the author/authors are affiliated should be shown.

In more than one authoritative article, one of the authors must be specified as the corresponding author.

In case of necessity, please be sure to notify the author/authors' mobile phone numbers so that the editor can communicate with the author. This information will never be used when the article is published.

Abstract

An abstract which does not exceed 200 words should be written both in Turkish and English.

Keywords

After the Turkish and English abstracts, *the keywords consisting of 5 words* should be given to correct the interest of the study.

Summary

Turkish summary for articles in English and English summary for articles in Turkish *which does not exceed 750 words should be written.*

Text

Text format should be presented in the following form.

The article should not exceed 8000 words.

Except for special symbols, text, footnote, abstract, summary, equations and sources should be written in "**Times New Roman**".

Text in word format with **1.5** lines and **12** pt; footnotes, abstracts, summaries, equations and bibliographies should be written in **10** point font size in single line spacing.

For transcribed texts, "Times Turkish Transcription" font should be preferred.

The "introduction" **should not be numbered.**

If an abbreviation is used in the text, these abbreviations should be shown in parentheses when used for the first time. For example: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

Footnotes in the text should be used to provide additional information and should be numbered with normal numbers.

Tables, Figures and Graphics

All tables, figures and graphics should be numbered with normal numbers. (Figure 1 / Table 1 / Figure 1, Figure 2 / Table 2 / Figure 2).

The headings of tables, figures and graphics should be placed on top of them.

The headings of tables, figures and graphics must be written in single line and 10 pt.

If the tables, figures and graphics used in the article do not belong to the author himself, the source should be given at the bottom of the tables, figures and graphics.

Footnotes for tables and figures should be written in 10 point letter size with * (star) symbol.

Formulas and Equations

Formulas should be written left aligned and numbered.

The equations should be numbered as (1), (2), (3) ... and should be written in 10 pt font size.

Science Field Code (JEL CODE)

If the scientific code/jel code information related to the study field can be entered, the author / *writers should write 3 scientific field codes*. Science / jel codes can be found at the following website:

<https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php>

Acknowledgements

If there are institutions and persons supporting the work, a thank-you note can be written. Acknowledgements can be given as a footnote on the first page of the article or under a separate title before the "references".

Citations

The author must comply with the **APA** (American Psychological Association) publication guidelines in citation of the sources he uses. APA Rules are available at the following web address:

www.apastyle.org

Bibliography

The bibliography should include all of the references cited in the text. Journal and book names should be italic.

The bibliography must be sorted alphabetically by author surname. If more than one studies belonging to one author are found, the studies of the author should be ordered chronologically from the most recent to the earliest one.

Page numbers for periodicals and articles in compilation books should be specified.

Periodicals:

Reçber, Kamuran; Aydın, Çiğdem (2004). "Avrupa Birliğinde İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Halinde Öngörülen Yaptırımlar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53 (1), 89-115.

Books:

Özdal, Barış; Karaca, Kutay (2015). *Diplomasi Tarihi I*. Bursa: Dora Yayınevi.

Encyclopedia Articles:

Bohannon, Paul, (1968). "Law and Legal Institutions," International Encyclopedia of Social Sciences, Vol. IX, (ed.), David L. Shils, W. Place, McMillan and Free Press, ss. 73-77.

Study-Work Reports:

Frankel, Jeffrey A., (2000). Globalization of the Economy, Working Paper 7858, Cambridge.

Book Chapters:

Tezcan, Ercüment (2014). "Avrupa Parlamentosu", Akçay, Belgin; Göçmen, İlke (Der.). *Avrupa Birliği*, Ankara: Seçkin Yayınları, 117-142.

Corporate Resources:

DPT (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı*, 1990-1994, Ankara.

Online Resources:

Reçber, Kamuran (2002). "Les Relations Entre l'UEO et l'UE Dans le Cadre des Dispositions du Traité sur l'UE", <http://www.ridi.org/adi/articles/2002/200208rec.htm> (Erişim Tarihi 04.04.2016).

Theses:

Özdoğan, Mehmet (1979). "Fikirtepe", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Newspaper Articles:

Yıldırım, A. Ekber (2017). "Genç Çiftçi Hibe Desteğinde Şartlar ve İstenen Belgeler", *Dünya Gazetesi* (12 Nisan 2017).

News:

Otomotivde Rekor Üretim Gerçekleşti, (12 Nisan 2017), *Dünya Gazetesi*.

Article Submission

Articles in doc. and pdf. format file should be sent to sbedergi@uludag.edu.tr.

Please be sure to notify the author/authors' mobile phone numbers so that the editor can communicate with the author in case of necessity. This information will never be used when the article is published.

Copyright

The copyright of all articles and materials accepted for publication belong to Uludağ University Social Sciences Institute.

Privacy

Names and addresses in this magazine will only be used for the purpose of the journal, which is stated above. It will not be used for another purpose or another part.

912

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

ESKİ SAYILAR / OLD ISSUES

CİLT-VOLUME: 12 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN-JUNE 2019

ISSN: 1307-8364

e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editör'den	ix
Editor's Note	x
İçindekiler-Contents	xi
İsveç'te Cinsiyet Eşitliği Politikaları <i>Gender Equality Policies in Sweden</i> Pınar AKARÇAY	1
Structural Equation Modeling Analysis of Mediator Role of Fear of Negative Evaluation in Foreign Language Anxiety <i>Yabancı Dil Kaygısında Olumsuz Değerlendirilme Korkusunun Mediator Rolünün Yapısal Eşitlik Modeli ile Analizi</i> Neşe ARAL, Nuran BAYRAM ARLI	29
Tüketicilerin Duygudurum Düzeyinin İtkisel (Dürtüsel), Yenilikçi, Hazcı ve Takıntılı Satın Alma Davranışına Etkisi <i>The Influence of Consumers' Emotional States on Impulsive, Compulsive, Innovative and Hedonic Buying Behavior</i> Hakan BOZ	41
Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri Üzerine Bir Araştırma <i>The Effect of Customers' Satisfaction with After Sales Services on Perceived Value of the Purchased Product: A Research on White Goods</i> Mehmet CIRANOĞLU	65
Suriye'den Türkiye'ye Kaçan Bir Ailenin Gündelik Yaşamı: Gaziantep'te Bir Sözlü Tarih Çalışması <i>Daily Life of a Family That Fled Syria to Turkey: A Study of Oral History in Gaziantep</i> Sahra DERVIŞOĞLU	99

913

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Patrimonialism in Modernisation: A Comparative Essay to Interpret Russian and Turkish Political Cultures <i>Modernleşmede Patrimonyalizm: Rus ve Türk Politik Kültürlerini Açıklamak İçin Karşılaştırmalı Bir Deneme</i> Halil KANADIKIRIK	125
Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon: Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal Bir Çerçeveden Bakmak <i>Strategic Partnership, Crisis and Restoration: Looking at the Orbit of Turkish-American Relations from a Conceptual Framework</i> Ali Şevket OVALI	155
Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Üçüncü Devlet Vatandaşlarının Aile Birleşimi Hakkına İlişkin Değerlendirmeler <i>Analysis on the Rights of the Family Reunification of the Third-Country Nationals in the light of the Decisions of Court of Justice of the European Union</i> Zeynep ÖZGENÇ	191
Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi ile Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi <i>The Analysis of Interaction Process between the Bulgaria-Greece Population Exchange and the Turkey-Greece Population Exchange</i> Kader ÖZLEM	219
Fransa'da Sosyal Yardımlar <i>Social Aids in France</i> Bircan REÇBER	239
Which Firms Outperform the Others under Uncertainty: Revisiting Miles and Snow Typology <i>Hangi Firmalar Belirsizlik Altında Daha İyi Performans Gösteriyor: Miles ve Snow'un Strateji Tipolojilerine Yeniden Bakış</i> Mehlika SARAC	261
Endüstri 4.0'ın İtici Güçlerinin Türkiye ve Çin Üzerindeki Etkileri <i>The Propulsive Forces of Industry 4.0 Effects on Turkey and China</i> Müslime SÖZEN, Talat MESCIÖĞLU	287

Teritoryalite Beşeri ve Siyasal Etkileşimlerin Düzenlenmesinde Neden Hâlâ Önemli? <i>Why Territoriality still Matters in Regulating Human and Political Interactions</i> Samet YILMAZ, Çiğdem AYDIN KOYUNCU317	
Halk Dindarlığı, Medyanın Halk Dindarlığı ve Din Anlayışındaki Etkileri <i>Public Religion and the Effects of the Media on Public Relationship and Religion</i> Cem ZAFER.....345	

915

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

CİLT-VOLUME: 11 • SAYI-ISSUE: 2 • HAZİRAN-JUNE 2018
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editör'den ix
Editor's Notex
İçindekiler-Contents xi

An Aristotelian Approach to Aristophanes' Lysistrata
Aristophanes'in Lysistrata Oyununa Aristotelesçi Bir Yaklaşım
916 **Nilay ERDEM AYYILDIZ**1

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

İtkisel (Dürtüsel) Satın Alma Davranışının Nedenleri ve Sonuçları:
Turizm ve Konaklama Sektöründe Bir Çalışma
*Causes and Consequences of Impulsive Buying Behaviour:
A Study in the Tourism and Hospitality Sector*
Hakan BOZ, Erdoğan KOÇ17

Toplam Bekleme Süresini Enküçükleme Amaçlı Bir Araç Rotalama
Problemi
Vehicle Routing Problem which is Minimized Total Idle Time
Ömer Nuri ÇAM, H. Kemal SEZEN47

Türkiye ve Bir Grup Ülke için Çatışma Verilerinin Kuvvet
Yasasına Uygunluğu
*Suitability of Conflict Data for Power Law for Turkey and a
Group of Countries*
Sadullah ÇELİK, Ayşe OĞUZLAR.....61

A Problem Analysis over Humanitarian Aid Issues Based on Aid
Principles and Methodology of Donors Dependency and
Post-Development Theories
*Bağış Sahiplerinin Yardım İlkeleri ve Yöntemleri Üzerinden İnsani Yardım
Konularının Bağımlılık ve Kalkınma Sonrası Teorileriyle Sorun Analizi*
Ahmet EFE.....81

Propontis'in Güneyindeki Üç Kent için Lokalizasyon Önerileri
Localisation Suggestions for Three Cities to the South of the Propontis
Hüseyin ERPEHLİVAN115

Türkiye’de Vergi Düzenlemeleri ve Muhasebe Standartları Açısından İnşaat Taahhüt İşletmelerinde Finansal Raporlama <i>Financial Reporting in the Construction Contracting Companies in Turkey in Perspective from Tax Regulations and Accounting Standards</i> Ümit GÜCENME GENÇOĞLU, Gülsün İŞSEVEROĞLU.....	135
Bellek Çalışma Kılavuzu veya “Unutulanlar Unutanları Asla Unutmazlar!” <i>A Study Guide for Memory or “Forgottens Never Forgets the Forgetters!”</i> M. Emir İLHAN	153
Sokak Sanatı, Banksy ve Filistin <i>Street Art, Banksy and Palestine</i> Ayça KARACA	171
Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplum Sözleşmesi ve Halkçılık <i>The Social Contract and Populism from the Ottoman State to the Republic</i> Gülbeyaz KARAKUŞ.....	197
İklim Değişikliğine Karşı Kentsel Kırılganlık: İstanbul için Bir Değerlendirme <i>Urban Vulnerability to Climate Change: An Assessment on İstanbul</i> Yasemin KAYA.....	219
Mutlak Satınalma Gücü Paritesi Hipotezi’nin Test Edilmesi: Türkiye ve Dış Ticaret Ortakları Uygulaması <i>Testing the Absolute Purchasing Power Parity Hypothesis: Turkey and Foreign Trade Partners Application</i> İsmail KÜÇÜKAKSOY, İsmail ÇİFÇİ.....	259
Ortadoğu’da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler: Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler <i>Dynamics Affecting Arms Procurement in the Middle East: Recipients and Suppliers in the Arab Spring</i> Ferhat PİRİNÇÇİ.....	287
Ana Hatlarıyla Paradan Başka Borçları Havâ İlamlarının İcrası <i>Generally, Execution of Judgements Involving Debts Other Than Money</i> N. Aybike SEYHAN	311
İdeoloji ve Mekân İlişkisi Bağlamında Bursa Tahayyülleri <i>Bursa Imagination in the Context of Ideology and Space Relation</i> Can ULUSOY	349

917

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Bilgi Yönetim Sistemleri ve Siber Güvenlik
Knowledge Management Systems and Cybersecurity
Ahmet Naci ÜNAL.....375

Finansal Okuryazarlığın Ülke Ekonomisindeki Yeri ve
Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Tespit Edilmesi: Bursa İli
Uygulaması
*The Place of Financial Literacy in the National Economy and Determining
Financial Literacy Level: An Application of Bursa Province*
Elif YÜCEL, Oğuz KUYUMCU.....395

918

KİTAP İNCELEMESİ

Christopher J. Bickerton, European Integration: From
Nation-States to Member States
Samet YILMAZ.....423

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

CİLT-VOLUME: 11 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN-JUNE 2018
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editör'den	ix
Editor's Note	x
İçindekiler-Contents	xi
Yazıtlar Işığında Selge Agonları <i>Selgian Agones in the Light of Inscriptions</i> Recep ALTIN, Kamil DOĞANCI	1
Teknoloji Yoksulluğu ve Türkiye'de İhracatın İthalata Olan Bağımlılığı <i>Technology Poverty and Dependency of Export on Import in Turkey</i> H. Naci BAYRAÇ, Emrah DOĞAN	17
Critical Evaluation of Advancing Participation of NGOs in the UN Security Council <i>BM Güvenlik Konseyinde STK Katılımlarının Geliştirilmesinin Eleştirel Değerlendirmesi</i> Mehmet Halil Mustafa BEKTAŞ	43
Proudhon Küçük Burjuva Sosyalisti midir? <i>Is Proudhon a Petty Bourgeois Socialist?</i> Berkay DEMİRAY	71
Trump Yönetiminin Kudüs Kararına Analitik Bakış <i>An Analytical View to the Jerusalem Decision of Trump Administration</i> Mehmet Sait DİLEK	97
Edmund Burke'ün Siyaset Felsefesinde Akıl Anlayışı <i>The Understanding of Reason in Edmund Burke's Political Philosophy</i> Günhan GAYIRHAN	139
Makedonya'daki İstikrarın Sürdürülebilirliğinin Ohrid Çerçeve Anlaşması Bağlamında Analizi <i>Analysis of the Sustainability of Stability in Macedonia in terms of the Ohrid Framework Agreement</i> Çiğdem AYDIN KOYUNCU, Samet YILMAZ	155

919

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Commentary on "The Meaning Maintenance Model: On the Coherence of Social Motivations" <i>"Sosyal Güdülemeler Bağlamında Anlamı Sürdürme Modeli"</i> <i>Üzerine Bir Yorumlama</i> Sanem KÜÇÜKÖMÜRLER, Türker ÖZKAN.....183
Prusa'dan (Bursa) Bir Oda Mezar <i>A Chamber Grave from Prusa ad Olympum (Bursa)</i> İbrahim Hakan MERT, Reyhan ŞAHİN, Ahmet Ali ALTIN.....203
Performansa Dayalı Etkinlik Analizi: Devlet Üniversiteleri Örneği <i>Efficiency Analysis Based on Performance: Example of State Universities</i> Ali USLU, Fatih Coşkun ERTAŞ, Rüştü YAYAR.....255
<u>ÇEVİRİ</u> Erinlik ve Beden İmajı <i>Puberty and Body Image</i> Eylül ŞENYÜREK277

CİLT-VOLUME: 10 • SAYI-ISSUE: 2 • ARALIK - DECEMBER 2017
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editör'den	vii
Editor's Note	viii
İçindekiler-Contents	ix
Hedonik (Hazcı) Tüketimin Özel Günlerdeki Alışveriş Kültürü Üzerindeki Etkisi ve Ülkelerarası Karşılaştırmalı Bir Araştırma <i>The Effect of the Hedonic Consumption on Shopping Culture in the Special Occasions and an Intercountry Comparative Research</i> Deniz AKGÜL, İnci VARİNLİ	1
Edebiyat Sosyolojisinin Sınırları <i>Limits in the Sociology of Literature</i> Neslihan ŞEN ALTIN	37
Accountability through the Annual Reports of State Universities in Turkey <i>Türkiye'de Devlet Üniversitelerinin Faaliyet Raporları Aracılığıyla Hesap Verme Yükümlülüğü</i> Tolga DEMİRBAŞ, Rıdvan ENGİN	59
Self-Help Literature in Turkey from the Perspective of Translation Studies <i>Türkiye'de Kişisel Gelişim Yazınına Çeviribilim Açısından Bir Bakış</i> Volga YILMAZ GÜMÜŞ	93
Hatay'ın Anavatana Katılması Hakkında Yeni Bir Belge <i>A New Document Concerning the Integration of Hatay</i> Adem KARA	117
Tweetlerin Etkinliğinin Sosyal Ağlar ile İrdelenmesi <i>Effectiveness of Tweets with Social Networks</i> Yusuf Murat KIZILKAYA, Ayşe OĞUZLAR	135

921

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Turist Rehberliği Meslek Kuruluşlarının Web Sitelerinin İçerik Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi <i>The Evaluation of the Web-Sites of the Tourist Guiding Official Chambers with the Method of Content Analysis</i> Özlem KÖROĞLU, Hasret ULUSOY, Selin MANAV	151
İlk Çağ Uygarlıklarında Diplomasi <i>Diplomacy in First-Age Civilizations</i> Ulaş Töre SİVRİOĞLU, Muzaffer Ercan YILMAZ.....	179
Kaynak Tüketim Muhasebesinin Gelişim Süreci, Maliyet Avantajları ve Teorik Bir Uygulama <i>The Development Process of Resources Consumption Accounting, Cost Advantages and a Theoretical Application</i> Müslime SÖZEN	229
Adil Dünya İnancı Üzerine Bir Polemos <i>A Polemos on Just World Belief</i> Arzu GÜL TOPUZ, Metin TOPUZ, Onur UCA.....	257
Küresel Politik Sistemde Liderlik: George Modelski ve Dünya Politikasında Uzun Döngüler <i>Leadership in Global Political System: George Modelski and Long Cycles in World Politics</i> Samet YILMAZ.....	277

CİLT-VOLUME: 10 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN-JUNE 2017
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editor'den	vii	
Editor's Note	viii	
İçindekiler-Contents.....	ix	
Klasik Bale Temsilinin İzleyiciler Üzerindeki Etkisi <i>The Effects of Classical Ballet Performance on Audience</i> Gülay GÖĞÜŞ, İsmail M.GÖĞÜŞ	1	923
Patent Valuation In The Scope Of Corporate Tax Law Exception <i>Kurumlar Vergisi Kanunu İstisnasına Göre Patent Değerleme</i> Fehmi Ali ILDIR	27	IJSI 12/2 Aralık December 2019
Uluslararası Terörizmin Gelişimi ve Dini Motivasyonlu Terör Olgusu <i>Development of International Terrorism and the Phenomenon of Religiously Motivated Terror</i> Sezgin KAYA	53	
Refik Halid Karay'ın Gurbet Hikâyeleri Adlı Eserinde Öteki Bağlamında Araplar ve Avrupalılar <i>Arap and Europeans as Context of the "Other" in the Work of Refik Halid Karay's Gurbet Hikâyeleri</i> Gözde ÖZLEM	81	
Şehir Tarihi ve Turizm: Bursa Örneği <i>Urban History and Tourism: The Case of Bursa</i> Funda SONGUR	99	
Nasıl Toprak Oluyoruz? <i>How Do We Become Soil?</i> Mustafa ŞAHİN, Hüseyin S. BAŞKAYA	125	
The Role of Social Media Activism in New Social Movements: Opportunities and Limitations <i>Yeni Sosyal Hareketler Bağlamında Sosyal Medya Aktivizminin Rolü: Fırsatlar ve Sınırlamalar</i> Sezen RAVANOĞLU YILMAZ	141	
Migrations from Caucasia to Anatolia and Caucasian Immigrants <i>Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler ve Kafkasyalı Göçmenler</i> Ayşenur BİLGE ZAFER	165	

CİLT-VOLUME: 9 • SAYI-ISSUE: 2 • ARALIK-DECEMBER 2016
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editör'den	vii
Editor's Note	viii
İçindekiler	ix

924	Turkey's Foreign Dependence on Energy and Wind Power as an Alternative Energy Resource <i>Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılığı ve Alternatif Enerji Kaynağı Olarak Rüzgar Enerjisi</i> Ferhat ARSLAN	1
IJSI 12/2 Aralık December 2019	Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri <i>Economic Interdependence between the EU and China</i> Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ	33
	Tibet Budizmi'nde İnanç Esasları ve Ölüm Ötesi <i>The Faith Basics in Tibetan Buddhism and beyond the Death</i> Ahmet GÜÇ / Aliya SHARAFULLİNA	57
	Örgütsel İletişim ve Motivasyon İlişkisi -Bir Uygulama- <i>The Relationship between Organizational Communication and Motivation: An Application</i> M. Kürşad TİMURÖĞLU / Ensar BALKAYA	89
	The Representation of 2015 Ankara Bombings in Canadian Media <i>2015 Ankara Bombalı Terör Olayının Kanada Medyasında Temsili</i> Huriye TOKER / Taylor RAE (Gluska)	115
	Bursa'da Vatan Cephesi <i>The Fatherland's Front in Bursa</i> Bilal TUNÇ	137

CİLT-VOLUME: 9 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN-JUNE 2016
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editör'den	vii
İçindekiler	ix
Bursa / Hisar Bölgesi Mozaikleri ve Geometrik Desen Repertuarı <i>Mosaics of Bursa / Hisar Region and the Geometric Motif Repertory</i> Hazal ÇITAKOĞLU	1
Sanal Kaytarma ve İş Performansı İlişkisi: Sağlık ve Tekstil Sektörü Çalışanlarının Karşılaştırılması <i>Relationship between Cyberloafing and Work Performance: Comparison of Health and Textile Industry Workers</i> Mine AFACAN FINDIKLI	33
Bir Vergi Güvenlik Önlemi Olarak Kontrol Edilen Kurum Kazancı ve Türkiye-Hollanda Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması Açısından Uygulamasının İncelenmesi <i>As a Tax Security Measure Earning of Controlled Foreign Corporation and Examining of the Implementation in term of Turkey-Netherlands Avoidance of Double Taxation Treaty</i> Fevzi RİFAT ORTAÇ ve Selin ERTÜRK ATABEY	63
The Impact of EU Conditionality on Democratisation in Turkey: The Case of Civil-Military Relations in the Period of 1999-2008 <i>AB Koşulluluğunun Türkiye'nin Demokratikleşmesi Üzerine Olan Etkisi: 1999-2008 Dönemi Sivil-Asker İlişkileri Örneği</i> Fatma Zeynep ÖZKURT	79
Anadolu Miken Seramiği Geometrik Motif Repertuarına Genel Bir Bakış <i>An Overview to the Geometric Motif Repertoire of Anatolian Mycenaean Pottery</i> Nur Deniz ÜNSAL	109

925

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

CİLT-VOLUME: 8 • SAYI-ISSUE: 2 • ARALIK-DECEMBER 2015
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editor'den	vii
Editor's Note	viii
İçindekiler-Contents.....	ix

926	Mahalli İdare Düzeyinde Mali Kuralların İncelenmesi <i>An Examination of Fiscal Rules for Local Governments</i> Tolga DEMİRBAŞ	1
-----	---	---

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

	The Impact of Russia's Historical Economic Position on Russian Identity and Nationalism <i>Rusya'nın Tarihsel-Ekonomik Konumunun Rus Kimliği ve Milliyetçiliği Üzerindeki Etkisi</i> Mert GÖKIRMAK	33
--	--	----

	Türk Mukavemet Teşkilatı'nda Muhabere 1955-1974 <i>Communication in Turkish Resistance Organization</i> Ulvi KESER	61
--	---	----

	Avrupa Birliği Hukuku ve Avrupa Birliği Adalet Divanı İçtihatları Işığında Ticari Şirketlerin Yerleşme ve Serbest Dolaşım Özgürlüğü <i>The Freedom of Establishment and Mobility of Corporations in Consideration of European Union Law and European Court of Justice's Awards</i> Sinan Can KONYALI	115
--	--	-----

	Hanlıklar Döneminde Kuzey Azerbaycan'ın Osmanlı ile Siyasi İlişkileri <i>Political Relationship Northern Azerbaijan with Ottoman in the Period of Khanates</i> Dadash MUTALLİMOV	155
--	--	-----

	Richard Rosecrance'nin Sistem Modeli Perspektifinden Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi <i>The Analysis of Post Cold War International System from Richard Rosecrance's System Model Perspective</i> Yusuf YILDIRIM	179
--	--	-----

ÇİLT-VOLUME: 8 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN-JUNE 2015
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editor'den	vii
Editor's Note	viii
İçindekiler	ix

Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Son Gelişmeler <i>Recent Developments in Taxation of Electronic Commerce</i> Hakan AKAR, Yiğit Alp YURTER	1
--	---

927

IJSI 12/2
Aralık
December
2019

Hata Terimlerindeki Otokorelasyonun Dickey Fuller Birim Kök Testinin Gücü Üzerindeki Etkisi: Simülasyon Model Yaklaşımı <i>The Effect of Autocorrelation in Error Terms on the Power of the Dickey Fuller Unit Root Test: A Simulation Approach</i> Mehmet ÇINAR, Atilla HEPKORUCU	29
--	----

Kurumsal İtibar Ölçümlendirme Yaklaşımları Üzerine Yazınsal Bir İnceleme <i>Approaches of Measuring Corporate Reputation: A Literature Review</i> B. Aydem ÇİFTÇİOĞLU, Benan GÖK	63
--	----

Osmanlı Modernleşmesinin Hukuk Eksenli Bir Okuması Reşat Kaynar'ın "Türkiye'de Hukuk Devleti Kurma Yolundaki Hareketler"i <i>A Juridical-Based Reading of Ottoman Modernisation: Reşat Kaynar's 'The Movements Towards Founding a 'Rechtsaat' in Turkey"</i> Ekin ERDEM	79
---	----

Bursa'nın Antik Deniz Limanları <i>Ancient Sea Harbors of Bursa</i> Serkan GÜNDÜZ	105
--	-----

Kıbrıs Türk Mücadele Tarihinde Bayrak ve Diğer Sancak Radyoları 1963-1974 <i>Bayrak and the Other Military Radios in Turkish Cypriot Struggle History 1963-1974</i> Ulvi KESER	147
--	-----

Tüketicilerin Renk Algısı ve Cinsiyet: Pazarlama Bakış
Açısından Bir Araştırma
*Consumers' Color Perception and Gender: A Research from
Marketing Perspective*
Ayşe BİCAN ŞEN, Erkan ÖZDEMİR.....183

928

IJSI 12/2
Aralık
December
2019